

"THE UNITY OF SCIENCE"

MONOGRAPH

Buklina S.B.
COGNITIVE DISORDERS
IN PATIENTS WITH LESIONS OF DEEP CEREBRAL
STRUCTURES AND BRAINSTEM - p. 329

Dzeman M.I.
MONOGRAPH "FEDIR STEPANOVYCH
TSYTSURIN: A VIEW THROUGH
THE CENTURIES (DISCOURSE ABOUT THE
SUCCESSION OF CLINICAL MEDICINE TRADITIONS
DEDICATED TO THE 200TH ANNIVERSARY
OF THE KYIV INTERNISTS SCHOOL FOUNDER) - p. 330

Мельник В. М.
ПЕРВАЯ УКРАИНСКАЯ
КНИГА О СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ
АНТРОПОЛОГИИ - p. 332

Пивоваров А.А.
ЗАНИМАТЕЛЬНАЯ АСТРОНОМИЯ
В НОВЕЛЛАХ ТЕСОВОГО
ХАРАКТЕРА: УЧЕБНОЕ ПОСОБИЕ – p. 334

Shikhalieva S.
SPECIFICS OF THE PARONYMY
AND METHODS OF ITS TEACHING – p. 335

Kazarezov Mikhail
«RECONSTRUCTIVE SURGERY
OF THE COMPLICATED DAMAGES» – p. 336

Кривицкий Б.Х.
«УЧЕБНЫЕ ЭЛЕКТРОННЫЕ
СРЕДСТВА В ВУЗЕ» – p. 338

VIENNA, AUSTRIA

February, 2016

The European Association of pedagogues and psychologists

“Science”

International scientific periodical journal

“THE UNITY OF SCIENCE”

Vienna, Austria, 2016

Single photocopies of single chapters may be made for personal use as allowed by national copyright laws. Permission of the Publisher and payment of a fee is required for all other photocopying, including multiple or systematic copying, copying for advertising or promotional purposes, resale, and all forms of document delivery. Special conditions are available for educational institutions that wish to make photocopies for non-profit educational classroom use. Permission of the Publisher is required for all other derivative works, including compilations and translations. Electronic Storage or Usage Permission of the Publisher is required to store or use electronically any material contained in this work, including any chapter or part of a chapter. Except as outlined above, no part of this work may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior written permission of the Publisher.

International scientific professional periodical journal "THE UNITY OF SCIENCE" / publishing office
Friedrichstrabe 10– Czech Republic – Prague, 2016

"The Unity of science" is the international scientific professional periodical journal which includes the scientific articles of students, graduate students, postdoctoral students, doctoral candidates, research scientists of higher education institutions of Europe, Russia, the countries of FSU and beyond, reflecting the processes and the changes occurring in the structure of present knowledge. It is destined for teachers, graduate students, students and people who are interested in contemporary science.

The editorial board

Alexander Pacsr
Astakhov Vladimir
Batsyleva Olga
Buriak Alexander
Emma Kahl
George Berins
Georgieva Sonia
Hans Jensen
Helen Zag
Homyuk Irina
Ilyina Ekaterina
Ivanova Svetlana
Ivanova Zoya Jakob
Haberzettl Kaydalova
Lydia Kovtun Elena
Logvina Svetlana
Lokhvitskaya
Lyubov

Lucius Calle
Lukas Adlerflycht
Lyakisheva Anna
Marek Szymański
Mariusz Bashinsky
Matra Lentz
Matthias Haenlein
Mukanova Sulesh
Nicholas Shadrin
Patrick Schuppe
Petkova Ekaterina
Petruk Vera
Prokofieva Olesya Rymarenko
Nataliya Sergienko Konstantin
Sophia Lai
Stanisław Krauchensky
Stetsenko Iryna
Vaskes Abanto Hesus Estuardo
Yakobchuk Elena

Designed by Mr. D. Heisenberg

Publishing office Beranových str., 130 of.37, Prague, Czech Republic, 2016
www.eapps.info



© 2016 The European Association of pedagogues and psychologists Science”, Vienna, Austria
© 2016 Article writers
© 2016 All rights reserved

CONTENT

PEDAGOGICAL SCIENCES

THEORETICAL PRINCIPLES OF INNOVATIVE TRAINING OF TEACHERS IN THE SYSTEM OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION OF UKRAINE.....23



Avramenko Kvitoslava
P.h.D. Associate Professor
Department of Theory and Methods
of primary education Nickolayev
National University named by V. A. Sukhomlynckij

FORMING OF POSITIVE MOTIVATION TO LEARN THE COUNTRY STUDYING AT THE ENGLISH LESSONS.....26



Alekseeva O.B.
the senior teacher
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinskiy
Department of Western and Eastern languages and methods of their teaching

"DISCUSSION" AS A STRATEGY FOR NON-INTERACTIVE SIMULATION TRAINING DENTISTS IN STEP POSTGRADUATE EDUCATION.....28



Antonenko M.Yu.
Department of Dentistry
Bogomolets National Medical University



Melnichuk T.A.
Department of Dentistry
Bogomolets National Medical University



Zelinskaya N.A.
Department of Dentistry
Bogomolets National Medical University



Znachkova O. A.
Department of Dentistry
Bogomolets National Medical University

STRENGTHENING THE MENTAL AND PHYSICAL HEALTH OF THE PRESCHOOL CHILD BY USING UNCONVENTIONAL TECHNOLOGIES HEALTH PRESERVATION31



Antoniuk V.Z.
PhD, Associate professor,
associate Professor the chair of pedagogics
Lesya Ukrainka Eastern
European National University



Antoniuk N.A.
PhD, senior lecturer the chair
of psychology and pedagogics
Lutsk Pedagogical College

PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES OF STUDENTS IN THE DUAL SYSTEM TRAINING.....34

Asanaliev Melis.K.
*Doctor of Education,
 professor, academician of the Russian
 Federation IASP Kyrgyz State Technical University*

Razzakova Faizulin Zora
*graduate student of the Bishkek
 Humanities University im.Karasaeva*

Moltoeva Zarina Dzhumakadyrovna
graduate student of the Kyrgyz State Technical University

Ashirbekova Almira
graduate student of the Kyrgyz State Technical University

REALIZATION OF THE CATEGORY OF POLITENESS IN ENGLISH.....39



Babiy O.R.
*The lecturer of foreign languages
 Chair of Foreign Languages
 Bukovinian State Medical University 2*

THE PURPOSE AND ACTIVITIES OF CHILDREN'S INSTITUTION OF REHABILITATION AND RECREATION...41



Bartkiv Oksana
*Ph.D., Associate Professor
 of Social Pedagogy and Pedagogy
 of Higher School Eastern European
 National University by L. Ukrainka*



Durmanenko Eugenia
*Ph.D., Associate Professor
 of Social Pedagogy and Pedagogy
 of Higher School Eastern European
 National University by L. Ukrainka*

DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION IN UKRAINE THE CONTEXT OF EUROINTEGRATION.....44



Biletska I.O.
*Chair of Theory and Practice of Foreign Languages
 Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University*

THE DEVELOPMENT OF VOCATIONAL TECHNICAL SCHOOLS OTHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF FOLK CRAFTS OF THE SECOND HALF XXTH CENTURY TO THE BEGINNING OF THE XXI-TH CENTURY.....47



Bogdadiuk M. V.
*L'viv Scientific and Practical Training
 Centre of the Institute
 of vocational technical education*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ УТРИМАННЯ РІВНОВАГИ ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМ СЛУХУ ТА ЇХ ПРАКТИЧНО ЗДОРОВИХ ОДНОЛІТКІВ.....50

Бондар О.М.
*кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент
 кафедри кінезіології
 Національного університету
 фізичного виховання і спорту України*

Джевага В.В.
*аспірант кафедри кінезіології Національного університету
 фізичного виховання і спорту України*

Жирнов О.В.
*кандидат наук з фізичного виховання
 та спорту, старший викладач кафедри
 кінезіології
 Національного університету фізичного
 виховання і спорту України Національний
 університет фізичного виховання
 спорту України*

**ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ВМІНЬ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ
ЗАСОБАМИ КРЕАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ.....53**



Borisenko L.L.
*Department of pedagogy and psychology
Candidate of pedagogical sciences,
associate Professor Kiev national economic university
named after Vadym Hetman*

DEVELOPMENT OF MOTIVATION OF MEDICAL STUDENTS, AS A CORE ELEMENT TRAINING.....57

Bukataru Yu.S.
*Assistant, The Department of Pharmacology
Higher State Educational Institution of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”*

Boreiko L.D.
*Candidate of Medical Science,
Associate Professor,
The Department of Nursing and Higher Nursing
Education
Higher State Educational Institution
of Ukraine “Bukovinian State Medical University”*

Zamorskii I.I.
*Doctor of Medical Science, Professor,
Head of the Department of Pharmacology Higher
State Educational Institution of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”*

MODULAR EDUCATIONAL PROGRAMS: DESIGN PRINCIPLES.....59



Vaganova V.I.
doctor of pedagogic, professor



Vaganova V.G
*candidate of pedagogic, docent
Chair «Physics»
East Siberia State University of
Technology and Management*

**PECULIARITIES OF EDUCATIONAL PROCESS IN LEARNING „NEUROLOGY“
UNDER CONDITIONS OF CREDIT-MODULE SYSTEM.....62**



Vasylieva N.V.
*Candidate of Medical Science, Associate Professor,
Department of Nervous Diseases,
Psychiatry and Medical Psychology
Bukovinian State Medical University*

**EFFECTIVENESS EVALUATION OF TRAINING PROGRAM CONTENT FOR THE DISCIPLINE “BASICS
OF FUNCTIONALITY EVALUATION IN MEDICAL REHABILITATION AND ERGOTHERAPY”65**



Vacheva Danelina
*PhD, Medical University,
Pleven, Bulgaria
Physical and Rehabilitation Clinic,
University Hospital, Pleven, Bulgaria*

TRAINING COURSES FOR SOCIAL WORKERS SERVING ELDERLY PEOPLE AT HOME.....68



Vdovina M. V.
*Doctor of sociological Sciences, Professor of the Department
theory and technology of social work
Institute of additional professional education
social workers of Moscow*

ENRICHMENT OF WORLD OUTLOOK OF FOREIGN STUDENTS IN STUDYING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE.....70

Vylka L.

Senior teacher at Department of Social Science and Ukrainian Studies of High State Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University"

KNOW-WONDER-LEARN PRINCIPLE IN PROJECT DESIGNING.....75



Voytkevich Nina

Senior instructor, Department of Foreign Languages, the Higher State Educational Establishment "Bukovinian State Medical University",

"CFSE-METHOD" APPLICATION IN SMALL GROUPS WHILE TEACHING BIOORGANIC AND BIOLOGICAL CHEMISTRY TO FOREIGN STUDENTS77



Dikal M.V.

Candidate of Medical Science, Associate Professor, Department of Bioorganic and Biological Chemistry and Clinical Biochemistry, Higher State Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University"

THE PROBLEM OF ANALYSIS LYRICAL POETRY BY PUPILS OF PRIMARY SCHOOL.....80



Duhovych V.M.

teacher of the highest category, senior teacher, Specialized school with intensive study of information technology number 6

THE MAIN STAGES OF DEVELOPMENT OF THE RESEARCH EDUCATION IN THE TWENTIETH CENTURY.....82



Yermakova I.P.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor The Department of Teaching Methods of Social Sciences Mykolaiv National University named after V. A. Sukhomlinsky

LECTURE AS AN IMPORTANT COGNITIVE AND EDUCATIVE FACTOR IN THE HIGHER MEDICAL SCHOOL.....85



Zamorskii I. I.

Department of Pharmacology Bukovinian State Medical University



Khmara T. V.

Department of Human Anatomy named after N. G. Turkevith Bukovinian State Medical University

DEVELOPMENT OF VOCATIONAL EDUCATION OF SKILLED WORKERS IN SERVICE SECTOR NOWADAYS.....87



Zelman L.N.

Postgraduate student, Lviv Research Centre of the Institute of Vocational Education NAPS of Ukraine

ONTOLOGIES AND MODERN ASPECTS OF LIFELONG LEARNING.....91



Ivanova T. I.
*Doctor of artificial intelligence systems,
 College of Energy and Electronics,
 Technical University of Sofia, Bulgaria*

INTENSIFICATION OF THE PROFESSIONAL CONTEXTUAL TRAINING: REALITIES AND PROSPECTS.....93

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL TRAINING SPECIFICS OF TEACHERS WITHOUT BASIC PEDAGOGICAL EDUCATION IN THE SISTEM OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT.....97



Ivanova Z.I.
*Department of engineering physics,
 electric equipment and technologies*



Antoshina E. S.
*Department of foreign languages
 and speech culture
 Saratov state agrarian university
 named after N.I.Vavilov*

THE FORMATION OF CULTURE OF INTERPERSONAL RELATIONSHIPS OF PHYSICAL EDUCATION STUDENTS DURING EXTRACURRICULAR ACTIVITY.....100



Koval V. Yu.
*The department of theory and methodology
 of Physical Education
 Kherson State University*

FORMING OF SOCIAL CULTURAL SURROUNDING OF MODERN EDUCATIONAL ESTABLISHMENT BY MEANS OF CULTURAL TOURISM103



Korzhanova A.A.
*Candidate of Science,
 associate professor
 of Gzhel State University*

TRAINING COMPONENT QUALITY CONTROL TRAINING FUTURE SPECIALISTS IN ECONOMY.....105



Kubanov R. A.
*candidate of pedagogic sciences, associate professor,
 Corresponding Member of the International Academy of Teacher Education Science,
 Corresponding Member of the Ukrainian Academy of Acmeological Science,
 Member of the European Association of educators and psychologists «Science»,
 doctoral student in pedagogy of Luhansk National Taras Shevchenko University*

FORMATION SELF-EDUCATIONAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF ECONOMY IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING.....107



Kucheriava K.V.
*PhD student Department
 of pedagogy and psychology
 Kiev national economic university
 named after Vadym Hetman*

SPECIFICS OF EDUCATIONAL PROCESS IN PRIVATE UNIVERSITIES IN GERMANY111



Grytsay (Loose) Y. O.
*Consultant to Research Center
 Regional Management and Economics*

METHODS AND APPROACHES OF MUSIC EDUCATION OF PRESCHOOLERS AND JUNIOR PUPILS ON THE BASIS OF SANOGEN PERSONAL APPROACH113



Malashevskaya I.A.
*Ph.D., The ArtInstitute of The National
 Pedagogical University by Dragomanova N.P.*

GIFTED CHILDREN AS AN OBJECT SOCIO-PEDAGOGICAL WORK117



Melnik Z.V.
*candidate of psychological sciences, senior lecturer
 department of social pedagogy and social work Kamianets-
 Podilskyi National University after Ivan Ohienko*



Melnyk U. R.
*Speech therapist
 Lviv special school "Dowira"*

DEVELOPMENT OF EXPRESSIVE ABILITIES DURING THE INTEGRATED EDUCATION BY MEANS OF ENGLISH123



Mulyk K.O.
*Ph.D., the senior lecturer
 Department of Western and Eastern languages
 and methods of their teaching
 South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynskiy*

JUNIOR PUPILS' CREATIVITY DEVELOPMENT126

Pavlenko V.V.
*Associate Professor of the Department of Pedagogy, Candidate of Pedagogical Sciences
 Zhytomyr Ivan Franko State University*

ABOUT PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCHOOL IN THE CONDITIONS OF INFORMATIVE SOCIETY129



Palkin V.A.
*Associate professor of the Chair of philology,
 social and humanities sciences
 «Academy of Continuous Education», Candidate of historical
 Sciences, associate Professor.*

DIDACTIC CASE STUDY – A METHOD FOR TRAINING OF STUDENTS, MAJORING IN "SOCIAL ACTIVITIES"133



Petkova I. Ts.
*Associate Professor, PhD
 Sector "Social and pharmaceutical care"
 Medical University*

THE ROLE OF FACILITATOR - TEACHER IN THE EXTRACURRICULAR ACTIVITIES OF STUDENTS136



Somkina Mariya A.
*candidate of Science, associate professor of
 Nekrasov Kostroma State University
 Kostroma*



Petrova Mariya S.
*Nekrasov Kostroma State University
 candidate of Science, associate
 professor of Nekrasov Kostroma State
 University Kostroma*

**THE PROBLEMS OF BASIC TRAINING OF STUDENTS OF TECHNICAL UNIVERSITIES
 AND WAYS TO OVERCOME THEM138**



Petruk V.A.
*Professor Department of mathematics
 Vinnitsa national technical University
 doctor of pedagogical Sciences*

**EMOTIONAL ESTIMATION COMPONENT IN THE SEMANTIC STRUCTURE OF
 THE WORD: CLASSIFICATION OF WORDS-PHRASES140**



Rak Oleksandr
*Department of the Foreign Languages,
 Higher State Educational Establishment
 “Bukovinian State Medical University”*

**CULTURE OF INTERETHNIC RELATIONS AMONG YOUNG PEOPLE IN MULTICULTURAL SPACE
 (ON THE MATERIALS OF OREL).....143**



Sankova O.A.
*Candidate of pedagogical sciences,
 Russian Academy of National Economy
 and Public Administration*

**OPERATING AND ACTIVITY BLOCK MODEL OF FORMING THE METHODOLOGICAL COMPETENCE
 OF A FUTURE TEACHERS OF SOCIAL SCIENCES.....146**



Staryeva Anna
*Department of methods of teaching social sciences,
 National University V.O.Suhomylnskoho*

**EVALUATION OF THE EFFICIENCY OF THE INNOVATIVE METHODS OF TEACHING
 THE DISCIPLINE "PEDIATRICS, CHILDHOOD INFECTIONS"149**



Tarnavska Svetlana
*PhD, Associate Professor of
 Department of Pediatrics
 and children infectious diseases
 HSEEU "Bukovinian State Medical University"*



Shahova Olga
*PhD, Asistant of Department
 Pediatrics and children infectious diseases
 HSEEU "Bukovinian
 State Medical University"*

GAMING IN PROFESSIONAL TRAINING OF A CONTEMPORARY STUDENT.....151



Trefanenko I.
*associate professor,
 candidate of medical studies,
 Bukovina Medical University*



Grechko S.
*associate professor,
 candidate of medical studies,
 Bukovina Medical University*



Soloviova O.
*assistant, candidate of philology,
 ChNU named after Yurii Fedkovych*

ESSAY OF EDUCATION SYSTEM DEVELOPMENT IN SOUTH OSSETIA.....155



Tskhovrebova O.D.
*Ph.D, professor,
 honoured scientist of the Republic of South Ossetia*

"THE BOLOGNA PROCESS" AND THE ORGANIZATION OF EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC PSYCHOLOGICAL LABORATORIES ARE AS THE WAY OF PROVIDING A MODERN SCIENTIFIC AND TECHNICAL BASE OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION ON PSYCHO - PEDAGOGICAL SPECIALTIES.....157



Shadrin N.
*Doctor of psychological sciences,
 Professor of Pavlodar pedagogical state institute,
 Pavlodar city, Kazakhstan*

ACTIVITY SPECIFICS OF PENITENTIARY INSTITUTIONS FOR JUVENILE OFFENDERS IN UKRAINE (20'S – 30'S OF THE XX-TH CENTURY)161



Shvets Tatyana
*Ph.D. in Education, Associate Professor
 of Social Work, Social Pedagogy
 and Sociology Department,
 Kherson State University*

EXPERIMENTAL RESEARCH OF THE EFFECTIVENESS OF HUMANITARIAN TRAINING OF FOREIGN STUDENTS – DOCTORS-TO-BE ORGANIZATION AND METHODOLOGY.....164



Yatsyshyna O.V.
*Philosophy and Social Sciences Department
 Ternopil State Medical University
 by I. Ya. Horbachevsky*

ВЛИЯНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТЕОРИИ НА РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РОССИИ В КОНЦЕ XIX - НАЧАЛЕ XX ВЕКОВ.....167

Гненик Марина Евгеньевна
*канд. пед. наук,
 доцент кафедры иностранных языков
 Нижегородского государственного инженерно-экономического университета*

SUBJECT-ORIENTED FOREIGN LANGUAGE TEACHING170

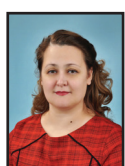


Kegeyan S.E.
*Foreign language department
 Sochi State University*

**ОТ ИНФОРМАТИЗАЦИИ К ИНТЕЛЛЕКТУАЛИЗАЦИИ СОДЕРЖАНИЯ
 ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ОБРАЗОВАНИЯ173**

Борис Кириллович Коломиец
к.т.н., доцент, системный анализ

**ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
 КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ178**



Mirza N.V.
*Higher Doctorate, associate professor,
 head chair of preschool and psychology and pedagogical preparation,
 Karaganda State University of E.A Buketov,
 Karaganda, Kazakhstan*

ROLE OF BASIC SCHOOLS TOWARDS A NEW QUALITY OF EDUCATION180



Pivovarov A.A.
*Ph.D., The head of the Department
 of Informatics, Technology,
 Physics and Mathematics in the Institute
 of Education Development of the Kirov region*

THE EMERGENCE OF PHILOSOPHY REGULATORY-DIALECTICAL MATERIALISM.....183

Chumakov Valery Aleksandrovich
engineer

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

CHARACTERISTICS OF HONOR AND DIGNITY OF THE STUDENT’S YOUTH: PSYCHOLOGICAL ASPECT.....189

Aleksandrova H. M. Ph.D.
*in Education,
 Associate Professor of Pedagogy,
 Psychology and Educational Management Department Kherson State University*

THE ROLE OF GENDER LINGUISTICS IN THE COMMUNICATION PROCESS193

Bekmambetova Z. Zh.
*Department of foreign languages
 Kazakh national research technical University*

Sh.S. Duysenbaeva
*Department of foreign languages
 Kazakh national research technical University*



Berkimbaeva S. K.
*Department of foreign languages
 Kazakh national research technical University*

PSYCHOLOGICAL METHODS AND TECHNIQUES USED FOR DEVELOPING INDIVIDUAL'S EMOTIONAL REGULATION AND FRUSTRATION TOLERANCE196

Malyar O.I.

Lecturer of chair of psychology-pedagogics education and social sciences, Vinnytsia Regional In – Service Teacher Training Academy

Bozhok N. O.

*post-graduate student of chair of theoretical and consulting psychology
Institute of social psychology and social communication Dragomanov National Pedagogical University*

THE OVERVIEW OF THE PSYCHOLOGICAL TECHNIQUES USED IN REBT AND CBT.....198

Bozhok N. O.

*post-graduate student of chair of theoretical and consulting psychology
Institute of social psychology and social communication Dragomanov National Pedagogical University*

THE SEARCH OF THE SUBJECT OF THE THEORY OF JOURNALISM IN THE IDEA OF THE COLLECTIVE REFLEXOLOGY.....200

Kodola N.V.

*Associate Professor Chair of journalism and media communications,
candidate of pedagogic sciences, associate Professor Moscow State Pedagogical University*

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF MOTIVATIONAL SPHERE OF THE EMPLOYEES OF A BANK: TEMPORAL APPROACH.....204



Коваль А. Ш.

*доцент, к.психол.н.,
кафедра социальной и прикладной психологии
Одесский национальный университет
имени И.И. Мечникова*

PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION AS A PERSONAL PROJECT209

Kotova I.B.

*Doctor of Psychology, Professor,
Head of Laboratory
«Psychotechnologies of personal development»
of Institute of educational technologies, Sochi, Russia*



Avanesova F.N.

*Doctor of Psychology, Professor,
Rector of Armavir linguistic
social institution
of Armavir, Russia*



Nedbaeva S.V.

*Doctor of Psychology, Professor,
Prorector for Academic
Affairs and Scientific-methodical
work of Armavir social and psychological
Institute of Armavir, Russia*



Nedbaev D.N.

*Candidate of Psychological Science,
Rector of Armavir social-psychological
institute of Armavir, Russia*



Shevkieva N.B.

*candidate of psychological sciences,
Associate Professor,
Head of the Department of Psychology
of the Kalmyk State University, Elista, Russia*

THE RESEARCHES OF PSYCHOLOGICAL FACTORS OF THE DEVELOPMENT OF PERSONALITY'S LEVEL OF ASPIRATIONS IN PSYCHOLOGY.....213



Labinska S.M.
*A teacher of English
 Kremenets specialized school №2*

PSYCHOLINGUISTIC AND PSYCHOLOGICAL BASES OF TRAINING MONOLOGIC ACADEMIC SPEECH FUTURE MATHEMATICIANS216



Lazorenko L.V.
*Assistant of foreign languages Department,
 mathematical faculties of the Philology Institute,
 Kyiv national Taras Shevchenko University*

PSYCHOLOGIC-BIOGRAPHICAL METHOD WHEN INVESTIGATING A GIFTED PERSON'S CREATIVE POTENTIAL221



Mishchykha L.P.
*PhD in Psychology
 Department of General and Clinical Psychology
 Precarpathian national Vasyl Stefanyk University*

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF COMMUNICATIVE SKILLS IN ADOLESCENCE225



Tymofieva M. P.
*Department of Psychology
 and Sociology
 Higher State Educational Institution
 of Ukraine “Bukovinian State Medical University”*



Pavliuk O. I.
*Department of Psychology
 and Sociology
 Higher State Educational Institution
 of Ukraine “Bukovinian State Medical University”*

THE PECULIARITIES OF FORMATION OF COMMUNICATION SKILLS IN ADOLESCENTS WITH DISABILITIES.....228



Popova (Smolik) S. Y.
*candidate of psychological sciences (phd),
 docent diploma, vak
 (higher attestation commission)
 Associate Professor of Social Pedagogy
 and Psychology
 Moscow State Pedagogical University*



Efimkina E.A.
*Moscow City Psychological-Pedagogical
 University (MCPPU)
 department of extreme psychology
 Moscow, Russia*

THEORETICAL ASPECTS OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS EXPERIENCING LONELINESS ELDERLY.....231



Raevskaya Y.N.
*Ph.D. in Psychology,
 Senior Lecturer Department of Social Pedagogy
 and social work KPNU Ivan Ohienko
 E-mail: raevskaya@mail.ru*

THE MECHANISMS OF ADDICTIVE BEHAVIOR OF THE PERSON AS AN IMPORTANT PROCESS OF LEARNING AND CORRECTION CODEPENDENCY.....234



Raklova E.M.
*Department of "Education and Sport"
 Innovative University of Eurasia*

DIAGNOSTICS OF ADVENTUROUSNESS: PRESENTATION OF THE ORIGINAL TECHNIQUE.....237



Sannikova O. P.
*Doctor of Psychological Sciences, Professor,
 Head of General and Differential Psychology
 Department,
 State Institution «South Ukrainian National
 Pedagogical University named
 after K. D. Ushynsky»*



Melenchuk N. I.
*Post-graduate student ,
 General and Differential Psychology Department,
 State Institution «South Ukrainian
 National Pedagogical University
 named after K. D. Ushynsky»*



Sannikov O. I.
*PhD (Candidate of Psychological Sciences),
 Senior Researcher,
 associate Professor of Theory and Methodology
 of Applied Psychology Department,
 State Institution «South Ukrainian National Pedagogical
 University named after K. D. Ushynsky»*

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF INDIVIDUALS PRONE TO STAGE BARRIERS..... 240



Sannikova A. O.
*PhD (Candidate of Psychological Sciences),
 associate Professor
 Solo singing Department,
 Odessa national academy named
 after A. V. Nezhdanova,*

THE TACTICS OF PARENTAL CONTROL OF EATING BEHAVIOR OF CHILDREN I N SITUATIONS OF FOOD INTAKE244



Shebanova V.I.
*Department of Clinical Psychology
 and psychodiagnostic
 Taras Shevchenko National University of Kyiv*

MEDICAL SCIENCES

PROSPECTS FOR THE CONSOLIDATION OF KNOWLEDGE ABOUT THE PHOTODYNAMIC THERAPY IN PATIENTS WITH A GENETIC DETERMINATION OF A CARIOUS DISEASE.....248



Antonenko M.Yu.
*Department of Dentistry
Bogomolets National Medical University*



Melnichuk T.A.
*Department of Dentistry
Bogomolets National Medical University*



Zelinskaya N.A.
*Department of Dentistry
Bogomolets National Medical University*



Parii A. M.
*Department of Dentistry
Bogomolets National Medical University*



Znachkova O.A.
*Department of Dentistry
Bogomolets National Medical University*

ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЛЕКСУ ЗАСОБІВ ГЕПАДИФУ, ЕЗЕТЕМІБУ ТА ФОЗИНОПРИЛУ НА ПЕРЕБІГ НЕАЛКОГОЛЬНОГО СТЕАТОГЕПАТИТУ У ХВОРИХ НА ОЖИРІННЯ ТА ГІПЕРТОНІЧНУ ХВОРОБУ ІІ СТАДІЇ.....251



Мандрик О.Є.
*Кандидат медичних наук,
асистент кафедри внутрішньої медицини,
клінічної фармакології
та професійних хвороб
Вищого державного навчального закладу
України «Буковинський державний
медичний університет»*



Дрозд В.Ю.
*Магістрант кафедри внутрішньої
медицини,
клінічної фармакології та
професійних хвороб
Вищого державного навчального закладу
України «Буковинський державний
медичний університет»*



Вілігорська К.В.
*Магістр медицини, аспірант кафедри
внутрішньої медицини, клінічної фармакології
та професійних хвороб Вищого державного
навчального закладу України «Буковинський
державний медичний університет»*

PATHOGENESIS OF HEMATOPOIETIC CHANGES IN PATIENTS WITH CHRONIC OBSTRUCTIVE PULMONARY DISEASE AND OXALIC UROLITHIASIS.....254



Viligorska K.V.
*Internal medicine master, PhD student of the
department of Internal medicine, clinical
pharmacology and occupational diseases.
Higher Educational Establishment of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”,*



Mandryk O.E.
*PhD, associate professor of the department
of Internal medicine, clinical pharmacology
and occupational diseases. Higher Educational
Establishment of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”*



Khukhlina O.S.
*Dr.med, professor, head of the department
of Internal medicine, clinical pharmacology
and occupational diseases.
Higher Educational Establishment of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”*

AGE-SPECIFIC CHARACTERISTICS OF THE EFFECT OF INCOMPLETE GLOBAL ISCHEMIA OF THE BRAIN ON THE BLOOD PLASMA TESTOSTERONE AND PROGESTERONE CONTENT IN MALE RATS.....257



Doroshko V.A.
*Chair Pathological Physiology
 HSEI Ukraine
 " Bukovinian State Medical University" 2*



Babiy N.V.
*Chair Pathological Physiology
 HSEI Ukraine
 " Bukovinian State Medical University" 2*

SPECIFICS OF THE DISTANCE LEARNING STUDENTS IN BUKOVINIAN STATE MEDICAL UNIVERSITY ...259



Doroshko V.A.
*Candidate of Medical Science, Associate Professor,
 Department of Pathological Physiology,
 Higher State Educational Institution of Ukraine
 "Bukovinian State Medical University"*

HOMEOSTASIS OXIDANT INDICES IN PATIENTS WITH COURSE COMORBID GASTROESOPHAGEAL REFLUX DISEASE AND CORONARY HEART DISEASE.....262



Drozd V.Y.
Master of Medicine



Mandrik O.E.
*Candidate of Medical Sciences,
 assistant department
 Department of internal medicine,
 clinical pharmacology and professional diseases
 Bukovinian State Medical University*



Huhlina O.S.
*Doctor of Medicine, Professor,
 Head of Department*

THE ANALYSIS PARAMETERS OF THE IMMUNE RESPONSE IN DIABETIC PATIENTS WITH PYOINFLAMMATORY PROCESSES.....267



Karatieieva S.Yu.
*PhD assistant of the department of nursing
 and Higher nursing education
 Bukovinian State Medical University*



Yurkiv O.I.
*PhD assistant of the department of nursing and
 Higher nursing education
 Bukovinian State Medical University*

METHODS IMPROVING OF PRACTICAL EXERCISES WITH FOREIGN STUDENTS.....269



Karatieieva S.Yu.
*PhD assistant of the department of nursing
 and Higher nursing education
 Bukovinian State Medical University*



Yurkiv O.I.
*PhD assistant of the department of nursing and
 Higher nursing education
 Bukovinian State Medical University*

CORRECTION OF THE FUNCTIONAL STATE OF KIDNEYS BY MEXIDOL DURING THE FIRST FEVER STAGE DEVELOPMENT271



Kopchuk T.G.
*Candidate of medical sciences,
 assistant of the pharmacology department of
 Higher state educational institution of Ukraine
 "Bukovinian state medical university"*

ASSOCIATION OF MARKERS OF THE SYSTEM OF FIBRINOLYSIS OF THE BLOOD PLASMA WITH A/C POLYMORPHISM OF DIO1 AND PRO197LEU OF GPX1 GENES IN PATIENTS WITH NONVIRAL CHRONIC HEPATITIS AND LIVER CIRRHOSIS.....276

Chympoy K.A.

Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University», Assistant, Department of Internal Medicine

Pavlyukovich N.D.

Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University», Assistant, Department of Internal Medicine, clinical pharmacology and occupational diseases

Buriak O.G.

Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University», Associate Professor, Department of Pediatrics, neonatology and perinatal medicine

DYNAMICS OF CHANGES IN THE DEGREE OF DEPOLARIZATION OF LASER RADIATION, MULTIPLE BY THE MYOCARDIAL TISSUE, FOR DETERMINATION OF THE DEATH TIME.....279

Bachynskyy Viktor

Department of Forensic Medicine and Medical Law Higher State Educational Establishment of Ukraine “Bukovinian State Medical University”

Pavlyukovich Natalia

Department of Internal Medicine, Clinical Pharmacology and Occupational Diseases Higher State Educational Establishment of Ukraine “Bukovinian State Medical University”

Pavlyukovich Alexandr

Department of Forensic Medicine and Medical Law Higher State Educational Establishment of Ukraine “Bukovinian State Medical University”

ERYTHROCYTE AT CONCOMITANT COURSE OF CORONARY ARTERY DISEASE AND ANEMIA: PHYSICAL VIEW ON CLINICAL ASPECTS OF COMBINED PATHOLOGY.....283

Natalia Pavlyukovich

Department of Internal Medicine, Clinical Pharmacology and Occupational Diseases Higher State Educational Establishment of Ukraine “Bukovinian State Medical University”

Kristina Chimpoi

Department of Internal Medicine Higher State Educational Establishment of Ukraine “Bukovinian State Medical University”

Pavlyukovich Alexandr

Department of Forensic Medicine and Medical Law Higher State Educational Establishment of Ukraine “Bukovinian State Medical University”

Kozar Maria

Cardiological Department Chernivtsi Regional Hospital for Disabled Soldiers of the Patriotic War

THE CASE OF SYNDROME LEJEUNE IN CHILD.....288



Ryznychuk M.O.

Assistant Department of Pediatrics and Medical Genetics, Ph.D. Higher educational institution of Ukraine “Bukovina State Medical University”



Polishchuk M.I.

PhD, head of the of organization and development of treatment and preventive care of the Department of Health Chernivtsi Regional State Administration



Lastivka I.V.

Associate Professor of Pediatrics and Medical Genetics, Ph.D. Higher educational institution Ukraine “Bukovina State Medical University”

INTERRELATION OF DISORDERS OF THE PROTEINASE INHIBITORY SYSTEM AND THE CONNECTIVE TISSUE COMPONENTS IN PATHOGENESIS OF CHRONIC PANCREATITIS PROGRESSING IN PATIENTS WITH OBESITY.....290

Smandych V.S.

assistant, the Department of Internal Medicine, Clinical Pharmacology and Occupational Diseases, the Higher State Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University"



Khukhlina O.S.

scientific advisor, Doctor of medical Sciences, Professor, Chief of the Department of Internal Medicine, Clinical Pharmacology and Occupational Diseases, the Higher State Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University"

EFFECTS OF ACUTE STROKE IN VIOLATION OF CONTENTS OF CAROTID CATECHOLAMINES IN LIMBIC-HYPOTHALAMIC STRUCTURES OF RAT BRAINS WITH DIABETES.....293



Savchuk T.P.

Bukovina State Medical University



Verbitska N.P.

student of medical department Bukovina State Medical University



Boshtan assistant S.V.

assistant Bukovina State Medical University



Kelmys U.G.

student of medical department Bukovina State Medical University, Department of Physiology

THE OBSTACLES TO OPERATIONAL POLICY IN PROVIDING THE PATIENTS OF SECONDARY LEVEL HEALTH CARE ESTABLISHMENTS WITH RADIOLOGICAL METHODS OF DIAGNOSTICS.....296



Slabkiy G.O.

doctor of medical sciences, professor. Head of Public Health Department of Uzhgorod National University



Kachala L.O.

candidate of medical sciences, associate professor. Associate Professor of Public Health Department of Uzhgorod National University



Kachur O.Yu.

candidate of medical sciences. Researcher of Ukrainian Institute of Strategic Research at Ministry of Health of Ukraine

THE LEVEL OF DISTRIBUTION AND TRENDS IN THE USE OF ALCOHOLIC BEVERAGES AMONG SCHOOLCHILDREN AND STUDENTS OF TRANS-CARPATIA.....299



Slabkiy G.O.

doctor of medical sciences, professor. Head of Public Health Department of Uzhgorod National University



Kachala L.O.

candidate of medical sciences, associate professor. Associate Professor of Public Health Department of Uzhgorod National University



Kruchanytsya V.V.

Teacher of Public Health Department of Uzhgorod National University

COMPREHENSIVE PREVENTION OF PSYCHIC AND BEHAVIORAL DISORDERS AS THE TASK OF PUBLIC HEALTH302



Slabkiy G.O.
*doctor of medical sciences, professor.
 Head of Public Health Department
 of Uzhgorod National University*

Zashchik N.S.
*Competitor at Ukrainian Institute
 of Strategic Research of Ministry
 of Health of Ukraine*

CHRONIC PANCREATITIS IN COMORBIDITY WITH ISCHEMIC HEART DISEASE: VALUE DETERMINATION OF QUALITY OF LIFE304



Gontsaryuk D.A.
*Ph.D., department of internal medicine of
 Higher State Edu-cational Establishment Of
 Ukraine «Bukovynian State Medical University»*

Christich T. N.
*Ph.D., department of internal medicine of Higher
 State Edu-cational Establishment Of Ukraine
 «Bukovynian State Medical University»*

Kushnir L.D.
*Ph.D., department of internal medicine of
 Higher State Edu-cational Establishment Of
 Ukraine «Bukovynian State Medical University»*

Teleki Y.M.
*department of internal medicine of Higher State
 Educational Establishment Of Ukraine
 «Bukovynian State Medical University»*

ROLE OF TUMOR NECROSIS ALPHA AND C-REACTIVE PROTEIN IN CARBOHYDRATE METABOLISM IN CHRONIC PANCREATITIS COMBINED WITH OBESITY AND TYPE 2 DIABETES.....307



Ferfetska K. V.
*Department of Internal Medicine
 Bukovina State Medical University*

DIE ENTEROSORPTION VERWENDUNG IN DER BEHANDLUNG VON DYNAMIC DARMVERSCHLUSS BEI DER PATIENTEN MIT AKUTE DESTRUKTIVE PANKREATITIS.....312



Homko O.Y.
*PhD, Assistant Professor für Pflege
 und höhere Pflegeausbildung
 Bukowina Staatliche Medizinische
 Universität*



Kyfiak P.V.
*Assistent Abteilung für Anästhesiologie
 und Reanimation
 Bukowina Staatliche Medizinische
 Universität*



Sydorchuk R.I.
*MD, Professor für
 Allgemeine Chirurgie
 Bukowina Staatliche Medizinische
 Universität*



Polyansky O.I.
*Der Chirurg der höchsten Qualifikation,
 Krankenhaus Krankenhagen, Chernivtsi*

Palyanytsya A.S.
*PhD, Assistant Professor für
 Allgemeine Chirurgie
 Bukowina Staatliche Medizinische
 Universität*

SEVERITY SCORING SYSTEMS USE IN SURGERY: AN EXPERIMENTAL UPDATE.....314



Homko O.Y.
*MD, PhD, Assoc. Professor,
 Department of Nursing and Higher Nursing
 Education, Higher state educational
 establishment of Ukraine
 «Bukovinian State Medical University»*



Kyfiak P.V.
*Instructor, Department of
 anesthesiology and resuscitation
 Higher state educational
 establishment of Ukraine «Bukovinian
 State Medical University»*



Sydorchuk R.I.
*Professor at the Department of General
 Surgery, Higher state educational
 establishment of Ukraine
 «Bukovinian State Medical University»*



Dutka I.I.
*Instructor, Department of Nursing
 and Higher Nursing Education, Higher
 state educational establishment of
 Ukraine «Bukovinian State Medical
 University»*



Polyanskyy O.I.
*Instructor, Department of General
 Surgery, Higher state educational
 establishment of Ukraine «Bukovinian
 State Medical University»*

DEVELOPMENT OF ACUTE RESPIRATORY DISTRESS SYNDROME UNDER ABDOMINAL SEPSIS317



Homko O.Y.
*MD, PhD, Assoc. Professor,
 Department of Nursing and Higher Nursing
 Education, Higher state educational
 establishment of Ukraine
 «Bukovinian State Medical University»*



Kyfiak P.V.
*Instructor, Department of anesthesiology
 and resuscitation
 Higher state educational establishment
 of Ukraine «Bukovinian State Medical
 University»*



Sydorchuk R.I.
*Professor at the Department of General
 Surgery, Higher state educational
 establishment of Ukraine
 «Bukovinian State Medical University»*



Dutka I.I.
*Instructor, Department of Nursing
 and Higher Nursing Education, Higher
 state educational establishment of Ukraine
 «Bukovinian State Medical University»*



Polyanskyy O.I.
*Instructor, Department of General
 Surgery, Higher state educational
 establishment of Ukraine «Bukovinian
 State Medical University»*

ORGANIZATION AND OF TRAINING MANUFACTURING PRACTICE IN COLLEGE BUKOVYNIAN STATE MEDICAL UNIVERSITY.....319



Goroshko O.M.
*MD, PhD, Assoc. Professor,
 Department of Pharmacy,
 Higher educational establishment
 Ukraine state«Bukovinian State
 Medical University»*



Antofiychuk M.P.
*MD, PhD, Assoc. Professor,
 Department of Internal Medicine,
 Clinical Pharmacology
 and Professional diseases,
 Higher educational establishment
 Ukraine state«Bukovinian
 State Medical University»*



Khomko O.Y.
*MD, PhD, Assoc. Professor,
 Department of Nursing and Higher
 Nursing Education
 Higher educational establishment
 Ukraine state«Bukovinian State
 Medical University»*



Bambuliyak A.V.
*MD, PhD, Assoc. Professor,
 Department of Stomatology
 Higher educational establishment
 Ukraine state«Bukovinian
 State Medical University»*

STAGING APPROACH IN MULTIMODAL TREATMENT OF PATIENTS WITH COLONIC OBSTRUCTION322



Stets M.M.
MD, PhD, Professor at the Department of General Surgery #2. National Medical University named after O.O. Bogomolets



Khomko O.Y.
MD, PhD, Assoc. Professor, Department of Nursing and Higher Nursing Education Higher state educational establishment Ukraine «Bukovinian State Medical University»



Sydorchuk R.I.
MD, PhD, Professor at the Department of General Surgery Higher state educational establishment Ukraine «Bukovinian State Medical University»



Plegutsa O.M.
MD, PhD, Assoc. Professor, Department of Nursing and Higher Nursing Education Higher state educational establishment Ukraine «Bukovinian State Medical University»,

CHRONIC NON-EPIDEMIC DISEASES OUR TIME: EXCITEMENT FOR THE FUTURE!.....325



Vásquez Abanto J.E.
PhD, Physician in the Emergency Department of Obolon district (Center for primary medical and sanitary help no. 2)



Arellano Vásquez S.B.
Specialist in physical therapy and rehabilitation. University of San Pedro. Academic and professional school of medical technology



Vásquez Abanto A.E.
Physician-Intern in the Cardiology Department of the Kyiv city clinical Hospital № 8 (KCCH № 8)

MONOGRAPH

COGNITIVE DISORDERS IN PATIENTS WITH LESIONS OF DEEP CEREBRAL STRUCTURES AND BRAINSTEM329



Buklina S.B.

MONOGRAPH “FEDIR STEPANOVYCH TSYTSURIN: A VIEW THROUGH THE CENTURIES (DISCOURSE ABOUT THE SUCCESSION OF CLINICAL MEDICINE TRADITIONS DEDICATED TO THE 200TH ANNIVERSARY OF THE KYIV INTERNISTS SCHOOL FOUNDER).....330



Dzeman M.I.

ПЕРВАЯ УКРАИНСКАЯ КНИГА О СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ АНТРОПОЛОГИИ.....332

Мельник В. М.

Автор монографии «Очерки по теории социокультурной антропологии», студент философского (отделение политологии) и юридического факультетов Киевского национального университета им. Т. Шевченко, стипендиат института международных отношений Вроцлавского университета, член Российской Ассоциации Политической Науки, член Российского Общества Социологов, член Канадской Сети Экономической Истории, член Украинского Географического Общества, член Национального союза журналистов Украины

ЗАНИМАТЕЛЬНАЯ АСТРОНОМИЯ В НОВЕЛЛАХ ТЕСОВОГО ХАРАКТЕРА: УЧЕБНОЕ ПОСОБИЕ.....334



Пивоваров А.А.

*зав. кафедрой информационно-технологического и физико-математического образования института развития образования Кировской области
Российская Федерация*

SPECIFICS OF THE PARONYMY AND METHODS OF ITS TEACHING335



Shikhalieva S.

Doctor of philology, leading researcher of Department of grammatical researches FPBIS "Dagestan scientific center", associate professor FPBEI VPE "The Dagestan state pedagogical university"

«RECONSTRUCTIVE SURGERY OF THE COMPLICATED DAMAGES ».....336

Kazarezov Mikhail

Doctor of Medical Sciences, orthopedic trauma of the highest category, the author of 300 scientific publications, including 11 monographs. Author of 30 new operations and metal lokonstruksy confirmed by patents and copyright evidenced ments, Chief Scientific Officer of "Therapeutic and Wellness Research Center". Scientific direction: t he study of possibilities and ways of substitution of infected tissue defects and the development of various metal structures and for osteosynthesis devices external fixation in the treatment of patients with fractures of the bones and tissues defects.

Koroleva Anna

Doctor of Medical Sciences, author of over 200 scientific publications, including 10 monographs. The author of 23 inventions. Clinic Director of "Therapeutic and Wellness Research Center". Scientific direction: the development of aesthetic operations at deformations due scars and keloids injury. Conserving surgery complicated concept damage. Participation in the development of steel structures for osteosynthesis of bone fragments

«УЧЕБНЫЕ ЭЛЕКТРОННЫЕ СРЕДСТВА В ВУЗЕ».....338

Кривицкий Б.Х.

УДК 378

THEORETICAL PRINCIPLES OF INNOVATIVE TRAINING OF TEACHERS IN THE SYSTEM OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION OF UKRAINE

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ИННОВАЦИЙ В ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЕЙ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ

Avramenko Kvitoslava
P.h.D. Associate Professor
Department of Theory and Methods
of primary education Nickolayev National University
named by V. A. Sukhomlynckij

Квітослава Авраменко
кандидат педагогічних наук
доцент кафедри теорії та методики початкової освіти
Миколаївський національний університет імені
В.О.Сухомлинського

Abstract. Theoretical principles of realization of educational innovations in higher pedagogical educational establishments of Ukraine are examined in the article. An author accents attention on special features of innovative approach in teacher training in the system of higher pedagogical education of Ukraine.

Among factors that influence on future teachers' training for realization of education innovations the auteur distinguishes internal (objective) and internal (subjective) factors.

By theoretical approaches in realization of educational innovations at future teachers' training he determines methodological, competence, technological, innovative and administrative approaches.

As a source of realization of educational innovations new scientific industry cons forward in higher pedagogical educational establishment – pedagogical innovatics.

Keywords: educational innovations, teacher training, domestic and foreign experience, system of higher pedagogical education, innovative approaches, traditional approaches, theoretical approaches, objective and subjective factors, realization of educational innovations.

У статті розглядаються теоретичні засади реалізації освітніх інновацій у вищих педагогічних навчальних закладах України. Автор акцентує увагу на особливостях інноваційного підходу при підготовці вчителів у системі вищої педагогічної освіти України.

Теоретичними підходами у реалізації освітніх інновацій при підготовці майбутніх педагогів він визначає методологічний, компетентнісний, технологічний, інноваційний та управлінський підходи. Серед факторів, що впливають на підготовку майбутніх учителів до реалізації освітніх інновацій автором виокремлюються зовнішні (об'єктивні) та внутрішні (суб'єктивні) фактори.

У статті визначено, що джерелом реалізації освітніх інновацій у вищих педагогічних навчальних закладах виступає нова наукова галузь – педагогічна інноватика.

Ключові слова: освітні інновації, підготовка вчителів, система вищої педагогічної освіти, інноваційні підходи, традиційні підходи, теоретичні підходи, об'єктивні та суб'єктивні фактори, реалізація освітніх інновацій.

В статье рассматриваются теоретические основы реализации образовательных инноваций в высших педагогических учебных заведениях Украины. Автор акцентирует внимание на особенностях инновационного подхода в подготовке учителей в системе высшего педагогического образования Украины. Теоретическими подходами в реализации образовательных инноваций при подготовке будущих педагогов он определяет методологический, компетентностный, технологический, инновационный и управленческий подходы.

Среди факторов, которые влияют на подготовку будущих учителей к реализации образовательных инноваций автор определяет внешние (объективные) и внутренние (субъективные) факторы.

В статье определено что источником реализации образовательных инноваций в высших педагогических учебных заведениях выступает новая научная отрасль – педагогическая инноватика.

Ключевые слова: образовательные инновации, подготовка учителей, система высшего педагогического образования, инновационные подходы, традиционные подходы, теоретические подходы, объективные и субъективные факторы, реализация образовательных инноваций.

Постановка проблеми. Модернізація системи вищої освіти України визначили цілу низку проблем і пошуків шляхів підвищення соціальної активності та готовності кожного педагога до інноваційної діяльності. Тільки у такому випадку країна може повністю перейти на інноваційний шлях розвитку. Саме тому стратегічним напрямом розвитку вищої педагогічної освіти, та освіти в цілому є підготовка інтелектуальних, творчих, готових до реалізації інновацій професійних кадрів. Такий підхід характеризує напрям руху суспільства в цілому.

Оптимізована система забезпечення інноваційного розвитку вищої освіти з урахуванням досвіду зарубіжних країн вже пред-

ставлена у таких законах України: «Про освіту», «Про інноваційну діяльність», «Про вищу освіту»; «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» та інших важливих документах.

У 90-х роках ХХ століття з'явилася значна кількість наукових вітчизняних та зарубіжних досліджень, присвячених проблемі запровадження інновацій в систему освіти. Головною причиною появи таких розробок був пошук оптимальних шляхів подолання протиріччя між значним багажем теоретичних знань у випускників ВНЗ та їх неспроможністю ефективно виконувати професійну (у тому числі – й педагогічну) діяльність.

Філософському осмисленню педагогічних інновацій присвячено напрацювання вітчизняних (В. Андрущенко, І. Зязюн, Б. Корольов, В. Кремень, В. Луговий, В. Лутай, М. Окса та ін.) та зарубіжних (К. Ангеловські, Дж. Бассет, Н. Батлер, Б. Вульфсон, М. Кларін, В. Келлі, Е. Кох, Є. Ляска, Е. Роджерс, Г. Селевко, В. Сластьонін, Н. Юсуфбекова та ін.) дослідників.

Проте недостатньою залишається увага науковців до реалізації освітніх інновацій у вищих навчальних закладах, особливо у системі вищої педагогічної освіти. Саме тому, **метою статті** є теоретичний аналіз освітніх інновацій та їх реалізація у вищій педагогічній школі України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та освітньої практики дозволяє нам визначити такі важливі протиріччя, які потребують нагального вирішення:

- на *науково-теоретичному* рівні: між підтримкою інноваційного розвитку в ієрархії державного управління та недостатньою розробкою наукових засад педагогічної інноватики, між об'єктивною необхідністю теоретичного обґрунтування інноваційних процесів та відсутністю науково-методичних, організаційно-педагогічних, процесуально-технологічних комплексів у навчально-виховному процесі у системі вищої педагогічної освіти;

- на *соціально-педагогічному* рівні: між зростаючою потребою ринку праці у професіональних, творчих кадрах та неспроможністю значної кількості випускників вищих педагогічних навчальних закладів; між значним зростанням зацікавленості педагогів до здійснення інноваційної професійної діяльності та відсутністю формування основ її здійснення у практиці сучасного закладу системи вищої освіти, між поширеністю у педагогічній свідомості «знаннево-уміннєвих» характеристик педагогічної праці та сучасними вимогами до їх трансформації у гуманістичні, компетентнісні, особистісно-орієнтовані та інші.

Аналіз досліджень О. Козлової та О. Попової [4; 8] дозволяє нам стверджувати, що нова галузь наукового знання – педагогічна інноватика – складається з таких основних компонентів:

- 1) педагогічна неологія (створення інновацій в системі освіти);
- 2) методологія сприйняття, оцінки та інтерпретації нового в соціології, дидактиці, психології і менеджменті;
- 3) технології та досвіду практичного застосування освітніх інновацій.

У першому компоненті розвиваються, узагальнюються та систематизуються наукові й дослідно-експериментальні дані про процес науково-педагогічної творчості, його особливості та результати. Крім того, педагогічна неологія вирішує теоретичні питання, пов'язані з новим у педагогіці: класифікація нововведень, специфіка методів та умов пізнання нового, їх соціально-педагогічна оцінка тощо.

Другий компонент присвячений особливостям сприйняття, експертизи та інтерпретації нового, що виникає у педагогічній теорії та практиці, його аналіз представниками, які професійно пов'язані з процесами освіти, навчання та виховання.

Третій компонент передбачає розробку проблем практичного впровадження педагогічних нововведень.

Отже, складовими педагогічної інноватики виступають педагогічна неологія (вчення про нове), аксіологія (вчення про педагогічні цінності) та праксеологія (вчення про ефективне впровадження).

Теоретичний аналіз та узагальнення наукових досліджень за темою статті [2-3; 5-7; 9] дозволяють нам стверджувати, що освітні інновації – це використання нових засобів, які сприяють підвищенню ефективності навчально-виховного процесу у закладах освіти, розвитку самостійності у пошуку необхідної інформації та оновленні способів контролю за її використанням.

У галузі вищої освіти часто виокремлюють інновації, які є умовою для конкурентоспроможності ВНЗ: у змісті вищої освіти; у педагогічному процесі; в організації; у діяльності та відносинах між викладачами і студентами; у сфері освітніх послуг тощо [6, с. 107].

У дослідженнях М. Кларіна аналізуються та узагальнюються інноваційні моделі навчального процесу у сучасній зарубіжній педагогіці [4].

Першочерговим завданням інноваційного розвитку освіти є розроблення європейської інноваційної освітньої стратегії країни [10].

Отже, інноваційність в освіті спрямована на її перетворення у провідний фактор прогресу. Крім того, інноваційна діяльність є віддзеркаленням основних змін у тенденціях та закономірностях сучасної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Гальмуванням на шляху реалізації освітніх інновацій у вищій педагогічній школі виступає недостатня мотиваційно-психологічна підготовка викладачів, відсутність матеріальної зацікавленості, що негативно також впливає на прогнозування та проектування результатів професійно-педагогічної діяльності викладача в умовах розвитку інноваційних процесів у системі вищої освіти взагалі, педагогічної – зокрема.

Розглядаючи проблему запровадження освітніх інновацій, часто використовують термін «інноваційне навчання», яке ґрунтується на своєрідних та авторських методиках розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості [5, с. 203].

Важливо зазначити, що інноваційне навчання цілком узгоджується з ідеями особистісно-орієнтованого навчання, в якому викладач та студент виступають суб'єктами навчально-виховного процесу. Такі заняття базуються на діяльнісній основі (переважають проблемно-пошукові та інтерактивні методи; робота у групах, парах; порівняння, конструювання, моделювання уроків та різних видів позакласних заходів тощо). Крім того, не обійдеться без інноваційних технологій: проектних, інформаційно-комунікаційних, ігрових, тренінгових та інших.

Таким чином, для реалізації освітніх інновацій у практиці сучасного ВНЗ необхідно розробити теоретичні та технологічні засади у напрямку гуманізації вищої педагогічної освіти з урахуванням компетентнісного підходу.

Будь-яка інновація покликана забезпечити ефективність освітнього процесу. Це дає підстави вважати, що інноваційний освітній процес – це освітній процес, у рамках якого здійснюється мінімально необхідна сукупність інновацій, яка дає змогу значно підвищити його ефективність [2, с. 159].

На основі досліджень І. Дичківської, О. Козлової, В. Сластьоніна, А. Хуторського та інших можна реалізовувати у практиці сучасних ВНЗ ідеї нової, професійної, креативної педагогічної освіти, якщо навчити майбутнього вчителя основам інноваційно-інтелектуальної діяльності. Це дозволить розвивати професійну креативність майбутнього вчителя, а значить – й рівень його підготовки до творчої діяльності через здатність до запровадження власних форм, засобів, методичних прийомів, технік та технологій, що позитивно впливатиме на конкурентоспроможність випускників вищих педагогічних навчальних закладів нашої країни.

Розглянемо приклади реалізації інноваційного підходу до традиційної лекції у ВНЗ:

- проблемна інтерпретація навчального матеріалу;
- підготовка до тексту лекції презентації або опорних схем (за прикладом авторської технології В. Шаталова);
- лекція із запланованими помилками (прийом какографії, запропонований у ХХ сторіччі В. Амонашвілі), що дозволяє тримати

увагу студентів «у тонусі» протягом усієї лекції.

Таким чином, до факторів, що впливають на підготовку майбутніх учителів до реалізації освітніх інновацій, ми можемо відокремити:

- *зовнішні (об'єктивні)* – моделювання навчально-методичних комплексів за кредитно-модульною або кредитно-трансферною системою навчання як інноваційного процесу, створення інноваційного середовища у кожному конкретному вищому педагогічному закладі;
- *внутрішні (суб'єктивні)* – переорієнтація ціннісних та мотиваційних установок майбутніх вчителів у напрямку власної траєкторії розвитку та саморозвитку, накопичення творчого потенціалу та інші.

В умовах переходу кожного конкретного вищого педагогічного навчального закладу нашої країни в інноваційний режим важливого значення набуває вибір напрямів інноваційної діяльності, відбір змісту освітніх інновацій та апробація інноваційних технологій у підготовці майбутніх учителів. Запобігання помилок у реалізації освітніх інновацій дозволить прогнозування результатів та створення програми інноваційного розвитку, моделі інноваційної роботи кожної кафедри та конкретного викладача вітчизняного вищого навчального закладу.

Таким чином, важливими напрямками у реалізації освітніх інновацій у системі вищої педагогічної освіти у сучасних умовах є:

- 1) науково-освітнє партнерство з іншими науково-дослідними

та освітніми установами;

- 2) оптимальне поєднання у ВНЗ науково, освітнього та проектного процесів, підготовка майбутніх учителів до роботи за новими Державними стандартами.

Підсумовуючи вищесказане, можемо зробити такі **висновки**.

1. Інноваційність в освіті спрямована на її перетворення у провідний фактор прогресу. Джерелом реалізації освітніх інновацій у вищих педагогічних навчальних закладах виступає нова наукова галузь – педагогічна інноватика.
2. Теоретичними підходами у реалізації освітніх інновацій при підготовці майбутніх педагогів вважаємо методологічний, компетентнісний, технологічний, інноваційний та управлінський підходи.
3. Реалізація освітніх інновацій у вищих навчальних закладах потребує подальших розробок теоретичних та технологічних засад професійної підготовки вчителів з урахуванням компетентнісного підходу.
4. Фундаментом у становленні особистості майбутніх педагогів виступає інноваційність як характеристика освітнього середовища сучасного вищого педагогічного навчального закладу.

Проведене нами дослідження не висчерпує всіх аспектів порушеної проблеми, її важливість та актуальність визначає необхідність подальшого вивчення.

Список використаних джерел

1. Авраменко К. Б. Особенности подготовки учителей начальной школы к инновационной деятельности / Квитослава Авраменко [текст] // *Инновационные технологии в образовании : монография / под общ. ред. Н. В. Лалетина; Сиб. федер. ун-т; Краснояр. гос. пед. ун-т им. В. П. Астафьева [и др.]*. – Красноярск: ООО «Центр информации», ЦНИ «Монография», 2013. – С. 47-58.
2. Алфімов Д. В. Інноваційна освітня система вищої школи: шляхи відродження / Д. Алфімов [текст] // *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: зб. наук. пр. / Ред. кол. Л. І. Даниленко та ін.* – К.: Логос, 2000. – С. 158 - 160.
3. Козлова О. Г. Методика інноваційного пошуку вчителя : Навч.-метод. посібник / О. Козлова [текст]. – Суми : ВВП «Мрія – 1» ЛТД, 1998. – 96 с.
4. Кларин М. В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках / М. В. Кларин [текст]. – М. : Арена, 1994. – 222 с.
5. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) / В. Г. Кремень. – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
6. Навроцький О. І. Вища школа України в умовах трансформації суспільства. Монографія. – Х.: Основа, 2000. – 240 с.
7. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических заведений / В. А. Сластенин, Н. Ф. Исаев, А. Н. Мищенко, Е. Н. Шиянов [текст]. – М.: Школа-Прес, 1997. – 512 с.
8. Попова О. В. Розвиток інноваційних процесів у середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладах України в ХХ столітті : Автореф. дис. на здобуття ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.01 / О. В. Попова –Харків : Харків, 2001. – 42 с.
9. Стрілець С. І. Інноваційні педагогічні технології у вищій школі : навч.-метод. посіб. / С. І. Стрілець [текст]. – Чернігіве : ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2012. – 200 с.
10. Jensen O.B., Richardson T. Regional innovation systems in the Lisbon strategy/ [електрон. ресурс]: Режим доступу:www.ru.nl/publish/pages/514805/lag05-debruijn1.pdf

Список використаних джерел (трансл.)

1. Avramenko K. B. Osobennosti podgotovki uchitelej nachal'noj shkoly k innovacionnoj deyatel'nosti / Kvitoslava Avramenko [tekst] // *Innovacionnye tekhnologii v obrazovanii : monografiya / pod obshch. red. N. V. Laletina; Sib. feder. un-t; Krasnoyar. gos. ped. un-tim. V. P. Actaf'eva [i dr.]*. – Krasnoyarsk : OOO «Centrinformacii», CNI «Monografiya», 2013. – S. 47-58.
2. Alfimov D.V. Innovatsionnaya osvitynaya sistema vishchoi shkoly: shlyahi vidrodzhennya / D. Alfimov [tekst] // *Pedagogichni innovatsii: idei, realii, perspektivi: zb. nauk. pr. / Red. kol. L. I. Danilenko ta in.* – K. : Logos, 2000. – S. 158 - 160.
3. Kozlova O.G. Metodika innovatsionnogo poshuku vchitelya :Navch.-metod. posibnik / O. Kozlova [tekst]. – Sumi : VVP «Mriya – 1» LTD, 1998. – 96 s.
4. Klarin M.V. Innovatsionnye modeli obucheniya v zarubezhnykh pedagogicheskikh poiskakh / M. V. Klarin [tekst]. – M. : Arena, 1994. – 222 s.
5. Kremen' V.G. Osvita i nauka Ukraini: shlyahi modernizatsii (Fakti, rozdumi, perspektivi) / V. G. Kremen'. – K. : Gramota, 2003. – 216 s.
6. Navroc'kij O.I. Vishcha shkola Ukraini v umovah transformatsii suspil'stva. Monografiya. – H. : Osнова, 2000. – 240 s.
7. Pedagogika:Uchebnoe posobie dlya studentov pedagogicheskikh zavedenij / V.A.Slastenin, N.F.Isaev, A.N.Mishchenko, E.N.Shiyanov [tekst]. – M. :SHkola-Pris, 1997. – 512 s.
8. Popova O.V. Rozvitok innovatsijnih procesiv u serednih zagal'noosvitnih navchal'no-vihovnih zakladah Ukraini v XX stolitti :Avtoref. dis. na

zdobuttya stupenya dokt. ped. nauk : spec. 13.00.01 / O. V. Popova – Harkiv : Harkiv, 2001. – 42 s.

9. Strilec' S.I. *Innovacijni pedagogichni tekhnologii u vishchijshkoli :navch.-metod. posib. / S. I. Strilec' [tekst]. – CHernigiv : CHNPU imeni T. G. Shevchenka, 2012. – 200 s.*

10. Jensen O.B., Richardson T. *Regional innovation systems in the Lisbon strategy / [електрон. ресурс]: Режим доступу: www.ru.nl/publish/pages/514805/lag05-debruijn1.pdf.*

ІДК: 378+81`23+908 (111)

FORMING OF POSITIVE MOTIVATION TO LEARN THE COUNTRY STUDYING AT THE ENGLISH LESSONS.

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ КРАЇНОЗНАВСТВА НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.

Алексєєва О.Б.

старший викладач

ДЗ "Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського", кафедра західних і східних мов та методику їх навчан-ням. Одеса, Україна.

Alekseeva O.B.

the senior teacher

«South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinskiy » Department of Western and Eastern languages and methods of their teaching Odessa, Ukraine

In the article the questions of motivation to the study of foreign language in the process of work with English country studying's stuff are examined. The ways of forming the positive motivation in the process of learning the country studying at English lessons are offered.

Keywords: positive motivation, educational process, country studying, for-eign language.

В статті розглядаються питання мотивації до вивчення іноземної мови у процесі роботи з англійським країнознавчим матеріалом. Запропоновано шляхи формування позитивної мотивації у процесі навчання країнознавству на заняттях англійської мови.

Ключові слова: позитивна мотивація, навчальний процес, країнознавство, іноземна мова.

Вступ . В існуючій практиці навчання іноземної мови, спостерігається певний розрив між усвідомлюваною усіма необхідністю забезпечити формування позитивної мотивації учбової діяльності і неопрацьованістю відповідних теоретичних і методичних положень. Одно з численних досліджень показало, що якщо викладач іноземної мови розглядає формування позитивної мотивації як спеціальне завдання, то йому вдається добитися покращення в особистій позиції тих, що навчаються, до процесу засвоєння країнознавчого матеріалу і до іноземної мови взагалі. Але для того, щоб вчитель міг управляти становленням мотивації, він повинен знати які вимоги пред'являються в цьому випадку до змісту, методичних прийомів і організації процесу навчання іноземної мови.

Постановка проблеми. Підходячи до проблеми мотивації з позиції теорії установок, необхідно відмітити, що поняття установки включає схильність суб'єкта орієнтувати свою діяльність, у тому числі учбову в певному напрямі. Ця діяльність виникає кожен раз за наявності і взаємодії двох моментів : зовнішнього, об'єктивного, тобто середовища в якій повинна задовольнятися та або інша потреба, і внутрішнього, суб'єктивного - самої потреби, яка задовольняється в певному середовищі. В учбовій діяльності суб'єктивним чинником є потреба суб'єкта в знаннях, бажання отримати їх, об'єктивним же чинником є учбовий процес, методично оброблений учбовий матеріал. При збігу об'єктивного і суб'єктивного чинників і виникає психологічний стан, що назива-

ється установкою, наявність якої і визначає кінець кінцем успішність навчання. Проте, оскільки суб'єктивний чинник є не повністю керованим, треба намагатися забезпечити збіг цих двох чинників, максимально використовуючи повністю керований об'єктивний чинник. Проблемою формування мотивації у різні часи займалась велика кількість як вітчизняних (Л.И.Божович, П.Я.Гальперин, А.Н.Леонтьев, А.К.Маркова П.М.Якобсон та ін.), так і за-рубіжних (Дж. Брунер, Д.Берлайн, И.Лингарт, М.Фюмадель та ін.) дослідників, говорячи о необхідності контролю особливостей мотивації при організації навчального процесу.

Серед сучасних науковців проблема мотивації досліджується у роботах Вербицького А.А., Лук'яненко В.В., Коновалової Г.Н. та інших.

Метою роботи є визначення напрямків формування позитивної мотивації у процесі навчання країнознавству на заняттях англійської мови.

Результати. Розглядаючи існуючу проблему, не можна не порушити питання про психологічну активність. Це питання повинно розглядатися в двох аспектах: в особистому плані (з боку мотивації), і з точки зору протікання самого учбового процесу (з боку розумової діяльності того, хто навчається). Вдала організація учбового процесу, самі методи і учбові матеріали, сприяють формуванню позитивної мотивації навчання. Виходячи з положення, що мотивація є джерелом активності і спрямованості особистості на предмети і явища дійсності, можна припустити, що тут і виникає

активність. "Те, що відбиваючись в голові людини спонукає діяльність, направляє її на задоволення певної потреби, називається мотивом цієї діяльності" - пише А.Н.Леонтьєв [4, с.443]. Інакше говорячи, мотив-это «определенная потребность». Інакше кажучи, мотив - це "певна потреба". Залежно від зв'язків мотиву зі змістом і особливостями діяльності, розрізняються зовнішні і внутрішні мотиви по концепції А.Н.Леонтьєва. Зовнішні мотиви залежать від чинників, що лежать зовні власне учбовій діяльності. Вони можуть бути позитивними і негативними. На відміну від зовнішніх мотивів, внутрішні мотиви залежать від чинників, які містяться в самій учбовій діяльності. Під внутрішнім мотивом розуміють пізнавальні мотиви, які усвідомлює той, хто навчається, оскільки вони є реально працюючими. Автор підкреслює, що для того, щоб учбова діяльність здійснювалася повноцінно, одночасно повинні діяти і внутрішні і зовнішні мотиви. Деякі педагоги відмічають той факт, що в процесі навчання іноземній мові виникає цілий ряд психологічних бар'єрів в області мотивації: відсутність віри в успіх, тобто можливість опанувати іноземну мову, наявність підвищеної тривоги, напруженості перед виконанням непосильних завдань, низька самооцінка своїх здібностей, неясність цілей використання іноземної мови в майбутній професійній та інше.

Грунтуючись на даних ряду робіт в сфері психології і методики викладання, а також на власних дослідженнях, М.М.Васильєва виявила умови формування позитивної мотивації:

а) оцінка початкового, поточного і підсумкового відношення до методичних прийомів навчання, до способів опрацювання країнознавчого матеріалу, до іноземної мови в цілому;

б) градування цілей навчання країнознавству і планомірне ознайомлення з ними тих, що навчаються;

в) регулярне ознайомлення тих, що навчаються, з методичними принципами і прийомами, за допомогою яких їх навчають;

г) включення діяльності по оволодінню країнознавчим матеріалом в діяльність, що являється відповідною до віку навчаємих, має для них певний особовий сенс, і на основі цього, розкриття реального зв'язку цілей учбової діяльності по освоєнню матеріалу і мотивів провідної діяльності, тобто відбувається зрушення наявного мотиву провідної діяльності на пізнавальні цілі, які ставяться в навчанні іноземній мові [1, с12-16].

Підкреслюючи принципову роль позитивної мотивації в навчанні іноземній мові, деякі науковці (Л.З.Якушина та інші) пропонують включити діяльність учнів по засвоєнню іноземної мови в діяльність

спілкування, в учбово-пізнавальну діяльність, а також в професійно-орієнтовану діяльність. Викладачу необхідно підбирати додатково учбові тексти, що відповідають професійним інтересам навчаємих; пред'являти учбовий матеріал, який зможе емоційно вплинути на них; також потрібна наявність проблемних текстів, завдань, стимулюючих активність і маючих мовну спрямованість; забезпечення спрямованості орієнтації навчаємих на способи самостійного придбання знань. Успішність реалізації цих умов формування позитивної мотивації знаходиться в тісному зв'язку з наявністю комунікативних умінь викладача іноземної мови:

- Уміння управляти своєю поведінкою;
- Уміння адекватно моделювати особистість навчаємого, його психологічний стан за зовнішніми ознаками;
- Уміння організовувати мовне спілкування;
- Уміння встановити мовний і немовний контакт з тими, що навчаються.

Аналізуючи роботи дослідників цієї проблеми можна виявити наступні принципи формування позитивної мотивації:

1. Формування позитивної мотивації можливе за рахунок обумовленого принципами навчання різноманітності прийомів і форм роботи в режимі кожного з методів, передбаченого навчально-методичним комплексом.

2. Дослідження і використання таких прийомів навчання, які діють інтелектуально і емоційно.

3. Надання тим, що навчаються, більшої самостійності у виконанні дій при оволодінні учбовим матеріалом, з яким вони працюють.

4. Формування такого ступіню комфорту в колективі, який викликає бажання діяти разом, виходячи з глибокого розуміння або специфіки предмету.

5. Організації контролю над діяльністю учнів.

Висновок. Зазначені шляхи формування позитивної мотивації визначаються побудовою учбового процесу, в основу якого покладені принципи навчання, і в першу чергу такі як комунікативність, свідомість, активність, індивідуалізація, наочність; володіння якими дає викладачу можливість вибирати прийоми їх реалізації при ознайомленні, тренуванні і застосуванні освоюваного учбового матеріалу і здійснювати, таким чином, регулятивну функцію між "кого", "як" і "чому" учити. Чим вище буде рівень сформованості мовної діяльності, тим сильніше і стійкіше будуть внутрішні мотиви, які, в єдності з широкими соціальними, забезпечать позитивне відношення до предмета.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильєва М.М. Условія формування мотивації при изученні іно-странного языка. *ИЯШ№4*, 1989.- с. 12-16.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. Изд. 4-е, перераб. и доп. / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров –М.: Русский язык, 1990.–246с.
3. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. Мышление и речь. Проблемы психологического развития ребенка. М., АПН РСФСР, 1956, 519 с.
4. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. 4-е изд.-М.:Изд-во МГУ,1981,-584с.
5. Мартинова Р.Ю. Цілісна загальнодидактична модель змісту навчання іноземних мов. Монографія / Р.Ю. Мартинова. – К.: Вища шк., 2004. – 454 с.
6. Психологические механизмы порождения и восприятия текста. Сборник научных трудов МГПИИЯ им. М Тореца. Вып.243. Под ред. Зимней И.А.- М., 1985.-187С.
7. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: (Учеб. пособие) / С.Г. Тер-Минасова – М.: Слово/ Slovo, 2000. – 624 с.

References:

1. Vasyleva M.M. Uslovyia formirovaniya motyvatsyy pry yzuchenyy ynostrannoho yazy-ka. *YIaSh№4*, 1989.- s. 12-16.

2. Vereshchahyn E.M., Kostomarov V.H. *Yazik y kultura: Lynhvostranovedenye v prepo-davanny russkoho yazika kak ynostrannoho. Yzd. 4-e, pererab. y dop. / E.M. Veresh-chahyn , V.H. Kostomarov –M.: Russkyi yazik, 1990.–246s.*
3. Vihotskyi L.S. *Yzbrannie psykholohycheskye yssledovanya. Myshlenye y rech. Prob-lemy psykholohycheskoho razvytyia rebenka. M., APN RSTSR, 1956, 519 s.*
4. Leontev A.N. *Problemy razvytyia psykhyky. 4-e yzd.-M.: Yzd-vo MHU, 1981,-584s.*
5. Martynova R.Iu. *Tsilisna zahalnodyaktychna model zmistu navchannia inozemnykh mov. Monohrafiia / R.Iu. Martynova. – K.: Vyshcha shk., 2004. – 454 s.*
6. *Psykhohycheskye mekhanyzmy porozhdeniya y vospriyatiya teksta. Sbornyk nauch-nykh trudov MHPYYIa ym. M Toreza. Vyp.243. Pod red. Zymnei Y.A.- M., 1985.-187S.*
7. Ter-Mynasova S.H. *Yazik y mezhkulturaia kommunykatsiya: (Ucheb. posobyе) / S.H. Ter-Mynasova – M.: Slovo/Slovo, 2000. – 624 s.*

УДК:378.147:614.23:616.314:614.252:37.01

"DISCUSSION" AS A STRATEGY FOR NON-INTERACTIVE SIMULATION TRAINING DENTISTS IN STEP POSTGRADUATE EDUCATION

«ДИСКУСІЯ» ЯКНЕІМІТАЦІЙНА ІНТЕРАКТИВНА СТРАТЕГІЯ НАВЧАННЯ ЛІКАРІВ-СТОМАТОЛОГІВ НА ЕТАПІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Антоненко М.Ю.

*Кафедра стоматології
Национальный медицинский университет
имени О.О.Богомольца
Бул. Шевченко, 13, г.Київ, Україна, 01601
E-mail: antonenko.nmu@gmail.com*

M.Yu.Antonenko

*Department of Dentistry
Bogomolets National Medical University
Bul. Shevchenko, 13, Kiev, Ukraine, 01601*

Зелинская Н.А.

*Кафедра стоматології
Национальный медицинский университет
имени О.О.Богомольца
Бул. Шевченко, 13, г.Київ, Україна, 01601*

N.A.Zelinskaya

*Department of Dentistry
Bogomolets National Medical University
Bul. Shevchenko, 13, Kiev, Ukraine, 01601*

Мельничук Т.А.

*Кафедра стоматології
Национальный медицинский университет
имени О.О.Богомольца
Бул. Шевченко, 13, г.Київ, Україна, 01601*

T.A.Melnichuk

*Department of Dentistry
Bogomolets National Medical University
Bul. Shevchenko, 13, Kiev, Ukraine, 01601*

Значкова Е.А.

*Кафедра стоматології
Национальный медицинский университет
имени О.О.Богомольца
Бул. Шевченко, 13, г.Київ, Україна, 01601
E-mail: znachkova2008@gmail.com*

O. A. .Znachkova

*Department of Dentistry
Bogomolets National Medical University
Bul. Shevchenko, 13, Kiev, Ukraine, 01601*

Analyzed the feasibility of implementing innovative educational technologies in modern postgraduate education of dentists. It was studied the effectiveness of the method of presentation of the material in the debate about the role of humoral immunity and CIC in etiology and pathogenesis of caries diseases for interns dentists. Shown that implementing of the method of discussion can reveal the level of basic and specialized knowledge of dentists, promotes partnerships in the medical community.

Keywords: Continuing medical education, medical interns dentists, Forsythe Technology, a method of "Discussion".

Проаналізовано доцільність впровадження інноваційних педагогічних технологій в сучасній післядипломній освіті лікарів-стоматологів. Було вивчено ефективність застосування методу дискусії у викладі матеріалу про роль і місце гуморального імунітету та ЦІК в етіології і патогенезі каріозної хвороби для лікарів-інтернів стоматологів. По-

казано, що застосування методу дискусії дозволяє розкрити рівень фундаментальних та спеціальних знань лікарів-стоматологів, сприяє розвитку партнерських відносини в медичному товаристві.

Ключові слова: післядипломна медична освіта, лікарі-інтерни стоматологи, форсайт-технології, метод «дискусії».

Педагогіка, як наука виховання, традиційно займала пріоритетне місце в структурі загальноосвітнього навчання дітей та підлітків [1]. Проте, вона довгий час залишалася недооціненою в учбовому процесі вищої школи, включаючи медичну освіту [2, 3]. Зауважимо, що основну увагу вищої школи довгі роки було направлено на залучення до викладання відомих вчених-медиків, які мають величезний науковий потенціал професійних знань у тих чи інших сферах медичної науки. Величезний багаж фундаментальних і спеціальних знань, накопичений викладачем протягом всього професійного життя, нерідко намагалися просто передати студентам, «наповнити» їх теоретичними знаннями, не замислюючись про те, як вони зможуть використовувати їх у своїй практичній діяльності. Досить часто студент розглядався лише як «сосуд», який повинен бути наповнений до країв. Іншими словами, довгий час парадигма педагогічної роботи, використання педагогічних методів та прийомів у викладанні вузькоспеціалізованих дисциплін, залишалася незатребуваною. В останні роки стало очевидним, що навчання у вищій школі передбачає не тільки просту передачу суми знань студентам, а й повинно формувати у них здатність до засвоєння цих знань не тільки у професійній, а й соціальній та гуманітарній діяльності. Цей факт змусив повністю переглянути, переосмислити і перебудувати систему навчання у вищій школі, зокрема медичній.

Поява кафедр педагогіки в медичних університетах сприяла руйнуванню традиційних стереотипів, змінили концептуальний підхід до місця і ролі педагогіки вищої школи і переглянути поняття про об'єкт і предмет процесу, побачити важливість його спрямованості на розкриття закономірностей становлення висококваліфікованих лікарів із високим рівнем креативності, конкурентоспроможності. Викладання у вищій медичній школі передбачає глибоке розуміння та аналіз фундаментальних і спеціальних професійних знань, можливість використовувати їх в лікарській діяльності; формування мануальних навичок, комунікацію, автономність і відповідальність у професійній діяльності.

Прогресивним напрямом вищої школи у медичній освіті була поява форсайт-технології, що включає сукупність педагогічних інструментів, які дозволяють навчити аналізувати механізм розвитку захворювання, передбачати особливості перебігу і результат захворювання в майбутньому.

Сучасні педагогічні підходи це не тільки нова стратегія і тактика в навчанні, але, і що дуже цінно сьогодні, гуманізація навчання. Впровадження інноваційних педагогічних технологій є суттєвим кроком вперед, з максимально можливим використанням комбінативних педагогічних технологій.

Інтерактивні технології займають одне з пріоритетних місць у сучасній педагогіці. Однією з важливих інтерактивних технологій є метод дискусії. Відомо, що він включає три стадії розвитку: орієнтація, оцінка та консолідація. Цей метод дозволяє не тільки проаналізувати фактичний матеріал, розширити діапазон мислення про причинно-наслідкові зв'язки хвороби, особливості її перебігу, а й мотивує суб'єкт навчання на пошук раціонального та адекватного методу лікування, навчає вмінню аргументовано відстоювати свою точку зору, при цьому бути толерантним до іншого альтернативного судження. На наш погляд, було виправданим запропонувати метод дискусії для лікарів-стоматологів післядипломної освіти. Адже, володіючи достатньо хорошим багажем теоретичних знань,

отриманих на етапі переддипломної освіти, молоді лікарі не можуть відразу відійти від сформованих стереотипів мислення і готових відповідей. У цьому зв'язку ми вважали за доцільне запропонувати лікарям-інтернам дискусію про останні наукові розробки, які були напрацьовані професорсько-викладацьким складом кафедри стоматології Інституту післядипломної освіти Національного медичного університету імені О.О.Богомольця при викладі матеріалу про роль гуморального імунітету та циркулюючих імунних комплексів (ЦІК) в етіопатогенезі каріозної хвороби. Ми вважали, що використання такого підходу може допомогти лікарям-інтернам побачити проблему, що є предметом дискусії, з погляду перемінних, суперечливих питань про місце і значення стану гуморального імунітету в етіології, патогенезі та лікуванні каріозної хвороби. Ми припускали, що наукові розробки кафедри будуть підтримувати високий ступінь зацікавленості для використання лікарями-інтернами наявних фундаментальних і спеціальних знань, отриманих на етапі переддипломної освіти, що могло б додати побудний імпульс для отримання нової інформації.

Зауважимо, що в літературі ми зустріли лише фрагментарні дані про використання такого педагогічного підходу в післядипломній освіті лікарів-стоматологів [4].

Таким чином, метою цього дослідження було вивчення доцільності та ефективності застосування методу дискусії у викладі матеріалу про роль і місце гуморального імунітету та ЦІК в етіології і патогенезі каріозної хвороби для лікарів-інтернів стоматологів II року навчання.

Нами були поставлені завдання:

1. Систематизувати новий фактичний матеріал науково-дослідної роботи кафедри щодо показників гуморального імунітету та ЦІК у хворих із каріозною хворобою для представлення лікарям-інтернам.
2. Запропонувати лікарям післядипломної освіти висловити судження про доцільність і необхідність цього наукового дослідження.
3. Дати можливість лікарям-інтернам висловити свої думки та припущення про роль і місце гуморального імунітету і ЦІК в етіопатогенезі каріозної хвороби.
4. Запропонувати лікарям-інтернам II року навчання зробити резюме, попередні висновки, а також сформулювати власні альтернативні судження щодо представленого матеріалу.

Метод «дискусія» використовували в двох дослідних категоріях лікарів-інтернів II року навчання з задовільним рівнем оцінок за I рік навчання в інтернатурі.

Перша категорія представлена 30 лікарів-інтернів, які показали високу вмотивованість до такого роду дискусії. До другої категорії віднесено 28 лікарів-інтернів, які не показали зацікавленості в інтерактивній дискусії, скептично дивилися на запропоновану дискусію. Заняття організували таким чином, що одночасно брали участь по одній групі інтернів з кожної дослідної категорії, тобто всього 19-20 осіб одночасно.

Представлені для дискусії результати дослідження показували, що у осіб одиничним неускладненим карієсом зубів зміст IgA було рівним $1,11 \pm 0,03$ мг/мл, а множинний ускладнений карієс і неускладнений карієс характеризувався змістом IgA у рівні $1,2 \pm 0,012$ і $1,096 \pm 0,021$ мг/мл відповідно. Таку ж закономірність встановлено щодо концентрації IgG, де при одиничному неускладненому карієсі цей показник дорівнював $6,5 \pm 0,032$ мг/мл, а при множині неускладненому і ускладненому карієсі відповідно $6,244 \pm 0,028$ і $6,597 \pm 0,012$ мг/мл.

У ході дослідження відзначено зниження рівня IgM у разі множинного ускладненого карієсу - $0,641 \pm 0,111$ мг/мл проти $0,850 \pm 0,093$ мг/мл при поодинокому неускладненому і $1,013 \pm 0,012$ у разі множинного неускладненого карієсу.

Встановлено, що в цілому для осіб, які мають каріозну хворобу відмічено підвищення концентрації IgA та IgG, при знижених показниках IgM у порівнянні з контрольною групою.

У випадку переважно гострого перебігу карієсу та його ускладнень вміст Ig всіх класів достовірно підвищувався і суттєво відрізнявся від концентрацій Ig при переважно хронічному перебігу.

Таким чином, в цілому для осіб із каріозною хворобою та її ускладненнями характерною була тенденція до відносного підвищення напруженості гуморального імунітету, більш вірогідно пов'язаного із характером перебігу патологічного процесу в твердих тканинах зуба.

Нами не встановлено істотної й достовірної різниці при визначенні ЦІК. При одиничному неускладненому карієсі кількість ЦІК склало $0,041 \pm 0,011$ од. При множинному ускладненому і неускладненому карієсі - $0,047 \pm 0,002$ од. і $0,055 \pm 0,008$ од. відповідно. У контрольній групі цей показник становив $0,05 \pm 0,004$ од. ($p < 0,05$).

Встановлено, що характер перебігу каріозної хвороби не корелював з кількістю ЦІК.

У результаті дискусії про роль і місце гуморального імунітету та ЦІК в етіопатогенезі каріозної хвороби друга група лікарів-інтернів абсолютно несподівано проявила високий інтерес до наукових досліджень кафедри і навіть дозволила «особисті дискусійні випадки» убик першої групи. Однак, в подальшому респонденти були досить коректні й толерантні до альтернативних висловлювань. Незважаючи на наявні розбіжності у трактуванні представлених результатів наукових досліджень кафедри, члени обох груп у результаті прийшли до згоди і консолідації.

Майже одностайно лікарі-інтерни прийшли до висновку, що

підвищення концентрації IgA і IgG у разі каріозної хвороби могло свідчити, з одного боку, про антигенне «роздратування» організму мікроорганізмами з каріозних порожнин, пульпи зуба, періодонту. З іншого боку, вказувало на досить високу реактивність макроорганізму при каріозній хворобі та її ускладненнях. Друга група одностайно зробила висновок, що підвищення концентрації Ig всіх класів у випадку переважно гострого перебігу є результатом адекватної реакції організму, а не фоном, на якому розвивається каріозна хвороба та її ускладнення.

Обидві групи показали повну консолідацію при оцінці ролі ЦІК у виникненні, розвитку і наслідках каріозної хвороби.

В результаті проведеної дискусії кожен з учасників міг висловити свою точку зору на проблему, яка іноді істотно відрізнялася від такої на початковому етапі. Однак, в подальшому, після палких дебатов, висловлені думки та ідеї були дещо відкориговані, а в ряді випадків - діаметрально змінені.

Висновки. Таким чином, в результаті застосування методу «дискусія», мета заняття була досягнута, а її результат кардинально змінив мотивацію лікарів-інтернів до такої інтерактивної технології, розкрив рівень фундаментальних та спеціальних знань, виявив високий рівень креативності та оригінальності мислення у лікарів-інтернів II року навчання.

Вважаємо, що використаний нами метод не тільки активізував професійне мислення, але й буде підтримувати цю активність надовго, змушуючи, у разі неординарної лікарської ситуації, самостійно приймати творчі за змістом, емоційно забарвлені та мотиваційно виправдані рішення.

Вміння використовувати метод «дискусії» сприятиме розвитку партнерських, толерантних, гуманних відносини в медичному товаристві, знімати острах перед дискутуванням на консилиумах, формуванню медичної еліти нової реальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сисоєва С.О. *Професійна підготовка викладача-тьютора: теорія і методика*. – навч.-метод. посібник / С.О. Сисоєва, В.В. Осадчий, К.П. Осадча // – Київ; Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2011. – 280 с.
2. Афанасьєв М. *Форсайт - вектор руху університету* / М. Афанасьєв // *Вища шк.* – 2015. – № 9-10. – С. 42-58.
3. Сисоєва С. О. *Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник* / Сисоєва С. О.; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – К.: ВД «ЕКМО», 2011. – 324 с.
4. Antonenko M. Yu. *Personalized strategy for stopping teeth in caries determinate populations* / M. Yu. Antonenko, N. A. Zelinskaya, O. A. Znachkova, T. A. Melnichuk // *International scientific-practical forum of pedagogues, psychologists and medics " Geneva theoretical and practical forum of free topics ", the 28th of December, 2015, Geneva (Switzerland)*. ISBN 9787637903683. – P. 22-27.

УДК 373.2.017:612.821

STRENGTHENING THE MENTAL AND PHYSICAL HEALTH OF THE PRESCHOOL CHILD BY USING UNCONVENTIONAL TECHNOLOGIES HEALTH PRESERVATION

ЗМІЦНЕННЯ ПСИХОФІЗИЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДОШКІЛЬНИКІВ НЕТРАДИЦІЙНИМИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИМИ ТЕХНОЛОГІЯМИ

Antoniuk V.Z.

*PhD, Associate professor,
associate Professor the chair of pedagogics
Lesya Ukrainka Eastern European National University*

Antoniuk N.A.

*PhD, senior lecturer the chair of psychology
and pedagogics
Lutsk Pedagogical College*

Антонюк В.З.

*к.пед.н., доцент кафедри педагогіки
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки
пр.Молоді 13а/50, м.Луцьк, Україна, 43024
E-mail: cio2011@mail.ru*

Антонюк Н.А.

*к.пед.н., викладач кафедри психолого-педагогічних
дисциплін Луцького педагогічного коледжу
пр.Молоді 13а/50, м.Луцьк, Україна, 43024
E-mail: nadija3009@mail.ru*

The article deals with innovative technologies to preserve and strengthen the mental and physical health of preschool children and the need for their use in kindergarten. One of the main psychological and educational problems is the search for new technologies and methods that contribute to the intensification of education and training of children, coupled with preservation of their physical and mental health.

Keywords: preschool children, alternative technologies preservation of mental and physical health, game massage, chromo- therapy, development and correction the mind, horizontal plastic ballet, football-gymnastics.

В статті розглянуто нетрадиційні технології збереження та зміцнення психічного та фізичного здоров'я дітей дошкільного віку та необхідність їх використання в умовах ДНЗ. Однією з основних психологічних і педагогічних задач є пошук нових технологій і методів, які сприяють інтенсифікації процесу освіти і підготовки дітей, в поєднанні зі збереженням їх фізичного і психічного здоров'я.

Ключові слова: діти дошкільного віку, нетрадиційні технології збереження психічного і фізичного здоров'я, ігровий масаж, хромотерапія, психогімнастика, горизонтальний пластичний балет, фітбол-гімнастика.

Вступ. Для того, щоб забезпечити гармонійний розвиток людини, дуже важливо з наймолодшого віку сформувати в неї ставлення до здоров'я як однієї з найважливіших загальнолюдських цінностей. Особливу роль в залученні дітей до здорового способу життя відіграє фізкультурно-оздоровча робота. В цих умовах одним з основних психолого-педагогічних завдань є пошук нових технологій та методів, які сприяють інтенсифікації процесу виховання і навчання в поєднанні зі збереженням психофізичного здоров'я дітей.

У Статуті Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) записано: "Здоров'я – це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або фізичних вад" і більшість сучасних учених розглядають поняття "здоров'я" як складне, багатокомпонентне поняття, яке включає декілька складових: фізичне, психічне, соціальне здоров'я дитини. Психічне здоров'я – стан душевного благополуччя людини, що характеризується відсутністю хворобливих психічних проявів і можливістю свідомого регулювання поведінки і діяльності. Розкриваючи поняття психічного здоров'я, ВООЗ виокремлює сім компонентів: 1) усвідомлення постійності та ідентичності свого фізичного і психічного; 2) постійність й однаковість переживань в однотипних ситуаціях; 3) критичне ставлення до себе і своєї діяльності; 4) адекватність психічних реакцій впливу середовища; 5) здатність керувати своєю поведінкою відповідно до встановлених норм; 6) планування власної життєдіяльності і реалізація її; 7) здатність змінювати свою по-

ведінку залежно від зміни життєвих обставин [8].

Форми і методи зміцнення психофізичного здоров'я в системі навчальних закладів ґрунтовно описані в працях О. Атемасової, Ю. Бойко, Л. Кириленко, Н. Кузьміна, І. Лапіна, М. Єфименко. Дослідження М. Войлокова, С. Філіпової, А. Цьося присвячені формуванню інтересу до фізкультури у дітей різних вікових груп дошкільного віку. Значний внесок у розробку теоретичних і практичних питань необхідності впровадження нетрадиційних здоров'язберігаючих технологій у педагогічний процес ДНЗ зробили О. Богінч, Л. Волошина, Н. Денисенко, Л. Гаращенко, О. Касьян.

Постановка проблеми. Психофізичне здоров'я є необхідною умовою повноцінного функціонування і розвитку людини в процесі її життєдіяльності. Мета нашого дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні необхідності використання нетрадиційних технологій для збереження та зміцнення психофізичного здоров'я дошкільників.

Виклад основного матеріалу. У практиці роботи дошкільних установ склалася тенденція до використання традиційних методів та технологій проведення фізкультурно-оздоровчої роботи з вихованцями, такими як гімнастика, фізкультурні заняття, загартовуючі заходи. Однак в дошкільному навчальному закладі вихователям варто використовувати і нетрадиційні технології організації фізичного виховання і зміцнення психофізичного здоров'я дітей. До таких ми відносимо: ігровий масаж, хромотерапію, психогімнастику, гори-

зонтальний пластичний балет, фітбол-гімнастику.

1. Ігровий масаж. Одним з компонентів зміцнення психофізичного здоров'я дошкільників є ігровий масаж, правильна організація і проведення якого допоможуть дитині правильно усвідомити свій організм і зміцнити своє здоров'я. Дитячий масаж виділяється як особливий вид масажу, оскільки сприяє не лише оздоровленню або лікуванню дитини, але й швидшому і гармонійнішому її психофізичному розвитку. Дошкільникам доступний точковий масаж. Точковий самомасаж – це натискання подушечками пальців на шкіру і м'язовий шар у місці розташування дотикових і пропріорецептивних точок і розгалужень нервів. Подібний масаж, маючи збудливий або гальмуючий вплив, при комплексній дії дає добрі результати, особливо в тих випадках, коли поєднується зі “спілкуванням” з власним тілом в ігровій ситуації і уявним промовлянням лагідних слів (милий, добрий, хороший). Точковий масаж як елемент психофізичного тренування сприяє розслабленню м'язів і зняттю нервово-емоційної напруги. [4, с. 66]

Дитина в цій гімнастиці не просто “працює” – вона грає, ліпить, розминає, розгладжує своє тіло, вбачаючи в нім предмет турботи, ласки, любові. Роблячи масаж певної частини тіла, дитина, як в голографічному відтисненні, впливає на весь організм в цілому. Повна упевненість в тому, що вона дійсно творить щось прекрасне, розвиває у дитини позитивне ціннісне ставлення до власного тіла. Ігровий масаж також сприяв розвитку мови. Вірші і пісеньки швидко запам'ятовували, а рухи, що ілюструють текст, сприяли виразному виконанню. [4, с. 67]

2. Метод хромотерапії. Колір постійно впливає на людський організм. Кожен колір має своє випромінювання, яке несе певну інформацію. Вплив певного кольору на нервові закінчення органів чуттів є зцілюючим. Завдяки правильно підібраним кольорам нормалізується діяльність внутрішніх органів, організм наповнюється енергією. [6]

Розглянемо детальніше метод хромотерапії як такий, що сприяє зміцненню психофізичного здоров'я дітей:

1) Кольорова візуалізація. Полягає у розгляданні уявної картини чи предмету певного кольору. Ми беремо аркуш паперу, по-

фарбований у зелений колір. Розмір пофарбованої площі дорівнює 20x40 см. Діти сідають на відстані 1,5 м від аркуша паперу і дивляться на нього протягом 10 - 12 хвилин. Цього часу цілком достатньо, щоб око зафіксувало колір, передало сигнал мозку, звідки він надійде в центральну нервову систему, а від неї – органу, на який цей колір маж найбільший вплив.

2) Колірна медитація. Діти сідають, закривають очі і намагаються уявити, що приміщення, в якому вони знаходяться, забарвилось в зелений колір. Коли дітям важко відразу “побачити” потрібний колір, ми знаходимо його серед оточуючих нас предметів, зосереджуємося на ньому і закриваємо очі. Час медитації становить 15-20 хвилин.

3) Кольорова вода. Для реалізації даного прийому хромотерапії ми використовуємо кольорові підставки (серветка з бавовняної тканини). На підставку зеленого кольору поміщаємо склянку з водою з тонкого, чистого, прозорого скла з потовщеним дном. Вода прекрасно сприймає і зберігає інформацію, тому достатньо залишити склянку з водою на зеленій підставці, вода сприйме і передасть необхідну енергію. “Кольорову” воду діти п'ють не поспішаючи, маленькими ковтками.

Підготувати тривожних і агресивних дітей до оздоровлення з допомогою хромотерапії, допомагають релаксаційні гри: “Танцюючі руки”, “Повітряна кулька”, “Шалтай-болтай”, “Насос і м'яч”, “Бійка”, “Подарунок під ялинкою” тощо. Для зниження рівня агресії та тривожності можна використати такі дидактичні гри як “Розклади в ряд”, “Розфарбуй овочі і фрукти”, “Дізнайся і вибери”, “Розфарбуй зеленим кольором”, “Знайди помилку” тощо. Але найбільш переважними для дітей є рухливі ігри: “Біжіть до мене!”, “Шукай свій дім!”, “Стриб-скок!”, “Що сподобалося візьми, візьми і назви” тощо. Ігри, спрямовані на зниження рівня агресії та тривожності у дітей можна включати в усі режимні моменти: у ранковий час, на занятті, на прогулянці, у творчій діяльності, в самостійній ігровій діяльності [5].

Хромотерапія практично немає протипоказань, однак потрібно враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, які відображено в табл.1. [6].

Таблиця 1.
Особливості використання кольорів в методі хромотерапії.

Колір	Рекомендується	Не рекомендується
Червоний	Стимулює нервову систему, покращує кровообіг, вивільняє адреналін, корисний при анемії і гіпотонії.	Протипоказаний запальним людям. Не рекомендується застосовувати при гіпертонії, кровотечах, запальних процесах.
Помаранчевий	Тонізує, заряджає енергією, покращує травлення, позитивно впливає на кровоносну систему, корисний при спазмах.	Практично не має протипоказань, однак, як і з іншими кольорами, слід знати міру в застосуванні.
Жовтий	Позитивно впливає на нервову і травну системи, допомагає сконцентруватися, стимулює мозкову діяльність, покращує пам'ять.	Не рекомендується застосовувати при безсонні і важких шлункових захворюваннях.
Зелений	Заспокоює, розслаблює, допомагає при захворюваннях нервової системи, покращує зір, знижує кров'яний тиск, позитивно впливає на серцево-судинну систему.	Практично не має протипоказань, однак, через сильну розслаблюючу дію не рекомендується його використовувати, коли від вас вимагається концентрація або швидка реакція.
Голубий	Заспокоює, знижує кров'яний тиск, допомагає при безсонні, має антисептичні властивості.	Не рекомендується застосовувати при гіпотонії.
Синій	Позитивно впливає на нервову систему, володіє протизапальними властивостями, допомагає при кровотечах і ревматизмі.	Не рекомендується застосовувати при депресіях. У зв'язку з сильним впливом синього кольору на ендокринну систему його слід застосовувати з особливою обережністю.
Фіолетовий	Позитивно впливає на психічний стан, знижує кров'яний тиск, сприяє роботі серця та легенів, стимулює творче мислення.	Не рекомендується застосовувати при важких психічних захворюваннях.

3. *Психогімнастика* – це курс спеціальних занять (етюдів, вправ, ігор), спрямованих на розвиток і корекцію пізнавальної та емоційно-особистісної сфери. Метою технології психогімнастики є:

- навчання елементів техніки виразних рухів;
- використання виразних рухів у вихованні емоцій та вищих почуттів;
- набуття навичок ауторелаксації;
- корекція поведінки за допомогою рольових ігор;
- зниження емоційної напруги;
- тренування психомоторних функцій [7, с.9]

Загальне завдання цієї технології полягає в збереженні психічного здоров'я дітей та попередженні в них емоційних розладів.

Психогімнастику застосовують у випадках, якщо наявні: дитячі страхи; порушення, пов'язані з нетриманням сечі та калу; розлади емоційної сфери; труднощі поведінки та характеру; порушення психомоторики. Під час занять використовують: різні види етюдів та ігор, вільне і тематичне малювання, музику, елементи театралізованої діяльності.

Основний акцент психогімнастики припадає на навчання елементів техніки виразних рухів (I етап заняття – використовуються мімічні та пантомімічні етюди); використання виразних рухів у вихованні емоцій та вищих почуттів (II та III етапи заняття – використовуються етюди та ігри на вираження окремих рис характеру та емоцій) та набуття навичок саморозслаблення (IV етап заняття – використовується психом'язове тренування) [7, с.10].

4. *Горизонтальний пластичний балет* (пластик-шоу) — система фізичного виховання, спортивного тренування, корекції, оздоровлення й творчого самовираження дошкільнят, яка містить елементи гімнастики (вправи з предметами), йоги (окремі пози), акробатики (напівпагати та перекочування), хореографії (положення тіла, рухи руками, тулубом тощо), ритмічної гімнастики (танцювальні вправи) [1, с.24].

Найважливішими в ньому є музичність, хореографічність, естетичність. У відчутті музики і музичному самовираженні М. Єфименко передбачає такі етапи:

- рухово-танцювальна наслідувальна діяльність;
- частково-наслідувальна рухова танцювальна діяльність;
- вільний стиль (цілковите самовираження дітей).

Технологія М. М. Єфименка розкривається у 10 заповідях [2]:

1) Дотримуйся логіки природи (за “принципом повторно-кільцевої побудови занять”, який пропонує природну послідовність становлення рухових навичок дитини: від вправ у положенні лежачи на спині, на животі, через перевертання, повзання, рухи в позі сидячи, а потім стоячи, до ходьби, лазіння, бігу, стрибків, потім метань і складно координованих рухів).

2) Руховий розвиток дошкільників повинен відбуватися за розвивальною спіраллю.

3) Так звані загальнорозвивальні вправи – це випадкове, безлике “рукомахання”, підбирати підготовчу частину заняття слід відповідно до еволюційної гімнастики.

4) Розподіл занять на три частини повинен бути не формальним, а фізіологічним за своєю суттю (спочатку розминка, потім основне навантаження і на завершення заспокійливі вправи).

5) “Театр фізичного виховання дошкільників”: граючи — оздоровляти, граючи — виховувати, граючи — розвивати, граючи — навчати.

6) Фізичне виховання повинне заряджати дітей позитивною, світлою енергією задоволення, не слід гнатися за високою моторною щільністю.

7) Руховий портрет дошкільника “малює” методика ігрового тестування рухового розвитку дошкільників у нормі та у разі патології,

яка дуже проста в організації, не потребує особливого обладнання, кожний тест має ігрову основу і високу чутливість до малопомітних відхилень, а також комплексність дослідження.

8) Створи тренажери сам.

9) Здоров'я здорових вимагає профілактики й корекції (до яких у першу чергу слід віднести корекцію порушень постави, плоскостопості і положень кінцівок, регулювання м'язового тону, оптимізацію рухів у суглобах, корекцію діяльності серцево-судинної і дихальної систем, вдосконалення вестибулярного апарату, покращання орієнтування у просторі, подолання надмірної ваги тіла тощо).

10) Через рух і гру – до виховання людини майбутнього (фізичне виховання як основний напрям загального розвитку дитини, що включає у себе психічну, інтелектуальну, емоційну та інші сфери).

У системі фізичного виховання дітей Єфименко виокремлює такі основні рухові режими: плавальний, лежачий, сидячий, стоячий, ходьби, біговий, стрибковий. Їх назви свідчать про те, яким основним рухам надають перевагу на конкретному занятті. Слово “горизонтальний” у назві пластичного балету означає дотримання сформульованого автором технології першого принципу – “йти за логікою природи”. Відповідно до нього розроблено всі пози в програмах “пластик-шоу”: вправи у позах лежачи на спині; вправи у позах лежачи на животі; вправи у позі на боці; вправи у перевертаннях із спини на живіт і навпаки; вправи у позі сидячи тощо [1, с.25].

5. *Фітбол-гімнастика*. Фітбол, в перекладі з англійської, означає “м'яч для опори”, який використовується в оздоровчих цілях. Нетрадиційна технологія фітбол-гімнастики є чи не найпростішою у застосуванні та викликає велике емоційне задоволення у дитини.

Фітбол-гімнастика дозволяє вирішувати оздоровчі, виховні та освітні завдання:

- зміцнення м'язового корсета, створення навички правильної постави;
- нормалізація роботи нервової системи, стимуляція нервово-психічного розвитку;
- поліпшення комунікативної та емоційно-вольової сфери;
- розвиток дрібної моторики і мови;
- адаптація організму до фізичного навантаження. [9]

Рухові дії з гімнастичними м'ячами зміцнюють м'язи спини й черевного пресу, але головне формують навички правильної постави. Крім того, така діяльність сприяє вдосконаленню функцій рівноваги і рухового контролю, а також зміцненню та розслабленню груп м'язів і можуть бути використані для тренування серцево-судинної та дихальної систем.

Вібрація, що відчувається при сидінні на м'ячі, за своєю фізичною дією схожа на їзду верхи. Саме слабкі вібраційні хвилі здатні стимулювати функцію кори надниркових залоз, підсилювати перистальтику кишечника, тому що вправи виконуються в постійному балансуванні. Для того щоб не впасти, необхідно поєднувати центр ваги тіла із центром м'яча.

Гімнастичні м'ячі ефективно застосовувати також і в роботі з дітьми, які мають відхилення в стані здоров'я: при порушенні координації рухів; при надлишковій вазі; при захворюваннях органів дихання; при слабкості м'язів; при порушеннях постави тощо. Проте, ця робота вимагає від вихователя врахування певних особливостей. Наприклад, при порушеннях постави у дітей, стрибки на м'ячі слід включати тільки в кінці комплексу фітбол-гімнастики, а саме, після вправ, що зміцнюють відповідні групи м'язів.

Для занять з дітьми спеціалізованих груп, більш підходить займатися фітбол-гімнастикою індивідуально, або невеликими підгрупами. Починати займатися фітбол-гімнастикою треба по етапах.

Завдання I етапу – дати уявлення про форму та фізичні властивості фідболу. Завдання II етапу – навчити збереженню правильної постави при виконанні вправ для рук і ніг у поєднанні з погодунням на фідболі [9].

Висновки. Здоров'я – природний стан людини, який характеризується врівноваженістю його з навколишнім середовищем і відсутністю яких-небудь хворобливих станів. Використання в роботі

ДНЗ нетрадиційних технологій зміцнення психофізичного здоров'я підвищить результативність навчально-виховного процесу ДНЗ і сформує у дітей ціннісні орієнтації, спрямовані на збереження і зміцнення їх здоров'я. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні комплексного впливу нетрадиційних технологій на показники фізичного та психічного здоров'я молодших школярів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bojko YU. *Horizontal'nij plastichnij balet* / YU. Bojko // *Doshkil'ne vihovannya*. - 2014. - № 1. - S. 24-27
2. Yefimenko M.
4. Kirilenko L. *Igrovij masazh yak zdorov'yazberigayuchij chinnik formuvannya psihofizichnogo zdorov'ya doshkil'nikiv* / L. Kirilenko // *Sportivnij visnik Pridniprov'ya*. - 2012. - № 1. - S. 64-67.
5. Kuz'mina N.
7. *Psihogimnastika. Starshij doshkil'nij vik / Uporyad. O. A. Atemasova. — H.: Vid-vo "Ranok", 2010. — 160 s.*
8. *Psihologichna enciklopediya / avtor-uporyadnik O. M. Stepanov. — K. : "Akademvidav", 2006. — 424 s.*
9. Filippova S. [**PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES OF STUDENTS IN THE DUAL SYSTEM TRAINING**](http://lib.ndu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_12/cgiirbis_64.exe?LNG=&Z21ID=&I21DBN=IBIS_PRINT&P21DBN=IBIS&S21STN=1&S21REF=&S21FMT=fullw_print&C21COM=S&S21CNR=&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21STR= Fitbol-gimnastika yak suchasna zdorov'yazberezhual'na tekhnologiya / S. Filippova // Vihovatel'-metodist doshkil. zakl. : shchomisyach. specializ. zhurn. - 2014. - № 6. - S. 28-37

</div>
<div data-bbox=)

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ДУАЛЬНОЙ СИСТЕМЕ ОБУЧЕНИЯ

Asanaliyev Melis.K.
*Doctor of Education,
 professor, academician of the Russian
 Federation IASP Kyrgyz State Technical University*

Moltoeva Zarina Dzhumakadyrovna
graduate student of the Kyrgyz State Technical University,

Razzakova Faizulin Zora
*graduate student of the Bishkek
 Humanities University im.Karasaeva*

Ashirbekova Almira
graduate student of the Kyrgyz State Technical University

The article describes the conditions of development of creative abilities of students. as a tool to enhance learning

В статье рассмотрены условия развития творческих способностей студентов . как инструментарий повышения эффективности обучения

Ключевые слова: творческая способность, мотивация, старание, интересы студентов, темп активности, интенсивность подсознательной работы, познавательная интуиция, продуктивность вынужденной памяти, вникание и целостность восприятия; абстрактное мышление , дуальная технология обучения.

Актуальность исследования. В Кыргызской Республике после провозглашения о независимости, стремления достичь общемирового стандарта в области образования и старания обновить данную сферу обеспечили благоприятные условия для осуществления интеллектуальных и творческих способностей талантливых студентов в стране.

Решение проблем развития способностей студентов напрямую связано со степенью реализации условий, обеспечивающих элементарное развитие личностно-мотивационного, когнитивного и креативной сферы каждого студентов, разработкой новых методов по развитию способностей студентов и специальных программ, обеспечивающих достижение особых результатов в своей области деятельности и способствующих удерживать высокую степень развития способностей.

Цель исследования: определить педагогические условия творческих способностей студентов . и их теоритическое обоснование.

1 этап Проблемы, связанные со способностью рассмотрены во множестве фундаментальных исследований в области философии, педагогики и психологии, и стали базисом для нашего исследования. Знание дидактических основ как неотъемлемую часть организации образования способных студентов является методической подготовкой преподавателя, содержащей в себе умение использовать инновационные педагогические технологии.

Кыргызские ученые, хоть и не напрямую, но также остановились на примерах технологии обучения некоторых предметов и проблемах, связанных с темой, . Во всех звеньях системы образования информатизация обучения, содержащая в себе использование информационных технологий превращается в каждодневную необходимость. Использование компьютерных технологий в процессе обучения способных студентов, отличающихся старанием учиться самостоятельно имеет особо важное значение в вузах Кыргызстана.

Творческие способности студентов в условиях дуальной технологии обучения рассматриваются нами в качестве особого вида способности обучаться на самом высоком уровне сложности и достигать результатов по всем техническим дисциплинам, содержащим личностно-мотивационные, когнитивно-познавательские и операционные компоненты [1].

1. Теоретическо-методологической стратегией педагогических условий, развивающих творческие способности студентов является систематический метод, определяющий методологическо-интеграционные взаимоотношения, актуализация науки, связанной с деятельностью и амплификация образования как ядро решения основных проблем, связанных с воспитанием студентов с творческими способностями в условиях колледжа[2].

2. Степенная модель развития творческих способностей, состоящая из целенаправленной, содержательно-технологичной, процессуально-воздействующей и результативных модулей, тесно связанных друг с другом, регулирует деятельность участников учебно-творческой деятельности таких как: педагогов, студентов, психологов ставящих перед собой цель достичь высокой степени развития творческих способностей в одном направлении[3].

3. Результаты проведенных педагогических экспериментов для

проверки степени развития творческих способностей студентов ..

Методика реализации степенной модели развития творческих способностей, включающая в себя развитие альтернативной системы влияния (программируемый, эвристический и метод обучения с проблемами), развивающих курсов (методы самопознания), уроков, групповых и тренинговых задач, самостоятельной деятельности основанной на результатах экспериментов и модульном, проблемном, развивающем и гуманитарно-направленном образовании, поэтапно создает условия для развития компонентов творческой способности[4].

Также обозначается, что смысл творческих способностей личности состоит в следующем: реализовать мысли; грезить; умело находить свойства и сравнивать; уметь размышлять гибко; умение использовать полученные знания и умения в новых условиях.

Далее мы рассмотрели эволюцию понятия «способность» основываясь на мировую теорию и практику психологических и педагогических наук. При исследовании способности ученые опираются на источники, состав и методы, феномены как «вундеркинд», различные факторы определяющие данное явление (общие и технические, литературная, научная, и др. способность) [5].

1-тип – «находчивые» – лица с высокой степенью интеллектуального развития, с показателем IQ свыше 134-140 единиц;

2-тип – «отличники» – лица, обладающие высокой степенью творческого успеха через показатели по обучению;

3-тип – «креативные» – лица, обладающие высокой степенью творческого развития через показатели быстроты и оригинальности возникающих идей;

4-тип – «компетентные» – лица, выполняющие конкретные виды деятельности с высокой степенью успеваемости и лица, имеющие предметно-практические знания и практический опыт в соответствующей сфере;

5-тип – «талантливые» – лица, реализующие свои экстраинтеллектуальные способности в важном и для общества в той или иной мере приемлемом виде;

6-тип – «умные» – лица, обладающие экстраординарными интеллектуальными способностями, связанными с анализом, оценкой и прогнозом ежедневных жизненных событий.

Разделение способных студентов на три группы довольно принципиально: Первая категория – студенты с удивительно высокой степенью умственного развития при одинаковых для остальных условиях. Ими в общем являются студенты младших курсов. Вторая категория – студенты с особыми признаками умственных (в отношении математики) способностей. Третья категория – это те студенты, которые по каким-то причинам не смогли достичь определенных успехов, но обладающие нижеследующими свойствами: открыто наблюдается активность познания, имеют большой умственный резерв и оригинальность психического ума. Данные свойства встречаются у старшекурсников.

Приведенными конкретными примерами рассказывается о феноменальных способностях студентов в отношении памяти, их широком интересе, самостоятельных отношениях к различным явлениям. В работе отмечается о том, что возникновение и использо-

вание творческой энергии у студентов . активизирует определенные психические процессы, которые проявляются в воображении, фантазии, памяти, интеллекте, интуиции, темпераменте и т.д., которые в свою очередь считаются параметрами для измерения уровня способности.

Итак, по нашим определениям, условиями личностного развития и развития творческих способностей считаются следующие: использовать возможности, представленные для создания индивидуальной траектории образования (темп, уровень восприятия учебных материалов); использовать возможности, имеющиеся информационные среды или представленные в целях изучения колледже обучающих содержаний и трансформации личных образовательных капиталов, учебников и учебно-методических комплексов; изучение методов адаптации, рассудительности и труда, которые считаются составными частями учебных и социальных компетенций; интеграция образования, знаний, рассудительности и методов работы для решения обучающих ситуаций и самообучения.

Мы видим, что при проектировании образовательных и педагогических процессов, педагогический коллектив инновационных колледжей должны обращать внимание на мотивационные и поведенческие объединения способных студентов, в диапазоне «хочу-делаю» в их личностных развитиях.

Нами было использовано методика оценки общей способности, которое позволяет оценить уровень девяти характеристик, которые обычно наблюдается у способных студентов. Они: сильное желание; восприятие проблем слишком близко; способность предсказывать; красноречивость; способность оценивать; мышление; способность планирования и логического мышления; упрямство (нацеленность); перфекционизм. Для выявления и охарактеризации способностей указан необходимость преподавателя наблюдать за студентами, беседовать с ними, анкетировать их, проводить опросы, а также доклады на тему "Интеллектуальный портрет" и "Характеристика студентов" ..

Итак, мы подтвердили, что студенты. должны пройти диагностику во время педагогического процесса и предложили современные технологии для его проведения.

В процессе развития творческой способности студентов в условиях дуальной технологии обучения, мы использовали новые средства информационно технологии: компьютеров, мультимедийных проекторов, активных экранов, учебных программ. В качестве основных форм организации обучения использовались конкурентные формы взаимодействия (олимпиады, интеллектуальные игры, тесты и др.), развивающие курсы, уроки, групповые занятия, самостоятельные работы.

В качестве методов развития творческой способности студентов в условиях дуальной технологии обучения . использовались

программирования, эвристические методы и интерактивные методы проблемного обучения, методы изучающие на половину, а также были проведены интеграция модульных, развивающих методов и методов обучения направленного на личность. Для того, чтобы оценить уровень развития творческой способности студентов ., были разработаны системы знаков и критериев осуществляющих оценивание[6]...

Процесс развития творческих способностей студентов . является совместной динамической системой. Его основными значениями являются: наличие компонентов, связь компонентов друг с другом и их действие с влиянием на динамическое развитие, этот процесс называется динамической системой, его источником является самостоятельное движение компонентов системы, обеспечивающее движение на конкретные результаты. Отражение особенностей в нем оригинала является сравнительным и точным.

В эксперименте были использованы измерения межличностных отношений (методика "Социометрия"), самооценка ("Описание человека" методика описания), уровень развития интеллекта (тест "Матрица Равенна"), творческая способность студентов (тест-опрос для преподавателей). Для экспериментальной работы участвовали 96 студентов колледжа. Из них 50 студентов участвовали в экспериментальной группе, а остальные 46 в контрольной.

В практическом виде были определены проблемы: выбор студентов на основе комплексной диагностики способностей; создание креативной образовательной сферы; диагностика, направленное на критериальную способность; психологически-педагогическая поддержка; мониторинг для развития личности, а также составление портфолио.

По результатам окончательного этапа исследования, в целях развития творческих способностей студентов экспериментальных групп, преподавателем были разработаны предложения для каждого студентов.

В конце каждого учебного года в колледже проводились комплексные диагностические срезы. Мы убедились в том, что наши материалы исследования окажут содействие колледжам инновационного типа в следующих случаях: для реализации эффективной педагогической поддержки по развитию творческих способностей студентов . инновационных колледжей; для ранних обнаружений способных студентов и для правильного их выбора; подход на научной основе по созданию соответствующего преподавательского континента для работы со способными студентами. Опытная экспериментальная работа доказала, что она может оказать огромное влияние для успешного развития творческих способностей студентов . инновационных колледжей в условиях экспериментальной педагогики. Результаты, которые мы добились благодаря ее эффективности:

Таблица 1.
Динамика уровня развития творческих способностей студентов.

№	Уровень развития творческих способностей	Результаты диагностических срезов (% и абсолютное значение)							
		1-срез		2-срез		3-срез		4-срез	
		ЭГ	КГ	ЭГ	КГ	ЭГ	КГ	ЭГ	КГ
1	Креативный			5,6% (4)		16,7% (12)	5,4% (4)	38,9% (28)	2,1% (6)
2	Интегративный	43% (31)	43,2% (32)	52,8% (36)	48,6% (36)	50% (36)	46% (34)	41,7% (30)	54,4% (38)
3	Имплицитный	57% (41)	56,8% (42)	41,6% (30)	51,4% (38)	27,8% (20)	48,6% (36)	19,4% (14)	40,5% (30)

Уровень креативности творческих способностей экспериментальных групп приходится на конец второго года обучения (2-диагностический срез) – 5,6% и на тенденцию постоянного развития -16,7%. Отрицательная динамика по уровню имплицитного развития – от 57% (1-срез) до 19,4% и наблюдается до конца учебного года. Но изменения данных в контрольной группе не очень наблюдаются (от 56,8% до 40,5%). К креативному уровню развития творческой способности к концу учебного года из контрольной группы достигли 8,1% (в экспериментальной группе данный показатель, как отмечалось ранее, составил 8,9%).

Интегративное развитие творческой способности студентов контрольной группы, особенно наблюдалось к концу опытно-экспериментальной работы (51,4% против 41,7%). Описывается лишь переход к высоко-креативному уровню студентов экспериментальной группы, владеющих интегративным уровнем развития творческих способностей. Результаты сравнения между экспериментальной и контрольной группы в различных этапах эксперимента, лишь подтверждают о пользе, разработанное нами, методики развития творческой способности студентов инновационных колледжах. Мы подтвердили, гипотезу о соответствии развитии творческих способностей студентов . инновационных колледжей к уровню развития творческих способностей, педагогической поддержке, направленное на личности и возможности достижения успеха лишь при наличии окружающего баланса.

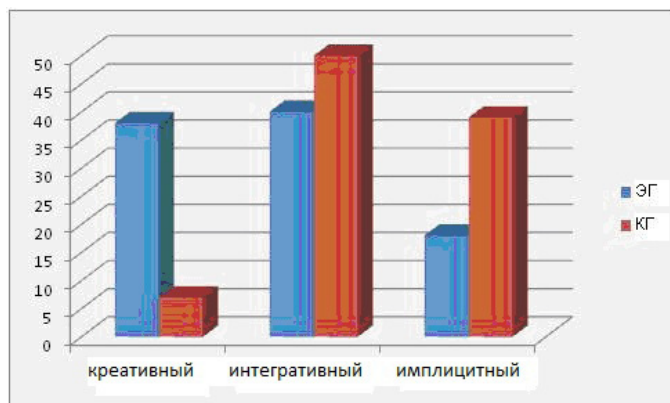


Рисунок 1. Уровни развития творческой способности (1-срез)

Мы научно основали систему работы по педагогической поддержке принимая во внимание творческую способность студентов . и накопленный опыт Его основным составляющим является: многовариантность и склонность содержательности, видов и методов обучения; обеспечение организационно-методического творчества студентов; самопознание студентов, самооценка, развитие критического мышления; индивидуально-психологическую поддержку каждого студентов составляет креативная образовательная среда. Высокие достижения в соответствии с педагогическими условиями, дающую возможность сформировать высокую инновационных колледжей города Алматы.

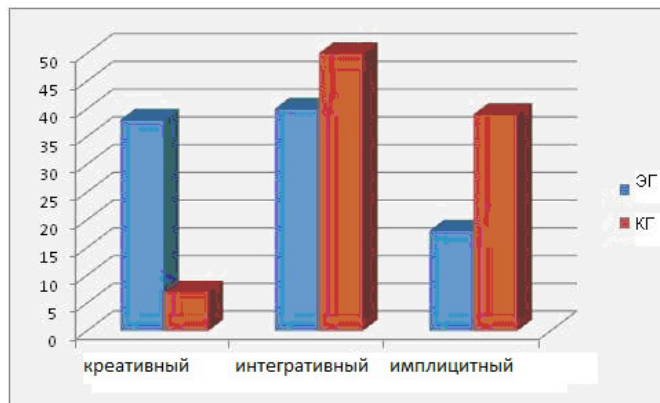


Рисунок 2. Уровни развития творческой способности (2-срез)

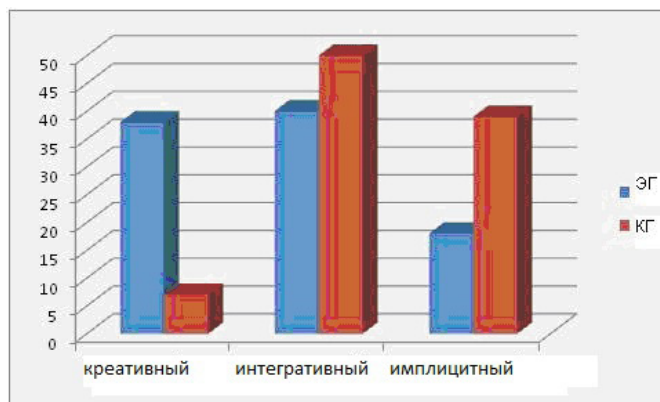


Рисунок 3. Динамика уровня развития творческой способности студентов.

Самооценку и адекватную концепцию - Я студентовм ., дают им возможность успешно достичь цели по самосовершенствованию в условиях дуальной технологии обучения.

Педагогическая поддержка способным студентам, представляется в следующих случаях: при создании психологического комфорта в общении, при развитии метакогнитивных привычек (способность учиться), при расширении информационной сферы образования, при даче студентам адекватных заданий, в соответствии с уровнем способностей и их реализация, при применении активных методов преподавания, организация объединений по интересам и по поддержке (портфолио) творчества и творческих достижений студентов.

В инновационных колледжах основными принципами организации диагностического исследования способностей студентов должны быть следующие принципы: долгосрочность, обучающий характер диагностики (тренинговые методы и задания); комплексная оценка, вовлечение экспертов и участников разного профиля (психологи, врачи, социологи, педагоги, родители, студенты); преждевременный поиск и выбор способных студентов; организация самооценки студентов; с учетом возрастных и индивидуальных особенностей студентов проектирование оптимальной программы обучения.

Следующие направления и ориентиры являются основными принципами обучения способных студентов в инновационных колледжах: от известного к неизвестному, радоваться не результату, а процессу; учить не только ответам и фактам, но и вопросам; меж-

предметная связь; обучение через игру, давать направление в будущее; развитие социального мышления.

Педагогическая поддержка способных студентов проявляется в следующих случаях: когда обеспечена благоприятная психологическая среда для диалога между педагогами и обучающимися; при развитии метакогнитивных умений (способность к обучению); при расширении информационного поля обучения; при адекватной постановке задач и их решение в соответствии с уровнем способностей студентов; применении активных методов обучения; при организации творческих объединений по интересам; при стимулировании творчества и творческих достижений студентов (портфолио) в условиях дуальной технологии обучения.

Выводы: Смысл понятий "Творческая способность", "Творческая способность студентов." в течение долгих лет является предметом споров в мировой науке, в том числе педагогике. Процесс обучения способных студентов в колледже имеет целью заботу об их таланте, способностях, интересах, потенциале, толковости, психофизиологических особенностях, правильное наблюдение и содействие в их дальнейшем развитии в условиях дуальной технологии обучения.

Важное условие работы со способными студентами выявить,

что студенты владеют таким качеством; это сложный процесс, содержащий в себе медицинское, социальное, психологическое, физиологическое развитие, требующий многосторонней последовательности. Только если выявление проведено правильно и вовремя таких студентов можно будет обучать дополнительно и оказывать психологически-педагогическую поддержку в условиях дуальной технологии обучения.

При обосновании уровневой модели, содержащей педагогические условия для развития творческих способностей студентов, в данном исследовании мы показали, что уровневая модель развития творческих способностей отражает взаимодействие педагога, психолога, родителей и студентов от поставленных целей до конкретных результатов и их осуществления, творческая способность студентов реализуется через успешное развитие дидактических условий.

Разработанная нами методика и модель работы со способными учащимися была проверена на эксперименте; эксперимент показал наиболее высокий уровень интеллектуальных и творческих способностей, мотивации интереса к предметам экспериментальной группы по сравнению с контрольной; это подтвердило гипотезу, поставленную в научной работе.

Литература

1. Асмолов А.Г. *Нестандартные студенты* [Текст] / А.Г.Асмолов // *Воспитание школьников*. – М.: 2001. - №8. – С.7.
2. Богдавленская Д.Б. *Психология творческих способностей. Учебник для вузов* М.: Высшая школа, 2002. -248с.
3. Глубокова Е.Н. *Коллективная творческая деятельность будущих, как фактор профессиональной подготовки будущего учителя: Автореф. дис. ...канд. пед. наук.- Л.: ЛГПИ, 1989. - 16с.*
4. Грачев В.В. *Индивидуально-творческий подход в системе высшего профессионального образования. Автореф. дис. ...канд. пед. наук.- М., 1998-18с.*
5. Митина Л.М. *Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях// Вопросы психологии.- 1997.- №4.- С.28-38*
6. Ибраева Н.И. *Формирование опыта учебно-познавательной деятельности студентов .[Текст]: автореф. дис. ... кан. пед. наук: 13.00.01/ Н.И.Ибраева. – Челябинск, Госуниверситет, 1985. – 21 с..*

References.

1. Asmolov A.G. *Nestandartnye studenty* [Tekst] / A.G.Asmolov // *Vospitanie shkol'nikov*. – M.: 2001. - №8. – S.7.
2. Bogoyavlenskaya D.B. *Psihologiya tvorcheskih sposobnostej. Uchebnik dlya vuzov* M.: Vysshaya shkola, 2002.-248s.
3. Glubokova E.N. *Kollektivnaya tvorcheskaya deyatel'nost' budushchih, kak faktor professional'noj podgotovki budushchego uchitelya: Avtoref. dis. ...kand. ped. nauk.- L.: LGPI, 1989.- 16s.*
4. Grachev V.V. *Individual'no-tvorcheskij podhod v sisteme vysshego professional'nogo obrazovaniya. Avtoref. dis. ...kand. ped. nauk.- M., 1998-18s.*
5. Mitina L.M. *Lichnostnoe i professional'noe razvitie cheloveka v novyh social'no-ehkonomicheskikh usloviyah// Voprosy psihologii.- 1997.- №4.- S.28-38*
6. Ibraeva N.I. *Formirovanie opyta uchebno-poznavatel'noj deyatel'nosti studentov .[Tekst]: avtoref. dis. ... kan. ped. nauk: 13.00.01/ N.I.Ibraeva. – CHelyabinsk, Gosuniversitet, 1985. – 21 s..*

УДК 811.111-26

REALIZATION OF THE CATEGORY OF POLITENESS IN ENGLISH

РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ «ВІЧЛИВІСТЬ» У АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Babiy O.R.

*The lecturer of foreign languages
Chair of Foreign Languages
Bukovinian State Medical University2, Theatralna sq.,
Chernivtsi, Ukraine, 58002*

Бабій О.Р.

*Кафедра іноземної мови
Буковинський державний медичний університет
Театральна пл., 2,
Чернівці, Україна, 58002*

This article is devoted to the category of linguistic politeness in English because it has been in the focus of linguists for more than three decades and is separated as an independent direction of pragmalinguistics. Politeness is understood as a strategy of verbal behavior, which is appropriate in a particular speech situation in accordance with norms, and cultural features of a particular society.

Keywords: language, communication, concept, politeness, pragmalinguistics, maxims, positive face, negative face.

Стаття присвячена розгляду категорії «ввічливість» в англійській мові, тому що знаходиться в центрі уваги лінгвістів уже понад три десятиліття і давно виокремилась як самостійний напрямок прагмалінгвістики. Розуміємо лінгвістичну ввічливість як стратегію мовленнєвої поведінки, доречної у певній мовленнєвій ситуації у відповідності до норм та культурних особливостей певного суспільства.

Ключові слова: мова, спілкування, поняття, ввічливість, прагмалінгвістика, максими, позитивне обличчя, негативне обличчя.

A person is a social creature, that is why communication, especially verbal, is very important.

Politeness is that characteristic of human speech that guarantee the peaceful coexistence of individuals in society. The topicality of this article is stipulated by the orientation of modern linguistics to the problems of pragmalinguistics and specially to the theory of communication.

Politeness can be seen as a social norm imposed by society and some persons are forced to demonstrate their civilization and culture. Also the contrast between private and social is very important: those actions which a person can do in his private life may be unacceptable in social life [6, c. 97].

Politeness is very universal and can be observed as the norm in all cultures. But it is very important to say that despite of this universality the displays of politeness and the ways of its realization are different. In general, for the English culture and the Western world politeness is closely related to behavior typical of a particular social location and a particular social group: being polite is to live by following generally accepted norms of behavior [6, c. 97].

So, as an ethical category politeness is considered as:

- 1) a social phenomenon;
- 2) social norms, conventions which are imposed on society and forces its members to demonstrate their civilization and culture.

The definition of politeness in linguistics is very actual nowadays. Richard James Watts devoted a lot of his works for deeply studying of this category. "In using the term 'politeness', we attempt to rid ourselves of all the first-order connotations the word might have, (im)politeness, and the wide variety of evaluations of the terms 'politeness' and 'impoliteness' can no longer be the object of study for a theory of linguistic politeness. The attempt to exclude all first-order connotations of the word (im)politeness is, of course, an attempt to claim that the theory is non-normative and descriptive rather than normative and prescriptive, but it is an attempt which, I shall argue, must ultimately fail" [9, c. 47]. In addition, he said: "Some writers are careful enough to define what they mean by the term and, in general, modern definitions agree on the basic

substance of the notion, i.e. that it consists of mutually shared forms of consideration for others" [9, c. 50].

Richard James Watts developed the theory of politeness, according to which he delineated the concept of politic behavior («reasonable behavior" - appropriate, expected in this situation), which he built by himself, and politeness (actually "courtesy").

For example as members of verbal interaction, we are able to determine what behavior at given moment interaction is relevant, and we tend to play it in the right context. According to Watts, in a situation where other people have taken the place specified in our tickets, most of us start a conversation with them saying, for example, such words: "Excuse me. I think you're sitting in our seats." This speech can be considered as polite behavior, but on the other hand, it is expected and appropriate in this situation, unlike the polite: "I'm sorry to bother you, but would you very much mind vacating our seats?" Thus, "...politic behaviour is that behaviour, linguistic and non-linguistic, which the participants construct as being appropriate to the ongoing social interaction" [9, c. 257]. However, it is important to say that the boundary between appropriate or expected and polite is so small that in spite of its peculiarity and logic, Watts' theory sometimes can not be supported by actual data.

Now there are no universally agreed definition and a single view of the linguistic theory of politeness, but among that approaches and concepts which are existed we can distinguish the following:

- 1) maxims, the rules of speech politeness (Grice GP, R. Lakoff, George. Leach). H.P. Grice highlights politeness as the maxim of some social issues in the "principle of cooperation." Linguist George Leach supports the principle of cooperation of H.P. Grice, but unlike him, the principle of politeness notes separately, focusing on differences in the functioning principles of cooperation and politeness in different cultures and even social groups.
- 2) Politeness as an ethical category (L. Kastler, NI Formanovska).
- 3) Politeness which indicates the status of the person (VE Goldin, Karasik VI).
- 4) Politeness as contract of conversation (B. Fraser, William Noulén).

5) Politeness as the preservation of the faces (E. Hoffman, P. Brown and S. Levinson, R. Skollon, S. Skollon).

Lakoff, one of the founders of the theory of linguistic politeness, thinks that politeness is universal. She formulates two basic rules, which is called as the rules of pragmatic competence: be clear and be polite. But also the scientist notices that these 2 rules sometimes can't be together. Very often we try to be polite then clear, because in everyday life we are more interested in establishing and developing some social relationships than in transferring information clearly and shortly.

The second pragmatic rule of R. Lakoff (Be polite) consists of three rules of politeness: – Don't impose, the rule which usually is associated with distance and formality (Formal Politeness); – Give options, the rule can be used in cases where some Informal Politeness is needed; – Make A feel good – be friendly, the rule which is connected with Intimate Politeness. It means that the speaker uses various methods in conversation and another person can feel some sympathy. Thus R. Lakoff notes that in general all previous rules are directed to achieve this goal – make a feel good [7, c. 303].

Leech in his famous book "Principles of Pragmatics" [8] says that there is a set of rules and subrules which people can use in the process of communication. As G. Lakoff, George Leach does not define politeness, but notes that politeness is an important pragmatic factor that regulates communication.

J. Leach identifies six maxims of politeness, and the importance of each depends on the cultural space of the interlocutors:

1. Tact Maxim – reduce the costs of the listener, increase the profits of the listener, do not put others in a situation where they are forced to violate the tact maxim.

2. Generosity Maxim - reduce your own benefit; increase the profits of the listener.

3. Approbation Maxim - reduce the condemnation of others, give more compliment.

4. Modesty Maxim – try to praise yourself less.

5. Agreement Maxim - reduce differences between you and a correspondent and try to increase the dolloping of approval between you.

6. Sympathy Maxim - reduce aversion, increase sympathy between you and the speaker [8, c. 16].

Fraser points out that J. Leach's theory of politeness sets five points which help to understand how to use the maxims and how to balance them [3]:

1. The Cost Benefit Scale - weighs the costs and benefits of the speaker and the audience after the act of speaking;

2. The Optionality Scale - weighs that choice which is left to the audience by targets of the speaker;

3. The Indirectness Scale - weighs how hard should work the audience to understand the speaker;

4. The Authority Scale – weighs the speaker's right of imposing his opinions to audience;

5. The Social Distance Scale – weighs the stage of closeness between the speaker and the audience.

The work of P. Brown and S. Levinson «Universals in language usage: Politeness phenomena» is a fundamental work in the field of research the "politeness". The authors propose to understand the politeness as the act of saving face. First the concept of face as the most important social value was introduced by E. Goffmann [4, c. 5]. P. Brown and S. Levinson follow the definition of E. Goffman, that face – is a positive public self-image, which each person wants to possess. Also, they identify two main parts in the concept of "face": the "positive" face and "negative" face. Positive face – is a decent, positive image, which communicants want to get in the verbal interaction: "positive face: the want of every member that his wants be desirable to at least some others." Negative face – is a desire of every adult person to have freedom of action: "negative face: the want of every 'competent adult member' that his actions be unimpeded by others" [2, c. 61-62].

In the process of communication, participants are interested in saving both faces – they own one and the face of their interlocutor. This saving face is not the purpose of communication, but it is the condition, which interlocutors should perform, because without it some normal communication is impossible. Every member of society should be able to fulfill this condition. E. Goffman notices that to study face-saving is to study the traffic rules of social interaction [5, c. 323].

In addition, researchers P. Brown and S. Levinson point to the existence of some speech acts, which can threaten the face - Face Threatening Acts. They distinguish 4 types of such acts[1, c. 65-68]:

- Positive face of the speaker (apologies, acception of compliment, confession, uncontrolled actions, etc.);

- The negative face of the speaker (expression of gratitude, justification, acception of proposal, etc.);

- Positive face of the listener (expressing disapproval, controversy or disagreement, disrespect, references to taboo topics, etc.);

- Negative face the audience (orders and requests, suggestions and advice, threats, warning calls, compliments, etc.).

The acts, which can threaten the face, are not some exception from the rules of communication, but a natural and important part of the dialogue: often people do not agree with someone's opinion, ask to forgive them, give advice, express some requests, etc. As such, Face Threatening Acts are very common, then, according to P. Brown and S. Levinson, you must use a variety of strategies to minimize the "communicative damage" companion.

A lot of ideas about the concept of "politeness" existed in the different historical period. In linguistics, the problem of the definition of "politeness" is also actual today. Science of the 20th century comes to an understanding that politeness as verbal and nonverbal behavior is used to create a favorable tone of communication, to demonstrate a desire to establish friendly relations or to develop which are existed, to prevent or resolve the conflict situations [6, c. 97]. Therefore, politeness allows us to be in harmony with each other, which is very important in every human community.

Bibliography:

1. Brown P. *Politeness: Some Universals in Language Usage* / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 345 p.

2. Brown P. *Universals in language usage: Politeness phenomena* / P. Brown, S. Levinson // *Questions and Politeness: strategies in social interaction*; ed. by E.N. Goody. – Cambridge: CUP. – 1978. – P. 59–290.

3. Fraser B. *Perspectives on Politeness [Electronic Version]* / B. Fraser // *Journal of Pragmatics*. – №14. – 1990. – P. 219–236. – Режим доступу: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/037821669090081N>

4. Goffman E. *Interaction Ritual: essay on Face-to-Face Behaviour* / E. Goffman. – New York: Anchor Books, 1967. – 270 p.
5. Goffman E. *On Face-Work: an Analysis of Ritual Elements in Social Interaction* / E. Goffman // *Communication in Face-to-Face Interaction*. – Harmondsworth: Penguin, 1972. – P. 319–346.
6. Huang Y. *Politeness Principle in Cross-Culture Communication* / Yongliang Huang // *English language Teaching*. – 2008. – Vol. 1, No. 1. – P. 96–101.
7. Lakoff R. T. *The logic of politeness or minding your p's and q's* / R. T. Lakoff // *Papers from the 9th Regional Meeting*. – Chicago, IL : Chicago Linguistic Society, 1973. – P. 292–305.
8. Leech G.N. *Principles of Pragmatics* / G.N. Leech. – London: Longman, 1983. – 250 p.
9. Watts R. J. *Politeness* / R. J. Watts. – Cambridge: CUP, 2003. – 318 p.

УДК 37.01342(075)

THE PURPOSE AND ACTIVITIES OF CHILDREN'S INSTITUTION OF REHABILITATION AND RECREATION

МЕТА ТА НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТЯЧОГО ЗАКЛАДУ ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ

Oksana Bartkiv

*Ph.D., Associate Professor of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School
Eastern European National University by L. Ukrainka*

Eugenia Durmanenko

*Ph.D., Associate Professor of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School
Eastern European National University by L. Ukrainka*

Бартків О.С.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Дурманенко Є.А.

кафедра соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Abstract. The goal, tasks and activities of children's institution of rehabilitation and recreation are defined in the article. It is determined, that in order to ensure the child's right on good rest, rehabilitation, organization of leisure time, satisfaction of interests and spiritual needs according to individual needs, the health-recreative, educational and recreational directions of activity must be effectively implemented in children's institution.

Key words: Children's Institution of Rehabilitation and recreation, the goal of children's institution of rehabilitation and relaxation, health-recreative, educational and recreational directions of activity.

Анотація. У статті визначаються мета, завдання та напрями діяльності дитячого закладу оздоровлення та відпочинку. Обґрунтовано, що для забезпечення права дитини на повноцінний відпочинок, оздоровлення, забезпечення змістовного дозвілля, задоволення інтересів і духовних запитів відповідно до індивідуальних потреб, в дитячому закладі мають ефективно реалізовуватися оздоровчо-рекреаційний, освітньо-розвивальний та дозвіллевий напрями діяльності.

Ключові слова: дитячий заклад оздоровлення та відпочинку, мета діяльності дитячого закладу оздоровлення та відпочинку; оздоровчо-рекреаційний, освітньо-розвивальний, дозвіллевий напрями діяльності.

Вступ. Упродовж останніх років зберігається стійка тенденція до погіршення стану здоров'я дітей, обумовлена впливом різних негативних факторів соціально-економічного, екологічного та психоемоційного характеру. Саме ці чинники призводять до порушення механізму саморегуляції фізіологічних функцій організму та розвитку у дітей всебічних захворювань. Тому, одним із пріоритетних напрямів реалізації соціальної політики стосовно дітей в Україні є забезпечення їх якісними оздоровчими та відпочинковими послугами. На сьогодні державними інституціями здійснюються заходи, спрямовані на поліпшення та зміцнення

фізичного і психологічного стану здоров'я дітей, відновлення їх життєвих сил, запобігання бездоглядності, створення умов для розвитку творчих здібностей. У реалізації комплексу заходів зі зміцнення здоров'я, реабілітації, відпочинку дітей важлива роль відводиться оздоровленню на базі літніх дитячих оздоровчих закладів.

Проблема діяльності дитячого закладу оздоровлення та відпочинку постійно привертає увагу науковців. На сучасний стан організації виховної роботи з дітьми істотно вплинули концептуальні положення теорії виховання дітей і молоді,

розроблені І.Бехом, І. Зязюном, В. Рибалкою, В. Сластьоніним, О. Сухомлинською, Г. Троцко та ін. Різним аспектам діяльності дитячого закладу оздоровлення та відпочинку присвячені праці О. Бартків, О. Биковської, Є.Дурманенко, В.Грановського, А.Капської, Д. Пенішкевич, Ж. Петрочко, О. Подшибякіної, Г.Чернишової та ін.

Постановка проблеми. У працях науковців простежуються зв'язки життєдіяльності школяра із довкіллям, розкриваються педагогічні умови вдосконалення взаємодії різних виховних інститутів у здійсненні процесу соціального становлення особистості в суспільстві. Проте, глибшого аналізу потребують питання конкретизації напрямів діяльності дитячих закладів оздоровлення та відпочинку та визначення змісту ефективної реалізації кожного з визначених напрямів у літньому дитячому таборі.

Мета статті полягає в обґрунтуванні основної мети, завдань та напрямів діяльності дитячого закладу оздоровлення та відпочинку.

Результати. Дитячий заклад оздоровлення та відпочинку є постійно або тимчасово діючим, спеціально організованим або пристосованим закладом, призначеним для оздоровлення, відпочинку, розвитку дітей, який має визначене місце розташування, матеріально-технічну базу, кадрове забезпечення та технології для надання послуг з оздоровлення та відпочинку дітей відповідно до державних соціальних стандартів надання послуг з оздоровлення та відпочинку [2]. У дитячих оздоровчих закладах надаються послуги з оздоровлення школярів, здійснюється комплекс спеціальних заходів соціального, виховного, медичного, гігієнічного, спортивного характеру, які спрямовані на відновлення та поліпшення фізичного і психічного стану здоров'я дітей. Уже відпочинкові послуги спрямовані на організацію дозвілля учнів з дотриманням періоду активного та пасивного відпочинку, організацію раціонального харчування та забезпечення відповідними до вимог умовами проживання.

Ефективність виховного процесу в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку обумовлюється узгодженим впливом на формування особистості трьох основних факторів: довкілля, цілеспрямованого впливу всіх виховних інститутів, активної участі особистості як суб'єкта цього процесу. Тому у літньому оздоровчому таборі для підлітків мають бути створені безпечні умови їхнього перебування, охорони життя, здоров'я та особистого майна, надання медичної допомоги, страхування від нещасних випадків тощо.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив визначити низку специфічних особливостей виховної роботи в дитячому оздоровчому закладі, а саме: виховний процес здійснюється в різновікових тимчасових колективах, члени яких різного соціального досвіду, умов життя і виховання; пріоритетними принципами діяльності є добровільна участь дітей у табірних справах, у вільному виборі занять; короткотривалий період перебування дітей в таборі вимагає чіткого початку вимагає чіткого початку та завершення оздоровчої зміни, обов'язкової оцінки діяльності кожної дитини, надання вихованцям можливостей бачити та розуміти результати своєї діяльності; забезпечується дотримання дітьми режиму дня, порядку та чистоти спальних приміщень, білизни, дотримання вимог санітарії та гігієни; оздоровлення дітей організовується з використанням можливостей лісу, річки, озера, моря, басейну, транспортних екскурсій тощо; велика кількість виховних завдань, які вирішуються протягом зміни, створює напружений ритм життя та діяльності всього педагогічного колективу табору, мобілізує його творчі сили та допомагає в розв'язанні основної мети [3].

Здійснений аналіз теоретичного матеріалу та практичного

досвіду функціонування дитячих оздоровчих закладів дає змогу констатувати, що система їх діяльності є поліструктурною. У залежності від аспекту розгляду зазначеної проблеми, нами визначено взаємопов'язані та взаємозалежні структурні компоненти виховної діяльності дитячих оздоровчих закладів:

- *організаційний*: планування – організація – регулювання – контроль;
- *діяльнісний*: потреби – мотиви – мета – зміст – форми – методи – засоби – критерії – результат;
- *змістовно-операційний*: гра – навчання – праця – спілкування;
- *особистісно-орієнтований*: робота з дітьми різного віку;
- *управлінський*: колектив закладу – педагогічний колектив – колектив загону.

Успішна діяльність дитячих закладів можлива лише за умови чіткого визначення мети, яка полягає в забезпеченні змістовного відпочинку та дозвілля дітей, їх оздоровленні, задоволенні інтересів і духовних запитів відповідно до індивідуальних потреб [2]. У контексті нашого дослідження основною метою діяльності дитячого оздоровчого табору є розвиток у школярів первинних сталих інтересів до певних видів оздоровчої діяльності, потреб у свідомому ставленні до власного здоров'я та необхідності його постійного підтримання, а також формування в них умінь і навичок задоволення цих потреб у повсякденному житті.

Визначена мета передбачає реалізацію низки завдань, серед яких: збереження здоров'я кожної дитини через створення сприятливих умов для морального, психічного, фізичного та соціального здоров'я, які є взаємопов'язаними компонентами структури здоров'я людини; забезпечення різноманітного дозвілля школярів, оскільки у вільний час дитина займається різноманітною діяльністю відповідно своїх інтересів; організація повноцінного відпочинку підлітків. На сьогодні актуальною є тенденція, згідно якої першочерговим завданням роботи літнього табору поряд з оздоровленням є відпочинок дітей. Це зумовлюється тим, що підлітки їдуть у дитячий заклад відновлювати сили після навчального року.

Розробка цілісної системи діяльності дитячих оздоровчих закладів нерозривно пов'язана з модернізацією змісту виховної роботи, який необхідно реалізувати з урахуванням основних принципів: гуманізації, що передбачає створення сприятливих умов для перебування у закладі дітей різних вікових категорій та формування у них гуманної особистості, організацію взаємовідносин суб'єктів дитячого закладу з орієнтацією на загальнолюдські цінності; гуманітаризації – передбачає формування у підлітків цілісного ставлення до світової культури та культури власного народу; демократизації – забезпечує розвиток різноманітних форм співпраці учасників виховного процесу; індивідуалізації і диференціації, передбачає залучення школярів до оздоровчо-виховної діяльності на основі урахування їх індивідуальних, вікових та психофізіологічних особливостей; самодіяльності, що передбачає активну участь дітей в організації всіх видів діяльності літнього дитячого табору [3].

Власний досвід роботи дозволив визначити основні напрями діяльності дитячих закладів оздоровлення та відпочинку: оздоровчо-рекреаційний, освітньо-розвивальний та дозвіллевий. Так, оздоровчо-рекреаційна діяльність базується на двох основних складових: відпочинок і оздоровлення. Аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу визначити поняття «відпочинок», як комплекс соціальних заходів виховного, медичного, гігієнічного, спортивного характеру, що забезпечує організацію дозвілля

школярів, відновлення фізичних і психічних функцій їх організму, сприяють розвитку їхньої духовності та соціальної активності. Варто наголосити, що сьогодні поряд з терміном «відпочинок» зустрічається таке поняття як «раціональний відпочинок» в оздоровчих закладах, який, на нашу думку, має включати правильну організацію режиму дня – чергування різних видів занять (лекцій, тренінгів, практичної діяльності тощо) з відпочинком (перерви, заняття спортом, організація та участь у розважально-культурних заходах тощо). З огляду на це, можемо виокремити наступні функції відпочинку: релаксаційну – різке зниження фізичного тону і психологічного розслаблення; рекреаційну – відновлення і розвиток фізичних і духовних сил; компенсаційну повернення підліткам утрачених сил, наприклад, коли інтелектуальне навантаження компенсується фізичною активністю і т.п [1]. Оздоровлення визначаємо як систему заходів, спрямованих на зниження рівня захворюваності школярів, створення умов для поєднання процесів виховання підростаючого покоління у навчальних закладах та в позашкільний час, відновлення їх здоров'я. При цьому акцентуємо увагу на тому, що в організації відпочинку та оздоровлення необхідно враховувати вік та характер діяльності школярів.

Наступний напрям діяльності дитячих оздоровчих закладів – освітньо-розвивальна діяльність, яка спрямована на залучення дітей до активних форм пізнавальної діяльності, а саме: лекцій, бесід, відвертих розмов, діалогів, диспутів та дискусій, які передбачають формулювання та розв'язання проблем, що торкаються здоров'я, здорового способу життя; спонукають дітей до застосування системних знань для відстоювання власних поглядів і переконань у плані детермінації здоров'я як найвищої особистісної та суспільної цінності; створення та розв'язання життєвих ситуацій, які вимагають зіставлення досвідних уявлень школярів з науковими знаннями та достовірними фактами з досліджуваної проблеми; розробки власних проектів, життєвих планів, перспектив майбутньої професії та планування власного життя тощо; розгляд альтернативних розв'язків конкретної соціально-моральної проблеми з необхідністю самостійного вибору оптимального рішення; залучення учнів до реалізації методики “рівний-рівному” у проведенні виховних заходів у таборі.

Ще один напрям – дозвіллева діяльність, яка спрямовується на надання підліткам можливостей брати участь у різноманітних її видах і включає, насамперед, відпочинок, розваги, самоосвіту та таборів свята. Як свідчить аналіз поглядів А.Капської, Ж.Петроцької, дозвіллева – це діяльність підлітків, що обирається за власним бажанням, обмежена часом і вільна від необхідності працювати для задоволення матеріальних потреб [3]. Специфіка організації дозвіллевої діяльності зумовлена особливостями дітей, характером їхнього дозвіллевого спілкування. Різні ігри, розваги об'єднують дітей і розвивають у них навички спільності інтересів. Цілеспрямованому дозвіллю сприяє участь підлітків у гуртках за інтересами. Так, роботу гуртків ми будували з урахуванням короткочасності перебування дітей в таборі, невеликої кількості занять (8-10 за зміну). У ході організації гурткової роботи ми враховували те, що кожна дитина має обов'язково побачити результати своєї творчості. Так, ефективною стала діяльність гуртка за технікою «ізонитка» (ізонитка – це вишивка по щільному матеріалі (папері, картоні,

оксамитовій папері, наждачним папером і ін)). Вироби школярів у цій техніці виходять незвичайними і вишуканими. Працюючи у такій техніці, підлітки прикрашали настінне панно, листівки, пакувальні коробки тощо.

Змістовною була і діяльність колективу аматорського гуртка музичної творчості «Розмай», члени якого виступали активними організаторами та учасниками табірних концертів, фестивалів та свят.

Неабияке захоплення в дітей викликає діяльність театральних гуртків «Мереживо» (назва є символом естетичного виховання, що означає легкість, витонченість, неповторність, складність, як «мереживо долі», «мереживо думок»), участь у якому сприяла розвитку у дітей не лише театральних здібностей, а й умінь з підручних матеріалів виготовляти театральні декорації та костюми. Звичайно, в усіх дітей, а особливо, у юнаків та хлопців значний інтерес викликає участь у спортивних іграх та розвагах.

Аналізуючи діяльність дитячих оздоровчих таборів, І.Стародубцева особливо важливого значення надає цілісному оздоровчо-виховному процесу в таборі, який авторка визначає як систему організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на реалізацію змісту відповідно до сучасних вимог та досягнення певного результату. Оздоровчо-виховний процес, на її думку, має два головні аспекти: перший – оздоровлення і виховання як системна цілеспрямована діяльність працівників закладу, що передбачає покращення здоров'я дітей і формування їх особистісних якостей; другий – оздоровлення і виховання як діяльність дітей. Оздоровчо-виховний процес організується з урахуванням кадрового потенціалу, матеріально-технічної і методичної бази дитячого оздоровчого закладу, сучасних інформаційних технологій тощо [4, с. 35].

Говорячи про зміст діяльності дитячого оздоровчого закладу, уточнюємо, що в кожному конкретному випадку мова йде про оздоровчо-виховний процес під час проведення конкретної зміни, у ході якої і реалізуються окреслені нами напрями. Тому успішність здійснення оздоровчо-виховного процесу залежить від уміння керівництва та педагогів правильно визначити його етапи і обирати адекватні до нього цілі і засоби педагогічної діяльності.

Висновки. Таким чином, оздоровлення та відпочинок дітей в дитячих закладах буде ефективним за умови чіткого визначення мети – забезпечення змістовного відпочинку та дозвілля дітей, їх оздоровлення, задоволення інтересів і духовних запитів відповідно до індивідуальних потреб. Основними напрямками діяльності дитячих закладів оздоровлення та відпочинку визначаємо оздоровчо-рекреаційний, освітньо-розвивальний та дозвіллевий, які передбачають реалізацію конкретного змісту. Кожен із запропонованих напрямів має самодостатній характер, але, діючи в межах системи, як цілісний оздоровчо-виховний процес, набуває іншої, багатовекторної спрямованості завдяки впливу як зовнішніх, так і внутрішніх чинників.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний розгляд усіх аспектів означеної проблеми, а відкриває перспективи подальшого вивчення питання визначення ефективних форм та методів реалізації оздоровчо-рекреаційного, освітньо-розвивального та дозвіллевого напрямів діяльності дитячих закладів оздоровлення та відпочинку.

Література

1. Бартків О. Оздоровчо-виховна діяльність у літньому дитячому таборі : монографія / О.Бартків, Є.Дурманенко, В.Грановський. – Луцьк, 2013. – 195 с.
2. Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закон України від 04.09.2008 № 375-VI [Електронний ресурс] // Верховна

Рада України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/375-17>

3. Соціальна педагогіка: Підручник. 5-те вид. переробл. та доп. / За ред. проф. А. Й. Капської.– К.: Центр учбової літератури, 2011. – 488 с.

4. Стародубцева І.В. Организация работы в летнем детском оздоровительном комплексе «Алсу» / И.В. Стародубцева, Т.И. Криволюцкая // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 6. – С. 20–36.

References.

1. Bartkiv O. Ozdorovcho-vihovna diyal'nist' u litn'omu dityachomu tabori : monografiya / O.Bartkiv, Ie.Durmanenko, V.Granovs'kij. – Luc'k, 2013. – 195 s.

2. Pro ozdorovlennya ta vidpochinok ditej: Zakon Ukraini vid 04.09.2008 № 375-VI [Elektronnij resurs] // Verhovna Rada Ukraini. – Rezhim dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/375-17>

3. Social'na pedagogika : Pidruchnyk. 5-te vyd. pererob. ta dop. / Za zag. red. A.I Kaps'koj. – K.: Tsentri uchbovoi literatury, 2011. – 488 s.

4. Starodubceva I.V. Organizaciya raboty v letnem detskom ozdorovitel'nom komplekse «Alsus» / I.V. Starodubceva, A.S. Efimchuk, T.I. Krivoluckaya // Praktichna psihologiya ta social'na robota. – 2005. – № 6. – S. 20–36.

УДК 811(07)(477)

DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION IN UKRAINE THE CONTEXT OF EUROINTEGRATION

РОЗВИТОК ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

I.O. Biletska

*Chair of Theory and Practice of Foreign Languages
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
Sadova St., 2, Uman, Ukraine, 20300*

I.O. Білецька

*Кафедра теорії та практики іноземних мов
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
вул. Садова, 2, м. Умань, Україна, 20300*

Basic tendencies of foreign language development in Ukraine taking into account strengthening of Eurointegration processes have been outlined in the article. Foreign language is important means, that forms multicultural consciousness of personality, integration of young generation in the system of world and national culture.

Key words: foreign language, dialogue of cultures, sociocultural competence, Ukrainian general school.

У статті окреслено основні тенденції розвитку іншомовної освіти в Україні з огляду на посилення євроінтеграційних процесів. Іноземна мова є важливим засобом, який формує полікультурну свідомість особистості, сприяє інтеграції підростаючого покоління в систему світових та національної культури.

Ключові слова: іноземна мова, діалог культур, соціокультурна компетентність, українська загальноосвітня школа.

Сьогодні, на початку третього тисячоліття, Україна, намагаючись вийти на рівень європейських стандартів, переживає складний період радикальних перетворень у галузі освіти в цілому, і в іншомовній освіті зокрема. Так, в умовах євроінтеграції зростає потреба особистості в швидкій адаптації до умов сучасного інформаційного та полікультурного світу, в свою чергу, посилює інтерес до вивчення іноземної мови як важливого інструменту життєдіяльності людини. Іншомовна освіта є важливим засобом, який формує свідомість особистості та її здатність бути соціально мобільною в суспільстві, сприяє веденню діалогу культур у світі, що глобалізується навколо розв'язання різноманітних проблем.

На 32-й Генеральній конференції ЮНЕСКО у Парижі (1998) під час круглого столу міністрів освіти країн світу на тему "Сприяння якості освіти" наголошувалося, що не може бути якісної освіти, якщо вона не дає знання, окрім державної, рідної мови, ще однієї-двох

мов, насамперед найпоширеніших у світі. Це потрібно для ефективного і динамічного освоєння всього нового в науці, техніці, технологіях, що розвиваються в різних країнах. Одним із пріоритетних напрямів визначили створення спільного мовного простору, що зумовило велику увагу офіційних та громадських міждержавних і національних організацій та об'єднань до розв'язання проблеми навчання мов на всіх рівнях освіти, формування у молоді готовності до практичного використання мови в міжнародному та міжетнічному спілкуванні.

Освітні реформи, що відбуваються в Україні і пов'язані з реалізацією Національної доктрини розвитку освіти, Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Закону "Про загальну середню освіту", Концепції розвитку загальної середньої освіти та інших нормативних документів, є супутніми до світових реорганізацій в освіті та передбачають переосмислення вітчизняного досвіду, зокрема щодо мовної підготовки у навчальних закла-

дах.

Мовна політика в Україні на сучасному етапі характеризується оновленням і суттєвими зрушеннями у таких напрямках: збільшення кількості мов, що вивчаються; зростання кількості осіб, які володіють принаймні однією іноземною мовою; започаткування вивчення кількох іноземних мов у середніх навчальних закладах; вивчення іноземної мови на ранніх етапах навчання; збільшення кількості академічних годин на вивчення іноземної мови в університетах; застосування іноземної мови в якості робочої в деяких вищих закладах освіти.

У Державній національній програмі "Освіта" (Україна XXI століття) передбачається зростання значення іноземних мов на сучасному етапі розвитку країни: в загальному списку шкільних предметів "Іноземна мова" введена у другий рядок після "Державної мови", хоча ще в недалекому минулому це місце належало "Математиці". У загальноосвітніх навчальних закладах нині вивчається понад п'ятнадцять іноземних мов. Разом з тим, кількість навчальних годин на тиждень на цей предмет у загальноосвітніх школах залишається низькою: 2–3 год. – у початковій школі, 5–6 год. – у спеціалізованих, 2–3 год. – у загальноосвітніх середніх школах [4].

Провідною в Україні, як і раніше, залишається англійська мова – 77,5 % учнів вивчають цей предмет. Німецька (17,2 %) та французька мови (8,1 %) дещо втратили свою популярність: кількість учнів, що вивчають ці дисципліни, впродовж останніх п'яти років скоротилась у середньому на 1,5–2 %. Проте збільшилась кількість тих, хто вивчає східні і близькосхідні мови [5, с. 6].

У кінці XX – на початку XXI століття в Україні з'явилися нові типи навчальних закладів – лінгвістичні гімназії, гуманітарні ліцеї, спеціалізовані авторські школи. Деякі з них стали нині провідними лабораторіями експериментальної перевірки передових ідей щодо удосконалення системи навчання іноземних мов (наприклад, Перша Черкаська міська гімназія).

Відповідно до закону України "Про загальну середню освіту" у спеціалізованих школах з поглибленим вивченням іноземних мов згідно запитів та потреб учнів створюються білінгвальні класи. У 2009 році Міністерство освіти і науки України видало наказ № 626 "Про затвердження Типових навчальних планів білінгвальних класів спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов".

Особливо важливим зрушенням в іншомовній освіті було, згідно з Державним стандартом початкової загальної освіти, прийнятим Постановою Кабінету Міністрів від 20 квітня 2011 року № 462, запровадження вивчення іноземної мови з першого класу учнями всіх загальноосвітніх шкіл України з 1 вересня 2012 року (з розрахунку 1 година на тиждень). А починаючи з 2013 року, Міністерством освіти і науки України було введено в школах обов'язкове вивчення двох іноземних мов: однієї з них – з 1-го класу, а другої – з 5-го класу. На колегії міністерства було затверджено нову навчальну програму, згідно з якою в якості другої може вивчатися будь-яка іноземна мова (включаючи російську). Деякі фахівці відстоювали думку про те, що з двох іноземних мов одна обов'язково повинна бути англійською, але в 20 % українських шкіл базовими є німецька та французька мови [3].

Сучасна вітчизняна парадигма шкільної іншомовної освіти зорієнтована на таку організацію навчання, яка забезпечує комунікативно-діяльнісний характер процесу оволодіння іноземною мовою в інтеграції з міжкультурним спрямуванням його змісту [2, с. 28]. З огляду на це серед основних цілей навчання іноземній мові в школі можна виділити:

1. Формування і розвиток комунікативної культури школярів,

тобто мовної, мовленнєвої та соціокультурної компетенції; вивчення норм міжкультурного спілкування іноземною мовою; розвиток культури усного та писемного мовлення іноземною мовою в умовах офіційного та неофіційного спілкування.

2. Соціокультурний розвиток учнів, а саме: вивчення рідної мови і культури та іноземних мов і культур інших народів, формування в школярів здібностей представляти свою країну і культуру в умовах іншомовного міжкультурного спілкування.

3. Формування у школярів поваги до інших народів і культур, готовності до ділової співпраці та взаємодії, спільного вирішення загальнолюдських проблем.

4. Розвиток мотивації до вивчення другої іноземної мови.

5. Розвиток самоосвітнього потенціалу з урахуванням диверсифікованості сучасного багатомовного та полікультурного світу.

6. Формування інтелектуальних і творчих здібностей учнів у процесі вивчення мов та культур.

Аналіз педагогічної літератури та нормативних документів переконливо засвідчує, що на початку XXI століття однією з домінуючих цілей виступає формування в школярів соціокультурної компетенції. Як підкреслюють українські фахівці у галузі навчання іноземних мов В. Буренко та В. Редько, "поширення соціокультурного контексту змісту навчання є соціально і педагогічно доцільною тенденцією розвитку сучасної іншомовної освіти. Вона забезпечується: а) готовністю учнів використовувати іноземну мову як засіб міжкультурного спілкування; б) можливістю для учнів створювати власну соціальну та культурну ідентичність шляхом зіставлення її усвідомлення культури носіїв мови, що вивчається, та власної національної культури; в) когнітивним розвитком учнів, що активізує їхню навчальну діяльність, адаптує її до європейських стандартів і створює умови для входження в сучасний світовий соціум" [2, с. 28].

Отже, у сучасній освіті та вихованні під впливом ряду лінгвістичних і соціокультурних факторів поняття "навчання мови" поступово розвивається у поняття "навчання мови та культури". А це, в свою чергу, зобов'язує сучасного вчителя іноземної мови допомогти учням усвідомити, що в світі існує велика кількість різноманітних цінностей, деякі з яких відрізняються від їх власних; будь-які цінності вкорінюються в традиції того чи іншого народу і є для нього закономірним результатом його досвіду та історичного розвитку.

На початковому етапі навчання іноземній мові учитель повинен стимулювати в учнів потребу вивчати світ зарубіжних ровесників і з цією метою використовувати іноземну мову, крім того, формувати елементарні вміння міжособистісного спілкування іноземною мовою, опираючись на рідну.

Другий етап навчання передбачає вивчення іноземної мови як засобу міжнародного спілкування у процесі соціокультурного, культурознавчого й художньо-естетичного розвитку школярів через ознайомлення з культурою країни, мова якої вивчається, формування умінь представити свою рідну культуру і країну в умовах іншомовного міжкультурного спілкування.

На завершальному етапі вивчення іноземної мови повинно сприяти розвитку іншомовної комунікативної компетенції, що забезпечує використання іноземної мови в ситуаціях офіційного і неофіційного спілкування. У центрі уваги при цьому знаходиться поглиблення культурознавчих знань про стиль життя в країнах, мова яких вивчається.

Розвитку здатності до спілкування на міжкультурному рівні має сприяти побудова кожного заняття як моделі потенційного, цікавого за змістом уроку. Він має імітувати спілкування учнів з носіями певної мови, насамперед, з іноземними ровесниками, завдяки чому

діти зможуть краще уявляти собі практичну та життєву перспективу засвоєння нової мови. Це призведе до суттєвого підвищення їхньої мовленнєвої інтенції. Тому, як зазначають сучасні психологи і педагоги, особливу роль у процесі навчання іноземної мови учнів відіграє мотивація, яка змінюється у різний період життя людини. У процесі розвитку особистості відбувається певна трансформація мотивів. На основі одних мотивів формуються інші, виникають суперечності між різними мотивами, змінюється співвідношення домінуючих мотивів.

Досить цікаві дані щодо мотивів вивчення іноземної мови наводить у своїй монографії "Засоби формування комунікативної компетентності у змісті шкільних підручників з іноземних мов" відомий український науковець у галузі методики навчання іноземної мови В. Редько [6]. Автор, на основі спостережень за навчальним процесом та анкетуванням школярів (загалом опитано 1687 учнів), констатує, що не для всіх учнів комунікативна мотивація (уміння спілкуватися іноземною мовою) вважається єдиним стимулом в оволодінні предметом, хоч вона є домінуючою (майже 42 %). Серед проблем респонденти називають розширення сфери власної пізнавальної діяльності – 17 %, задоволення інтересу до культури інших народів – 23 %, отримання можливості, перебуваючи за кордоном, почуватися комфортно в оточенні інших – 12 % тощо. На думку В. Редька, спектр мотивів оволодіння іншомовним спілкуванням має тенденцію на розширення, що необхідно враховувати під час навчання іноземної мови.

Потрібно також зазначити, що в останні роки посилилась увага науковців до феномену полікультурної компетенції як одного з показників готовності особистості до міжкультурної комунікації. Широко дискутується проблема її формування у процесі навчання іноземних мов (Н. Гез, О. Коломінова, З. Корнаєва, Т. Опанасенко О. Первак, В. Редько, В. Топалова, Н. Саланович, В. Скалкін та ін.).

Розглядаючи полікультурний компонент у широкому розумінні, можемо констатувати, що він включає у себе країнознавчі та лінгвокраїнознавчі знання. До країнознавчих відносяться енциклопедичні та фонові знання, а також знання реалій країни, мова якої вивчається. Лінгвокраїнознавчий блок передбачає знання лексики, яка характерна культурній сфері цієї країни і презентує її за допомогою семантики мовних одиниць.

Полікультурне виховання, яке здійснюється протягом усіх років вивчення іноземних мов, зорієнтоване на підготовку випускників загальноосвітніх шкіл до міжкультурної комунікації, на розуміння ними специфіки національної картини світу. Шкільні навчальні програми з іноземних мов традиційно охоплюють знання про культуру, історію, географію, особливості побуту та державного устрою країни, мова якої вивчається, тобто всі аспекти соціокультурних особливостей країни.

Виходячи із сучасних процесів, що відбуваються в освіті, полікультурна складова вивчення іноземних мов має забезпечити:

- 1) оволодіння засобами усної і писемної передачі інформації представниками культури чи субкультури;
- 2) формування вмінь та навичок мовленнєвої та немовленнєвої поведінки;
- 3) вивчення національної культури (науки та мистецтва, істо-

рії та традицій, а також національні парки, історичні заповідники тощо) країни, мова якої вивчається.

У результаті вивчення іноземної мови, вихованці мають оволодіти такими полікультурними якостями, як: толерантність до представників інших культур; неупередженість до інформації; ідеологічна нейтральність; життєва зорієнтованість та практична спрямованість; здатність до емпатії та сприйняття чужого; здатність до порівняння культурних явищ, властивих народів, мова якого вивчається, та власного народу.

Згідно чинної програми з іноземної мови полікультурне виховання має здійснюватися шляхом оволодіння: знаннями про суспільство і культуру спільноти або спільнот країни, мова якої вивчається, у межах тематики ситуативного спілкування, пов'язаної з такими аспектами: повсякденне життя; умови життя; міжособистісні стосунки; цінності, ідеали, норми поведінки; соціальні правила поведінки; ритуальна поведінка; здатність привести до спільного знаменника рідну й іноземну культуру в межах змісту програми; здатність визначити й використати різні стратегії для контакту з представниками інших культур; правила вступу до розмови; правила ввічливості; вирази народної мудрості.

Не дивлячись на позитивні зрушення, на сьогодні методисти, на жаль, визнають той факт, що в практиці навчання іноземним мовам спостерігаються певні проблеми: не визначені реально досяжні цілі міжкультурної комунікації в різноманітних умовах, обсяг соціокультурного компоненту навчання іноземній мові та змісту рідної культури, який потрібно засвоїти під час вивчення іноземної мови.

У навчанні міжкультурній комунікації спостерігається ряд труднощів. Зокрема, бар'єр в розумінні іншомовного співрозмовника в культурологічному плані, так як у межах рідної йому культури в учня формується міцна картина свого бачення світу. Це особливо помітно при вивченні фразеології. Прислів'я та приказки, які відображають позитивну або негативну оцінку тих чи інших якостей, етнічні норми, правила соціального життя і поведінки, не в повній мірі розуміються учнями. Дослідник Н. Барішников [1] вважає, що для того, щоб процес взаємодії двох менталітетів був успішним, потрібно навчити учнів інтерпретувати різноманітні цінності, розуміти реальність країни, мова якої вивчається, орієнтуватися у ній, визначити, яка думка про рідну культуру сформувалася у представника іншої культури; бачити стійке та мінливе в культурі, тобто традиції та інновації в різноманітних сферах життя; зрозуміти смішне в іншомовній культурі; прийняти нові знання чужої культури для глибшого пізнання своєї; синтезувати й узагальнювати свій особистий досвід в міжкультурному діалозі.

Тим не менше, можна стверджувати, що сьогодні іншомовна освіта в Україні розглядається як полілінгвальний простір; провідні принципи її реалізації ґрунтуються на мовному й культурному плюралізмі. Вивчення іноземної мови впливає на розвиток у школярів здатності сприймати і розуміти культури та толерантно ставитися до них, таким чином сприяючи інтеграції особистості в систему світових та національної культур. Така стратегія формування підрослої особистості засобами іноземної мови зумовлена сучасним станом міжнародних відносин держав, що мають тенденцію до їх розширення й активізації.

Література

1. Барішников Н. В. *Параметры обучения межкультурной коммуникации в средней школе / Н. В. Барішников // Иностранные языки в школе. – 2002. – № 2.*
2. Буренко В., Редько В. *Стратегічні напрями розвитку сучасної шкільної іншомовної освіти / В. Буренко, В. Редько*

// Іноземні мови в сучасній школі. – 2012. – № 4. – С. 28–33.

3. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/

4. Звіт про результати Допроєктного базового дослідження системи удосконалення (післядипломної освіти) вчителів англійської мови. – Британська Рада, 1998. – 56 с.

5. Мошков В. Навчання іноземних мов : деякі підсумки та перспективи / В. Мошков // Іноземні мови. – 2000. – № 1. – С. 6–8.

6. Редько В. Г. Засоби формування комунікативної компетентності у змісті шкільних підручників з іноземних мов. Теорія і практика : монограф. [Електронний ресурс] / В. Г. Редько. – К. : Генеза, 2012. – 224 с. – Режим доступу: http://didactics.ucoz.ua/load/materiali/http_didactics_ucoz_ua_load_material_1/redko_valerij_zasobi_formuvannja_komunikativnoji_kompetentnosti_u_zmisti_shkilnih_pidruchnikov_z_inozemnih_mov_teorija_i_praktika/1-1-0-125

1. Baryshnikov N. V. Parametry obucheniya mezhkul'turnoj komunikacii v srednej shkole / N. V. Baryshnikov // Inostrannye yazyki v shkole. – 2002. – № 2.

2. Burenko V., Red'ko V. Strategichni napryamy rozvytku suchasni shkil'noi inshomovnoi osvity / V. Burgin, V. Red'ko // Inozemni movy v suchasnij shkoli. – 2012. – № 4. – С. 28–33.

3. Derzhavnij standart pochatkovoї zagal'noi osvity [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupu : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/

4. Zvit pro rezul'taty Doproektnogo bazovogo doslidzhennya systemy udoskonalennya (pisyadyplomnoi osvity) vchyteliv anglijs'koi movy. – Britans'ka Rada, 1998. – 56 s.

5. Moshkov V. Navchannya inozemnyh mov : deyaki pidsumky ta perspektyvy / V. Moshkov // Inozemni movy. – 2000. – № 1. – С. 6–8.

6. Red'ko V. G. Zasoby formuvannya komunikativnoi kompetentnosti u zmisti shkil'nyh pidruchnikov z inozemnyh mov. Teoriya i praktyka : monograf. [Elektronnyj resurs] / V. G. Red'ko. – K. : Geneza, 2012. – 224 s. – Rezhym dostupu : http://didactics.ucoz.ua/load/materiali/http_didactics_ucoz_ua_load_material_1/redko_valerij_zasobi_formuvannja_komunikativnoji_kompetentnosti_u_zmisti_shkilnih_pidruchnikov_z_inozemnih_mov_teorija_i_praktika/1-1-0-125

УДК 377.2

THE DEVELOPMENT OF VOCATIONAL TECHNICAL SCHOOLS OTHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF FOLK CRAFTS OF THE SECOND HALF XXTH CENTURY TO THE BEGINNING OF THE XXI-TH CENTURY

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО- ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НАРОДНИХ ХУДОЖНІХ ПРОМИСЛІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ

Bogdadiuk M. V.

*L'viv Scientific and Practical Training
Centre of the Institute of vocational technical education
in Ukraine Kryvonosa St., 10, Lviv, Ukraine, 79008*

Богдадюк М. В.

*аспірантка Львівського науково-практичного
центру Інституту професійно-технічної освіти
НАПН України
вул. М. Кривоноса, 10, Львів, Україна, 79008*

The article substantiates historical conditions of development of vocational technical schools teaching folk crafts from the second half XXth century to the beginning of the XXIth century. Also, it makes an analysis of content and structural changes to the activities of vocational technical schools. Shown grades implementation in training skilled workers for businesses crafts, creation higher artistic of vocational technical schools.

Keywords: grades in training qualify end workers, arts and crafts professions, a collected volume of curriculums, content of vocational training of arts handickraft specialists-tole, educations grades, uninterrupted vocational artistic educational, vocational schools, curriculums and syllabuses in theoretical subjects and practical training for students, legislative basis and legal regulations in the development of folk ckafts and trades.

У статті обґрунтовано історичні умови розвитку професійно-технічних навчальних закладів народних художніх промислів другої половини ХХ – ХХІ століття. Здійснений аналіз змістових і структурних змін в діяльності ПТНЗ. Показано впровадження ступневості у підготовці кваліфікованих робітників для підприємств художніх промислів, створення вищих художніх професійно-технічних училищ.

Ключові слова: ступеневість підготовки кваліфікованих робітників, професії художнього профілю, збірник навчальних програм, зміст професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю, освітні ступені, неперервна професійно-художня освіта, професійні навчальні заклади, навчальні плани і програми з теоретичних дисциплін і виробничого навчання, законодавча і нормативно-правова база розвитку народних художніх промислів і ремесел.

Вступ. Професійно - технічні навчальні заклади народних художніх промислів другої половини ХХ – ХХІ століття розвивалися в різний історичний час по-різному. Названа проблематика активно досліджувалась такими педагогами та науковцями, як В. Радкевич, Н. Ничкало, О. Отич, І. Зязюн. Нагромаджений ними досвід потребує глибокого опрацювання, аналізу і подальшого вивчення. Їхній доробок істотно вплинув на формування розвитку професійно - технічних навчальних закладів народних художніх промислів.

Професійна підготовка фахівців художніх промислів і ремесел відбувалася в процесі розвитку ремісництва, його трансформації в кустарні, а згодом – народні художні промисли. Навчання в сім'ї стало першою формою учнівства в художньому ремеслі. Виникнення ремесла на замовлення, на ринок сприяло появі майстрів-ремісників, які спеціалізувалися в певному виді художнього виробництва. Народні художні промисли виникали, склалися і розвивалися в різних місцевостях і в різний час – одні в давнину, інші – в кінці ХІХ – початку ХХ століття, треті – в 1920 – 1930 роки. Отже, народні художні промисли — це одна з форм народного мистецтва, що виробляє художньо оформлені предмети побуту, одягу, прикраси, вироби декоративно – прикладного мистецтва. Цей вид промисловості славиться можливістю креативного підходу до роботи за допомогою власних умінь та кмітливості. [5, с.7 – 8].

Постановка проблеми. Здійснити аналіз змістових і структурних змін в діяльності ПТНЗ народних художніх промислів другої половини ХХ – ХХІ століття. Використано методи наукового дослідження.

Результати. В кінці 80-х рр. ХХ ст. настав період уніфікації мережі спеціалізованих навчальних закладів культури і мистецтв. Він характеризувався відновленням навчального процесу в навчальних закладах, що існували в довоєнний час. Основною формою організації навчального процесу у сфері культури постало училище, яке могло носити як синкретичний характер (училища культури, училища культури і мистецтв), так і профільний (музичні, художні, театральні училища). У роботі педагогічних колективів було присутнє значне прагнення відповідати основним нормам радянської педагогіки і настановам партійно-державного апарату у вихованні молодого покоління. Однак, період другої половини 40-х – кінця 80-х рр. ХХ в. став часом повноцінного розвитку спеціалізованих навчальних закладів.

Ступеневість у підготовці кваліфікованих робітників для підприємств художніх промислів була започаткована у 80-х рр. ХХ століття і характеризувалась спочатку підвищенням рівня кваліфікації протягом навчання в професійно-технічному або технічному училищі. Таким чином, забезпечувалося поетапне присвоєння кваліфікації протягом усього періоду навчання, що сприяло відкритості, демократичності в оцінюванні результатів навчальної діяльності майбутніх фахівців, організації здорового змагання між учнями, покращенню результатів виробничої діяльності. [1, с.84-85]. Отже, у 80-х роках ХХ ст. активно розробляються навчальні плани і програми з теоретичних дисциплін.

Підготовка кваліфікованих робітників із професій художніх промислів і ремесел здійснювалася відповідно до типових навчальних планів і програм для професійно-технічних і технічних училищ. У 1978–1979 навчальному році навчальні плани розроблялися відповідно до специфіки професій, тенденцій розвитку конкретної галузі, змісту праці робітника на виробництві. Навчальні програми склалися з урахуванням досягнень науки і техніки, передового виробничого досвіду, раціональних методів праці, нової термінології, стандартів щодо виготовлення художньої продукції.

Протягом 1981-1983 рр. було активізовано роботу по створен-

ню в училищах поурочних картотек з предметів теоретичного навчання, оновленню дидактичних матеріалів з урахуванням вимог нових навчальних програм, розробці навчально-технічної документації, що відповідає вимогам єдиної системи конструкторської документації – ЄСКД, єдиної системи технічної документації – ЄСТД, стандартів: креслення, інструкційно-технічної карти, схеми, технічних умов. [1, с.86-87].

Збірники навчальних програм хоч і виконували роль освітніх стандартів у професійно-художній підготовці робітничих кадрів, а все ж мали багато недоліків. Насамперед, це відсутність урахування у змісті професійно-художньої підготовки фахівців специфіки республіканських художніх промислів, які розвивалися на засадах народних традицій, регіональності національного мистецтва тощо.

У 1985 році професійно-технічні училища і технічні училища, які забезпечували підготовку кваліфікованих робітників з професій художнього профілю, реорганізувалися в єдиний тип навчального закладу – середнє професійно-технічне училище.

Організації ступеневої підготовки робітничих кадрів з професій художнього профілю сприяло визначення у 1989 році переліку професій художніх ремесел: маляр, модельник, ліпник, паркетник, штукатур з художнього оздоблення, столяр художніх меблів, шліфувальник художнього скла, живописець, ткач, рисувальник іграшок, мереживниця, килимарниця, вишивальниця, ювелір - браслетчик, ювелір-закріпщик, ювелір-монтавальник, ювелір-філігранщик, ювелір-целочник; реставратор пам'яток дерев'яної архітектури; реставратор виробів з дерева; реставратор декоративно-художніх фарбувань; реставратор декоративних штукатурок і ліпних виробів тощо. [2, с. 14–22].

За останні 3 роки (1989-1991 рр.) обсяги підготовки таких художніх робітничих кадрів зросли більш ніж на 1000 чол., в тому числі вишивальниць, реставраторів, огранщиків алмазів, модельників архітектурних деталей, виконавців художньо-оформлювальних робіт, вітражистів, різьбярів по дереву та інших. Всі профтехучилища перейшли на підготовку робітників за новими навчальними планами, де передбачено курс «Етнографія та фольклор рідного краю», в якому значна увага приділяється вивченню звичаїв, обрядовості, відродженню традиційних ремесел регіону тощо. [4, с.65-78].

Отже, вважалося, що підготовка у профтехучилищах кваліфікованих робітників для відродження художніх народних ремесел і промислів є вагомим складовим процесом збереження і розвитку української національної культури, зростання самосвідомості підрастаючого покоління. Створювалися заходи щодо розвитку та удосконалення підготовки кваліфікованих робітників для художніх народних промислів, формування національних ознак у навчанні учнів масовим професіям, розширення діяльності гуртків прикладного мистецтва і вивчення народних звичаїв, обрядів.

Вносилися пропозиції щодо реорганізації профтехучилищ, які традиційно і масово здійснювали підготовку робітників з професій художніх промислів та ремесел, у художні професійно-технічні училища, ліцеї. Вводили в навчальні плани з художніх народних промислів та ремесел навчальний курс з правових питань створення та діяльності малих підприємств, організації індивідуальної трудової діяльності; забезпечення профтехучилища художнього профілю навчально-методичною документацією і літературою.

Від 1991 – по теперішній час – це період розвитку системи освіти у сфері культури та естетичного виховання в умовах незалежності України. Він характеризувався становленням повноцінної багаторівневої професійної системи навчальних закладів.

Зміст професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю розроблявся з урахуванням специфіки конкретного виду

народного мистецтва, традицій українського народу, регіональних особливостей оздоблення виробів декоративно-ужиткового мистецтва. У 1992 році статус художнього професійно-технічного училища одержує ПТУ №16 м. Стрий Львівської області (наказ Міністерства від 10.08.1998 р. №301).

З метою розгортання ступеневої підготовки робітників високої кваліфікації для потреб народного господарства, з 1992 року починались створюватися вищі художні професійно-технічні училища. Так, у 1991 році ПТУ №3 м. Івано-Франківська реорганізовано у вище художнє професійно - технічне училище №3 (наказ Міністерства від 08.07.1992 р. №63) з контингентом 648 учнів з професій народних промислів і ремесел: столяр (виробництво художніх меблів), різьбяр по дереву та бересті. [3, с. 31–34].

Зростання ступеневої підготовки фахівців художнього профілю потребувало розробки нового змісту професійно-художньої освіти, її науково-методичного забезпечення. У зв'язку з цим вищим художнім професійно-технічним училищем було дозволено створювати експериментальні навчальні плани, програми і перевіряти їх ефективність у процесі професійного навчання учнів на відповідних ступенях. Неперервність професійно-художньої освіти розглядається як комплекс державних і приватних навчальних закладів художнього профілю, що забезпечують організаційну і змістовну єдність, наступність і взаємозв'язок усіх ланок професійно-художньої освіти з урахуванням актуальних і перспективних суспільних та економічних потреб, особистісних прагнень і можливостей. Також за роки незалежності України було реорганізовано ряд професійних навчальних закладів.

Висновок. На початок XXI ст. в Україні створена достатня база навчальних закладів, що проводять підготовку фахівців у сфері культури та естетичного виховання. Сформована мережа ПТНЗ художнього профілю, яка складалася із професійних художніх ліцеїв, художніх професійно-технічних училищ, вищих художніх професійних училищ і вищих художніх професійно-технічних учи-

лищ, задекларованих Законом України "Про професійно-технічну освіту" [6, с. 267–292]. З 2000 року стали істотно зменшуватися обсяги підготовки фахівців для народних художніх промислів. Причиною цього стали приватизація й репрофільювання підприємств. 2003 рік став для ПТНЗ художнього профілю визначальним щодо посилення уваги держави до розв'язання завдань підготовки висококваліфікованих робітників з урахуванням динамічних змін на ринку праці. На виконання постанови Верховної Ради від 03.04.2003 р. № 699 "Про стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні", що була прийнята за результатами "Дня Уряду", було внесено зміни і доповнення до Закону України "Про професійно-технічну освіту" та інших законодавчих актів з питань ПТО. [7, електронний ресурс].

У 2006 році отримав статус Вищого художнього професійного училища Стрийський професійний художній ліцей Львівської області. Упродовж 2001–2010 рр. оновлювалася законодавча і нормативно-правова база розвитку народних художніх промислів і ремесел, підготовки відповідного кадрового потенціалу, які, однак, ще не повною мірою виконуються на загальнодержавному і регіональному рівнях.

Отже, все це написане дає змогу підтвердити, що, не зважаючи на кризові явища, які сьогодні мають місце в суспільстві, в діяльності народних художніх промислів, професійно-художня освіта поступово розвивається і переходить в якісно новий стан. Але недостатнє фінансове забезпечення на державному рівні підприємств художніх промислів і ремесел, а також ПТНЗ художнього профілю, недостатнє матеріальне й науково-методичне забезпечення спричинило не виконання заходів, що передбачалися на загальнодержавному рівні. Саме тому доцільно здійснювати цілеспрямований пошук щодо вирішення цих винятково важливих проблем.

Література

1. Радкевич В.О. Теоретичні і методичні засади професійного навчання у закладах профтехосвіти художнього профілю: Монографія / В.О. Радкевич ; за ред. Н.Г. Нічкало. – К. : УкрІНТЕІ, 2010. – С. 84–87.
2. Радкевич В.О. Гуманізація професійно-художньої освіти / В.О. Радкевич // Професійно-художня освіта України : зб. наук. пр. / [редкол. : І.А. Зязюн, В.О. Радкевич та ін.]. – К. ; Черкаси, 2008. – Вип. 5. – С. 14–22.
3. Радкевич В.О. Сучасні тенденції розвитку професійно-художньої освіти в Україні / Валентина Радкевич // Проф.-техн. освіта. – 2003. – № 1. – С. 31–34.
4. Профтехосвіта України ХХ століття : енциклопедичне видання / за ред. Н.Г. Нічкало. – К. : АртЕк, 2004. – 876 с.
5. Швець М. Народні художні промисли в Україні / М. Швець // Географія. – 2000. - №18(94). – С. 7 – 8.
6. Закон України "Про професійно-технічну освіту" // Освіта України : нормативно-правові документи. До 4 Всеукраїнського з'їзду працівн. освіти / МОН України. – К., 2001. – С. 267–292.
7. Закон України "Про професійно-технічну освіту" № 103/98 ВР, із змінами від 19 грудня 2006 р. [електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : <http://www.osvita.org.ua/pravo/law_04/part_02.html. >. – Загол. з екрану. – Мова укр.

References:

1. Radkevich V.O. Teoretichni i metodichni zasadi profesijnogo navchannja u zakladah proftekhosviti hudozhn'ogo profilyu: Monografiya / V.O. Radkevich ; za red. N.G. Nichkalo. – K. : UkrINTEI, 2010. – S. 84–87.
2. Radkevich V.O. Gumanizacija profesijno-hudozhn'oi osviti / V.O. Radkevich // Profesijno-hudozhnja osvita Ukraini : zb. nauk. pr. / [redkol. : I.A. Zyzayun, V.O. Radkevich ta in.]. – K. ; Cherkasi, 2008. – Vip. 5. – S. 14–22.
3. Radkevich V.O. Suchasni tendencii rozvitku profesijno-hudozhn'oi osviti v Ukraini / Valentina Radkevich // Prof.-tehn. osvita. – 2003. – № 1. – S. 31–34.
4. Proftekhosvita Ukraini HKH stolittja : enciklopedichne vidannja / za red. N.G. Nichkalo. – K. : ArtEk, 2004. – 876 s.
5. SHvec' M. Narodni hudozhni promisli v Ukraini / M. SHvec' // Geografiya. – 2000. - №18(94). – S. 7 – 8.
6. Zakon Ukraini "Pro profesijno-tekhnichnu osvitu" // Osvita Ukraini : normativno-pravovi dokumenti. Do 4 vseukrains'kogo z'izdu pracivn. osviti / MON Ukraini. – K., 2001. – S. 267–292.
7. Zakon Ukraini "Pro profesijno-tekhnichnu osvitu" № 103/98 VR, iz zminami vid 19 grudnya 2006 r. [elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu do dokumenta : <http://www.osvita.org.ua/pravo/law_04/part_02.html. >. – Zagol. z ekranu. – Mova ukr.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ УТРИМАННЯ РІВНОВАГИ ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМ СЛУХУ ТА ЇХ ПРАКТИЧНО ЗДОРОВИХ ОДНОЛІТКІВ

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПОКАЗАТЕЛЕЙ УДЕРЖАНИЕ РАВНОВЕСИЯ ДЕТЬМИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С НАРУШЕНИЕМ СЛУХА И ИХ ПРАКТИЧЕСКИ ЗДОРОВЫХ СВЕРСТНИКОВ

О.М. Бондар

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри кінезіології Національного університету фізичного виховання і спорту України (м.Київ, Україна)

В.В. Джевага

аспірант кафедри кінезіології Національного університету фізичного виховання і спорту України (м.Київ, Україна)

О.В. Жирнов

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, старший викладач кафедри кінезіології Національного університету фізичного виховання і спорту України (м.Київ, Україна)
Національний університет фізичного виховання і спорту України

Е.М. Бондарь

кандидат наук по физическому воспитанию и спорту, доцент кафедры кинезиологии Национального университета физического воспитания и спорта Украины (г.Киев, Украина)

В.В. Джевага

аспирант кафедры кинезиологии Национального университета физического воспитания и спорта Украины (г.Киев, Украина)

А.В. Жирнов

кандидат наук по физическому воспитанию и спорту, старший преподаватель кафедры кинезиологии Национального университета физического воспитания и спорта Украины (г.Киев, Украина)

Abstract. A comparative analysis of the balance of primary school children with hearing impairments and their healthy peers. Data were obtained length overall trajectory of moving the center of gravity (OCG) in the frontal and sagittal planes, speed and area fluctuations OCG primary school children with hearing impairment and healthy children. Found significant difference between the integrated equilibrium parameters of elementary school children with hearing disabilities and healthy children in the test Romberg with closed eyes. It was found that the ability to maintain balance improves with increasing age in both children with hearing impairment and in healthy children, the balance in healthy children was not significantly different from those of children with hearing impairments.

Keywords: stabilometry, the common center of gravity, balance, children of primary school age, hearing deficiencies.

Анотация. Проведено порівняльний аналіз показників рівноваги дітей молодшого шкільного віку з вадами слуху та їх практично здорових однолітків. Були отримані данні довжини траєкторії переміщення загального центру тяжіння (ЗЦТ) у фронтальній і сагітальній площинах, швидкість та площа коливань ЗЦТ дітей молодшого шкільного віку з порушеннями слуху та практично здорових дітей. Виявлено достовірну різницю між інтегральними показниками рівноваги дітей молодшого шкільного віку з вадами слуху та практично здорових дітей у тесті Ромберга з зачиненими очима. Виявлено, що здатність зберігати рівновагу покращується зі збільшенням віку як у дітей з порушенням слуху так і у практично здорових дітей, показники рівноваги у здорових дітей достовірно не відрізняються від дітей з порушеннями слуху.

Ключові слова: стабілометрія, загальний центр тяжіння, рівновага, діти молодшого шкільного віку, вади слуху.

Аннотация. Проведен сравнительный анализ показателей равновесия детей младшего школьного возраста с нарушениями слуха и их практически здоровых сверстников. Были получены данные длины траектории перемещения общего центра тяжести (ЗЦТ) во фронтальной и сагиттальной плоскостях, скорость и площадь колебаний ЗЦТ детей младшего школьного возраста с нарушениями слуха и практически здоровых детей. Выведено достоверную разницу между интегральными показателями равновесия детей младшего школьного возраста с нарушениями слуха и практически здоровых детей в тесте Ромберга с закрытыми глазами. Выведено, что способность сохранять равновесие улучшается с увеличением возраста как у детей с нарушением слуха так и у практически здоровых детей, показатели равновесия у здоровых детей достоверно не отличаются от детей с нарушениями слуха.

Ключевые слова: стабилметрия, общий центр тяжести, равновесие, дети младшего школьного возраста, недостатки слуха.

Вступ. Фізичне виховання дітей з порушеннями слуху — один з важливих напрямків корекційно-педагогічної роботи — знаходить-

ся в тісному зв'язку з усіма іншими сторонами виховання і навчання. Правильно організоване фізичне виховання створює основу

для зміцнення здоров'я дітей, розвиває активність, підвищує працездатність, стає базою для успішного проведення корекційно-виховної роботи [1, 3, 6].

Дослідження фізичного і моторного розвитку дітей молодшого шкільного віку з вадами слуху виявили деякі особливості, обумовлені зниженням слуху і порушенням діяльності вестибулярного апарату, що виникли в результаті захворювань [2, 3, 5]. У слабчущих і глухих дітей з рано придбаними чи уродженими недоліками слуху статичні і локомоторні функції відстають у своєму розвитку. Діти часто не в повній мірі володіють тим руховим досвідом, який мають їхні здорові однолітки. Сформовані рухи характеризуються порушенням координації, орієнтування в просторі, сповільненістю і скутістю. Найбільша своєрідність у розвитку рухових якостей у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями слуху відзначається в рівнях швидкісних якостей і рівноваги [2, 3, 4].

не тестування (проба Ромберга на нерухомій опорі з відкритими та закритими очима); стабілометрія (використано стабілометричний комплекс «Стабілан-01»); методи математичної статистики.

Результати. Використовуючи метод стабілометрії, ми отримали кількісні показники які характеризують рівновагу людини. З усіх зареєстрованих показників нами були обрані ті, які є інтегральними та найбільш інформативними, а саме: довжина траєкторії переміщення загального центру тяжіння (ЗЦТ) тіла (мм) у фронтальній (x) і сагітальній (y) площинах; швидкість ЗЦТ (мм·с⁻¹); площа коливань ЗЦТ (мм²).

Діти з вадами слуху та практично здорові діти були поділений групи за віковими та статевими ознаками. Дані інтегральних показників рівноваги дітей молодшого шкільного віку з порушеннями слуху та їх практично здорових однолітків при виконанні тесту проба Ромберга з відкритими очима представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Інтегральні показники рівноваги дітей молодшого шкільного віку з порушеннями слуху та їх практично здорових однолітків в тесті проба Ромберга з відкритими очима

		Довжина траєкторії переміщення ЗЦТ у фронтальній площині X, мм		Довжина траєкторії переміщення ЗЦТ у сагітальній площині Y, мм		Швидкість переміщення ЗЦТ, мм/сек		Площа коливань ЗЦТ, мм ²	
		діти з вадами слуху	практично здорові діти	діти з вадами слуху	практично здорові діти	діти з вадами слуху	практично здорові діти	діти з вадами слуху	практично здорові діти
Хлопці 7 років, n=14	x	368,9	321,2	472,1	404,3	33,4	28,9	1287,1	1166,5
	S	48,3	36,5	52	47,3	8	3,2	197,4	143,4
Хлопці 8 років, n=12	x	341,5	312,6	428,6	379,9	30,5	28,1	770,4	721,2
	S	35,8	35,2	51,7	40,3	5,8	3,6	95,3	88,7
Хлопці 9 років, n=16	x	289,8	259,5	318,5	300,2	24	22,1	839,2	704,1
	S	39,2	27,1	47,1	31,5	6,2	3,2	97,5	81,3
Хлопці 10 років, n=14	x	221,8	198,5	276,9	249	19,8	16,2	598,2	511,4
	S	38,2	22,6	34,4	28,9	6,5	1,9	76,8	67,1
Дівчата 7 років, n=16	x	406,9	378	497,6	432,6	36	32,1	1228,6	1174
	S	42,7	41,3	58,4	49,1	6,9	3,9	183,1	152,5
Дівчата 8 років, n=14	x	382,9	356,4	427,2	388,2	32,1	28,7	1192,3	1102,8
	S	42,2	38,9	59,6	44,6	8,6	3,1	173,4	125,6
Дівчата 9 років, n=15	x	320,6	289,3	344,9	312,7	26,2	22,7	753,7	658,6
	S	41,4	31,2	41	34,6	7,1	3,5	99,4	82,2
Дівчата 10 років, n=16	x	190,5	166,2	237,5	187,3	17	12,1	437	389
	S	26,7	19,1	31,7	20,7	3,5	1,4	83,3	72,1

Постановка проблеми. Рішення завдань адаптивного фізичного виховання — зміцнення здоров'я дітей, сприяння їх фізичному розвитку і загартовування організму потребують систематичного контролю за станом дітей. Контроль функції рівноваги людини зводиться до визначення біомеханічних показників в процесі підтримки вертикальної пози. Станом на сьогоднішній день у науково-методичній літературі недостатньо вивчено особливості утримання рівноваги дітьми молодшого шкільного віку з порушенням слуху у порівнянні з їх практично здоровими однолітками, що обумовило вибір мети нашого дослідження.

Мета роботи - порівняти кількісні біомеханічні показники рівноваги дітей молодшого шкільного віку з порушенням слуху та їх практично здорових однолітків.

Методи та організація досліджень. Для досягнення мети дослідження нами були використані такі методи досліджень: аналіз та узагальнення даних науково-методичної літератури; педагогіч-

Проаналізувавши приведені в таблиці дані ми можемо зробити висновок, що здатність зберігати рівновагу покращується зі збільшенням віку як у дітей з порушенням слуху так і у практично здорових дітей. Разом з тим показники рівноваги у здорових дітей достовірно не відрізняються від дітей з порушеннями слуху, але спостерігається тенденція, яка вказує на те, що всі показники рівноваги у здорових дітей кращі, ніж у дітей з порушеннями слуху.

За даними науково-методичної літератури [2, 5] діти з вадами слуху при виконанні рухових дій компенсують недоліки вестибулярного апарату посиленою працею зорового аналізатора. Для виявлення впливу на здатність зберігати рівновагу саме вестибулярного аналізатору нами було проведено аналогічне тестування з закритими очима. Показники рівноваги дітей молодшого шкільного віку з порушеннями слуху та практично здорових дітей при виконанні тесту проба Ромберга з закритими очима представлені в таблиці 2.

Порівнявши отримані дані в тестах Ромберга з відкритими та

закритими очима ми виявили, що дітей з вадами слуху інтегральні показники рівноваги в тесті зі закритими очима гірші на 25-30% ніж в тесті з відкритими очима. В той час практично здорові діти мають дані показники лише на 7-12 % гірші в тесті зі закритими очима ніж в тесті з відкритими очима.

Нами виявлені достовірні відмінності між значеннями площі коливань ЗЦТ у дітей з вадами слуху і у їх практично здорових дітей майже у всіх досліджуваних групах крім хлопців 9-ти та 10-ти років. У дівчат та хлопців 7-ми років різниця між практично здоровими дітьми та дітьми з вадами слуху достовірна по всім показникам рівноваги.

Висновки:

1. Здатність дітей молодшого шкільного віку до утримання рівноваги є одним з важливих показників формування основних рухів. Рівновага забезпечує можливості розширення рухового досвіду, створює необхідну базу для оволодіння більш складними рухами. Для оцінки рівноваги тіла людини визначаються біомеханічні показники в процесі підтримки вертикальної пози за допомогою стабілометрії.

3. Виявлено, що у дітей з порушенням слуху 7-10 років інтегральні показники рівноваги: довжини траєкторії ЗЦТ, швидкості переміщення ЗЦТ та площею коливань ЗЦТ в тесті Ромберга зі закритими очима гірші на 25-30% ніж в тесті з відкритими очима. В той час практично здорові діти мають дані показники лише на 7-12 відсотків гірші в тесті зі закритими очима ніж в тесті з відкритими очима.

Подальші дослідження будуть спрямовані на використання інтегральних показників рівноваги дітей з порушенням слуху молодшого шкільного віку, як критеріїв ефективності покращення координаційних здібностей.

Подальші дослідження будуть спрямовані на використання інтегральних показників рівноваги дітей з порушенням слуху молодшого шкільного віку, як критеріїв ефективності покращення координаційних здібностей.

Таблиця 2

Інтегральні показники рівноваги дітей молодшого шкільного віку з порушеннями слуху та їх практично здорових однолітків в тесті проба Ромберга з закритими очима

		Довжина траєкторії переміщення ЗЦТ у фронтальній площині X, мм		Довжина траєкторії переміщення ЗЦТ у сагітальній площині Y, мм		Швидкість переміщення ЗЦТ, мм/сек		Площа коливань ЗЦТ, мм ²	
		діти з вадами слуху	практично здорові діти	діти з вадами слуху	практично здорові діти	діти з вадами слуху	практично здорові діти	діти з вадами слуху	практично здорові діти
Хлопці 7 років, n=14	x	476,5	340,5*	560	424,5*	41,3	29,8*	1855	1189,8*
	S	54,1	38,69	69,2	49,7	7	3,3	404,2	146,3
Хлопці 8 років, n=12	x	364,9	331,4	414,9	398,9	30,7	28,9	886,8	735,6*
	S	48,2	37,312	51,1	42,3	5,5	3,7	106	90,5
Хлопці 9 років, n=16	x	296	275,1	319,6	315,2	24,4	22,8	751	718,2
	S	32,1	28,726	42,9	33,1	4,5	3,3	94,43	82,9
Хлопці 10 років, n=14	x	246,7	210,4	297,7	261,5	21,6	16,7*	587,7	521,6
	S	30,4	23,956	31,1	30,3	3,7	2,0	80,78	68,4
Дівчата 7 років, n=16	x	468,1	400,7	617,5	454,2*	43,4	33,1*	1897	1197,5*
	S	51,3	43,778	77,9	51,6	5,8	4,0	397,49	155,6
Дівчата 8 років, n=14	x	416,4	377,8	544,6	407,6*	38,3	29,6*	1540	1124,9*
	S	124,5	41,234	67,2	46,8	6	3,2	203,6	128,1
Дівчата 9 років, n=15	x	310,9	306,7	403,7	328,3*	28,4	23,4	920,3	671,8*
	S	77	33,072	84,7	36,3	3,6	3,6	109,32	83,8
Дівчата 10 років, n=16	x	309,9	176,2*	399,5	196,7*	28,2	12,5*	836,1	396,8*
	S	62,1	20,246	87,8	21,7	3,2	1,4	89,6	73,5

примітка: * – відмінності достовірні (p=0,05)

Список літератури (REFERENCES):

1. Begidova T.P. Osnovy adaptivnoy fizicheskoy kultury: Uchebn. posobie. – M.: Fizkul'tura i Sport, 2007. – 192 s.
2. Vipasnyak I. P. Social'na integraciya глухих дітей на основі рухової активності : avtoref. dis. ... kand. nauk z fiz. vih. i sportu: spec. 24.00.02. / I. P Vipasnyak. – L'viv, 2007. – 19 s.
3. Golozubec T. S. Metodika AFV глухих дітей молодшого шкільного віку з використанням креативних засобів фізическої культури: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk: spec. 13.00.04 / T. S. Golozubec. – Dal'nevostochnaya gos. akademiya fiz. kul'tury. – Habarovsk, 2005. – 22 s.
4. Gubareva N.V. Differencirovannyj podhod v processe korrekcii i razvitiya koordinacionnyh sposobnostej u shkol'nikov s razlichnoj stepen'yu narusheniya sluha: avtoref. diss. ... kand. ped. nauk: spec. 13.00.04 / N.V. Gubareva. – Omsk, 2009. – 26 s.
5. Kirgizov A. P. Razrabotka i realizaciya ozdorovitel'no-korrekcionnogo processa po fizicheskomu vospitaniyu u глухих дітей: avtoref. diss. kand. ped. nauk: 13.00.04 / Artyom Pavlovich Kirgizov. – GOU VPO Zabajkal'skogo gos. gumanitarno-ped. un-ta im. N. G. CHernyshevskogo. – Ulan-Udeh – 2011. – 23s.
6. Oskolkova E.A. Adaptivnoe fizicheskoe vospitanie v sisteme professional'noj adaptacii uchaschihsya special'nyh (korrekcionnyh) obshcheobrazovatel'nyh uchrezhdeniyah: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk: spec. 13.00.04 / E.A. Oskolkova. – M., 2008. – 24 s.

УДК: 378.2

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ВМІНЬ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ ЗАСОБАМИ КРЕАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ

FORMATION OF PROSPECTIVE ECONOMISTS' RESEARCH SKILLS WITH THE HELP OF CREATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES

Borisenko L.L.

*Department of pedagogy and psychology
Candidate of pedagogical sciences,
associate Professor Kiev national economic university named after Vadym Hetman
Peremogy Ave, 54/1, Kyiv, Ukraine, 03680*

Л. Л.Борисенко

*Кафедра педагогіки та психології
Кандидат педагогічних наук, доцент
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
Прспект Перемоги, 54/1, Київ, Україна, 03680*

The article deals with the modern approaches to the understanding of the concept and structure of prospective economists' research skills as well as the ways to form them in course of professional education. A set of methods and the means of creative educational technologies that facilitate the formation of prospective economists' research skills are presented. The article discloses the ways of implementing creative educational technologies that are based on original methods aimed at the development of innovative forms of thinking, creativity and creative ability as well as facilitation of the mobilization of intellectual, research and designing skills of prospective economists in course of pedagogical and psychological education at Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.

Key words: professional education of prospective economists, scientific and research activity of students, research skills, structure of research skills, scientific and research competence, creative educational technologies, problem-posing and creative tasks.

У статті проаналізовано сучасні підходи до розуміння сутності, структури дослідницьких вмінь майбутніх економістів та шляхи їх формування у процесі професійної підготовки. Охарактеризовано комплекс методів, засобів креативних технологій навчання, що сприяють формуванню дослідницьких вмінь студентів економічних спеціальностей. На прикладі викладання та засвоєння дисциплін психолого-педагогічного циклу в Київському національному економічному університеті розглянуто шляхи впровадження креативних технологій навчання, які ґрунтуються на оригінальних методиках розвитку інноваційних форм мислення, креативності, творчих здібностей; сприяють мобілізації інтелектуальних, дослідницьких та проєктувальних вмінь майбутніх економістів.

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх економістів, науково-дослідницька діяльність студентів, дослідницькі вміння, структура дослідницьких вмінь, науково-дослідницька компетентність, креативні технології навчання, проблемно-творчі задачі.

Вступ. Проблема професійної підготовки фахівців, зокрема майбутніх економістів, передбачає пошук шляхів формування креативної особистості студентів в системі вищої освіти, розвиток їхніх інтелектуальних та дослідницьких вмінь.

Сучасний економіст має бути підготовлений до того, щоб самостійно, швидко й економічно знаходити та використовувати нові наукові дані, організувати наукове дослідження, користуватися сучасними джерелами інформації, а також теоретично обґрунтувати і практично вирішувати професійні завдання. При цьому потреби суспільства у фахівцях-економістах з якісно новим рівнем підготовки, що володіють технологією наукового дослідження соціально-економічного розвитку України, постійно зростають. Для того, щоб підготувати компетентного, творчого економіста, здатного самостійно освоювати нові технології в економіці, вирішувати професійні завдання методами наукового дослідження, необхідний відповідний рівень сформованості його науково-дослідницької діяльності. Дослідницькі вміння є невід'ємною частиною науково-дослідницької діяльності студентів економічних спеціальностей, які формуються протягом усього професійного навчання. Тому важливими завданнями економічних університетів є підготовка фахівців-економістів, здатних до активних, дослідницьких дій у сфері економічної діяльності.

Новизна дослідження. Аналіз досвіду психолого-педагогічної

підготовки майбутніх економістів в Київському національному економічному університеті показав, що не всі резерви використані для вирішення цього завдання. Необхідне подальше вдосконалення цілей, змісту, організаційних форм, технологій та методів навчання при підготовці фахівців; забезпечення розвитку та формування дослідницьких вмінь майбутніх економістів. Особливого значення набуває проблема впровадження креативних технологій навчання у вищу професійну освіту, оскільки вказані технології ґрунтуються на оригінальних методиках розвитку різноманітних форм мислення, креативності, творчих здібностей, дослідницьких та проєктувальних вмінь майбутніх фахівців.

Постановка проблеми. Проблема формування дослідницьких умінь учнів та студентів у навчальній діяльності досить широко відображена у наукових працях вчених В. Андреева, Ю. Бабанського, В. Буряка, Т. Ільїної, М. Князян, Н. Кузьминої, В. Литовченко, І. Лернера, П. Лузана. Аналіз науково-практичних досліджень даної проблеми вказує на наявність суперечності у професійній підготовці майбутніх економістів: між соціальним замовленням на творчих фахівців з інноваційним типом мислення та реальним станом організації освітнього процесу, в якому переважають репродуктивні та алгоритмічно-дійові стилі викладання та засвоєння знань. Ця проблема потребує вирішення принципово важливих ключових питань, таких як: визначення змісту та сутності дослідницьких вмінь

майбутніх економістів, розробки науково-методичного інструментарію для забезпечення формування цих вмінь у процесі професійної підготовки.

З огляду на викладене, **мета статті** – розглянути структуру дослідницьких вмінь майбутніх економістів та показати можливість їх формування засобами креативних технологій навчання.

Результати дослідження. Виходячи з мети дослідження, здійснено аналіз наукових джерел щодо проблеми формування дослідницьких вмінь студентів ВНЗ, що надало можливість виокремити деякі напрями її дослідження. У наукових працях В. Андрєєва, І. Зимньої, Н. Кузьминої, В. Литовченко, Т. Орлової, О. Шашенкової розглянуто сутність, зміст та структуру дослідницьких вмінь студентів.

В. Андрєєв вважає, що дослідницькі вміння – це вміння застосовувати відповідний прийом наукового методу в умовах вирішення навчальної проблеми, виконання дослідницького завдання [1]. Він виділяє чотири групи вмінь:

1) *операційні вміння* (вміння спостерігати, порівнювати, аналізувати, синтезувати, абстрагувати, узагальнювати, структурувати і систематизувати матеріал; бачити різні підходи до вирішення проблеми і знаходити оптимальний спосіб її рішення, прогнозувати і оцінювати результат);

2) *технічні вміння* (вміння підбирати необхідний для дослідження матеріал, організувати, описувати експеримент, робити висновки і оформляти результати свого дослідження у формі доповіді, реферату, статті);

3) *організаційні вміння* (вміння визначати мету і завдання дослідження, вибирати доцільні методи дослідження, аналізувати і контролювати результати своєї діяльності з метою її поліпшення);

4) *комунікативні вміння* (вміння викладати свої думки, вести наукову дискусію, виступати з повідомленням про результати дослідження) [1].

І. Зимня, О. Шашенкова трактують дослідницькі вміння як здатність до самостійних спостережень, пошуків, що формуються у процесі вирішення дослідницьких завдань [2]. І. Зимня, О. Шашенкова розробили класифікацію дослідницьких вмінь, в основу якої покладено аспекти дослідницької діяльності:

1) *інтелектуально-дослідницький аспект*: вміння аналізувати, співвідносити і порівнювати факти, явища, концепції, точки зору; вміння виділяти головне, визначати й формулювати проблему; вміння критично аналізувати інформацію, давати їй оцінку; аргументувати своє відношення до питання, що вивчається; вміння визначати методологічні підходи до дослідження;

2) *інформаційно-рецептивний аспект*: вміння спостерігати, збирати і обробляти дані; вміння систематизувати і класифікувати факти і явища; вміння працювати з науковою інформацією та її інтерпретувати;

3) *продуктивний аспект*: вміння збирати й обробляти емпіричні дані; вміння проводити експеримент; використовувати методи емпіричного і теоретичного дослідження; узагальнювати інформацію; складати тези, писати наукові статті; готувати реферати, доповіді, повідомлення, виступати з результатами дослідження [2].

В. Литовченко зазначає, що дослідницькі вміння є сукупністю систематизованих знань, умінь і навичок особистості, а також її поглядів і переконань, які визначають функціональну готовність студента до творчого пошукового вирішення пізнавальних завдань [6]. Автор розподіляє дослідницькі вміння на чотири групи: 1) операційні, до яких відносять розумові прийоми й операції, що використовуються в дослідницькій діяльності: порівняння, аналіз і синтез, абстрагування й узагальнення, висунення гіпотези, співставлення;

2) *організаційні*, до яких відносяться прийоми організації науково-дослідницької діяльності, її планування; проведення аналізу, корекції власних дій у процесі дослідницької діяльності; 3) практичні, що охоплюють вміння опрацювати літературні джерела, проводити експериментальні дослідження, здійснювати обробку даних, впроваджувати результати у практичну діяльність; 4) комунікативні, до яких відносяться вміння співробітництва в процесі дослідницької діяльності [6, с. 13].

Як бачимо, основу дослідницьких вмінь складають уміння виявляти проблему, формулювати гіпотезу, здійснювати добір й аналіз необхідних даних для дослідження, підбирати відповідні методи проведення дослідження та обробки даних, фіксувати проміжні та остаточні результати дослідження, використовувати їх на практиці.

О. Крушельницька дослідницькі вміння ототожнює з системою інтелектуальних та практичних умінь особистості, необхідних для самостійного виконання дослідження. На думку автора, ядро дослідницьких вмінь складають інтелектуальні вміння, практичні ж являють собою механізм оволодіння певними способами пошукової діяльності, що дає практичні результати – нові знання, факти, закономірності. Інтелектуальні вміння передбачають здатність до аналізу і виділення головного, порівняння, конкретизації, узагальнення і систематизації, доведення, класифікації. Інакше кажучи, інтелектуальні вміннями – це здатність ефективно проводити операції мислення у випадку розв'язування проблемних ситуацій. Практичні уміння забезпечують опрацювання літературних джерел, організацію експерименту, спостереження за явищами і процесами, опрацювання і застосування отриманих результатів тощо [5].

М. Князян трактує дослідницькі вміння як вміння вибудови наукової інформації у полідисциплінарні тематичні конструкції; зіставлення різних схем вирішення проблеми та створення способів її розв'язання; вміння здійснювати аналіз аргументів з різних точок зору [4].

З огляду на викладене, дослідницькі вміння – це сукупність інтелектуальних, практичних і організаторських умінь, спрямованих на виконання діяльності дослідницького характеру.

Слід зазначити, період пошуків розв'язання проблеми формування та розвитку дослідницьких умінь учнів та студентів починається з 60-х років ХХ століття, у зв'язку з розробкою теорії та методики розвиваючого навчання (В. Давидов, Л. Занков та ін.) і проблемного навчання (І. Лернер, М. Махмутов та ін.).

Український вчений-педагог В. Сухомлинський визначав необхідними умовами формування дослідницьких умінь: щоденне читання наукової літератури, пов'язаної з предметом, яким захоплюється людина, студювання необхідного матеріалу (під студюванням розуміється глибоке осмислення і трансформування фактів і висновків у свідомості, і тільки після осмислення анування в робочий зошит того, що вже відклаталося у свідомості); визначення системи власної розумової праці, головних та другорядних завдань; створення власних внутрішніх стимулів здійснення самоосвітньої діяльності; вибір найраціональніших засобів діяльності; уникнення трафаретів і шаблонів; постійність у здійсненні самоосвітніх дій [9].

Зазначимо, дослідницькі вміння є основою науково-дослідницької діяльності. Оригінальні підходи до визначення напрямів та шляхів формування дослідницької діяльності знайшли відображення в багатьох педагогічних дослідженнях. Автором такої концепції є М. Кларин, який вважає, що процес формування основ дослідницької діяльності має етапний характер та здійснюється за такими напрямками:

- спеціальне навчання пошуковим процедурам – при цьому відбувається формування дослідницької культури;
- спеціальне навчання процедурам обговорення – формування

дискусійної культури;

– спеціальна розробка емоційно-особистісної складової навчально-ігрової діяльності – емоційна й інтелектуальна рефлексія процесу навчання [3].

Аналіз та узагальнення досвіду викладання психолого-педагогічних дисциплін у Київському національному економічному університеті надає підстави стверджувати, що ефективним інструментарієм формування дослідницьких вмінь майбутніх економістів є впровадження креативних технологій навчання, які охоплюють такі форми, методи та засоби: «мозковий штурм», метод «синектики», морфологічний аналіз, метод аналізу і синтезу фантастичних ідей, метод «гірлянд асоціацій», стратегія семикратного пошуку, метод евристичних запитань, метод інверсії, метод емпатії (особистоті аналогії), метод «снігова куля», метод «килимком ідей», частково-пошукові та евристичні методи, презентації, проекти, дискусії, ігрові методи, тренінгові та контактні заняття, кейс-методи.

Під час застосування цих методів формуються вміння студентів аналізувати ситуацію, творчо застосовувати набуті знання, логічно мислити, приймати рішення, тобто розвиваються дослідницькі вміння. Охарактеризуємо деякі з них

Метод «мозковий штурм» – метод некритичного генерування ідей, сутність якого полягає у вільному висловлюванні найрізноманітніших ідей, які можуть допомогти розв’язанню певної проблеми [7]. В результаті обговорення відбувається відбір та комбінування найбільш творчих, інноваційних ідей, а також взаємозбагачення інформацією про певний предмет або проблеми. Метод дискусії. Метою дискусії є розвиток мислення студентів та формування пошуково-дослідницької діяльності. Як підкреслюють науковці, у процесі організації дискусії вирішуються такі завдання:

а) завдання, пов’язані зі змістом дискусії (усвідомлення учасниками дискусії суперечностей раніше отриманих знань з даної проблеми; актуалізація отриманих раніше знань, використання творчого підходу до оцінювання можливостей застосування отриманих знань та інше);

б) завдання, пов’язані з організацією та проведенням дискусії (визначення оптимальної кількості учасників обговорення, розподіл ролей, дотримання правил поведінки тощо).

Однією із особливостей дискусії, як відмічають спеціалісти, є її керованість. У зв’язку з цим, найефективнішим засобом впливу керівника дискусії на її хід є постановка запитань. Запитання з наукової проблеми надають можливість з’ясувати певні суперечності, стимулюють до пошуку, розвитку творчого мислення, формулювання власних висновків та переконань. Наприкінці дискусії здійснюється аналіз роботи учасників обговорення і наводиться аргументація щодо вибору найбільш інноваційного або оригінального варіанта вирішення проблемної ситуації чи завдання [7].

Метод багатомірних матриць (морфологічний аналіз) – створення нових комбінацій відомих елементів на основі їх структурного розташування [7].

Метод фокальних об’єктів – ознаки деяких випадково обраних об’єктів переносяться на предмет, що розглядається (фокальний, тобто той, що знаходиться в фокусі уваги), в результаті чого одержуються незвичні поєднання, що є основою оригінальних ідей [7].

Метод організованих стратегій (інверсії) – пошук ідей вирішення творчої задачі в нових, неочікуваних напрямках, найчастіше протилежних традиційним поглядам і переконанням, всупереч формальної логіки і здорового глузду [7].

Метод синектики – «мозковий штурм» у поєднанні з використанням різноманітних аналогій для опису досліджуваного об’єкту, що проводиться спеціально підготовленою групою. Хід роботи за

методом синектики здійснюється в такому алгоритмі:

- 1) постановка проблеми, її обговорення і осмислення;
- 2) висування аналогій;
- 3) застосування намічених аналогій для вирішення певної проблеми;
- 4) демонстрація рішення.

Розглянемо етапи висування аналогій для вирішення певної наукової проблеми. Спочатку пропонується пряма аналогія (порівняння з системами, що вирішують схожі проблеми);

потім – символічна аналогія (для характеристики об’єкта формулюється творча метафора чи порівняння з іншим об’єктом); наприкінці висувається фантастична аналогія – метод аналізу і синтезу фантастичних ідей (об’єкти уявляються такими, якими вони не можуть бути взагалі, в абсурдних і нереальних ідеях розшукується раціональне зерно). Таким чином, завдяки застосуванню методу синектики стимулюється ланцюжкова реакція асоціацій, здатних привести до оригінального творчого рішення та розвитку дослідницьких вмінь студентів [7].

Метод вільних асоціацій – спосіб генерування нових ідей на основі вільного висловлення асоціацій і побудови асоціативних ланцюжків [7].

Метод евристичних (ключових) запитань – для всебічного аналізу проблеми пропонується надати відповіді на 7 ключових запитань: Хто? Що? Навіщо? Де? Чим? Як? Коли? [7].

Евристична бесіда – це метод навчання, при якому студенти у ході бесіди, підготовленої викладачем, самостійно вирішують проблемні завдання. Виокремлюють такі головні особливості методу евристичної бесіди: знання не пропонуються у готовому вигляді, а їх треба здобувати самостійно. В евристичній бесіді викладач веде студентів до порівняння і зіставлення, аналізу і синтезу, знаходження правильної відповіді, до встановлення логічних зв’язків, виведення висновків і узагальнень [7].

Засобами креативних технологій навчання, які використовувалися в навчальному процесі під час викладання та засвоєння психолого-педагогічних дисциплін у КНЕУ, були проблемно-творчі задачі, розроблені на основі класифікації С. Сисоевої [8]. Змістове наповнення цих задач відображено в міні-кейсах, розроблених кафедрою педагогіки та психології, з дисциплін «Психологія і педагогіка», «Психологія діяльності та навчальний менеджмент», «Психологія спілкування». Серед проблемно-творчих задач найчастіше використовувалися такі типи [8]:

1. Задачі на виявлення протиріччя, проблемне бачення:
 - *проблемно-навчальні задачі* – задачі, в яких приховані питання, задачі на конструювання задачних ситуацій, задачі на викриття уявних протиріччя
 - *навчально-творчі задачі* – задачі-головоломки, задачі-проблеми, парадокси, аналогії, задачі на формулювання проблем.
2. Задачі з відсутністю повної інформації:
 - *проблемно-творчі задачі* – задачі на уточнення мети, умови, вимог, обмежень; з недостатньою вихідною інформацією; надмірною інформацією, з вихідною інформацією, яка містить протиріччя;
 - задачі, в яких практично відсутня вихідна інформація, а задається тільки мета діяльності.
3. Задачі на прогнозування:
 - *проблемно-творчі задачі* – задачі на прогресивні та регресивні екстраполяції, на безпосереднє висування гіпотези, оригінальної ідеї.
4. Задачі на розробку алгоритмічних і евристичних розпоряджень:
 - *навчально-проблемні задачі* – задачі на розробку алгоритму та його виконання; задачі на знаходження оригінальних рішень; за-

дачі-трансфери (перенесення відомих способів дій в нові ситуації);

- *навчально-творчі задачі* – задачі на виявлення найбільш ефективних евристик; задачі на розробку евристичних розпоряджень, правил.

5. Дослідницькі задачі:

- *проблемно-творчі задачі* – експериментальні задачі; задачі на моделювання, формалізацію, застосування математичних методів, застосування принципів системності, доповнення, історизму тощо; графічні задачі.

6. Логічні задачі:

- *навчально-проблемні задачі* – задачі на опис явищ, процесів, на визначення понять, доведення; аргументація, визначення суттєвих ознак, знаходження незвичайного, «феноменального» рішення;

- *навчально-творчі задачі* – аналітико-синтетичні, задачі на встановлення причинно-наслідкових зв'язків, встановлення міжнародних та міжпредметних зв'язків.

7. Задачі на винахідливість:

- *проблемно-творчі задачі* – задачі на пошук нового способу проектування; на винахід нових проектів та конструкцій, нових способів діяльності.

Висновки. Викладений матеріал розкриває суттєві особливос-

ті креативних технологій навчання, реалізація яких є основою для формування дослідницьких вмінь майбутніх економістів, оскільки вони ґрунтуються на оригінальних методиках розвитку різноманітних форм мислення, креативності, творчих здібностей; сприяють мобілізації організаційних, комунікативних, дослідницьких та проєктувальних вмінь майбутніх фахівців, розвитку пошукової активності та науково-дослідницької компетентності студентів економічних спеціальностей. Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в розробці науково-методичного інструментарію для ефективного формування дослідницьких вмінь майбутніх економістів. Дослідження даної проблеми ґрунтувалося на основі практико-орієнтованого підходу до професійної підготовки майбутніх економістів, що значно розширює методичну базу для розроблення перспективних інноваційних концепцій і технологій успішного залучення студентів до професійно спрямованої науково-дослідницької діяльності; розробки індивідуальних та групових творчих проєктів, проблемно-творчих завдань для вирішення професійних проблем. Перспективи подальших розвідок у даному напрямку полягають у розробці психолого-дидактичних умов формування дослідницьких умінь майбутніх економістів під час професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Andreev V. I. *Evristsicheskoe programmirovaniye uchebno-issledovatel'skoy deyatel'nosti* / V. I. Andreev. – M. : Vysshaya shkola, 1981. – 240 s.
2. Андреев В. И. *Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности* / В. И. Андреев. – М. : Высшая школа, 1981. – 240 с.
3. Zimnyaya I. A. *Issledovatel'skaya rabota kak spetsificheskii vid chelovecheskoy deyatel'nosti* / I. A. Zimnyaya, E. A. Shashenkova. – Izhevsk, 2001. – 98 s.
4. Зимняя И. А. *Исследовательская работа как специфический вид человеческой деятельности* / И. А. Зимняя, Е. А. Шашенкова. – Ижевск, 2001. – 98 с.
5. Klarin M. V. *Innovatsii v obuchenii: metafory i modeli: Analiz zarubezhnogo opyta* / M. V. Klarin. – M. : Nauka, 1997. – 223 s.
6. Кларин М. В. *Инновации в обучении: метафоры и модели: Анализ зарубежного опыта* / М. В. Кларин. – М. : Наука, 1997. – 223 с.
7. Knyazyan M. O. *Sistema formuvannya samostiyno-doslidnijskoy dlyalnosti studentiv* / M. O. Knyazyan : [Monografiya]. – Izmail: Sml, 2006. – 224 s.
8. Князян М. О. *Система формування самостійно-дослідницької діяльності студентів* / М. О. Князян : [Монографія]. – Ізмаїл: Сміл, 2006. – 224 с.
9. Krushelnitska O. V. *Metodologiya i organizatsiya naukovih doslidzhen studentiv* / O. Krushelnitska : [Navch. posibnik]. – K. : Kondor, 2003. – 192 s.
10. Крушельницька О. В. *Методологія і організація наукових досліджень студентів* / О. Крушельницька : [Навч. посібник]. – К. : Кондор, 2003. – 192 с.
11. Litovchenko V. *Formirovaniye issledovatel'skih umeniy studentov pedagogicheskikh spetsialnostey universiteta sredstvami NIR : dis. na soiskanie nauchn. stepeni kand. ped. nauk : 13.00.01* / V. Litovchenko. – Minsk, 1990. – 197 s.
12. Литовченко В. Н. *Формирование исследовательских умений студентов педагогических специальностей университета средствами НИР : дис. на соискание научн. степени канд. пед. наук : 13.00.01* / В. Н. Литовченко. – Минск, 1990. – 197 с.
13. Psihologo-pedagogichni aspekti realizatsiyi suchasnih metodiv navchannya u vischij shkoli: navch. posibnik / [M. V. Artyushina, O. M. Kotikova, G. M. Romanova ta in.]. – K. : KNEU, 2007. – 528 s.
14. Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі: навч. посібник / [М. В. Артюшина, О. М. Котикова, Г. М. Романова та ін.]. – К. : КНЕУ, 2007. – 528 с.
15. Sisoeva S.O. *Osnovi pedagogichnoyi tvorchosti: pidruchnik* / S.O. Sisoeva – K.: Milenium, 2006. – 346 s.
16. Сисоева С.О. *Основи педагогічної творчості: підручник* / С.О. Сисоева – К.: Міленіум, 2006. – 346 с.; с. 98-99.
17. Suhomlinskiy V. O. *Rozmova z molodim direktorom* // V. O. Suhomlinskiy *Vibrani tvori v p'yati tomah.* – T.4. : Radiyanska shkola, 1977. – S.393-628.
18. Сухомлинський В. О. *Розмова з молодим директором* // В. О. Сухомлинський *Вибрані твори в п'яти томах.* – Т.4. – К.: Радянська школа, 1977. – С.393-628.

УДК 378.147.227

DEVELOPMENT OF MOTIVATION OF MEDICAL STUDENTS, AS A CORE ELEMENT TRAINING**РАЗВИТИЕ МОТИВАЦИИ У СТУДЕНТОВ-МЕДИКОВ, КАК ОСНОВНОЙ ЭЛЕМЕНТ ОБУЧЕНИЯ****Yu.S. Bukataru***Assistant, The Department of Pharmacology
Higher State Educational Institution of Ukraine
"Bukovinian State Medical University"
Theatre Square., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002***I.I. Zamorskii***Doctor of Medical Science, Professor,
Head of the Department of Pharmacology
Higher State Educational Institution of Ukraine
"Bukovinian State Medical University"
Theatre Square., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002***L.D. Boreiko***Candidate of Medical Science, Associate Professor,
The Department of Nursing and Higher
Nursing Education
Higher State Educational Institution of Ukraine
"Bukovinian State Medical University"
Theatre Square., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002***Ю.С. Букатару***Ассистент кафедры фармакологии
Высшего государственного учебного заведения
Украины «Буковинский государственный
медицинский университет»
Театральная пл., 2, г. Черновцы, Украина, 58002***И.И. Заморский***д.мед.н., профессор, заведующий кафедры
фармакологии Высшего государственного
учебного заведения Украины
«Буковинский государственный медицинский
университет» Театральная пл., 2,
г. Черновцы, Украина, 58002***Л.Д. Борейко***к.мед.н, доцент кафедры ухода за больными и
высшего медсестринского образования
Высшего государственного учебного заведения
Украины «Буковинский государственный
медицинский университет»
Театральная пл., 2, г. Черновцы, Украина, 58002*

The article presents the concept of motivation, through the process of students' motivation to learn, considered stimulating motivations of students to be active. An important component in this context are the motives, one assessment of students' knowledge. And also considered the experience of solving situational problems relating to training for the ability to adapt to changing conditions, the ability to work in teams, listen to the views of his colleagues, to work independently with the information, have the ability to make and implement decisions in practice. At the stage of learning motivation of vocational training of medical students is associated with indicators of satisfaction: a meaningful life, to meet future profession and teaching, positive emotional assessment of themselves and their lives, meet basic needs, a positive attitude to the past. Now a motivational component of training medical students is a guarantee of compliance with the fundamental knowledge that will form positive professional orientation, as well as help with orientation in the professional field

Keywords: motivation, a medical student, educational process, motives, assessment of knowledge.

В статье дается понятие мотивации, рассматривается процесс мотивации студентов к обучению, рассматриваются стимулирующие причины, побуждающие студентов к активной деятельности. Важным компонентом при этом являются побудительные мотивы, один из них оценка знаний студентов. А также рассматривается опыт решения ситуационных задач по теме занятия для умения адаптироваться к изменяющимся условиям, умения работать в коллективе, прислушиваться к мнению своих коллег, самостоятельно работать с информацией, иметь способности принимать и реализовывать решения на практике. На этапе профессионального обучения учебная мотивация студентов-медиков связана с показателями удовлетворенности: осмысленностью жизни, удовлетворенностью будущей профессией и учением, положительной эмоциональной оценкой себя и собственной жизни, удовлетворением базовых потребностей, позитивным отношением к прошлому. Сейчас мотивационная составляющая подготовки студента-медика является залогом соблюдения фундаментальных знаний, что позволит сформировать положительную профессиональную направленность, а также поможет при ориентации в профессиональной сфере

Ключевые слова: мотивация, студент-медик, учебный процесс, побудительные мотивы, оценка знаний.

Важной задачей высшего медицинского образования является подготовка компетентного врача – специалиста, который успешно предоставляет качественную и квалифицированную медицинскую помощь больному, умеет адаптироваться к изменениям и особенностям информационного общества, рационально организовывать свою профессиональную деятельность, использовать информаци-

онно-коммуникационные технологии. В тоже время должен владеть высокими моральными и морально-этическими качествами, среди которых важное место занимают, умение сочувствовать, навыки общения на основе взаимопонимания, знание медицинской этики и деонтологии.

Одна из главных ролей в подготовке будущих медицинских

работников отведена преподавателям, которые способны к принятию самостоятельных решений, ответственны за свою профессиональную деятельность, высоко квалифицированные, владеют современными приемами и методами преподавания, которые используют в своей педагогической деятельности. В нынешних условиях требования к преподавателю повышаются: он должен иметь высокую профессиональную компетентность, быть готовым к сотрудничеству и сотворчеству со студентами, к использованию инновационных педагогических технологий, ориентироваться в современных достижениях науки и техники, владеть методами научного исследования, средствами и методиками профессионально творческого развития и саморазвития, руководствоваться высоконравственными жизненными принципами. То есть, быть и педагогом, и консультантом, и советчиком, и менеджером [1].

Изучения дисциплин «Фармакология», «Основы биоэтики и биобезопасности», «Побочное действие лекарств» студентами III курса специальности «Лечебное дело» на кафедре фармакологии Высшего государственного учебного заведения Украины «Буковский государственный медицинский университет» имеет важное значение – это знания которые нужны врачам любой специализации и составляют основу для дальнейшего изучения клинических дисциплин. И главные задачи, которые ставит перед собой педагог при преподавании – это мотивация студентов к обучению, формирование мотивационно-ценностного отношения в их профессиональном становлении, что является основополагающей в становление будущего специалиста как высококвалифицированного.

Становление мотивации - непростое повышение положительного или усиление негативного отношения к учебе, а усложнение структуры мотивационной сферы, побуждений, входящих в нее, появление новых, более зрелых, иногда противоречивых отношений между ними.

Мотивация, как иерархическая система мотивов, определяется целым рядом специфических факторов:

- 1) самой образовательной системой, образовательным учреждением, где осуществляется учебная деятельность;
- 2) организацией образовательного процесса;
- 3) субъектными особенностями обучающегося (возраст, пол, интеллектуальное развитие, способности, уровень требований, самооценка, взаимодействие с другими студентами и т.д.);
- 4) субъектными особенностями педагога и, прежде всего, системой отношение его к студенту, к делу;
- 5) спецификой учебного предмета.

Мотивация для студентов является наиболее эффективным способом улучшить процесс обучения. Мотивы являются движущими силами процесса обучения и усвоения материала. Мотивация к обучению достаточно непростой и неоднозначный процесс изменения отношения личности, как к отдельному предмету изучения, так и ко всему учебному процессу. Мотивация является главной движущей силой в поведении и деятельности человека, в том числе, и в процессе формирования будущего профессионала. Поэтому особенно важным становится вопрос о стимулах и мотивах именно учебно-профессиональной деятельности студентов [2].

Следует отметить, что на студента влияет два вида мотивации: внутренняя и внешняя. Внешняя мотивация основана на поощрениях, наказаниях и других видах стимуляции, которые либо направляют, или тормозят поведение человека. В случае внешней мотивации факторы, регулирующие поведение, не зависят от внутреннего «Я» личности.

Для студентов факторы, способствующие формированию у

них положительной мотивации относительно процесса получения образования, являются такими как: осознание целей обучения; понимание теоретического и практического значения усваиваемых знаний; эмоциональная форма изложения нового материала; профессиональная направленность учебной деятельности; выбор задач, создают проблемные ситуации; наличие любознательности и познавательного психологического климата в группе.

В зависимости от мотивации обучения и характера учебно-профессиональной деятельности можно выделить следующие типы студентов:

Первый тип - ориентация на разностороннюю профессиональную подготовку, познавательная деятельность развивается в ширину.

Второй тип - ориентация на узкую специализацию, познавательная деятельность развивается в глубину.

Третий тип - отсутствие внутренней мотивации, познавательная активность минимальна.

Для формирования положительной мотивации студент должен стать ее субъектом:

- 1) выявлять свободную познавательную активность, интеллектуальную инициативу и самостоятельность в принятии решений по выбору путей и содержания самообразования.
- 2) обогащать свой внутренний мир, быть открытым новому опыту.
- 3) в действиях настоящего ориентироваться на свое будущее, строить личностную перспективу. Мотивация усиливается, если студент видит связь между усвоением знаний и обогащением собственного опыта, и требованиями и функциями будущей профессиональной деятельности.
- 4) Развивать рефлексивные процессы: самооценку, самокритичность.
- 5) Воспитывать в себе потребность воплощать в жизнь собственные планы, реализовывать потенциальные возможности. Только при наличии у студента потребности в самореализации развиваются его общие и профессиональные способности, успешно осуществляется теоретическая и методическая профессиональная подготовка, формируется духовная и нравственная воспитанность. Учение для него приобретает жизненный смысл, и он работает на высшем уровне активности [3].

Студенту для того чтобы он по-настоящему включился в работу, нужно, чтобы задачи, которые ставятся перед ним в ходе учебной деятельности, были не только понятны, но и внутренне приняты им, т.е. чтобы они приобрели значимость для студента. Так как истинный источник мотивации человека находится в нем самом, то необходимо, чтобы он сам захотел что-то сделать и сделал это. Поэтому основным мотивом учения является внутренняя побудительная сила.

Мотивация начинается с интереса студентов к теме занятия, является условием эффективного восприятия, запоминания, осмысления учебного материала и дальнейшего его применения на практике. Логическая схема построения занятия и гармоничное сочетание учебной деятельности на практических занятиях достигается путем предоставления занятиям проблемного характера. Успешно внедряется в учебный процесс решения ситуационных задач по теме занятия, рассмотрение задач из базы данных лицензионного интегрированного экзамена «КРОК-1». Создание дискуссии вокруг этих вопросов способствует формированию клинического мышления студентов, развивает стремление к самообразованию и поиска новых решений, всесторонне формирует их как будущих специалистов, вырабатывает умения и навыки профессионально

правильного использования полученных теоретических знаний [4].

В обучении процесс мотивации является непрерывным, так как изучение определенного учебного материала закладывает основу для преподавания нового материала, а дисциплины - для преподавания новой дисциплины. То есть мотивация не должна заканчиваться при прохождении очередного отрезка обучения, а храниться и усиливаться для дальнейшего обучения. Таким образом, процесс мотивации в обучении имеет характер определенного цикла, он повторяется на каждом учебном отрезке на высшем уровне.

При этом, педагог применяет методы стимулирования долга и ответственности. Это методы, которые приучают жить учащихся, не только за стимулом «хочется», но и за стимулом «надо». Для этого применяется требование, оценка, контроль знаний и умений. Преподаватель ставит требования и контролирует выполнение их, указывая на недостатки, делает дельные замечания, чтобы вызвать более ответственное отношение к учебе. При этом преподаватель должен захватить студента предметом, направить его к самостоятельной работе, заинтересовать в результатах.

Оценка знаний студентов серьезно влияет на мотивацию к обучению. Оценка должна быть заслуженной, за определенный учебный труд, выполнение заданий. Полезно поощрять студентов

к самооценке знаний, к оценке знаний своих товарищей. Система оценивания знаний студентов должна быть четкой, понятной, аргументированной и прозрачной. Важно, чтобы студенты привлекались к оценке собственных знаний.

Стремление студентов к успешному овладению учебной программой, устойчивая направленность применять свои знания, способности и опыт на пользу общества, показать себя в будущем творческим специалистом – важнейшая индивидуально-психологическая предпосылка успеха и эффективности его деятельности в медицинском университете [5].

Выводы.

1. Одной из основных задач педагогов является формирование у студентов-медиков устойчивой мотивации к обучению не только в пределах медицинского университета, но и в течение жизни, что поможет им стать квалифицированными специалистами и добросовестно выполнять свои профессиональные обязанности.

2. Особенности внутренней и внешней мотивации у студентов указывают на тот факт, что внутренне мотивированные, по сравнению с внешне мотивированными, более продуктивны в приобретении новых знаний и нацелены на получение высокого уровня образования.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES):

1. Borejko L.D. *Realizaciya kompetentnosnogo podhoda v professional'noj podgotovke budushchih specialistov* / L.D. Borejko, S.V. YUmyuk, YU.S. Bukataru i dr. // *Sovremennaya pedagogika*. - 2015. - № 4 [EHlektronnyj resurs]. URL: <http://pedagogika.snauka.ru/2015/04/3592>
2. Kul'chic'kij V.J. *Formuvannya profesiogenezu osobistosti studentiv medichnih vuziv Ukraïni* / V.J. Kul'chic'kij // *Medichna osvita*. – 2012. - № 1. – s. 36-39.
3. Lasitchuk O.M. *Motivacijni aspekti vivchennya akusherstva studentami VI kursu likuval'nogo fakul'tetu* / O.M. Lasitchuk // *Visnik social'noi gigieni ta organizacii ohoroni zdorov'ya Ukraïni*. – 2013. - № 3 (57). – s. 68-70.
4. Pivtorak K.V. *Formuvannya osobistosti ta motivacii do navchannya u studentiv medichnogo universitetu* / K. V. Pivtorak, I. V. Fedzhaga // *Medichna osvita*. – 2011. - № 4. – s. 28-31.
5. Romanova M.V. *Problema formirovaniya motivacii studentov vo vremena obucheniya v VUZe* / M.V. Romanova // *Izvestiya PGPU*. – 2006. - №2 (6). – s. 146-148.

УДК 378.147:53

MODULAR EDUCATIONAL PROGRAMS: DESIGN PRINCIPLES

МОДУЛЬНЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРОГРАММЫ: ПРИНЦИПЫ ПРОЕКТИРОВАНИЯ

V.I. Vaganova

doctor of pedagogic, professor

V.G Vaganova

candidat of pedagogic, docent

Chair «Physics»

East Siberia State University of Technology and Management, Russia

Kluchevskaya St., 40 c, Ulan-Ude, Russia, 670013

В.И. Ваганова

доктор педагогических наук, профессор,

В.Г. Ваганова

кандидат педагогических наук, доцент

Кафедра «Физика»

Восточно-Сибирский государственный университет технологий и управления Ул.

Ключевская 40в, Улан-Удэ, Россия, 670013

The article analyzes the problems of the theory and practice of competence-oriented education, is considered the

classification of competencies. As an implementation technology competency approach, proposed modular technology. We offer advice on creating modular programs in physics, taking into account the specifics of the discipline. The article presents the technology of designing modular programs. There is a structure of the modular program, as well as the main stages of its formation.

Keywords: unit, modular educational programs, modular competence training, competence approach, modularisation, learning objectives discipline studentotstentirovannoe training, student learning center, principles of modular program design, stages of the modular program design.

В статье анализируются проблемы теории и практики компетентностно-ориентированного образования, рассматривается классификация компетенций. В качестве технологии реализации компетентностного подхода, предлагается модульная технология. Предлагаются рекомендации по созданию модульной программы по физике, с учетом специфики дисциплины. В статье представлена технология проектирования модульных программ. Приведена структура модульной программы, а также основные этапы ее формирования.

Ключевые слова: модуль, модульная образовательная программы, компетенции, модульно-компетентностное обучение, компетентностный подход, модуляризация, цели обучения дисциплине, студентоцентрированное обучение, принципы построения модульной программы, этапы проектирования модульной программы

Проектирование модульных программ направлено на результаты образования, поэтому необходимо стремиться к тому, чтобы цели и результаты были ориентированы на повышение компетентности выпускников. Высшее образование призвано работать на будущее и в силу этой своей миссии должно опережать систему требований, предъявляемых «здесь и сейчас».

«Образование для трудоустройства не должно рассматриваться в отрыве от образования для воспитания гражданина, от необходимости развития личности и формирования общественной ответственности», – говорится в материалах, посвященных описанию результатов европейского проекта Tuning [1].

Идентификация востребованных компетенций (целей, результатов обучения), как считают участники проекта Tuning, повышает качество учебных программ с точки зрения их фокусированности, прозрачности, целей, процессов и результатов. Признается оправданным одновременное проектирование знаний и компетенций (основа любых компетенций – знания; со знаниями компетенции идут «бок о бок»). В этом пункте происходит «рождение» многообразия профессиональных (совокупность основных, типичных черт какой-либо профессии) и академических (объем знаний и навыков, необходимых для какой-либо профессии) компетенций [там же].

Компетентностный подход предполагает переориентацию на студентоцентрированный [там же] характер образовательного процесса с обязательным использованием модульных технологий организации образовательного процесса и систематического контроля как меры академических успехов студентов.

Под образовательной программой, основанной на модульно-компетентностном подходе, понимается комплект документов, отражающих содержание физического образования в техническом вузе и состоящий из совокупности модулей, направленных на овладение предметными, общими и основами профессиональных компетенций.

Модульная программа – это дидактическая парадигма, состоящая из модулей, каждый из которых имеет вполне определенные деятельностные дидактические цели, достижение целей обеспечивается конкретной дозой содержания учебного материала, усвоение дидактического материала диагностируется контрольными заданиями [2, С. 65].

Существует множество различных интерпретаций модуляризации – от определения модуля как отдельной единицы (лекция, семинар и т.д.) до вполне развитых и весьма сложных модульных систем с элементами междисциплинарности.

Определения модулей различаются в национальных образовательных системах. Модуляризация призвана сделать образовательную программу более управляемой и гибкой. Но именно это

обстоятельство актуализирует такие функции преподавателя, как сопровождение, мотивирование и консультирование.

Модульные программы и модули строятся в соответствии со следующими общими принципами:

1. Компоновка содержания учебного предмета вокруг базовых понятий и методов.
2. Систематичность и логическая последовательность изложения учебного материала.
3. Целостность и практическая значимость содержания.
4. Наглядность представления учебного материала [2, С. 68].
5. Сочетание комплексных, интегрирующих и частных дидактических целей.
6. Реализация обратной связи [3, С.72].

Создание модульных программ осуществляется в следующей последовательности:

1. Выделение основных идей курса.
2. Структурирование учебного содержания вокруг этих идей в определенные блоки.
3. Формулирование комплексной дидактической цели (КДЦ), которая имеет два уровня. Первый уровень ориентирует на усвоение учебного материала и его использование в практике на начальном этапе изучения дисциплины, на втором этапе необходим перспективный подход к учебному содержанию.
4. Выделение из комплексной дидактической цели интегрирующих дидактических целей (ИДЦ) и формирование соответственно им модулей, т.е. каждый модуль имеет свою интегрирующую дидактическую цель.
5. Подразделение каждой интегрирующей дидактической цели на частные дидактические цели (ЧДЦ), в связи с тем, что в модули входят крупные блоки содержания учебного материала.
6. Выделение на основе частных дидактических целей целей изучения учебных элементов (УЭ). По мнению Л.В. Загрековой и В.В. Николиной, частной дидактической цели соответствует в модуле один элемент обучения [3, С.71]. В результате создается «дерево целей» (П.А. Юцявичене): вершина дерева – комплексная дидактическая цель для модульной программы; средний слой – интегрирующие дидактические цели для построения модулей и нижний слой – частные дидактические цели для построения учебных элементов.

Таким же образом строится модульная программа учебной дисциплины. Она состоит из системы модулей, число которых определяется целями обучения и объемом учебного материала (схема 1).

В соответствии с модульной программой определяется со-

держание структурных элементов каждого модуля, которое должно включать в себя:

- дидактические цели, формирующие целевую программу действий для обучающихся;
- содержание учебного материала, структурированного на учебные элементы, а также методическое обеспечение процесса его усвоения;

кой комплексной, интегрированной и частной дидактических целей.

Учебная деятельность при модульном обучении структурируется на учебные ситуации или задачи, учебные действия, контроль и оценку. Цикл модульного обучения взаимосвязан с проблемной ситуацией задачей: на первом, предварительном этапе, создается мотивация, формируется сознательный интерес студента; на втором этапе выделяется состав необходимой деятельности; на по-

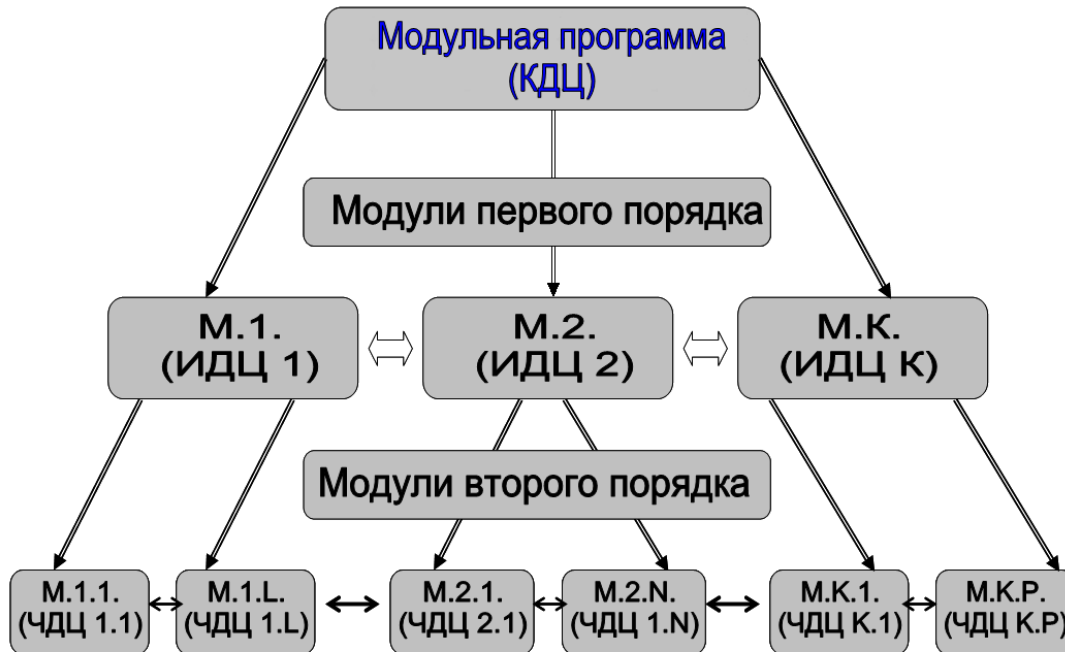


Схема 1. Структура модульной программы (по П.И. Третьякову, И.В. Сенновскому)

- информацию о способах контроля и самоконтроля [2, С. 89].

Модульно-компетентностный подход представляет собой модель организации учебного процесса, в которой в качестве цели обучения выступает совокупность предметных и общих (ключевых) компетенций студентов, а в качестве средств ее достижения – модульное построение содержания и структуры профессионального обучения [4, С. 53].

В связи с этим, проектирование модульной программы, основанной на компетенциях, мы строим в соответствии с этапами, сформулированными Г.В. Ярочкиной [2, С. 55] и конкретизированными в монографии:

Первым и обязательным этапом проектирования модульной программы является этап выделения компетенций, формирующихся при изучении дисциплины. Далее необходимо разработать структуру модульной образовательной программы, а также спецификацию модулей и оценочных материалов и учебные материалы модулей. После апробации модуля на последнем этапе обязательно проводится корректировка модуля и учебных материалов, а также оценка качества модульного обучения, включающая качество разработанных материалов и процедуру проведения оценки компетентности учащихся.

Положительная роль модульного обучения связана с осознанностью перспективы обучения каждым студентом и способствует формированию общих (ключевых) компетенций. Программа намечает близкие, средние и дальние перспективы, обусловленные постанов-

следующих этапах происходит овладение видами деятельности в процессе усвоения знаний [5, С. 21].

При осуществлении модульного обучения используется теория поэтапного формирования умственных действий и зон ближайшего развития при формировании предметных компетенций.

Процесс усвоения, построенный на деятельности студентов, при модульной организации обеспечивает глубину и прочность усвоения за счет раскрытия существенных сторон нового материала и различных форм материализации новых знаний. Поэтому важно строить процесс обучения в согласии с процессом усвоения: на этапе объяснения проецировать новые знания на определенные виды познавательной деятельности, показывать использование знаний при решении задач, соответствующих целям обучения; формируемые знания и умения проводить через основные качественные состояния, последовательность которых и составляет этапы усвоения [5, С. 20].

Подводя итог, следует сказать, что в модульном обучении отслеживаются такие основные технологические черты всей системы – постановка целей и их максимальное уточнение (КДЦ, ИДЦ, ЧДЦ), направленность учебного процесса на запланированный учебный результат; разбивка учебного процесса на блоки, соответствующие предварительно выделенным учебным единицам; оценка текущих результатов, коррекция обучения; заключительная оценка результатов.

Литература:

1. TuningProject [Электронный ресурс] / – Режим доступа www.relint.deusto.es/index.html , свободный.
2. Ярочкина, Г.В. Методика проектирования учебных материалов на модульно-компетентностной основе для системы довузовского профессионального образования: Методическое пособие / Г.В. Ярочкина, С.А. Ефимова. – М.: Московский психолого-социальный институт, Федеральный институт развития образования, 2006. – 177 с.
3. Загрекова, Л.В. Теория и технология обучения: учеб. пособие для студентов педвузов / Л.В. Загрекова, В.В. Николина. – М.: Высшая школа, 2004. - 157 с.
4. Модульно – компетентностный подход в российской системе довузовского профессионального образования: теория и практика: Коллективная монография / под. ред. Н.Ю. Посталюк. - Самара: Изд-во: «Учебная литература», 2006. – 192 с.
5. Муравьева, А.А. Организация модульного обучения, основанного на компетенциях: Пособие для преподавателей. - М.: Альфа-М, 2005. – С. 96.

REFERENCES.

1. TuningProject [EHlektronnyj resurs] / – Rezhim dostupa www.relint.deusto.es/index.html , svobodnyj.
2. YArочкиna, G.V. Metodika proektirovaniya uchebnyh materialov na modul'no-kompetentnostnoj osnove dlya sistemy dovuzovskogo professional'nogo obrazovaniya: Metodicheskoe posobie / G.V. YArочкиna, S.A. Efimova. – M.: Moskovskij psihologo-social'nyj institut, Federal'nyj institut razvitiya obrazovaniya, 2006. – 177 s.
3. Zagrekova, L.V. Teoriya i tekhnologiya obucheniya: ucheb. posobie dlya studentov pedvuzov / L.V. Zagrekova, V.V. Nikolina. – M.: Vysshaya shkola, 2004. - 157 s.
4. Modul'no – kompetentnostnyj podhod v rossijskoj sisteme dovuzovskogo professional'nogo obrazovaniya: teoriya i praktika: Kollektivnaya monografiya / pod. red. N.YU. Postalyuk. - Samara: Izd-vo: «Uchebnaya literatura», 2006. – 192 s.
5. Murav'eva, A.A. Organizatsiya modul'nogo obucheniya, osnovannogo na kompeteniyah: Posobie dlya prepodavatelej. - M.: Alfa-M, 2005. – S. 96.

УДК: 616.8: [61:378] (07):379.362.9

PECULIARITIES OF EDUCATIONAL PROCESS IN LEARNING „NEUROLOGY“ UNDER CONDITIONS OF CREDIT-MODULE SYSTEM

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПРИ ВИВЧЕННІ НЕВРОЛОГІЇ ЗА КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЮ СИСТЕМОЮ

Vasylieva N.V.

*Candidate of Medical Science, Associate Professor,
Department of Nervous Diseases,
Psychiatry and Medical Psychology
Bukovinian State Medical University
Ukraine, 58002 Chernivtsy, Theatralna sq., 2*

Васильєва Н.В.

*К. мед. н, доцент кафедри нервових хвороб,
психіатрії та медичної психології
Буковинського державного
медичного університету*

Abstract. The factors of optimization of educational process by using innovative technologies are discussed in the aspect of the introduction of credit-module system. It was the use of information and communication technologies on the basis of a learning Management System "Moodle" stimulates studying of Neurology and leads to enhancement of clinical competence of foreign students.

Key words: Neurology, Moodle, foreign students.

Резюме. У статті обговорюються фактори оптимізації навчального процесу з використанням інноваційних технологій в аспекті впровадження кредитно-модульної системи. Саме застосування інформаційних і комунікаційних технологій на основі системи управління навчанням "Moodle" стимулює вивчення неврології та призводить до удосконалення клінічної компетентності іноземних студентів.

Ключові слова: неврологія, Moodle, іноземні студенти.

Statement of problem. Integration of Ukraine to European educational space has found the reflection in joining of our country to the Bologna process - structural reformation of the national systems of higher

education of the countries of Europe [1]. Efficiency of the educational process on the department depends on the material and technical base including the using of informatively-communication technologies, and

on the side of students - on the presence of basic knowledge of fundamental theoretical and clinical disciplines, clinical and logical thinking, motivation to the studying.

Analysis of recent studies and publication. The distant technologies of studies can be examined as the natural stage of evolution of the traditional system of education from a book library to electronic one, from an ordinary audience to virtual one. The informatization of the education in Ukraine is one of the major mechanisms that touches the basic directions of the modernization of the educational system [2].

As the analysis of foreign classifications of the models of organization of the distant technologies of studies shows, scientists offer different variants of their division [3]:

1. By the type of the organization that conducts distant education.
2. By the type of the educational material and methods of its bringing to students.
3. By the type of communication between students and the teacher and the cooperation of a student with a teacher and educational material.
4. By the income of an Institution that can be got using the distance studies.
5. By the type of equipment by means of that the distance studies are realized.

Purpose of the article. Publication of factors optimization of educational process using innovative technologies.

Main part. The efficiency of the distant studies is based on the confidence of those who are taught in the necessity of further studies. They have an opportunity to work with educational materials in such volume that is comfortable right to them. The efficiency in a considerable measure depends on the regularity of the studying of the student. Successive carrying-out of control-diagnostic tasks and also the support in all questions from the side of the teacher provides the systematic mastering of knowledge. Potential of the distant technologies is highly evaluated. However, it is too early to speak about the possibility of the substitution of traditional technologies by the distant ones. It is often said that one must have an alternative and a freedom of choice of educational technologies. But there is a persuasion that distant technologies have a great future. Distant-trained students are more adapted to the external conditions, they are more independent, sociable, they are not afraid to come to important decisions, thus they feel better in a modern world.

In most higher medical universities of Ukraine a mixed model of studies is still used. It is the model of the use of the up-diffused educationally-informative resources in stationary studies with an application of elements of distant studies. It is used as an element of stationary studies during classes in a lecture-room and in independent work of students. Thus the mixed learning take the advantage of the distant studies and eliminates its defects. The purposes of mixed form studying are previous, only means and methods of its realization change. The checking knowledge system gets new possibilities: the use of the supervisory systems in combination with traditional methods.

An important part in training a future doctor is neurology. It is because that neurological pathology is diagnosed almost for 30% patients in the structure of diseases. In Europe $\frac{1}{4}$ of a population has the diseases of neurological profile, and charges on their treatment present $\frac{1}{3}$ from all charges that are spent for medical aims. Besides some acute neurological diseases belong to the digit of the urgent states, which are dangerous for life and need to decide questions not only timely diagnostics but also adequate organizational and medical care.

The syllabus in neurology for the students of the IV of course of the Medical Faculty in specialty "General Medicine" consists of 2 modules: "General neurology" and "Special neurology". The studying of the sub-

ject takes place during for 4 hours a day (for 2 topics in one day). On the last lessons of the both modules the program has two final module controls. For this control the scale of evaluation of ECTS is used - European Community Course Credit Transfer System (European transition and accumulation of credits system), which is rating and can be converted into the system of evaluation of knowledge, abilities and skills of student which is accepted in Ukraine. Module studying has a row of advantages as compared as traditional, because theoretical part of the module helps students to control by themselves knowledge they have got after having studied the module or any its part at desirable level of complication; to transform a student from an object into a subject of studies; to give some "flexibility" to the educational process; to put a principle of individuality in studies into practice. It is necessary to admit that the intensive learning large volumes of theoretical material and mastering numerous practical skills have not only implicit advantages as a maximal closeness to duration of the doctor's working day and working conditions but also have some lacks which is connected with a severe physical and psychological activity of students.

Since 2010 in the Bukovinian State Medical University (BSMU) for providing, in particular, English-language students by electronic educational materials, organizations and managing independent work, the use of network of informatively-communication technologies of studies on a base LMS "Moodle" is introduced. Moodle (Modular Object - Oriented Dynamic Learning Environment is the module object-oriented dynamic educational environment) is the educational platform that works to unite teachers, administrators, students in one reliable, safe and integrated system. In this system such roles are set: a student is an active individual, that acquires knowledge independently, forms his own system of abilities and skills, certainly by means of certain sources, and the role of a teacher in this chart is reduced to motivate and support those who studies, preparing informative sources which are used for an independent study etc. Interactive studies are considered to be the most effective when they are acquired in the collaboration of all individuals of a cognitive environment that implies an obligatory exchange by acquired experience and ideas. Aiming at modern tendencies we must understand that integration cannot be limited only by the educational process. Independent work of students is its integral part. In this situation again a great role in preparing to practical training plays the use of server of the distant studies of the university in the system "Moodle". Ability to work in an educational server helps students to settle problems with educational material and advising distantly in free time. Most students use an educational server often enough. Most of them is prefer such forms of control: control-attestation works, reports, decisions of practical tasks, estimation of knowledge level in the process of the personal interview with a teacher, self-appraisal. Interactive facilities (e-mail, computer communications, videoconferences) were started to introduce into an educational process exactly to give students such circumstances, and also to give them unlimited opportunities of independent informative work. And already now there are a great many facts that confirm that the result of electronic on-line studies on a number of indexes even excels the expectations.

An organizationally-methodical block in neurology consists of: reference book for a student with the calendar and thematic plans of lectures, practical employments; evaluation principles, methodology of realization of Final Module Control; a chart working off and consultations; a glossary. The thematic divisions of course contain: methodical pointing for independent work of a student during preparing to a practical training, "compendia" (structured electronic educational materials with theoretical information), visual materials (images - educational tables, data of ad-

ditional methods of research; video plots, animation, presentations and etc.), and also facilities of self-control and checking knowledge in training and supervisory regime which give an opportunity to a student to be tested independently in real-time (on - line). Multimedia resources allow the students to become familiar not only with verbal material but also to see, for example, methodologies of neurological and instrumental examining of a patient with that or other neurological pathology on-line. Taking into account interests and wishes of the students from the countries of the Middle East and the North Africa, the row of thematic divisions is supplemented not only with the videolectures of scientists of the USA but also well-known scientists from the countries of Asia by Arabic that is very positively perceived by the students.

Mastering practical skills is a very important stage of studies that is why a great attention is paid to them. Mastering knowledge in practice is divided into the topics of the modules. For the right understanding the methodology of practical skill is explained first, and the algorithm of its implementation is demonstrated later then. On practical training all the process and the level of mastering the knowledge intently are controlled by teachers. The level of mastering the practical skills is estimated not only from the point of view of theoretical knowledge but also its implementation of in practice directly near a bed of a patient under the teacher's control. During practical training of foreign students the teachers of the department follow the system of forming abilities and practical skills in accordance with the requirements of state standard of higher education, as a necessary condition of the integration to the European educational space are communicative-oriented studies. Communicative abilities which are needed to be developed for students-physicians are connected with their future professional activity. With this purpose students have the practical training with the use of professional algorithm of practical skills and professional abilities, working directly with thematic patients. Because of the language barrier while communicating with patients foreign students have certain difficulties during inspecting complaints and anamnesis of illness, that is why a teacher is constantly present in a chamber during the examination and often carries out the role of an interpreter. This contingent of students requires from a teacher all-round information and tries to master practical skills near a bed of a patient as good as possible. Thus, a mixed model of studies is used in practice, in fact the clinical thinking develops exactly during realization of an independent diagnostic searching.

Using the computer technologies and internet-resources in the system of teaching foreign students gives a possibility to engage in professional development in suitable for them time, but not traditionally "on-schedule". Everybody determines the location, the theme of the work for itself independently, and it absolutely does not influence the ordinary rhythm of life. From this position we underline the advantages of a wide using of virtual textbooks and lecture material on the web-site of the virtual library. The questions of intermediate and final test control of knowledge of students partly are concluded into the themes of lectures and theoretical courses. Exactly these questions must be directed to the peculiarities of the presentations of the theoretical material to the students, especially with the English-language form of studies. The above enumerated methods of studying the theoretical material give them an opportunity to apply knowledge they've got by the decision of tests in maximum. Quality of studies results, possibility of their application by the studying other subjects and in everyday professional activity is our priority direction on application of test control. Checking of the students' level of knowledge by means of tests is having place both on completion of the whole course of neurology and after having studied separate divisions of discipline. Exactly this methodology gives an opportunity to mark the level of theoretical knowledge of every student in the most objective way. However the majority of students while making ready for the lessons uses only materials which are on the distant studies server or textbooks despite that preparing implies using of the scientific articles in specialty and data from the various web-sites of the Internet. Specifically the percent of right answers declines sharp when questions are made not on the basis of textbook or virtual educational materials but are based on lecture material.

Main conclusion. A range of possibilities for perfection of training of students-foreigners in Neurology in the BSMU is fully sufficient, and rational application of different facilities of optimization of the educational process furthers the activation of cognitive activity of students, the development of the clinical thinking and allows to attain the ultimate goal of studies - to train a skilled competitive specialist. Moodle is becoming an important part BSMU learning management system. This article tries to help the administrations of Medical Universities through the through the majority of the comparison and evaluation studies of Moodle system.

References.

1. *Vysshie obrazovanie Ukrainy i Bolonskij process // Za red. V.G. Kremenya. Ternopol', - 2004. - 325 s. [na ukr. yazyke].*
2. *Nagajchuk V.V. Zastosuvannya interaktivnih tekhnologij navchannya dlya vikladannya u vishchih medichnih navchal'nih zakladah / V.V. Nagajchuk // Visnik Vinnic'kogo nacional'nogo medichnogo universitetu. - 2013. - T. 17, №2. - S. 456-459.*
3. *Gragg B. Tools from the Field: Participant-Centered Techniques for Effective Training / B. Gragg // World Education, Inc.: Boston, Massachusetts, 2007. - 130 p.*

EFFECTIVENESS EVALUATION OF TRAINING PROGRAM CONTENT FOR THE DISCIPLINE “BASICS OF FUNCTIONALITY EVALUATION IN MEDICAL REHABILITATION AND ERGOTHERAPY”

Vacheva Danelina

*PhD, Medical University, Pleven, Bulgaria
Physical and Rehabilitation Clinic, University Hospital,
Pleven, Bulgaria*

We encounter more often problems of individuals in active age, with permanent neuromuscular and psychological disabilities, which must have assistant in their daily life. The situation calls for well-prepared specialists trained to support a complex rehabilitation, social and economical life of people with disabilities and most of all adaptation of home environment to motor specifics of such people. The purpose of this scientific article is a survey of student opinion about the effectiveness of education the school discipline "Fundamentals of functional evaluation in medical rehabilitation and occupational therapy". Complex knowledge, skills and background that ergotherapists obtain during education process contribute to improved quality of life of patients with special needs.

Keywords: education, learning content, professional training, functional assessment, rehabilitation, kinesitherapi, occupational therapy

Formulation of problem. The dynamic living style of people, more frequent traumatism, permanent industrial accidents, natural calamities and military clashes lead to increase in diseases of musculoskeletal system on worldwide scale. The number of individuals in active age with durable locomotor and psychological problems and in need of assisting companion in their everyday life increases [2, 2-7]. A need of specialists with wider knowledge in various fields of life of people in unequal status is seen – with medical, social, economic, legal, hygiene, pedagogical competencies, etc. [6, 61-65]. It calls for existence of prepared specialists, trained to support the complex rehabilitation and social-economic life of people with disabilities, as well as with competencies to adapt the living environment to locomotor specifics of individuals [10].

One of the fundamental disciplines in training students for specialty “Medical Rehabilitation and Ergotherapy” is “Basics of functionality evaluation in medical rehabilitation and ergotherapy”; according to curriculum of the university, it is compulsory and is taught during the 1st semester [4; 11, 23-27].

The content includes introduction of future specialists to major classifications of the World Health Organization (WHO) [13]: International Classification of Functioning Disability and Health (ICF); International Classification of Diseases (ICD-10) [1, 620-627]; International Classification of Health Activities (ICHI). The training material is divided in lectures (theory background on function and damage of human organism) and seminars for practical training of students to conduct various tests, samples and measurements.

In seminars, as a mode of training, certain activities are being completed and repeated in order to form and strengthen practical knowledge, skills and habits [9, 186]. Training in seminars contributes to development of creative abilities in students and to their complete personal and professional advance [7]. To perform analysis on functional status of an individual, a large spectrum of knowledge is needed, in medical field (neurology, orthopedics and traumatology, internal diseases, children diseases, etc.) and in major diagnostic methods for evaluation of locomotor damages; functionality tests of cardio-vascular system, conduct of various locomotor tests [8, 181-189]; pathological-kinesiological analysis of walking types; types of mobility aids for independent movement; measurements of movement volumes in separate joints of upper and lower extremities; performance tests for daily living activities; hand grip strength test; damage tests for central and peripheral motor neuron

and many others [3, 48-51]. Great part of these evaluation and test methods are being applied in scientific work of specialists in medical rehabilitation to evaluate results from conducted treatment and to analyze patients functional status [12, 281-282].

At the end of the training course in this discipline the future specialists in medical rehabilitation and ergotherapy shall be able to perform a detailed analysis of patient functional status and to draft a complete rehabilitation program for his recovery; if recovery is not possible, they shall be able to offer a suitable ergotherapy program for supporting and facilitating everyday life of people with permanent damages [5, 24-53].

Main objective and tasks:

The main objective of this communication is to investigate students opinion on effectiveness of training program content for the discipline “Basics of functionality evaluation in medical rehabilitation and ergotherapy”.

Tasks:

1. To conduct inquiry on effectiveness of training program content for the discipline “Basics of functionality evaluation in medical rehabilitation and ergotherapy”.
2. To analyze received results on effectiveness of training program content and to draw up conclusions.
3. To draft measures for optimization of the training process by corrections in content, curriculum and discipline place in the general curriculum of the specialty.

Results and discussion. In order to analyze the training content effectiveness of “Basics of functionality evaluation in medical rehabilitation and ergotherapy” and to draft measures for optimization of the training process, at the end of the semester an anonymous inquiry was conducted, among 29 first-academic year students, specialty “Medical rehabilitation and ergotherapy”; the inquiry included 5 questions, and response scale used the following indexes: „a” – (no); „b” – (more like no); „c” – (cannot estimate); „d” – (more like yes); „e” – (yes).

The questions were connected to the training content of the discipline, its place in the general curriculum, training materials in support of knowledge check and personal attendance of students during the training process. The results are expressed in percentage for each response and are displayed in a table. Responses to questions are shown in Table № 1.

Table № 1
Questions, related to the course content

Aurvey questions	„a”	„B”	„C”	„d”	„e”
1. Whether is actual content of this school subject?	0%	3,4%	20,7%	10,3%	65,6%
2. Whether it is have raised interest towards it during the training?	3,4%	3,4%	3,4%	17,3%	72,5%
3. “Is the discipline place suitable according to previ-ously obtained knowledge?”	24,1%	34,5%	17,3%	10,3%	13,8%
4. “What sources did you use to prepare for colloquium and semester examination”	24,1%	10,3%	0%	6,8%	58,8%
5. “What is your personal attendance and participation in seminars on this discipline?”	0%	0%	6,8%	3,4%	89,8%

The results from the responses to the first two questions show that 2/3 from the students evaluate the present-day character of the training content (65,5%) and have raised interest towards it during the training (72,5%). The responses to the question “Is the discipline place suitable according to previously obtained knowledge?” are seen in Fig.1 and display a vast difference in respondents' opinions.

Responses to question “What sources did you use to prepare for colloquium and semester examination” are shown in fig. 2, and read “a” – own notes, “b” – notes of other colleagues, “c” – textbooks, author: the lecturer, “d” – other textbooks, “e” – other training materials, supplied by the lecturer.

The training materials for mastering the content are scarce; most of them are old editions, difficult to be found even in the library.

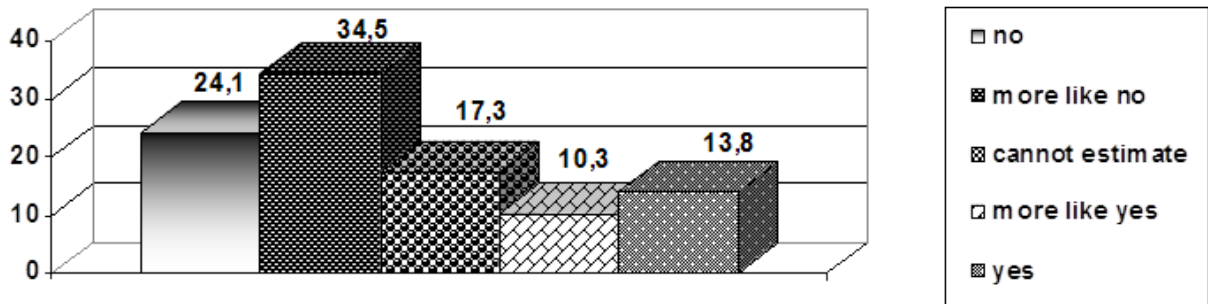


Figure. №1
Results of answers to questions „Whether is actual content of this school subject?” in percentage

Negative responses have been given by more than half of the first-year students („a” – no, „b” – more like no – totally 58,6%); with „c” – cannot estimate responded 17,3%, and they all sum up to 3/4 of all students. Training in the discipline “Basics of functionality evaluation in medical rehabilitation and ergotherapy” during the first semester is inadequate and influences adversely mastering knowledge without proper preparation in other introductory and fundamental disciplines, like Anatomy of Musculoskeletal System, Basics of Kinesiology, means of kinesiotherapy. Mastering the training content is impeded and professional training of future specialists is defective.

Separate subjects are developed in various textbooks in clinic disciplines and the students have difficulties to access them – only 6,8% from the respondents marked this source. A textbook, covering theory formulation of the discipline, with developed practical guideline for seminars, along with tests and research tasks with instructions for conducting, does not exist. The students rely on their notes or peer's notes for preparation (34,4%) or use materials supplied by the lecturer – 58,8%.

Responses to question №5 “What is your personal attendance and participation in seminars on this discipline?” are shown on fig.3.

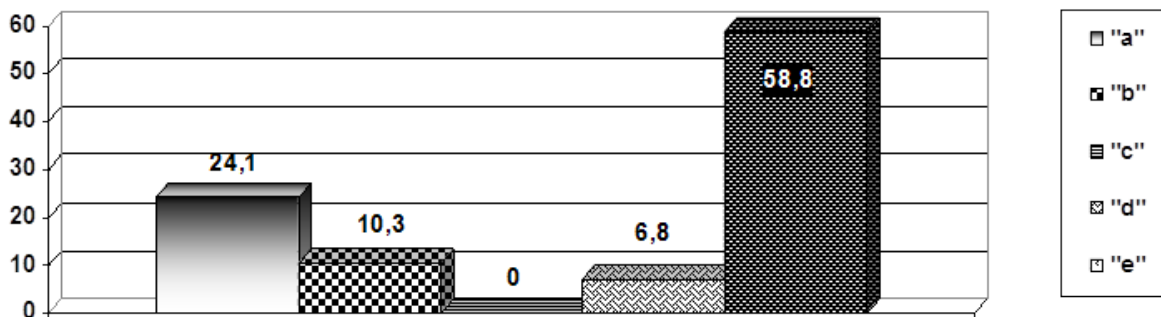


Figure №2
Results of answers to question “What sources did you use to prepare for colloquium and semester examination” in percentage

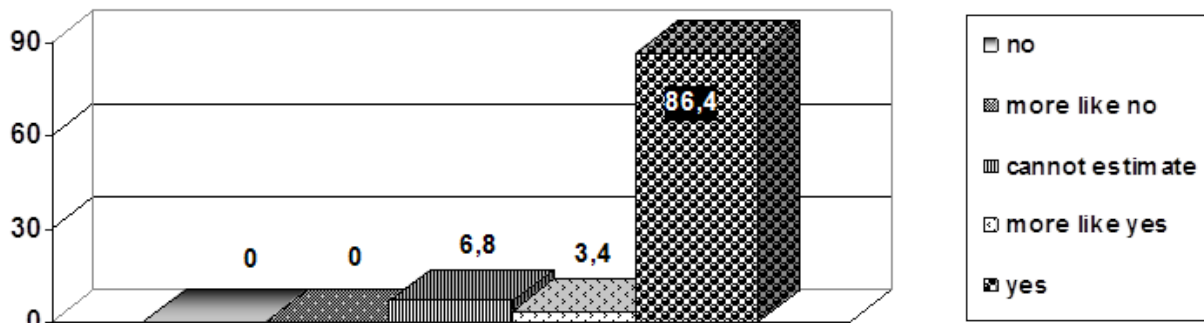


Figure №3
Results of answers to question “What is your personal attendance and participation in seminars on this discipline?” in percentage

The graph shows that students’ attendance and participation in training process is at highest level – more than 93% responded with “d” and “e”. The result is a very indicative one for requirements on behalf of the lecturer on students’ attendance in lectures, and minimum tolerance to absence without reasons.

Conclusion. Summarizing the obtained results from conducted inquiry we can conclude that the students evaluate highly the actual

character of the training content, but express critic reviews on discipline’s place in the general curricula of the specialty. This makes difficult mastering the training content and impedes professional training of students in medical rehabilitation and ergotherapy. To optimize the training process and facilitate the training of the future specialists, publication of a training material with theory and practical content for the discipline, in short terms, is of utmost necessity.

References:

1. Heerkens Y, Van der Brug Y, Napel HT, Van Ravensberg D. Past and future use of the ICF (former ICIDH) by nursing and allied health professionals. *Disabil Rehabil*, 2003, 25, 620-627.
2. Koleva I. Professional competence of bachelors in medical rehabilitation and occupational therapy as members of the rehabilitation team. *Prevention and rehabilitation*. Vol. 2, 2008, (1): 2-7 [In Bulgarian].
3. Mihaylova N., Borisov I., Todorova D., Megova T. Organization Movement. *Prevention and rehabilitation*. Vol. 1, 2007, (1-2): 48-51 [In Bulgarian].
4. Ministry of Education. Requirements for acquiring higher education in the specialties of professional direction "Health care" for educational and qualification degree "specialist". *Publication Official Gazette, Issue №108/15.09.1998., Amended Official Gazette, Issue № 32/6.04.2005., Amended Official Gazette, Issue № 94/25.11.2005, Amended Official Gazette, Issue № 95/29.11.2005* [In Bulgarian].
5. Petkova I. Bratanova G., Rosmanova I., Ivanova K. *Guide for Teachers: Formation of Independent Living skills for Children from 3 to 7 years*. Veliko Tarnovo: Faber, 2012, 24-53 [In Bulgarian].
6. Petkova I. The role of training in pedagogical colleges for the formation of professional motivation of future specialists. *Psychology at universities*. 2012; (3): 61-65 [In Russian].
7. Petrov P. *Didactics*. Sofia: University Publishing House "St. Kliment Ohridski", 1992 [In Bulgarian].
8. Popov N., Mihaylova N. *Methods for the Recovery of Locomotive Abilities. Introduction to Kinesitherapy – Basic Tools and Methods*, edited by professor N. Popov. Sofia: „NSA – Press”, 2009, 181-189 [In Bulgarian].
9. Popov T. *Pedagogy. Part II: Theory of Education – Didactics*, edited by professor T. Popov. Sofia: University Publishing House „Medical University – Sofia”, 2009, 186 [In Bulgarian].
10. Paskaleva R. „The influence of modern characteristics of training in Kinezitherapy, Art-Therapy and Occupational Therapy on the professional competence graduates rehabilitation at the Medical College – Stara Zagora”. Abstract of the dissertation for awarding the educational and scientific degree Doctor. 2012, Stara Zagora, 1-56 [In Bulgarian].
11. Paskaleva R. The formation of professional competence of students specialty „Rehabilitation” – priority to practical training and my graduate practice. *Work of the nurse*, 2011, (1-2), 23-27 [In Bulgarian].
12. Stucki G, Cieza A, Ewert T, Kostanjsek N, Chatterji S, Ustun TB. *Application of the International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) in clinical practice*. *Disabil Rehabil*, 2002, 24, 281-282.
13. WHO *International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps: a manual for classification relating to the consequence of disease*, 1980, Geneva.

TRAINING COURSES FOR SOCIAL WORKERS SERVING ELDERLY PEOPLE AT HOME

M. V. Vdovina

*Doctor of sociological Sciences, Professor
of the Department
theory and technology of social work
Institute of additional professional education
social workers of Moscow
1st Basmanny pereulok, 10, Moscow, Russia, 105066*

The article is devoted to the organization and content of training courses for social workers of social service of elderly people at home territorial social service centers. Stressed the importance of these courses in the continuing professional education of social workers. Shows the relationship of social workers to improve their skills, and advanced forms and methods of teaching.

Keywords: social worker, social services for older people at home, training

Modern Russian society is steadily aging. Federal state statistics service notes that almost half of the elderly people belongs to the age group 70 years and older. This group is considered as the most vulnerable due to various (biological, social, economic, etc.) reasons; their share is growing faster than the population aged 60-69 years, and will continue to grow. According to demographers, in the next period will triple the number of people aged 85 years and older. This socio-age group most in need of skilled services of social workers [4, 8].

The quality and efficiency of social service, no doubt, depend on the professionalism of those who perform it. At the same time, it is possible to allocate some of the circumstances hindering effective work of personnel serving the elderly. Among social workers very few of those who have specialized higher or secondary vocational education. Many employees come into the system of social protection of the population recently. In addition, the system of social protection of the population is now extensively modernized. Employees need new knowledge, sharing of experiences, mastering of innovative technologies, capabilities, professional communication, etc. in order to effectively adapt to new changes.

These and other factors determine the peculiarities of training for social care in an ageing society. Increasingly required training of those who are already working in the system of social protection of the population. Additional professional education is aimed at meeting educational and professional needs, professional development of an individual, ensure that its qualifications changing conditions of professional activity and the social environment[1]. On the basis of available higher or secondary education, taking into account the specifics and experience, social workers get the necessary knowledge and the ability to communicate with a wider range of colleagues, practice new skills service for senior citizens, expanding their knowledge all the time.

For social workers it is highly relevant to the training programme on "Modern approaches to social care for older people".

Consider training social workers on the example of training courses on the topic, carried out in the Institute of additional professional education of workers of social sphere of Moscow.

The students are social workers of centres of social service of the population of the capital. Named by the program they are taught from September 2015, a period of intensive development of a new model of social service of the population. In many respects this development is

connected with the entry into force from 1 January 2015 Federal law from 28.12.2013 No. 442-FZ "About bases of social servicing of citizens in the Russian Federation"[2], as well as other legal documents. Considerable attention in the new model of social services for elderly people given their active longevity, to improve the quality of life, efficiency of social services, better targeting of the provision of services[5, 11, 14-15].

The volume of training is 72 hours. Courses are practice-oriented in nature.

Educational process is carried out, mainly issuing Department of the theory and technology of social work. The program is designed on an interdisciplinary basis, with attraction of experts of the Department of social administration and economy, Department of psychology and pedagogy. Also the class is open to practice – specialists of the Department of labor and social protection of Moscow population, organizations of social service of the population, public organizations, etc.

During the period September – December 2015 500 trained social workers. Among them were surveyed; the sample was solid.

Among the audience of more than 95% were women, since most social workers are working women.

Age group of listeners is presented in figure.

As can be seen from the figure 1, among the audience dominated by 41-55-year-old people, many of which have long completed their basic professional training. About half the students have higher education. But only few of them have specialized education in social work (or get it without a job). The vast majority, working with elderly people, is based primarily on your personal life and work experience.

The work experience of students in the system of social protection of the population are shown in table.

Table The work experience of students in the sphere of social protection of the population

Experience	The percentage
up to 1 year	0,2%
from 1 year to 5 years	31,6%
from 6 to 10 years	40,1%
from 11 to 20 years	25,9%
more than 20 years	2,2%

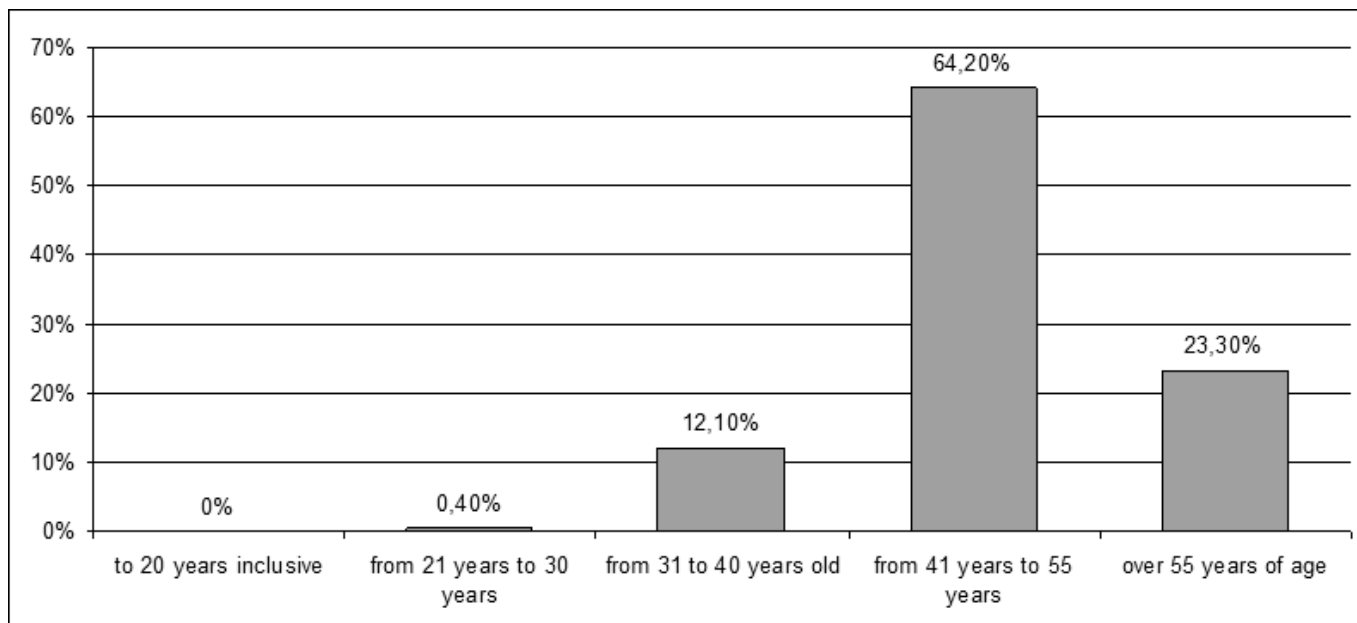


Figure. The age of the participants of training courses

The data from the table show that, in the main, students worked in the social protection system from 6 to 10 years. Currently the system is significantly upgraded, the experience requires rethinking and renewal, however basic knowledge that would allow it to make more efficient, the majority of social workers is not enough.

During the training, social workers are introduced to the perspectives and priorities of social policy for older people in modern Russia. Special attention is paid to the main directions of development of social organizations in accordance with the Federal law of 28.12.2013 by No. 442-FZ "About bases of social servicing of citizens in the Russian Federation" and the Law of Moscow dated 9.07.2008 No. 34 "On social services and social assistance in the city of Moscow" (as amended on 24.12.2015, No. 66). Discusses in detail the goals, objectives, content and ways of implementation of the Professional standard of social worker in social services. It discusses the procedures, conditions and technologies of providing social services in Moscow. Attention social workers drawn to the state legal framework for social protection and social services for older people. The main provisions of legal acts regulating the conduct of medical-social expertise, providing technical means of rehabilitation and rehabilitation services (as the bulk of the served older people with disabilities); health and social services in the system of social protection of the population.

Of course, students will learn the theory of social work in social service organizations, foundations of gerontological psychology and andragogy. Of considerable interest in modern conditions is called an information system in the sphere of social services, basis of preparation and work with the registry providers and a register of recipients of services; financial and economic bases of activities of a social service organization. A very important consideration technologies protect the personal safety of the service recipient and social worker; the oversight and evaluation of the quality of services for older people, etc.

Seminars and workshops on communication technologies in the activities of social workers; ethical foundations of social services for older people; technologies for the provision of additional social services for older people in social service organizations; to care for the elderly and disabled people at home. In practical classes methods of prevention and assessment of needs of older people in services, social service

organizations, innovative technologies and practices in social care for older people; methods of activation of personal resources and social environment of a recipient of services. Considerable attention is paid to the individual program of social services and the order of its development; to assist in carrying out rehabilitation activities, including on the basis of the individual program of rehabilitation and habilitation of the disabled person; the rules of rendering first aid. Social workers are interested in topics related to social support in the work of social service organizations on the basis of interdepartmental interaction. In the course of training practiced methods of conflict-free work and mediation in the provision of social services; the prevention of occupational strain and burnout social worker, etc.

To improve the qualifications of social workers, along with traditional uses such forms of classes, lectures-discussions, lectures-dialogues, lectures, interactive practical exercises, etc. The theoretical materials are illustrated with examples from practice of work of social service organizations.

Teaching materials (lecture notes, presentations, training manuals, reading lists, teaching materials and practical exercises) students receive through specially organized e-mail Inbox.

For the implementation of practically oriented approach in training conducted on-site training in the organization of social services, especially in territorial social service centres, where the "concentrated" experience of social services older people social workers[3, 23]. Here students directly learn best practices, innovative technologies and practices of social service of elderly people. Classes are conducted jointly by the faculty of the Institute, the management and specialists of organizations.

The schedule of classes includes the performance of Directors of territorial social service centres and their deputies with reports on the Center's activities and modern approaches to social care for older people. Before the listeners are also heads of departments and specialists of the Center, talking about the divisions of the social service organizations, revealing the procedures, conditions and technologies of providing social services in Moscow. Emphasis is topic identify the needs of older people in services, social service organizations, its prevention and methods of assessment. Of course, the tour is held in the Center, which

are group discussions, workshops, exchanges of views and experiences, workshops, revealing the contents social work in organizations social service. Students are actively involved in professional discussions and exchange of views of colleagues.

During the implementation of a practice-oriented approach, students also participate in scientific conferences, for example, in the International conference "Autonomy of the elderly person: technology and practice in France and Russia". At this conference, held on 9 December 2015 at the Institute of additional professional education of social workers, social workers spoke French gerontologists, as well as leading Russian scientists – experts in social gerontology and Department heads of labor and social protection of population of Moscow.

On the final day of training the attendees of training courses conducted outcome evaluation – credit in the form of a round table on the theme "Social work in social service organizations in the conditions of realization of the Federal law from 28.12.2013 No. 442-FZ "About bases of social servicing of citizens in the Russian Federation. Questions for its preparation are offered to trainees at the beginning of the study.

Students to prepare for the competition independently choose the form of disclosure topics: presentation, role play, analysis of difficult situations, thematic videos, etc.

Students also actively participate in charitable activities. So, in cooperation with the Interregional charity Foundation "Illustrated books for little blind children" listeners provide financial support for the publication of illustrated books for little blind children.

Overall, the participants show that the educational material they learned, and they see its application in the practice of their work. Overall assessment of competition in the form of a round table – positive, participants noted its design, developing the professionalism of social workers. Shape offsetting in the form of round table and panel discussions the audience recognizes promising and convenient.

On the basis of the final questionnaire investigated the feedback from the listeners. So, over 95% of social workers say that course that they fully meet their expectations, they are satisfied with the knowledge heard in the classroom even more than we expected initially. All the themes, in their opinion, were fully disclosed and professionally communicated to the audience. Given the possibility of remote communication with teachers (e-lectures, training sessions, quizzes and assignments, material for independent work, presentations, consultations, etc.).

In their reviews of training courses for social workers write, what classes they liked, the course is useful for applying in practice, all the themes interesting, especially on the psychology of old age, additional social services. A lot of important information gained on the field trip. Love the combination of different forms of teaching (discussion, lectures, video presentations, etc.).

In General, students noted the usefulness of training courses, expressed gratitude for the high level of organization of the educational process.

LITERATURE AND SOURCES

1. Federal'nyj zakon ot 29 dekabrya 2012 g. № 273-FZ "Ob obrazovanii v Rossijskoj Federacii" (s izmeneniyami i dopolneniyami).
2. Federal'nyj zakon ot 28 dekabrya 2013 № 442-FZ (red. ot 21.07.2014) "Ob osnovah social'nogo obsluzhivaniya grazhdan v Rossijskoj Federacii".
3. Vdovina M. V., Yancen M. A. Stazhirovka v professional'noj perepodgotovke social'nyh rabotnikov // Professional'noe obrazovanie. Stolica. 2015. № 10. S. 23-25.
4. Holostova E. I. Social'naya rabota s pozhilymi lyud'mi. 7-e izd., pererab. i dop. M.: Dashkov i K^o, 2014. 340 s.
5. Ehnciklopediya social'nyh praktik podderzhki pozhilyh lyudej v Rossijskoj Federacii / Pod red. E. I. Holostovoj, G. I. Klimantovoj. M.: Dashkov i K^o, 2016. 552 s.

ENRICHMENT OF WORLD OUTLOOK OF FOREIGN STUDENTS IN STUDYING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

ЗБАГАЧЕННЯ СВІТОГЛЯДУ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Vylka L.

Senior teacher at Department of Social Science and Ukrainian Studies of High State Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University"

Вилка Л. Я.

Старший викладач кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ «Буковинський державний медичний університет»

Abstract. In the article investigates of formation of peculiarity of world outlook of foreign medical students in the new cultural and ethnic conditions. The article analyzes the mechanisms of adaptation of foreign medical students in the Ukrainian.

Keywords: bilingualism, communicative activities, cross-cultural adaptation, speech situation, world outlook, factors.

Анотація. У статті досліджуються особливості формування світогляду іноземних студентів-медиків у нових культурно-етнічних умовах, аналізуються механізми адаптації іноземних студентів медичних вузів в україномовному середовищі.

Ключові слова: білінгвізм, комунікативна діяльність, міжкультурна адаптація, мовленнєва ситуація, світогляд, чинники.

Актуальність теми дослідження. Комунікативна діяльність – один із найефективніших способів оволодіння мовою. Навчання іноземних студентів українською мовою передбачає реалізацію комунікативного підходу, застосування якого часто ускладнене багатьма чинниками. До факторів, що створюють труднощі у вивченні української мови та засвоєнні професійної інформації для іноземних студентів-медиків, належать, передусім, проблеми ментальної адаптації та білінгвізму у країні. Оскільки питання адаптації іноземних студентів медичних вузів, проблеми збагачення їхнього світогляду та вплив білінгвізму на формування мовної компетенції довгий час залишалися недостатньо вивченими, ми поставили собі за мету дослідити вплив комунікативного підходу у вивченні української мови як іноземної та формування світогляду іноземних студентів, що зумовило актуальність нашої наукової роботи.

Ступінь наукової розробки проблеми. Як відомо, комунікативний підхід – основний фактор, який формує методичну спрямованість викладача-мовника у викладанні української мови іноземним студентам. Розробкою комунікативного підходу займалися багато наукових колективів та методистів. Найбільш вагомий внесок в обґрунтування заданого підходу зробили Г. Уїдоусан, У. Літлвуд, Г. Пефо, Є. Пассов.

У процесі формування комунікативних умінь щодо вивчення української мови іноземцями найбільш дієвою та ефективною можна вважати таку організацію навчання, яка забезпечувала б залучення студентів до комунікативної діяльності, що слугує необхідною передумовою для збагачення світогляду іноземного студента-медика.

Наш внесок у розробку досліджуваної проблеми полягає у вивченні адаптації іноземних студентів в україномовному середовищі. Основними засобами реалізації цього завдання стало впровадження комунікативного підходу в навчальний процес та обмін міжкультурною інформацією, що, безсумнівно, призводить до збагачення світогляду студентів-медиків.

Мета дослідження

- З'ясувати особливості формування світогляду іноземних студентів-медиків у нових культурно-етнічних умовах з огляду на їх залучення до комунікативної діяльності.
- Проаналізувати механізми адаптації студентів медичних вузів в україномовному середовищі.
- Із реалізації мети дослідження впливають основні завдання роботи:
 - охарактеризувати основні чинники, які впливають на формування світогляду студента;
 - дослідити проблеми адаптації іноземних студентів у новій комунікативній ситуації;
 - проаналізувати переваги комунікативного підходу для оптимальної мовної адаптації студентів-іноземців;
 - розробити методичні засоби реалізації комунікативного підходу на заняттях з української мови з метою ефективного оволодіння студентами-медиками професійної інформації.

Методи дослідження зумовлені реалізацією мети та завдань роботи, а також особливостями вивченого матеріалу. Матеріал

дослідження зібраний індуктивним та узагальнений дедуктивним шляхом. Описовий метод використано для з'ясування основних чинників, які впливають на формування світогляду студента. Методику лінгвокультурологічного коментаря застосовано для дослідження проблем адаптації іноземних студентів у новій комунікативній ситуації.

Порівняльний метод слугує засобом зіставлення різних адаптаційних механізмів, з-поміж яких найбільш дієвим став комунікативний підхід.

Об'єктом дослідження є комунікативний підхід у вивченні української мови іноземними студентами як збагачення їхнього світогляду.

Предмет дослідження – формування світоглядних переконань у студентів-іноземців в умовах нової комунікативної ситуації.

Наукова новизна полягає в тому, що в дослідженні вперше здійснено аналіз світоглядних механізмів у іноземних студентів-медиків на основі залучення їх до нового комунікативного процесу в україномовному середовищі.

Теоретичне та практичне значення роботи зумовлене важливістю досліджуваної проблеми для розробки системного підходу щодо адаптації іноземних студентів.

Результати дослідження можна застосувати у практичній навчальній діяльності (у розділах «Основи українознавства», «Історичне минуле та сучасне України», «Міста України»), а також для підвищення професійної комунікативної компетенції студентів-медиків під час вивчення медичної термінології.

Структура й обсяг роботи. Фрагмент складається зі вступу (актуальні теми), основної частини, що складається з трьох підрозділів, висновків і списку використаної літератури. Загальний обсяг основного тексту 13 сторінок. Список використаної літератури складає 11 джерел.

Світогляд — сукупність переконань, оцінок, поглядів та принципів, які визначають найзагальніше бачення та розуміння світу і місце особистості у ньому, а також її життєві позиції, програми поведінки та діяльності. Світогляд людини зумовлений особливостями суспільного буття та соціальними умовами.
(ru.wikipedia.org)

Збагачення світогляду людини – одна із найважливіших передумов формування всебічно розвиненої особистості. Перед іноземними студентами, які навчаються в українських вищих навчальних закладах та мають вже сформовані на Батьківщині світоглядні переконання завдяки своїм культурно-етнічним особливостям, постають в Україні певні адаптаційні проблеми в нових комунікативних ситуаціях.

І. Адаптація - складне багатофакторне явище, що має свої власні механізми та закономірності, вивченням яких займаються представники багатьох галузей науки. Відповідно до своїх професійних інтересів вони акцентують увагу на певних видах адаптації: біологічній, психічній, психологічній, соціально-психологічній, соціальній, соціально-педагогічній, професійній та ін. Визначаючи суть цього

поняття, дослідники виходять із розуміння того, що адаптація може розглядатися як процес, стан, властивість чи результат діяльності, що виникає за певних умов і триває протягом певного періоду, доки не буде встановлено динамічної рівноваги між системами, що адаптуються.

У психолого-педагогічній літературі адаптація студента розглядається як адаптація до навчального процесу у вищому закладі освіти або як адаптація до майбутньої професійної діяльності.

Проблеми адаптації студентів до навчально-виховного процесу у вищих закладах освіти розглянуті в дослідженнях В.П. Волкової [1], Є.Д. Научителя [5], В.С.Штифурака [11] та ін.

Результати емпіричних досліджень свідчать, що суттєвий вплив на процес адаптації має рівень освіченості індивіда. Доведено, що успішно адаптуються молоді, високоінтелектуальні та високоосвічені люди. Щодо особистісних властивостей людини, то дослідники вказують на те, що не існує універсальних характеристик людини або набору певних якостей, які б сприяли процесові адаптації до будь-якої культури. Т. Стефаненко серед таких характеристик виокремлює професійну компетентність, високу самооцінку, комунікабельність. На її думку, це повинна бути людина екстравертного типу, пріоритетними для якої є загальнолюдські цінності, людина, яка вміло збереже свою культурну ідентичність і з розумінням та повагою ставитиметься до норм, традицій, звичаїв нової культури [7].

Не менш важливим чинником, який впливає на процес адаптації до нової культури, є готовність особистості до змін, які її очікують, сформованість мотивації до адаптації. Психологічно краще переживають зміни люди, які свідомо, добровільно прагнуть бути включеними в чужу групу. Індивіди, які готові до змін, опинившись в мультикультурному суспільстві, як правило, частіше контактують з місцевим населенням, що зменшує їх рівень культурного шоку. Але, звичайно, потрібно звернути увагу на характеристики самих культур, зокрема, що в них різне, а що спільне, адже було виявлено кореляційний зв'язок між ступенем вираженості культурного току і культурною дистанцією. Індекс культурної дистанції включає в себе мову, релігію, структуру сім'ї, рівень освіченості, матеріальний комфорт, клімат, одяг тощо. Дослідження всіх цих показників дає підставу стверджувати, що процес адаптації до нової культури може бути менш болісним, якщо нова культура має багато спільного з рідною.

Важливим чинником, який впливає на процес адаптації іноземних студентів, є особливості культури, в якій перебувають студенти - іноземці. Менш успішно адаптуються представники культур, в яких традиції й поведінка значно ритуалізовані, наприклад, студенти, Африки, Азії, Індії. Дослідження показують, що досить важко адаптуються представники так званих «великих держав»: їм заважає їхня пихатість та зарозумілість. Окремим чинником можна вважати культурні особливості країни, в якій перебуваєш. Значно легше адаптуватися в країнах, де на державному рівні дотримується політика культурного плюралізму, принципи рівності, свободи вибору і партнерства представників різних культур. Моноетнічне суспільство є менш толерантним по відношенню до представників інших культур. Безумовно, вагомий вплив на процес адаптації здійснюють і ситуаційні фактори - рівень політичної та економічної стабільності в країні, рівень злочинності, соціальна політика держави тощо.

Кращій адаптації студентів - іноземців до нового соціокультурного середовища сприяють дві групи факторів: ті, що залежать від студента, і ті, що залежать від викладача. З боку студента важливо: належний рівень базової підготовки, рівень знань української мови, індивідуальна здатність до навчання, особливості

національного менталітету. Викладач, у свою чергу, повинен бути компетентним у викладанні свого предмета, володіти мовою спілкування і певними особистими якостями. Виховна робота з іноземними студентами має, безперечно, специфічні особливості, що пов'язані зі складною адаптацією останніх до нових умов перебування, проживання й навчання. Але саме в цьому й полягає одне з важливих завдань викладачів — допомогти краще адаптуватися студентам, що пізніше, звичайно, сприятливо вплине на формування позитивного іміджу навчального закладу і нашої держави загалом серед іноземних студентів. І саме це є ключові моменти всієї навчально-виховної роботи закладу. Зазначені завдання повинні вирішуватися завдяки проведенню різноманітних бесід, екскурсій, відвідування музеїв. Доцільно проводити такі виховні бесіди: «Україна і її місце у сучасному світі», «Українська мова: її історія і роль сьогодні», «Чернівці історичне місто», «Українські звичаї, традиції, свята в Україні» та ін.

Дослідники Т. Стефаненко та Н. Фрейнкман - Хрустальова, А.Й. Новиков стверджують, що міжкультурна адаптація не розглядається як повна асиміляція з чужою культурою. Це процес входження в нову культуру, поступове засвоєння її норм, цінностей, традицій. При цьому особистість, яка соціально і психологічно інтегрувалася з чужою культурою, повинна пам'ятати про особливості рідної культури, традиції та звичаї свого народу. Тільки в такому випадку, підкреслюють вчені, можна говорити про адекватну міжкультурну адаптацію [7; 10].

Ми вважаємо, що проблему міжкультурної адаптації можна полегшити, якщо провести підготовку індивіда до міжкультурної взаємодії, застосовуючи такі традиційні форми навчальних програм, як освіта, орієнтування, інструктаж і тренінг. Мета такого навчання - отримання знань про культуру, історію, географію, звичаї та традиції тієї чи іншої культури. До навчальних програм повинно входити також орієнтування, мета якого швидке знайомство людини з новим культурним середовищем, з його основними нормами, цінностями, переконаннями. При цьому, як правило, використовуються посібники, побудовані за принципом: «Ось так можна поводитись, а ось так не можна поводитись ні в якому разі!» Інструктаж дає відповідь на запитання, які можуть виникнути на перших етапах перебування в країні. Увага акцентується на окремих аспектах пристосування до нової культури.

Багаторічна практика свідчить, що найефективнішою формою підготовки індивідів до міжкультурної взаємодії є тренінг. Його програма повинна бути спрямована на те, щоб допомогти людині налагодити міжособистісні контакти, впоратися з психологічним стресом, конструктивно спілкуватися з місцевим населенням, виробити вміння приймати цінності, норми, рольові структури чужої культури.

Можна з впевненістю стверджувати, що найбільш ефективними є тренінги, які включають реальні міжкультурні контакти, наприклад, семінари з елементами групової дискусії, де обговорюються ситуації, які виникли при особистих контактах представників двох народів, до яких належать учасники. Широкого застосування набувають атрибутивні тренінги, в яких основна увага учасників концентрується на вмінні розрізняти та розуміти інтерпретацію поведінки або діяльності представниками тієї чи іншої культури. За умов дефіциту інформації про іншу культуру суб'єкти взаємодії починають приписувати один одному як причини поведінки, так і самі зразки поведінки або якісь загальніші характеристики.

Не менш популярними в багатьох країнах світу є ще, так звані, культурні асимілятори, їх ще називають технікою підвищення міжкультурної сенситивності. Основна їх мета - навчити людину бачити ситуацію з точки зору членів чужої групи, розуміти їхнє бачення

світу, але при цьому, безперечно, не забувати своєї культури, їх також можна застосовувати в процесі адаптації іноземців до україномовного середовища.

Отож, в результаті нашого дослідження ми встановили, що полегшення міжкультурної адаптації студента-іноземця є одним із завдань викладача вищого навчального закладу, а проблеми, які виникають при цьому, слід розглядати не як патологічні симптоми, а, в багатьох випадках, як брак певних знань про звичаї, норми, цінності, стереотипи поведінки представників іншої культури, який потрібно долати спільними зусиллями викладачів та студентів-іноземців в атмосфері міжкультурної толерантності.

II. Під час навчання іноземних студентів в україномовному середовищі найбільш дієвою та ефективною можна вважати таку організацію навчання, яка забезпечувала б залучення студентів до комунікативної діяльності, адже саме процес спілкування ускладнений багатьма чинниками.

Одним з таких чинників, який вагомо впливає на вивчення української мови як іноземної, є білінгвізм в Україні. Хоча незаперечним фактом є те, що українська мова є єдиною державною мовою України, мовою її органів влади та усіх державних інституцій, мас-медіа та в деяких областях нашої держави більша частина населення в щоденному мовленні використовує переважно російську мову. Таке активне чи пасивне використання російської мови зумовлене об'єктивними причинами: нашим історичним минулим, геополітичною ситуацією, розвитком національної культури, зрештою, нашою ментальністю.

Узагальнюючи все вищесказане, можемо додати, що викладання української мови як іноземної ускладнюється обмеженою кількістю навчально-методичної літератури та довідкових джерел, аудіо та відеозасобів навчання української мови саме для студентів-іноземців. Тому першочерговим завданням для викладача у вирішенні даної проблеми стає створення методичних матеріалів, навчально-методичного забезпечення курсу «Українська мова як іноземна» з акцентом на комунікативному підході.

Оскільки зазначений курс є практичним, то і його метою є практичне оволодіння мовою, що полягає у формуванні комунікативно-професійного спілкування, комунікативної компетенції іноземних студентів. Тобто, комунікативний підхід є основним фактором, який формує методичну спрямованість викладача-мовника у викладанні української мови іноземним студентам. Розробкою комунікативного підходу займалися багато наукових колективів та методистів. Найбільш вагомий внесок в обґрунтуванні згаданого підходу зробили Г. Уїдоусан, У. Літлвуд, Г. Пефо, Є. Пассов.

У процесі формування комунікативних умінь щодо вивчення української мови іноземцями, найбільш дієвою та ефективною можна вважати таку організацію навчання, яка забезпечувала б залучення студентів до комунікативної діяльності, адже "комунікативний підхід передбачає вихід у такі ділянки комунікації, де проявляються наміри та інтенції мовця, його рольові характеристики, особливі стратегії мовленнєвої поведінки. В центрі уваги опиняються питання, пов'язані з використанням мови у конкретних мовленнєвих актах, явища мовної та мовленнєвої варіантності" [5].

Комунікативний підхід орієнтований на організацію процесу навчання, адекватного процесу реального спілкування завдяки моделюванню основних закономірностей мовленнєвого спілкування (в інтерпретації Є. Пассова), а саме:

1) діяльнісний характер мовленнєвого спілкування, що втілюється в комунікативній поведінці викладача як учасника процесу спілкування та навчання, вмотивованій, активній поведінці студента;

2) предметність процесу комунікації, яка має бути змодельована визначеним набором предметів обговорення (тем, проблем);

3) ситуації спілкування, що моделюються, як найтипівіші варіанти стосунків учнів між собою;

4) мовленнєві засоби, які забезпечують процес спілкування та навчання в даних ситуаціях.

У процесі навчання з комунікативним підходом студенти набувають комунікативної компетенції

- здатності користуватися мовою залежно від конкретної ситуації. Показовим є те, що студенти навчаються комунікації в процесі самої комунікації.

Комунікативна компетенція також передбачає оволодіння правильною артикуляцією та здатністю підбирати відповідні мовні засоби, виходячи з комунікативних намірів. У цьому процесі можна розрізнити наступні основні компоненти:

- лінгвістичні (такі мовні навички: як говоріння, читання, аудіювання, письмо);

- прагматичні (підбір вербальних та невербальних засобів відповідно до конкретного мовного акту);

- соціокультурні (вивчення культури та звичаїв країни, мова якої вивчається).

Отже, взаємодія всіх цих компонентів забезпечує здійснення вдалого комунікативного акту, тобто взаєморозуміння. Вивчення української мови іноземними студентами має за мету успішне спілкування з носіями мови, а також сприйняття автентичних українських матеріалів, тобто таких, які реально використовуються носіями мови в щоденному мовленні.

III. Проте, розвиток комунікативних навичок у процесі вивчення української мови іноземцями ускладнений деякими чинниками. Одним з яких є те, що новий матеріал має опиратися на вже вивчений, і це дещо обмежує форми роботи. Інший полягає у тому, що "при вивченні української мови іноземними громадянами першочергову роль відіграє мотивація, тобто переконання в необхідності її засвоєння..." [5]. І від того, наскільки студент увійде в навчання, зрозуміє його мету та організує свою навчальну діяльність, залежить кінцевий результат. У процесі навчання української мови як іноземної ми виходимо з того, що той, хто вивчає мову, є мотивованим. Проте, як вже згадувалося, це не завжди так, а тому викладач потребує певних стратегій для того, щоб підтримувати вмотивованість студента тривалий час. Для цього рекомендуємо наступні стратегії:

- ситуація на занятті повинна бути повністю використана;

- текстові матеріали повинні підбиратись таким чином, щоб вони містили цікаві теми та розмовні моделі;

- комунікативні вправи повинні проводитись регулярно, але завжди короткими фазами;

- слід особливо наголошувати на тому, що українська мова потрібна для щоденного спілкування.

З перших занять повинна практикуватись вільна комунікація, тобто вираження власних думок, пропозицій, суджень, пояснень, запитань у незапланованих ситуаціях. Викладач може починати заняття із запитань, які безпосередньо стосуються життя студентів: "Як ваші справи? Що ви робили вчора? Як ви провели вихідні? Який фільм ви переглядали вчора?"

Для активації раніше вивченої лексики та розвитку креативних здібностей студента на початку заняття можна проводити різноманітні вправи: асоціограми, навчальні картки, ланцюжкові ігри, кросворди, вправи типу «питання - відповідь».

Подальшою формою розвитку комунікативних навичок є короткі діалоги, які базуються на мовних моделях, але містять власні су-

дження студентів. Дуже часто ці вправи вимагають роботи у парах, під час якої студенти-іноземці спілкуються між собою українською мовою. Важливо звернути увагу на те, щоб партнери у діалогах змінювалися.

Ще одним видом комунікативних вправ є рольова гра, яка використовується для відображення побутових ситуацій, наприклад, дорожня пригода, покупка, планування вільного часу тощо. До рольової гри належить також посилене використання стимуляції. Для цього студенти розподіляються на групи за інтересами та визначаються функції учасників. Спільним для цих вправ є те, що вони повинні розвивати креативні здібності студентів, активізувати їх фантазію та акторський потенціал, який прихований майже в кожній людині. Проведення занять має викликати приємні емоції, що сприяють кращому засвоєнню матеріалу.

Ефективність процесу формування комунікативних умінь також може забезпечуватись шляхом залучення студентів до діяльності, яка максимально моделює навчальний процес і створює умови для професійно орієнтованого спілкування, при цьому доцільно запроваджувати такі елементи комунікативної діяльності, як ситуативне мовлення та комунікативні блоки. Коли мова йде про оволодіння професійною термінологією, цей процес може відбуватися на основі прикладів мовленнєвих ситуацій, діалогів та полілогів. Щодо мовленнєвої ситуації, то необхідною умовою є той факт, що вона має бути якнайповніше наближена до умов природного спілкування і стимулювати студента до мовленнєвої діяльності. Доцільним є створення комунікативних ситуацій у формі діалогу, оскільки саме він передбачає природне та повне використання мовленнєвих вмінь. Діалоги можуть бути різної тематики. Для прикладу:

- 1) розмова між лікарем і пацієнтом у лікарні;
- 2) розмова між аптекарем і покупцем у аптеці;
- 3) розмова між продавцем і покупцем у магазині;

4) розмова касира і клієнта тощо.

При такій формі роботи студент-іноземець навчається висловлювати свої думки, судження з приводу різних життєвих ситуацій, отримувати необхідну інформацію. Добре і вміло організована бесіда чи дискусія сприятиме введенню, розкриттю і закріпленню значення того чи іншого слова.

Отже, ми дослідили, що навчання української мови як іноземної повинно базуватися на комунікативному підході, адже метою навчання є формування у студентів-іноземців професійної комунікативної компетенції шляхом розвитку та вдосконалення усіх видів мовленнєвої діяльності. Досягти цього, на нашу думку, можна, використовуючи на заняттях асоціограми, навчальні картки, ланцюжкові ігри, кросворди, вправи типу «питання - відповідь», а також такі елементи комунікативної діяльності, як ситуативне мовлення та комунікативні блоки, які можуть відбуватися на основі прикладів мовленнєвих ситуацій, діалогів та полілогів, що відтворюють мовленнєвий процес в реальному житті та спонукають студентів-іноземців до спілкування.

Загальні висновки.

1. Світоглядні переконання формуються внаслідок соціокультурних особливостей і впливають на становлення особистості іноземного студента.
2. Основними чинниками, які ускладнюють процес адаптації іноземних студентів, особистісні якості студента та розвиток комунікативних навичок в умовах білінгвізму (вплив російської мови).
3. Оптимальна адаптація іноземних студентів забезпечується застосуваннями комунікативного підходу.
4. Ефективність оволодіння студентами-медиками професійної інформації можна досягти за допомогою розроблених нами методичних стратегій, низки комунікативних вправ.

Література:

1. Волкова В. П. Педагогіка / Волкова В. П. – Київ, 2001. – 352 с.
2. Галузинський В. М. Педагогіка: теорія та історія: Наєч. посібник / В. М. Галузинський, М. Б. Євнух – Київ.: Вища шк., 1995. – 563 с.
3. Кормилицин А. П. Соціально - педагогічна адаптація іноземних студентів у процесі професійної підготовки. На прик. авіац. техн. коледжу: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01. - М., 1997.
4. Ніколаєва С.Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах / Ніколаєва С.Ю. - Київ: Ленвіт, 1999. – 320 с.
5. Научитель Е.Д. Основы психологии и педагогики - Уч. пособие / Научитель Е.Д. – Харьков: Нац. аерокосмический ун-т «Харьк. авиаци. ин-т», 2004. – 55 с.
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія. / Селіванова О.О. – Полтава Довгопілля – Київ, 2006. – 716 с.
7. Стефаненко Т. Г. Етнопсихология / Стефаненко Т. Г. - М.: Институт психологии РАН, «Академический проект», 1999. – С . 279-300.
8. Сурьгин А. Й. Педагогическое проектирование системы предвузовской подготовки иностранных студентов/ Сурьгин А.И. - СПб.: Златоуст, 2001. – С. 30.
9. Сухарев В. А. Психология народов и наций / Сухарев В. А., Сухарев М. В. - Д.: Сталхер, 1997. – 400 с.
10. Фрейнкман – Хрусталева Н. С. Эмиграция и эмигранты: История и психология / Фрейнкман-Хрусталева Н. С., Новиков А. Й. СПб.: Государственная академия культуры, 1995. – 386 с.
11. Штифурак В.С. Адаптация студентов – первокурсников в условиях высшего учебного заведения: Дис... канд. пед. наук 13.00.04 / Киевский госуд. лингвистический ун-т.

Bibliography:

1. Volkova NP Pedagogy / Volkov VP - Kyiv, 2001. - 352 p.

2. Galuzinsky VN *Pedagogy: Theory and History: Teach. manual / VM Galuzinsky, MB eunuch - Kyiv .: Higher HQ., 1995. - 563 p.*
3. Kormylytsyn AP *Socio - pedagogical adaptation of foreign students in the training. At prick. aviation. Sc. college: Dis. ... Candidate. ped. Sciences: 13.00.01. - M., 1997.*
4. S. Nikolaev *Methods of teaching foreign languages in secondary schools / S. Nikolaev - Kyiv: Lenvit, 1999. - 320 p.*
5. Nauchytel ED *Fundamentals of psychology and pedagogy - Ouch. posobyе / ED Nauchytel - Kharkiv: Nat. Aerokosmycheskyy University of "Kharkiv. avyats. in-t", 2004. - 55 p.*
6. Selivanov AA *Modern Linguistics: Terminology Encyclopedia. / Selivanov AA - Dovhopillya Poltava - Kyiv, 2006. - 716 p.*
7. Stefanenko *Этнопсихологія TG / TG Stefanenko - M.: Institute of Psychology RAS, "Academic Project", 1999. - P. 279-300.*
8. Suruhyn A. J. *Pedahohycheskoe Designing systems predvuzovskoy Preparation Foreign studentov / AI Suruhyn - SPb .: Chrysostom, 2001. - P. 30. 9. Sukharev VA Psychology of Nations peoples and / Sukharev VA, Sukharev MV - D .: Stalher, 1997. - 400 p.*
10. Freinkman - Hrustaleva NS *Эмыhratsyya and эмыhrantsi: History and Psychology / Freinkman Hrustaleva-NS, Novikov A. J. Petersburg .: State-owned academy culture, 1995. - 386 p.*
11. Shtyfurak VS *Adaptation studentov - pervokursnykov in terms vyssheho winding uchebnoho: Dis ... Cand. ped. Sciences 13.00.04 / Kievsky Educat. lnhvystycheskyy University.*

KNOW-WONDER-LEARN PRINCIPLE IN PROJECT DESIGNING

Voytkevich Nina

Senior instructor, Department of Foreign Languages,
the Higher State Educational Establishment
“Bukovinian State Medical University”,
Chernivtsi, Ukraine
E-mail: ninavoytkevich@gmail.com

Topicality. The knowledge of English today has become an essential and integral feature of an educated person. Nowadays it is impossible to participate in an international conference, to work with up-to-date technologies, to share experience or simply to travel without knowledge of English. Approaches and methods of teaching and learning English have been changed in the course of time due to different purposes and goals defined. According to the Presidential Order the year of 2016 was proclaimed the Year of English in Ukraine, and due to this fact the requirements and tasks to teaching and learning the language are raised to a higher level as well as the role of the teacher is transformed. A growing interest to learning English by the students of non-linguistic specialties (Language for Special Purpose), and medical students in particular, should be considered in respect of preparing them for International English Language Tests of different levels reflecting the four basic language skills: listening, reading, writing, and speaking. In our work we focus on the issues of writing suggesting new methods and techniques, which help the teachers and students to achieve best possible results.

Objective: to introduce and substantiate the use of the know-wonder-learn principle in completing a research paper/project; to teach how to create each required block or unit throughout the process of preparing a report; to assist the learners of English to adapt to new realities and requirements of modern life.

Key words: content requirements, research paper, know-wonder-learn principle, plagiarism, outline, graphic organizers, body paragraph, self-realization.

The period ranging from the end of the XX century – the beginning of the XXI century was marked by the development of methods which include both communicative and academic objectives. The main principles were moving from the general to separate, integration of the language with other branches of science. In modern methodology these are variants with different names: “Whole Language Content Approach”, “Cognitive Approach”, “Content-Based ESL Program”, “Cognitive Academic Learning Approach”. All these methods and approaches are indicative of a growing interest to learning foreign languages and regulation of their role in modern world. In addition, when a language is taught to students of non-linguistic specialties – so-called Language for Special Purpose (LSP) – this phenomenon should be always taken into account by the authors of language courses covering a range of various occupations.

One more rather fruitful and creative method is Content and Language Integrated Learning (CLIL) introduced in 1993 by Michael Lewis and innovated in 2004 by Hugh Dellar and Andrew Walkley is likely to provide immediate feedback and progress. CLIL envisages four aspects in learning – grammar, vocabulary, functions and content – in equally correlated ratio with the emphasis on lexical approach. CLIL appears to be quite efficient while teaching and learning medical English [4, 27]. All the above mentioned methods and approaches have been successfully tested in different times. Success of their use depended on the number of various factors and circumstances: the level of English of learners, the purposes outlined, the time allotted to achieve the goals, the age of learners and their motivation, the requirements of time etc. In every particular case it is a creative work of the teacher who is supposed to teach, to stimulate for learning, to direct in a proper way in

order to get the best possible results.

The year of 2016 is special for both teachers and learners of English in Ukraine as according to the Presidential Order it is proclaimed the Year of English. It means that attitude to the role of the foreign language should be raised to a much higher level as well as the requirements to those who teach and learn it. Young scientists who now defend their scientific theses and pretend to obtain scientific degrees are supposed to pass B2/upper intermediate level in one of the suggested tests: TOEFL, IELTS, FCE etc. These tests are designed for those who want to study in the medium of English abroad, the qualification obtained proves you have the language skills and abilities enabling you to live, study and work independently in an English-speaking country. In this respect the teacher's role changes to an advisor rather than a classical traditional mentor [2, 5].

From year to year more and more young Ukrainian scientists and students are involved into international conferences, symposia and projects held both in Ukraine and abroad. They are facing certain challenges in writing scientific papers, presenting reports, or project designing. While doing it they should keep to the common standards and requirements which will help them in completing a research paper. Contrary to CLIL with its emphasis on vocabulary the know-wonder-learn principle we are going to present focuses on writing. While speaking and listening permit some mistakes in speech, the same ones made in writing strike one's eyes and are considered to be rude errors. At the same time, the tasks on developing writing skills in most tests are of the same type and do not distinguish themselves much. Usually they include the following tasks: describe something on the picture, graphs or diagrams using key words; answer the questions; re-order sentences to create one coherent text; rewrite the given paragraphs to improve grammatical accuracy, style or avoid repetitions etc. Due to this fact the teacher of English is supposed to give his students definite and precise instructions before writing a research paper. The more mistakes a student makes in a piece of writing, the more difficult it is to read and make sense of what he/she is trying to say.

English language teachers working at our University both with Ukrainian and foreign students should also consider certain differences existing between people of different nationalities and countries. Thus, to introduce international students into educational process the tutors should consider the following factors: national, cultural, religious and social belongings; encouragement and awaking interest of students; formation of their cognitive ability. Individual qualities and characteristics of students should also be taken into account, as they are defined by their national environment. Adjustment should be considered as a complex program, its success is determined by many parameters and criteria, and its implementation will improve the quality of education of international students and enable them to get appropriate professional qualification [3, 102]. In addition to that, the fact of knowing English better by foreign students should also be considered. For many of them (the majority of foreign citizens studying at Bukovinian State Medical University are from India, Ghana, Nigeria) English is the second language and the state language in their countries. In this respect we are not very much concentrated on grammar, spelling or something like that, but on the content mostly.

Therefore, before writing a project, first of all, it is necessary to understand whom are you working with, to specify the subject and the objective of the study, to delineate and evaluate the arguments and specific claims, including the validity of the reasoning as well as the relevance and sufficiency of the evidence. After that informative/explanatory theses should be written to examine and convey complex ideas

and information clearly and accurately through the effective selection, organization, and analysis of content. Writing should be clear and coherent with appropriate selection of the development, organization and style corresponding to the tasks, purposes and audience. Relevant information should be gathered from multiple print and digital sources, the credibility and accuracy of each source assessed, and the information integrated while avoiding plagiarism. The evidence from literary sources should be drawn to support analysis, reflection and research.

The moment a topic is chosen, research paper requirements concerning the structure should be accurately defined, that is, the number of pages, point font, minimum content including introduction with general background information, thesis or abstract containing concepts and details one is going to discuss in his/her work, body paragraphs with major ideas and supporting details, conclusion with general overview of key points, references with the minimum sources indicated.

Nowadays with an access to any kind of information some restrictions must be kept to. Usually Wikipedia, Google searches, or URLs are not encouraged to be used in paper. Due to the nature of a research paper, one must be vigilant when citing sources. All sources will be checked to insure no plagiarism has occurred. At any time a researcher may be requested to see any of the sources cited within the list of works. Failure to produce a source may be considered plagiarism. Actions that might be seen as plagiarism are: buying, stealing or borrowing a paper; hiring someone to write your paper; using the source too closely when paraphrasing; building on someone's ideas without citation; copying from another source without citing (on purpose or by accident). Thus, plagiarism can be deliberate or accidental, although, both kinds are illegal and prohibitive.

There two more things which are very much helpful in designing projects: outline and graphic organizer. The ability to construct an outline for a research paper helps to ensure that your paper is well organized and logical. The outline is a required part of the research paper process and may be included into the student's structural preliminary plan (at teacher's discretion). Roughly speaking the outline is a skeleton of the project, one of the patterns given below:

- I. Introduction.
 - A. General Background Information (everything one knows from books, in the course of studying some disciplines etc.).
 - B. Thesis (what concepts and details is discussed in the work).
- II. Body Paragraphs (major ideas and supporting details; the number of paragraphs depends on purposes and tasks of the research as well as information available).
- III. Conclusion (practical outcome of the work, general overview, key points).

Graphic organizer is a table with the three blocks corresponding to the three main issues of the know-wonder-learn principle. Here there's an example how to fill in the table preparing the project as it were on medicinal plants of the region a medical student lives in.

What I Know	What I Wonder	What I have Learned
Most likely I know there are many medicinal plants used in folk medicine; I know some of them and where they are used (e.g. cosmetics).	How should I make a correct choice of plants to treat some diseases? What season are they collected? Where can I actually find them?	What chemical, physical or healing properties do these medicinal plants have?

While giving directions the teacher is supposed to give accurate instructions to the students/learners within the academic context to be able to write clear, formal English; complete all the tasks defined in the outline and graphic organizer appropriately; to organize and link the ideas clearly; to write accurately and with a good range of vocabulary, keeping to grammar and requirements of style.

Our practice and experience show that one should start with an elementary research implementing it in writing. Gradually from simple to more complicated projects students will gain more experience improving their skills and abilities in compiling their works and presenting reports. Step by step they become more independent and are able to design rather complicated projects themselves without constant and

tiresome supervision of their counselors or instructors.

Conclusion. Teaching and learning English today is an integral part of professional-pedagogical activity at any higher educational establishment. At the same time, it is a complicated problem, as young people studying at the University now got their basic education at home and at school, which both present different views concerning upbringing process. In addition, the process of professional development of a student, future specialist, consists of several stages: awareness of the human social role, realizing the requirements of future profession, conscious application of these requirements to his/her personality, self-education and self-realization [3, 97]. The know-wonder-learn principle suggested might be of great assistance in this respect.

References:

1. John P. Miller. *The Holistic Curriculum*. – University Toronto Press, 2007. – 216 p.
2. Mykhailenko V.V. *Learner-Teacher's Roles in Globalizing the Class-Room. Dyalnisno-zorientovanyi pidhid yak shliakh formuvannya movnykh ta movlennievnykh kompetentsiy z inozemnykh mov u konteksti polikulturnosti osvithniogo procesu Bukovyny / Materialy regionalnoi konferentsiyi. 9 grudnia 2005. – Chernivtsi, 2005. – Діяльнісно-зорієнтований підхід як шлях формування мовних та мовленнєвих компетенцій з іноземних мов у контексті полікультурності освітнього процесу Буковини / Матеріали регіональної конференції. 9 грудня 2005. – Чернівці, 2005. – С. 3-7.*
3. Olenovych O., Voytkovich N. *Individual approach in tutor's work with groups of international students / Nauka i Studia – 2014// Materialy X Miedzynarodowej Naukowi-Praktycznej Konferencji “Medycyna Nauk Biologicznych Rolnictwo Weterenaria Ekologia - 2014”. 07-15.03. 2013. – Przemysl: Nauka i Studia, 2014. – NR 8(118). – С. 97-102.*
4. Voytkovich N.I. *Content and Language integrated Learning. Бъдещите изследвания – 2012 / Материали за VIII международна научна практична конференция. – София: Бял ГРАД-БГ. – 2012. – стр. 26-29.*

“CFSE-METHOD” APPLICATION IN SMALL GROUPS WHILE TEACHING BIOORGANIC AND BIOLOGICAL CHEMISTRY TO FOREIGN STUDENTS

Dikal M.V.

*Candidate of Medical Science, Associate Professor,
Department of Bioorganic and Biological Chemistry
and Clinical Biochemistry,
Higher State Educational Establishment of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”,
Chernivtsi, Ukraine
vitmar888@mail.ru*

Ferenchuk Ye.O.

*Assistant, Department of Bioorganic and Biological
Chemistry
and Clinical Biochemistry,
Higher State Educational Establishment of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”,
Chernivtsi, Ukraine
elfer@mail.ua*

The top priority task of modern higher education is elaboration and application of effective educational technologies promoting the development of creativity and initiative of a student, increasing the level of formation of his/her professional competence. An integral part of medical education is learning the course of Bioorganic and Biological Chem-

istry, a science playing an important role in the development of modern branches of medicine. A qualitative successful training of a doctor should be based on comprehensive methodical approaches to organize teaching and educational processes, therefore, improvement of traditional forms of education and searching for new methods considering

scientific-technical progress and requirements of the society is a topical problem of modern medical education.

Active methods of teaching are one of the techniques of effective organization of educational process at higher educational establishments. Psychological peculiarity to teach foreign students is a number of difficulties, and their overcoming requires from teachers/instructors their personal emotional stability, awareness of a specific national character and mentality of foreign students. The educator holding classes with foreign students should have such features as communicability, sociability, ability to overcome psychological barriers in communication and create favourable psychological conditions to adapt students for their education at the university. Frequently foreign students study in one academic group together with the students from other countries, and it increases psychological barrier and complicates adaptive process in a new strange surrounding [1, 90; 2, 1564]. Awareness of psychological-emotional peculiarities of the students' group and the level of preparation of an every student enable the teachers to apply pedagogical-psychological methods of students' self-regulation in the educational process more effectively with the purpose to raise their personal motivation to learning, self-discipline and improve their progress in studies.

The objective of the article is to generalize approaches to the peculiarities of organization of teaching/learning in small groups with "case-method" application while holding the classes on Bioorganic and Biological Chemistry for foreign students of medical specialties.

Comparing the reasons, tasks, methods and purposes of modern and traditional pedagogical science one should emphasize orientation of the innovative pedagogical science to individuality, self-development and self-perfection of learners. A group work has its own peculiarities and methods, it is effective and complicated in its organization at the same time. By its psychological-pedagogical peculiarities the method of teaching/learning in small groups differs from other types of a group work, as it is directed to form practical skills and abilities of independent work, thus it is the most effective in comparison with other methods being one of the constituent of the didactic system. To achieve a positive result of the educational process the collaboration with students should be used systematically, the results obtained should be estimated and improved. Sharing their work and exchanging the information in the academic group students are able to overcome their uncertainty and fear of educational failure. Under conditions of mutual learning and assistance their cognitive motivation increases.

During classes on Bioorganic and Biological Chemistry in the groups with foreign students with the aim to solve educational-cognitive and communicative-learning tasks effectively and quickly, the method of "small groups" in combination with "case-method" is rather reasonable to be applied. 'Case-method' to solve situational tasks is rather productive as the technology of mutual learning in small groups, it is based on collaboration, application of theoretical pedagogical and psychological principles to obtain practical skills and overcome language and psychological difficulties. On of the conceptual fundamentals of the method is to place students in small groups to promote their socialization as personalities. In case this pedagogical conception is applied, the student becomes an object and subject of socialization at the same time, develops as a personality by means of intellectual, motivational and emotional stimulation with the purpose of a complete realization of the individual in the future profession of a doctor. A positive aspect to apply "case-method" in small groups is organization of educational process as the way to search and make decisions [3, 20; 4, 81].

In big groups students are often passive recipients of the infor-

mation, while in small ones they are maximally active discussing and generating ideas. The main function of small groups in the process of educational activity is quick and effective achievement of learning purposes with high educational progress. Emotional function of work in small groups is realized by the desire to achieve respect and confidence among group-mates, future co-workers. In a small group students feel it easier to share their views, ideas, suggestions concerning the solution of different tasks, psychologically easier they experience their failure of a wrong idea, they get rid of their hang-ups, are involved in the work more actively, learn new material quicker and try to compete with leaders. Due to this facts the teacher/instructor can divide students into smaller groups according to their levels of preparation and get the opportunity to make educational process individual, to form an integral team, to raise the discipline and to control the process of acquiring practical skills and introducing theoretical knowledge into practice more effectively [5, 264].

Small students' groups during practical classes are characterized by emotional enthusiasm and scientific interest of every student. In case the tasks are solved together every participant of a small group tries to be useful as much as possible in the process of completion of a practical work, therefore this approach is effective to stimulate independent kinds of activities, more fruitful in completion of home tasks, and it makes student be more attentive when the teacher explains. While studying in small groups students acquire abilities to communicate without conflicts, to understand each other quickly, to participate together in the solution of complicated tasks.

In small groups complicated tasks are solved more successfully, difficult educational material is learnt better, cognitive activity is enhancing, the development of individual and group responsibility is stimulated. While studying in small groups students are involved into active cognitive activity, acquire valuable social abilities, create a friendly atmosphere in the group, achieve self- and mutual respect, learn how to estimate their own possibilities and other members of the group adequately [2, 1566; 6, 1139].

The structure of a practical class with mini-groups begins with a classical preparatory stage: the teacher explains basic test check questions of the topic, reviews the rules and principles to conduct the practical work, directs the students how to combine theoretical knowledge and practical skills. After the basic material is presented the teacher forms three-four working groups of students supplying them with a "case" – situational task. In addition to pedagogical tasks while distributing student into the groups the teacher should solve the following psychological tasks as well:

- to form a motivation ability of the students to mutual work;
- to accept the rules and requirements of mutual activity;
- to create unity of views in the group.

While teaching the theoretical subject Bioorganic and Biological Chemistry a "case" is specially prepared by the teacher educational material containing structural description of a situation from medical practice and requiring knowledge both from Biological Chemistry and diagnostics of patient's condition. Such a kind of active learning helps to transform a mini-group of students from their educational surrounding in the class-room into their future working places, activate their knowledge, overcome language barrier for mutual analysis, discussion and solution of a situational task [7, 12].

Application of "case-method" in the group of foreign students while teaching Bioorganic and Biological Chemistry promotes the formation of professional skills, makes the educational process more dynamic, richer, full of content and more informative. By means of "case-meth-

od" not only practical problem is reflected, but the whole complex of knowledge necessary to master and apply the tasks becomes topical, therefore, the method combined educational, analytical and teaching activities successfully [8, 10; 9, 45]. In the process of solution of a situational task in small groups every student acquires certain experience of practical application of knowledge, learns to analyze the situation, to suggest arguments in the process of discussion and draw conclusions.

To organize the work in a small group 5-7 minutes are necessary. During this time the members of the team coordinate the amount of work and tasks to be solved. Working in a small group students chose a correct answer by means of a discussion, everyone has an opportunity to substantiate his/her variant. During this time the teacher is observing their coordination of work in a mini-group on the whole and every student separately.

While discussing situational tasks in the class-room the teacher has to estimate practical skills of the students from every group, theoretical aspects of knowledge in every group, proper solution of the task received. During the final stage of a practical class in case of the necessity to consolidate the material studied, individual checking is performed in the form of written tests of different complication levels. A kind of testing "a small group – feedback" might be also applied, as it enables to promote learning of the material studied by means of the correction of work of certain students when the group is answering. The answers

to "case" tasks may be explained by the teacher in case it is necessary, as he/she also participates in the discussion of finding the results and making decisions. Group work promotes a students' group cohesion, therefore an important task of the teacher while organizing the work in mini-groups is to create the atmosphere of mutual work, benevolence and understanding, realization of individually targeted educational process. The application of "case-method" in small groups is likely to be very important to ensure self-development and self-realization of students, to increase their cognitive activity and professional training on the whole [2, 1565; 8, 13; 10,122].

Thus, solution of case tasks in mini-groups promotes to realize self-discipline and self-education of students effectively, to hold a qualitative testing of knowledge and estimate their cognitive activity. The method of learning in small groups in addition to acquire knowledge and practical skills teaches students to get information independently, to use it properly in everyday work, to combine new knowledge with that obtained earlier successfully.

The experience of teachers and analysis of social-psychological and pedagogical literature enables to suggest that organization of work of foreign students in small academic groups creates favourable conditions for educational communication, language adaptation and mastering practical skills while learning Bioorganic and Biological Chemistry.

References:

1. Smith K. A. *Pedagogies of engagement: Classroom-based practices* / K. A. Smith, S. D. Sheppard, D. W. Johnson // *J. Engr. Education*, 2005, V. 94, P. 87 – 101.
2. Wamser C. C. *Peer-Led Team Learning in Organic Chemistry: Effects on Student Performance, Success, and Persistence in the Course* / C. C. J. Wamser // *Chem. Ed.* – 2006, V. 83, P. 1562 – 1566.
3. Filimonova N. YU. *Problemy vospitaniya inostrannykh studentov kak problemy samorazvitiya lichnosti* / N. YU. Filimonova, A. E. Godenko // *Nauchnyj Vestnik MGTU GA, ser. Mezhdunarodnaya deyatel'nost' vuzov. MGTU GA.* – № 94. – 2005, – С. 51 – 60.
4. Eremin A.S. *Obespechenie uchebnoj raboty s ispol'zovaniem kejs-metoda* / A.S. Eremin // *Innovacii v obrazovanii.* – 2010. – № 4. – С. 77–90.
5. Masalkov I.K., Semina M.V. *Strategiya kejs stadi: metodologiya issledovaniya i prepodavaniya: ucheb. dlya vuzov. M.: Akademicheskij Proekt; Al'ma Mater, 2011. – 443 s.*
6. Donald R. *Paulson Active Learning and Cooperative Learning in the Organic Chemistry* / R. Donald // *Chem. Educ.*, 1999, V. 76 (8), - P. 1136 – 1146.
7. Fink L.D. *Beyond Small Groups: Harnessing the Extraordinary Power of Learning Teams* / L. Dee Fink // *Team-based Learning: A Transformative Use of Small Groups* / [ed. by L.K. Michaelsen, A.B. Knight, L. Dee Fink]. –Westport, CT: Praeger Publishers, 2002. – P. 3 – 26.
8. Nelovkina-Bernal' O.A. *Pedagogichni umovi formuvannya profesijnoi spryamovanosti studentiv medichnih special'nostej* / O.A. Nelovkina-Bernal' // *Visnik LNU imeni Tarasa Shevchenka.* – 2010. – CH. 1. – № 10 (197). – S. 9 – 10.
9. Derkach A. M. *Kejs-metod v obuchenii organicheskoi himii: sostavlenie i ispol'zovanie zadaniij* / A. M. Derkach // *Srednee professional'noe obrazovanie.* – 2010. – № 11. – S. 45-47.
10. O.G. *CHernyuh Osoblivosti provedennya praktichnih zanyat' z bioorganichnoi i biologichnoi himii v «malih grupah» u asociacii z interaktivnimi metodami navchannya* / O.G.CHernyuh, M.V.Dikal // *International scientific-practical congress of pedagogues, psychologists and medscs "Driven to Discover!"*.- June 5, Geneva 2015.- P.121-126.

THE PROBLEM OF ANALYSIS LYRICAL POETRY BY PUPILS OF PRIMARY SCHOOL

ПРОБЛЕМА АНАЛІЗУ ЛІРИЧНОЇ ПОЕЗІЇ УЧНЯМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

V.M. Duhovych

teacher of the highest category, senior teacher,
Specialized school
with intensive study of information technology
number 6
Kievskaya, 232, Pryluky, Ukraine, 17500

В. М. Духович

учитель вищої категорії, старший учитель,
Прилуцька спеціалізована
школа I-III ступенів № 6
з поглибленим вивченням інформаційних технологій
Київська, 232, м. Прилуки, Україна, 17500

The methods of work with lyrical poetry in elementary school are analyzed in this article. The author proves the opinion that the main thing is to help the child understand the basic idea of the work and show the lyrics uniqueness of different authors.

Tags: lyrical poetry, students of primary school age, the idea of the poem.

У роботі аналізується методика роботи над ліричною поезією в початковій школі. Автор доводить думку, що головне – допомогти дитині усвідомити головну ідею твору, показати своєрідність лірики того чи іншого автора.

Ключові слова: лірична поезія, учні молодшого шкільного віку, ідея вірша.

Вступ. Читання дітей – це показник інтелектуального, морального, культурного, творчого потенціалу. Тому сьогодні важливими є питання становлення читача, який творчо і повноцінно осягає літературне надбання покоління, уміє працювати з текстом, сприймати художній твір як мистецтво слова.

Новизна дослідження. Робота з поезією в початковій школі є пропедевтичною за характером, проте охоплює весь спектр проблем, пов'язаних із подальшим вивченням лірики в середній школі, а саме – з розглядом лірики як одного з літературних родів. Молодші школярі із задоволенням слухають, читають і вчать напам'ять ліричні твори, але далеко не завжди глибоко сприймають їх. Перед учителем постають складні завдання – допомогти дитині усвідомити головну ідею твору, відчуті її, зрозуміти зміст незрозумілих слів і зворотів, а головне – показати молодшим школярам своєрідність лірики того чи іншого автора. Для вирішення цих завдань необхідно пильну увагу звертати на текст, організацію шкільного аналізу ліричних творів на наукових засадах.

Аналіз основних досліджень і публікацій Питання методики роботи над ліричними віршами розглядалися в працях Ушинського К. Д., Бунакова Н. Ф., Стоюніна В. Я., Канонікіна Н. П., Щербакіної Н. А., Сальнікова Т. П. та ін. Особливості лірики для сприйняття молодшим школярем: немає героя, а предметом зображення стає внутрішній світ людини, його переживання, роздуми; відсутній опис подій, вчинків персонажів, обставин дії; вона не стільки зображує, скільки висловлює враження від реального життя; автор відображає суб'єктивний настрій, який стає близьким широкому колу людей; у школяра невеликий життєвий і чуттєвий досвід; особливості мови вірша (складні для розуміння слова й звороти, художні засоби вживаються з особливою метою); через конкретність мислення молодших школярів, малий читацький кругозір пейзажна лірика сприймається ними як фотографія дійсності [1].

Мета статті – з'ясувати, як успішно організувати роботу над аналізом ліричного вірша в початковій школі для того, щоб навчити учнів любити поезію, навчити її сприймати, відчувати та розуміти.

Постановка проблеми. Завдання шкільного аналізу полягає в тому, щоб допомогти учневі засвоїти зміст, ідею вірша, іншими сло-

вами, точку зору, ставлення, позицію автора. Молодший школяр повинен зрозуміти, пережити, усвідомити прочитане.

Результати дослідження. Пропонуємо алгоритм аналізу поетичного тексту.

I. Лексико-семантичний аналіз

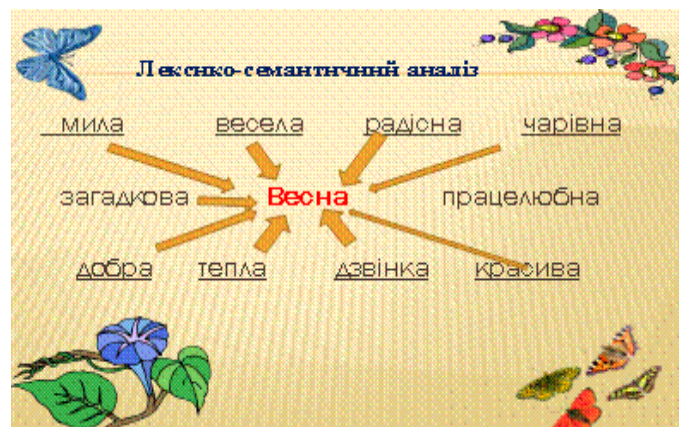
1. Виявити ключові образи (зазвичай їх два), протилежні за емоційним звучанням, взаємодія і «боротьба» яких у творі створюють його динаміку, енергію, емоційну напругу. Іноді вони прямо названі, іноді припускаються, виникають в асоціаціях, у підтексті. Спробувати сформулювати своє сприйняття змісту вірша на рівні першого враження.

2. Виписати лексичні ланцюжки, співвідносні з кожним із цих ключових образів, і тим самим виявити супутні образи, щоб розширити, поглибити або конкретизувати значення основних.

4. Збудувати всі можливі асоціативні ряди, що відводять у глибину змісту, що дає можливість охопити різні рівні і відтінки змісту.

5. Дати тлумачення твору, виходячи з першого етапу аналізу.

Наприклад, Д. Павличко «Весна»

**II. Лексико-стилістичний аналіз на різних рівнях:**

1. Синтаксична організація тексту:

- Типи речень з точки зору мети їхнього висловлювання. Їхні

функції в тексті.

- Типи речень з точки зору наявності головних членів (складні й прості речення, повтори або пропуски слів і їхні значення). Їхні функції в тексті.

Однорідні члени речення. Їхня роль у тексті.

- Значення синтаксичного рівня в тексті.

2. Морфологічна організація тексту:

- Аналіз частин мови (слова яких частин мови переважають і чому):

а) значення й кількість іменників;

б) дієслова, значення й кількість;

в) дієслівний час;

г) особові займенники в тексті;

ж) службові частини мови.

- Значення морфологічного рівня в тексті.

3. Лексична організація тексту:

- Фразеологія тексту:

а) використання фразеології в готовому вигляді;

б) наявність авторських фразеологізмів.

- Тропи (метафори, метонімії, метафоричні вирази, гіперболи, уособлення, іронія – без уживання термінів).

- Використання лексичних повторів (анафора, епіфора).

- Особливі іменники й прикметники кольору, світла.

- Значення лексичного рівня в тексті.

4. Фонетична організація тексту.

- Співвідношення голосних і приголосних, основні концепції в сполучуваності та повторюваності звуків, алітерації, асонанси, звукопис.

- Римуння вірша. Його роль.

- Значення фонетичного рівня в тексті.

У літературі існує фоносивологіка (за В.Пахаренком): алітерація чи асонанс певного звука несе в собі символічне навантаження.

Наприклад:

▶ **о** – спів, радість, відвага, гул, сила духу;

▶ **а** – голосний крик, голосіння, радість, страх, білий колір;

▶ **і** – ніжність, кохання, спокій, краса, молитва, синь, вишина, загостреність, захоплення, подив, переляк;

▶ **у** – сум, страх, біль, жаль, передчуття смерті, жах;

▶ **г** – битва, грім, гамір, натовп, зловісність;

▶ **л** – любов, ласка, ніжність;

▶ **р** – рішучість, брутальність, трагізм, суворість, героїзм.

шиплячі й свистячі звуки – вітер, шелест листя чи очерету, брязкіт зброї, плін ріки, сум, смерть

3. Загальні висновки про структуру тексту.

Залежно від класу (вік, рівень підготовки) план аналізу може бути змінений.

Виходячи з того, що в основі ліричного тексту лежить образ переживання, ми складаємо, аналізуючи текст, **«картинний» план** і намагаємося розгадати, відчути душевний стан героя, що стоїть за кожною картиною, і отримуємо в результаті **«партитуру почуттів»**, як ми це називаємо.

Картинний план	Партитура почуттів
Прийшла зима біловолоса. А. Бабенко	
1. «Прийшла зима біловолоса...»	Легко, піднесено, активно
2. «Над полем синьою дугою широке небо простяглось...»	Спокійно, тиха радість
3. «... річка під горою... укрилась ковдрою скляною»	Сумно
4. «Усе заснуло поневолі, зачарувала все зима»	Світлий сум

Для розвитку яскравих образних уявлень на основі читаного використовується прийом ілюстрування. Прийом словесного ілюстрування можна проводити за готовим малюнком або ілюстрацією, а також використовувати ігровий момент «Художники». Діти уявляють себе художниками і розповідають, що вони «намалюють» на своїй картині, як, які фарби будуть використовувати. Музичне ілюстрування можна провести в трьох варіантах:

1. Після прослуховування музичного твору учні визначають, чи можна його вважати ілюстрацією до цього ліричного вірша й доводять свою думку.

2. Прослухати два музичних твори і вибрати той, що підходить до цього віршованого твору й довести свій вибір.

3. Ігровий момент «Композитори». Розповісти про те, яку музику можна було б написати до цього вірша, висловити її характер, настрої.

Висновки. Отже, глибокий аналіз поетичного твору сприятиме формуванню вдумливого читача, який вміє читати поезію, розуміє її зміст, а в подальшому створить і власні поетичні шедеври. А робота над усвідомленням літературних понять на основі комплексного літературного аналізу творів сприяє розвитку в молодших школярів уміння осмислювати словесні образи та сприймати художній твір у єдності форми і змісту; усвідомленню індивідуального стилю письменника, вираженню власних позицій та обґрунтованості оцінок, ставлення до прочитанного; оволодінню навичками мовленнєвої діяльності. Результативність оволодіння читацькими навичками молодшими школярами реалізується через сформованість техніки читання, літературознавчих уявлень та вмій, що уможлиблює перехід до вивчення систематичного курсу літератури.

Список використаних джерел:

1. Грона Н. В. До проблеми формування навичок роботи з текстом у початковій школі / Н. В. Грона // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: Збірник наукових праць – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 28. – С. 102-108.

2. Грона Н. В. Сучасні підходи до роботи з текстом на уроках читання // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Педагогіка та психологія: традиції та інновації», Львів, 15-16 березня 2013. – Львів : 2013 – С. 83-86.

3. Іванова Л. І. Теоретико-практичні засади реалізації літературознавчого принципу на уроках читання / Л. І. Іванова // Нова педагогічна думка. – 2003. – № 1-2.

4. Коваль Г. П. Методика читання / Г. П. Коваль, Л. І. Іванова, Т. Б. Суржик. – Тернопіль : Богдан, 2009. – 280 с.

5. Савченко О. Я. Методика читання у початкових класах : посіб. для вчителя / О. Я. Савченко. - К. : Освіта, 2007. - 334 с.

6. Савченко О. Я. Методичний аналіз підручника «Літературне читання» для 2-ого класу: зміст, структура, методичні настанови / О. Я. Савченко // Початкова школа. – 2013. – № 5.

7. Сердюк М. А. Про зміну підходів до вивчення фольклору в початковій школі / М. А. Сердюк // *Начальна школа*. – 2011. – № 2. – С. 9–12.
8. Скіпакевич О. В. Вчити емоційно правильно сприймати художній текст / О. В. Скіпакевич // *Початкова школа*. – 1996. – № 12.

References:

- Grona N. V. Do problemi formuvannya navichok roboti z tekstem u pochatkovij shkoli / N. V. Grona // *Gumanitarnij visnik DVNZ «Pereyaslav-Hmel'nic'kij derzhavnij pedagogichnij universitet imeni Grigoriya Skovorodi»: Zbirnik naukovih prac' – Pereyaslav-Hmel'nic'kij*, 2013. – Vip. 28. – S. 102-108.
- Grona N. V. Suchasni pidhodi do roboti z tekstem na urokah chitannya // *Materiali Mizhnarodnoi naukovo-praktichnoi konferencii «Pedagogika ta psihologiya: tradicii ta innovacii», L'viv, 15-16 bereznya 2013. – L'viv : 2013 – S. 83-86.*
- Ivanova L. I. Teoretiko-praktichni zasady realizacii literaturoznavchogo principu na urokah chitannya / L. I. Ivanova // *Nova pedagogichna dumka*. – 2003. – № 1-2.
- Koval' G. P. Metodika chitannya / G. P. Koval', L. I. Ivanova, T. B. Surzhik. – Ternopil' : Bogdan, 2009. – 280 s.
- Savchenko O. YA. Metodika chitannya u pochatkovih klasah : posib. dlya vchitylya / O. YA. Savchenko. - K. : Osvita, 2007. - 334 s.
- Savchenko O. YA. Metodichnij analiz pidruchnika «Literaturne chitannya» dlya 2-ogo klasu: zmist, struktura, metodichni nastanovi / O. YA. Savchenko // *Pochatkova shkola*. – 2013. – № 5.
- Serdyuk M. A. Pro zminu pidhodiv do vivchennya fol'kloru v pochatkovij shkoli / M. A. Serdyuk // *Nachal'na shkola*. – 2011. – № 2. – S. 9–12.
- Skipakevich O. V. Vchiti emocijno pravil'no sprijmati hudozhnij tekst / O. V. Skipakevich // *Pochatkova shkola*. – 1996. – № 12.

УДК 371.315

THE MAIN STAGES OF DEVELOPMENT OF THE RESEARCH EDUCATION IN THE TWENTIETH CENTURY

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ДОСЛІДНИЦЬКОГО НАВЧАННЯ У ХХ СТОЛІТТІ

Yermakova I.P.,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor
The Department of Teaching Methods
of Social Sciences
Mykolaiv National University named after
V. A. Sukhomlinsky

Єрмакова І.П.,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра методики викладання суспільствознавчих
дисциплін Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського

The article analyzes the development of ideas research education in the twentieth century in the theory and practice of Soviet and modern psychological and pedagogical science. Highlighted the features and reasonably basic stages of theoretical development the use of research activity of pupils in educational process of school 20's of the XX century until today. Identified causes of implementation, failure in use and the revival of interest in the research method of education in the twentieth century in Soviet pedagogy.

Keywords: research method, research education, main stages of development, Soviet and post-Soviet pedagogy, theory and practice of teaching.

У статті проаналізовано процес розвитку ідей дослідницького навчання у ХХ ст. у теорії і практиці радянської та сучасної психолого-педагогічної науки. Виділено і обґрунтовано особливості основних етапів теоретичної розробки питання використання дослідницької діяльності учнів у навчально-виховному процесі школи від 20-х рр. ХХ ст. до сьогодення. Визначено причини активного впровадження, відмови до використання та відродження інтересу до дослідницького методу навчання у ХХ ст. у радянській педагогіці.

Ключові слова: дослідницький метод, дослідницьке навчання, основні етапи розвитку, радянська і пострадянська педагогіка, теорія і практика навчання.

Швидкі зміни умов життя під впливом яких знаходиться українське суспільство, утвердження дослідницько-інноваційного типу розвитку створюють нові умови для функціонування середньої

школи. Здатність особи досліджувати та створювати нове виступає нині самостійною суспільною цінністю. Вона стає надзвичайно актуальною нині, коли виникають принципово нові сфери і види

діяльності, а раніше засвоєні алгоритми і правила поведінки виявляються не завжди ефективними. Це, у свою чергу, вимагає впровадження дослідницького підходу у навчально-виховний процес сучасної школи.

Теоретичною основою реалізації дослідницького навчання стали дослідження про природу і функції дослідницьких умінь і навичок (А. Арнольд, К. Абульханова-Славська та ін.). З точки зору розвиваючого навчання залучення учнів до дослідницької діяльності у процесі вивчення різних шкільних дисциплін розглядалися у працях науковців Л. Занкова, О. Кабанової-Меллер, В. Давидова, М. Махмутова, В. Сухомлинського та ін.

На розвиток теорії дослідницького підходу в освіті вплинули дослідження сучасних російських та українських учених (І. Зимняя, Л. Ковбасенко, О. Леонтович, О. Обухов, В. Паламарчук, О. Подд'яков, О. Савенков, А. Сологуб та ін.), у яких здійснено аналіз дослідницьких умінь, відображено понятійний апарат, суть процесу дослідницької діяльності учнів тощо.

З огляду на актуальність питання та стан його дослідженості, мета статті полягає у виявленні основних етапів розвитку ідеї дослідницького навчання у XX ст. та визначенні внеску радянських та сучасних (російських і українських) психологів і педагогів у теоретичну і практичну розробку даної проблеми.

На території СРСР дослідницькі методи активно впроваджувались в освітню практику в 20 – 30-х рр. XX ст. У цей час у Ленінградському інституті наукової педагогіки почала працювати спеціальна комісія «з дослідницького методу», з'явилися перші ґрунтовні праці з вивчення і впровадження його у навчальний процес (В. Наталі, Б. Райков, О. Пінкевич, С. Шацький та ін.). Ідею про необхідність використання дослідницьких методів активно підтримував І. Свядковський, який розглядав їх єдиним шляхом вирішення проблеми відірваності школи від індивідуальності дитини [8 с. 34-46].

Термін «дослідницький метод» одним з перших серед радянських педагогів запропонував Б. Райков, який розглядав його як «метод умовиводів від конкретних фактів, що самостійно спостерігаються учнями або сприймаються ними на досвіді» [6, с. 31]. В. Наталі сутність дослідницького методу у навчанні вважав те, що «учень сприймає нові факти і явища не зі слів учителя, а шляхом самостійного пошуку і їх відкриття» [5, с. 25].

С. Шацький запропонував організувати навчання, спираючись перш за все на «реальний досвід дитини». Він наголошував на необхідності встановлювати постійний зв'язок між трьома видами учнівського досвіду: отриманого у результаті власної діяльності, організованого (лабораторного) і накопиченого людством (готовими знаннями). Дослідник обґрунтував послідовність етапів учнівського дослідження: 1) постановка питання; 2) припущення щодо можливого вирішення питання; 3) дослідження припущення шляхом спостереження, досвіду; 4) вирішення питання і перевірка; 5) фіксування результату у формі запису, малюнка, колекції тощо [11, с. 140-141].

Радянські дослідники початку XX століття (Б. Райков, О. Пінкевич) починають відмежовувати дослідницький та евристичний методи і вказують на ряд недоліків останнього [1, с. 18-19]. Однак, у той же час, у педагогічній літературі СРСР 20 – 30-х рр. XX ст. досить часто дослідницький метод ототожнюється з «методом проєктів» В. Кіппатріка [1, с. 19]. У цілому, для цього часу характерним було досить широке тлумачення сутності дослідницького методу, як будь-якої дії учня з об'єктом дійсності [1, с. 21].

Відсутність у 20 – 30-х рр. XX ст. достатньої теоретичної і практичної розробленості, невизначеність способів керівництва і контролю навчально-дослідницькою діяльністю, переоцінка мож-

ливостей учня і недооцінка ролі вчителя у навчальному процесі, у поєднанні з визнанням універсальності дослідницького методу, призвели до різкого зниження успішності учнів. Це стало однією з причин того, що починаючи з середини 30-х рр. XX ст., від використання дослідницької діяльності учнів у процесі навчання практично повністю відмовились, а сам метод був визнаний хибним. Не можна не погодитись з В. Андрєєвим, який зазначав: «Історія розробки та впровадження дослідницького методу, особливо в 30-ті роки, вчить нас наступному: в педагогіці ... можливе безпрецедентне, за своїм характером, явище: активне «впровадження» може відбуватися раніше «винаходу», тобто раніше ґрунтовних теоретичних розробок. ... Сам метод, як теорія, ще не був достатньо розробленим і обґрунтованим. Однак його активне впровадження здійснювалося практично педагогами всієї країни» [1, с. 24].

Ідея застосування дослідницького методу у школі була відновлена і набула подальшого розвитку напр. 50-х – на поч. 60-х рр. XX ст. як реакція на прийняття Закону «Про укріплення зв'язків школи з життям та про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958 р.). У цей же час підвищилась увага науковців до активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання. Варто зазначити що у середині XX століття дослідницька діяльність учнів розглядалась не як один з методів навчання, а як найвищий ступінь науково обґрунтованої ієрархії методів, запропонованої І. Лернером та М. Скаткіним.

Впродовж 60 – 80-х рр. XX ст. в СРСР з'являється велика кількість вагомих наукових праць, у яких висвітлювалися проблеми дослідницького методу в навчанні та форми його застосування при вивченні окремих шкільних предметів. Особливо великий вплив на активізацію наукових пошуків у даному напрямку був здійснений представниками діяльнісного підходу в освіті (Ю. Александров, Л. Віготський, А. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.). Важливий внесок в теоретичну і практичну розробку способів використання учнівської дослідницької діяльності у навчально-виховному процесі школи зробили А. Алексюк, В. Андрєєв, В. Давидов, І. Лернер, О. Матюшкін, М. Скаткін та ін.

С. Рубінштейн звертав увагу на те, що діяльність, що не ставить за мету навчити, а спрямована на предметний результат, висуває додаткові вимоги до оволодіння способами її виконання і, відповідно, дає значно більший ефект [7, с. 496]. Відстоюючи необхідність самостійної пошукової діяльності учня, єдиною метою освіти він визначав не повідомлення дитині певних знань, а лише розвиток у неї певних здібностей: не важливо, який матеріал повідомляти дитині, важливо лише навчити її спостерігати, мислити тощо [7, с. 498]. Про важливість дослідницького навчання говорив також В. Давидов. Однак він звертав увагу на те, що така діяльність учнів не є дійсно науковим дослідженням – це «квазідослідження», адже навчальні дії учнів лише відтворюють роботу вченого [2, с. 106].

В. Андрєєв серед умов, що визначають межі застосування дослідницького методу у навчанні, називав як зовнішні (зміст навчального матеріалу, його дидактичне і методичне опрацювання), так і внутрішні (рівень розвитку навчально-дослідницьких умінь і здібностей учнів) фактори [1].

Інший аспект даної проблеми розкритий О. Матюшкіним. Вченим було доведено, що на дослідницьку активність учня безпосередньо впливає рівень особистісного прийняття ситуації як проблемної. Визначальною у такому випадку стає внутрішня особистісна потреба в знаннях, яких не вистачає. Простежуючи одну із закономірностей процесу засвоєння матеріалу школярем, залежність його ефективності від власної інтелектуальної активності учнів, О. Матюшкін звертає увагу на роль вчителя як фасилітатора цієї діяльності [4].

Прихильником застосування дослідництва учнів був В. Сухомлинський. На його думку, школа повинна сприяти формуванню здатності «мислити про свої думки», «розумової вихованості», наукового світогляду, які виражаються не тільки у вмінні пояснити, але і у прагненні учня щось довести, ствердити, відстояти власною творчою працею [10, с. 100-101, 105], що на практиці дозволяє реалізувати проведення «уроку мислення» [10, с. 106]. Значення дослідницької діяльності учнів педагог убачав у тому, що в результаті вони не тільки знаходять істину, а й усвідомлюють необхідність подальшої навчальної роботи – спостерігати, читати, експериментувати [11, с. 218].

І. Ткаченко у межах авторської системи трудового виховання також великого значення надавав дослідницькій роботі, яку розглядав однією з ефективних форм взаємодії навчального процесу з продуктивною працею і вищим ступенем в організаційному і науково-педагогічному відношенні щодо моральної і психологічної підготовки учнів до праці [3, с. 12]. Він запропонував застосовувати дослідницький метод у кілька етапів: досліди навчально-практичного характеру – досліди навчально-пізнавального характеру – досліди творчого характеру [3, с. 13 – 14]. Таким чином, дослідницький метод навчання дає можливість забезпечити творче застосування знань, оволодіння методами наукового пізнання, виступає умовою формування інтересу, потреб тощо.

Період з 90-х рр. XX ст. характеризується зміною розуміння сутності і значення дослідницької діяльності учнів. Особливо велику увагу психологічному і педагогічному аспектам розвитку дослідницької діяльності учнів приділяють російські вчені М. Кларін (зарубіжний досвід дослідницького навчання), О. Леонтович (теорія і практика розвитку дослідницької діяльності учнів), О. Обухов (вплив дослідницької діяльності на розвиток особистості), О. Подд'яков (психологічні та педагогічні аспекти розвитку дослідницької ініціативності та поведінки), О. Савенков (психологічні основи та організація дослідницького навчання учнів різного віку), П. Середенко (формування дослідницьких умінь і навичок учнів та підготовка вчителів до цієї діяльності).

Українськими дослідниками (Л. Левченко, О. Микитюк, П. Мороз, Н. Недодатко, І. Нікітіна, О. Павленко, В. Паламарчук, А. Сологуб) аналізуються дослідницькі вміння та шляхи їх формування, визначаються педагогічні умови застосування дослідницької діяльності на різних етапах навчання. Значна увага (В. Вербицький, Л. Ковбасенко, Г. Пустовіт) приділяється вивченню дослідницького спрямування діяльності позашкільних закладів та учнівських досліджень у структурі Малої академії наук.

Наприкінці 90-х рр. XX ст. в Україні почалось формування системи розвитку дослідницької діяльності учнів шляхом взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів. Стимулюється розвиток гуртків та творчих об'єднань дослідницького спрямування, запроваджується велика кількість конкурсів наукових робіт школярів на різних рівнях, зростає кількість учасників і якість проведення учнівських наукових конференцій тощо.

З початку XXI ст. у психолого-педагогічній літературі все частіше починає вживатися поняття «дослідницька технологія навчання» («технологія навчання як дослідження», «педагогічна технологія засвоєння учнями дослідницької діяльності»). Це посилює увагу науковців до теоретичних і практичних аспектів проблеми, сприяло уточненню основних дефініцій, розробці методичних рекомендацій щодо використання дослідницького методу у ході навчання різних шкільних предметів.

Таким чином, здійснений аналіз наукової літератури, дозволив виділити ряд етапів у розвитку теорії і практики дослідницького навчання у XX столітті.

Перший етап (20 – 30-ті рр. XX ст.) характеризується значною роботою радянських психологів і педагогів щодо активного впровадження дослідницького методу у шкільну практику та появою перших наукових досліджень щодо визначення його сутності. Однак відсутність науково обґрунтованої концепції, недостатня розробленість методики застосування дослідницького методу та його «універсалізація» призвели до суперечливих явищ в освіті і викликали негативне ставлення до нього радянських педагогів.

Другий етап (кін. 50 – сер. 80-тих рр. XX ст.) пов'язаний з розвитком у психолого-педагогічній літературі ідеї розвиваючого навчання. Саме у цей період відбувається входження поняття «дослідницьке навчання» у професійний обіг, з'являється велика кількість наукових праць щодо теоретичного обґрунтування і практичного застосування дослідницької діяльності учнів при вивченні різних шкільних предметів, розробляється дидактичний та методичний супровід здійснення учнівського дослідження.

На третьому етапі (90-ті рр. XX ст. – до сьогодні) відбувається фактичне впровадження дослідницького методу у навчально-виховний процес школи. Починається активне перейняття зарубіжного досвіду організації дослідницького навчання. У науковий і професійний обіг входить поняття «дослідницька технологія навчання», здійснюється перегляд змісту основних дефініцій з точки зору особистісного та суб'єктного підходів. З'являється велика кількість психолого-педагогічних досліджень з проблем дослідницької діяльності учнів та можливостей її використання у навчанні.

ЛІТЕРАТУРА (References):

1. Andreev V. I. *Ehvristsicheskoe programmirovaniye uchebno-issledovatel'skoj deyatel'nosti: Metod. posobie* / V. I. Andreev. – M.: Vyssh. shkola, 1981. – 240 s.
2. Davydov V. V. *Osobennosti realizatsii soderzhatel'nogo obobshcheniya v obuchenii* / V. V. Davydov // *Hrestomatiya po psihologii: Ucheb. posobie dlya studentov ped. in-tov* [cost. V.V. Mironenko]; Pod red. A. V. Petrovskogo. 2-e izd., pererab. i dop. – M.: Prosveshchenie, 1987. – 447 s.
3. Maksimchuk O. V. *Sistema trudovogo viovannya v pedagogichnij spadshchini* I. G. Tkachenka: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : spec. 13.00.01 «Zagal'na pedagogika i istoriya pedagogiki» / O. V. Maksimchuk. – Krivij Rig, 2002. – 23 s.
4. Matyushkin A. M. *Problemye situacii v myshlenii i obuchenii* / A. M. Matyushkin. – M.: Pedagogika, 1972. – 208 s.
5. Natali V. F. *Estestvoznaniye v novej shkole* / V. F. Natali. – M., 1923. – 127 s.
6. Rajkov B. E. *Issledovatel'skij metod v pedagogicheskoy rabote* / B. E. Rajkov. – M., 1924. – 25 s.
7. Rubinshtejn S. L. *Osnovy obshchej psihologii* / S. L. Rubinshtejn – SPb.: Piter, 2001.–720 s.

8. Svadkovskij I. F. *Sushchnost' Dal'ton-plana / I. F. Svadkovskij // Issledovatel'skaya rabota shkol'nikov. – 2003. – № 1. – S. 34–46.*
9. Suhomlinskij V. A. *Pavlyshskaya srednyaya shkola // Izbrannye proizvedeniya: V 5-ti t. / Redkol.: A. G. Dzeverin i dr. – T. 4. – K.: Rad. shkola, 1980. – 670 s.*
10. Suhomlinskij V. A. *Problemy vospitaniya vsestoronne razvitoj lichnosti // Izbrannye proizvedeniya: V 5-ti t. / Redkol.: A. G. Dzeverin. – T. 1. – K.: Rad. shkola, 1979. – 686 s.*
11. Shackij S. T. *Izbrannye pedagogicheskie sochineniya: V 2 t. / [pod red. N. P. Kuzina]. – T. 2. – M.: Pedagogika, 1980. – 416 s.*

УДК 378.147.091.32:378.017.3:61

LECTURE AS AN IMPORTANT COGNITIVE AND EDUCATIVE FACTOR IN THE HIGHER MEDICAL SCHOOL

ЛЕКЦИЯ КАК ВЕСОМЫЙ ПОЗНАВАТЕЛЬНО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ ФАКТОР В ВЫСШЕЙ МЕДИЦИНСКОЙ ШКОЛЕ

I. I. Zamorskii

*Department of Pharmacology
Bukovinian State Medical University
Teatralnaya sq., 2, Chernovtsy, 58002, Ukraine*

T. V. Khmara

*Department of Human Anatomy named after N. G. Turkevith
Bukovinian State Medical University
Teatralnaya sq., 2, Chernovtsy, 58002, Ukraine*

И. И. Заморский

*Кафедра фармакологии
Буковинский государственный медицинский университет
Театральная пл., 2, Черновцы, 58002, Украина*

Т. В. Хмара

*Кафедра анатомии человека им. Н. Г. Туркевича
Буковинский государственный медицинский университет
Театральная пл., 2, Черновцы, 58002, Украина*

Статья посвящена вопросам оптимизации чтения лекций в медицинских высших учебных заведениях с использованием нетрадиционных педагогических методик проведения лекционных занятий. Отмечено, что активное привлечение студентов к восприятию лекционного материала при объединении традиционной информационной лекции с нетрадиционными лекционными методиками позволит как улучшить усвоение лекционного материала, так и способствовать надлежащему воспитанию будущего медика.

Ключевые слова: лекционное занятие, педагогические методики, интерактивные средства преподавания, воспитание студентов-медиков.

Введение. Современный этап реформы высшего медицинского образования требует изучения и анализа опыта её проведения, определения позитивных и негативных моментов, необходимых корректив для дальнейшего успешного проведения, осмысления перспектив развития медицинского образования и разработки путей приближения качества подготовки будущих врачей в нашей стране к лучшим мировым образцам с заимствованием опыта тех европейских стран, где произошло успешное реформирование медицинского образования. В современных условиях динамичного и быстрого развития медицинских технологий эффективным является формирование у студентов — будущих врачей, самостоятельного творческого мышления и системы самосовершенствования сложившихся профессиональных умений. Существующая система обучения в высшем учебном заведении представляет собой взаимосвязь деятельности преподавателя и студента. Излагая студентам учебно-научную информацию во время практических и лекционных занятий, преподаватель передает им свои идеи, убеждения, мировоззрения, свое научно-педагогическое отношение к медицинской морали и этике, воспитывает профессиональные качества

врача. Работа преподавателя медицинского высшего учебного заведения — это труд чернорабочего и мыслителя, труд земледельца и человека искусства, труд, освященный терпением, сердечностью, строгостью, милосердием, большой любовью к студентам. У Н. И. Пирогова — основное «быть человеком» и в этом величество Пирогова-педагога, который ставил на первое место высокие нравственные и гражданские принципы: честность и правдивость, милосердие и душевную доброту в сочетании с профессионализмом, широкой эрудицией, глубокими знаниями, логичностью мышления [6]. Таким образом, формирование будущего медицинского профессионала непосредственно связано с сопутствующим воспитанием, привитием студентам-медикам человечности и гуманизма.

Основная часть. Для решения педагогических задач преподаватель медицинского вуза должен постоянно повышать свои педагогические качества по всем направлениям: организации учебно-педагогического процесса, воспитании студентов, контроля по всем видам обучения. В связи со смещением методической доминанты в сторону самостоятельной работы студента, внедрением новейших учебных технологий, форм и средств обучения возника-

ет вопрос о месте и роли педагогического мастерства преподавателя в учебном процессе. Только преподаватель благодаря своему опыту и профессионализму может учесть все тонкости процесса преподавания, особенности учебной дисциплины, предложить наиболее оптимальные в современных условиях научно-педагогические требования к средствам и форм обучения и всему учебному процессу на кафедре. Для того, чтобы процесс обучения стал более управляемым, совершенствуются и оптимизируются формы текущего и итогового контроля, методы обучения, целесообразными становятся средства системы обучения. Важной функцией обучения является внедрение новых достижений медицинской науки и техники, учет индивидуальных особенностей студентов при проведении практических занятий (характера, способностей, темперамента, склонностей, знания процессов, которые обуславливают память, сознание, ум, чувства, эмоции, волю).

Традиционно ведущей формой обучения в медицинском высшем учебном заведении (МедВУЗ) является лекция — учебный монолог преподавателя. Целью лекции является формирование ориентировочной основы для дальнейшего усвоения студентами учебного материала, создание фундаментальной базы знаний студентов по каждой дисциплине, предусмотренных учебным планом [1]. В то же время, лекция не является основным источником информации для студента, однако она выступает организационно-методологической базой для всех форм практических и семинарских занятий. Устное преподавание учебного материала во время лекций является мощным средством преподавателя для обнародования новых оригинальных и еще не опубликованных идей, собственных оригинальных разработок. В зависимости от места в преподавании учебного предмета в МедВУЗе используют такие разновидности лекций: 1) вступительная или тематическая вводная (установочная) лекция, которая читается в начале нового раздела дисциплины; 2) текущие или предметно-тематические лекции при изучении конкретного раздела дисциплины; 3) заключительные или обзорные лекции, которые читаются после изучения отдельных разделов. Вступительные лекции знакомят студентов со структурой учебного материала, основными положениями и терминологией курса, основными дефинициями определенной науки. Установочные лекции для студентов заочной формы обучения на фармацевтическом факультете могут раскрывать основные направления самостоятельной работы, особенности выполнения индивидуальных контрольных заданий. На текущих лекциях систематизировано излагается содержание учебной дисциплины, студенты методично знакомятся с учебным материалом. Заключительная лекция завершает изучение учебного материала, на котором ранее изученное обобщается на более высокой теоретической основе, рассматриваются перспективы развития определенной науки и особенности ее применения на практике. На заключительных лекциях особое внимание уделяется специфике самостоятельной работы студентов по подготовке к итоговым контрольным мероприятиям — итоговым модульным контролям, экзаменам, лицензионным тестовым интегрированным экзаменам, единым государственным экзаменам. В зависимости от способа проведения и формы изложения материала выделяют следующие виды лекций: информационные (традиционный вид лекционного занятия в МедВУЗе), проблемные (с анализом традиционных и современных точек зрения на определенную проблему, творческим, эвристическим подходом к решению проблем), визуальные (с комментированием различных демонстрируемых визуальных материалов), бинарные (лекции-диалоги с участием двух лекторов —

представителей различных научных школ или лектора-теоретика и лектора-клинициста), провокационные (с заранее запланированными ошибками и последующим их рассмотрением), лекции-конференции (с участием студентов-докладчиков и содокладчиков), консультационные (в форме вопросов и ответов с возможной последующей дискуссией). В практике высшей школы могут быть использованы и другие виды лекций [4, 5]. Например, по общей цели выделяют лекции учебные, агитационные, пропагандистские, развивающие, воспитательные; по содержанию лекции дифференцируют на академические и научно-популярные, а по способу воздействия на слушателей различают лекции, действующие на уровне эмоций, соображений и убеждений.

Безусловно, внедрение в МедВУЗе нетрадиционных форм лекционных занятий требуют от лектора не только совершенного знания предмета, но и овладения риторическими навыками и педагогическим мастерством. В то же время, именно нетрадиционные формы лекций или сочетание традиционной формы преподавания информации с элементами нетрадиционных форм лекций позволяют максимально привлечь студентов к активному восприятию материала и достичь не только информационной цели, а также систематизирующей, разъяснительной, развивающей [2] и воспитательной. Элементы форм активной лекции — это проблемные лекции по актуальным вопросам медицины, лекции в форме диалога. Одной из форм активной лекции, в которой гармонично и в оптимальной степени сочетаются все потоки информации, которые влияют на человека, — сенсорный, вербальный и структурный, — это лекция-визуализация с использованием мультимедийных средств. Преимущества лекции-визуализации: поддержка постоянного интереса и внимания студентов к лекционному материалу; возможность восприятия студентами значительного объема материала без усталости, что наблюдается в конце традиционной лекции; достижение унификации преподавания в связи с тем, что разработанные и подготовленные лектором материалы могут быть без существенного затруднения использованы другими лекторами кафедры.

Методика чтения лекций, выбор формы проведения лекционного занятия зависит, прежде всего, от личных качеств преподавателя, а также от аудитории и сложности темы лекции. В зависимости от этого лекции могут носить характер простой беседы или академического последовательного изложения материала с соответствующей информативной презентацией. Также следует отметить, что нецелесообразно сообщать на лекциях те факты, о которых студенты могут узнать из учебников и пособий. Считаем, что простой намек, или недосказанное мнение скорее пробудят любознательность у слушателя, чем детальное изложение вопросов лекции. Для лучшего восприятия студентами содержания лекций также имеют определенное значение мастерское владение лектором языком, риторическими навыками — талант «оратора», его убедительный тон, который не вызывает никаких возражений, доступность и лаконичность изложения материала, вдохновение, интуиция и импровизации преподавателя, критический анализ известных медицинских фактов. Лектор должен обязательно уважительно относиться к своей аудитории слушателей. Только в уважении к ближнему возникает взаимное моральное доверие наставника и ученика, которое бесспорно принесет успех как на поприще обучения, так и воспитания. В свою очередь, преподавателю при подготовке к каждой лекции следует упорно работать над своим профессиональным уровнем. Лекция ценна тогда, когда лектор приводит данные собственных исследований, сообщает результаты научно-исследовательских работ, когда он личным

примером призывает студентов-слушателей к неустанному творческому поиску. Научный уровень лекции прямо зависит от научного потенциала преподавателя, который постоянно обогащает свои лекции результатами собственных исследований. До сих пор остаются актуальными высказывания Н. И. Пирогова о необходимости эмоционального воздействия на слушателей материалом, который излагается на лекциях, использование в них наглядных примеров [6].

В настоящее время возрастают требования к преподавателю медицинского вуза, который должен не только глубоко продумывать и постоянно обновлять учебно-методические материалы в виде методических разработок и указаний, но и работать над формой их представления, совершенствовать свое профессиональное мастерство. К большому сожалению, за последние годы в силу экономических проблем и сложной политической ситуации, катастрофически падает престиж науки и высшей школы. И малая часть бюджета, которая выделяется в постсоветских государствах на развитие научного потенциала Высшей образовательной школы, почти не предусматривает развертывание новых приоритетных и оригинальных научных исследований с использованием нового оборудования и современных информационных технологий. У части молодежи пропадает интерес к получению знаний, угасает интерес к науке, которая всегда привлекала молодые пытливые умы. При этом истинный прогресс в науке может быть обеспечен только свободой научного исследования и свободой обучения, идея «автономного университета», которая подробно была разработана еще Н. И. Пироговым, имеет большое приоритетное значение для высшего современного образования. В большинстве стран Европы образование и наука стабильно поддерживаются государством, а

преподаватели надежно защищены от социальных потрясений [3]. Экономия на образовании и науке, государство может обрекать себя на роль страны с низким интеллектуальным потенциалом. Такая экономия хуже полного разрушения. Высшее образование должно базироваться на современных достижениях науки, потому что образование, наука и воспитание молодежи, представляют собой неразрывное, органическое единство. Как без науки невозможно развитие высшего образования, так и без высшего образования и высокопрофессиональной подготовки специалиста невозможно развитие науки. Наука и высшая школа в конечном итоге решают присущими им средствами одни и те же задачи, которые выдвигаются обществом, способствуя познанию законов развития общества и природы, произведений искусства, защиты окружающей среды и здоровья человека, развития техники и экономики, воспитанию молодого поколения, формированию мировоззрения людей на основе новейших достижений науки и современных педагогических методик преподавания учебного материала.

Выводы. Привлечение студентов к активному восприятию лекционного материала возможно благодаря сочетанию традиционной информационной формы лекции с нетрадиционными методиками преподавания лекционного материала (проблемные лекции, лекции-диспуты, лекции-визуализации, бинарные лекции). Такие современные формы организации лекционного занятия позволяют как улучшить усвоение студентами лекционного материала, развивать у них творческий подход к применению знаний на практике, так и способствовать надлежащему воспитанию будущего медицинского работника.

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES):

1. Bordovskaya N. V., Rean A. A. *Pedagogika*. SPb.: Piter, 2006. 304 p.
2. Karandashev V. N. *Metodika prepodavaniya psihologii*. SPb.: Piter, 2006. 250 p.
3. Klishch G. I. *Reformuvannya medichnoї osviti v Avstrii: zrazok uspishnogo provedennya i priklad dlya nasliduvannya*. *Medichna osvita*, 2011, N 1. P. 58–66.
4. Artyuhina M. S., Artyuhin O. I. *Teoretiko-metodicheskie osnovy provedeniya interaktivnyh lekcij*. *Fundamental'nye issledovaniya*, 2013, N 11-2. P. 304–308.
5. Tarskaya O. Yu., Valovik V. I., Bushueva E. V. et al. *Metodika prepodavaniya psihologii: konspekt lekcij*. M.: Vysshee obrazovanie, 2007. 207 p.
6. Pirogov N. I. *Zadachi uchitelya v shkole*. In: *Antologiya pedagogicheskoy mysli Ukrainskoj SSR*, edited by Kalenichenko N. P. M.: Pedagogika, 1988. P. 181–183.

УДК 377.35

DEVELOPMENT OF VOCATIONAL EDUCATION OF SKILLED WORKERS IN SERVICE SECTOR NOWADAYS

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Zelman L.N.
 Postgraduate student,
 Lviv Research Centre of the Institute of Vocational
 Education NAPS of Ukraine, Kryvonosa St., 10, Lviv

Зельман Л.Н.
 аспірант, Львівський науково-практичний центр
 Інституту професійно-технічної освіти НАПН
 України, вул. Кривonosа, 10, м.Львів

Abstract. The instances of basic changes that have occurred in social and economic life of Ukraine since the independence are cited. The requirement for highly qualified skilled workers, who have to be prepared by vocational education for society and the economy under present-day conditions is indicated. The basic legal and legislative documents that influence the development of vocational education are analysed. The impact of these changes on the development of vocational training of future skilled workers in service sector is proved.

Keywords: vocational training, services, skilled workers, normative-legal documents, state standard.

Анотація. Наведено основні зміни, які відбулися в суспільно-економічному житті України після проголошення незалежності. Зазначено потребу якісного висококваліфікованого працівника, якого має підготувати професійно-технічна освіта для суспільства й економіки в сучасних умовах. Проаналізовано основні нормативно-правові та законодавчі документи, які впливають на розвиток професійно-технічних навчальних закладів. Обґрунтовано вплив цих змін на розвиток системи професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування. **Ключові слова:** професійно-технічна освіта, сфера обслуговування, кваліфікований робітник, нормативно-правові документи, державний стандарт.

Постановка проблеми. Система професійно-технічної освіти незалежної України змінювалася відповідно до історичних умов. На початку 90-х рр. ряд чинників вплинув не лише на соціально-економічне становище нашої держави, а й на зміни в системі освіти. У цей час у країні відбувся спад виробництва, держава обмежила фінансування закладів професійно-технічної освіти, спостерігалася дисбаланс між ринком праці та ринком освітніх послуг, недосконалість порядку формування державного замовлення на робітничих кадрах у системі професійно-технічної освіти. Відповідно до вимог сучасного ринку праці збільшилася кількість професій сфери обслуговування, які здійснюють діяльність у багатьох сферах, а саме: побутове обслуговування, роздрібна торгівля, житлово-комунальне господарство, фінансові послуги, соціальне забезпечення населення, медичне обслуговування та ін. Важливими проблемами того часу стали потреби якісного кваліфікованого робітника, якого має підготувати професійно-технічна освіта для суспільства й економіки, та кардинальні зміни законодавчих актів і нормативних документів, що регулюють діяльність цієї ланки освіти.

Аналіз попередніх досліджень. Сучасні дослідження, пов'язані з розвитком професійної підготовки кваліфікованих працівників сфери обслуговування в професійно-технічних навчальних закладах, здійснили такі науковці: Г. Васянович, С. Вдович, Р. Гуревич, А. Литвин, Н. Ничкало, В. Радкевич, Л. Руденко та інші. Проблему розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування розглядаються на дисертаційному рівні таких науковцями: І. Бабій, Н. Вінник, І. Жорова, Н. Котляревська, І. Матійків, І. Довженко та ін.

Мета статті – проаналізувати основні нормативно-правові документи за час незалежності України, які визначають діяльність професійно-технічних навчальних закладів, зокрема професійну підготовку кваліфікованих робітників сфери обслуговування в професійно-технічних навчальних закладах.

Сфера обслуговування має забезпечувати комфортне життя населення. Л. Руденко зазначає, що сфера обслуговування сягає ще Стародавньої Греції, а саме професія перукаря, яка успішно розвивалася згодом у часи Середньовіччя та Відродження. Професії шевця та кравця також є дуже давніми. Перші кравецькі майстерні з'явилися в Греції в III ст. до н.е. [7, с.17]. На сучасному етапі розвитку економіки підвищується попит на якісні послуги. Суспільство потребує конкурентоспроможного працівника сфери обслуговування для забезпечення належного рівня послуг.

На сучасному етапі розвитку суспільства підготовка майбутніх кваліфікованих робітників, а саме сфери обслуговування, посідає важливе місце в системі професійно-технічної освіти. Саме ця сфера потребує державного регулювання більшою мірою, ніж ринки інших товарів. Найчастіше державне втручання у функціо-

нування ринку послуг викликається не лише економічними, але й політичними та соціальними причинами.

Враховуючи соціально-економічні та суспільно-політичні процеси, які відбуваються на поч. XXI ст. в нашій державі, уряд удосконалює нормативно-правове законодавство професійно-технічної освіти. Зупинимось дещо детальніше на деяких нормативно-правових актах, прийняття яких, на нашу думку, є важливим кроком у вдосконаленні та модернізації системи професійно-технічної освіти на сучасному етапі. Варто зазначити, що у 2007 р. була прийнята Постанова Про затвердження Державного переліку професій із підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах. Цей Перелік містить понад 2500 професій, у переліку наведено професії, які поділяються на такі групи:

- технічні службовці;
- працівники сфери торгівлі та послуг;
- кваліфіковані робітники сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства;
- кваліфіковані робітники з інструментом;
- робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин [6].

Із проголошенням незалежності України навчальні заклади, які готували майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування, змушені були змінюватися й адаптуватися до нових соціально-економічних умов. Училища отримали ліцензії на підготовку нових, раніше не характерних для професійно-технічної освіти спеціальностей. Враховуючи зміни на ринку праці, в училищах відкрилися такі нові професії: офіціант, бармен, буфетник та ін. Тривала робота щодо підготовки робітничих кадрів з інтегрованих професій і спеціальностей. Збільшилася кількість майбутніх працівників сфери обслуговування, які, поряд з основною професією, отримували дві та більше споріднених професій (швачка, кравець, закрійник; бармен, офіціант; кухар бармен та ін.), а це підвищує конкурентоспроможність і мобільність майбутніх фахівців на ринку праці. Якісну професійну підготовку кваліфіковані робітники сфери обслуговування отримують безпосередньо в навчальному закладі, а саме при вивченні професійних предметів. Вивчення предметів професійно-теоретичної підготовки передбачає вивчення учнями:

- загальних відомостей про певну галузь виробництва і перспективах її розвитку;
- розглядає основні відомості про пристрої, принципи дії та найбільш ефективні способи використання сучасної техніки;
- розглядає науково-технічне обґрунтування сучасних технологічних процесів і сучасних методів та прийомів технології, досягнень виробництва;
- представляє необхідні відомості з наукової організації праці, ро-

бочого місця, техніки безпеки, промислової санітарії та гігієни [3, с.21].

Головним чинником якісного професійного навчання в Європі й інших країнах є розробка стандартів, які визначають рівень компетенції для подальшої успішної роботи. Реалізація цього стандарту використовується у навчальних планах. Стандарт дає відповідь на такі питання:

- що повинен уміти робити учень на своєму робочому місці? (його зайнятість);
- що потрібно вивчити учню для того, щоб ефективно працювати? (навчальний план);
- як визначити, чому навчився учень, що може виконувати на робочому місці? (рівень знань, умінь і навичок) [3, с.22].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 року № 1238 «Про утворення міжвідомчої робочої групи з питань розроблення та впровадження державних стандартів професійно-технічної освіти» розроблено Державні стандарти професійно-технічної освіти для підготовки (підвищення кваліфікації) робітників.

Державний стандарт професійно-технічної освіти містить: освітньо-кваліфікаційну характеристику випускника професійно-технічного навчального закладу; типовий навчальний план підготовки кваліфікованих робітників; типові навчальні програми з навчальних предметів, виробничого навчання, передбачені типовим навчальним планом; критерії кваліфікаційної атестації випускників; перелік основних обов'язкових засобів навчання та ін. [4].

На прикладі професії «Агент з організації туризму» розглянемо професійної підготовки з цієї професії відповідно до Типового навчального плану .

Таким чином, кожна тема, представлена в Типовому навчальному плані, деталізується у Типових навчальних програмах, наводяться необхідні знання, вміння, навички [4].

Слід зазначити, що сучасні техніко-технологічні зміни, які невинно впливають на навчання у професійно-технічних навчальних закладах, змушують і навчальні заклади, й освіту в цілому дуже швидко реагувати на такі зміни й адаптовуватися до них, а тому вимагають від майбутнього кваліфікованого працівника сфери обслуговування докорінно нових знань. Згідно з Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. (від 25 червня 2013 р.), метою є підвищення доступності якісної, конкурентоспроможної освіти відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства й економіки, а одним з основних завдань – підвищення якості освіти на інноваційній основі. Як передбачено в документі, головним у розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які забезпечують удосконалення навчально-виховного процесу. Запропоновано такі заходи: оновлення комп'ютерної техніки, створення електронних підручників, створення електронних бібліотек, створення системи дистанційного навчання, доступ навчальних закладів до світових інформаційних ресурсів та ін. [5].

Розвиток професійно-технічної освіти, як зазначено в «Білій книзі», спрямований на забезпечення відповідності рівня і якості кваліфікованого робітника вимогам роботодавців та забезпечення економіки у висококваліфікованих працівниках. Забезпечення таких умов та вдосконалення системи професійно-технічної освіти

Таблиця 1
Типовий навчальний план
Професія – 4221 «Агент з організації туризму»
Кваліфікація – «Агент з організації туризму»
Загальний фонд навчального часу – 816 годин

№ з/п	Навчальні предмети	Кількість годин	
		Всього	З них на лабораторно-практичні роботи
1	Загальнопрофесійна підготовка	81	12
1.1	Основи правових знань	17	
1.2	Основи галузевої економіки і підприємництва	17	
1.3	Інформаційні технології	17	12
1.4	Правила дорожнього руху	4	
1.5	Резерв часу	26	
2	Професійно-теоретична підготовка	372	82
2.1	Технологія туристичного обслуговування	66	16
2.2	Технологія транспортного обслуговування в туризмі	10	
2.3	Основи гостинності в сфері туристичного обслуговування	13	4
2.4	Інформаційні технології в туризмі	34	20
2.5	Іноземна мова за професійним спрямуванням	122	8
2.6	Географія туризму	64	20
2.7	Охорона праці	14	
2.8	Основи психології, етикет професійного спілкування та основи попередження та вирішення конфліктів	36	12
2.9.	Основи екологізації туристичної діяльності	13	2
3	Професійно-практична підготовка	333	
3.1	Виробниче навчання	102	
3.2	Виробнича практика	231	
4	Консультації	16	
5	Державна кваліфікаційна атестація	8	
6	Загальний обсяг навчального часу (без п. 4):	800	

Таблиця 2

Типова навчальна програма з предмета
«Технологія туристичного обслуговування»

№ з/п	Тема	Кількість годин	
		Всього	З них на лабораторно-практичні роботи
1	Поняття туризм та перспективи його розвитку у світі та в Україні.	4	
2	Державно - правове регулювання управління туристською діяльністю в Україні.	4	
3	Технологія взаємодії туристських підприємств.	24	4
4	Технологічний цикл надання туру та обслуговування туристів.	28	10
5	Забезпечення безпеки туристів під час туристичного обслуговування	6	2
	Всього годин.	66	16

здійснюється за таких умов: визначення напрямів розвитку професійно-технічної освіти з метою забезпечення працівниками певних професій та кваліфікацій, які відповідають вимогам сьогодення; забезпечення взаємозв'язку ринку освітніх послуг і ринку праці; розроблення державних навчальних стандартів, що відповідають вимогам розвитку економіки; підготовки працівників за новими перспективними професіями, удосконалення чинного та створення нового законодавства, підвищення ефективності управління, досягнення нової якості і результативності професійно-технічної освіти, підвищення соціального статусу і професіоналізму педагогічних

працівників, створення єдиного відкритого інформаційного простору, поглиблення міжнародної співпраці [2, с.189].

Висновки. Нормативно-правові акти, прийняті на поч. XXI ст., у сфері професійної освіти свідчать про якісні зміни. Держава потребує висококваліфікованого працівника сфери обслуговування, тому професійна підготовка, яка здійснюється у навчальному закладі на основі навчальних планів та предметів професійного циклу, робить майбутніх працівників конкурентоспроможними, а техніко-технологічні зміни змушують змінюватися систему професійно-технічної освіти.

Література

1. Бабій І. В. Педагогічні умови розвитку професійного мовлення учнів професійно-технічних навчальних закладів сфери обслуговування: 13.00.04. / І. В. Бабій. – Вінниця.: Вінницький держ. пед. ун-т., 2015. – 20 с.
2. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексєєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.]; за аг. Ред. акад. В. Г. Кременя; НАПН України. К. : Інформ. Системи, 2010. – 242 с.
3. Гуревич Р. С. Навчально-виховний процес у професійно-технічних закладах/Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, Л. С. Шевченко, Ю. Б. Бадюк/за ред. проф. Р. С. Гуревича. – Вінниця : ТОВ «Планер», 2011. – 355 с.
4. Державний стандарт професійно-технічної освіти з професії «Агент з організації туризму» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/57/derzhavni-standarti-profesijno-tekhnichnoji-osviti/>
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 року: від 25 червня 2013р. № 344 / 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
6. Постанова Про затвердження Державного переліку з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах, – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1117-2007-%D0%BF/page>
7. Руденко Л.А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах : монографія /Лариса Анатоліївна Руденко. – Львів : Піраміда, 2015. – 342 с.

Literatura

1. Babij I. V. Pedagogichni umovi rozvitku profesijnogo movlennya uchniv profesijno-tekhnichnih navchal'nih zakladiv sferi obslugo-vuvannya: 13.00.04. / I. V. Babij. – Vinnicya.: Vinnic'kij derzh. ped. un-t., 2015. – 20 s.
2. Bila kniga nacional'noї osviti Ukraїni / T. F. Alekseeenko, V. M. Anishchenko, G. O. Ball [ta in.]; za ag. Red. akad. V. G. Kremeny; NAPN Ukraїni. K. : Inform. Sistemi, 2010. – 242 s.
3. Gurevich R. S. Navchal'no-vihovnij proces u profesijno-tekhnichnih zakladah/R. S. Gurevich, M. YU. Kademiya, L. S. Shevchenko, YU. B. Badyuk/za red. prof. R. S. Gurevicha. – Vinnicya : TOV «Planer», 2011. – 355 s.
4. Derzhavnij standart profesijno-tekhnichnoї osviti z profesії «Agent z organizacії turizmu» [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/57/derzhavni-standarti-profesijno-tekhnichnoji-osviti/>
5. Nacional'na strategiya rozvitku osviti v Ukraїni na 2012-2021 roki: vid 25 chervnya 2013r. № 344 / 2013 [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
6. Postanova Pro zatverdzhennya Derzhavnogo pereliku z pidgotovki kvalifikovanih robitnikov u profesijno-tekhnichnih navchal'nih zakladah, – [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1117-2007-%D0%BF/page>
7. Rudenko L.A. Formuvannya komunikativnoї kul'turi majbutnih fahivciv sferi obslugo-vuvannya u profesijno-tekhnichnih navchal'nih zakladah : monografiya /Larisa Anatoliivna Rudenko. – L'viv : Piramida, 2015. – 342 s.

УДК 004.9+37.041+37.047

ONTOLOGIES AND MODERN ASPECTS OF LIFELONG LEARNING

РОЛЬ ОНТОЛОГИИ В СОВРЕМЕННЫХ ФОРМ НЕПРЕРЫВНОГО ОБУЧЕНИЯ

T. I. Ivanova

*Doctor of artificial intelligence systems,
College of Energy and Electronics,
Technical University of Sofia, Bulgaria*

Т. И. Иванова

*Доктор систем искусственного интеллекта,
Кафедра электроники, компьютерных систем и
технологий Технический университет
София, Болгария*

The paper analyzes the pedagogical and technological aspects of lifelong learning and discuss the role of ontologies to improve quality of this type learning. A hierarchical model of mapped ontologies is proposed to represent the metadata necessary for the personalized recommendation of learning materials to lifelong learners.

Keywords: Lifelong learning, Personal learning environments, social semantic web; ontology; recommender system; layered system of mapped ontologies.

В работе анализируются педагогические и технологические аспекты непрерывного обучения. Исследуется роль онтологии для улучшения качества обучения. Предложена иерархическая модель связанных онтологий для представления метаданных и рекомендаций учебных материалов непрерывного обучения.

Ключевые слова: непрерывное обучение, социальный семантический веб, онтология, рекомендательная система, онтологическая система.

Scientific and technological innovations and changes in our modern society more and more require continuous learning. And E-learning makes learning process independent from the place where learners are, and they can learn at any time. There is continuously growing scientific interest in the area of lifelong learning. ACM search engine for example returns 2753 publications, published in 2010, and publication number grows to 3775, published in 2015. This interest is because of the importance of lifelong learning and increasing problems, related to finding suitable learning content.

There is grand variety of learning theories: Objectivism, Instructionism, Behaviorism, Constructivism, Humanism, Cognitivism, Connectivism, Constructionism, Andragogy, Personalized learning, Inquiry-based Learning, Situated Learning, Authentic Learning [10]. Several models of e-learning systems have been developed and used: IMS, Web 2.0 based, PLEs[3], gPLEs[11], Adaptive e-learning systems[2], MOOCs. Our aims are to find what learning approaches, types of e-learning content, courses and e-learning tools are the most suitable for lifelong learning and propose model for recommendation. We analyze Lifelong learning process to find main specifics and problems. To answer the question “which learning approach and what type e-learning system is the most appropriate for lifelong learning”, we performed comprehensive literature survey and analysis of all information about lifelong learners.

Lifelong learning is widely used but its meaning is unclear. Usually it includes learning activities undertaken throughout life, with the aims of improving knowledge, skills and competences. It is often considered learning that occurs after the formal education years. In this work we discuss only electronic forms of lifelong learning. We have explored learner profiles in open web-based e-learning systems, as edu2.0 based, LoudCloud, Sakai, etc. We also use e-learning organizations and scientific projects statistics, as lifelong learners in some time were learners in schools, teacher-guided courses or universities. Our findings about lifelong learners are as follow:

Lifelong learners are very broad and vague category of many differ-

ent type learners [8]. Various learners can have various learning styles, different levels of competency, motivation. Some lifelong learners have weak self-regulated learning skills and knowledge management, others have learning disabilities, as dyslexia, dyscalculia, etc. More than 10 % of all potential learners have learning disabilities [5]. Common properties of all the lifelong learners are absence of teacher’s guidance in its learning, persistence of some learning experience and learning habits (all the lifelong learners have ever been students). They also have some personal learning motivation, and this motivation is related to very close set of knowledge or experiences (usually they are motivated to pass only a short course, or some course elements only). Lifelong learners also have very restricted amount of time for learning in various daily hours or days.

We performed comprehensive lifelong learning related literature review covering period from 2000 to 2015. Results shows that modern learning approaches, as mobile, cloud-based, web 2.0 based, adaptive learning, technology enhanced learning, MOOCs and PLE technologies are the most appropriate for lifelong learners, but some of them have drawbacks, as:

- Web 2.0 tools are difficult to use for some adult learners
- Information-overload problems make difficult finding of the most appropriate learning material for the given lifelong learning task.
- Most Lifelong learners lack of technical proficiency and expertise to develop effective PLEs
- Lifelong learners have no sufficient time to understand online culture, get familiar with online communication modes, and develop needed technical skills.
- Learner-centred and collaborative modes are appropriate for self-directed learning, but systems, based on these models lacks of maturity.
- Lack of professional guidance make learning difficult even in emerged e-learning systems, using modern technologies.

So, lifelong learners need from significant specialized guidance and support to benefit from modern e-learning technologies, as personalized learning, social learning, PLEs and cloud-based learning.

Appropriate recommendation is deemed essential that enables lifelong learners to keep their PLEs enriched with the most suitable learning resources;

Appropriate recommendation is needed for avoiding information-overload problems

MOOC platforms are accessible worldwide by anyone, are able to handle hundreds of thousands of students simultaneously [1], but they lack of adaptivity, personalization and recommendation mechanisms.

PLE systems are collaborative social-web based personalized learning platforms that satisfy anywhere-anytime learning needs of learners. PLE can exploit recommendation mechanisms. But, they do not incorporate teachers' guidance element in their designs. [11] presents the guided PLE (gPLE) - a novel PLE-building methodology which integrates teachers' PLE-based learning competencies and learners' social web and interaction history data to provide recommendations to learners by combination of teacher guidance and usage of Social Semantic Web (SSW) and Recommender System technologies. The results achieved in [9], confirm significance of teachers' guidance element for successful implementation of the PLE vision. Unfortunately, Lifelong learners rarely can rely on teacher's guidance. So, we should find another (possibly computer-aided) guidance, more accessible for lifelong learners. [10] Presents ontology-based recommender logic that iterates through four steps to generate personalized recommendations for each learner. These researches do not propose clear answer about what ontologies are needed to support such a recommender system, and what exactly is the role of the teacher as part of such system.

A grand variety of ontologies have been developed and tested in various e-learning contexts. Every one of the components of the e-learning process (learner, pedagogy, content, content presentation) have been modeled by ontologies in different contexts [4]. Based on upper discussed profile of lifelong learners, we have concluded that they can have various learning styles, or learning disabilities, or every one of possible competency levels in various learning domains. So, all the components of the learning process should be ontologically described in the context of lifelong learning to ensure adequate automated recommendation of the learning resources.

One of the most important learning components in lifelong learning are competences and competence management. [6] Discusses four macro-phases of competency management: competency mapping; competency diagnosis; competency development and competency monitoring, and positive examples of usage of ontologies for competency modeling, management and usage in lifelong e-learning. [7] Proposes a design approach for adaptive educational hypermedia systems recourse development which is based on the use of competence description ontology and learner's competence records. Resources are intended for lifelong learning and testing results are encouraged.

Learning content quality is of great importance for lifelong learning, as pedagogy should be included in the content and learning environment components. For achieving needed system flexibility and adaptivity, as well as for finding the best learning resources for concrete learner, all components of the e-learning process should be ontologically described. We propose layered ontological system, needed for ensuring good recommendation of learning content for every lifelong learner. It includes three layers:

- Layer of Standardized ontologies for e-learning
- Layer of Ontologies for lifelong learning
- Layer of Specific course ontologies

The Layer of Standardized ontologies for e-learning should present models of knowledge, needed for many e-learning courses. It includes social web ontologies (as FOAF); Scientific upper domain ontologies, representing general domain terminology; Pedagogical domain ontologies, describing pedagogical goals, strategies, LMS standards, general competencies, Learning Outcome ontology; Learner ontologies, describing learning styles, learning disabilities, and other general information about learners.

The Layer of ontologies for lifelong learning includes models, specific for lifelong learning context. This includes Lifelong Learner Ontology (LLO), mapped to learning styles, learning disabilities, and many other standardized ontologies; specific learner models concepts includes such, related to personal portfolio, learning paths (including time needed, cost, quality, difficulty, etc.).

The Layer of Specific course ontologies includes course concept map, representing terms, defined in the course and its relations, specific domain ontology of the course content, including prerequisites and mappings to other course ontologies, where they are defined; Learning object structure and representation ontology, including mappings to standardized LO representation ontology. MOOCs, Distance learning courses and specialized courses for professional education are the most interesting for Lifelong learners, and ontological description and annotation of these courses are the most important.

The semantic recommender will use the presented knowledge model to:

1. Retrieve appropriate resources from the web space (by usage of well known sources or Semantic Searching) and recommend them. It usually perform mappings between found material semantic description and learner properties and his query ;
2. Help in organization and/or classification of resources and learning spaces (supporting Semantic Collaborative Tagging, tools and widgets recommendation);

Most of previously mentioned ontologies have been developed and tested in recent years, but they are not universal, not yet standardized, not multilingual. And in many learning domains it is important to learn terminology in two or more languages. Most of the developed ontologies are tested in scientific projects and are rarely used in practical e-learning. Practical e-learning courses and tools are not ontologically described. Most of ontologies are not tested in lifelong learning context, and its applicability is unclear. Ontologies in e-learning are not mapped and are not enriched with rules, modeling pedagogical strategies. So most work, related to development of the comprehensive working prototype of our ontological model and recommendation system is in the future. Usecases, related to testing systems of mapped ontologies in lifelong learning context should be performed first. Our future work is to describe valuable lifelong learning usecases and test above proposed layered ontological model in these concrete situations. We plan to develop recommender system for flexible personalized recommendation of learning resources and learning environment customization for lifelong learners.

REFERENCES

1. Gillet, D. *Personal learning environments as enablers for connectivist MOOCs.* / D.Gillet // *International Conference on*

- Information Technology Based Higher Education and Training (ITHET)-2013 -pp. 1-5.*
2. Ivanova T. *Approaches for Adaptive E-Learning Authoring.* / T. Ivanova // *In proceedings of International Conference AUTOMATICS AND INFORMATICS'11 – 2011 - pp. 325- 328.*
 3. Ivanova T. *Conceptual Model of Semantically-Rich PLE-Development Environment.*/ T. Ivanova // *In PROCEEDINGS of the Int'l Conference InfoTech – 2011 - pp. 409–416.*
 4. Ivanova T. *Ontological Modeling and Ontology Library to Facilitate e-learning. Monograph on Ontologies in e-learning.* / T. Ivanova // *LAP Lambert Academic Publishing – 2015 – pp. 1-164*
 5. Ivanova T. *Ontology-based Recommendation System for Personalized Education of Dyslexics to Read.*/ T. Ivanova, V. Terzieva, R. Andreev // *Springer, Heidelberg LNAI – 2010 - vol. 6304 - pp. 265-266.*
 6. Kalz, M. *Positioning of learners in learning networks with content, metadata and ontologies.* / M.Kalz, J.Van Bruggen, E. Rusman, , B.Giesbers, R. Koper // *Interactive Learning Environments -2007- 15-2-pp. 191-200.*
 7. Karampiperis, P., & Sampson, D. (2006, July). *Adaptive learning objects sequencing for competence-based learning.* In *Advanced Learning Technologies, 2006. Sixth International Conference on* (pp. 136-138). *IEEE.*
 8. Manganello, F. *PKS: An ontology-based learning construct for lifelong learners.* / C. Falsetti, L. Spalazzi, T.Leo // *Journal Of Educational Technology & Society- 2013- vol. 16-pp. 104-117.*
 9. Shaikh Z. A. *Role of Teacher in Personal Learning Environments.* / Z. A. Shaikh, and S. A. Khoja // *Digital Educ. Review – 2012 - vol. 21 - pp. 23–32.*
 10. Shaikh, Z. A. *Theoretical Underpinnings of the guided Personal Learning Environments Model.*/ Z. A. Shaikh, S. A.Khoja// *Fourth international conference E-Learning and distance education-2015.*
 11. Shaikh, Z. A. *Towards Guided Personal Learning Environments: Concept, Theory, and Practice.* / Z. A. Shaikh, S. Ahmed Khoja // *14th International Conference on Advanced Learning Technologies (ICALT) - 2014 - pp. 782-784.*

UDC 378

INTENSIFICATION OF THE PROFESSIONAL CONTEXTUAL TRAINING: REALITIES AND PROSPECTS

ИНТЕНСИФИКАЦИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО КОНТЕКСТНОГО ОБУЧЕНИЯ: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Z.I. Ivanova

*Department of engineering physics,
electric equipment and technologies"*

E. S. Antoshina

*Department of foreign languages and speech culture
Saratov state agrarian university
named after N.I.Vavilov,
Theatre sq. 1,
Saratov, Russia, 410012*

З.И. Иванова,

*Кафедра инженерной физики,
электрооборудования и электротехнологий»*

Е.С. Антошина,

*Кафедра иностранных языков и культуры речи
Саратовский государственный аграрный
университет им. Н.И. Вавилова,
Театральная пл.1,
Саратов, Россия, 410012*

Abstract. The article examines the problems associated with intensification of contextual training; application of the given methods will allow to achieve qualitative changes in practical training of specialists. The authors believe that the main task of contextual training is to provide the holistic education in which special knowledge becomes a means for the development of professional skills in the conditions of intensification.

Keywords: professional contextual training, intensification of contextual training; reorientation of the educational process; qualitative education; professional training of students.

Аннотация. В работе анализируются проблемы, связанные с интенсификацией контекстного обучения, предлагаются методы, применение которых позволит достичь качественных изменений в практической подготовке специалистов. Авторы считают, что основной задачей контекстного обучения является получение целостного образования, при котором специальные знания в условиях интенсификации становятся средством для освоения профессиональных навыков.

Ключевые слова: профессиональное контекстное обучение, интенсификация контекстного обучения; переориентация учебного процесса; получение качественного образования; профессиональная подготовка студентов.

Продолжающиеся реформы высшего образования, наряду с другими интегрируемыми нововведениями, предполагают сокращение количества высших учебных заведений, что приводит к необходимости разработки качественно иных методов подготовки квалифицированных кадров.

Серьёзным недостатком нынешней системы профессиональной подготовки студентов является слишком большой отрыв получаемых ими теоретических знаний от конкретных производственных условий, в которых придётся трудиться специалистам в ближайшем будущем [2 с. 67-73]. Стоит отметить, что лабораторные, научно-исследовательские работы и даже производственная практика дают студентам лишь приблизительное, неполное представление об особенностях, характере, целях и задачах их будущей трудовой деятельности [5, с. 115-118].

Некоторые исследователи, такие как Гамбург К.С. считают, что в некоторой степени исправить это положение призвано внедрение контекстного обучения, что подразумевает проведение (наряду с традиционными формами учебного процесса, такими как лекции, семинары и прочие обучающие мероприятия) достаточно большого количества практических занятий [3, с. 53].

Под контекстным обучением мы, разделяя позицию Шмарина В.А., понимаем “педагогические условия для динамического движения деятельности студента от учебной к профессиональной, трансформации первой во вторую с соответствующей сменой потребностей и мотивов, целей, действий (поступков), средств, предмета и результатов” [9, с. 262].

Перенос учебного процесса из аудиторий в реальную производственную обстановку, смещение акцентов с получения теоретических знаний на практические, а также предоставление как можно более широких возможностей обучающимся, позволяющее реализовывать навыки для оперативного решения постоянно возникающих на конкретном рабочем месте фактических проблем – это то, что может стать одним из действенных методов выпуска высококлассных специалистов, умеющих принимать безошибочные, ответственные решения в динамично меняющейся производственной обстановке.

Ещё одним фактором, однозначно указывающим на необходимость скорейшего перехода с традиционной формы обучения на предлагаемую, является вытеснение пассивной роли студентов в групповом формате обучения и замещение её активным, индивидуально направленным обучением. Проявление инициативы, самостоятельности, ответственности, осознание необходимости полноценного овладения профессиональными знаниями и навыками продуктивного взаимодействия с другими участниками производственного процесса – вот что несёт в себе сближение образовательной программы с реальными условиями производства.

Профессиональная подготовка студентов в ближайшем будущем должна будет модернизироваться, так как современные условия производства требуют от специалистов вовсе не энциклопедических знаний, а способности реагировать на возникающие производственные проблемы – нужно быстрое решение вопросов и задач на основе полученной теоретической базы. Всё это актуализирует необходимость интенсификации контекстного обучения.

Как отмечает в своей статье Дмитриенко Н.А., “система высшего образования в целом, и процесс профессиональной подготовки специалистов в частности, отстаёт от темпов развития науки, тех-

ники и производства” [4, с. 84]. Действительно, система образования, как и вся педагогика, является устойчивой структурой, мало восприимчивой к преобразованиям, менее всего склонной к революционным, стремительным переменам. Известно, что современное производство настойчиво требует применения совершенно других технологий образования, иного подхода к формированию компетентных специалистов, способных не только реализовывать полученные знания в своей профессиональной деятельности, но и самостоятельно овладевать новыми навыками, соответствующими быстро развивающимся потребностям производства.

В связи с этим, обязательно стоит упомянуть ещё об одном факторе, который редко становится одной из главенствующих задач нынешней системы образования – упомянуть необходимо о большой конкуренции на рынке труда. Указанное в предложении выше обстоятельство может стать стимулом для саморазвития, создающим для самих специалистов потребность постоянно совершенствовать свои профессиональные умения, активно повышать собственное мастерство и квалификацию.

Переориентация учебного процесса должна учитывать эти и многие другие факторы, без которых реформирование образования не принесёт ожидаемой эффективности. Получение качественного образования в наше время должно перестать ассоциироваться исключительно с учебным процессом, который должен выйти за рамки учебных заведений и проходить, в основном, напрямую в реальных производственных условиях.

Профессиональное контекстное обучение уже длительное время повсеместно применяется для подготовки высококлассных специалистов, однако действующие методики проведения практических занятий не могут в полной мере заменить конкретный процесс производства, дать студенту максимально полное представление о его роли в решении реальных проблем и задач. Основной задачей контекстного обучения является получение целостного образования, при котором специальные знания становятся средством для освоения профессиональных навыков.

Интенсификация контекстного обучения предполагает изначально поместить студента в профессиональную среду – это нужно для того, чтобы исполнение должностных обязанностей само по себе стало мотивацией для получения новых знаний, развития мыслительной активности, коммуникативных навыков, творческого отношения к исполняемой работе.

Очень важно при организации контекстного обучения обеспечить переход от внешней мотивации к внутренней личностно значимой мотивации, познавательная мотивация должна быть заменена профессиональной, чтобы как можно раньше перейти от традиционной, учебной деятельности студента к реальной деятельности специалиста.

Несмотря на грядущее сокращение вузов, число людей, желающих получить высшее образование для того, чтобы стать высококвалифицированным специалистом и найти высокооплачиваемую работу по своей специальности, становится всё больше. Молодые люди желают найти достойное применение своим талантам и способностям, но государство не всегда имеет возможность поддерживать эти похвальные стремления. Контекстное обучение, непосредственным образом связанное с производственной деятельностью, позволит привлечь к получению высшего образования много «не занятой» молодёжи, даст возможность уменьшить

нагрузку на учебные заведения и существенно снизит общую стоимость образования.

Непосредственное получение высшего образования путём контекстного обучения имеет ряд важных преимуществ для каждой из сторон, участвующих в организации учебного процесса. Приобретение необходимых для выбранной профессии практических навыков во всём требуемом для полноценного образовательного процесса объёме, в сочетании со специализированным теоретическим курсом, несомненно, станут серьёзным шагом для обучающегося в освоении профессиональной специфики и более точного понимания особенностей производственного процесса в определённой сфере деятельности.

Организатор учебного процесса от производства в перспективе получает возможность принятия в штат полностью адаптированного к существующим условиям производства и прекрасно освоившего практический аспект высшего профессионального образования специалиста, без необходимости организации подбора и последующей адаптации недостаточно подготовленных кадров.

Рассмотрим преимущества. На наш взгляд контекстное обучение характеризуется целым рядом весомых преимуществ, по сравнению с проведением исключительно теоретической формы обучения.

1. Мотивационный фактор стимулирует максимизировать усилия для получения наиболее полного комплекса знаний в целях максимального соответствия требованиям работодателя к новым сотрудникам. Повышение уровня заинтересованности в процессе работы повышает понимание необходимости приобретения определённых знаний и практических навыков.

2. При непосредственном вовлечении кадров в производственный процесс происходит наиболее полное и эффективное усвоение материала. Подкрепляя теоретические знания постоянными практическими упражнениями, студент осваивает все технические нюансы и профессиональные тонкости выбранной профессии [7, с. 1].

3. Отсутствие «промежуточных звеньев» в проведении оценочной квалификационной аттестации обучающегося специалиста. Качество теоретических знаний и полнота практической подготовки могут быть совмещены в условиях производственного процесса, максимально соответствующих действующим условиям труда для аналогичных должностей и специальностей [6, с. 48–49].

4. Одним из главных условий для достижения растущих показателей производства и постоянного совершенствования качественной составляющей выпускаемого продукта или предоставляемых услуг, является создание условий для максимального удовлетворения потребности в специализированном кадровом составе, изначально обладающим высокой квалификацией и глубоким знанием технологических процессов [4, с. 2–3]. В этих условиях контекстное обучение выступает важным элементом развития инновационной образовательной системы, а его интенсификация позволит решить проблему качественной подготовки специалистов в динамично меняющихся условиях быстро и эффективно.

Архиважным в вопросе реализации процесса качественного кадрового обеспечения является реструктуризация и комплексное реформирование образовательных процессов в соответствую-

ющих отраслях производства. Внедряя и развивая элементы контекстного обучения, учебные заведения способствуют кардинальному повышению эффективности подготовки специализированного кадрового состава, что в скором будущем будет положительно сказываться на совокупных показателях работы производственного предприятия.

Внедрение новых технологий и методов образования с использованием современной коммуникативной системы и информационного обеспечения с целью соответствия требованиям и реалиям современного подхода к образованию в высших учебных заведениях, ранжирование и комплексная методологическая работа – приоритетный вектор развития учебного процесса в ближайшем будущем [1, с. 15–16].

Применение прогрессивной схемы, включающей в себя реализацию контекстного обучения, позволит достигнуть высоких образовательных стандартов и соответствовать требованиям государства, общества и личности, предъявляемым к подготовке современных специалистов высокого класса.

1. В сложившейся нынче концепции, реализуемой в современной системе высшего профессионального образования, существует ряд недостаточно проработанных моментов, требующих более чёткой реализации и конкретизации. Одним из вариантов решения актуальной проблемы является внедрение инновационного метода получения образования – контекстной формы обучения в условиях реального производства.

2. Применение методики контекстного обучения должно осуществляться поэтапно, согласно предварительно разработанным программам и методикам для улучшения эффективности внедрения инновационного подхода в уже существующую систему высшего профессионального образования.

В сложившейся на сегодняшний день концепции, реализуемой в современной системе высшего профессионального образования, существует ряд недостаточно проработанных моментов, требующих более чёткой реализации и конкретизации. Одним из вариантов решения этой проблемы является внедрение инновационного метода получения образования – контекстной формы обучения в условиях реального производства. Применение методики контекстного обучения должно осуществляться поэтапно, согласно чётко разработанным программам и методикам для наиболее эффективного внедрения в уже существующую систему высшего профессионального образования. Это позволит достичь соответствия современным запросам рынка труда и требованиям производства. Предлагаемая технология получения высшего профессионального образования обеспечит выпускников ВУЗов практическими навыками решения производственных задач, что позволит молодым специалистам значительно повысить практическую востребованность относительно запросов рынка труда.

Соглашаясь с тем, что профессиональное контекстное обучение отвечает современным вызовам в образовании, следует признать что, несмотря на наличие теоретических работ по проблеме внедрения контекстного обучения в вузовскую практику, практические аспекты интенсификации требуют дальнейшего детального рассмотрения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Большаков Б.Е. Стратегия-2020: повестка дня для молодёжных организаций России [Текст] / Б.Е. Большаков, К.Н. Шадров // учебно-методический комплекс. — М.: МГГУ им. М.А. Шолохова, 2009. — С. 15-16.
2. Вербицкий А.А. Контекстное образование в новой образовательной парадигме [Текст] / А.А. Вербицкий //

Мат.-лы VII науч.-практ. кон.-ии Формирование современной образовательной среды в условиях реализации нового поколения стандартов среднего профессионального образования. 13-14 марта 2003 г., Воронеж.– С. 67-73.

3. Гамбург К.С. Об опыте внедрения контекстного обучения на базе СТИ МИСИС [Текст] / К.С. Гамбург // Журнал Фундаментальные исследования – 2005 - №9 –С. 53-54.

4. Дмитриенко Н.А. Формирование компетентного специалиста в процессе обучения иноязычному общению [Текст] / Н.А. Дмитриенко // Молодой учёный. — 2012. — №1. Т.2. — С. 83-85.

5. Калиниченко Э.Б. Проблема эффективности преемственного образовательного процесса в условиях бакалавриата, магистратуры и аспирантуры [Текст] / Э.Б. Калиниченко, О.В. Романова, О.Б. Капичникова, А.И. Капичников // Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. 2015. № 11 (129). С. 115-118.

6. Кононова И.В. Зарубежный опыт организации подготовки, переподготовки и повышения квалификации кадров [Текст] / И.В. Кононова // ФЭН-НАУКА. — 2012. — №6. – с. 48-49.

7. Концепция долгосрочного социально-экономического развития РФ до 2020 года. Утв.-на рас.-ем № 1662-р от 17.11.2008 г.– С.1.

8. Сайт Министерства образования и науки. Доклад директора Департамента госполитики в сфере подготовки рабочих кадров и ДПО Наталии Золотарёвой на VII Съезде Союза директоров ср. спец.-ых уч.-ых зав.-ий России, 24 апреля 2013 года РФ.

9. Шмарин В.А. Кадровая политика в контексте модернизации экономики [Текст] / В.А. Шмарин // Бизнес в законе. — 2011. — № 4. — С. 262.

References:

1. Bol'shakov B.E Strategiya-2020: povestka dnya dlya molodyozhnyh organizacij Rossii [Текст] / B.E. Bol'shakov, K.N. SHadrov // uchebno-metodicheskij kompleks. — М.: MGGU im. M.A. SHolohova, 2009.– С. 15-16.

2. Verbickij A.A. Kontekstnoe obrazovanie v novoj obrazovatel'noj paradigme [Текст] / A.A. Verbickij // Mat.-ly VII науч.-практ. кон.-ии Формирование современной образовательной среды в условиях реализации нового поколения стандартов среднего профессионального образования. 13-14 марта 2003 г., Воронеж.– С. 67-73.

3. Gamburg K.S. Ob opyte vnedreniya kontekstnogo obucheniya na baze STI MISIS [Текст] / K.S. Gamburg // ZHurnal Fundamental'nye issledovaniya – 2005 - №9 –С. 53-54.

4. Dmitrienko N.A. Formirovanie kompetentnogo specialista v processe obucheniya inoyazychnomu obshcheniyu [Текст] / N.A. Dmitrienko // Molodoj uchyonyj. — 2012. — №1. Т.2. — С. 83-85.

5. Kalinichenko E.H.B. Problema ehffektivnosti preemstvennogo obrazovatel'nogo processa v usloviyah bakalavriata, magistratury i aspirantury [Текст] / E.H.B. Kalinichenko, O.V. Romanova, O.B. Kapichnikova, A.I. Kapichnikov // Uchenye zapiski universiteta im. P.F. Lesgafta. 2015. № 11 (129). С. 115-118.

6. Kononova I.V. Zarubezhnyj opyt organizacii podgotovki, perepodgotovki i povysheniya kvalifikacii kadrov [Текст] / I.V. Kononova // FEHN-NAUKA. — 2012. — №6. – с. 48-49.

7. Konceptiya dolgosrochnogo social'no-ehkonomicheskogo razvitiya RF do 2020 goda. Utv.-na ras.-em № 1662-r ot 17.11.2008 g.– С. 1.

8. Sajt Ministerstva obrazovaniya i nauki. Doklad direktora Departamenta gospolitiki v sfere podgotovki rabochih kadrov i DPO Natalii Zolotaryovoj na VII S"ezde Soyuzo direktorov sr. spec.-yh uch.-yh zav.-ij Rossii, 24 aprelya 2013 goda RF.

9. SHmarin V.A. Kadrovaya politika v kontekste modernizacii ehkonomiki [Текст] / V.A. SHmarin // Biznes v zakone. — 2011. — № 4. — С. 262.

UDC 378.046.4

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL TRAINING SPECIFICS OF TEACHERS WITHOUT BASIC PEDAGOGICAL EDUCATION IN THE SISTEM OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT

СПЕЦИФИКА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ БЕЗ БАЗОВОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СИСТЕМЕ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ

Z.I. Ivanova

*Department of engineering physics,
electric equipment and technologies"*

E. S. Antoshina

*Department of foreign languages and speech culture
Saratov state agrarian university
named after N.I.Vavilov,
Theatre sq. 1,
Saratov, Russia, 410012*

З.И. Иванова,

*Кафедра инженерной физики,
электрооборудования и электротехнологий»*

Е.С. Антошина,

*Кафедра иностранных языков и культуры речи
Саратовский государственный аграрный
университет им. Н.И. Вавилова,
Театральная пл.1,
Саратов, Россия, 410012*

Abstract. The paper analyzes the reasons for the education system reform in terms of teachers training, modern psychological and pedagogical training specifics of universities' teaching staff have been defined. Activities for the creation of an effective system of psychological and pedagogical retraining and professional development of teachers who do not have the basic pedagogical education are offered.

Keywords: pedagogical education, retraining of teachers, system development of professional training.

Аннотация. В работе проанализированы причины реформирования системы образования в плане подготовки преподавательского состава, определена специфика современной психолого-педагогической подготовки педагогических кадров для вузов. Предложены мероприятия по созданию эффективной системы психолого-педагогической переподготовки и повышения квалификации преподавателей, не имеющих базового педагогического образования.

Ключевые слова: педагогическое образование, переподготовка преподавательского состава, развитие системы повышения квалификации.

Подписание Болонских соглашений предусматривает внесение коренных изменений в образовательную систему нашей страны, без которых становится чрезвычайно проблематичной подготовка специалистов разных уровней, способных в нынешних экономических условиях успешно конкурировать на рынке труда, осваивать новые технологии и создавать новые интеллектуальные продукты.

Основным изменениям должна быть подвергнута переподготовка преподавательского состава как общеобразовательных школ и средних учебно-профессиональных заведений, так и вузов, ведь именно от уровня вузовского преподавания зависят качественные преобразования образовательного процесса и подготовка "специалистов с прочно сформированными потребностями в профессиональном самообразовании, способных к творческой самореализации в избранной профессии" [2, с.41].

Главной проблемой образовательной системы, препятствующей созданию предпосылок для её успешного реформирования, является недостаточная профессиональная подготовка преподавательских кадров. Эффективность подготовки педагогов для общеобразовательных школ значительно снизилась в последние годы, что связано с важными факторами, такими как неготовность выпускников педагогических вузов применять в своей работе современные информационные технологии, неспособность соответствовать современным запросам школьного образования.

Много будущих учителей получают университетское образование, которое наряду с высоким уровнем преподавания базовых

предметов уделяет недостаточно внимания дисциплинам психолого-педагогического блока, а также не предусматривает достаточного количества времени для прохождения педагогической практики.

Стоит отметить, что преподавание многих предметов (в частности, таких, как ОБЖ, трудовое воспитание и др.) проводится учителями, не имеющими соответствующего педагогического образования. Наиболее актуально это не только для средних школ, но и для колледжей, техникумов, ПТУ, где к преподаванию многих технических дисциплин и к производственному обучению привлекаются кадры, имеющие большой опыт работы на производстве, но не имеющие сформированной педагогической и психологической базы.

В вузах ситуация практически та же – преподавательский состав, в большинстве случаев, готовится из аспирантов, педагогическое образование которых носит факультативный, необязательный, несистематизированный, а зачастую и случайный характер, что, безусловно, сказывается на освоении профессиональных знаний для повышения педагогического мастерства. Многие современные исследователи соглашаются в актуальности реализации компетентного подхода в подготовку преподавательских кадров "для успешного введения в практику различных инноваций, для реализации в новых условиях, поставленных перед ним задач, педагог должен обладать необходимым уровнем профессиональной компетентности и профессионализма" [1, с. 26].

Все эти факторы требуют совершенно иного, более совре-

менного подхода к профессиональной переподготовке уже имеющегося преподавательского состава. Новый подход должен обеспечивать непрерывный рост показателей качества подготовки преподавателей различных уровней системы образования, повышение общего уровня квалификации педагогов.

Следует признать, что реформирование образования невозможно провести в должном объёме и на необходимом качественном уровне без обновления педагогических кадров. Именно эту первоочередную задачу нужно решать при формировании системы переподготовки преподавателей. Следует уделять особое внимание привлечению к преподавательской деятельности талантливых выпускников гуманитарных и технических вузов, специалистов разных сфер экономики, которые, не обладая базовыми педагогическими знаниями, могли бы получить их в процессе многоуровневой подготовки в системе дополнительного профессионального образования и повышения квалификации.

Для решения этой важной, общественно-значимой программы, необходимо обеспечить все возможные условия для раскрытия потенциала как молодых, так и опытных педагогов, реорганизовать аттестацию преподавателей, предоставить научно-методическую поддержку педагогам без педагогического образования при создании инновационных образовательных технологий.

Как известно, «организация многоуровневой модели подготовки специалистов возможна лишь при постоянном и целенаправленном совершенствовании учебного процесса, применении прогрессивных принципов, методов и приёмов обучения, интенсификации познавательной деятельности на основе современных компьютерных технологий» [3, с. 174]. Это означает, что без повышения компьютерной грамотности, без овладения информационными технологиями, без внедрения прогрессивных форм обучения, например, дистанционного, многие цели реформирования образования окажутся попросту не достигнутыми.

Тенденции изменения современного российского общества предстают в виде непрерывного инновационного реформирования и интеграции современных систем различных сфер профессиональной деятельности. Важным фактором, влияющим на степень и скорость таких преобразований, можно назвать получение образования с применением прогрессивных методик и технологий, которое будет доступно благодаря качественно новому подходу к подготовке педагогического состава.

Основными структурными элементами существующей ныне в России системы дообразования выступают специализированные центры и школы на коммерческой основе, внутрипроизводственные и отраслевые обучающие комбинаты, учебные заведения различных уровней, переориентировавшие часть своего образовательного потенциала в сферу оказания услуг по переобучению или повышению квалификации кадрового состава [8, с. 94-103].

Ведущий принцип реализации концепции модернизации образовательной системы, ориентированной на подготовку высококвалифицированных кадров – внедрение системы непрерывного образования, важным элементом которой будет программа дополнительной профессиональной квалификации [8, с. 3-12].

Наибольшим потенциалом в реализации инновационной программы, соответствующей требованиям современного общества и отдельно взятой личности, обладают следующие её элементы:

- качественное повышение квалификационного уровня кадрового состава, обеспечивающее прогрессивный рост педагогического мастерства субъектов образовательного процесса;
- специализированные образовательные курсы и програм-

мы, направленные на освоение новых специализаций и развития навыков в рамках текущей профессиональной деятельности;

- комплексное применение этих методик в программе дополнительной профессиональной квалификации непосредственно в рабочем процессе (например стажировка без предварительного подготовительного обучения) [9, с. 24].

При интенсификации развития ведущих отраслей экономики и реформировании социальных сфер, что особенно актуально в условиях возможного возникновения нестабильности и дисбаланса, решающим фактором в достижении наилучших показателей в минимально короткие сроки становится необходимость обеспечения учебных заведений кадровым составом соответствующей квалификации.

Приоритетным направлением в решении проблемы подготовки высокопрофессионального кадрового состава является привлечение в качестве преподавателей специалистов, обладающих реальным практическим опытом в профильных отраслях. Отдельного внимания заслуживает внедрение специально разработанных для преподавателей без базового образования модульных программ, позволяющих создать многоступенчатую, высокоэффективную модель для индивидуализации и персонификации учебных курсов с целью повышения квалификационного уровня [8, с. 3-12].

Дальнейшее развитие повышения квалификации, согласно Концепции может осуществляться путем внедрения перспективных инновационных подходов в нескольких направлениях [7, с. 12]. Наиболее интересным представляется создание комплекса учебных центров, аккумулирующих образовательные методики и научные разработки мирового уровня, основной концепцией которых является подготовка кадрового состава высокого уровня, с квалификацией, соответствующей мировым стандартам.

Следующим важным фактором, оказывающим влияние на развитие повышения квалификации в соответствии с концептуальной моделью развития, становится разработка и внедрение специализированных методик, основанных на оптимальном сочетании теоретических основ и прикладных навыков для улучшения квалификационных характеристик согласно требованиям, актуальным в сложившейся социально-экономической ситуации [9, с. 412].

Важным целевым ориентиром в долгосрочной перспективе реформирования дополнительной образовательной системы – создание индивидуализированного структурного подхода, ориентированного на актуализацию индивидуальных качеств обучающегося, с учётом всех его психофизических факторов, влияющих на образовательный процесс.

Положительная динамика отраслевой и промышленной конкурентоспособности реализуется недостаточно в условиях использования морально устаревших программ повышения квалификации кадров, вызванных вынужденной финансовой экономией на развитии системы образования. Реформирование образовательной сферы в процессе адаптации к высоким стандартам инновационной экономической модели развития является неизбежным.

Ключевым моментом в инновационном процессе обновления кадрового состава является переориентация части возможностей на улучшение системы дополнительного образования и повышения квалификации. Реализации данной стратегии, подкреплённой внедрением прогрессивных методик обучения, создает условия для пополнения педагогического состава высококлассными специалистами, уже имеющими ценный практический опыт, незаменимый в решении профессиональных задач, требующих незамедлительной реакции в текущих условиях глобализации и интеграционных процессов в мировом сообществе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дружилов С.А. Профессиональная компетентность и профессионализм педагога: психологический подход [Текст] / С.А. Дружилов // Сибирь. Философия. Образование – 2005 – №8 – С.26-44.
2. Макарова Л.Н. Повышение квалификации профессорско-преподавательского состава в условиях модернизации образования [Текст] / Л.Н. Макарова, Л.А. Пронина, Н.Е. Копытова, И.А. Шаршов // Журнал Гаудеамус – 2003 – № 4, Т.2 – с. 41-51.
3. Ольштынский П.В. Совершенствование системы переподготовки и повышения квалификации профессорско-преподавательского состава в области компьютерных технологий [Текст] / П.В. Ольштынский, А.А. Эпов, Н.С. Митрахович // Журнал Известия волгоградского гос.-ого тех.-го ун.-та – 2007 – № 4, Т.7 – С. 174-178.
4. Валентинов В.В. Роль дополнительного профессионального образования в решении проблемы трудоустройства выпускников учреждений профессионального образования [Текст] / В.В. Валентинов, С. В. Кондратьев // Роль и место центров содействия занятости и трудоустройства выпускников учреждений профессионального образования в федеральной системе занятости: Материалы семинара. – М.: МГТУ им. Н. Э. Баумана, – 2002. – С. 94–103.
5. Волкова Н.С. Анализ системы дополнительного профессионального образования России и его роль в современных условиях [Текст] / Н. С. Волкова // Молодой ученый. – 2012. – №5. – С. 412-415.
6. Капичников А.И. Преемственность формирования учебной мотивации в условиях бакалавриата, магистратуры и аспирантуры [Текст] / А.И. Капичников, О.В. Романова, О.Б. Капичникова, Alma mater (Вестник высшей школы). 2015. № 7. С. 36-38.
7. Концепция социально-экономического развития Российской Федерации до 2020 г. Москва, сентябрь 2008 г. Министерство экономического развития российской федерации: [Электронный ресурс] – Электрон дан. – Режим доступа: www.economy.gov.ru
8. Лазарев Г.И. Внедрение многоступенчатой системы непрерывной профессиональной подготовки / Г.И. Лазарев // Высшее образование России. – 2008. – №7. – С. 3-12.
9. Федеральная целевая программа развития образования на 2011 - 2015 годы, Москва февраль 2011 Министерство образования и науки Российской Федерации: [Электронный ресурс] – Электрон дан. – Режим доступа: <http://fcp.economy.gov.ru>

References:

1. Druzhilov S.A. Professional'naya kompetentnost' i professionalizm pedagoga: psihologicheskij podhod [Текст] / S.A. Druzhilov // Sibir'. Filosofiya. Obrazovanie – 2005 – №8 – С.26-44.
2. Makarova L.N. Povyshenie kvalifikacii professorsko-prepodavatel'skogo sostava v usloviyah modernizacii obrazovaniya [Текст] / L.N. Makarova, L.A. Pronina, N.E. Kopytova, I.A. SHarshov // ZHurnal Gaudeamus – 2003 – № 4, Т.2 – с. 41-51.
3. Ol'shtynskij P.V. Sovershenstvovanie sistemy perepodgotovki i povysheniya kvalifikacii professorsko-prepodavatel'skogo sostava v oblasti komp'yuternyh tekhnologij [Текст] / P.V. Ol'shtynskij, A.A. EHпов, N.S. Mitrahovich // ZHurnal Izvestiya volgogradskogo gos.-ogo tekhn.-go un.-ta – 2007 – № 4, Т.7 – С. 174-178.
4. Valentinov V.V. Rol' dopolnitel'nogo professional'nogo obrazovaniya v reshenii problemy trudoustrojstva vypusknikov uchrezhdenij professional'nogo obrazovaniya [Текст] / V.V. Valentinov, S. V. Kondrat'ev // Rol' i mesto centrov sodejstviya zanyatosti i trudoustrojstva vypusknikov uchrezhdenij professional'nogo obrazovaniya v federal'noj sisteme zanyatosti: Materialy seminar. – М.: МГТУ им. Н. Э. Баумана, – 2002. – С. 94–103.
5. Volkova N.S. Analiz sistemy dopolnitel'nogo professional'nogo obrazovaniya Rossii i ego rol' v sovremennyh usloviyah [Текст] / N. S. Volkova // Molodoj uchenyj. – 2012. – №5. – С. 412-415.
6. Kapichnikov A.I. Preemstvennost' formirovaniya uchebnoj motivacii v usloviyah bakalavriata, magistratury i aspirantury [Текст] / A.I. Kapichnikov, O.V. Romanova, O.B. Kapichnikova, Alma mater (Vestnik vysshej shkoly). 2015. № 7. С. 36-38.
7. Konceptiya social'no-ehkonomicheskogo razvitiya Rossijskoj federacii do 2020 g. Moskva, sentyabr' 2008 g. Ministerstvo ehkonomicheskogo razvitiya rossijskoj federacii: [EHlektronnyj resurs] – EHlektron dan. – Rezhim dostupa: www.economy.gov.ru
8. Lazarev G.I. Vnedrenie mnogostupenchatoj sistemy nepreryvnoj professional'noj podgotovki / G.I. Lazarev // Vysshee obrazovanie Rossii. – 2008. – №7. – С. 3-12.
9. Federal'naya celevaya programma razvitiya obrazovaniya na 2011 - 2015 gody, Moskva fevral' 2011 Ministerstvo obrazovaniya i nauki Rossijskoj Federacii: [EHlektronnyj resurs] – EHlektron dan. – Rezhim dostupa: <http://fcp.economy.gov.ru>

THE FORMATION OF CULTURE OF INTERPERSONAL RELATIONSHIPS OF PHYSICAL EDUCATION STUDENTS DURING EXTRACURRICULAR ACTIVITY

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПОЗААУДИТОРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Koval V. Yu.

The department of theory and methodology of Physical Education Kherson State University Kherson State University, 27, 40 rokiiv Zhovtynya St., Kherson, Ukraine 73000

Коваль В.Ю.

Кафедра теорії та методики фізичного виховання Херсонський державний університет вул. 40 років Жовтня 27, м Херсон, Україна. 73003

The paper deals with the criteria, indicators and levels of culture of interpersonal relations of physical education students during extracurricular activities and reveals the reasons that interfere their formation. We have developed and introduced in educational process of the University code of ethics, which allowed us to obtain positive results and on their basis to draw a conclusion about the effectiveness of criteria and indicators for upbringing of culture of interpersonal relations in extracurricular activities.

Key words: culture of interpersonal relationships, students, extracurricular activities, code of ethics, criteria and levels of culture.

У роботі охарактеризовуються критерії, показники та рівні сформованості культури міжособистісних відносин студентів факультету фізичного виховання у позааудиторній діяльності та визначено причини котрі не сприяють її формуванню. Нами був розроблений та впроваджений у виховний процес університету етичний кодекс, що дало змогу отримати позитивні результати і на їх основі зробити висновок про ефективність критеріїв та показників виховання культури міжособистісних відносин у позааудиторній діяльності.

Ключові слова: культура міжособистісних відносин, студенти, позааудиторна діяльність, етичний кодекс, показники та рівні сформованості культури.

Вступ. Вхідження України в нову історичну епоху та пов'язані з цим фундаментальні зміни економіки, суспільного життя та духовної сфери, відродження національних традицій висувають на перший план проблему міжлюдської взаємодії яка орієнтована на досягнення визначених цілей шляхом інтенсивної праці, поєднаної з підвищенням інтелекту, що потребує високого рівня сформованості культури міжособистісних стосунків.

Важлива роль у формуванні культури міжособистісних відносин належить виховній системі вищих навчальних закладів. Адже в межах педагогічного процесу можливо створити сприятливі умови для засвоєння основних норм загальнолюдської та корпоративної моралі, соціокультурного середовища, до якого належатиме особистість у подальшому житті. Сприятливим середовищем для розвитку особистості студента, формування його загальної культури є позааудиторна діяльність вищого навчального закладу як сукупність дій, здійснюються за межами навчального процесу, але в безпосередньому взаємозв'язку з ним. Тому важливим є формування в особистості здатності до самостійності, вияву ставлення до дійсності, регулювання на цій основі стосунків з іншими людьми. Саме в цьому сенсі виховання культури міжособистісних відносин сприяє їх гармонізації й подоланню різноманітних конфліктів [2].

Аналіз опублікованих психолого-педагогічних праць, інших наукових джерел свідчить, що проблеми виховання культури міжособистісних відносин студентів доволі широко відображено в низці досліджень українських та зарубіжних учених. Значний внесок у розробку теоретико-методичних засад основ позааудиторної виховної роботи здійснили А. Алексюк, Ю. Бабанський, О. Коберник. Нові підходи до виконання завдань підвищення культури спілкування молоді представлено в працях І. Бега та ін.; сутність міжосо-

бистісних відносин розглядається в широкому контексті сучасних філософських, психологічних та педагогічних наук у роботах Л. Гозмана, Я. Коломинського, В. Кушнірюк, М. Обозова та ін.

Тому проблема формування культури студентів є досить актуальною.

Постановка проблеми.

1. Мета дослідження – визначити сутність і структуру поняття «культура міжособистісних відносин студента» та уточнити й охарактеризувати критерії, показники та рівні формування культури міжособистісних відносин.

Для досягнення поставленої мети використано комплекс методів дослідження: теоретичні – аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури для розробки теоретичних засад дослідження; емпіричні – цілеспрямовані спостереження, анкетування, опитування, тестування, бесіди, вивчення результатів виховної роботи у позааудиторній діяльності; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) дав змогу підтвердити достовірність одержаних результатів; статистичні – кількісний і якісний аналіз емпіричного матеріалу із використанням методів математичної статистики.

Результати. Аналіз теоретичних засад дослідження дав змогу обґрунтувати зміст понять «міжособистісні відносини», «позааудиторна діяльність», «культура міжособистісних відносин» [1; 3]. Так під міжособистісними відносинами ми розуміємо суб'єкт-суб'єктні зв'язки, у яких члени взаємодії виступають повноцінними суб'єктами. Ці відносини будуються у такий спосіб, що кожен вкладає свою частку активності, цілеспрямованості, свідомості й самосвідомості у досягнення загального результату.

«Позааудиторна діяльність» трактується нами як органічна

складова навчально-виховного процесу університету, спрямована на формування готовності студента до майбутньої професійної діяльності, що здійснюється поза розкладом навчальних занять, та органічно поєднує в собі процеси персоніфікації особистістю цінностей науки, мистецтва й життя.

«Культура міжособистісних відносин» студентів університету – культурно-орієнтований творчий світогляд особистості її поведінка і діяльність, засновані на позитивно-соціальному ставленні до себе та інших, до майбутньої професії й світу в цілому, на основі засвоєного інтегрального комплексу загальнонаукових, загальнокультурних і естетичних знань і вмінь, що становлять духовно-моральний й інтелектуальний зміст особистості, а також визначають її світогляд і спрямованість діяльності.

Уточнено й охарактеризовано критерії та показники вихованості культури міжособистісних відносин, а саме: особливості ставлення до суб'єктів взаємодії (пасивне сприймання інформації щодо життєдіяльності студентського колективу; виявлення зацікавленості до заходів та подій, що відбуваються в студентському колективі; стійкий інтерес до заходів та подій, що відбуваються в студентському колективі); наявність знань про міжособистісну взаємодію та вміння їх використовувати в життєвих ситуаціях (наявність фрагментарних знань про спілкування і співпрацю та небажання їх використовувати у життєвих ситуаціях; наявність знань про спілкування і співпрацю, використання їх у життєвих ситуаціях; наявність системи знань про спілкування і співпрацю, постійне корегування поведінки на їх основі); стиль поведінки, притаманний особистості у стандартних ситуаціях (ухиляння від взаємодії, схильність до конфліктності; схильність до компромісу, пристосування до домінуючої точки зору; рівноправна співпраця) [3; 4].

Вище згадані критерії та показники відповідають певним рівням – високому (самовдосконалення), середньому (саморегульовувальний) та низькому (виконавський).

Низький рівень вихованості культури міжособистісних відносин характерний для студентів, які не володіють первинною інформацією про найближче оточення, що унеможливує здійснення свідомих вчинків, орієнтованих на взаємодію з суб'єктами педагогічного процесу, активні у вирішенні основних питань власними шляхами, задовольняючи, в першу чергу, власні потреби. Кінцевим результатом є відсторонення однієї сторони іншою в конфлікті.

Середній рівень виявляється у активності студентів, емоційно-му переживанні, усвідомленні значущості діяльності представників органів студентського самоврядування, виховних заходах та ін., здатні певною мірою поступатися власними інтересами, активні і раціональні, завжди висувають різноманітні взаємовигідні пропозиції, мають потребу у співпраці, але при цьому ніколи не намагаються відстоювати власні інтереси.

Високий рівень вихованості культури міжособистісних відносин студентів характерний для студентів, яким притаманний стійкий інтерес до виховних заходів та подій; вони займають лідерські позиції у колективі, долають конфліктні ситуації та є організаторами виховної діяльності. Студенти цього рівня ініціативні, відстоюють свої інтереси, спрямовані на пошук результатів, вигідних для обох сторін, відкриті.

З метою визначення рівня вихованості культури міжособистісних відносин у позааудиторній діяльності студентів нами було проведено констатувальний експеримент. Мета експерименту полягала у тому, щоб дослідити сучасний стан рівня вихованості культури міжособистісних відносин у позааудиторній діяльності студентів факультетів фізичного виховання та спорту університетів, оцінити

його на основі розроблених нами критеріїв.

У процесі констатувального експерименту визначено високий, середній та низький рівні вихованості культури міжособистісних відносин студентів вищих навчальних закладів у позааудиторній діяльності. Встановлено, що більшість студентів не відповідає показникам високого (14,9 %) та середнього (40 %) рівнів вихованості; низький рівень цієї якості наявно в 45,1 % студентів, залучених до участі в експерименті. Виявлено обмежені можливості ставлення студентів до суб'єктів взаємодії, невміння використовувати знання про міжособистісну взаємодію та оптимального вибору стилю поведінки, спрямованого на рівноправну співпрацю.

Аналіз сучасної практики виховання культури міжособистісних відносин студентів вищих навчальних закладів у позааудиторній діяльності засвідчив, що недостатньо використовується освітньо-виховний потенціал вищої школи в організації позааудиторної діяльності, що має спрямовуватися на виховання самостійності студентів у різних видах діяльності та в забезпеченні взаємодії з учасниками цього процесу [5].

Під час проведеного формувального експерименту зі студентами факультету фізичного виховання на першому етапі було розроблено: етичний кодекс студентів факультету фізичного виховання університету, спрямованого на посилення рівня довіри у студентському колективі та визначення моральних пріоритетів у поведінці студентів у освітньо-виховному середовищі.

На другому етапі відбувалось запровадження в практику виховної роботи університету етичного кодексу студентів. Цей етап формувального експерименту передбачав вирішення ряду завдань: організацію та проведення у визначених експериментальних групах заходів, що ґрунтувалися на пріоритетний напрямок формування культури міжособистісних відносин студентами експериментальної групи (ЕГ) знань, що забезпечували б самовиховання культури міжособистісних відносин у процесі позааудиторної діяльності, оволодіння студентами типами поведінки (рівноправної співпраці) у вищому навчальному закладі, що сприяли б вихованню культури міжособистісних відносин у позааудиторній діяльності.

На третьому етапі формувального експерименту досліджувався стан та рівні сформованості культури міжособистісних відносин у позааудиторній діяльності, аналізувалася динаміка та простежувалися зміни, що відбулися в рівнях вихованості.

Аналіз даних експериментального дослідження дав змогу стверджувати, що в результаті впровадження етичного кодексу відбулися зміни як у контрольних групах (КГ), так і в ЕГ, які досягли певного рівня вихованості культури міжособистісних відносин у позааудиторній діяльності.

Так в експериментальній групі високий рівень культури міжособистісних відносин, зріс з 14,9 % до 34 % . Натомість динаміка контрольної групи є незначною і складає рух від 9 % до 16,1 % (табл. 1).

Зазначимо, що 34 % студентів ЕГ, які досягли високого рівня вихованості культури міжособистісних відносин у позааудиторній діяльності, є вагомим показником і свідчить, що набувши стійкого інтересу до заходів та подій, які відбуваються у студентському колективі академічної групи та в університеті, засвоївши знання про спілкування та співпрацю, набувши необхідного досвіду з використання знань про міжособистісну взаємодію на практиці, студенти вищих навчальних закладів мали можливість виявляти свою активність у поведінці, орієнтуючись на рівноправну співпрацю у соціокультурному середовищі. Їхні особисті цілі збігаються із загальноколективними, які ґрунтуються на виконанні вимог відповідно до

Таблиця 1

Динаміка рівнів вихованості культури міжособистісних відносин студентів університетів у позааудиторній діяльності за результатами формувального експерименту (у %)

Рівні вихованості культури міжособистісних відносин	Експериментальна група		Динаміка	Контрольна група		Динаміка
	На початку експерименту	На кінець експерименту		На початку експерименту	На кінець експерименту	
Високий						
Середній	14,9	34	+19,1	9	16,1	+7,1
Низький	38,3	44,7	+6,4	46,4	41,1	-5,3
	46,8	21,3	-25,5	44,6	42,8	-1,8

компетенції їхніх посад у групі, відповідального ставлення до своїх прав та обов'язків. Вони самостійно організують власну діяльність та виявляють здатність організувати та керувати діяльністю однокласників, впливати на формування позитивного психологічного клімату під час спілкування та співпраці в соціокультурному середовищі.

Певні зміни спостерігалися і в групі студентів, віднесених до середнього рівня вихованості культури міжособистісних відносин у позааудиторній діяльності. У контрольній групі динаміка незначна (з 46,4 % до 41,1 %), у експериментальній групі цей показник вищий, що свідчить про позитивну динаміку (від 38,3 % до 44,7 %). Якщо значна частина студентів за своїми показниками рівня вихованості культури міжособистісних відносин у позааудиторній діяльності на першому етапі нашого дослідження відповідала низькому рівню, то в результаті проведеної виховної роботи рівень їхньої вихованості культури міжособистісних відносин у позааудиторній діяльності помітно зріс.

Динаміка спостерігається і серед студентів ЕГ, які на початку формувального експерименту склали більшість (тобто низького рівня – 46,8 %); по завершенню –21,3 %. У контрольній групі цей показник майже не змінився, його динаміку визначено від 44,6 % до 42,8 %. Щодо порівняння одержаних даних із експериментальною групою, то досягнуто значної різниці показників, що складає 46,8 % на початку експерименту і 21,3 % у кінці дослідницької роботи. Різниця показників студентів, які відповідали низькому рівню вихованості культури міжособистісних відносин, складала 25,5 %.

Представники цього рівня в подальшій виховній роботі потребували більше уваги, зокрема щодо виявлення ставлення до суб'єктів взаємодії в позааудиторній діяльності. Студенти відповідної групи мали суттєві недоліки сформованості системи знань про спілкування та співпрацю в соціокультурному середовищі і потребують певної педагогічної уваги та підтримки.

Отже, впровадження у виховний процес університету етичного кодексу дає змогу отримати позитивні результати і на їх основі зробити висновок про ефективність критеріїв та показників виховання культури міжособистісних відносин у позааудиторній діяльності.

На основі вивчення сучасного стану досліджуваної проблеми у педагогічній теорії та виховній практиці ми дійшли висновку, що виховання культури міжособистісних відносин студентів університету в позааудиторній діяльності є актуальним завданням на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Сутність вихо-

вання культури міжособистісних відносин студентів у позааудиторній діяльності полягає у вихованні комунікативної особистості, яка володіє стійким інтересом до заходів та подій, що відбуваються в колективі студентської групи та університету, системою знань про спілкування і співпрацю та постійно коригує на їх основі поведінку, орієнтовану на рівноправну співпрацю з усіма суб'єктами навчально-виховного процесу [2].

Основними завданнями формування культури міжособистісних відносин студентів університету в позааудиторній діяльності було визначено: набуття студентами конкретного емоційно-чуттєвого досвіду міжособистісних відносин, формування вмінь аналізувати весь спектр актів спілкування та взаємодії у студентському колективі, залучення їх до активної різнобічної діяльності в органах студентського самоврядування, стимулювання мотивів участі у практичних формах виховної позааудиторної роботи, виховання комунікативної особистості.

Причинами, котрі не сприяють вихованню культури міжособистісних відносин студентів університету в позааудиторній діяльності, є: потрібнісно-мотиваційні (обмеженість вибору напрямів діяльності за інтересами, відсутність бажання студентів брати участь у позааудиторній діяльності, невизначеність у ставленні до представників студентського самоврядування); інформаційно-програмні (неналежне інформування про позааудиторну діяльність на факультетах, поверхове висвітлення результатів позааудиторної діяльності, фрагментарне відображення питань міжособистісних відносин під час планування цієї діяльності); організаційно-діяльнісні (невідповідність стилів педагогічної діяльності викладачів та представників студентського самоврядування, несистематична організація позааудиторної діяльності, використання лише традиційних форм).

Результати констатувального експерименту засвідчили, що більшість студентів не відповідає показникам високого та середнього рівнів вихованості культури міжособистісних відносин студентів університету в позааудиторній діяльності, виявлено обмежені можливості ставлення, використання знань про міжособистісну взаємодію та виявлення стилю поведінки, спрямованого на співпрацю.

Кількісні й якісні результати проведеного формувального етапу дослідження засвідчили динаміку вихованості культури міжособистісних відносин студентів вищих навчальних закладів в позааудиторній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Іван Дмитрович Бех. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.

2. Бутенко Н. Ю. *Комунікативні процеси у навчанні: [навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.] / Н. Ю. Бутенко, В. М. Приходько, Н. І. Федоренко; [за заг. ред. Н. Ю. Бутенко]. – К.: КНЕУ, 2004. – 334 с.*
3. Обозов Н. Н. *Психологическая культура отношений: [метод. пособ.] / Н. Н. Обозов. – СПб.: АО НПО ЦКТИ, 1995. – 32 с.*
4. Сайтарли І. А. *Культура міжособистісних стосунків: [навч. посіб.] / І. А. Сайтарли. – К.: Академвидав, 2007. – 240 с.*
5. Шипко А. Л. *Система принципів виховання у туристсько-краєзнавчій діяльності учнів / А. Л. Шипко // Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2010. – Вип. 56. – С. 198–203.*

REFERENCES:

1. Beh I. D. (2008), *Vihovannya osobistosti [Educating the individual]*, Libid, Kyiv, Ukraine.
2. Butenko N. Yu., Prihodko V. M., Fedorenko N. I. (2004), *Komunikativni protsesi u navchanni [Communication processes in learning]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.
3. Obozov N. N. (1995), *Psihologicheskaya kultura otnosheniy [Psychological culture of relations]*, AO NPO TsKTI, Saint-Petersburg, Russia.
4. Saytarli I. A. (2007), *Kultura mizhosobistisnih stosunkiv [Culture of interpersonal relationships]*, Kyiv, Ukraine.
5. Shipko A. L. (2010), “The system of education in the principles of tourist activities and local history students”, *Pedagogichni nauki, Sbornik nauchnyih trudov [Pedagogical Science]*, Kherson, 2010, pp. 198-203.

FORMING OF SOCIAL CULTURAL SURROUNDING OF MODERN EDUCATIONAL ESTABLISHMENT BY MEANS OF CULTURAL TOURISM

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ СРЕДЫ СОВРЕМЕННОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ ПОСРЕДСТВОМ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМА

Korzhanova A.A.

Candidate of Science, associate professor of Gzhel State University

Коржанова А.А.

*кандидат культурологии, доцент Гжельского государственного университета
E-mail: akorj@inbox.ru*

Abstract. In the article social cultural surrounding of modern educational establishment as a factor of youth inculturation and cultural tourism as means of this surrounding forming are considered. Distinctive peculiarities of modern school as a specialized institute of youth inculturation are shown.

Keywords: cultural tourism, social cultural surrounding, youth inculturation, prophylaxis of extremism and ksenophobia.

Аннотация. В статье рассматривается социокультурная среда современного учебного заведения как фактор инкультурации современной молодежи и культурный туризм как средство формирования такой среды. Раскрываются отличительные особенности современного учебного заведения как специализированного института инкультурации молодежи.

Ключевые слова: культурный туризм, социокультурная среда, инкультурация молодежи, профилактика экстремизма и ксенофобии.

Последние десятилетия ознаменованы серьезными изменениями в общественно-политической жизни России, и, соответственно, в сознании ее граждан. Меняются подходы к образованию, воспитанию, культурно – досуговой деятельности – ко всем сторонам жизни общества. Массовая культура вытесняет прочие виды культуры на всех уровнях. Процессы глобализации вносят свои коррективы в том числе и в процессы образования и воспитания подрастающего поколения. Современный школьник или студент колледжа имеет возможность получать информацию в неограниченном объеме, причем почти невозможно проследить за тем, какого качества информация поступает к подростку. В связи с этим современное учебное заведение лишается своей многолетней функции – дарить знания. Учебное заведение теперь должно научить подростка от-

личать качественную информацию от второсортной, систематизировать данные, отбирать только тот материал, который необходим для достижения заданной цели. Данный функционал современного учебного заведения прописан в образовательном стандарте второго поколения.

Неоспоримым является тот факт, что на сегодняшний день учебное заведение является единственным регулируемым государством институтом инкультурации подростка, при которой индивид обучается у окружающих его взрослых родственников, соседей, учителей, как на практике, так и в специализированных институтах инкультурации (школах и вузах) [1]. Поэтому во многом молодежная политика государства определяет стратегию воспитательной деятельности отдельно взятой школы, техникума, коллед-

жа или вуза. К сожалению, по сравнению с советским периодом, воспитательная функция учебного заведения неоправданно ослабла, сведясь в 90-ые к формальному выполнению распоряжений министерства образования.

Новый закон об образовании декларирует ответственность родителя за образование ребенка. Многими данная формулировка трактуется как снятие со школы или колледжа воспитательной функции, учебное заведение при таком подходе воспринимается как место оказания образовательных услуг, заказчиком которых являются законные представители обучающегося. Мы считаем такой подход в корне неверным и даже опасным не только для социокультурной среды отдельных учебных заведений, но и для культуры России в целом.

Итак, инкультурация подростков 15-18 лет, очевидно, является необходимым условием воспитания гражданина России. К факторам инкультурации мы, в первую очередь, относим социокультурную среду образовательного учреждения.

Можно выделить ряд проблем, с которыми сталкивается современное учебное заведение при формировании социокультурной среды как фактора инкультурации молодежи:

- отсутствие целостной картины мира в сознании учащегося;
- воздействие массовой культуры на сознание учащегося;
- незнание истории государства, своих корней;
- незнание принципов русской культуры.

В современной России воспитание подрастающих поколений осложнено целым рядом факторов, связанных с социально-политическими и экономическими трансформациями, кризисом культуры, изменениями в системе образования, просвещения, воспитания. Существование в этих и других сферах элементов старого и нового государственного устройства порождает противоречивые явления в процессе воспитания молодежи. Характерной чертой современной российской действительности является вытеснение духовной культуры культурой материального, культурой потребления.

Государство и общественные институты в силу многих причин сегодня не в состоянии предоставить равные возможности для получения культурных благ молодым представителям всех слоев населения, что, несомненно, негативно сказывается на их культурном и духовном становлении.

Проверенные временем, общественно признанные образцы культуры, формы и методы воспитания духовной культуры в сложный переходный период развития российского общества оказались недоступными для значительной части российской молодежи. Утрачены, прекратили свое существование многие институты культурного воспитания подрастающих поколений. В свою очередь все более растет сегмент масскультуры, лишенной содержания, смысла, духовного начала. Масскультура стала конвейером, массово производящим бездумных, бездушных «людей-винтиков», не способных самостоятельно мыслить и тонко чувствовать, а значит, адекватно воспринимать и позитивно преобразовывать окружающий мир.

К середине нулевых годов XXI века уже лет двадцать как понятия «патриотизм», «сознательность», «ответственность перед страной» и т.д. утратили свою былую значимость. Массовая культура сменяет советскую (тоже в определенном смысле массовую, но регулируемую государством). Две чеченские компании и исчезновение понятия «дружбы народов» из сознания гражданина России породило ксенофобские настроения. События последних лет и даже дней (Украина, Сирия, санкционная политика Запада) породили другой перекокс: молодежь стала яростно превозносить Россию, не до конца понимая ее культуру, традиции. Стал входить

в моду сталинизм, обострилась борьба западников и славянофилов. Это, как любой раскол в обществе или деструктивные настроения, противоречат традициям русской культуры [2].

Как же учебное заведение может сохранить в голове подростков необходимый баланс между любовью к Родине и критикой государства?

Как отмечает доктор философских наук, профессор И.О. Шайтанов, культура - одно, образование - другое в современной государственной структуре. Вопросы педагогики традиционно не затрагиваются в культурологии, культурологи же весьма редко обращаются к изучению учебного заведения как единственного, на наш взгляд, современного государственного института инкультурации молодежи. Мы убеждены в том, что именно культурологический подход к ряду вопросов, связанных с образованием и воспитанием молодежи способен принести желаемые плоды. И в качестве одного из средств формирования социокультурной среды современного учебного заведения мы видим культурный туризм.

В научной литературе предлагаются разные трактовки понятия «культурный туризм», что связано с исследовательским ракурсом, задаваемым дисциплинарными границами. Наиболее общим является определение культурного туризма как вида социально-культурной деятельности человека: «Культурно-познавательный туризм представляет собой путешествия с целью ознакомления с культурно-историческими и архитектурными ценностями региона, а также с местными традициями и изделиями народных промыслов». Как отмечает В.А. Квартальнов, культурный туризм определяется как передвижения граждан за пределами постоянного места жительства: к культурным достопримечательностям, объектам исторического наследия, поездки на фестивали, фольклорные праздники и с целями изучения природы, искусства, паломничество. Существующий сейчас интерес к интерактивным экскурсиям дал вторую жизнь множеству памятников культуры. Понимая, что современный подросток с большим удовольствием будет участвовать в народном обряде или раскапывать древности, чем стоять перед экспонатом с табличкой «руками не трогать», многие музеи и даже туристические города стали делать ставку именно на интерактивные виды презентации экскурсионного материала. Верный подход образовательного учреждения к выстраиванию концепции экскурсионной деятельности способен достичь весьма ощутимого воспитательного эффекта.

Туризм внутри страны с привлечением ее историко-культурных памятников может выполнять множество функций: познавательную, воспитательную и идеологическую [3]. Познавательная функция, на наш взгляд, сейчас не играет той роли, которая ей была отведена лет 30 назад. Сейчас, чтобы узнать о Суздальском Кремле или Валаамском монастыре, нет необходимости отправляться в путь. Можно обойтись онлайн экскурсией. Сейчас на первый план выходят воспитательная составляющая туризма, наряду с идеологической, которая в последнее время столь актуальна, но не находит должного внимания в России. Хотя в советский период именно она нередко являлась ключевой целью разработки маршрутов [4]. Мы думаем, что этому опыту советского прошлого имеет смысл дать вторую жизнь.

Выстраивая экскурсионную деятельность с учетом учебного плана и таким образом, чтобы в сознании подростка выстраивалась целостная картина мира, учебное заведение решает массу задач. Кропотливо отобранная информация подается в том виде, который позволит воспитать не только разум, но и душу ребенка. Позволит защитить пока еще не сформировавшееся мировоз-

зрение от тех проявлений массовой культуры, которые могут нанести непоправимый вред сознанию обучающегося. Обретя связь с историей предков, осознавая, зачем нужна эта связь, знакомясь с принципами русской культуры, культуры милосердия и чести, сочувствия и силы, современный школьник или студент сможет стать настоящим гражданином России. Президент Российской Федерации В.В. Путин еще 12 сентября 2012 года, находясь на встрече-совещании с представителями общественности по вопросам духовного и патриотического воспитания молодежи в г. Краснодаре, отметил, что «от того, как мы воспитаем молодёжь, зависит то, сможет ли Россия сберечь и приумножить саму себя». В грамотном применении культурного туризма в выстраивании воспитательной работы школы, а значит и в формировании социокультурной среды

с целью инкультурации молодежи мы видим успешность современного учебного заведения.

Обучающийся школы, колледжа, техникума или вуза, на наш взгляд должен ощущать себя неотделимой, значимой, важной частью русской культуры вне зависимости от своей национальности, вероисповедания, убеждений. Русская культура, как и ее предшественница - византийская культура, доказала свою жизнеспособность. История Византии показывает, как сильно единое государство и как слаба страна, население которой исповедует отказ от прошлого, от вековых ценностей, от своей истории. Только исторически обоснованная связь времен через поколения с традиционными ценностями (семья, любовь, патриотизм, вера) поможет сохранить единство нации в противостоянии вызовам времени.

Список литературы

1. Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П. Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов под ред. А.П. Садохина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 352 с.
2. Кравченко А.И. Культурология: Учебное пособие для вузов. - 3-е изд. - М.: Академический проект, 2001. – 172 с.
3. Моисеева Е.Г. Культурный туризм как стратегический ресурс России. Вестник МГУКИ 1 (45) январь-февраль 2012.
4. Сыров В. Н. Массовая культура: мифы и реальность. – М.: Водолей, 2010. – 328 с.
5. Флиер А.Я. Культурология для культурологов: Учебное пособие для магистрантов и аспирантов, докторантов и соискателей, а также преподавателей культурологии. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2002. - 492 с. - (Серия «Gaudeamus»).
6. Ясперс К. Власть массы // Призрак толпы. — М.: Алгоритм, 2007. - 272 с.

References:

1. Grushevitskaya T.G., Popkov V.D., Sadokhin A.P. Osnovy mezhkulturnoy kommunikatsii: Uchebnik dlya vuzov pod red, A.P. Sadokhina. – М.: UNITI-DANA, 2002. – 352 s.
2. Kravchenko A.I. Kulturologiya: Uchebnoye posobiye dlya vyzov. 3-ye izd. – М.: Akademicheskij projekt, 2001. – 172 s.
3. Moiseyeva E/G. Kulturniy turizm kak strategicheskij resurs Rossii. Vestnik MGUKI 1 (45) yanvar-fevral 2012.
4. Syrov V.N. Massovaya kultura: mify i realnost. – М.: Vodoley, 2010. - 328 s.
5. Phlier A. Ya. Kulturologiya dlya kulturologov: Uchebnoye posobiye dlya magistrantov i aspirantov, doktorantov i soiskateley, a takzhe prepodavateley kulturologii. – М.: Akademicheskij projekt; Yekaterinburg: Delovaya kniga, 2002. – 492 s. (Seriya «Gaudeamus»).
6. Yaspers K. Vlast massy // Prizrak tolpy. – М.: Algoritm, 2007. – 272 s.

УДК 37.091.12:37.091.26-057.875

**TRAINING COMPONENT QUALITY CONTROL TRAINING
FUTURE SPECIALISTS IN ECONOMY**

**РОЗВИВАЛЬНА СКЛАДОВА КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

Kubanov R. A. ,
*candidate of pedagogic sciences, associate professor,
 Corresponding Member of the International Academy of
 Teacher Education Science,
 Corresponding Member of the Ukrainian Academy of
 Acmeological Science, Member of the European As-
 sociation of educators and psychologists «Science»,
 doctoral student in pedagogy of Luhansk National Taras
 Shevchenko University (Starobilsk, Ukraine)*

Кубанов Р. А. ,
*кандидат педагогічних наук, доцент, член-
 кореспондент Міжнародної академії наук
 педагогічної освіти, член-кореспондент Української
 академії акмеології, член Європейської асоціації
 педагогів і психологів
 «Science», докторант кафедри педагогіки
 Луганського національного університету імені
 Тараса Шевченка (м. Старобільськ, Україна)*

The study examined the role and characteristics of developmental component quality control professional training of future specialists in economy. It is noted that the successful implementation of various control functions affecting the effectiveness as a control, and the whole learning process.

Key words: students, training, monitoring, control functions, evaluation.

У дослідженні розглянуто роль й особливості розвивальної складової контролю якості професійної підготовки майбутніх фахівців економічних спеціальностей. Наголошується, що успішна реалізація різних функцій контролю впливає на ефективність як контролю, так і всього процесу навчання.

Ключові слова: студенти, навчання, контроль, функції контролю, оцінювання.

Постановка проблеми. В умовах особистісної спрямованості освітнього процесу актуальною є необхідність стежити за динамікою і темпом просування кожного студента у навчанні, виявляти рівень розвитку його загальних і спеціальних умінь, навичок, здібностей. Тому оцінювання націлене на порівняння навчальних досягнень студента-економіста в різні періоди навчання, і покликане відображати його інтелектуальний і психічний розвиток, індивідуальну спрямованість особистості.

Аналіз основних досліджень. Проблеми організації контролю в процесі навчання розглядалися видатними педагогами минулого – А. Дістервегом, Я. Коменським, М. Пироговим, В. Сухомлинським, К. Ушинським. Загальнотеоретичні положення організації контролю навчальних досягнень майбутніх спеціалістів викладено в працях В. Аванесова, С. Архангельського, Ю. Бабанського, А. Кузьмінського, І. Підласого, Д. Чернилевського. Психологічні основи контролю висвітлюються Л. Виготським, І. Зимньою, Д. Ельконіним, С. Рубінштейном, Н. Талізіною. Аналіз зарубіжного досвіду організації контролю навчальних досягнень майбутніх спеціалістів відображено в роботах С. Вітвицької, Ю. Дерябіна, Г. Дмитрієва, І. Зварич, А. Колота, О. Романовського.

Мета статті – розглянути роль й особливості розвивальної складової контролю якості професійної підготовки майбутніх фахівців економічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Контроль, а саме дія оцінювання, є процес порівняння об'єкта і еталона, з'ясування їх відмінностей. Для оцінювання об'єкта контролю вибирається критерій. Результат оцінювання формулюється у формі оцінювального судження або у вигляді бальної оцінки. Виконавши перевірку і оцінювання, викладач, або сам студент, або з допомогою викладача, визначає шляхи і засоби корекції перевіреного об'єкта. О. Торубара, О. Рем підкреслюють, що оцінювання здійснюється шляхом порівняння роботи студентів з еталоном. Критерієм оцінювання є правильність виконання студентом кожної дії, яка виражається у співпадінні отриманих результатів із еталонними. При цьому можливі такі випадки. Результати, отримані студентом, повністю співпадають з еталоном і тоді корекція не потрібна. Засобом корекції може бути виконання аналогічних вправ з акцентуванням уваги студента на дії, що підлягає виправленню [1, с. 56].

Головний принцип систематичності контролю реалізується за умови його регулярного проведення у процесі навчання на всіх етапах навчання. За дослідженням О. Петрашук [2], систематичність контролю відображається в таких його видах:

а) поточний контроль, який здійснюється на протязі вивчення конкретної теми для визначення рівня сформованості окремої навички або вміння, якості засвоєння певної порції навчального матеріалу;

б) рубіжний контроль, який проводиться після закінчення роботи над темою, тематичним циклом, в кінці кварталу, року;

в) підсумковий контроль, який реалізується після завершення відповідного ступеня навчання іноземної мови.

Успішна реалізація різних функцій контролю впливає на ефек-

тивність як контролю, так і всього процесу навчання. Виділяють такі функції контролю: функції зворотного зв'язку, оцінювальна, навчальна і розвиваюча.

Функція зворотного зв'язку є основною функцією контролю, яка забезпечує керування процесом навчання майбутніх фахівців економічних спеціальностей. Зворотний зв'язок діє у двох напрямках: на викладача і на студента. Зворотний зв'язок, що діє у напрямі до викладача, несе йому інформацію про рівень успішності студентів. Викладач аналізує інформацію на предмет наявності недоліків, проводить діагностику відхилень у навчальній діяльності студентів, виявляє ступінь відповідності обраної стратегії і тактики навчання реальним потребам. Це дає можливість своєчасно оцінити методичну ситуацію і внести необхідні коригуючі зміни щодо вибору прийомів, способів і методів навчання, відбору вправ, визначення режиму і тривалості їх виконання, послідовності організації всієї навчальної роботи із студентами. Зворотний зв'язок у напрямі до студентів дає їм інформацію про успішність їх навчальної діяльності з оволодіння навичками та вміннями. Така інформація дозволяє студентам здійснювати самооцінку досягнень в оволодінні майбутньою професією і планувати свою подальшу навчальну діяльність.

Оцінювальна функція реалізується в ході оцінювання результатів виконання студентами навчальних завдань. Оцінка вказує на певний рівень знань, є орієнтиром для студентів у подальшій діяльності.

Навчальна функція контролю реалізується на основі синтезу набутих навичок і умінь в оперуванні засвоєним навчальним матеріалом, які актуалізуються у процесі виконання контрольних завдань. Контрольне завдання за характером є вправою, виконання якої потребує від студента здійснення певних навчальних дій, спрямованих на досягнення мети, поставленої у завданні. Ці дії реалізуються завдяки розвитку й функціонуванню відповідних навичок і умінь, в результаті чого відбувається їх подальше закріплення та удосконалення. А під час виконання контрольних завдань продовжується процес навчання.

Перспектива отримання високих результатів у виконанні контрольних завдань заохочує студентів до вдосконалення своїх знань з різних навчальних предметів – це суть розвивальної функції.

С. Ф. Панов справедливо зауважує, що кожний із видів контролю виконує усі функції, властиві контролю, але залежно від його виду та напряму функція має особливе значення і виступає домінуючою. У процесі поточного контролю домінуючою є функція зворотного зв'язку. На основі результатів поточного контролю вчитель отримує інформацію про успішність або неуспішність організації навчального процесу. Це дає йому можливість своєчасно коригувати навчальну діяльність студентів. У рубіжному та підсумковому контролі на перший план виступає оціночна функція контролю, оскільки метою цих контрольних завдань є визначення та оцінювання рівня навчальних досягнень студентів в оволодінні навичками і вміннями за певний етап навчальної роботи [3, с. 218].

Ми вважаємо за необхідне обрати увагу на розвивальну функцію контролю з акцентуванням на ролі викладача. Тра-

диційне розташування процесу контролю розглядається в зоні суб'єктно-об'єктних відносин, суб'єкт–викладач, об'єкт–учень. При переосмисленні ролей учасників навчального процесу й контролю в сучасній педагогічній науці виявляється переміщується у зону суб'єкт–суб'єктних відносин, уживання терміна «особистість що навчається» замість «учень», у зв'язку з посиленням ступеня залучення студентів в навчальний процес і контроль.

У рамках розроблювальної в дисертаційному дослідженні О. Ершової підкреслюється, що результати роботи в парі «сильний–слабкий» цілеспрямовано не орієнтовані на порівняння з еталоном. Досягненням мети вважається заповнення пробілів у знаннях «слабкого» і придбання додаткових навичок «сильним» [4, с. 44].

У парі «сильний–слабкий» у процесі підготовки майбутніх фахівців економічних спеціальностей домінує практичний компонент, пріоритетним аспектом якого є не контролююча, а розвивальна функція, що має велике значення для провідного викладача й студентів, і використовується з метою прискорення вироблення стратегічного рішення на конкретному етапі взаємодії суб'єктів на-

вчального процесу й контролю для продовження результативної подальшої роботи.

Висновки дослідження. Таким чином, контроль результатів навчання здійснюється паралельно з навчальною діяльністю студентів, тому функціональна структура контролю узгоджується із функціональною структурою навчальної діяльності. Успішна реалізація різних функцій контролю впливає на ефективність як контролю, так і всього процесу навчання. У педагогіці виділяють наступні функції контролю: функції зворотного зв'язку, оцінювальна, навчальна і розвиваюча. Технологія контролю в парі «сильний–слабкий» реалізує як основну опорну функцію контролю навчальної діяльності – розвивальну функцію, підкріплену синергетичним ефектом, відповідальну за створення партнерських відносин усередині пари. При контролі у фіксованій парі «сильний–слабкий» викладач делегує частину своїх контрольних функцій студентам окремої пари, тим самим підсилюючи ступінь залучення студентів у процес контролю. Такий підхід, безумовно, посилює ефективність професійної підготовки майбутніх фахівців економічних спеціальностей.

Література

1. Торубара О. М. Теоретико-методологічні аспекти системи контролю навчальних досягнень студентів у процесі професійної освіти / О. М. Торубара, О. М. Рем // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – 2015. – Вип. 124. – С. 53 – 56.
2. Петрашук О. П. Тестовий контроль у навчанні іноземної мови в середній загальноосвітній школі : монографія / О. П. Петрашук. – К. : Видавничий центр КДЛУ, 1999. – 261 с.
3. Панов С.Ф. Аналіз системи показників якості при оцінюванні фахової підготовки технічних перекладачів / С. Ф. Панов // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка: Зб. наук. праць. – Київ: ІВЦ «Політехніка», 2010. – № 1(28). – С. 216 – 218.
4. Ершова О. В. Повышение эффективности контроля учебной деятельности студентов вузов (на примере изучения иностранного языка) : дис... канд. пед. наук : 13.00.08 / Ольга Владимировна Ершова. – М., 2014. – 263 с.

References:

1. Torubara O. M. Teoretiko-metodologichni aspekti sistemi kontrolyu navchal'nih dosyagnen' studentiv u procesi profesijnoi osviti / O. M. Torubara, O. M. Rem // Visnik CHernigivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universitetu. Seriya : Pedagogichni nauki. – 2015. – Vip. 124. – S. 53 – 56.
2. Petrashchuk O. P. Testovij kontrol' u navchanni inozemnoi movi v serednij zagal'noosvitnij shkoli : monografiya / O. P. Petrashchuk. – K. : Vidavnichij centr KDLU, 1999. – 261 s.
3. Panov S.F. Analiz sistemi pokaznikov yakosti pri ocinyuvanni fahovoi pidgotovki tekhnichnih perekkladachiv / S. F. Panov // Visnik Nacional'nogo tekhnichnogo universitetu Ukraini «Kiivs'kij politekhnichnij institut». Filosofiya. Psihologiya. Pedagogika: Zb. nauk. prac'. – Kii: IVC «Politekhnika», 2010. – № 1(28). – S. 216 – 218.
4. Ershova O. V. Povyschenie ehffektivnosti kontrolya uchebnoj deyatelnosti studentov vuzov (na primere izucheniya inostrannogo yazyka) : dis... kand. ped. nauk : 13.00.08 / Ol'ga Vladimirovna Ershova. – M., 2014. – 263 s.

УДК: 378.2

FORMATION SELF-EDUCATIONAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF ECONOMY IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЕКОНОМІКИ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Kucheriava K.V.

PhD student Department of pedagogy and psychology
Kiev national economic university named after Vadym
Hetman
Peremogy Ave, 54/1, Kyiv, Ukraine, 03680

Кучерява К. В.

Кафедра педагогіки та психології
Аспірантка ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»
Проспект Перемоги, 54/1, Київ, Україна, 03680

Actuality of the research is disclosed on base of analysis of theoretical sources and practice of learning and ways of self-education competence formation of future economy teachers are offered in the article. The pedagogical problems of forming of self-education competence of future economy teachers are examined. Certain basic components of self-education competence of future economy teacher. The distinguished basic features of forming of self-education competence of future economy teachers are within the framework of professional preparation.

Key words: self-education, self-education competence, professional preparation.

В статті на основі аналізу теоретичних джерел і практики навчання доводиться актуальність предмету дослідження та пропонуються шляхи формування самоосвітньої компетентності у майбутніх викладачів економіки. Розглядаються педагогічні проблеми формування самоосвітньої компетентності майбутніх викладачів економіки. Визначені основні компоненти самоосвітньої компетентності майбутнього викладача економіки. Виділені основні особливості формування самоосвітньої компетентності майбутніх викладачів економіки у рамках фахової підготовки.

Ключові слова: самоосвіта, самоосвітня компетентність, професійна підготовка.

Вступ. Стратегія модернізації національної освіти і науки, реалізація Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті визначає основні вимоги до підготовки кваліфікованих, конкурентоздатних фахівців, у яких розвинені компетенції самостійного одержання інформації, її аналізу й синтезування, критичного мислення. Специфіка сучасного підходу до організації навчального процесу зорієнтована на формування в майбутнього фахівця вмінь самостійно одержувати нові знання, готовність застосовувати їх для розв'язання нагальних проблем у процесі постійної самоосвіти, особистісного і професійного самовдосконалення.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України, в умовах динамічних змін у суспільстві, науці і технологіях випускник вищого навчального закладу має чітко усвідомлювати, що з отриманням диплому процес його професійної зрілості не закінчується. Починається серйозна самостійна робота з постійного оновлення своїх знань, швидкого адаптування до нових умов професійної діяльності. Саме тому важливим нині для майбутнього фахівця є не тільки вміння керувати власними знаннями, а й бути готовим змінюватись та пристосовуватись до нових потреб ринку праці, оперувати й управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись упродовж життя. Відповідно, невід'ємною складовою професійної компетентності майбутнього спеціаліста є його самоосвітня компетентність.

Наукова новизна дослідження. Посилена увага до формування навичок самоосвіти зумовлена переглядом основних засад та цільових настанов освітньої політики у зв'язку з розвитком інформаційних технологій та нових вимог ринку праці. Актуальною стає ідея безперервної освіти, яка полягає у вмінні «навчатися» протягом усього життя. У зв'язку з цим виникає необхідність формування самоосвітньої компетентності студентів у процесі їхньої професійної підготовки.

Аналіз літературних джерел. Аналіз наукової літератури, присвяченої різним аспектам процесу формування самоосвітньої компетентності студентів різних напрямів підготовки, свідчить, що залучення студентів до процесу саморозвитку є одним із першочергових завдань у педагогічній теорії та практиці і передбачає перш за все наявність мотивації до професійного самовдосконалення. Різні аспекти формування самоосвітньої компетентності фахівців досліджуються в роботах Н. Воропай [1], Н. Коваленко [3], О. Ножовніка [4] та Є. Співаковської-Ванденберг [6]. Аналіз наукової літератури засвідчує, що посилення інтересу до формування самоосвітньої компетентності студентів зумовлено новими вимогами сучасного ринку праці до організації навчального процесу у вищих навчальних закладах.

Метою статті є дослідження особливостей формування самоосвітньої компетентності у майбутніх викладачів економіки в процесі їхньої фахової підготовки.

Завдання дослідження:

- з'ясувати зміст та структуру поняття «самоосвітня компетентність»;
- визначити основні особливості процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх викладачів економіки.

Результати дослідження.

В новій редакції Закону України «Про вищу освіту» зазначено, що «компетентність – це динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [2].

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури, під компетентністю ми розуміємо інтегративну якість особистості, яка ґрунтується на уміннях самоосвітньої діяльності та визначає готовність особистості до самоосвіти, самонавчання, самовдосконалення, самореалізації упродовж життя з усвідомленням особистих і суспільних потреб. Це готовність і здатність особистості до самоосвітнього розвитку, самостійного творення себе [3].

Мова йде про якості та властивості, які допомагають особистості здійснювати діяльність цілісно.

Самоосвітня компетентність є однією з ключових компетентностей, що формується в процесі фахової підготовки спеціалістів. Компетентність базується на постійному тренінгу засвоєння структури діяльності особистості.

Внутрішня структура самоосвітньої компетентності базується на основі [2]:

- ▶ розуміння особистих потреб на підставі самоаналізу, самопізнання, само обліку сильних і слабких сторін своєї діяльності;
- ▶ уміння розробляти та виконувати програми самоосвіти з урахуванням особистих потреб і потреб суспільства;
- ▶ впорядкування своїх знань, знаходження зв'язків між ними;
- ▶ критичне ставлення до будь-якої отриманої інформації, вироблення особистої позиції в процесі здобуття певних знань;
- ▶ уміння розв'язувати різноманітні проблеми на основі здобутих самостійно знань;
- ▶ гнучкість застосування знань, умінь і навичок в умовах швидких змін;
- ▶ представлення, обґрунтування та захист отриманого результату;
- ▶ знаходження нестандартних нових рішень на основі самостійно здобутих знань;
- ▶ організація особистих прийомів самонавчання;
- ▶ використання для отримання інформації різноманітних баз даних, джерел інформації;

- ▶ уміння використовувати нові технології інформації та комунікації;
- ▶ уміння долати труднощі, невпевненість, лінь;
- ▶ адекватне оцінювання значення здобутих знань у своїй діяльності;
- ▶ уміння співробітничати з іншими людьми, здобувати знання шляхом колективної діяльності;
- ▶ прийняття рішення на основі співробітництва, толерантне ставлення до опозиційної точки зору;
- ▶ відповідальність за організацію своєї самоосвітньої роботи;
- ▶ постійний самоаналіз та самоконтроль за самоосвітньою діяльністю;
- ▶ уміння вдосконалювати свої результати, отримані під час самоосвіти.

У зв'язку з тим, що здатність особистості до самоосвіти і самовдосконалення є ключовим компонентом професійної компетентності майбутнього викладача економіки, є доцільним виділення і трактування поняття «самоосвітня компетентність викладача економіки». Самоосвітня компетентність викладача економіки є сукупністю вмінь, навичок й мотиваційних чинників фахівця, спроможного самостійно організувати власну пізнавальну діяльність професійно-педагогічного характеру з метою підвищення власного рівня викладацьких здібностей, психолого-педагогічних та методичних знань, загальноосвітнього потенціалу.

Самоосвітню компетентність, що має складну структуру, необхідно розглядати у двох аспектах [5]: як якість особистості та характеристику діяльності. Як якість особистості вона характеризує потреби, мотиви, прагнення, здібності, волюві якості студента щодо пізнавальної діяльності, а також його можливості (знання, уміння) здійснювати пізнавальну діяльність незалежно від зовнішнього впливу. Як характеристика діяльності вона проявляється в організації студентом своєї пізнавальної діяльності (від постановки мети до оцінки результату) на різних рівнях її здійснення (від відтворення до творчості). Важливими ознаками прояву самоосвітньої компетентності є ціннісне ставлення до пізнання, професіоналізм, розвиток інтелекту, освіченість.

Спираючись на досвід учених, доцільно розглядати структуру самоосвітньої компетентності майбутніх викладачів економіки у сукупності таких компонентів, як: мотиваційно-стимулюючого, соціально-інформаційного, планово-організаційного та рефлексивно-контролюючого, кожен з яких виконує відповідні функції: аксіологічну, гностичну, організаторську і моніторингову. Послідовність формування кожного з елементів структури самоосвітньої компетентності майбутніх викладачів економіки забезпечить високий рівень їх конкурентоспроможності в майбутньому.

Мотиваційно-стимулюючий компонент, виконуючи аксіологічну функцію, ставить за мету формування пізнавального інтересу та позитивної мотивації самоосвіти і забезпечує формування самоосвітньої діяльності студентів через уміння постановки мети, визначення задачі як результату, якого повинен досягти студент, як діяльності, яку він зможе виконувати в процесі вивчення різних навчальних дисциплін; формує професійну позицію, ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності. Соціально-інформаційний компонент самоосвітньої компетентності майбутніх викладачів економіки синтезує знання з гуманітарних, профільних, спеціалізованих економічних дисциплін, технологій управління й організації навчально-педагогічного процесу та прийомів самостійного і мобільного вирішення психолого-педагогічних задач, що сприяє підвищенню їх рівня професіоналізму. Планово-організацій-

на складова передбачає формування вмінь майбутніх викладачів економіки знаходити організаційно-управлінські рішення й нести відповідальність за наслідки їх впровадження; використовувати знання у вирішенні психолого-педагогічних проблем і задач організації навчального процесу; проводити самостійне дослідження в економічній галузі згідно з розробленою програмою; ефективно розподіляти і раціонально використовувати ресурси задля підвищення ефективності навчальної діяльності тощо. Рефлексивно- контролюючий компонент забезпечує розвиток умінь студента: виконувати корекцію, уточнення поставлених цілей, способів досягнення цілей; виявляти проблеми навчальної задачі; реалізовувати навчальні дії та операції за рішенням завдання; вибирати методи і форми контролю за ходом вирішення навчального завдання, оцінки результату. Слід зазначити, що в педагогічній дійсності зазначені компоненти є взаємопов'язаними та взаємообумовленими.

Готовність до самоосвіти являє собою мобілізаційний потенційний стан майбутнього викладача економіки, який передує виконанню цієї діяльності, заснованої на позитивному ставленні до діяльності й усвідомленні своїх здібностей до неї, на певному рівні знань як бази, на якій у процесі виконання самостійної роботи будуть розвиватися вміння самоосвітньої діяльності.

Виходячи з наведеного визначення, під формуванням самоосвітньої компетентності майбутніх викладачів економіки розглядається процес надбання особистістю вмінь і навичок самоосвітньої діяльності, мотиваційно-ціннісного ставлення до необхідності самовдосконалення в галузі професійної діяльності шляхом поглиблення вже отриманих знань, здатності працювати з різними джерелами інформації та проектувати власну пізнавальну діяльність у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі. Технологія формування самоосвітньої компетентності майбутніх викладачів економіки в процесі фахової підготовки орієнтована на інтенсивний розвиток інструментальних навичок самоосвіти й психологічної готовності студентів не лише набувати нові знання й вдосконалювати вже отримані, але й застосовувати набуті в ході саморозвитку знання, вміння й навички у практичній діяльності.

У процесі формування самоосвітньої компетентності майбутніх викладачів економіки необхідно враховувати такі задачі професійної підготовки, як: формування потреби в неперервному професійному саморозвитку, позитивного емоційно-ціннісного ставлення до пізнавальної діяльності, мотиваційної сфери особистості студента, спрямованого на задоволення пізнавальних потреб; оволодіння системою теоретичних та практичних знань, необхідних для здійснення самоосвітньої діяльності, і стратегіями її реалізації; розвиток вмінь моніторингу процесу перебігу самоосвітньої діяльності та самоаналізу досягнутих результатів.

Аналіз досліджень Н. Воропай [1] та О. Ножовніка [4], присвячених аналізу структури самоосвітньої компетентності фахівців різних напрямів дозволяє стверджувати, що процес професійного становлення та самовдосконалення спеціалістів будь-якого профілю розглядається у єдності чотирьох етапів, а саме: мотиваційного (усвідомлення професійної спрямованості процесу саморозвитку); когнітивного (оволодіння необхідними знаннями); процесуального (планування й реалізація самоосвітньої діяльності); контролюючого (оцінка отриманих результатів). Перший етап включає постановку мети, активізацію мотиваційних структур та організацію навчально-освітнього середовища. В ході планувального етапу відбувається визначення послідовності процесу, розробка методичного та технологічного забезпечення, планування часу. Виконавчий етап передбачає реалізацію поставлених цілей, систематизацію викорис-

тання прийомів, методів і форм організації роботи. Останній етап, контролюючий, характеризується фіксуванням результатів через різні форми самооцінки, визначенням ефективності розроблених навчальних методів і коригуванням недоліків.

З метою формування самоосвітньої компетентності студентів у системі економічної освіти є доцільним залучення передових методів і прийомів, а саме: тьюторство, модерування, симуляції, проблемне навчання, групові проекти; спецкурсу «Самоосвітній менеджмент»; а також інтеграції в навчальний процес нових інформаційних освітніх технологій.

Висновки. Отже, факторами, які визначають рівень активності самоосвітньої діяльності майбутніх викладачів економіки є: вираження професійної спрямованості (мотивація); рівень фундаментальної підготовки (знання й вміння в галузі майбутньої діяльності); готовність до планування й координації процесу самовдосконалення (організаторські вміння); здатність критично осмислювати само-

стійно отримані результати (рефлексивні вміння).

Отже, процес формування самоосвітньої компетентності фахівців будь-якої сфери діяльності є дуже актуальним, що підтверджується науково-методичною літературою та законодавчою базою країни. Посилення ролі самоосвітньої діяльності у сучасному освітньому просторі викликано зміною парадигми вищої школи і переходом від репродуктивного до креативного навчання, останнє з яких передбачає активну участь студента у навчальному процесі. Саме тому самоосвітня компетентність майбутніх викладачів економіки є однією з найважливіших засад його подальшої професійної діяльності, а в результаті і економічної освіти в цілому.

Подальші дослідження мають наукову і практичну цінність з метою розробки теоретичної моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх викладачів економіки, а також педагогічних умов, що сприятимуть підвищенню рівня їх пізнавальної активності у процесі самоосвіти.

Література:

1. Воропай Н. А. Формування самоосвітньої компетентності у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій [Текст]: дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.04 «Теорія і методика проф. освіти» / Наталя Анатоліївна Воропай; Херсонський держ. ун-т. – Херсон, 2011. – 240 с.
2. ВР України, Закон "Про вищу освіту" від 01.07.2014 N 1556-VII).
3. Коваленко Н. В. Формування самоосвітньої компетентності учнів основної школи сільської місцевості : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.09 / Н. В. Коваленко. – К., 2009. – 20 с.
4. Ножовнік О. М. Формування самоосвітньої компетенції майбутніх фахівців з міжнародної економіки у процесі вивчення іноземних мов [Текст] : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.04 «Теорія і методика проф. освіти» / Олег Миколайович Ножовнік; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – К., 2011. – 20 с.
5. Ратушинська А. С. Формування самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя початкових класів : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Анастасія Сергіївна Ратушинська. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – 20 с.
6. Співаковська-Ванденберг Є. О. Формування самоосвітньої компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей засобами інформаційно-комунікаційних технологій [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : [спец.] 13.00.04 «Теорія та методика проф. освіти» / Є. О. Співаковська-Ванденберг; Республікан. вищ. навч. закл. «Крим. гуманітарн. ун-т». – Ялта, 2011. – 20 с.

References:

1. Voropaj N. A. Formuvannya samoosvitn`oyi kompetentnosti u majbutnix uchyteliv pochatkovy`x klasiv zasobamy` informacijno-komunikacijny`x tehnologij [Tekst]: dy`s. na zdob. nauk. stupenya kand. ped. nauk : [specz.] 13.00.04 «Teoriya i metody`ka prof. osvity`» / Natalya Anatolijivna Voropaj; Xersons`ky`j derzh. un-t. – Xerson, 2011. – 240 s.
2. VR Ukrayiny`, Zakon "Pro vy`shhu osvitu" vid 01.07.2014 N 1556-VII).
3. Kovalenko N. V. Formuvannya samoosvitn`oyi kompetentnosti uchniv osnovnoyi shkoly` sil`s`koyi miscevesti : avtoref. dy`s... kand. ped. nauk : 13.00.09 / N. V. Kovalenko. – K., 2009. – 20 s.
4. Nozhovnik O. M. Formuvannya samoosvitn`oyi kompetenciyi majbutnix faxivciv z mizhnarodnoyi ekonomiky` u procesi vy`vchennya inozemny`x mov [Tekst] : avtoref. dy`s. na zdob. nauk. stupenya kand. ped. nauk : [specz.] 13.00.04 «Teoriya i metody`ka prof. osvity`» / Oleg My`kolajovych Nozhovnik; Ky`yiv. un-t im. B. Grinchenka. – K., 2011. – 20 s.
5. Ratushy`ns`ka A. S. Formuvannya samoosvitn`oyi kompetentnosti majbutn`ogo vchy`telya pochatkovy`x klasiv : avtoref. dy`s ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Anastasiya Sergiyivna Ratushy`ns`ka. – Pereyaslav-Xmel`ny`cz`ky`j, 2013. – 20 s.
6. Spivakovs`ka-Vandenberg Ye. O. Formuvannya samoosvitn`oyi kompetentnosti majbutnix uchyteliv humanitarny`x special`nostej zasobamy` informacijno-komunikacijny`x tehnologij [Tekst] : avtoref. dy`s. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : [specz.] 13.00.04 «Teoriya ta metody`ka prof. osvity`» / Ye. O. Spivakovs`ka-Vandenberg; Respublikan. vy`shh. navch. zakl. «Kry`m. humanitam. un-t». – Yalta, 2011. – 20 s.

УДК: 37.013.2

SPECIFICS OF EDUCATIONAL PROCESS IN PRIVATE UNIVERSITIES IN GERMANY

СПЕЦИФИКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ЧАСТНЫХ ВУЗАХ ГЕРМАНИИ

Y. O. Grytsay (Loose)

*Consultant to Research Center
Regional Management and Economics
Von-dalberg Str.13, Ruppertsberg,
Germany, 67152*

Я.О. Грицай (Лозе)

*Консультант Науково-дослідного центру
Регіонального управління та економіки
вул. Фон-дальберг, 13, Руппертсберг,
Німеччина, 67152*

Abstract. The article gives a brief description of the higher education system in Germany, revealed the specifics of activity and development of private universities in Germany, defined features of the organization of educational process in private universities in Germany. It outlines the main regulatory approaches to the organization of the private universities in Germany, identified the need to improve the system of private higher education in Germany.

Keywords: academic freedom, private higher education, educational process, the system of higher education, regulatory approaches.

В статье дана краткая характеристика системы высшего образования Германии, выявлена специфика деятельности и развития частных университетов в Германии, определены особенности организации учебного процесса в частных университетах Германии. Раскрыты основные нормативные подходы к организации деятельности частных университетов в ФРГ, определена необходимость совершенствования системы частного высшего образования Германии.

Ключевые слова: академическая свобода, частное высшее образование, учебный процесс, система высшего образования, нормативные подходы.

Введение. Университеты Германии являются одними из крупнейших центров образования в Европе. Причиной этому являются как экономические успехи страны и превращение ее в одну из ведущих индустриальных держав XX-XXI вв., так и длительный путь, который был проделан государством по пути развития культуры высшего образования. Наиболее характерной чертой немецких вузов является выраженная направленность на обучение студентов практическим навыкам и подготовка обучаемых к конкурентному рынку труда. Материалы и взгляды исследователей на развитие частного сектора высшего образования Германии имеют подчас противоречивый характер, а сама тема платного образования вызывает постоянные споры среди различных представителей немецкого общества и порождает дискуссии в научном сообществе. Новизна исследования. Научная новизна исследования состоит в постановке и решении ряда вопросов, посвященных проблемам правового регулирования отношений в сфере частного высшего образования Германии при практической реализации действующего законодательства на уровне земель и отдельных вузов, рассмотрении специфики образовательного процесса в частных вузах Германии. Анализ источников и анализ литературы. Анализ публикаций

О. Капустиной, А. Розе, и других, где отражены основные особенности, преимущества и недостатки развития системы частного высшего образования Германии, позволяет констатировать, что социально-педагогические условия и их функционирование направлены на инновации системы обучения, которые достигли за недолгое время международного признания, а также высокого качества программ обучения, формирования собственной комбинации обучения с широкими возможностями трудоустройства. В основных нормативно-правовых актах Германии, таких как, Конституция (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland), Основной (рамочный) закон, Закон о реформе профессионального образования (Berufsbildungsreformgesetz, BerBiRefG) и других проводится

анализ правовой основы и нормативно-правовых подходов деятельности системы высшего образования в Германии.

Цель и методы исследования. Цель работы состоит в теоретическом исследовании правовых требований и административных основ деятельности частных университетов Германии, определении направлений совершенствования сферы частного высшего образования. В качестве методов исследования в данной работе использованы: сравнительный и системный анализ, изучение статистической информации, материалов открытых источников СМИ и Интернет по рассматриваемой теме.

Результаты. Высшее образование в Германии можно считать одним из старейших в Европе. Первые университеты были основаны еще во времена Средневековья (например, Гейдельбергский университет был основан в 1386 г., а Кельнский университет – в 1388 г.). С тех пор в Германии было открыто множество высших учебных заведений, и в наши дни их насчитываются уже сотни. Наиболее известные национальные университеты входят в ежегодный рейтинг лучших вузов планеты. Наравне с государственными и муниципальными учебными заведениями в Германии функционируют и частные вузы [1]. Современное высшее образование в Германии имеет серьезные преимущества на международной образовательной арене, к которым можно отнести:

международное признание; достаточно либеральная система поступления в вузы;

высочайшее качество программ обучения и возможность формирования собственной комбинации курсов обучения; широкие возможности трудоустройства выпускников, прохождение практики в немецких компаниях; финансовая доступность образования [2].

Основным принципом организации высшего образования в Германии считается «академическая свобода», которая позволяет любому студенту самостоятельно определять перечень изучаемых дисциплин, которые в последствии войдут в его диплом.

При этом посещение занятий в вузе не является обязательным, и студент сам составляет свое учебное расписание, что позволяет планировать день в соответствии со своими интересами, а также определять график сдачи экзаменов. Система высшего образования Германии включает в себя различные типы высших учебных заведений, которые способны удовлетворить потребности каждого студента. Образовательное поле в Германии представлено не только государственными, но также и негосударственными университетами, к которым относятся клерикальные и частные вузы [5]. В настоящее время в Германии функционирует более 400 государственных высших учебных заведений, из них примерно 120 классических университетов и университетов с техническим уклоном, и около 200 так называемых «Университетов прикладных наук». Такие учебные заведения финансируются за счет государственного бюджета, и, следовательно, обучение в них является бесплатным. Кроме этого, в Германии ведут образовательную деятельность около 130 частных университетов, получающие финансирование от частных фондов, - соответственно, обучение в таком вузе оплачивает сам студент. Большинство университетов доступны для студентов со всего мира, вне зависимости от их гражданства и этнической принадлежности. В отличие от многих западных стран, государственным вузам в Германии традиционно отдается предпочтение, а частные университеты в своем большинстве имеют более низкий статус. Во многом это связано с тем, что фундаментальные и прикладные научные исследования проводятся в основном на базе государственных вузов и лабораторий, частные в своем большинстве - оперативно отвечают на сигналы рынка труда. Развитие частного сектора высшего образования в Германии имеет относительно небольшую по времени историю - первые вузы подобного типа появились только в начале 1980-х годов. Учитывая, что частное образование в ФРГ активно развивается, анализ немецкого опыта в современных условиях глобализации (в том числе и в области образования) имеет важное теоретическое и практическое значение [7]. В статье 2 Конституции (Основного Закона) Германии (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland) определено, что «высшее образование должно обеспечивать каждому независимо от пола, возраста, предшествующего образования, социального и профессионального статуса, политических и идеологических взглядов или национальности, возможность приобретать знания, умения и навыки, необходимые для полноценного участия в трудовой жизни и жизни общества в целом» [10]. Именно на основе этого принципа происходит формирование всей системы образования Германии, в том числе и функционирование частных университетов. В отдельных землях ФРГ в соответствии с требованиями Конституции разрабатываются и принимаются региональные нормативные акты, конкретизирующие образовательную деятельность. Данный подход также закреплен конституционными требованиями, согласно которым ответственными за процесс развития науки и системы образования в Германии являются федеральные земли. Именно региональные органы определяют подходы к развитию системы высшего образования, его планированию и финансированию. С момента объединения Германии (1990) в состав ФРГ входит 16 земель. Конституция Германии регулирует совместное функционирование Федерации (Bund) и земель в законодательных, административных, плановых финансовых вопросах. Федеральный совет (Bundesrat) совместно с Федеральным парламентом (Bundestag) выполняют в стране законодательные функции. Но при этом законы, которые затрагивают интересы земель, не могут быть утверждены без одобрения Федерального со-

вета. Земли Германии обладают полной культурной автономией, в том числе и в области высшего образования. Однако законодательные рамки развития системы высшего образования определяются федеральным правительством. На основе действующих общих законодательных подходов, определяющих относительно однородную систему высшего образования на уровне регионов, органы власти отдельных земель Германии уже самостоятельно регулируют деятельность находящихся на их территории вузов на основе более подробных законодательных требований, содержащихся в региональных нормативных актах [2]. Правовой основой деятельности любых учреждений высшего образования в Германии выступает общенациональный Основной (рамочный) закон о высшем образовании. В области профессионального обучения (в том числе и высшего) действует несколько различных нормативных правовых актов:

Закон о реформе профессионального образования (Berufsbildungsreformgesetz, BerBiRefG) [6];

Закон о профессиональном обучении (Berufsbildungsgesetz, BBiG) [3]; Закон о содействии профессиональному обучению (Berufsbildungsförderungsgesetz, BerBiFG) [4]; Закон об охране труда молодежи (Gesetz zum Schutz der arbeitenden Jugend, JArbSchG) [8] и др.

Федеральный центр осуществляет общее руководство образованием: Министерство образования ФРГ разрабатывает концепцию образовательной политики, определяет общенациональные юридические рамки функционирования системы образования. На уровне регионов Германии руководство образовательным процессом осуществляется земельными профильными министерствами и касается, прежде всего, финансовых и административных (кадровых) вопросов. Существующая система взаимоотношений между федеральным правительством и регионами Германии достаточно сложна, и проанализировать ее детально в аспекте данного исследования выглядит затруднительным. Отметим лишь, что переговорный процесс достаточно трудоемок и длителен, результат чаще всего основывается на системе компромиссов и взаимных уступок, часто зависящих от распределения политического влияния между федеральным правительством и отдельными землями [9]. Рассматривая систему высшего образования Германии в целом, можно отметить, что высшее образование представляется в значительной степени децентрализованной системой. Однако на региональном уровне управление системой образования значительно централизовано и регламентировано органами власти земель, отвечающими за развитие высшего образования, управление им и финансирование. Важно отметить, что условием существования частного университета в Германии является его признание государством и аккредитация учебных программ, а также отдельных курсов обучения. При этом даже, если для частного вуза объявлен бессрочный период аккредитации, то он может быть отменен при наличии для этого достаточных оснований.

Выводы. Таким образом, выходя из вышеизложенного материала, можно сказать, что история создания и развития частного сектора высшего образования в ФРГ относительно невелика и исчисляется всего несколькими десятками лет. Несмотря на это, частное высшее образование активно развивается в Германии, составляя конкуренцию государственной системе образования.

В ФРГ действует трехуровневая система управления высшим образованием, осуществляемая на уровне федерального центра, земель и самих вузов. Частные университеты действуют в рамках федеральных и региональных требований к системе образования, однако при этом обладают значительной долей самостоятельности в организации научного и образовательного процесса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Капустина О. Учеба в частном вузе: стоит ли игра свеч? [Электронный ресурс] – Режим доступа: HYPERLINK "http://www.dw.com" http://www.dw.com.
- 1.1. Kapustina O. Ucheba v chastnom vuze: stoit li igra svech?: HYPERLINK "http://www.dw.com" http://www.dw.com.
2. Розе А. Один шанс и тысячи. Обучение в госвузах Германии бесплатное, несмотря на финансовые трудности высшей школы [Электронный ресурс] – Режим доступа: HYPERLINK "http://www.rg.ru/2014/02/04/obuchenie.html" HYPERLINK "http://www.rg.ru/2014/02/04/obuchenie.html" http://www.rg.ru/2014/02/04/obuchenie.html.
- 2.1. Roze A. Odin shans i tysyachi. Obuchenie v gosvuzah Germanii besplatnoe, nesmotrya na finansovye trudnosti vysshej shkoly: HYPERLINK "http://www.rg.ru/2014/02/04/obuchenie.html" HYPERLINK "http://www.rg.ru/2014/02/04/obuchenie.html" http://www.rg.ru/2014/02/04/obuchenie.html.
3. Berufsbildungsförderungsgesetz (BerBiFG) : http://www.ausbildernetz.de/plus/vor/ voreinstieg/ einflussgroessen/ berufs-bildungsfoerderungsgesetz.rsys.
4. Berufsbildungsgesetz (BBiG): HYPERLINK http://www.gesetze-im-internet.de/bbig_2005/BJNR093110005.html http://www.gesetze-im-internet.de/bbig_2005/BJNR093110005.html.
5. D. Sprunghaft gewachsen: Privathochschulen in Deutschland: HYPERLINK "https://www.academics.de/ wissenschaft/ sprunghaft_gewachsen_privathochschulen_in_deutschland_36702.html" HYPERLINK "https://www.academics.de/wissenschaft/ sprunghaft_gewachsen_privathochschulen_in_deutschland_36702.html" https://www.academics.de/wissenschaft/ sprunghaft_gewachsen_privathochschulen_in_deutschland_36702.html.
6. Die Reform der beruflichen Bildung Gesetz zur Reform der beruflichen Bildung (Berufsbildungsreformgesetz - BerBiRefG): https://www.bmbf.de/pub/Synoptische_Uebersicht_Berufsbildungsreformgesetz.pdf.
7. German universities scrap all tuition fees: HYPERLINK "http://www.thetimes.co.uk/tto/news/world/europe/article4213550.ece" http://www.thetimes.co.uk/tto/news/world/europe/article4213550.ece.
8. Gesetz zum Schutz der arbeitenden Jugend (JArbSchG): HYPERLINK "http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/ jarbschg/gesamt.pdf" HYPERLINK "http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/ jarbschg/gesamt.pdf" http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/ jarbschg/gesamt.pdf.
9. Goll D. Sprunghaft gewachsen: Privathochschulen in Deutschland: HYPERLINK "https://www.academics.de/" https://www.academics.de/ wissenschaft/ sprunghaft_gewachsen_privathochschulen_in_deutschland_36702.htm
10. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland: HYPERLINK "https://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/" https://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/ grundgesetz/gg/245216.

УДК 37.016:78

METHODS AND APPROACHES OF MUSIC EDUCATION OF PRESCHOOLERS AND JUNIOR PUPILS ON THE BASIS OF SANOGEN PERSONAL APPROACH

МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ МУЗИЧНОГО НАВЧАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ І МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА ОСНОВІ САНОГЕННО-ОСОБИСТІСНОГО ПІДХОДУ

Malashevskaya I.A.

Ph.D., The ArtInstitute of The National Pedagogical University by Dragomanova N.P. Turgenevskaya str., 11, Kyiv, Ukraine, 01054

Малашевська І.А.

канд. пед. наук, доцент, докторант Інститута мистецтв Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, вул. Тургенівська, 11, м. Київ, Україна, 01054

The article reveals the methodological aspects of implementation of sanogen personal approach to the educational process of music teaching to preschoolers and the junior pupils. While conducting the research the methods of theoretic analyzes of psychological and pedagogical as well as artistic literature on the researched topic were used. Basic characteristics of the methods and approaches of innovative music teaching and their practical usage have been highlighted. The main principles of method of musictherapeutic influence in person are determined in it.

Key words: musical education, pre-school age children and junior pupils, musictherapy, educational motivation, emotional sphere, musical abilities, musical and artistic self-expression, musical competence, social communication.

У статті розглядаються методичні аспекти впровадження саногенно-особистісного підходу до процесу навчання музики дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. У ході дослідження було використано методи теоретичного аналізу психолого-педагогічної та мистецтвознавчої літератури з досліджуваної теми. Висвітлено сутнісні харак-

теристики методів і прийомів інноваційного музичного навчання та головні аспекти їх практичного застосування. Визначено ключові положення методики музикотерапевтичного впливу на дитячу особистість.

Ключові слова: музична освіта, дошкільники та молодші школярі, музикотерапія, мотивація до навчання, емоційна сфера, музичні здібності, музично-творче самовираження, музична компетентність, соціальна комунікація.

В статье рассматриваются методические аспекты внедрения саногенно-личностного подхода к процессу обучения музыки детей дошкольного и младшего школьного возраста. В ходе исследования были использованы методы теоретического анализа психолого-педагогической и искусствоведческой литературы с исследуемой темы. Освещена сущностная характеристика методов и приёмов инновационного музыкального обучения и главные аспекты их практического применения. Определяются ключевые положения методики музикотерапевтического влияния на детскую личность.

Ключевые слова: музыкальное образование, дошкольники и младшие школьники, музикотерапия, мотивация к обучению, эмоциональная сфера, музыкальные способности, музыкально-творческое самовыражение, музыкальная компетентность, социальная коммуникация.

Постановка проблеми. В єдиній національній системі безперервної освіти пріоритетного значення набуває процес повноцінного розвитку та становлення життєвокомпетентної творчої особистості, максимального розкриття її природного потенціалу та задатків. Починається цей процес з перших ланок освіти – дошкільної та початкової шкільної освіти.

Музично-естетичне навчання та виховання є обов'язковою складовою Базового компоненту дошкільної освіти та Державного стандарту початкової загальної освіти України. Їх зміст спрямовано на формування у дітей емоційно-ціннісного ставлення до світу мистецтва та мистецької обізнаності й компетентності. Однак, аналізуючи реальний стан музичного навчання дошкільників і молодших школярів, доводиться констатувати низку суперечностей між теорією та практикою. В багатьох дошкільних і початкових шкільних навчальних закладах і досі, як не прикро, має місце інтелектуалізація мистецької освіти та діє концертно-показова модель музичного навчання, де мають місце безкінечні репетиції, які вимагають від дітей справжньої акторської вправності й майстерності.

Одним із шляхів вирішення окреслених питань ми вбачаємо у впровадженні саногенно-особистісного підходу до системи музичного навчання дошкільників і молодших школярів. Її суть полягає у підвищенні продуктивності музичної освіти дошкільників і молодших школярів на основі актуалізації розкриття резервних й адаптивних можливостей дитячого організму засобами музикотерапії у процесі навчання музики.

Саногенний підхід розглядається в теорії освіти в контексті здоров'язбережувальної технології і вивчається у декількох напрямках. Серед них: дослідження поняття саногенезу (С.Павленко, О.Кокосов), саногенний підхід як умова особистісного розвитку (І.Аршава, О.Репіна), розвиток саногенного (оздоровчого) мислення (Ю.Орлов, С.Морозюк, Н.Пов'якель), саногенних почуттів (Л.Левицька), саногенної рефлексії (Т.Смолева), застосування саногенної терапії (П.Сидоров).

Особистісний підхід досліджується у руслі гуманістичної педагогіки та психології: необхідність вивчення особистісних якостей учнів і створення умов для розвитку особистості (М.Пірогов, К.Ушинський, С.Русова, А.Макаренко, О.Музиченко), школа як лабораторія для розкриття унікального «Я» кожної дитини (К.Роджерс, А.Маслоу, Р.Мей, В.Франкль), визначення засобів особистісно-орієнтованого навчання та виховання учнів і студентів (І.Бех, О.Бондаренко, В.Євдокімов, О.Падалка).

Однак проблема застосування саногенно-особистісного підходу до системи музичної освіти дошкільників і молодших школярів й досі залишається поза увагою вчених й практиків. Саме тому метою нашої статті є висвітлення методичних аспектів

реалізації саногенно-особистісної парадигми музичного навчання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

У ході дослідження використано методи теоретичного аналізу психолого-педагогічної, філософської та мистецтвознавчої літератури з досліджуваної проблеми, а також систематизації, класифікації та узагальнення отриманої інформації, вивчення передового психолого-педагогічного практичного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Результативність застосування новітньої музично-освітньої парадигми залежить від чітко розробленої методичної системи та вміння застосувати її на практиці. Структурними складовими методики музичного навчання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку на засадах саногенно-особистісного підходу є: спонукально-заохочувальні, емоційно-коригувальні, перцептивно-розвивальні, творчо-активувальні, когнітивно-формувальні, комунікативно-регулятивні методи та прийоми.

Метою **спонукально-заохочувальних методів і прийомів** інноваційного музичного навчання є формування у дітей ціннісного відношення до музичних занять (уроків) і музичного мистецтва, зокрема. Мотивація – це той чинник, який спонукає дитину до ефективної музично-навчальної діяльності. Важливою умовою інноваційного музичного навчання є наявність інтересу до музичного мистецтва, емоційної потреби у спілкуванні з ним, мотивів творчої самореалізації та музичного самовираження. Джерелом мотивації до музичного навчання має стати бажання дітей знову відчувати ті переживання, емоції та почуття, які виникають у них протягом заняття або уроку. Відповідно, система спонукально-заохочувальних методів і прийомів спрямована на появу у дітей яскравих і незабутніх емоційних переживань позитивно-радісного окрасу. У такий спосіб формується внутрішня мотивація «Мені хочеться!», джерелом якого є радість пізнання і задоволення від процесу музичного навчання.

До спонукально-заохочувальних методів і прийомів належать:

- ▶ метод формування музично-пізнавального інтересу;
- ▶ метод спрямування музично-педагогічної роботи на отримання дітьми задоволення від процесу музичного навчання;
- ▶ метод роз'яснювальної роботи з батьками дітей;
- ▶ прийом включення дітей у ситуацію особистісного переживання успіху в процесі музичного навчання.

Одну з найвагоміших позицій в інноваційній методиці музичного навчання дошкільників і молодших школярів посідають емоційно-коригувальні методи та прийоми. Їх суть і завдання полягають у використанні сили впливу музики на почуття та настрої дітей, розвиток, збагачення й корекцію їх емоційної сфери. Усвідомлення загальновідомого факту, що музичне мистецтво, будучи мовою невербального спілкування, має великий потенціал впливу саме

на емоційно-почуттєву сферу дитячої особистості, підштовхнуло нас до розробки та практичної реалізації даного методичного блоку. Розвиток і поглиблення спектру емоційних переживань дітей здійснюється шляхом залучення їх до широкого кола музично-художніх переживань, а процес коригування емоційних порушень дітей відбувається за допомогою послаблення їх негативних переживань у процесі катарсичної розрядки та акумулювання у них позитивно-радісних відчуттів. Вчений М.Норбеков переконує, що здоров'я й успішність людини залежить від її емоційного центра. Він підкреслює: «Хаос не в світі, він в середині нас» [6, с. 34]. Тому саме музика, посідаючи перше місце серед факторів, які мають велику силу впливу на емоції та почуття людини, здатна перебороти цей хаос і гармонізувати емоційну сферу людини. Дитяча особистість, яка входить у світ високої музики, по виходу з нього відчуває себе збагаченою у духовному плані, стає якісно іншою дитиною, заспокоєною й оновленою.

Отже, до складу емоційно-коригувальних методів і прийомів належать:

- ▶ метод музично-катарсичної розрядки;
- ▶ метод спрямування музичного навчання в ігровий вектор;
- ▶ метод рухового злиття з ритмом;
- ▶ метод релаксаційно-оздоровчого сприймання музики;
- ▶ метод діафрагмового (глибокого) дихання під музику;
- ▶ метод внутрішньо-виражального музикування;
- ▶ метод позитивно-резонансної взаємодії.

У завдання перцептивно-розвивальних методів і прийомів музичного навчання на основі саногенно-особистісного підходу входить розвиток метро-ритмічного чуття, звуковисотного, тембрового та динамічного слуху, формування слухових уявлень, здатності концентрувати увагу на звукових явищах оточуючої дійсності, тощо.

Складовими даної системи методів є:

- ▶ метод співу пісень з ритмічно-руховим супроводом;
- ▶ метод ритмічно-танцювальних вправ;
- ▶ метод вокалізації позитивно-стверджувальних афірмацій;
- ▶ метод тонування голосних і приголосних звуків, звуків природи й оточуючої дійсності;
- ▶ метод інструментального музикування;
- ▶ прийом поєднання слухових і зорових образів.

Дія творчо-активувальних методів і прийомів спрямована на розвиток творчих здібностей та креативності дітей, вміння творчо та нестандартно підходити до розв'язання музично-навчальних завдань. Творчість, будучи динамічною інтегрованою сукупністю якостей особистості, що визначає її готовність до творчості в будь-яких сферах людської діяльності, розглядається ще й як творчі здібності, які можуть проявлятися в діях, почуттях і вчинках. Аналіз праць таких видатних психологів як Д.Богоявленська, Л.Виготський, М.Гнатко та інші [1, 2, 3], довів, що творчий потенціал та креативні здібності людини розкриваються лише в процесі творчої діяльності. Практично всі види музично-навчальної діяльності дошкільників і молодших школярів на основі саногенно-особистісного підходу мають творчий характер. Але найбільш творчо виражені ті, які побудовані на застосуванні спонтанного самовираження у процесі імпровізованого музикування.

До таких методів належать:

- ▶ метод заданого та спонтанного музикування (вокального, інструментального та пластичного);
- ▶ метод виготовлення саморобних музичних інструментів.

Когнітивно-формувальні методи та прийоми у своє завдання включають формування у дітей теоретичної обізнаності у сфері му-

зики. У порівнянні з традиційним музичним навчанням їх кількість і вагомість є невелика. Процесуально-ціннісний принцип музичного навчання дошкільників і молодших школярів на основі саногенно-особистісного підходу пріоритетом передбачає емоційне переживання музики над аналітичним осягнення його змісту та форми. Відповідно, одним із головних завдань когнітивно-формувальних методів і прийомів є формування навички оцінювання-інтерпретації мистецтва, а не формальне надавання інформації про мистецтво.

До вищезазначених методів належать:

- ▶ метод словесного супроводу емоційно-образного переживання музики;
- ▶ метод роз'яснення способів гри на музичних інструментах;
- ▶ метод пальчикової гімнастики під музичний супровід (вокалізація, інструментальне музикування або фонова музика);
- ▶ метод введення в образний зміст заняття;
- ▶ метод прислухання до звуків оточуючої дійсності.

Комунікативно-регулятивні методи та прийоми мають на меті сприйняття дітей найвищою цінністю педагогічного процесу, створення умов для повноцінного розкриття їх природних здібностей і задатків, виявлення поваги до їх гідності та розуму, надання їм можливості вільного вияву природних емоцій та почуттів, розвиток творчої міжособистісної комунікації. Колективний характер музичних занять і уроків на основі саногенно-особистісного підходу передбачає спрямування змісту занять на виявлення людяності та взаємоповаги дітей між собою – їх підтримка, співчуття і співпереживання один одному у класі, групі.

До таких методів належать:

- ▶ метод забезпечення емоційно-комфортного спілкування педагога з дітьми;
- ▶ метод персонального музичного звертання.

Успішне впровадження всіх вищеперерахованих методів і прийомів потребує використання прийому контрастного чергування емоційно-активуючих і заспокоїливих видів музично-навчальної діяльності, застосовувати який потрібно у поєднанні з дотриманням вимог побудови динаміки заняття (уроку) – розігрівання, кульмінація, врівноваження. Хоча в цій схемі можливі зміни, якщо на початку заняття діти надзвичайно активні або, навпаки, дуже мляві. Формування динаміки заняття має відбуватися в інший спосіб. Однак, за будь-яких умов, незмінною залишається головна вимога: досягнення кульмінації з подальшим приведенням (під кінець заняття) до нормального емоційно-почуттєвого стану. Загалом, педагог-музикант має бути професійно-рухливим, гнучким, уміти швидко встановлювати зворотній зв'язок з дітьми, відчувати тонкі нюанси і діяти відповідно до ситуації, інтуїтивно, варіативно використовуючи метод експромту і творчої імпровізації.

Всі методи та прийоми музичного навчання на основі саногенно-особистісного підходу застосовуються наступним чином: від уподібнення (наслідування, повторення) через інтерпретацію музичних образів до музично-творчої імпровізації. Комплекс методів, побудованих на механізмі уподібнення – інтерпретація – імпровізація у всіх видах музично-навчальної діяльності сприяє активізації внутрішніх ресурсів дитини, розкриттю саногенного (оздоровчого) потенціалу дитячої особистості та оптимізації процесу розвитку її музикальності. Застосування всіх вищезазначених методів і прийомів з урахуванням наростання проблемності й самостійності у вирішенні музично-творчих завдань сприяє підвищенню ефективності музичного навчання та зародженню емоційно-позитивного особистісного відношення дитини до світу мистецтва, до себе та оточуючої дійсності.

Таким чином, на основі нашого дослідження ми дійшли до таких висновків:

Успішна реалізація саногенно-особистісної парадигми музичної освіти дошкільників і молодших школярів будується на основі чітко розробленої методичної системи. Її складовими є:

► **спонукально-заохочувальні методи та прийоми** (метод формування музично-пізнавального інтересу; метод спрямування музично-педагогічної роботи на отримання дітьми задоволення від процесу музичного навчання; прийом включення дітей у ситуацію особистісного переживання успіху у процесі музичного навчання; метод роз'яснювальної роботи з батьками дітей);

► **емоційно-коригувальні методи та прийоми** (метод музично-катарсичної розрядки; метод спрямування музичного навчання в ігровий вектор; метод рухового злиття з ритмом; метод релаксаційно-оздоровчого сприймання музики; метод діафрагмового (глибокого) дихання під музику; метод внутрішньо-виражальної гри на музичних інструментах; метод позитивно-резонансної взаємодії;

► **перцептивно-розвивальні методи та прийоми** (метод співу пісень з ритмічно-руховим супроводом; метод ритмічно-танцювальних вправ; метод вокалізації позитивно-стверджувальних афірмацій; метод тонування голосних і приголосних звуків, звуків природи й оточуючої дійсності; метод інструментального музикування; прийом поєднання слухових і

зорових образів);

► **творчо-активувальні методи та прийоми** (метод заданого та спонтанного музикування (вокального, інструментального та пластичного); метод виготовлення саморобних музичних інструментів);

► **когнітивно-формувальні методи та прийоми** (метод словесного супроводу емоційно-образного переживання музики; метод роз'яснення способів гри на музичних інструментах; метод пальчикової гімнастики під музичний супровід (вокалізація, інструментальне музикування або фонова музика); метод введення в образний зміст заняття; метод прислухання до звуків оточуючої дійсності);

► **комунікативно-регулятивні методи та прийоми** (метод забезпечення емоційно-комфортного спілкування між педагогом і дітьми; метод створення доброзичливої атмосфери у групі (класі); метод персонального музичного звертання).

Подальший напрям наукової роботи вбачаємо у розробці, теоретичному обґрунтуванні та висвітленні результатів практичної апробації форм музичного навчання дошкільників і молодших школярів на основі саногенно-особистісного підходу. Теоретичне дослідження та практична апробація оздоровчо-освітньої методики навчання музики дітей дошкільного та молодшого шкільного віку констатують необхідність пошуку інноваційних форм музичного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей / Д.Б. Богоявленская. – М.: Академия, 2002. – 320 с.
2. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С. Выготский [Общ. ред. и коммент. В.В.Иванова; Вступ. ст. А.Н.Леонтьева]. – М.: Искусство, 1965. – 379 с.
3. Гнатко М.М. Деякі особистісно-когнітивні особливості творчо обдарованих підлітків / М.М. Гнатко // Педагогіка і психологія. – 2001. – №2. – С.101-108.
4. Кондратець І. Взаємозв'язок музичної, емоційної та рефлексивної культури у вихованні дошкільного віку / І. Кондратець // Музичний керівник. – 2015. – №6. – С. 4-9.
5. Науменко С. І. Основи вікової психології / С. І. Науменко. – К.: Український центр дітей та юнацтва, 1995. – 103 с.
6. Норбеков М.С. Исцеляющая энергия дыхания: практические занятия по оздоровлению / М. Норбеков, А. Ирисбаев. – М.: Дия, 2010. –192 с.
7. Шуть М. Музична гра в сучасному художньо-естетичному процесі / М. Шуть // Музичний керівник. – 2013. – №4. – С. 11-18.

References:

1. Bogoyavlenskaya D.B. Psihologiya tvorcheskikh sposobnostej / D.B. Bogoyavlenskaya. – M.: Akademiya, 2002. – 320 s.
2. Vygotskij L.S. Psihologiya iskusstva / L.S. Vygotskij [Obshch. red. i komment. V.V.Ivanova; Vstup. st. A.N.Leont'eva]. – M.: Iskustvo, 1965. – 379 s.
3. Gnatko M.M. Deyaki osobistisno-kognitivni osoblivosti tvorcho obdarovanih pidlitkiv / M.M. Gnatko // Pedagogika i psihologiya. – 2001. – №2. – S.101-108.
4. Kondratec' I. Vzaemozv'yazok muzichnoi, emocijnoi ta refleksivnoi kul'turi u viovanni doshkil'nogo viku / I. Kondratec' // Muzichnij kerivnik. – 2015. – №6. – S. 4-9.
5. Naumenko S. I. Osnovi vikovoї psihologii / S. I. Naumenko. – K.: Ukrain's'kij centr ditej ta yunactva, 1995. – 103 s.
6. Norbekov M.S. Iscelyayushchaya ehnergiya dyhaniya: prakticheskie zanyatiya po ozdorovleniyu / M. Norbekov, A. Irisbaev. – M.: Dilya, 2010. –192 s.
7. SHut' M. Muzichna gra v suchasnomu hudozhn'o-estetichnomu procesi / M. SHut' // Muzichnij kerivnik. – 2013. – №4. – S. 11-18.

УДК 37.015.3:159.954-053.5

GIFTED CHILDREN AS AN OBJECT SOCIO-PEDAGOGICAL WORK

ОБДАРОВАНІ ДІТИ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

Melnik Z.V.

*candidate of psychological sciences, senior lecturer
department of social pedagogy and social work
Kamianets-Podilskyi National
University after Ivan Ohienko
E-mail: zhannamelnick@yandex.ua*

Мельник Ж.В.

*кандидат психологічних наук, старший викладач
кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи,
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
м. Кам'янець-Подільський, Україна
E-mail: zhannamelnick@yandex.ua*

In article the main aspects of the problem of giftedness, analyzed the main conditions of development of giftedness, highlighting its main characteristics. Describe the functions and features of professional training of a social pedagogue in the work with gifted children. Presented areas of work of the social teacher with gifted children and their immediate surroundings, defined the main socio-pedagogical problems of gifted children.

Key words: problems of giftedness, gifted children, the prerequisites of gifted children, social pedagogue, social-pedagogical work, specifics of work of the social teacher with gifted children.

У статті висвітлено основні аспекти проблеми обдарованості, проаналізовано основні передумови виникнення обдарованості, виділено її основні ознаки. Описано функції та особливості професійної підготовки соціального педагога у роботі з обдарованими дітьми. Представлено напрямки роботи соціального педагога з обдарованими дітьми та їх найближчим оточенням, окреслено основні соціально-педагогічні проблеми обдарованих дітей.

Ключові слова: проблематика обдарованості, обдаровані діти, передумови обдарованості дітей, соціальний педагог, соціально-педагогічна робота, специфіка роботи соціального педагога з обдарованими дітьми.

Постановка проблеми. Духовне оновлення та національне відродження України, докорінні зміни, які пов'язані з переходом до нових економічних відносин в усіх сферах життя суспільства, вимагають нових підходів до вирішення проблем освіти та виховання підростаючого покоління. Стан освіти демонструє ефективність і надійність перетворювальних явищ та подій сьогодення, коли успіх розвитку суспільства та престиж держави визначаються результатами творчої діяльності всіх громадян. Обдарованість і розвиток творчих здібностей особистості виступають умовою перетворення, оновлення і гармонійного розвитку нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема обдарованості викликає особливий інтерес соціально-педагогічної науки, оскільки відомості про природу цього унікального явища необхідні для створення системи виховання та навчання обдарованих і талановитих дітей, сприяє розвитку творчого потенціалу у дітей та дорослих. Так, теоретичні основи проблеми обдарованості досліджували В. Андреев, Е. Вудьярд, В. Дружинін, О. Ковальов, Г. Костюк, Н. Лейтес, О. Леонтьев, А. Матюшкін, Ф. Менкс, В. Мясичев, В. Роменець, С. Рубінштейн, Р. Стернберг, Л. Спірмен, Б. Теплов, Н. Тілтон, Е. Торндайк, П. Торренс, К. Хеллер та ін.

У науковій літературі знаходять висвітлення такі аспекти проблеми обдарованості, як питання індивідуальних відмінностей обдарованих дітей (Б. Ананьєв, Л. Віготський, П. Гальперін); виділення сфер та видів обдарованості (Г. Бурменська, Ю. Гільбух, М. Гнатко, С. Гончаренко, В. Слуцький); розвиток обдарованості на різних вікових етапах (В. Давидов, Д. Ельконін, Н. Лейтес, В. Паламарчук); виявлення і розвиток обдарованості учнів (Дж. Рензулі, В. Крутецький, О. Кульчицька); підходів до діагностики обдарованості учнів (Г. Айзенк, В. Андреев, Б. Бітінас, Ю. Гільбух, А. Зак, О. Лук, Л. Фрідман та ін.).

У численних дослідженнях порушено проблеми обдарованості

і творчості, визначено типи обдарованості, розкрито психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей, з'ясовано окремі аспекти технологій роботи з обдарованими дітьми та молоддю.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на широкий науковий інтерес до проблеми обдарованості, вона і сьогодні залишається надзвичайно актуальною та малодослідженою, оскільки змінюються умови, в яких навчається та виховується обдарована дитина. Тому метою статті є висвітлення особливостей теоретико-практичних засад роботи соціального педагога з обдарованими дітьми.

Виклад основного матеріалу. *Обдарованість* – високий рівень розвитку загальних або спеціальних здібностей, передумова творчості, таланту, майстерності. За визначенням Н. Максимчук, обдарованість – це інтегральний прояв здібностей, системна якість психіки, яка розвивається протягом життя та визначає можливість досягнення людиною більш високих результатів у порівнянні з іншими людьми в одному або декількох видах діяльності [3, с. 32].

На думку А. Савенкова, проблема обдарованості тісно пов'язана з такими поняттями, як індивідуальність (неповторність своєрідних рис людини, що відрізняють її від інших людей), задатки (природжені анатомо-фізіологічні особливості організму, головним чином нервової системи й органів чуття, передумова розвитку здібностей людини при певних умовах і діяльності людини в певному напрямі), здібності (стійкі індивідуальні психічні властивості людини, які зумовлюють успішність її діяльності в певному напрямі й базуються на основі задатків; рівні здібностей: обдарованість, талант, геніальність), талановитість (вищий ступінь спеціальної обдарованості дитини), геніальність (найвищий ступінь обдарованості, прояву творчих сил людини) [6].

С. Болтівець розглядає такі можливі передумови обдарованості [1]:

- можливість і здатність у трирічному віці стежити за двома й більше подіями, що відбуваються;
- здатність простежувати в ранньому дитинстві причинно-наслідкові зв'язки та робити висновки;
- відмінна пам'ять, рання мова й абстрактне мислення;
- уміння широко користуватись накопиченими знаннями;
- схильність до класифікації та категоризації;
- уміння ставити запитання та створювати складні граматичні конструкції;
- підвищена концентрація на чому-небудь, ступінь заглибленості в задачу;
- нелюбов до готових відповідей;
- підвищена електрохімічна й біохімічна активність мозку.

Е. Кульчицька, Н. Літвінова, В. Моляко зазначають на тому, що обдарованість – складне явище, воно має свої позитивні і негативні наслідки. До позитивних проявів обдарованості можна віднести високі вербальні здібності, сталість, незалежність, творчі здібності, розмаїття інтересів, почуття цінності, гарну пам'ять, наполегливість, абстрактність мислення. До негативних – індивідуалізм, різну швидкість мислення і письма, нестабільність інтересів, прояв диктаторства, підвищену вимогливість і нетерпимість [4].

Ознаки обдарованості – це ті особливості обдарованої дитини, які проявляються в її реальній діяльності та можуть бути оцінені на рівні спостереження за характером її дій. Ознаки явної (виявленої) обдарованості зафіксовані в її визначенні та пов'язані з високим рівнем виконання діяльності. Разом з тим, про обдарованість дитини слід говорити в єдності категорій "хочу" і "можу". Тому ознаки обдарованості охоплюють два аспекти поведінки обдарованої дитини: інструментальний і мотиваційний. Інструментальний характеризує способи його діяльності. Мотиваційний характеризує ставлення дитини до тієї чи іншої сторони дійсності, а також до своєї діяльності.

Обдаровані діти й підлітки не мають достатнього досвіду подолання труднощів, насамперед, у пізнавальній сфері, практично ніколи не зустрічаються із серйозними перешкодами під час навчання. Життя цих дітей таке, що вони відсторонюються від соціальних проблем замість того, щоб їх вирішувати. Недоліки вольової регуляції зустрічаються в обдарованих дітей у переважній більшості випадків. Високий рівень інтелектуальних здібностей в обдарованих дітей рідко відповідає їхнім творчим можливостям, що згодом призводить до труднощів професійної самореалізації [8].

Н. Максимчук виділяє такі психологічні проблеми обдарованих дітей [3, с. 25]:

1. Неприязнь до школи. Таке відношення часто від того, що навчальна програма нудна і нецікава для обдарованої дитини.
2. Ігрові інтереси. Обдарованим дітям подобається складні ігри і нецікаві ті, якими захоплюються їхні ровесники середніх здібностей.
3. Заглиблення в філософські проблеми. Для обдарованих дітей характерним є замислювання над такими явищами як смерть, потойбічне життя, релігійні вірування і філософські проблеми.
4. Невідповідність між фізичним інтересом і соціальним розвитком. Обдаровані діти часто надають перевагу спілкуванню та іграм з дітьми старшого віку.

Особистість обдарованої дитини, на думку Л. Скальської [7], несе на собі явні свідчення її незвичайності, так як і рівень, і індивідуальна своєрідність діяльності дитини визначається насамперед її особистістю. Розуміння особистісних особливостей обдарованої дитини особливо важливо у випадках так званої прихованої обдарованості, не виявляється до певного часу в успішності діяльності. Саме своєрідні риси особистості, як правило, органічно пов'язані

з обдарованістю, змушують соціального педагога або шкільного психолога припустити у такої дитини наявність підвищених можливостей:

- нерівномірність вікового розвитку обдарованих дітей;
- сім'я обдарованої дитини;
- взаємовідносини обдарованої дитини з однолітками і дорослими;
- особистість обдарованої дитини;
- проблеми обдарованих дітей.

Цілий ряд психологічних досліджень та спеціальні спостереження показують, що обдаровані діти в цілому набагато більш благополучні, ніж інші діти: не відчувають проблем у навчанні, краще спілкуються з однолітками, швидше адаптуються до нової обстановки. Їх укорінені інтереси і схильності, розвинені вже з дитинства, служать добрим підґрунтям для успішного особистісного і професійного самовизначення. Щоправда, і в цих дітей можуть виникати проблеми в тому випадку, якщо не враховуються їх підвищені можливості: навчання стає занадто легким або ж немає умов для розвитку їх творчих потенцій. Найбільш часто зустрічаються наступні проблеми:

- проблема спілкування, соціальної поведінки;
- дислексія – слабкий розвиток мовлення;
- проблема емоційного розвитку;
- дисінхронізація розвитку;
- фізичного розвитку;
- саморегуляції;
- відсутність творчих проявів;
- труднощі професійної орієнтації, дезадаптації.

З урахуванням вищесказаного, всі форми роботи соціального педагога з обдарованими дітьми повинні повною мірою враховувати особистісні особливості обдарованої дитини і орієнтуватися на ефективну допомогу у вирішенні її проблем.

Не підлягає сумніву, що ключовою фігурою у створенні сприятливого освітнього й виховного середовища, що сприяє розвитку творчої природи обдарованої дитини, є соціальний педагог, у тому числі, й практичний психолог. Тому, обдаровані діти є об'єктом соціально-педагогічної роботи. Це висуває особливі вимоги до професійної й особистісної підготовки соціального педагога. Тут уже недостатньо високої предметної підготовки, оскільки робота з обдарованими передбачає особливі знання, уміння і навички щодо означеної проблеми.

На думку К. Овчаренко підготовка соціального педагога повинна містити в собі [5]:

- 1) уявлення про те, що таке обдарованість і особливості розвитку обдарованих дітей;
- 2) знання психологічних закономірностей і особливостей вікового й особистісного розвитку дітей;
- 3) знання про те, що таке загальноосвітнє середовище, його різновиди (сімейне, молодшо-шкільне, середньо-шкільне, старшо-шкільне, позашкільне, додаткове й стихійне), хто є його суб'єктами, які теми освітнього середовища (догматична, творча та ін.), типи взаємодії між суб'єктами (авторитарний, демократичний, гуманістичний та ін.);
- 4) знання методів психологічного та дидактичного проектування навчального процесу;
- 5) уміння реалізувати різноманітні способи педагогічної взаємодії між різними суб'єктами освітнього середовища (з учнями наодинці й у групі, з батьками, колегами-вчителями, зі своїм керівництвом);

6) уміння стати в рефлексивну (самоусвідомлюючу) позицію по відношенню до того, що вчити, як учити, навіщо вчити.

Н. Докшина, С. Кошель описали такі функції соціального педагога, який працює з обдарованими дітьми [2]:

- 1) виявлення, навчання та розвиток обдарованих дітей;
- 2) соціально-педагогічний супровід і підтримка авторських та інноваційних навчальних програм освітніх технологій, що застосовуються в роботі з обдарованими дітьми;
- 3) участь у проектуванні й реалізації освітнього середовища, яке сприяє розкриттю творчих здібностей учнів;
- 4) вивчення вікових та індивідуальних особливостей обдарованої дитини;
- 5) робота з сім'єю, з проблеми навчання й розвитку обдарованої дитини;
- 6) використання позашкільного освітнього середовища для навчання й розвитку обдарованих дітей;
- 7) проведення діагностики (розкриття причин появи тих або інших психологічних "перешкод" розвитку обдарованої особистості);
- 8) прогнозування (передбачення можливих наслідків розвитку);

9) розробка педагогічних рекомендацій, які сприяють оптимальному навчанню й розвитку обдарованої дитини.

Н. Максимчук зауважує, що соціальний педагог повинен [3, с. 98]:

- 1) знайти шляхи взаєморозуміння з обдарованою дитиною, визначити її особливості, взаємовідносини в сім'ї, конфлікти в сім'ї;
- 2) налагодити зв'язок із батьками;
- 3) бути терплячим, ненав'язливим, довірливим.

Висновки і пропозиції. Отже, обдарованість – це інтегральний прояв здібностей, системна якість психіки, яка розвивається протягом життя та визначає можливість досягнення людиною більш високих результатів у порівнянні з іншими людьми в одному або декількох видах діяльності.

Обдаровані учні є об'єктом соціально-педагогічної роботи і діяльність з ними має свою специфіку. Від соціального педагога, який працює з обдарованими дітьми, очікується вміння використовувати особистісно-орієнтований підхід, що включає установку на безумовне сприйняття дитини, довірливе спілкування з нею, бажання допомогти успішному виявленню її творчих здібностей, вирішити внутрішні конфлікти.

Список літератури:

1. Болтівець С.І. Психогігієнічні чинники розвитку обдарованості / С.І. Болтівець // *Практична психологія та соціальна робота*. – 2005. – № 10. – С. 73-74.
2. Докшина Н. Робота з обдарованими та здібними дітьми / Н. Докшина, С. Кошель // *Психолог*. – 2004. – № 44. – С. 20-24.
3. Максимчук Н.П. Психологія дитячої обдарованості: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Н.П. Максимчук. – Кам'янець-Подільський: Медобори (ПП Мошак М.І.). – 2003. – 122 с.
4. Моляко В.О. Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць / В.О. Моляко. – Т.12. – Вип. 4. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 336 с.
5. Овчаренко К.П. Організація роботи з обдарованими дітьми / К.П. Овчаренко // *Психолог*. – 2004. – №37. – С. 12-17.
6. Савенков А.І. Діагностика детської одаренності як педагогічна проблема / А.І. Савенков // *Педагогіка*. – 2000. – №10. – 94 с.
7. Скальська Л.О. Феноменологічна сутність поняття "обдарованості" / Л.О. Скальська, Л.О. Кондратенко // *Практична психологія та соціальна робота*. – 2005. – № 10. – С. 72-73.
8. Творческая одаренность детей: Метод. рекомендации / Подгот. В.А. Моляко, Е.И. Кульчицкая, Н.И. Литвинова. – К.: Наука, 1991. – 28 с.

References:

1. Boltivec' S.I. Psihogigienichni chinniki rozvitku obdarovanosti / S.I. Boltivec' // *Praktichna psihologiya ta social'na robota*. – 2005. – № 10. – S. 73-74.
2. Dokshina N. Robota z obdarovanimi ta zdibnimi dit'mi / N. Dokshina, S. Koshel' // *Psiholog*. – 2004. – № 44. – S. 20-24.
3. Maksimchuk N.P. Psihologiya dityachoi obdarovanosti: Navch. posib. dlya stud. vishchih navch. zakl. / N.P. Maksimchuk. – Kam'yanec'-Podil's'kij: Medobori (PP Moshak M.I.). – 2003. – 122 s.
4. Molyako V.O. Aktual'ni problemi psihologii: Problemi psihologii tvorchosti: Zbirnik naukovih prac' / V.O. Molyako. – T.12. – Vip. 4. – Zhitomir: Vid-vo ZHDU im. I. Franka, 2008. – 336 s.
5. Ovcharenko K.P. Organizaciya roboti z obdarovanimi dit'mi / K.P. Ovcharenko // *Psiholog*. – 2004. – №37. – S. 12-17.
6. Savenkov A.I. Diagnostika detskoj odarennosti kak pedagogicheskaya problema / A.I. Savenkov // *Pedagogika*. – 2000. – №10. – 94 s.
7. Skal's'ka L.O. Fenomenologichna sutnist' ponyattya "obdarovanosti" / L.O. Skal's'ka, L.O. Kondratenko // *Praktichna psihologiya ta social'na robota*. – 2005. – № 10. – S. 72-73.
8. Tvorcheskaya odarennost' detej: Metod. rekomendacij / Podgot. V.A. Molyako, E.I. Kul'chickaya, N.I. Litvinova. – K.: Nauka, 1991. – 28 s.

CORRECTION WORK WITH CHILDREN HAVING MOTOR ALALIA

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ ПРИ МОТОРНІЙ АЛАЛІЇ У ДОШКІЛЬНИКІВ

Melnyk U. R.*Speech therapist**Lviv special school "Dowira",**Korolenko str., 1, Lviv, Ukraine, 79008***Мельник У. Р.***Вчитель-логопед**Львівська спеціальна загальноосвітня**школа-інтернат I-II ст. «Довіра»*

The article deals with the problem of recovering motor alalia by preschoolers, which is discussed among scientists for long time. Some examples of corrective work with children are given. The goal of the article is to analyze the results of speech therapy for preschoolers having alalia, to consider performance correction provided by its early beginning. The positive dynamics in preschool speech therapy classes is shown.

Keywords: motor alalia, correction, destruction, violation of speech, logopedic correction, pronunciation of sounds, coherent speech.

Статтю присвячено проблемі подолання моторної алалії в дошкільників, яка тривалий час є дискусивною серед науковців. Наведено приклади корекційної роботи з дітьми. Мета статті – проаналізувати результати логопедичного впливу на дошкільників із алалією, відстежити результативність корекції за умови раннього її початку. Показано позитивну динаміку мовленнєвих умінь дошкільників із алалією на логопедичних заняттях.

Ключові слова: моторна алалія, ураження, порушення мовлення, логопедична корекція, звуковимова, зв'язне мовлення.

Вступ. Проблема організації корекційної роботи з дошкільниками, які страждають алалією, тривалий час є дискусивною серед науковців (В.Ковшиков, Р. Левіна, О. Лібман, В. Орфінська, Є.Соботович).

З одного боку, на тепер існує чимало теоретико-методичних розробок стосовно цієї проблеми. А з іншого, у практиків щоразу виникають труднощі і, відповідно, чимало запитань стосовно того, як реалізувати методику корекційного впливу на дошкільників із алалією на логопедичних заняттях.

Беззаперечно, серед усіх видів мовленнєвих порушень, які розглядаються у логопедії, одним із найскладніших є саме алалія.

Постановка проблеми. Термін "алалія" в перекладі з грецької означає відсутність мовлення. У минулих століттях велика кількість лікарів об'єднувала всі форми втрати мовлення назвою алалія, але поступово ці форми стали розмежовувати. Одним із перших відмінність між ними ввів І. Франк. Він розглядав алалію як німоту внаслідок повної неможливості артикулювання і визначив її як ступінь дислалії, під якою мав на увазі порушення вимови, зумовлене артикуляційними труднощами.

У 1830 р. Шультесс виділяє алалії в окреме мовленнєве порушення, але також розглядає його у зв'язку з артикуляційними розладами.

У 60-их роках ХХ століття в медицині поширився термін "афазія". Під ним малися на увазі випадки втрати мовлення. Деякі зарубіжні автори об'єднували поняття "афазія" і "алалія" загальним терміном "дитяча афазія", тим самим підкреслюючи специфіку недорозвитку мовлення у дітей на відміну від втрати мовлення в дорослих.

Тільки в 30-х роках минулого століття поняття "алалія" і "афазія" остаточно розмежувалися: алалія – недорозвинення мовлення, а афазія – його втрата, розпад.

Вивченням алалії займалися М. В. Богданов-Березовський, Г. Гутцман (1894), А. Лібман (1900), згодом В. А. Ковшиков, Р. Є. Леві-

на, В. К. Орфінська, Є. Ф. Соботович, Н. М. Трауготт, М. Ю. Хватцев та інші дослідники.

У працях новітнього періоду вчені почали спиратися на методологію комплексного синдромального підходу. В аналізі структури дефекту при алалії застосовуються різноманітні критерії: фізіологічні, клінічні, психологічні, лінгвістичні та ін. Це дало змогу описати різні форми алалії, розробити методику логопедичного впливу при цьому порушенні.

Причини виникнення алалії різні. Деякі дослідники кінця ХІХ-початку ХХ ст. вважали, що причиною є запальні або аліментарно-трофічні обмінні патологічні процеси, що відбуваються у внутрішньоутробному чи ранньому періоді розвитку.

Інші вважали алалії наслідком недостатності уваги і пам'яті (О. Трейтель, 1901 р.) або пов'язували неповноцінність мовлення з інтелектуальною недостатністю (А. Лібман, 1901 р.).

У цій статті ми ставили за мету проаналізувати результати логопедичного впливу на дошкільників із алалією, відстежити результативність корекції за умови раннього її початку.

Результати. Відомо, що недорозвинення мовлення при моторній алалії має системний характер, охоплюючи всі його компоненти: фонетико-фонематичну і лексико-граматичну сторони. За основними ознаками можна виділити групу дітей із переважаючим фонетико-фонематичним недорозвиненням (їх меншість) і групу з переважаючим лексико-граматичним недорозвиненням. Передбачається, що перша з груп обумовлена ведучим ураженням нижніх відділів у центральній моторній зоні кори домінантної півкулі. Друга група обумовлена ураженням передніх відділів моторної зони кори головного мозку.

Від того, на скільки глибокими є ураження кори головного мозку, залежить важкість порушення мовленнєвої функції. Простежується прямий зв'язок між порушеннями артикуляційного праксису і організації мовленнєвих рухів, а отже, фонетичної системи мовлення, з одного боку, і з сприйняттям, розумінням мовлення – з іншого [5].

Логопедична корекція моторної алалії планується, зазвичай, поетапно. Кінцевий успіх усієї роботи в значній мірі визначається логопедичним впливом: доцільністю цільової установки, обґрунтованістю програми мовленнєвого розвитку, а також ефективністю шляхів і засобів, що обираються логопедом для подолання порушення у дитини.

Основним завданням початкового етапу логопедичного впливу при алалії є створення стимулів, «пускових механізмів», які повинні забезпечити розвиток мовлення дитини та засвоєння нею мовленнєвої системи.

Відповідно до таких завдань, логопедична корекція повинна охоплювати не лише мовленнєві, а й немовленнєві порушення [1; 2; 4].

Основною метою корекційного впливу при моторній алалії є підготовка дитини до шкільного навчання.

Корекційна робота спрямовується на стимуляцію в дитини механізмів мовленнєвої діяльності, а саме:

- формування комунікативних мотивів, спонукання комунікативних намірів;
- розвиток внутрішнього програмування висловлювання;
- розвиток умінь лексичного розгортання та граматичного конструювання;
- збагачення мовленнєвої практики (розвиток свідомого використання наявних знань, умінь моделювання мовленнєвої ситуації)
- заповнення прогалів попереднього мовленнєвого недорозвитку, підготовка дитини до навчання в школі.

Враховуючи особливості моторної сфери, проводиться робота з розвитку дрібної та загальної моторики дитини з моторною алалією. Цілеспрямовано формуються позитивні особистісні якості, звертається увагу на ставлення до власного мовлення, формується правильне ставлення до нього.

Важливе значення при корекції моторної алалії має робота з розвитку уваги, сприймання, мислення, мовленнєвих операцій. У роботі використовують такі форми впливу: предметно-практична діяльність, ігрові форми діяльності, елементи навчальної діяльності.

У корекційній роботі дотримуються таких етапів:

I. Розвиток мовленнєвої активності (формування пасивного та активного словника, стимуляція діалогу, розповідання).

II. Робота над фразовим мовленням (поширення речень, їх граматичне оформлення, розвиток діалогічного мовлення, робота над розповіддю).

III. Формування зв'язного мовлення (активізація лексико-граматичних структур, автоматизація комунікативних навичок).

Результативність корекційної роботи при моторній алалії наведено на прикладах.

Володя Л. (5 р. 2 міс.) почав заняття із логопедом 10 січня 2013 року у віці 2 р. 8 міс. На ЕЕГ від 21.05.2012 р. відмічається збільшена продукція повільних частот дельта-діапазону. Прояви корково-підкоркової дисфункції із елементами подразнення підкірки. На повторній ЕЕГ від 18.01.2013 р. виявлено дифузні порушення електрогенезу із проявами вираженої корково-підкоркової дисфункції. Позитивна динаміка порівняно до 21.05.2012 р. Явища ММД. Висновки ЕЕГ від 22.01.2014 р.: Вогнищевості немає. При закритих очах - дитина продукує біоритми, належні вікові. Стан електрогенезу наближений до вікової норми. На ЕЕГ від 19.06.2015 р. дані дитини максимально наближені до вікової норми.

На час першого обстеження активне мовлення несформоване. В активному словнику наявні кілька слів (мама, тато, баба, дідя, па-па). Усі прохання Володя передавав вказівним жестом. Пасивний словник значно переважав над активним. Звернене мовлення

хлопчик розумів, вказівки й інструкції виконував. Спостерігалися прояви негативізму при спонуканні до мовленнєвої активності.

Склади зі звуками раннього онтогенезу відтворював правильно, при проханні повторити слово відтворював лише його контур.

Артикуляційний праксис не сформований. Відтворював найпростіші артикуляційні рухи. В будові органів артикуляції порушень не виявлено.

Дрібна моторика розвинута недостатньо. Загальна моторика відповідала вікові.

Хлопчик неконтактний, спілкувався неохоче. Намагався уникати мовленнєвих ситуацій, охоче використовував жести.

Після року корекційної роботи спостерігалася стійка позитивна динаміка.

Збагатився активний словник, зросла мовленнєва активність. Володя повторював за логопедом слова, словосполучення та речення. Хлопчик почав ділитися своїми емоціями з присутніми, сам запитував, давав відповіді на прості запитання. Намагався спілкуватися простими реченнями.

З'явилася сюжетно-рольова гра, зросла мотивація до занять. На заняттях Володя став активнішим, посидючішим. Зросла пізнавальна діяльність.

Сформувався артикуляційний праксис. Артикуляційні рухи Володя виконує, переключається з одного руху на інший.

Фонематичні процеси сформовані недостатньо. Наявне обмежене втримання словесних подразників; порушена опосередкована вербальна пам'ять.

Окрім логопедичної корекції дитина спостерігалася в невролога та отримувала медикаментозне лікування.

Динаміку розвитку мовленнєвих навичок хлопчика наведено на рис. 1. При оцінюванні сформованості навичок використовували шкалу від 0 до 5, де 0 – цілковита відсутність навичок, а 5 – повна їх сформованість.

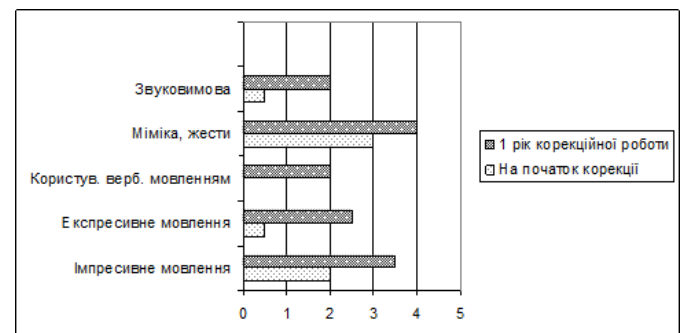


Рис. 1. Динаміка розвитку мовленнєвих навичок Володимира Л.

На першому етапі корекційної роботи заняття будували, спираючись на методики О. П. Архипової, С. В. Батяєвої, Г. Й. Блінової.

Починали роботу з формування правильної вимови голосних звуків, спонукання до звуконаслідувань, вигуків, простих аморфних слів. Водночас, працювали над розвитком загальної та дрібної моторики, зорового сприймання.

Після того, як хлопчик почав проявляти мовленнєву активність самостійно, велася робота над формуванням простих речень. Поступово розширювали активний словник. Відпрацьовували правильне мовленнєве дихання, проводили ігри на відчуття власного тіла, орієнтацію в просторі.

Коли активний словник і артикуляційний праксис були уже достатніми, розпочали роботу над постановкою звуків. Починали цю

роботу з формування правильної вимови задньоязикових звуків. Водночас проводили логопедичний масаж.

Корекційні заняття II-III етапу проводимо за методикою Н. Е. Теремкової.

За час проведення занять спостерігалася зміна й в емоційно-вольовій сфері дитини. На початку роботи хлопчик часто капризував, відмовлявся виконувати запропоновані завдання, швидко втомлювався, не проявляв жодної мовленнєвої активності. Згодом зросла мотивація до мовлення, Володя радів успіхам, емоційно намагався передати свої враження, радів, коли його хвалили.

Зараз словниковий запас хлопчика відповідає вікові. Повністю сформований артикуляційний праксис. У мовленні дитина користується простими та розгорненими граматично правильними фразами. Звуковимова порушена (сигматизм шиплячих, ламбдацизм, ротацизм). Робота над шиплячими / свистячими на етапі диференціації, звук [Р] на етапі автоматизації.

Позитивну динаміку наведено на рис. 2.

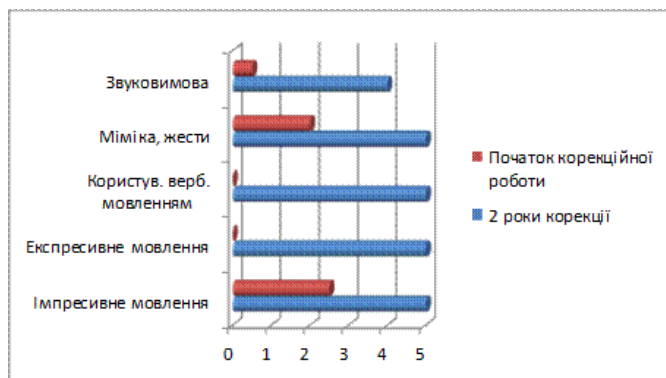


Рис. 2. Позитивна динаміка корекційної роботи з Володимиром Л.

Маркіян Ж. (6 р. 5 міс.) розпочав заняття 9 вересня 2013 р. у віці 4 р. 7 міс. На ЕЕГ виявлено центро-парієтальні спайки зліва у великій кількості.

При обстеженні звуковимови діагностовано сигматизм свистячих ([З]-[З']), сигматизм шиплячих, ламбдацизм, ротацизм; вади дзвінкості та глухості (БЕС, СЮБИ...).

Активний словник обмежений, у ньому переважали прості побутові слова. Пасивний словник переважав над активним. Звернене мовлення Маркіян розумів, вказівки й інструкції виконував. Сам на запитання відповідав однослівно або замінював відповідь стверджувальним чи заперечним жестом.

У мовленні були присутні перестановки звуків, складів, спрощення складової структури слів. Значних труднощів зазнавав при відтворенні слів зі збігом кількох приголосних. Спостерігалися труднощі граматичної сторони мовлення (порушення системи відмінкових закінчень, неузгодження частин мови між собою). Мовленнєвий потік сповільнений. При обстеженні виявлено порушення об'єднання елементів фрази в єдине ціле; кількості та послідовності слів у реченні. Зазнавав значних труднощів при лексичному та граматичному оформленні власної думки.

Артикуляційний праксис сформований. Артикуляційні рухи відтворював у повному обсязі, швидко переключався з одного руху на інший. В будові органів артикуляції порушень не виявлено.

Дрібна та загальна моторика відповідали вікові. Добре виконував завдання на розфарбовування, обведення, штрихування, вирізання.

У Маркіяна наявне обмежене втримування словесних подразників; порушена опосередкована вербальна пам'ять. У хлопчика добре розвинуте зорове запам'ятовування. Охоче виконував завдання на запам'ятовування та визначення предметів, яких не стало чи які помінялися місцями.

Фонематичні процеси порушені. Не диференціював на слух акустично близьких звуків. Слухове запам'ятовування розвинуте краще. При виконанні завдань із програми «Світ звуків» все упізнавав правильно.

Логічні операції збіднені, виникали труднощі при узагальненні й абстрагуванні.

Хлопчик неконтактний, спілкувався неохоче. Намагався уникати мовленнєвих ситуацій, охоче використовував жести. Емоційно стриманий, емоції здебільшого не відповідали вікові.

Дані дитини на початок корекції наведено на рис. 3.

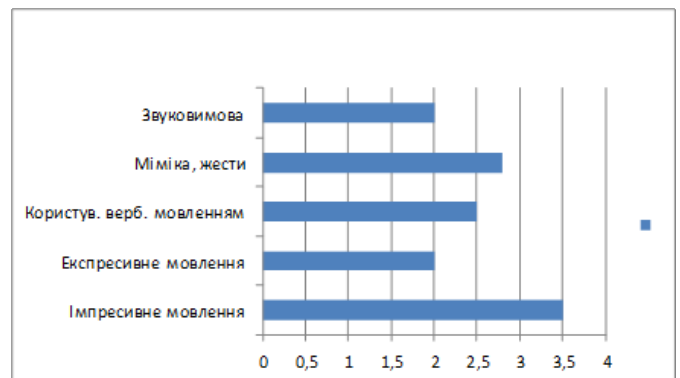


Рис. 3. Сформованість мовленнєвих навичок Маркіяна Ж.

Корекційну роботу з Маркіяном проводили в таких напрямках: розвиток фонематичних процесів; збагачення, уточнення, активізація словника; стимуляція діалогічного мовлення, розповідання; формування навичок граматичної сторони мовлення; автоматизація комунікативних навичок; корекція звуковимови.

У роботі використовували методики Г.Й. Блінової та Н.Е. Теремкової.

За час корекційних занять у Маркіяна значно збагатився активний словник, сформувалися граматичні навички. Емоційна сфера та діалогічне мовлення формуються повільно. Звуковимова в стані корекції. Виставлено шиплячі звуки, відпрацьовано правильну вимову свистячих, звук [Р] на етапі автоматизації.

Позитивну динаміку корекційних занять наведено на рис. 4.

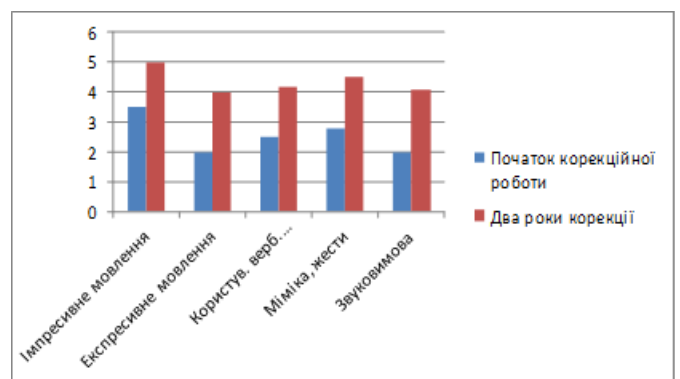


Рис. 4. Позитивна динаміка розвитку мовленнєвих навичок Маркіяна Ж.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу зробити певні висновки. Саме раннє втручання дозволяє значно знизити ступінь соціальної недостатності дітей із моторною алалією, досягти максимально можливого для дитини рівня загального розвитку, освіти, інтеграції в суспільство.

Вчасна діагностика та організація адекватної ранньої логопедичної допомоги чи педагогічного супроводу дає змогу попередити вторинні порушення у дітей групи ризику.

Корекційна робота при алалії тривала, потребує систематичних занять та чіткого виконання домашніх завдань, тобто тісної співпраці батьків та логопеда. Батьки дитини, в якій діагностовано алалію, повинні дуже серйозно поставитися до логопедичних занять. Оскільки

це мовленнєве порушення є системним, то корекція має охоплювати усі сторони мовлення: розвиток слухової уваги; розвиток розуміння мовлення; розвиток звукової сторони мовлення; розвиток складової структури; розвиток просодики (темп, ритм, інтонація); розвиток граматичної будови; накопичення словникового запасу; розвиток фразового мовлення; розвиток зв'язного мовлення.

Наше дослідження не претендує на повноту охоплення проблеми, перспективним напрямком може бути розробка, впровадження та вдосконалення індивідуально спрямованих та диференційованих завдань у корекційній роботі при моторній алалії в умовах дошкільних навчальних закладів, а також під час проведення індивідуальних логопедичних занять.

Список використаних джерел

1. Arhipova E.F. Logopedicheskaya rabota s det'mi rannego vozrasta: uchebnoe posobie dlya studentov ped. vuzov / E. F. Arhipova. – M. : AST : Astrel', 2007. – 224 s.
2. Bashinskaya T.V. Kak prevratit' negovoryashchego rebyonka v Boltuna. (Iz opyta preodoleniya motornoj alalii) / T. V. Bashinskaya, T. P. Pyatnica. – M. : Belyj veter, 2008. – 122 s.
3. Bogush A.M. Teoriya i metodika rozvitku movlennya ditej rann'ogo viku / A. M. Bogush, N. V. Gavrish, O. V. Saprikina. – K. : Vidavnichij Dim «Slovo», 2009. – 408 s.
4. Sobotovich E.F. Problema rehovogo nedorazvitiya i puti ego preodoleniya [internet-resurs] / E. F. Sobotovich. – Rezhim dostupu : file:///C:/Users/836D~1/AppData/Local/Temp/Rar\$EXa0.215/book.html (data zvernennya 1.08.2015 r.)

УДК:378.03.+378.05+155.65

DEVELOPMENT OF EXPRESSIVE ABILITIES DURING THE INTEGRATED EDUCATION BY MEANS OF ENGLISH

РОЗВИТОК ЕКСПРЕСИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ПІД ЧАС ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ ЗАСОБАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Mulyk K.O.

*Ph.D., the senior lecturer
Department of Western and Eastern languages
and methods of their teaching
« South Ukrainian National Pedagogical University
named after K.D. Ushinskiy »
Staroportofrankivska st. 26, Odessa, Ukraine*

Мулик К.О.

*К.п.н., доцент кафедри західних і східних мов
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет ім. К.Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська 26,
Одеса, Україна, 65020*

This article examined the specifics of realization of pedagogical conditions of the expressive abilities development in the integrated education by means of English and describes the specifics of formation of these abilities. We described the specifics of the process of formation of these abilities. Also it is discussed the problem dedicated to the process of integrated education through the English language.

Keywords: pedagogical conditions, expressive abilities, integrated education, English, professional training.

В статті розглядається специфіка реалізації педагогічних умов, які сприяють розвитку експресивних здібностей майбутніх учителів під час інтегрованого навчання засобами англійської мови. Описано специфіку процесу формування даних здібностей. Також розглядається питання, присвячені процесу інтегрованого навчання засобами англійської мови.

Ключові слова: педагогічні умови, експресивні здібності, інтегроване навчання, англійська мова, професійна підготовка.

Постановка загальної проблеми у загальному вигляді. Сучасний стан розвитку зовнішньоекономічних зв'язків України потребує якісно нового підходу до проблеми іншомовної підготовки майбутнього фахівця. Потреба держави в фахівцях, які вільно володіють англійською мовою зростає. Процес підготовки фахівців до професійного спілкування іноземною мовою буде успішним лише в тому випадку, якщо буде врахований між предметний зв'язок, що лежить в основі інтегрованого підходу.

Формування педагогічних здібностей у майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін є однією з важливих педагогічних проблем, яка повинна вирішуватись під час професійної підготовки. Оскільки експресивні здібності є однією з підгруп педагогічних здібностей, процес їх формування здійснюється з урахуванням загальних психолого-педагогічних положень, що характеризують процес формування загально педагогічних здібностей.

Зроблений **аналіз останніх досліджень і публікацій** показав, що питання професійної підготовки вчителів розглядалося багатьма науковцями (В.О.Сластьонін, В.Сухомлинський, З.Н.Курлянд, А.М.Богущ, О.Я.Чебикін, Б.М.Теплов, В.О.Крутецький та ін.). Методологічні і методичні основи формування педагогічних здібностей описуються в працях психологів і педагогів (С.Л.Рубінштейн, Н.В.Кузьміна, З.Н.Курлянд, Р.І.Хмелюк, Є.С.Барбіна, С.В.Яремчук, О.М.Щербаків, О.В.Мудрік, О.В.Петровський, М.Н.Скаткін, І.А.Зязюн та ін.). Аналіз дисертаційних досліджень, проведених в останні роки, (І.П.Анненкова, Т.В.Коноваленко, В.А.Кручек, М.М.Ісаєнко, Ж.В.Ковалів та ін.) показав, що формування експресивних здібностей майбутніх учителів не було предметом спеціального наукового дослідження.

Мета статті полягає у визначенні специфіки реалізації педагогічних умов розвитку експресивних здібностей майбутніх учителів під час інтегрованого навчання засобами англійської.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея інтегрованого навчання актуальна, оскільки з її успішною методичною реалізацією передбачається досягнення мети якісної освіти. Інтеграційні процеси у професійній освіті останніми роками посідають щораз важливіше місце, оскільки вони спрямовані на реалізацію нових освітніх ідеалів – формування цілісної системи знань і вмінь особистості, розвиток їх творчих здібностей та потенційних можливостей[4]. Тому дослідження інтегрованого підходу до навчання не втрачає своєї актуальності. Питання інтеграції знань знайшли своє відображення в роботах як вітчизняних так і зарубіжних науковців, зокрема В.Г. Костомарова, С.М. Верещагіна, Д.Г. Мальцевої, Р.Ю. Мартинової та ін.

Під моделюванням у педагогіці розуміється дослідження педагогічних та психолого-педагогічних процесів і станів за допомогою ідеальних моделей [1]. Структура моделі має менше елементів, ніж сам реальний об'єкт. З.Н. Курлянд під "моделлю" розуміє систему знаків, яка відтворює деякі істотні властивості системи оригіналу [2,3].

Проективна модель розвитку експресивних здібностей має таку структуру: мета, компоненти, педагогічні умови, рівні, засоби реалізації та результат. Мета - розвиток експресивних здібностей у майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін у процесі навчання у педагогічному закладі. Це може бути досягнуто за рахунок розвитку компонентів експресивних здібностей : організаційного, проектувального, артистичного. Відбувається реалізація педагогічних умов розвитку цих здібностей: забезпечення взаємозв'язку і взаємодоповнюваності активних навчальних технологій, що мають педагогічну спрямованість, в процесі професійної підготовки; поєднання навчально-пізнавальної, навчально-практичної і самостійної практичної діяльності студентів в процесі професійної підготовки;

використання методу драматизації та залучення до театральної діяльності в процесі професійної підготовки.

Для проведення експериментальної роботи ми умовно поділили студентів ДЗ «ПНПУ ім. К.Д. Ушинського» на контрольну і експериментальну групи. Організація навчання в експериментальній групі відрізнялася від навчання в контрольній:

- в експериментальній групі була поставлена мета – формування експресивних здібностей;
- уданій групі були реалізовані визначені нами педагогічні умови для ефективного формування експресивних здібностей.

Засобами реалізації згаданих умов виступив: спецкурс «Розвиток експресивних здібностей під час інтегрованого навчання засобами англійської».

Мета курсу: сформувати у студентів основні поняття про сутність експресивних здібностей, визначити їхню роль у професійній діяльності вчителя суспільно-гуманітарних дисциплін, розвинути ці здібності у студентів в процесі їх професійної підготовки на достатньому рівні. Завдання курсу; ознайомити студентів із структурою експресивних здібностей, показати їхню значущість у майбутній професійній діяльності, формувати та розвивати ці здібності. Принципи: системність та послідовність викладення матеріалу, науковість змісту, доступність, особистісно-орієнтований підхід до студентів, емоційність навчання. Методи: бесіди, тестування, створення навчальних ситуацій, опора на життєвий досвід студентів, переконання в значущості навчання. Форми: включення в мотивацію навчальної діяльності проблемних ситуацій, елементів ігрової театральної педагогіки, пізнавальної гри, вправи, самостійна та групова робота студентів засобами англійської мови.

У спецкурсі було представлено вправи, ігри, які мали допомогти навчитися оперувати комплексом невербальних проявів, орієнтуватися в обстановці, управляти своєю поведінкою, регулювати емоційні стани, ефективно використовувати виразні засоби в процесі спілкування, розвинути здатність виразити та передати необхідні думки за допомогою міміки та пантоміміки.

Представлені в спецкурсі вправи та ігри було згруповано в такі блоки:

- вправи спрямовані на вироблення способів регуляції своєї поведінки і емоційних станів та розвиток умінь контролювати вираз своїх емоцій, зберігати незворушність;
- ігри та вправи на розвиток здатності передати думку та емоції за допомогою мовлення;
- ігри та вправи на розвиток здатності передати думку та емоції за допомогою міміки та пантоміміки;
- вправи та ігри спрямовані на формування педагогічного артистизму.

Всі вправи та ігри мали за мету формування та розвиток умінь контролювати власну позу і міміку, передавати інформацію за допомогою невербальних засобів спілкування, розвиток артистизму, навчали умінь контролювати своє мовлення, викладати свою точку зору не тільки простими словами, але і за допомогою складніших, розгорнутих фраз.

Після кожної вправи або гри студенти обов'язково мали обговорювати наскільки складно було виконувати дану вправу. Якщо вона викликала складнощі, то чим саме вони обумовлені; в яких ситуаціях і для чого важливо вміти контролювати свої вислови, емоції, міміку, позу; у яких ситуаціях має сенс удаватися до складних, розгорнутих висловів, а коли, навпаки, краще говорити максимально коротко і просто.

Очікуваний результат: рівень сформованості експресивних зді-

бностей у майбутніх учителів.

Пропонований спецкурс був розрахований на 36 аудиторні години 18 годин самостійної роботи. На кожному занятті комплексно впроваджувалися визначені педагогічні умови.

Зміст процесу формування експресивних здібностей реалізувався за допомогою різних форм і методів навчання. Провідними при цьому були нетрадиційні (індивідуальні, групові, колективні) форми навчання. При виборі таких форм навчання ми керувалися тим, що традиційні форми навчання мають обмежені можливості в зміні позиції студента. Нетрадиційні ж форми навчання ставлять студента в різні позиції: режисера, вчителя, консультанта, художника, дитини, однокурсника, організатора тощо. Така різноманітна навчальна діяльність вимагає самостійної роботи студентів. На заняттях, спрямованих на формування експресивних здібностей, ми застосовували наступні форми та методи навчання: лекція удвох, семінар-гра, семінар-тренінг, аналіз роботи педагогів-майстрів, бесіди, дискусії, спостереження, вирішення педагогічних завдань і ситуацій, пізнавальні ігри, вправи, використання відео методу тощо. Інформованість студентів про характеристики експресивних здібностей про їх сутність, зміст їх структурних компонентів були основою для організації навчального

спілкування.

Унаслідок реалізації визначених педагогічних умов загальний рівень розвитку експресивних здібностей студентівекспериментальної групи підвищився на 31-42%. Зазначені результати свідчать про актуальність та результативність проведеного дослідження.

Зроблено висновки. Інтеграція навчальних дисциплін сприяє мотивації навчання, підвищенню рівня знань з профільованого предмету, які проявляються в глибині засвоєваних знань, систематизації, інтенсифікації та оптимізації навчально-пізнавальної діяльності, розвитку творчого мислення, розвитку професійної іншомовної компетенції.

Запропоновані педагогічні умови повністю відображуютьосновні завдання формування експресивних здібностей майбутніх учителів під час інтегрованого навчання засобами англійської мови.

Результати проведеного експерименту засвідчили ефективність запропонованого спецкурсу.

Перспективу подальшого дослідження бачимо у впровадженні розробленого спецкурсу «Розвиток експресивних здібностей під час інтегрованого навчання засобами англійської»внавчально-виховний процес майбутніх учителів гуманітарних дисциплін.

Список використаних джерел та літератури:

1. Іванченко Є.А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: дис... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Іванченко Євгенія Анатоліївна – О., 2005. – 262 с.
2. Курлянд З.Н. Професійна усталеність вчителя – основа його педагогічної майстерності: Учбовий посібник / З.Н. Курлянд. - одес. Держ. Педагог ін-т. – Одеса: Б.у., 1995. – 160с.
3. Курлянд З.Н. Професійна усталеність вчителя – основа його педагогічної майстерності: Учбовий посібник / З.Н. Курлянд–одес. Держ. Педагог ін-т. – Одеса: Б.у., 1995. – 160с.
4. Іванчук М. Г. Інтегроване навчання: сутність та виховний потенціал (Виховання особистості молодшого школяра в умовах інтегрованого підходу до навчання) / М.Г. Іванчук. – Чернівці, 2004.
5. Сердюкова М. С. Інтеграція учебных занятий в начальной школе / М. С. Сердюкова // Начальная школа.-1994.-№11. – С.45-49.

References:

1. Ivanchenko E.A. Formuvannyaprofesijnoimobil'nostimajbutnihekonomistiv u procesinavchannya u vishchihnnavchal'nihzakladah: dis... kandidataped. nauk: 13.00.04 / IvanchenkoEvgeniyaAnatoliivna – O., 2005. – 262 s.
2. Kurlyand Z.N. Profesijnaustalenist'vchitelya – osnovajogopedagogichnoimajsternosti: Uchbovijposibnik / Z.N. Kurlyand. - odes. Derzh. Pedagogin-t. – Odesa: B.i., 1995. – 160s.
3. Kurlyand Z.N. Profesijnaustalenist'vchitelya – osnovajogopedagogichnoimajsternosti: Uchbovijposibnik / Z.N. Kurlyand – odes. Derzh. Pedagogin-t. – Odesa: B.i., 1995. – 160s.
4. Ivanchuk M. G. Integrovanenavchannya: sutnist'tavihovnijpotencial (Vihovannyaosobistostimolodshogoshkolyara v umovahintegrovano gopidhodudonavchannya) / M.G. Ivanchuk. – CHernivci, 2004.
5. Serdyukova M. S. Integraciyauchebnyhzanyatij v nachal'nojshkole / M. S. Serdyukova // Nachal'naya shkola.-1994.-№11. – С.45-49.

JUNIOR PUPILS' CREATIVITY DEVELOPMENT

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

V.V. Pavlenko

Associate Professor of the Department of Pedagogy,
Candidate of Pedagogical Sciences
Zhytomyr Ivan Franko State University:
Zhytomyr, Ukraine
E-mail: pavlenko-vita@meta.ua

В.В. Павленко

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
педагогіки
Житомирський державний університет імені Івана
Франка, Житомир, Україна
E-mail: pavlenko-vita@meta.ua

The article is concerned with the essence of the concept "creative lesson" and its comparing with well-known traditional conceptions of learning are engaged in an attempt. Such training technologies which raise pupils' creative potential as "heuristic subject immersion", "thinking about the problem", "suggestion box and creative project implementation", "Ukrainian workshops", "binary oppositions model", "belonging to another languages materials in the original" and others are analyzed. Much attention is given to author's technology of tests usage in teaching including introduction to elements of creativity. The suppositions of pupils' creative potential development are stressed. In conclusion the author writes about the comparative analysis of traditional (Ukraine) and innovative (Poland) schools.

Key words: creativity, creativity development, creative lesson, pupils' creative potential, creative thinking, creative fantasy, creative literacy, traditional school, innovative school.

У статті з'ясовано сутність поняття «креативний урок» і зроблено спробу порівняти його із загальновідомими традиційними підходами до навчання. Проаналізовано також технології навчання, які підвищують креативний потенціал учнів, а саме: «евристичне занурення в предмет», «роздуми з проблеми», «банк ідей і розробка креативного проекту», «українські майстерні», «модель бінарних опозицій», «використання матеріалів із інших мов в оригіналі» та ін. Представлено авторську технологію використання тестів у навчальному процесі з урахуванням необхідності введення елементів креативності. Визначено передумовами розвитку креативного потенціалу учнів. Надано порівняльну характеристику традиційної (Україна) та інноваційної (Польща) шкіл.

Ключові слова: креативність, розвиток креативності, креативний урок, креативний потенціал учнів, креативне мислення, креативна уява, креативна грамотність, традиційна школа, інноваційна школа.

Постановка проблеми. Високий динамізм життя, науково-технічний прогрес, складність завдань, що стоять перед суспільством, вимагають постійного нарощування креативного потенціалу суспільства, розвиток креативного мислення як атрибуту вільної особистості. Звідси випливає, що розвиток креативності молодого покоління стає найважливішою метою навчання і виховання.

Педагогічне дослідження припускає порівняльний аналіз теорії і практики розвитку креативності школярів із урахуванням накопиченого досвіду Польщі, зацікавленої у підвищенні продуктивності педагогічної діяльності. Основна мета освіти – виховання, навчання особистостей, які можуть створити щось нове у час швидких змін у XXI столітті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Праці українських педагогів не завжди відповідають реаліям сьогодення. Відомо, що традиційна дидактика постійно застаріває, хоча не можна спростувати її досягнення. Таким чином, якщо керуватися лише старими принципами дидактики, то в учнів може розвиватися лише емпіричне мислення, а основним завданням сучасної школи є розвиток креативного мислення, креативної уяви, що дає людині можливість знаходити щось нове, раніше невідоме.

Серед робіт зарубіжних дослідників у галузі креативності слід відзначити праці Е. де Боно, Дж. Гілфорда, Т. Емабайла, Д. Лаверта, А. Маслоу, Р. Стернберга, К. Тейлора, Е. Торренса, К. Урбана, Дж. Хейса, Е. Фромма та ін.

Мета статті – розглянути особливості креативної освіти як інноваційної галузі педагогічних знань.

Виклад основного матеріалу. Питання вибору типу і структури уроку потребує ретельного обмірковування і врахування таких умов: змісту навчального матеріалу, вікових особливостей учнів, місця конкретного уроку в системі уроків з певної теми, дидактичних можливостей і функцій різних методів та навчальних технологій. Спочатку вчитель визначає, що планує зробити, а потім – як і якими засобами [4, 6].

Проілюструємо, як змінюється структура уроку під час інноваційного навчання в порівнянні з традиційною школою (див. табл. 1).

Креативний урок дозволяє зацікавити навіть найбільш пасивних учнів. На практиці польські вчителі використовують різноманітні технології навчання, спрямовані на розвиток креативного потенціалу школярів [2]. До них можна віднести такі технології навчання, як-от: «евристичне занурення в предмет», «роздуми з проблеми», «банк ідей і розробка креативного проекту», «польські майстерні», «модель бінарних опозицій», «використання матеріалів із інших мов в оригіналі» та ін. Такі форми та методи вдало вписуються в модель розвитку креативного потенціалу учнів, дозволяють урізноманітнити урок, підвищують інтерес учнів до досліджуваної теми уроку. Дамо коротку характеристику деяким формам та методам.

«Евристичне занурення у предмет» – це особлива форма навчання, що забезпечує збереження освітньої домінанти протягом тривалого часу шляхом організації пізнання учнями різних освітніх об'єктів за допомогою евристичних засобів. У цьому випадку учні занурюються в певну тему і, спираючись на свій творчий потенціал, розробляють багато аспектів програмних вимог самостійно. Такого

Таблиця 1.
Структура уроку при традиційному та інноваційному навчанні

Традиційне навчання (Україна)	Інноваційне навчання (Польща)
1. Перевірка домашнього завдання. 2. Пояснення теми, мети і завдань уроку. 3. Розкриття учителем змісту теми. 4. Читання за підручником матеріалу й з'ясування значень незрозумілих слів і виразів. 5. Закріплення знань: відповіді на питання в кінці параграфа. 6. Підведення підсумків уроку, виставлення оцінок. 7. Домашнє завдання.	1. Мотиваційний етап: а) пропозиція креативного завдання; б) наведення прикладів, що підтверджують факти. 2. Операційно-діяльнісний етап: а) поділ навчальних задач на індивідуальні завдання пошукового характеру; б) розв'язок завдання із опертям на додатковий матеріал; в) вікторина (проводить учень). 3. Рефлексивно-оцінний етап: складання опорного конспекту з теми уроку з вимогою виведення відповіді на ключове питання теми.

роду форма навчання є інтеграцією традиційного та інноваційного навчання в дидактичний творчий процес.

Головна мета «евристичного занурення в предмет» – організація діяльності учнів не лише з вивчення нового, але й із розвитку їхньої креативності, створення власної системи знань із певного розділу програми.

Спираючись на аналіз досвіду польських учителів, нами розроблена евристична форма проведення «занурень» на міжпредметній основі, що дає можливість самостійного вивчення предмета через авторські технології навчання. До них можна віднести «роздуми з проблеми», складання тестів із розділу програми самими учнями замість опрацювання готових тестів із підручника, самостійне вивчення термінів, опис історичного портрета особистості, використання додаткових джерел із інших мов в оригіналі, застосування опорних сигналів і матеріалів періодичної преси на уроках [1].

«Роздуми з проблеми» – це ланцюг висновків на певну тему, викладених у логічно послідовній формі; є необхідним елементом у вивченні навчальної дисципліни. На сьогодні підручник втратив статус основного джерела знань, і викладеного в ньому навчального матеріалу недостатньо для розширення кругозору людини. Водночас саме від широти кругозору залежить рівень креативності особистості. Особливо важливе використання цієї технології для здійснення міжпредметних зв'язків.

При правильній організації мотиваційного етапу уроку учні на самостійній основі здатні виробити план міркування, розбити навчальні завдання на окремі частини й моделювати зміст, часто ілюструючи свої думки малюнками.

Технологія **«Банк ідей і розробка креативного проекту»** цікава тим, що дозволяє розширити знання учнів із будь-яких навчальних дисциплін. Спочатку перед учнями, які зацікавлені у створенні креативного проекту, ставиться такий аргумент, який містить весь хід роботи учня:

- Кому цей проект принесе користь?
- Чи можна впоратися з таким проектом і за який час?
- Складання таблиці креативного проекту з назвою.
- Необхідність розвивати свою ідею. Яким є кінцевий результат? Короткий виклад (резюме) для реалізації проекту.

Елементом креативного уроку є складання тестів самими учнями. Тест (англ. – випробування, дослідження) – це метод дослідження або випробування людини до виконання тієї чи іншої певної роботи, виявлення рівня розумового розвитку, професійних нахилів випробуваного за допомогою стандартних схем і форм [5]. У шкільній практиці тестування найчастіше слід проводити в трьох випадках:

- на початку навчального року для відновлення в пам'яті знань минулого року;

- у ході навчального процесу для швидкої оцінки знань з розділу програми;

- якщо використовують тестування випадково, без врахування ступеня готовності дітей до виконання завдань. Така практика тестування нарікає:

1) велика ймовірність випадкового отримання високої оцінки, оскільки не враховується рівень знань учня і тест для нього може виявитися занадто легким; зауважимо, що у багатьох дітей дуже добре розвинена інтуїція;

2) тестування з історії навряд чи відповідає у всьому обсязі поставленим цілям, оскільки відсутнє пояснення фактів, подій, дій, а перевіряються лише «сухі» знання;

3) у ході тестування перевіряється реалізація лише однієї функції навчання – освітньої; осторонь залишається перевірка реалізації розвивальної функції – вміння учня говорити, обстоювати свою точку зору, спростовувати або доводити істину;

4) в умовах тестування учень, який не володіє глибокими знаннями, але здатний інтуїтивно відчувати, може отримати високу оцінку, а учень, який мислить логічно і для якого важливо не лише «скільки, де і чому та ін.», може не встигати.

Враховуючи негативні, на наш погляд, моменти, було розроблено авторську технологію використання тестів у навчальному процесі з урахуванням необхідності введення елементів креативності. Суть цієї технології полягає в тому, що учням пропонується самостійно скласти тести з розділу програми або з окремої теми. Ми збагачуємо завдання тим, що за складеними тестами пропонуємо створити зв'язну розповідь, розширюючи й доповнюючи зміст тестових завдань. Підготовка до проведення такої роботи починається з пояснення форм тестів:

- тест на знаходження правильної чи неправильної відповіді;
- тест на встановлення відповідності;
- тест на встановлення послідовності;
- тест «доповни» [3].

Обов'язковим елементом роботи є письмове виконання різних форм тестів. Як показує досвід польських учителів, після проведеної роботи учні зазвичай досить добре справляються зі складанням тестів. Більше того, така робота корисна у зв'язку з тим, що:

1) складання тестів допомагає здійснити поточний контроль знань. На власні тести учні відповідають усно і не дивлячись у зошит;

2) складені тести допомагають учителю встановити динаміку засвоєння знань учнями, тобто є засобом моніторингу;

3) складання тестів групою учнів дозволяє порівнювати й зіставляти рівні знань учнів різних груп;

4) тести можуть бути використані для самоперевірки знань учнями, коли вони пропонують свої тести один одному й дають на них

відповіді.

Отже, ми прийшли до висновку, що технологія розвитку креативного потенціалу учнів, що синтезує традиційні та інноваційні форми навчання, ефективна для розширення кругозору, духовного збагачення особистості, а також представляє цілісність для самостійного отримання знань.

Опитування багатьох українських учнів показало, що вони вибирають продуктивний стиль навчання, набагато зручніший для них, ніж засвоєння готових знань.

Передумовами розвитку креативного потенціалу учнів є такі положення:

- сучасна епоха диктує необхідність пошуку нових форм навчання, які б дозволили засвоювати великий обсяг складної інформації без психічних зривів і без шкоди для здоров'я;
- спостерігається велика різниця між традиційною українською та інноваційною польською школою в стилі педагогічного спілкування, характері навчання, постановці завдань навчання, принципах навчання, ідеях, пов'язаних з підвищенням креативного потенціалу учнів, аналізі та самооцінці діяльності вчителя та учнів;
- у сучасних умовах актуального значення набуває проблема людини де із урахуванням таких характеристик особистості, і як мислення, креативність, інтереси;
- одне з основних завдань сучасної дидактики полягає в самостійному отриманні знань, що передбачає приведення технологій

навчання у відповідність із вимогами життя.

Таким чином, інноваційні форми навчання спрямовані на розвиток креативного потенціалу учнів.

Висновок. Ми проаналізували особливості креативної освіти як інноваційної галузі педагогічних знань. Можемо зробити висновки, що :

- процес навчання є основним фактором розвитку креативного потенціалу учнів;
- у навчальному процесі ефективними технологіями навчання, що підвищують креативний потенціал учнів є такі інновації, як «евристичне занурення в предмет», «роздуми з проблеми», «банк ідей і розробка креативного проекту», «українські майстерні», «модель бінарних опозицій», «використання матеріалів із інших мов в оригіналі» та ін.;
- технологія розвитку креативного потенціалу учнів, що інтегрує традиційні та інноваційні технології навчання, ефективна для розширення кругозору, підвищення інтересу учнів до навчального предмета.

Отже, сучасна школа не може керуватися лише традиційними технологіями навчання. Пристосовуючись до постійно змінюваних умов навколишнього світу, вона покликана виховувати особистість із високим креативним потенціалом, що вимагає від учителя креативного підходу до педагогічної праці.

Література

1. Szmidt K.J. *Dydaktyka twórczości. Koncepcje, problemy, rozwiązania* / K.J. Szmidt. – Kraków, «Impuls», 2003. – S. 98–114.
2. Węglińska M. *Jak przygotować się do lekcji* / M. Węglińska. – Kraków : Impuls, 1998.
3. Павленко В.В. *Розвиток креативності молодших школярів як педагогічна проблема* / В.В. Павленко // *Проблеми освіти : наук-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України.* – Київ, 2015 р. – Вип.85. – С. 152–158.
4. Пометун О.І. *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. / О.І. Пометун.* – К. : Вид-во А.С.К., 2004. – 192 с.
5. *Словник базових понять з курсу «Педагогіка» : навч. посібн. для ст. вищ. навч. закл. : вид. 2-ге, доп. і перероб. // укл. О.Є. Антонова.* – Житомир : ФО-П Левковець Н.М., 2014. – 100 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Szmidt K.J. *Dydaktyka twórczości. Koncepcje, problemy, rozwiązania* / K.J. Szmidt. – Kraków, «Impuls», 2003. – S. 98–114.
2. Węglińska M. *Jak przygotować się do lekcji* / M. Węglińska. – Kraków : Impuls, 1998.
3. Pavlenko V.V. *Rozvytok kreatyvnosti molodshykh shkolariv yak pedahohichna problema* / V.V. Pavlenko // *Problemy osvity : nauk-metod. zb. / Instytut innovatsiinykh tekhnolohii i zmistu osvity MON Ukrainy.* – Kyiv, 2015 r. – Vyp.85. – S. 152–158.
4. Pometun O.I. *Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia: Nauk.-metod. posibn. / O.I. Pometun.* – K. : Vyd-vo A.S.K., 2004. – 192 s.
5. *Slovnyk bazovykh poniat z kursu «Pedahohika» : navch. posibn. dlia st. vyshch. navch. zakl. : vyd. 2-he, dop. i pererob. // ukl. O.E. Antonova.* – Zhytomyr : FO-P Levkovets N.M., 2014. – 100 s.

УДК 37.017.924

ABOUT PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SCHOOL IN THE CONDITIONS OF INFORMATIVE SOCIETY

О ПЕРСПЕКТИВАХ РАЗВИТИЯ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

Palkin V.A.

Associate professor of the Chair of philology, social and humanities sciences «Academy of Continuous Education», Candidate of historical Sciences, associate Professor. St. Yaroslav Wise, 47, Bila Tserkva, Ukraine, 02152 E-mail: vadim.p51@mail.ru

Палкин В.А.

Доцент кафедры филологических и социально-гуманитарных дисциплин Коммунального высшего учебного заведения Киевского областного совета «Академия непрерывного образования», к.и.н., доцент. Ул. Ярослава Мудрого, 47, г. Белая Церковь, Украина, 02152 vadim.p51@mail.ru

Abstract. In the article possible changes are examined in educating and education of schoolchildren in the conditions of further development of informative civilization. New technologies that appear today allow to talk about future tendencies in development of school. Individual approach and virtual principles will become firmly established in educating. It will result in updating of maintenance, forms and methods of educating. Therefore, school, family must prepare a child to the changes on durable foundation of spiritually-moral education, that must develop quicker, than educating. By a coordinator, the soul of educator work in every district will be the renewed school and humane, spiritual teacher.

Keywords: informative civilization, virtual culture, education, educating, school, teacher, parents, schoolchildren.

Аннотация. В статье рассматриваются возможные изменения в обучении и воспитании школьников в условиях дальнейшего развития информационной цивилизации. Новые технологии, которые появляются сегодня, позволяют говорить о будущих тенденциях в развитии школы. В обучении будут утверждаться индивидуальный подход и виртуальные принципы. Это может привести к обновлению содержания, форм, способов обучения. Поэтому школа, семья должны готовить ребенка к переменам, одновременно закладывая мощные основы духовно-нравственного воспитания, которое следует развивать еще более ускоренными темпами, чем обучение. Осуществить прорыв, стать душой, координатором воспитательной работы в каждом микрорайоне может и должна стать обновленная школа и духовный, гуманный учитель.

Ключевые слова: информационная цивилизация, виртуальная культура, образование, обучение, воспитание, школа, учитель, родители, школьники.

В условиях становления информационной цивилизации абсолютным фактом современности стал огромный разрыв между традиционным индустриальным трудом на предприятиях периферийных государств и "самопрограммированным" трудом нового поколения работников в развитых странах мира. Ключевым критерием разделения между этими двумя видами труда является образование, творчество, инновации. Именно поэтому во многих государствах не прекращается поиск путей повышения качества среднего образования. О качестве подготовки в школах мира можно судить по данным, приведенным в газете The Times в конце 2012 года. Международная программа по оценке образовательных достижений учащихся (PISA) на первое место поставила Финляндию, в образовательной системе которой активно используются передовые педагогические идеи. Далее следуют Южная Корея, Гонконг, Япония, Сингапур, Великобритания, Голландия, Новая Зеландия, Швейцария и Канада [14]. В мае 2015 года Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) по итогам тестирования по математике и другим точным наукам обнародовала рейтинг качества школьного образования в 76 странах мира. Здесь первая десятка расположилась в таком порядке: Сингапур, Гонконг, Южная Корея, Япония, Тайвань, Финляндия, Эстония, Швейцария, Нидерланды, Канада. Великобритания заняла в рейтинге 20 место, США – 28, Россия – 34, Украина – 38. Самыми успешными оказались те страны, где имеется

равный доступ к качественному образованию, существует монополия государства на школы, индивидуальный подход к ученику, высок престиж профессии учителя [15].

Все эти рейтинги проводились при существующей традиционной «знаниевой» образовательной парадигме. Однако в условиях информационного общества ситуация быстро меняется. В геометрической прогрессии растет объем ценной информации: в настоящее время ежегодно обновляется около 5% теоретических и 20% профессиональных знаний [5]. При сохранении таких темпов этот объем должен увеличиться к 2060 году примерно в 20 раз [16, с.76]. Осваивать его с каждым годом становится все труднее. По оценкам ученых, для того, чтобы усвоить существующие программы школьнику нужно учиться 28 часов в сутки. Вследствие нарушения допустимой для человека информационной меры, нарастают гиподинамия, перегрузки, болезни. Включаются защитные механизмы, ограждающие от избыточности предлагаемого содержания образования. Это – своеобразная плата человеческого сознания за пренебрежение природой. Поэтому системе образования предстоит взять курс от многознания, расширения объема изучаемой информации к качественному, творческому, инновационному его осмыслению и усвоению.

Анализ последних исследований. Проблемы развития информационной цивилизации глубоко рассматриваются в трудах Д.

Белла, Э. Тоффлера, М. Кастельса, И. Валерстайна, С. Грофа, Э. Ласло, П. Рассела, Д. Салас Соммера, В. Степина, В. Андрущенко, В. Беха, В. Кременя и др. Анализ различных особенностей формирования, становления и развития виртуальной культуры посвящены работы Ж. Бодрийяра, М. Постера, Ж. Ланье, Н. Носова, Е. Тарату-ты, А. Иванова, О. Ганисаретского и других. Влияние виртуальной культуры на сознание современной личности исследуется в книгах и статьях Т. Лири, А. Россохина, В. Измагуровой и др.

Цель работы: на основании анализа новых явлений в экономике, культуре, образовании дать прогноз возможных путей развития средней школы в условиях информационной цивилизации.

Изложение основного материала. В настоящее время информация и знания все более становятся важным ресурсом и подлинной движущей силой социально-экономического, технологического и культурного развития. Эти процессы с каждым годом будут нарастать. Поэтому уже сегодня, наблюдая и анализируя существующие тенденции, важно предвидеть позитивные и негативные стороны среднего образования будущего, содействовать становлению всего положительного в обучении и воспитании школьников.

На наших глазах в течение последних 25-30 лет развиваются и активно внедряются во все сферы деятельности новые информационно-коммуникационные технологии (ИКТ). К 2020 году промышленный сектор ИКТ, включающий в себя телекоммуникационные услуги, производство электронного оборудования, вычислительной техники и программного обеспечения, по прогнозам компании McKinsey, достигнет 9% от мирового ВВП [6]. За последние двадцать лет ежегодные расходы корпораций мира на развитие компьютерных технологий увеличились в 3,8 раза и составили в 2014 году 3,8 трлн. долларов [10]. В начале 80-х годов XX века в мире насчитывалось несколько миллионов компьютеров со средней производительностью около миллиона 8-битовых операций в секунду. Сегодня производительность каждого отдельного компьютера возросла в сотни тысяч раз, а суммарное число установленных в странах мира компьютеров увеличилось до миллиарда. Ученые существенно приблизились к созданию компьютера на квантовых принципах, который станет прорывом в развитии ИТ-технологий. Специалисты из Университета Нового Южного Уэльса (США) смогли сконструировать первый в мире квантовый логический вентиль на основе традиционного кремния [16]. К 2020 году, благодаря принятой правительством Великобритании программе развития квантовых отраслей, на которую было ассигновано 270 миллионов фунтов стерлингов, в стране может появиться самый мощный квантовый компьютер в мире, безопасная квантовая сеть и многочисленные квантовые отрасли. Это позволит резко увеличить мощность и скорость действия новых компьютеров, выполнять с их помощью задачи, которые сегодня способны реализовать только гигантские суперкомпьютеры [18]. К 2029 году, как считает известный американский футуролог Р. Курцвейл, появится компьютер, который пройдет так называемый «тест Тьюринга», то есть сможет так поддерживать разговор с человеком, что его нельзя будет отличить от живого собеседника.

Стремительно растет удельный вес отраслей, которые обеспечивают передачу и использование информации. В результате количество ежедневно подключающихся к Интернету людей составляет около 200 тысяч человек. Несложные подсчеты показывают, что число пользователей Сети сегодня приближается к 3 млрд., более 1,5 млрд. человек зарегистрированы в социальных сетях. Свыше 90% взрослого населения США, Канады, Ю. Кореи, Японии [4, с. 4-5], стран Северной Европы, Люксембурга, Великобритании входят в Сеть ежедневно [13]. Около половины населения (51%) использу-

ют для этого портативные компьютеры или карманные устройства, количество людей, которые приобрели мобильный Интернет, за последние годы увеличилось на 16%. Интернет быстрыми темпами распространяется среди жителей Украины: 51% взрослого населения нашей страны систематически пользуются услугами «мировой паутины» [подсчитано по 4, с. 34]. По данным «Лаборатории Касперского» на одну украинскую семью в 2012 году приходилось в среднем 3,1 персональных электронных устройства с доступом к Интернету и возможностью хранения большого объема информации [12]. Специалисты отмечают, что дальнейшее совершенствование Интернета будет идти по пути ускорения его действия, полного отказа от использования проводов, уменьшения размеров, вплоть до появления чипов, которые будут обеспечивать вход пользователя во Всемирную сеть в любой необходимый ему момент.

Быстрыми темпами формируется виртуальная культура. Современную трактовку словосочетания «виртуальная реальность» связывают с содержанием понятия «virtus» (от лат. – потенциальный, возможный, мнимый). В 2001 году был принят «Манифест виртуалистики», в котором указано, что это не философия и не наука, а тип постнеоклассического мировоззрения, которое вводит новую реальность и предлагает новый взгляд на мир. Базовой основой этого документа стала идея виртуального существования (виртуальной реальности), которая становится более реалистичной, длительной по времени, привлекающей все большее человеческое внимание. Один из лучших специалистов в области компьютерной графики Тим Свини считает, что уже в ближайшие 10 лет развитие технологий виртуальной реальности создаст условия, когда она не будет отличаться от реальной жизни. Это не только приведет к революции в развитии индустрии видеоигр, но и будет способствовать созданию таких новых направлений, как виртуальный туризм, виртуальное обучение, виртуальные концерты, театральные представления и многое другое. Канадская компания Summit Tech разработала систему иммерсивного телеприсутствия с использованием панорамных камер. Благодаря звонку с мобильного телефона, абонент виртуально перемещается в место, где находится его собеседник. Это один из важных шагов на пути к виртуальным ТВ и обучению [8, с. 46-47]. Летом 2015 года финская компания Nokia презентовала миру камеру виртуальной реальности, которая позволяет снимать фильмы, телепрограммы и игры в реальном времени с полным эффектом присутствия [8, с. 47]. В результате разница между обычной реальностью и виртуальной стирается. Объекты реального мира будут становиться все более пластичными и управляемыми, то есть, более виртуальными, а в виртуальном мире появятся копии реального.

Начался процесс оцифровки накопленных знаний и создания на этой основе глобальной всемирной электронной библиотеки. Этим в настоящее время занята компания Google. Ее сотрудники произвели подсчет мирового книжного фонда, который составил свыше 130 млн. экземпляров книг, и приступили к его сканированию. К 2010 году компания оцифровала около 10 млн. изданий, из них в электронной библиотеке уже находится 7 млн. книг на 40 языках. Большой интерес вызвало сообщение из итальянских городов Рим и Флоренция о размещении в электронной библиотеке около миллиона книг, представляющих историческое значение. Это означает, что в скором будущем пользователям Интернета будут доступны издания, которые ранее можно было увидеть на редких книжных выставках. Проект компании Google вызвал интерес у огромного количества читателей, научных работников, студентов. Его реализация позволит существенно облегчить доступ к произведениям литературы, науки, искусства [11].

В процессе погружения в иллюзорный мир новейших технологий формируется новый тип личности. Новое поколение в пределах своего национального языка выработало собственный сленг, понятия, аббревиатуры, способы мышления, соответствующую этику и ценности. Это не только иные языки и мировоззрение, но и различные формы социализации и социального поведения, в том числе и на бытовом уровне. «Цифровое» поколение, независимо от возраста, пола, языка, культуры, легко находит общие темы со своими сверстниками или единомышленниками из других стран, фактически не испытывая цивилизационных или культурных барьеров. Оперативные системы коммуникации и оповещения (прежде всего – социальные сети) позволяют им иметь близкие взгляды и критическое понимание идущих процессов в планетарном масштабе.

«Цифровая культура» постепенно становится составной частью современной мировой культуры, приобретает все большее значение для дальнейшего развития стран, их научного, образовательного и производственного потенциалов [2]. Мировые аналитики в течение последних пяти лет отмечают “взрыв” популярности текстов е-книг среди представителей homo interneticus. Внимание усилилось, прежде всего, в связи со стремительным развитием мобильной техники: ридеров, планшетов, смартфонов. Доля е-книг на американском внутреннем рынке к середине 2012 года составила около 25 % розничных продаж, а к концу 2013 года ее планировалось увеличить до 40 % [1]. Такая тенденция наблюдается и в таких странах Европейского Союза, как Великобритания и Германия. В целом, по оценке аналитической службы компании «Displaybank», объемы продаж ридеров в 2015 году ожидаются на уровне до 54 млн. устройств, а в 2018 году – до 88 млн. [3].

Изменяются роль и формы работы существующих библиотек как методических и информационных центров. Под воздействием цифровых технологий и е-книг происходит беспрецедентная реорганизация структуры и модернизация частных, публичных и университетских библиотек, которые превращаются из «места хранения» информации в креативные интеллектуальные и культурные центры, появляется возможность бесплатно использовать сеть виртуальных библиотек и интерактивных интеллектуальных центров университетов разных стран мира, все более открывается доступ к накопленным человечеством знаниям.

Меняется культура и психология читателя. Возросли его требования к мобильности, гибкости, оперативности. Это касается выбора, управления и моделирования контента текстов изданий: литературных и интеллектуальных книг, учебных и научных программ, курсов самообразования, возможностей для креативного досуга и хобби. Электронный текст помогает производить «манеру» чтения, удобную для наших жизненных обстоятельств и потребностей.

Анализ вновь появившихся тенденций развития в экономической, социальной сферах, культуре, образовании позволяет сделать выводы о возможных изменениях в обучении школьников в ближайшие 20-25 лет:

- изменится традиционная (знаниевая) образовательная парадигма. В условиях существенного уменьшения размеров будущих технических средств, увеличения возможностей доступа к Интернету, создания всемирной электронной библиотеки любые необходимые знания можно будет получить очень быстро. Поэтому так важно сегодня разрабатывать подходы к формированию инновационного, креативного мышления у человека будущего;
- школа должна быть готова к тому, что в течение жизни одного поколения может произойти революция в обучении, при которой современные планы корпорации IBM создать в течение ближай-

ших 5-10 лет «классные комнаты будущего» будут только первыми шагами на этом пути. Суть идей компьютерного гиганта состоит в попытке найти принципиально иной способ обучения благодаря распространению образовательного контента в Интернете. Учителя смогут получать полную информацию о своих учениках: их достижениях и провалах, о результатах тестирования, посещении занятий, поведении на обучающих интернет-платформах. Новые программы позволят учителю на основе этой информации искать оптимальные возможности обучения для каждого ученика, составить индивидуальное расписание для учащихся от детского сада до университета, найти способы преодоления неизбежных при этом трудностей;

- следующим шагом будет движение к виртуальному обучению. Написание новых обучающих программ позволит перейти к индивидуальному подходу в обучении: составление индивидуального расписания, возможность виртуального общения с учителем, виртуального обучения у любого педагога, как в своей стране, так и за рубежом, учет индивидуальных особенностей, темперамента и характера учащихся. Иммерсивные технологии позволят общаться учителю с учеником в любой необходимый момент, повысятся возможности для контактов учителей с детьми, родителями, проведения индивидуальных консультаций. Обучающие программы позволят учащимся виртуально погружаться в материал, становится участником событий при изучении любых школьных дисциплин с иллюзией полного набора реальных ощущений и переживаний. Это может привести к появлению совершенно новых подходов к содержанию, формам, способам обучения, позволит учителю больше думать, как зажечь «свечу» – развивать творческий подход, а не расширять память ребенка;

- значительно возрастет роль дистанционной формы обучения, как в среднем, так и высшем образовании. Новые достижения в области развития виртуальных технологий существенно улучшат качество получаемых знаний. Использование этой формы может привести к росту конкуренции на международном рынке образования. Стремительные темпы развития проектов дистанционного обучения в ближайшие несколько лет могут вытеснить с рынка образования значительную часть традиционных учебных заведений многих стран. Принцип максимальной доступности образовательных ресурсов фактически стал стандартом деятельности ведущих мировых вузов. Аналитики считают, что уже в ближайшее время всемирно известные университеты смогут вместо сотен тысяч студентов обучать десятки миллионов из всех стран мира.

Таким образом, революция в развитии новых технических средств, программного обеспечения, достижения в области развития виртуальных способов обучения, получение доступа к глобальной сети знаний позволят перестроить систему обучения на новых принципах, отвечающих объективным потребностям информационной цивилизации.

Основным противоречием информационной цивилизации является увеличивающийся разрыв между темпами роста НТП и уровнем развития духовно-нравственной культуры населения. Если НТП развивается быстрыми темпами, формируются основы информационного общества, то существующие темпы развития духовно-нравственной культуры населения не успевают за ушедшим вперед техническим прогрессом. В преамбуле Педагогической Конституции Европы говорится: «Существует реальная опасность нравственной и духовной деградации человечества на фоне угрозы истощения природно-ресурсного потенциала планеты, ядерной или экологической катастрофы, развёртывания других глобальных про-

блем современности» [9]. В 2014 году всемирно известный перуанский писатель, лауреат Нобелевской премии в области литературы Марио Варгас Льюса прочитал лекцию в Киевском национальном университете имени Тараса Шевченко, в которой так охарактеризовал существующее общество: «Нынешняя цивилизация настолько коррумпирована, настолько низко пала, что в ней не остается места законности и человеческим ценностям. Идеи ничего собой не представляют, если зиждутся на чистом прагматизме. Голый прагматизм рождает чудовищ. Человечество сейчас с легкостью отказывается от традиционной литературы, демократии, критического духа, идеи борьбы со злом» [7].

Кризис семьи в условиях перехода к информационной цивилизации не мог не сказаться на развитии Культуры. Все более зависимые от технических систем жизнеобеспечения, подчиненные техногенным ритмам, вынужденные встраиваться в технологические процессы информационной цивилизации, люди все реже стали замечать красоту окружающего их мира, проявлять сочувствие, сопереживание по отношению к согражданам, членам своих семей, уделять внимание детям. Стандартизация товаров и услуг, единообразие профессиональных навыков и приемов приводят к унификации духовной жизни людей: электронные СМИ распространяют среди населения принципы, ценности, стереотипы «массовой семьи». Причины этих явлений разнообразны: здесь и психологические проблемы, связанные с необходимостью осваивать все новые информационные технологии, и потеря работы у многих членов семьи, неуверенность в завтрашнем дне. Но главное – это упадок Культуры в обществе.

В этих условиях, если не предпринять решительных шагов по повышению эффективности системы духовно-нравственного воспитания, острые противоречия между быстрыми темпами развития цивилизации и отставанием Культуры будут нарастать. Осуществить прорыв, стать душой, координатором воспитательной работы в каждом микрорайоне может и должна стать школа. Именно она в состоянии взять на себя роль центра эстетического воспитания школьников, поднять уровень дополнительного образования детей, организовать обучение основам педагогики и психологии родителей, консультации и методическую помощь для них. Использование Интернет-технологий, виртуальных методов в процессе обучения, скорее всего, высвободит часть учителей-предметников для организации воспитательной работы. Для этого понадобится гораздо больше педагогов-организаторов, музыкантов, учителей физкультуры, труда. Изменится роль учителя в школе. Он, опираясь на способности, характер, темперамент ребенка, должен строить его образовательную деятельность не авторитарными, а гуманными методами. стать навигатором в море информации, мотиватором к

образованию. Как написано в авторской программе академика Ш. Амонашвили: «Гуманное педагогическое сознание противостоит авторитарному. Последнее исходит из того, что в образовательном процессе ученик – это объект, а педагог – субъект развития. Учитель – непререкаемый авторитет для ученика. Гуманное же педагогическое сознание на первое место ставит личность Ребенка, его духовные устремления, побуждения, интересы, возможности, наделенный жаждой познания интеллект. Именно в живом контакте с Ребенком гуманный учитель обретает свое творческое воплощение, щедро дарит ученикам ценности, аккумулированные в сокровищнице национальной и мировой культуры» [1].

Школа должна, наконец, повернуться лицом к идеям великого украинского педагога В.А. Сухомлинского, в основе которых лежит воспитание Красотой. Красота и Культура – эти два понятия неразрывно связаны между собой. Красота познается человеком только через Культуру. Мысль педагога о том, что ребенок, вырастивший розу для других людей, если единственным его вознаграждением стало наслаждение Красотой, не способен на подлость, зло, цинизм и бессердечность является для многих классической. Педагогические идеи Василия Александровича широко востребованы в учебных заведениях Китая, где несколько сотен школ трепетно относятся к его творческому наследию. Великий педагог не просто агитировал за эстетическое воспитание, во многих своих трудах, в ходе практической деятельности он показывал, что без эстетического воспитания вообще никакого воспитания не существует. По мнению Мастера, Красота нужна не только для того, чтобы восхищаться ею, а чтобы в результате восприятия Красоты утончалась душа ребенка. В процессе воздействия должна возникать та самая духовная общность между учителем, школьником и его родителями, без которой воспитание не может состояться.

Выводы. Наступление информационной цивилизации, мощные темпы развития НТП, Интернета, виртуальной культуры, появление в ближайшем будущем возможности получать любое необходимое знание из базы данных всемирной электронной библиотеки приведет к обновлению системы среднего и высшего образования, повысит роль индивидуального подхода в обучении, изменит его содержание, формы и методы. В этих условиях очень важно повысить качество воспитательной работы, в основе которой должны утверждаться гуманистические идеалы. В центре всей этой перестройки может стать школа, приоритетом деятельности которой будет развитие духовно-нравственного воспитания детей и подростков. Культура обязана принять вызов ушедшей вперед цивилизации. Новое знание и совершенные технологии будущего позволят обновить технологии обучения и перестроить воспитание, в основе которого останутся фундаментальные принципы классической педагогики.

Список использованной литературы

1. Amonashvili S.H.A., Amonashvili P.S.H. *Shkola zhizni. Avtorskaya programma dlya srednej obshcheobrazovatel'noj shkoly, postroennoj na principah gumannoj pedagogiki. Sajt Mezhdunarodnogo Centra gumannoj pedagogiki [Ehlektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://gumannaja-pedagogika.ru/offers/conceptii>*
2. Astaf'ev A. *Pitannya rozvitku cifrovoi kul'turi ukraïns'kogo sociumu. Analitichna zapiska. Sajt NISI [Ehlektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.niss.gov.ua/articles/1631/>*
3. Astaf'ev A., Stepiko M. *Formuvannya rinku ukraïns'koi elentronnoi knizhki: problemi i perspektivi. Analitichna zapiska. Sajt NISI [Ehlektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.niss.gov.ua/articles/1433/>*
4. Isakova T.A. *Internet-zavisimost' kak novyj fenomen sovremennogo mira: sushchnost' i problemy/ Isakova T.A. – Kiev: NISI, 2011. – 47s.*
5. Ishchenko A. *Global'ni tendencii i problemi rozvitku osviti: naslidki dlya Ukraïni. Analitichna zapiska. Sajt NISI. [Ehlek-*

- tronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.niss.gov.ua/articles/1537/>
6. Kondrat'ev V. Sektor informacionnyh tekhnologij pravit mirom. Sajt Perspektivy. [EHlektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=114058>
7. L'osa Mario Vargas. V nyneshnej civilizacii ne ostaetsya mesta chelovecheskim cennostyam [EHlektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://fakty.ua/191067-mario-vargas-losa-v-nyneshnej-civilizacii-ne-ostaetsya-mesta-chelovecheskim-cennosty>
8. Palkin V. Civilizaciya bez kul'tury – put' v nikuda. / V.A. Palkin. – Saarbyrukken: LAMBERT Academic Publishing, 2015. – 119s.
9. Pedagogicheskaya Konstituciya Evropy [EHlektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://yspu.org/images/0/00/Frankfurt2013.pdf>
10. Sajt Biblioteka Internet Industrii I2R.ru. IT-byudzhet: priyatnogo appetita! [EHlektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: http://www.i2r.ru/static/220/out_5634.shtml
11. Sajt vesti. Ru. Pisateli protiv gugl [EHlektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.vesti.ru/doc.html?id=344018>
12. Sajt novosti. ua. V Ukraine na kazhduyu sem'yu prihoditsya okolo 3,1 personal'nyh ehlektronnyh ustrojstva [EHlektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://itc.ua/news/v-ukraine-na-kazhduyu-semyu-prihoditsya-okolo-3-1-personalnyih-elektronnyih-ustrojstva/>
13. Sajt newsoboz [EHlektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://newsoboz.org/mir/odin-iz-pyati-evropeytsev-nikogda-ne-polzovalas-internetom-20122014044500>
14. Sajt pravda.ru Srednyuyu shkolu nuzhno kopirovat' u finnov <http://www.pravda.ru/society/family/pbringing/05-02-2013/1143789-finn-0/>
15. Sajt Ukraina. Mirovoj rejting shkol: Ukraina na 38-m meste http://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2015/05/150513_ru_s_vj_education_rankings
16. Turchin A.V., Batin M.A. Futurologiya. HKH1 vek: bessmertie ili global'naya katastrofa? / Turchin A.V., Batin M.A. – M.: BINOM, 2013. – 263s.
17. Suhomlinskij V.A. Serdce otdayu detyam. / V.A. Suhomlinskij – K.: Radyans'ka shkola, 1972. – 244s.
18. Hel' I. Kvantovye tekhnologii poyavyatsya na britanskih ulicah uzhe cherez dva goda. Sajt Hi-News. ru [EHlektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://hi-news.ru/internet/kvantovye-tekhnologii-poyavatsa-na-britanskix-ulicax-uzhe-cherez-dva-goda/html>
19. Hizhnyak N. Uchenye sovershili bol'shoj proryv v razvitii kvantovyh komp'yuterov Sajt Hi-News. ru [EHlektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <http://hi-news.ru/technology/uchenye-sovershili-bolshoj-proryv-v-razvitii-kvantovyx-kompyuterov.html>

DIDACTIC CASE STUDY – A METHOD FOR TRAINING OF STUDENTS, MAJORING IN “SOCIAL ACTIVITIES”

Petkova I. Ts.

Associate Professor, PhD

Sector "Social and pharmaceutical care"

Medical University – Pleven

Kliment Ohridski St., 1, Pleven, Bulgaria 5800

Abstract. The didactic case study in training of students, majoring “Social Activities” is widely applied in practice, as well as in theory disciplines, as the students are being trained to make decisions, ask questions, identify problems, collect and analyze information, distinguish facts from statements, offer alternative solutions and express own opinions. The objective is to investigate the level of satisfaction using didactic case as a learning tool for students. Has been conducted inquiry through “Questionnaire for examining students’ opinion on use of didactic case study as a training method”. The results reveal that the students have assesses highly the opportunity to master practical skills while working on a case, to test various options by combining theory and practical knowledge.

Keywords: Social Activities, didactic case study, students, method, training.

Pressing matter: In modern pedagogical theory and practice the personality-oriented approach in teaching process that leads to new relation “personality – educational process”, is strengthening its positions. This determines the need of stimulation of cognitive activity of trainees, expansion of independent and team works as prerequisites for their active and conscious participation in the training process, differentiation of pedagogical process according to abilities and need of trainees [5, 56-58].

Nevertheless that case study as a method of training is being used

mainly in teaching medicine, law and business, it can be effectively applied in teaching other disciplines and specialties. It is a didactic method that allows bridging the gap between theory and practice, between academism and working place. When students work on a specific problem, they determine positions, assess, examine various points of view, and select a mode of action. [2].

Problem setting: The word case originates from Latin; case also means an event, happening, incident, mere chance, probability, oppor-

tunity, chance, risk, a risky job [6, 101]. For the purposes of this paper, the equivalent term in English will be case study, meaning case – an instance, state, situation, [1, 217] and study – a survey, research, examination, [1, 1375]. Case study is adopted as a process or records of research work, with special emphasis on development of a person, group or situation, for a certain period of time [8].

Social sciences use case study as a research method that includes close, profound and elaborate examination of the researched subject (case), and the contextual conditions related to it. [7].

In the social practice each case is examined from various angles: the person with social problem, his/her family, friends' circle, institutions. This determines the variety of means, applied in order to reach a specific solution.

In pedagogy the case is a system of didactically substantiated activities, subject to specific rules and norms of examination and solving didactic situations; a way, a method of detecting and placing the problem in a didactic situation and solving it. The method of didactic case study is a method of joint work of lecturer and students, on a real, precisely described professional situation, and it contributes to mastering specific theory. [5, 56-58].

According to Ivan Ivanov, the case study, used in pedagogy practice is a description of a real situation, very close to the reality, and its resolution. The author specifies that the facts described are as many as possible, not only these, needed for the assignment, for analysis and decision making. It is important that the student is able to distinguish important from not so important information, to analyze a concrete situation, available data, to differentiate the problem and to offer alternative solutions. [3].

The main components of the didactic case of study are a known situation and an unknown solution. Using the case study as a method of pedagogical interaction, in the process of collaboration between trainer and trainees, it allows for seeking most suitable options for solving the situation in question, shaping skills, and finding a decent exit from a difficult situation [4, 188].

The didactic case study in training of students, majoring "Social Activities" is widely applied in practice, as well as in theory disciplines, as the students are being trained to make decisions, ask questions, identify problems, collect and analyze information, distinguish facts from statements, offer alternative solutions and express own opinions.

The characteristics and particularities of the occupation of the social worker are defined by the variety of clients and specifics of their problems, seen as a work in a separate case. Inevitably, it corresponds with a rich palette of knowledge in various fields, also good knowledge of legislation, skills to examine documents, facts, and conditions in the search of various options for solving a problem.

Objective: To investigate the level of satisfaction when using the didactic case study as a method for training students.

Method of investigation: Inquiry through "Questionnaire for examining students' opinion on use of didactic case study as a training method". The questionnaire is filled in voluntarily and anonymously

The questionnaire is structured in three groups of questions, relevant to pre-set criteria and indexes for evaluation students' activity when using the didactic case study method for training: organizational skills, skills for group work, forming professional skills to work on a case.

Results from investigation: The investigation is conducted among second-year students, majoring "Social activities", from the Medical college at the Medical University of Pleven. 56 questionnaires are disseminated, 53 returned and answers processed.

Each student marks his/her answer to 10 questions, using a five-index response scale. The response scale uses the following indexes: a – "no", b – "more like no", c – "cannot estimate", d – "more like yes",

e – "yes". The results are summarized in percentage for each question and are displayed in a table (Table 1).

Question	„a“	„B“	„C“	„d“	„e“
1. Developed organizational skills	0	0	5,66	39,62	54,72
2. Developed communication skills	0	0	0	35,85	64,15
3. Developed analytical skills	0	0	0	32,08	67,92
4. Developed self-dependence skills	0	3,77	5,66	39,62	50,94

Table 1
Evaluation of the results from the group work on the case study

The first group of questions combines skills, related to pre-announced criteria and indexes for evaluation of the results from the group work on the case study. The questions are "Developed organizational skills", "Developed communication skills", "Developed analytical skills" and "Developed self-dependence skills". The students have not responded with "a" – no, to any question. "B" – more like no – has been used to respond to the question related to formation of self-dependence skills (3,77%). Also, a very little percentage of the students (5,66%) have responded "cannot estimate" to questions related to formation of organizational skills and self-dependence. In this group of questions the students have responded mainly with d – "more like yes" and e – "yes". The highest respondent values have been received for questions related to formation of analytical skills (67,92%), followed by the question for communication skills (64,15%). The other two questions have received nearly 50% responses e – "yes"; at the expense of d – "more like yes" responses. The responses give reasons to conclude that as a result from the use of didactic case study as a training method, the students have developed skills to organize and execute planned activities in implementing assignments, to rationalize the problematic situation and perspectives of its solution, to give arguments for decisions and to offer and defend opinions.

The second group of questions is related to evaluation of skills for group work (Table 2). "Developed skills for group work"; "Motivation for participation in a group work"; "Activated for work, aiming to reach a common goal". To all questions from this group no responses a – "no", b – "more like no" have been given. The question for formation of skills for group work only 7,55% from the students have marked it with c – "cannot estimate". All questions have been marked mainly with d – "more like yes" and e – "yes". The responses for motivation and activeness are similar (43,40% and 56,60%). The students' responses reveal that the use of didactic case study as a training method stimulates, motivates and activates participants to execute a common group assignment.

Table 2. Evaluation of skills for group work

Question	„a“	„B“	„C“	„d“	„e“
1. Developed skills for group work	0	0	7.55	50.94	41.51
2. Motivation for participation in a group work	0	0	0	43.40	56.60
3. Activated for work, aiming to reach a common goal	0	0	0	43.40	56.60

The third group of questions is related to formation of professional skills in students, to work on a case (Table 3). The questions are: “ Built-up connection between theory and practice”; “ Developed professional skills for work on a case in social practice”; “Increased interest towards the academic discipline” . In this group of questions the students have been categorical in responding with the highest index. The trend of responses with a – “no” and b – “more like no” has been stable at 0%. The same for responses with c – “cannot estimate”. The highest index e – “yes” has been used by the students for the question related to developed professional skills to work on a case in social practice (67,92%). The next two questions follow, with insignificant difference: “Built-up connection between theory and practice” – 62,26% and “Increased interest towards the academic discipline” – 60,38%. All other responses have been marked with d – “more like yes”. The results for the questions in this group reveal that the students have assesses highly the opportunity to master practical skills while working on a case, to test various options by combining theory and practical knowledge.

Table 3
Formation of professional skills in students, to work on a case

Question	„a“	„B“	„C“	„d“	„e“
1. Built-up connection between theory and practice	0	0	0	37,74	62,26
2. Developed professional skills for work on a case in social practice	0	0	0	32,08	67,92
3. Increased interest towards the academic discipline	0	0	0	39,62	60,38

Conclusion: The received index responses on the questionnaire for evaluation of the effectiveness of didactic case study as a training method for students give reasons to make the following conclusions and summary:

- The abstract information on a case study is relayed in a concrete manner, and theoretical knowledge is strengthened and applied in practical situations;
- Group energy is focused on examination of a certain situation and a higher activity of participants is achieved;
- The students enrich their social experience, feel the difference between social perceptions, understand that situations in practice do not have just one possible resolution, see the variable behavior of concerned parties, develop skills to make decisions.

LITERATURE

1. Boyanova S. Ilieva, L. and others. *English Bulgarian dictionary. Third revised edition. GABEROFF - Veliko Tarnovo, 2001 [In Bulgarian].*
2. Eberly Center: *Teaching Excellence & Educational Innovation. https://www.cmu.edu/teaching/.../casestudies.html (14.05.2015)*
3. Ivanov, I. *Interactive training methods. Jubilee scientific conference with international participation 50 years DIPKU - Varna Topic: Education and training of teaching staff - Development and projections of the twenty-first century, 2005, www.ivanpivanov.com/.../55_Interaktivni-metodi-za-obuchenie. pdf (15.05.2015)*
4. Smantser, A., E. Rangel. *Preventive Education. Methodology theory methodology. Ed. EX-PRESS, Gabrovo, 2011 [In Bulgarian].*
5. Terzieva, S., Anton P. Pancheva, T. *Case study approach in teaching a foreign language to students of engineering specialties. Foreign Language Teaching, 1, 2015 [In Bulgarian].*
6. Voinov, M., Milev, A. *Latin-Bulgarian dictionary. Ed. "Science and Art", Sofia, 1990 [In Bulgarian].*
7. *Wikipedia: The Free Encyclopedia. en.wikipedia.org/wiki/Case_study/ (14.05.2015)*
8. *Writing@CSU Guide. writing.colostate.edu › Writing Guides (14.05.2015)*

THE ROLE OF FACILITATOR - TEACHER IN THE EXTRACURRICULAR ACTIVITIES OF STUDENTS

РОЛЬ КУРАТОРА – ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В ОРГАНИЗАЦИИ ВНЕАУДИТОРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

Somkina Mariya A.*candidate of Science, associate professor of Nekrasov Kostroma State University Kostroma***Petrova Mariya S.***Nekrasov Kostroma State University candidate of Science, associate professor of Nekrasov Kostroma State University Kostroma***Сомкина Мария Александровна***кандидат педагогических наук, доцент Костромского государственного университета имени Н.А. Некрасова, г. Кострома E-mail: mariasomkina@ksu.edu.ru***Петрова Мария Сергеевна***кандидат педагогических наук, доцент Костромского государственного университета имени Н.А. Некрасова, г. Кострома E-mail: petrikbog@yandex.ru*

In article the main approaches to consideration of a role of the tutor in the organization of educational process of students are analyzed, relevance of its work locates in modern conditions, the characteristic of functions, activities is given, forms and methods of work are described. Experience of participation of the tutor in the organization of activity of the academic group, feature of interaction in different types of activity of students is presented in article. The importance of the tutor in development of individual routes of professional formation of the young man is described, the algorithm of assistance to the student with personal and professional difficulties is given. The role of the tutor in search and disclosure of resources trained for overcoming of difficulties in the solution of educational tasks.

Keywords: student, tutor, coaching, educational work, academic group, professional route, accompaniment, professional formation, socially important activity.

В статье анализируются основные подходы к рассмотрению роли куратора в организации образовательного процесса студентов, обосновывается актуальность его работы в современных условиях, дается характеристика функций, направлений деятельности, описываются формы и методы работы. В статье представлен опыт участия преподавателя в организации внеаудиторной деятельности академической группы, особенности взаимодействия в различных видах деятельности студентов. Описана значимость куратора в разработке индивидуальных маршрутов профессионального становления молодого человека, дается алгоритм оказания помощи студенту при наличии личностных и профессиональных сложностей. Актуализируется роль куратора в поиске и раскрытии ресурсов обучающегося для преодоления затруднений в решении образовательных задач.

Ключевые слова: студент, куратор, кураторство, воспитательная работа, академическая группа, профессиональный маршрут, сопровождение, профессиональное становление, социально-значимая деятельность.

С включением России в Болонский процесс повышаются требования к уровню профессиональной компетентности выпускников высших учебных заведений, которые должны будут выдерживать конкурентную борьбу на международном рынке труда. Поэтому задачи, стоящие перед образовательными организациями, требуют иного подхода и подготовки творчески развивающейся, активной личности, которая сможет самостоятельно выбрать для себя жизненный путь. Только целеустремленный, уверенный, самоорганизованный студент способен успешно овладеть прочной системой научных знаний, развить в себе познавательные способности и творчески применить профессиональные навыки и умения на практике. Однако, анализ научной литературы и исследований, по вопросам организации внеаудиторной деятельности студентов, позволил нам сделать вывод о том, что недостаточно освещены вопросы сопровождения участия обучающихся во внеаудиторной деятельности. Именно поэтому, одной из ключевых задач нашего исследования – проанализировать и охарактеризовать содержание деятельности куратора-преподавателя по организации внеаудиторной деятельности студентов. При раскрытии концеп-

туальных основ деятельности куратора – преподавателя нами использовались следующие группы методов: анализ литературы и нормативных документов, моделирование, эксперимент, наблюдение, анализ передового педагогического опыта и др.

Кураторство - это важная составляющая работы вуза. Эта работа должна осуществляться в различных направлениях: учебном процессе, научно-исследовательской и внеаудиторной сфере и включать в себя как воспитание сознания, моральных ценностей, нравственно-духовного и культурного потенциала, патриотизма и гражданственности, так и необходимость проведения профилактической работы. Куратор активно включён в учебно-воспитательный процесс и его влияние на жизнедеятельность академической группы во многом определяется степенью участия в решении проблем коллектива в целом и каждого студента в отдельности.

Стили и формы работы преподавателей во многом зависят от их опыта, авторитета, характера. Но ясно одно: хороших результатов куратор может добиться только при каждодневной, добросовестной работе, а также при индивидуальном подходе к каждому студенту.

Содержание деятельности куратора-преподавателя многогранно. Оно предполагает и личную форму воспитательных средств и методов (беседы, лекции, организацию встреч с авторитетными специалистами, с лучшими преподавателями и т.д.), и иногда жесткие меры (наказания за прогулы, контроль за выполнением учебного графика и т.д.). Кроме того, нельзя сводить кураторство только к контролю за успеваемостью и посещаемостью студентов.

Традиционно деятельность куратора академической группы охватывает решение вопросов, связанных с учебным процессом в вузе, внеучебной деятельностью, индивидуальными проблемами студентов, межличностными отношениями в коллективе, включением студентов в социально значимую и общественную деятельность. В настоящее время функции и обязанности куратора определяются уставом вуза в соответствии с действующим законодательством. Необходимо определить основные цели деятельности куратора: помощь студентам в процессе социальной адаптации в вузе, осознании собственной социальной ситуации, связанной с изменением статуса, уровня социальной ответственности, самостоятельности, а также обеспечения реализации личностных потенциалов студента, его самовыражения и самоутверждения на разных этапах обучения в вузе; духовно-нравственное, гражданское, патриотическое воспитание студентов; пропаганда и внедрение физической культуры и здорового образа жизни; организация работы, направленной на профилактику девиантного поведения студенческой молодежи.

Одну из важных ролей в процессе организации сопровождения занимает куратор, назначаемый из числа преподавателей выпускающей кафедры. Для рассмотрения специфики сопровождения студентов в условиях вуза куратором-преподавателем обратимся к опыту работы Института педагогики и психологии Костромского государственного университета имени Н.А. Некрасова.

Куратор учебной группы является звеном в системе организации воспитательной работы в вузе. Деятельность куратора является частью учебно-воспитательной работы кафедры, вносится в индивидуальный план работы преподавателя и рассматривается как важное поручение.

Институт кураторства необходим для повышения эффективности учебно-воспитательной работы вуза за счет улучшения ее организации, контроля, использования принципа индивидуального подхода, учитывающего личностные и возрастные особенности каждого студента.

Содержание деятельности куратора определяется функциями: информативная (предполагает ответственность куратора за своевременное получение студентами необходимой им информации относительно учебных и внеучебных мероприятий); организационная (предполагает структурирование куратором внеучебной жизни студенческой группы); коммуникативная (обеспечение и поддержка благоприятной психологической атмосферы в курируемой студенческой группе, структурирование внутригрупповых отношений, непосредственное участие в жизни группы); контролирующая (административная); творческая (предполагает расширение деятельности куратора в связи с его индивидуальными потребностями и способностями) [2].

Во внеаудиторной деятельности процесс сопровождения студентов куратором-преподавателем, на наш взгляд, ярко выражен. В Институте педагогики и психологии реализуется комплексная программа воспитательной работы «Палитра фестивалей». Реализация программы предполагает участие студентов в различных видах социальной творческой деятельности с использованием

различных форм ее организации. В зависимости от направления участие студентов в фестивалях может быть как индивидуальным, групповым, так и коллективным. В зависимости от специфики организуемого дела, меняется и содержание деятельности студентов. В зависимости от этого, меняется позиция и роль куратора. На первом курсе, куратор-преподаватель обеспечивает включенность студентов в социально-педагогическую деятельность, организует подготовку первокурсников к ключевым делам программы (первый курс – активные участники дел), информирует и оказывает методическую поддержку, помогает советом. На второй, третьем и заключительном году обучения куратор-преподаватель выступает в качестве наставника, консультанта.

Основными задачами, помимо выше перечисленных становятся: помощь в организации ключевых дел комплексной программы (второй курс – организаторы дел), помощь в выборе индивидуального маршрута деятельности каждого из студентов. Построение индивидуальных маршрутов становления опыта студента, стимулирующих формирование социального опыта личности, предполагает предоставление студентам вариантов включения в различные виды социально-значимой деятельности (образовательную, научно-исследовательскую, социально-педагогическую). На основании самостоятельного и осознанного выбора форм и степени участия в предлагаемых видах деятельности определяется индивидуальный маршрут, который выступает в качестве программы жизнедеятельности студента на весь период обучения в вузе.

Нами разработаны два варианта подготовки студентов к реализации индивидуальных маршрутов профессионального становления. Первый вариант можно представить в следующей логике развития: начальный курс занятий, в основе которого лежит многопрофильность, задача этого курса – определение и развитие потребностей и интересов студента, проба себя в разных направлениях образовательной и социально-педагогической деятельности; самоопределение студента, выбор дальнейшего пути, профиля обучающей программы на основе собственных интересов и потребностей; углубление и расширение знаний в одном направлении (например, комплексное обучение по определенной образовательной программе); выбор дальнейшего пути (продолжение маршрута или его завершение); индивидуальное совершенствование знаний, способов деятельности [1].

Основным алгоритмом оказания помощи студенту куратором-преподавателем является следующая совокупность этапов: выявления затруднений студентом, осознания им значимости этих затруднений, желания их разрешить, выступая в активной жизненной позиции; организации и проведения совместного анализа имеющихся у студента возможностей для преодоления возникших затруднений, разработки способов решения; актуализации имеющихся у обучающегося ресурсов и потенциалов для преодоления затруднений в решении образовательных задач; разработки студентом совместно с педагогом индивидуального маршрута, его реализации через участие в конкретной деятельности в различных ролях и позициях, здесь педагог выступает в роли консультанта, обеспечивает эмоциональную поддержку студенту, снабжает его необходимыми знаниями, дает оценку результатам; анализа студентом своих действий, достигнутого результата, возникновения у студента целостного видения собственной деятельности, выявления ее ценностно-смысловых оснований.

Из всего вышесказанного следует вывод, во-первых, основными задачами работы со студентами в процессе обучения в вузе, стоящими перед преподавателем-куратором становятся: планиро-

вание работы (на учебный год, семестр, месяц) в соответствии с основными положениями комплексного плана работы вуза; налаживание доброжелательных отношений между преподавателями и студентами, снятие возникающих конфликтных ситуаций; систематический контроль посещаемости занятий студентами, оказание помощи студентам в организации учебного процесса и самостоятельной работы, контроль текущей и семестровой успеваемости, дисциплины, участие в подготовке и проведении периодической аттестации, выяснение причин снижения академической и общественной активности и своевременное принятие мер по их устранению, работа с «отстающими» студентами во время зачетно-экзаменационных сессий; участие в поселении студентов в общежитие,

регулярное посещение студентов, проживающих в общежитии, участие в решении их социальных и бытовых проблем, оказание помощи в организации самоуправления в группе и др. Во-вторых, формы и методы работы куратора могут быть различными и зависят от индивидуальности и уровня развития личности студентов группы, развития их коммуникативных, организаторских умений, умений самоорганизации и самоуправления, от направленности и уровня развития их интересов; от специфики структурного подразделения. В-третьих, стратегия работы куратора строится в зависимости от содержания программы воспитательной работы в вузе, личностных и профессиональных качеств преподавателя.

Список литературы

1. Райкина М.А. Педагогическое обеспечение преемственности процесса социального воспитания студентов вуза: Дисс. ... канд.пед.наук. / М.А. Райкина. – Кострома, 2012.
2. Царапина Т.П., Ульрих Т.А, Никулина И.В. Эффективная организация кураторской деятельности / Т.П. Царапина, Т.А. Ульрих, И.В. Никулина. – Пермь, 2010.

References:

1. Raikina, M. A., *Pedagogical continuity of the process of social education of university students: Thesis. ... candidate.ped.sciences.* / M. Raikina. – Kostroma, 2012.
2. Tsarapina, T. P., Ulrich T. A, Nikulina I. V. *Effective organization of curatorial activities* / T.P.Tsarapina, T. A. Ulrich, I. V. Nikulina. – Perm, 2010.

УДК 378.147

THE PROBLEMS OF BASIC TRAINING OF STUDENTS OF TECHNICAL UNIVERSITIES AND WAYS TO OVERCOME THEM

ПРОБЛЕМИ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ВНЗ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Petruk V.A.

*Professor Department of mathematics
Vinnitsa national technical University
doctor of pedagogical Sciences, Professor*

Петрук В.А.

*професор кафедри вищої математики,
Вінницький національний технічний університет
доктор педагогічних наук, професор*

The work analyzes the problems of basic training of students in technical universities (on the example of teaching higher mathematics), the results of our survey revealed the challenges and provides ways to overcome them, including: analyzing and clarifying the content of fundamental disciplines; professional orientation of theoretical material and content of the sections of the application tasks; the use of modern innovative technologies of training.

Key words: fundamental training, students, technical universities, higher mathematics, problems, ways of overcoming problems.

У роботі аналізуються проблеми фундаментальної підготовки студентів технічних ВНЗ (на прикладі навчання вищої математики), наводяться результати дослідження виявлених проблем та пропонуються шляхи їх подолання, зокрема: аналіз і уточнення змісту фундаментальних дисциплін; професійна спрямованість теоретичного матеріалу та наповнення розділів прикладними задачами; застосування сучасних інноваційних технологій навчання.

Ключові слова: фундаментальна підготовка, студенти, технічні ВНЗ, вища математика, проблеми, шляхи подолання проблем.

Вступ. Нині в освітній галузі України йдеться мова про вирішення якісно нового завдання: організацію вищої технічної освіти з урахуванням сучасних динамічних процесів розвитку суспільства

і тенденцій глобалізації світового досвіду підготовки кадрів та потреб інтеграції в міжнародні системи освіти.

Пошук ефективних шляхів підвищення рівня професіоналізму

майбутнього фахівця з вищою технічною освітою в умовах вищого навчального закладу викликає потребу в розв'язанні низки протиріч: між абстрактним предметом навчально-пізнавальної діяльності (тексти, знакові системи, програми дій) та реальним предметом засвоєної професійної діяльності, де знання не подаються в чистому вигляді, а в загальному контексті виробничих процесів та ситуацій; між цілісністю змісту професійної діяльності та опануванням її студентом через велику кількість навчальних предметів; між засобом існування професійної діяльності як процесу та її представленням в навчанні у вигляді статичних систем готових знань та алгоритмів дій, що підлягають запам'ятовуванню, відтворенню і застосуванню.

Традиційна система навчання не забезпечує достатнього рівня ефективності навчально-виховного процесу через: недостатній рівень реалізації у самостійній роботі; недостатню активність студентів, низький рівень у них навичок самоосвіти; недостатній «зворотний зв'язок» між викладачем і студентом; нераціональне використання часу як викладача, так і студента; низьку ефективність контролю, яка обмежує викладача і студента.

Отже, виникає питання, як організувати підготовку майбутнього інженера – фахівця – керівника, спроможного конкурувати на ринку праці?

Мета статті – виявити, дослідити проблеми фундаментальної підготовки студентів технічних ВНЗ та запропонувати шляхи їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом у технічних закладах відчутна тенденція до скорочення годин аудиторних занять з фундаментальних дисциплін. Загальна кількість годин, як правило, залишається постійною за рахунок тих, що відводяться навчальними планами на самостійне опрацювання матеріалу, який вивчається. Цю тенденцію можна прослідкувати, порівнюючи навчальні і робочі плани. Наприклад, на вищу математику у 2015-2016 навчальному році відведено в першому та другому семестрах по 180 годин, з них 48 лекційних, 32 практичних та 100 годин для самостійної позааудиторної роботи. Але під час цих годин студент має опонувати розділи: лінійна алгебра та векторна алгебра, елементи аналітичної геометрії, вступ до математичного аналізу, диференціальне та інтегральне числення функції однієї змінної, функції багатьох змінних, кратні та криволінійні інтеграли, диференціальні рівняння, числові та функціональні ряди.

Як показує власний досвід, результат екзаменаційної сесії першого семестру виявив дуже невтішні результати успішності (83%) та якості (32%) знань студентів. Проблема такого результату - суперечність між переходом освіти на новий рівень, наближенням системи освіти України до світових стандартів, де самостійна робота студентів повинна займати більший відсоток, ніж аудиторна, і неспроможністю студентів самостійно опрацювати теоретичний матеріал, а отже й застосовувати його для розв'язку практичних завдань. Але самостійне опанування розділів вищої математики першокурсниками стаціонару є дуже проблематичним, коли за перший семестр навчання вони мають засвоїти понад 6 розділів, які для академічних університетів викладаються впродовж 2-3 навчальних років. Крім того, завжди існувала, а на сучасному етапі це відчувається ще гостріше, проблема наявності у першокурсників мотивації до навчання.

Якщо студент самостійно, тільки за власним бажанням, визначився у виборі професії, усвідомив її значення для свого майбутнього життя, то навчання у ВНЗ буде цілеспрямованим і продуктивним. Але кількість таких студентів за останні роки складає

лише 11% (результати наших досліджень 2011-2015 років). Причина тому - вступ до ВНЗ за результатами ЗНО (69% - першокурсників технічного ВНЗ обрали цю професію тільки тому, що не вистачило балів за сертифікатами туди, куди вони бажали вступити). Крім того, якщо навчання на першому курсі відбувається за традиційною академічною методикою лише 12% з таких студентів задоволені випадковим вибором майбутнього фаху [1]. Застосування інноваційних технологій навчання з професійною спрямованістю викладання фундаментальних дисциплін в технічному ВНЗ підвищує цей показник до 41% в кінці першого курсу. Отже, виникає проблема для викладачів фундаментальних дисциплін в технічному ВНЗ в організації навчального процесу таким чином, щоб збудити у першокурсників бажання, інтерес до навчання, до майбутньої професії, в решті решт - до набуття професійної компетентності.

Одним з дієвих засобів подолання цієї проблеми може слугувати професійна спрямованість викладання фундаментальних дисциплін з використанням інтерактивних технологій навчання, яка:

- сприяє розвитку у студентів ціннісного ставлення до обраної професії, формуванню інтересу до спеціальності і діяльності в обраній галузі виробництва, розвитку професійно важливих якостей і моральних рис, які закладають базові основи професійної компетентності;

- забезпечує фундаментальну підготовку студентів з урахуванням програмного рівня (стандарту) теоретичних знань, умінь і навичок з предметів циклу;

- формує підсистему теоретичних знань і практичних умінь, які сприяють: засвоєнню спеціальних (профільних) дисциплін; оволодінню професією, застосуванню набутих знань у різних умовах майбутньої практичної діяльності з урахуванням зміни науково-технічних процесів.

Але треба зазначити, що доволі не легка праця, оснастити розділи, наприклад, вищої математики професійно спрямованим матеріалом за фахом напряму підготовки.

Це вимагає [2]:

1. Аналіз і уточнення змісту предметів фундаментального циклу, що відповідає спеціальним дисциплінам. Наприклад, з величезної кількості розділів вищої математики для загального курсу у технічному ВНЗ треба відібрати та логічно поєднати тільки ті розділи і теми, що мають подальше застосування у спеціальних курсах, предметах та інших фундаментальних дисциплінах для кожної спеціальності.

2. Професійного спрямування теоретичного матеріалу (супроводження прикладами зі спеціальних дисциплін, майбутньої професії; використання міжпредметного зв'язку з іншими фундаментальними дисциплінами).

3. На практичних заняттях, при виконанні лабораторних робіт обов'язково (де це можливо) після розв'язування стандартних задач розв'язувати прикладні з технічним змістом відповідної спеціальності.

4. У процесі розв'язання прикладних задач використовувати алгоритми розв'язання, математичне моделювання.

5. Розглядати різні методи розв'язування технічних задач у процесі поступового викладання логічно пов'язаного теоретичного матеріалу.

6. Обов'язково формулювати висновки після отримання результату розв'язання прикладних задач з точки зору інших дисциплін, виробництва.

7. Застосовувати інтерактивні методи (симуляційні, ролеві, ділові ігри та ігрові форми навчання, що відтворюють майбутні фа-

хові ситуації) та технології (використання ІКТ) навчання.

Ще одна проблема - на кафедрах фундаментальних дисциплін є не професіонали. Наприклад, вищу математику викладають колишні випускники технічного ВНЗ, які мають занадто обмежені знання (в межах фахової кваліфікації) розділів вищої математики для викладання її загального курсу для різних спеціальностей.

Подолання виявлених проблем вимагає наступних кроків удосконалення процесу навчання фундаментальних дисциплін майбутніх інженерів:

- ▶ створити інженерний професійно спрямований курс фізико-математичних дисциплін для технічних ВНЗ, що забезпечить перехід на більш високий рівень викладання всіх технічних дисциплін;
- ▶ забезпечити навчальний процес фундаментальних дисциплін інноваційними методиками на основі телекомунікаційних технологій, тобто: створити «банк» інноваційних технологій, які розроблені і доступні сьогодні в Україні; розробити інноваційні, професійно спрямовані методики для фундаментальних дисциплін із застосуванням міжпредметних зв'язків;
- ▶ організувати регулярне видавництво методичних матеріалів для викладачів, в яких можна ознайомитись з методичними системами, методиками організації навчального процесу з будь-яких навчальних предметів для формування компонент професійної компетентності у майбутніх фахівців з вищою освітою;
- ▶ змінити підхід до навантаження викладачів фундаментальних дисциплін, стимулювати їхню працю над розробками методичних матеріалів для навчального процесу;
- ▶ заборонити викладання фундаментальних дисциплін в технічних закладах не професіоналам, які не мають базової освіти

за дисциплінами.

Висновок. Власний досвід викладання вищої математики в технічному ВНЗ (понад 36 років) показав, що практика навчання фундаментальних дисциплін у вищій технічній школі характеризується низкою істотних недоліків: не досить повна його відповідність специфіці професійної діяльності і вимогам, котрі стоять перед особистістю сучасного фахівця; одноманітність форм, методів і прийомів викладання фундаментальних дисциплін, що викликає падіння інтересу до пізнавальної діяльності й майбутньої спеціальності; низький рівень умінь та навичок самоосвіти зі школи. В зв'язку з цим потребує вдосконалення навчальний процес не тільки у вищих навчальних закладах, а й у школах.

Ми розуміємо, що самостійно викладачі наведені проблеми не в змозі розв'язати, це можливо тільки з бажанням та наполегливою працею сумісно з керівництвом вищих навчальних закладів, шкіл, науково-дослідних центрів освіти, МОН України.

В першу чергу треба докорінним чином змінити відношення до фундаментальних кафедр (забезпечення кваліфікованими викладачами за фахом, у навантаженні враховувати години для можливості працювати над розробками методичних матеріалів для навчального процесу). Якщо змушувати викладачів, як студентів, до виконання наказів, програм і т.д., й не стимулювати їх матеріально, ми ніколи не отримаємо позитивного результату, коли викладач вкладає душу у власну справу. Особливу увагу у шкільній освіті треба приділити цілеспрямованому формуванню навичок самостійної роботи у майбутніх абітурієнтів. Тільки тоді виграємо всі разом у формуванні професійної компетентності майбутніх конкурентоспроможних випускників, основи якої закладаються під час навчання саме фундаментальних дисциплін.

Література.

1. Петрук В.А. *Формування когнітивно-творчої компетенції майбутніх фахівців технічного профілю в процесі навчання вищої математики: монографія* / В. А. Петрук, О.П. Прозор — Вінниця: ВНТУ, 2015. – 148с
2. Петрук В.А. *Формування базового рівня професійної компетентності у майбутніх фахівців технічних спеціальностей засобами інтерактивних технологій: монографія* / В. А. Петрук. — Вінниця : ВНТУ, 2011. – 306 с.

References:

1. Petruk V.A., Prozor O.P. *Formuvannya kognitivno-tvorchoi kompetencii majbutnih fahivciv tekhnichnogo profilyu v procesi navchannya vishchoi matematiki: monografiya* / V. A. Petruk, O.P. Prozor — Vinnicya: VNTU, 2015. – 148 s.
2. Petruk V.A. *Formuvannya bazovogo rivnya profesijnoi kompetentnosti u majbutnih fahivciv tekhnichnih special'nostej zasobami interaktivnih tekhnologij: monografiya* / V. A. Petruk. — Vinnicya : VNTU, 2011. – 306 s.

УДК: 81`373.48:159.942.3

EMOTIONAL ESTIMATION COMPONENT IN THE SEMANTIC STRUCTURE OF THE WORD: CLASSIFICATION OF WORDS-PHRASES

Oleksandr Rak

*Department of the Foreign Languages,
Higher State Educational Establishment
“Bukovinian State Medical University”
2, Teatralna ploshcha, 58000, Chernivtsi, Ukraine*

Summary. The paper deals with the classification of interjections based on the semantic principle on the basis of interrelations of semasiological, onomasiological and pragmatic aspects. At the same time, this classification is grammatical because it is based on grammatical isolation.

In our work, we suggest to divide the words-phrases that express manifestation of emotional-volitional sphere of speakers into two types: objective and subjective.

Objective words-phrases express manifestations of volitional sphere of human mental activity. Their total categorical volitional meaning is implemented in more specific ways: command, motivations, requirements, appeal, exclamation, encouragement... They are apprehended as an expression of the specific dominant sense of volition even out of context. Subjective words-phrases express feelings, resulting from situational attitude of the speakers to certain objects or phenomena (emotions) as well as feelings which reflect a persistent and generalized attitude of the speakers to the objects and phenomena (feelings).

Keywords: interjection, word-phrase, objective words-phrases, subjective words-phrases, semantic structure of words, emotional score, exclamation.

Introduction. Recognition of the fact that emotions are transmitted through consciousness and language gave a stimulus to explore emotive language means. A variety of scientific approaches and peculiarities of the content of emotions in the structure of lexical meaning are reflected in the given words' classifications and are based on the role of emotional component in the structure of the meaning itself. Numerous classifications of emotive words are based on different shades of their semantics. Emotional estimation in the word meaning as a reflection of reality can possess objectively or subjectively oriented aspect. The place of emotional estimation component within the meaning of certain words will be notable for their place in the structure of meaning and their role in speech.

Analysis of the sources and analysis of the literature. It is well known that the definition of lexical units according to their categorical semantics, formal characteristics and syntactic functions lie in the basis of existing classifications of the vocabulary by parts of speech or groups of words. All words-phrases by their morphological feature are stable units that make up the unity of various groups.

Let us single out some classifications, spread in home and foreign linguistics. F. Brunot divides words-phrases, particularly exclamations, into neutral, the meaning of which depends on intonation ("Tiens!", "Oh!", "Diable!", "Allons!"); and those that characterize expressed impressions ("Affront!", "Horreur!") [9, p. 541-542]. But since F. Brunot is not talking about the interjections, but about exclamations in general, the nouns and other words used in this role are included into this group. According to O.Ye. Kordi interjections may be classified in the same way [2, p. 77].

L. Tesnière proposed an interesting classification of interjections in his article "On the classification of interjections". He divides interjections into the following groups:

- 1) impulsive interjections, that show the influence of the outside world on the speaker;
- 2) imperative interjections are those showing the influence of the speaker on the outside world;
- 3) imitative or representative interjections – those showing the external action in relation to the speaker;
- 4) concerning the fourth subgroup, L. Tesnière includes the words close to interjections to this group: "oui", "non", "voici", "voilà", they express the internal action of the speaker. These words are not interjections as they have logical sense, but they are close to them, that is they can form a separate sentence [12, p. 343-351]. The same classification L. Tesnière repeats and develops in the book "Elements of structural syntax" [11, p.96-99].

Ch. Bally places interjections on the verge of lexical categories (parts of speech) [8, p.114-115, 129]. The author claims that interjection may enter certain lexical category – verb, name – by means of transposition (un patatras = une chute, crier gare = avertir): in their common po-

sition interjections are words-phrases. Ch. Bally also emphasizes that words-phrases can always perform a function of their own words. The author identifies three semantic categories of interjections:

a) exclamations expressing emotions and expression of will, which form the basis of modus: in such way they have modal nature "eh bien", "chut";

b) onomatopoeia, descriptions expressing events, circumstances or phenomena, making the subject of dictum, that is they have dictal nature [8, p.63]

c) "signals" giving instructions, fulfilling deictic function expressing relations and similar grammatical relationships "pst", "hola" [8, p.43-44].

Both Ch. Bally and L. Tesnière refer interjections to words-phrases. But, unlike Ch. Bally who places interjections on the verge of lexical categories (parts of speech), L. Tesnière excludes them from the parts of speech, arguing that they are not words but sentences, and sometimes, because of their ability to express complex feelings in undivided form they are equivalent to several sentences [11, p.94-99].

According to L. Tesnière words-phrases denote primitive language state: the more words-phrases, the more primitive the language is, the less it is organized grammatically. Noting the content wealth of words-phrases, the author prefers semantic analysis of interjections. In his semantic classification traditional interjections form a group of affective words-phrases that are divided into imperatives, representatives and impulsives and a group of logical words-phrases [7, p.109-114].

L. Tesnière's classification mainly reflects the previously formed division of interjections into three groups: emotives, imperatives and onomatopoeia itself, but because of its characteristic properties – subjective nature, situational dependency, non-segmental features the author managed not only to form groups of interjections, but also qualitatively single them out according to the specific nature of each type, combining it with a hierarchical classification. The statement of interjections' primitive character significantly reduces the prospects for their study, wrongly simplifies understanding of their nature, contradicts such feature of interjections as an effective way of emotional expression, what is an integral part not only of spoken language, but also of literary language.

There is a relationship between the use of interjection and a variety of meanings that it expresses. The wider and the fuller the meaning of interjection is, the more it is used. The most common interjections in French are the following: "ah", "oh", "mon Dieu", that is, those which have a wide range of meanings.

The same interjection can express very different feelings, sometimes even opposite, which are specified in context. For example, the interjection "ah!" can express gratitude, surprise, pity, pain, fear, hopelessness, etc.

Quite often interjection may express physical condition, both emotional and volitional. Sometimes it expresses parallel coexisting physical conditions. We cannot talk equally about certain lexical meaning for

all interjections. Volitional interjections, in general, have more distinct meaning close to the verbal. The meaning of emotional interjections is less clear, and is specified in the context [10, p.421-430].

Formulation of the problem. Thus, from the point of view of semantics interjections can be classified based on the expression of specific emotions (anger, joy, sadness, admiration ...) or on the basis of belonging to the emotional zone (positive or negative emotions). Complexity and contradiction of interjections classification by the semantic features of "expression of emotions" is explained by the ambiguity of the classification of the emotions themselves, subjective (complexity of interpretation) and ambiguity of many emotional states [3, p.5].

Results. Taking into consideration the positive features of previous classifications, we offer our own classification based on the semantic principle, taking as a basis the interconnection of semasiological, onomasiological and pragmatic aspects. At the same time, this classification is grammatical because it is based on grammatical isolation. As a rule, French grammarians divide interjections into three groups: emotional, impulsive and onomatopoeia. In this research we study the first two groups of interjections (words-phrases), i.e. those expressing manifestation of emotional-volitional sphere of speakers, taking into consideration their subjective nature.

Subjectivity as a distinguishing feature of semantics of interjections, consists in their social realization as linguistic signs used to express the emotional and volitional, subjective, but objectively existing feelings and desire; those that specifically reflect objectively existing world of human relations. The reality that causes emotions and feelings is real; emotions and desires exist objectively. Only the nature of individual-personal expression of feelings and desires inseparable from the subject in the speech is subjective. This nature makes up a specific

feature of interjections called subjectivity [4, p.58].

Conclusions. Thus, in our work, we suggest to divide the words-phrases that express manifestation of emotional-volitional sphere of speakers into two types: objective and subjective.

Objective words-phrases express manifestations of volitional sphere of human mental activity. Their total categorical volitional meaning is implemented in more specific ways: command, motivations, requirements, appeal, exclamation, encouragement... They are apprehended as an expression of the specific dominant sense of volition even out of context.

Objective words-phrases are directed at the addressee, and this is a specific feature of their semantics. They express the motives, and this is reflected in the syntactic structure of the whole utterance and its lexical and grammatical content.

Subjective words-phrases express feelings, resulting from situational attitude of the speakers to certain objects or phenomena (emotions) as well as feelings which reflect a persistent and generalized attitude of the speakers to the objects and phenomena (feelings). That is, the category of subjective words-phrases denotes inner life of the speaker regardless of the listener. In fact, the subjective words-phrases fully reflect the emotional breakthrough of subjective, personal, interested insight into the semantics of utterance, in which communicative and functional significance of words-phrases and their relevance in the language is manifested.

The meaning of subjective words-phrases, as a category related to the emotional sphere of the psyche, meets certain types of conscious emotions by its content, which include emotions, identified in a range of positive or negative response of the subject to the action [1, p.20-21; 6, p.38-53; 5, p.255].

Reference:

1. Izard K. *Ehmocii cheloveka*. – M., 1980. – 440 s.
2. Kordi E.E. *O znachenii mezhdometij i ih sintaksicheskikh funkciyah / Uch. zap. LGPI*. – L., 1964. – T. 241. – S. 71.
3. Kustova E.YU. *Funkcional'no-pragmaticheskaya harakteristika mezhdometnyh rechevyh edinic franc. yaz.: Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk/ Pyatigorsk. Gos. lingv. un-t*. – M., 1997. – 16 s.
4. Mac'ko L.I. *Semantika vigukiv i zvukonasliduvan' // Ukr. mova i lit-ra v shkoli*, 1985. – № 2. – S. 56-62.
5. Rejkovskij YA. *Ehksperimental'naya psihologiya ehmocij*. – M., 1979. – 292 s.
6. Simonov P.V. *CHto takoe ehmociya?* – M., 1966. – 95 s.
7. Ten'er L. *Osnovy strukturnogo sintaksisa: Perevod s franc.* – M.: Progress, 1988. – 654 s.
8. Bally Ch. *Linguistique générale et linguistique française*. – Berne, 1944. – 440 p.
9. Brunot F. *La pensée et la langue*. – P., 1926. – 924 p.
10. Sauvageot A. *Les procédés expressifs du français contemporain*. – P., 1957. – 242 p.
11. Tesnière L. *Eléments du syntaxe structurale*. – P., 1959. – 230 p.
12. Tesnière L. *Sur la classification des interjections. Mélanges. P.M.Haskovec. Brno, 1936*. – P.343-352.

УДК 37.013.2

CULTURE OF INTERETHNIC RELATIONS AMONG YOUNG PEOPLE IN MULTICULTURAL SPACE (ON THE MATERIALS OF OREL)

КУЛЬТУРА МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ В ПОЛИКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ (НА МАТЕРИАЛАХ Г.ОРЛА)

Sankova O.A.

*Candidate of pedagogical sciences,
Russian Academy of National Economy
and Public Administration, Orel branch
Victory Boulevard , 5 A , Orel , Russia, 302028*

Санькова О.А.

*кандидат педагогических наук, доцент,
Российская академия народного хозяйства
и государственной службы, Орловский филиал
Бульвар Победы, 5 А, Орел, Россия, 302028*

Annotation. In the article the analysis of modern condition of culture of interethnic relations of young people in multicultural educational space, Considering the formation of culture of interethnic communication among young people as a pedagogical process aimed at the development of value-motivational sphere of students, enhancing the experience of international communication and the development of practical skills and communication skills with other nationalities, which is implemented primarily through educational institutions, studied the state of educational work on formation of culture of interethnic communication in schools, universities and institutions of further education Orel.

Ways of improvement of work on the problem of interethnic relations the author sees in the introduction of special subjects in the curricula of educational establishments and opportunities of student government.

Keywords : inter-ethnic dialogue , youth , culture of international relations of youth , school, further education institutions, institutes , student government.

Аннотация. В статье проведен анализ современного состояния культуры межнациональных отношений молодежи в поликультурном образовательном пространстве, Рассматривая формирование культуры межнационального общения у молодежи как педагогический процесс, направленный на развитие ценностно-мотивационной сферы учащихся, расширение опыта межнационального общения и формирование практических умений и навыков общения с представителями других национальностей, который реализуется, прежде всего, через учреждения образования, изучено состояние воспитательной работы по формированию культуры межнационального общения в школах, вузах и учреждениях дополнительного образования г. Орла.

Пути совершенствования работы над решением проблемы культуры межнациональных отношений автор усматривает во введении специальных дисциплин в учебные планы образовательных учреждений и использовать возможности студенческого самоуправления.

Ключевые слова: межнациональное общение, молодежь, культура межнациональных отношений молодежи, школа, учреждения дополнительного образования, институты, студенческое самоуправление.

Сегодня одной из актуальных проблем в молодежной среде и обществе являются межнациональные отношения. Данная проблема является многосторонней и имеет ряд уровней и аспектов: национальная политика государства, социальная работа в области межнациональных отношений, концепции, теории межнационального общения и взаимодействия, воспитательная работа в образовательных учреждениях, молодежные организации, а также бытовой уровень восприятия и поведение граждан. Из средств массовой информации часто приходится слышать факты, которые свидетельствуют о насилии, национальной ненависти, разжигании межнациональной розни взрослыми людьми и, что особенно тревожно, подростками и молодежью. К сожалению, имеются группы лиц, которые пропагандируют национализм и шовинизм, расизм, несмотря на официальные запреты. Существует ряд расхождений между официальной идеологией, политикой, законодательством и исполнением данных направлений и актов, как органами государственной власти, так и членами общества. Данную деятельность необходимо осуществлять, так как молодежь, в сравнении с другими группами населения, является этноцентричной, то есть иногда проявляет неприязнь к представителям одной или нескольких национальностей. Ученые отмечают, что в настоящее время среди небольшой части молодежи можно наблюдать националистические убеждения. Это обусловлено возрастными и психологиче-

скими особенностями данной группы: молодые люди хотят быть успешными в жизни, они рассматривают мир упрощенно, делят окружающих на своих и чужих по национальному и социальному признаку. Возрастные, психологические особенности и социальная обстановка влияют на уровень национальной нетерпимости молодых людей. У подростков и молодежи в национальном сознании получают одобрение «свои», то есть представители своей нации, и оцениваются отрицательно «чужие» этносы. В сложившейся ситуации молодые люди считают, что во всем виноваты «чужаки», и если их изгнать, жизнь улучшится. И таким настроением в молодежной среде могут воспользоваться люди, которые используют разжигание межнациональной розни в достижении своих собственных целей, выдвигая агрессивно настроенную молодежь как основную действующую силу, что мы и наблюдали не так давно при государственном перевороте в Украине. Таким образом, актуальность данной работы определяется противоречием между необходимостью введения отдельного направления по формированию данной компетентности в условиях образовательных учреждений и недостаточностью разработанных методик, программ в данной области. Решение проблем в области межкультурного, межнационального, межконфессионального плана является стратегической задачей сохранения российской государственности в целом. Решение единой задачи межэтнического взаимодействия лежит в основе всех

составляющих этого процесса, в том числе и культуры межнационального общения.

В основу эффективной национальной политики, рассчитанной на молодежную среду, должны быть положены не заимствованные из-за рубежа схемы, используемые для регулирования этнокультурных процессов, слабо соотносимых с российскими реалиями, а многовековой опыт дружбы и соседства народов нашей страны, имеющих свой неповторимый культурный облик. Традиционные религиозные общины России, выступая историческими хранителями этого опыта и осуществляя свое служение на основе близких, созвучных этических принципов, призваны сыграть ключевую роль в «разрядке» межнациональной напряженности. Степень научной разработанности проблемы.

Проблематика культуры межнационального общения рассмотрена педагогами-теоретиками Г.Н. Волковым [1], В.Г. Крысько [6], В.С. Мухиной [8], А.Б. Панькиным [9], Э.А. Саракуевым [10], М.Г. Тайчиновым [12] в контексте этнокультурного образования, этнопедагогике, этнопсихологии, интернационального и гражданско-патриотического воспитания молодежи. Разработаны концепции многокультурного образования Г.Д. Дмитриева [3], поликультурного образования В.В. Макаева, З.А. Мальковой [7]. Ведутся исследования в области мультикультурного образования Н.Б. Крыловой [5], А.В. Шафиковой [13], вопросы воспитания национального самосознания и межэтнической толерантности находятся в поле научного внимания А.Д. Солдатенкова [11] и других ученых.

Однако, педагогический аспект формирования культуры межнациональных отношений еще далеко не изучен в полной мере и требует новых подходов, теоретических исследований и разработок прикладного характера, особенно в социально-культурной сфере. Отмечая плодотворность рассмотренных исследований, следует отметить, что в педагогической теории к настоящему времени все еще отсутствует целостное представление о системе формирования культуры межнациональных отношений студенческой молодежи в поликультурном образовательном пространстве.

Цель работы – на основе анализа современного состояния культуры межнациональных отношений молодежи в поликультурном образовательном пространстве определить пути формирования культуры межнационального общения в учреждениях образования.

В соответствии с характером поставленных задач в работе использован комплекс методов исследования: теоретические (теоретический анализ и синтез научных концепций, позволивший сравнить различные точки зрения на изучаемую проблему); эмпирические (изучение и обобщение педагогической практики; опытно-экспериментальная работа, включавшая в себя диагностику, наблюдение, анкетирование, статистический, количественный и качественный анализ результатов).

Термин «культура межнационального общения» появился в научном обороте с 1982 года. В современной системе наук можно выделить множество определений этого понятия. А.А. Глебов под данным термином понимает качество человека, которое характеризует уровень его воспитанности, умение и готовность общаться с представителями других наций, способность учитывать их историческую самобытность, традиции и нравы [2]. В молодежной среде данный процесс реализуется через образовательные учреждения, использующие различные модели, формы, методы и средства достижения поставленной цели, разрабатываются программы, концепты мероприятий и занятий. В условиях недостаточно разработанной в современной России национальной идеи повышается ответственность образования за будущее России, за то, по какому

пути она пойдет, как будут развиваться процессы межэтнического взаимодействия. Но, к сожалению, сегодня в этом направлении не ведется активной работы, и современная система образования не гарантирует формирования позитивных межэтнических установок, а оформившееся в молодежной среде негативное восприятие той или иной этнической группы или исключительность своей национальной группы опасны вдвойне.

Очевидно, что формирование культуры межнационального общения у молодежи – это педагогический процесс, направленный на развитие ценностно-мотивационной сферы учащихся, расширение опыта межнационального общения и формирование практических умений и навыков общения с представителями других национальностей, который реализуется, прежде всего, через учредения образования.

В Орловской области большое внимание уделяется работе над данной проблемой. Так, в 2014 году была утверждена «Стратегия национальной политики Орловской области на период до 2025 года», которая является системой современных приоритетов, целей, принципов, основных направлений, задач и механизмов реализации государственной национальной политики Орловской области. Стратегия разработана в целях сохранения этнокультурной самобытности народов России, проживающих на территории Орловской области, обеспечения конституционных прав и свобод граждан в Орловской области и направлена на активизацию всестороннего сотрудничества народов Российской Федерации, проживающих на территории Орловской области, развития их национальных языков и культур.

Проанализировав состояние воспитательной работы по формированию культуры межнационального общения в школах г. Орла, можно отметить следующие положительные стороны: - во-первых, работа имеет систематический характер, проводятся месячники; - во-вторых, существует достаточно обширная методическая база, применяются разные формы деятельности – классные часы, концерты, клубы, проводятся акции; - в одной из школ имеется собственный музей с этнографическим комплексом, что оказывает благоприятное воздействие на молодежь в процессе обучения.

В учреждениях дополнительного образования детей и юношей, расположенных в Орловской области, учебный план включает около 30 программ, которые прямым и косвенным образом направлены на формирование патриотизма, толерантности и культуры межнационального общения. Необходимо отметить, что работа учреждений по данной проблеме является многоаспектной, в каждом направлении деятельности проводится ряд мероприятий, которые повышают интеллектуальный уровень этнокультурных знаний воспитанников.

Очевидно, что формирование культуры межнационального общения школ города осуществляется через введение этнокультурного компонента в содержание образования посредством применения межпредметной, модульной, монопредметной, комплексной и дополняющей модели. В школах города имеется богатая методическая база проведения мероприятий военно-патриотической, туристско-краеведческой и художественно-эстетической направленности, которые помогают в формировании культуры межнационального общения в молодежной среде. Проанализировав состояние воспитательной работы в школах, нами были выявлены следующие положительные стороны: работа имеет систематический характер, существует достаточно обширная методическая база, применяются разные формы деятельности – классные часы, концерты, клубы, проводятся акции; в одной из школ имеется соб-

ственный музей с этнографическим комплексом, что оказывает благоприятное воздействие на молодежь в процессе обучения. Также нами были отмечены и отрицательные стороны воспитательного процесса по данной тематике: применение в основном теоретического материала, недостаточное использование средств, способствующих формированию культуры межнационального общения у учащихся; узкая направленность – в основном реализуются патриотические мероприятия, реже – толерантное воспитание и др.

В деятельности учреждений дополнительного образования по формированию культуры межнационального общения у молодежи прослеживается активная работа, которая прямым и косвенным образом направлена на формирование патриотизма, толерантности и культуры межнационального общения. Необходимо отметить, что работа является многоаспектной, в каждом направлении деятельности проводится ряд мероприятий, которые повышают интеллектуальный уровень этнокультурных знаний воспитанников, молодежь получает возможность подробно узнать о родном национальном творчестве, традициях и фольклоре нашего края. Но также отсутствуют мероприятия, через которые можно рассказать о культуре, традициях и обычаях народов, населяющих нашу область, и отсутствуют практические занятия, способствующие формированию коммуникативных качеств, необходимых для налаживания межкультурного диалога.

Проанализировав информационно-методическую базу образовательных учреждений города, мы пришли к выводу, что она требует значительных изменений, не хватает мероприятий практической направленности, которые бы помогли молодым людям разной национальности наладить диалог культур, сформировать коммуникативную компетентность, а также семинаров и бесед, из которых молодежь могла бы узнать об истории, культуре, традициях и обычаях народов, проживающих на территории области. Необходимо активно использовать молодежный потенциал, создать банк идей и центр молодежных инициатив - активно привлекать молодежь к организации мероприятий этнокультурной направленности, предоставить им возможность проявить себя, например, предложить самим организовать мероприятие, тем самым увлечь молодых людей, а они, в свою очередь, будут нести идею мира, дружбы, толерантности и взаимопомощи в свое окружение.

Таким образом, с целью совершенствования данной работы, на наш взгляд, в учреждениях образования было бы целесообразно проводить активный мониторинг ситуации положения дел в многонациональных отношениях, следить за тем, чтобы оно способствовала укреплению дружбы между представителями разных национальностей. В многонациональном молодежном коллективе необходимо делать все необходимое для искоренения предрассудков, национальной ограниченности и эгоизма. Еще одним направлением можно считать введение систематических учебных курсов, а также занятий, на которых учащиеся узнавали бы об истории народов, входящих в состав нашей области. С целью повышения эффективности воспитательной работы по формированию культуры межнационального общения у учащейся молодежи необходимо использовать не только традиционные формы работы (беседы, мероприятия), но и активнее переходить к интерактивным формам работы (тренинги, часы общения и др.). Следующее направление - активизация работы ВУЗов по гармонизации межнациональных отношений. Одним из основных направлений в решении проблем совершенствования межнациональных отношений может стать активное привлечение к данной деятельности членов студенческого самоуправления: «Работа в данном направлении ведется в тесном взаимодействии с администрацией академии. Основные направления: контроль за выполнением законов РФ, касающихся студентов; назначение академических стипендий производится согласно Положения о стипендиальном обеспечении и других формах материальной поддержки студентов, аспирантов и докторантов, которое согласовывается с профсоюзным комитетом» [4, с.3-6], а также увеличение роли этнопсихологии в образовательных программах. Именно эта дисциплина способна ярко продемонстрировать и объяснить специфику отличий, лежащих в области межнациональных различий, при этом особое внимание необходимо уделять не только теоретической подготовке, но и практическим контактам между представителями различных культур, как на межгосударственном уровне, так и внутри страны, где межэтнические различия оказываются зачастую даже более яркими.

Очевидно, формирование культуры межнационального общения в молодежной среде является важным направлением, как в деятельности нашего государства, так и на мировой арене.

Reference:

1. Volkov G. N. *Sovremennoe funkcionirovanie narodnoj pedagogiki kak fenomen demokratii gumanizma v sfere vospitaniya*. M: Nauka, 2010. 211s.
2. Glebov A.A. *Vospitanie patriotizma, tolerantnosti i kul'tury mezhnacional'nogo obshcheniya: Ucheb. posobie*. M: Peremena, 2012. 173 s.
3. Dmitriev G.D. *Mnogokul'turnoe obrazovanie*. M: Narodnoe obrazovanie, 2009. 208 s.
4. Zaslonskaya O.V. *K voprosu o studencheskom samoupravlenii v obrazovatel'nom uchrezhdenii // Ekonomicheskie i gumanitarnye nauki*. Orel, Izdatel'stvo: Federal'noe gosudarstvennoe byudzhethoe obrazovatel'noe uchrezhdenie vysshego professional'nogo obrazovaniya "Gosudarstvennyj universitet - uchebno-nauchno-proizvodstvennyj kompleks". №6 (221) .- 2010. S. 3-6
5. Krylova N.B. *Vvedenie v krug kul'turologicheskikh problem obrazovaniya // Novye cennosti obrazovaniya: kul'turnaya i mul'tikul'turnaya sreda shkol*. M: "Innovator", № 4. - 2006. – S. 132-152
6. Krys'ko V. G. *Social'naya psihologiya : Slovar'-spravochnik*. Mn.: Harvest, 2002. 688 s.
7. Makaev V.V., Mal'kova Z.A., Suprunova L.L. *Koncepciya polikul'turnogo obrazovaniya v sovremennoj obshcheobrazovatel'noj shkole Rossii*. M: Pyatigorsk: PGLU, 2011. 183s.
8. Muhina V. S. *Vozrastnaya psihologiya : fenomenologiya razvitiya, detstvo, otrochestvo : ucheb. dlya studentov, obuchayushchihся po ped. special'nostyam*. M: ACADEMIA, 1999.452 s.

9. Pan'kin A. B. *Formirovanie etnokul'turnoj lichnosti: uchebnoe posobie*. M.: NPO «MODEHK», 2011. 208 s.
10. Sarakuev E.H.A., Krys'ko V.G. *Vvedenie v etnopsihologiyu*. M: Institut prakticheskoy psihologii, 1996. 344 s.
11. Soldatenkov A.D. *Teoriya i praktika duhovno-nravstvennogo vospitaniya shkol'nikov: dis. d-ra. ped. nauk.* — M., 2009. 182 s.
12. Tajchinov M.G. *Razvitie nacional'nogo obrazovaniya v polikul'turnom mnogonacional'nom obshchestve // Pedagogika*. - 1999. - №2. — S. 31-37.
13. SHafikova A.B. *Mul'tikul'turnyj podhod v obuchenii i vospitanii shkol'nikov: dis. . kand. ped. nauk: 13.00.01 – Kazan', 1998. 135 s.*

УДК 378.147

OPERATING AND ACTIVITY BLOCK MODEL OF FORMING THE METHODOLOGICAL COMPETENCE OF A FUTURE TEACHERS OF SOCIAL SCIENCES

ОПЕРАЦІЙНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ БЛОК МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

Staryeva Anna

*Department of methods of teaching social sciences,
National University V.O.Suhomlynskoho,
Mykolayiv, Ukraine*

А.М. Старєва

*к.пед.н, доц. кафедра методики викладання
суспільствознавчих дисциплін,
Миколаївський національний університет ім.
В.О.Сухомлинського, Україна*

The methodical competence of future teachers of Social Sciences is defined as a result of methodical system of university education. Author substantiated operational and activity-block model of methodical competence of the future teacher of social science disciplines according to the curriculum, the content of courses and educational competencies of modern didactics of higher school and regional needs.

The novelty lies in adding types of classes, independent work of students, their practical training and control measures with a focus on competency result. Aims working curriculum "Theory and methods of teaching social and political disciplines" allow the teacher to choose the best and effective type of occupation, rationally allocate actions during training.

Key words: methodical competence, future teacher of social sciences, methodical system of teaching, training competence.

Автор обґрунтував операційно-діяльнісний блок моделі формування методичної компетентності майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін відповідно до навчального плану, змісту дисциплін, навчальних компетенцій, можливостей сучасної дидактики вищої школи та регіональних потреб.

Ключові слова: методична компетентність, майбутній учитель суспільствознавчих дисциплін, система методичного навчання, навчальні компетенції

Актуальність. Формування компетентності фахівця як результату освіти, чинника його ефективності в суспільстві є багатокомпонентним педагогічним процесом. У рамках нашого дослідження модель формування методичної компетентності майбутнього вчителя суспільствознавства складається з цільового, змістового, операційно-діяльнісного та результативного блоків.

Обґрунтування цільового та змістового блоку формування методичної компетентності майбутнього вчителя-суспільствознавця уже було предметом висвітлення у попередніх працях й акцентувало увагу на тому, що методичне навчання з освітньої галузі «Суспільствознавство» реалізується на основі цілеспрямованості, наступності; регламентується змістом дисциплін нормативної частини циклу практичної підготовки, здебільше – предметом «Теорія та методика навчання суспільно-політичних дисциплін», дисциплін самостійного вибору навчального закладу та спецкурсів.

Постановка проблеми. Операційно-діяльнісний блок моделі формування методичної компетентності майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін передбачає взаємодію викладача і

студентів у процесі навчання (форми, методи, засоби, прийоми), співробітництво різних учасників підготовки фахівця, організацію й управління педагогічним процесом із досягненням очікуваного результату.

Аналіз досліджень і публікацій. Нові дидактичні підходи, форми, методи, засоби, прийоми навчання у вищій школі, побудовані на компетентнісній основі неодноразово знаходили своє наукове висвітлення у дослідженнях І. Зязюна, О. Локшиної, В. Лугового, О. Пометун, Г. Пустовіта, І. Родигіної, О. Савченко, О. Слюсаренко, І. Сущенко, Ж. Таланової та багатьох інших. Аналізу в сучасній вітчизняній освіті піддавалася методична система навчання майбутніх учителів історичних та суспільно-політичних дисциплін (В. Арешонков, Т. Бакка, К. Баханов, І. Єрмакова, Т. Ладиченко, О. Михайличенко, А. Нікора, О. Пометун, І. Смагін та ін.). Однак, операційно-діяльнісне наповнення процесу формування методичної компетентності майбутнього вчителя-суспільствознавця в науковій літературі ще не набуло необхідного наукового обґрунтування.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування операційно-діяльничого компоненту формування методичної компетентності майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін, методологічною основою якого є компетентнісний, особистісно-орієнтований та кластерний підхід до організації процесу методичного навчання студентів.

Виклад основного матеріалу, результати. Операційно-діяльничий компонент формування методичної компетентності майбутнього вчителя суспільствознавця відображає процесуальну сутність методичної системи навчання в її неперервності, послідовності, залежить від заданих в освітньо-професійній характеристиці компетенцій (цілей, як мотивів навчання), що мають бути сформовані у межах державного стандарту з урахуванням регіонального та особистісного сенсу за кожним рівнем вищої освіти конкретної спеціальності, змістом дисциплін, заявлених у відповідній освітньо-професійній програмі (далі ОПП) та реалізованих окремими навчальними робочими планами і навчальними робочими програмами дисциплін.

Вищий навчальний заклад (далі ВНЗ) на підставі ОПП за відповідною спеціальністю розробляє навчальний план, який визначає перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС, послідовність вивчення дисциплін, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю. Для конкретизації планування навчального процесу на кожний навчальний рік складається робочий навчальний план [1, ст.10].

Процесуальною основою формування предметно-методичної компетентності майбутнього вчителя суспільно-політичних дисциплін є навчання різним предметам, серед яких базовим, інтегруючим є – «Теорія та методика навчання суспільно-політичних дисциплін».

Формами організації освітнього процесу з методикою навчання суспільно-політичних дисциплін для студентів є: навчальні заняття у вигляді лекцій, практичних, семінарських, індивідуальних занять та консультацій, а також – самостійна робота, практична підготовка, контрольні заходи [1, ст.50].

Тож, новизна в операційно-діяльничому компоненті формування предметно-методичної компетентності студентів полягатиме в урізноманітненні видів навчальних занять [3], самостійної роботи, практичної підготовки, контрольних заходів з орієнтацією на компетентнісний їх результат. Цілі навчальної програми, спроектовані конкретним змістом дозволяють викладачу обрати оптимальний та ефективний вид заняття, раціонально розподілити дії-операції в процесі організації навчання.

Методична компетентність набуває ознак конкретності за умови її предметної специфікації, тобто предметності, що дозволяє далі за текстом послуговуватися терміном «предметно-методична компетентність». Оскільки шкільна освітня галузь «Суспільствознавство» ставить за мету освіту: історичну, правову, громадянську, економічну, філософську, суспільно-екологічну, українознавчу як складники знань, пов'язаних із людиною в суспільстві, то й результати методичного навчання студентів конкретним предметам викладання у школі будемо пов'язувати з історико-методичною, правознавчо-методичною, громадянсько-методичною, економіко-методичною, філософсько-методичною, суспільно-екологічною методичною та українознавчо-методичною складовими методичної компетентності майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін.

І хоча, на відміну від інших країн, в Україні суспільно-екологічні предмети й курси так і не стали частиною формальної освіти, разом

із тим є найактуальнішими [4, с.172], а тому заслуговують окремого вивчення в середній школі та підготовці до їх навчання майбутнього вчителя

Навчальна програма дисципліни «Теорія та методика навчання суспільно-політичних дисциплін» та відповідні посібники для студентів [5] дозволяють формувати усі компоненти методичної компетентності (ціле-мотиваційний, аксіологічний, гносеологічний, праксеологічний, емоційно-вольовий) майбутнього вчителя-суспільствознавця.

Для прикладу, видами навчальних занять, що дозволяють формувати у студентів громадянсько-методичну компетентність є проблемно-дискусійна лекція «Громадянська освіта в середній школі: проблеми громади – завдання мої» та семінар-практикум «Громадянська освіта в школі: від теорії до конкретної практики» з елементами інтерактиву.

Завдяки методу «мозковий штурм» студенти на початку лекції досліджують проблеми українського суспільства та місцевої громади, роблять спробу за допомогою «дерева рішень» знайти шляхи їх вирішення та відповісти на проблемне запитання «Від кого залежить вирішення проблем громадянського суспільства?». Друга частина лекції (теоретичний блок) завдяки електронній презентації у концентрованій формі дає уявлення про сучасні напрацювання українських та закордонних науковців і практиків у галузі громадянської освіти й спонукає студентів до глибшого пізнання засобами самостійної роботи.

Рольова ситуація «Педагогічна рада» та метод «Займи позицію» під час семінару-практикуму дозволяє студентам уявити себе вчителем, який впевнено має відстояти необхідність введення до варіативної складової навчального плану дисциплін громадянського змісту, у процесі практикуму студенти вчать: формулювати проблемні питання, завдання; створювати проблемні ситуації на прикладах уроків: «Демократія в Україні», «Економіка в Україні», «Полікультурність в Україні»; розвивають критичне та образне мислення на конкретному методичному завданні «Намалюй та обґрунтуй схему «Формування громадянської компетентності на уроці та поза ним»; практикуються по визначенню тем шкільних громадянських проєктів, акцій, флешмобів, квестів, тощо».

Групова робота зі змістом шкільних підручників та посібників для вчителя формує у студентів знання з предмету навчання, розуміння принципів, концептуальних ідей, закладених у тій або іншій методиці чи технології громадянської освіти.

Самостійна робота з текстами шкільних підручників за індивідуальними завданнями дозволяє майбутнім учителям практикуватися на конкретному змісті предметного матеріалу. Завданнями можуть бути алгоритми-схеми пропозицій, на кшталт: «сформулюй мету уроку, за якої...», «запропонуй метод роботи з поняттям, результатом чого є...», «визначити зміст навчального матеріалу, за якого ефективною буде колективна/груповою робота», «скористайся відомими, з попередньо вивчених «методик» і «технологій» тією, що свідомо введе учня на очікуваний результат - ...», «спрогнозувати вчинки учнів за результатами вивчення теми «...», «спробуй оцінити власну громадянську відповідальність, соціальну активність і самостійність у вивченні теми: «Громадянська освіта в середній школі», тощо.

Опора на кластерний підхід дозволяє скористатися в позааудиторній роботі зі студентами основними напрямками інтеграції наукової, науково-педагогічної та інноваційної діяльності ВНЗ, наукових установ Національної академії педагогічних наук України, інститутів післядипломної педагогічної освіти, методичної служби

області, місцевих органів адміністрації, безпосередніх роботодавців – навчальних закладів області, що робить процес максимально наближеним до потреб регіону.

Напрямами формування предметно-методичної компетентності майбутніх учителів дисциплін «Правознавство», «Громадянське право», «Уроки сталого розвитку», «Економіка», «Шкільна академія підприємництва» може бути: участь у розробленні та виконанні обласних цільових програм економічного і соціального розвитку, участь у проведенні спільних наукових досліджень, експериментальних та інноваційних розробок із історії, політики, економіки, культури рідного краю; участь у створенні науково-навчальних, науково-дослідних об'єднань, інноваційних структур та інших організаційних форм кооперації; упровадження спільно створених інноваційних проектів в освітній процес; провадження спільної інформаційно-ресурсної діяльності в галузі «Суспільствознавство»; залучення вищими навчальними закладами наукових працівників з наукових установ і організацій Національної академії педагогічних наук України, інших установ фахівців для забезпечення навчаль-

ного процесу у вищій школі; організація систематичної виробничої практики студентів вищих навчальних закладів із забезпеченням їх безпосередньої участі у проведенні наукових досліджень для регіону.

Таким чином, операційно-діяльнісний блок моделі формування методичної компетентності студентів представлений різними формами організації освітнього процесу з методики навчання суспільно-політичних дисциплін й можливості галузевого законодавства дозволяють виявити науково-педагогічну творчість та новизну в її реалізації. За результатами експерименту до організаційно-педагогічних умов, що слід врахувати в процесі моделювання того чи іншого виду діяльності задля його ефективності, відносимо: 1) чітке формулювання предметної компетенції з вибором відповідних (автор схильється до активних та інтерактивних) засобів, методів, прийомів її формування в студента; 2) опора на суб'єктний досвід викладача та студента з усвідомленою мотивацією кожної навчальної дії; 3) кластерна взаємодія із безпосереднім виходом майбутнього фахівця на потреби роботодавця (навчальні заклади регіону).

ЛІТЕРАТУРА

1. Zakon Ukraini "Pro vishchu osvitu" – Elektronnij resurs / Rezhim dostupu : <http://mon.gov.ua>
2. Kompetentnisnij pidhid v osviti: teoretichni zasadi i praktika realizacii: materialy metodol. seminaru 3 kvit. 2014 r., m. Kiiv: [u 2 ch.]. CH.1 / Nac. akad.ped. nauk Ukraini; [redkol.: V.G. Kremen' (golova), V.I. Lugovij (zast.golovi), O.I. Lyashenko (zast. golovi) ta in.] – K. : In-t obdarovanoj ditini NAPN Ukraini, 2014 –370 s. – [Elektronnij resurs] – Rezhim dostupu – <http://naps.gov.ua/ua/activities/publications/>.
3. Pometun O.I. Interaktivni tekhnologii navchannya: Nauk.-metod. posibn. / O.I. Pometun, L.V. Pirozhenko. – K.: Vidavnic-tvo A.S.K., 2004. – 192 s.
4. Pometun, O.I. Pedagogichni zasadi osviti dlya stalogo rozvitku v ukrains'kij shkoli / O. I.Pometun. / Ukrains'kij pedagogichnij zhurnal [Tekst]. - Kiiv : In-t pedagogiki NAPN Ukraini, 2015 - . - ISSN 2411-1317. - 2015r. № 1, - S.171-182
5. Stareva A.M. Metodika navchannya suspil'stvoznavstva: navchal'no-metodichnij posibnik / Anna Mihajlivna Stareva. – Mikolaiv : Ilion, 2013. – 484 s.
6. Stareva A.M. Cinnisno-cil'ovij komponent formuvannya predmetno-metodichnoi kompetentnosti majbutn'ogo vchitelya suspil'stvoznavchih disciplin u procesi navchannya u VNZ // Naukovij visnik Mikolaivs'kogo derzhavnogo universitetu imeni V.O.Suhomlins'kogo : zbirnik naukovih prac'. / – Vip. 1.42(95). – T.2 – Mikolaiv : MNU imeni V. O.Suhomlins'kogo, 2013. – 316 s. – , s. 255-261
7. Stareva A.M. Zmistovij komponent formuvannya metodichnoi kompetentnosti majbutn'ogo vchitelya suspil'stvoznavstva v umovah stupenevoi sistemi osviti / Pedagogichna osvita: teoriya i praktika : Zbirnik naukovih prac'. - Vipusk 19 (2-2015). - Kam'yanec'-Podil's'kij : 2015, - 343 s.,s.69-74

УДК 378.147:616-053.2

EVALUATION OF THE EFFICIENCY OF THE INNOVATIVE METHODS OF TEACHING THE DISCIPLINE "PEDIATRICS, CHILDHOOD INFECTIONS"

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «ПЕДІАТРІЯ, ДИТЯЧІ ІНФЕКЦІЇ»

Svetlana Tarnavska

*PhD, Associate Professor of Department of Pediatrics and children infectious diseases
HSEEU "Bukovinian State Medical University", Chernivtsi, Ukraine*

Olga Shahova

*PhD, Assistant of Department of Pediatrics and children infectious diseases
HSEEU "Bukovinian State Medical University", Chernivtsi, Ukraine*

Тарнавська С.І.

доцент кафедри педіатрії та дитячих інфекційних хвороб ВДНЗУ «Буковинський державний медичний університет»

Шахова О.О.

*асистент кафедри педіатрії та дитячих інфекційних хвороб ВДНЗУ «Буковинський державний медичний університет»
вул. Руська, 207А, м. Чернівці, Україна, 58002*

Resume. The article presents a comparative analysis of the quality of training of the graduate students of the discipline "Pediatrics, childhood infections." The efficiency of the informative communicative technologies of teaching as one of the key methods of preparing of future skilled specialists was evaluated.

Key words: innovative teaching methods, informative communicative technologies

Резюме. У статті наведено порівняльний аналіз якості навчання студентів випускних курсів з дисципліни «педіатрія, дитячі інфекції». Оцінено ефективність інформаційно-комунікаційних технологій навчання, як однієї з ключових методик підготовки майбутніх кваліфікованих фахівців.

Ключові слова: інноваційні методи навчання, інформаційно-комунікаційні технології.

Актуальність. В сучасних ринкових умовах за наявності глобальної інформаційної системи освіти, якісна вища медична освіта асоціюється із підготовкою кваліфікованих спеціалістів, здатних ефективно та професійно працювати за спеціальністю та конкурувати на ринку праці[1].

Традиційна підготовка студентів, спрямована лише на здобуття певних знань та вмінь, є недосконалою [2]. Тому метою вищого навчального закладу є не тільки випуск спеціалістів, які б отримали якісну підготовку, але й розробку принципово нових інформаційно-комунікаційних технологій та застосування активного менеджменту для успішного конкурування в сфері освіти [4].

В зв'язку з цим, застосування інноваційних технологій навчання, які базуються на сучасних інформаційних платформах, сприяє кращому та ефективнішому засвоєнню знань, дозволяє вирішувати нові задачі, формуючи новий світогляд у студентів, спроможних до навиків самостійного та творчого пошуку нової інформації [3]. Формування творчої активної особистості, креативного та нестандартного мислення, вміння швидко оцінювати ситуацію та приймати конкретні рішення є цінними якостями майбутніх фахівців, які можуть їм швидко адаптуватися на ринку праці.

Мета дослідження. Метою роботи було оцінити ефективність застосування різних інноваційних методик навчання для підвищення якості підготовки студентів 5 та 6 курсів з дисципліни «педіатрія, дитячі інфекції».

Матеріал та методи дослідження. На базі кафедри педіатрії та дитячих інфекційних хвороб Буковинського державного медичного університету проводилась порівняльна оцінка ефективності підготовки 133 студентів 5-6 курсів спеціальностей «педіатрія»

та «лікувальна справа» з дисципліни «педіатрія, дитячі інфекційні хвороби». I-у групу склали 108 студентів 5 курсу спеціальності «лікувальна справа» та «педіатрія», II групу – 25 студентів 6 курсу спеціальності «педіатрія».

Студенти навчалися за кредитно-модульною системою з використанням елементів дистанційного навчання. Вивчення дисципліни «педіатрія, дитячі інфекції» на 5 курсі проводили за окремими змістовими модулями: неонатологія, пульмонологія та гематологія, дитячі інфекційні хвороби, а на 6 курсі - з наступних розділів педіатрії: пульмонологія, кардіологія, гематологія, нефрологія, неонатологія, ендокринологія, гастроентерологія, амбулаторно-поліклінічна допомога дитячому населенню. Загальна тривалість циклу навчання для студентів 5 курсу становила - 18 днів, а 6 курсу – 50 днів із середньою тривалістю кожного модуля – 5 днів (30-35 академічних годин).

Усім студентам проводили анонімне анкетування за допомогою анкети, яка містила 12 запитань, які стосувалися методики викладання дисципліни «педіатрія, дитячі інфекції», відношення студентів до навчання, усвідомлення професійної актуальності набутих знань та якості надбання професійних вмінь та навичок.

Статистична обробка одержаних результатів проводилася на персональному комп'ютері з використанням пакету прикладних програм "Statistica 5.0". З позицій клінічної епідеміології визначали відносний ризик (ВР) та відношення шансів (ВШ) реалізації події.

Результати дослідження. Результати анонімного анкетування продемонстрували, що майже у 92% студентів 6 курсу спеціальності «педіатрія» мотивацією до навчання було прагнення одержати нові знання. Натомість зазначений мотив спонукав до навчання

лише 41,6% ($p < 0,05$) студентів 5 курсу, причому кожний десятий з респондентів (14,8%) вказав, що відвідувати заняття є просто їх обов'язком як студента.

Суворий контроль з боку викладача, на думку студентів, в однаковій мірі спонукав до навчання 3,7% та 4,0% ($p > 0,05$) студентів 5 та 6 курсів відповідно.

Слід відзначити, що при підготовці до практичного заняття дві третини (72%) студентів 6 курсу та лише п'ята частина студентів 5 курсу (22,4%, $p < 0,05$) застосовувала наповнення середовищ дистанційного навчання MOODLE, що свідчило про прагнення одержати лише відібрану конкретну інформацію у студентів випускного курсу. Підготовку до занять за допомогою обов'язкової та додаткової літератури рекомендованої викладачем або обраної самостійно, як метод підготовки до практичних занять обрали 30,0% та 8,0% ($p < 0,05$) студентів 5 та 6 курсів відповідно.

Проте, 80% студентів 6 курсу та лише 24,7% студентів 5 курсу ($p < 0,05$) зазначили, що їм не вистачало бажання вчитися на «відмінно», що, можливо, пов'язане з невизначеними перспективами та проблемами працевлаштування студентів випускного курсу.

Як перешкоду для відмінного навчання такі проблеми, як відсутність сучасної літератури у бібліотеці або доступу до інтернету, зазначили 23,7% та 4,0% ($p < 0,05$) студентів 5 та 6 курсів відповідно, що свідчить про існування певного досвіду пошуку інформації у студентів старших курсів на тлі зростання в них мотиваційного рівня.

Проте частина респондентів обох груп вважаюла, що на заваді успішному навчанню є відсутність примусу/стимулу з боку викладача: 11,8% та 8,0% ($p > 0,05$) у I та II групах відповідно.

Серед опитаних студентів рівень успішності I групи був вищим, ніж у групі порівняння. Так, на «добре» та «відмінно» навчалися 46,2% опитуваних I групи та лише 32,0% респондентів II групи. Водночас, на «задовільно» та «добре» навчалися 41,7% та 60,0% студентів I та II груп відповідно. Низьку задовільну успішність реєстрували в обох групах з однаковою частотою 8,3% та 8,0% відповідно.

Під час анкетування встановлено, що більшість студентів вважали, що візуалізація нового матеріалу допомагає у засвоєнні отриманої інформації. Так, застосуванню ілюстрованих лекцій у навчанні віддають перевагу 41,6% студентів I групи та 28,0% респондентів II групи. Водночас використання відео-слайдів схвалюють дві третини (60%) студентів 6 курсу та лише кожен третій (37%, $p < 0,05$) представник 5 курсу. Цікаво відмітити, що не конспектують лекційний матеріал кожен десятий студент 5 курсу (9,2%), а кожен десятий представник (12%) 6 курсу не визначився у методах подачі лекційного матеріалу, що також свідчить про низьку зацікавленість цих студентів.

Переважає більшість студентів 6 курсу (72%) віддають перевагу вільній дискусії при розборі матеріалу на занятті, за якої кожен учасник дискусії висловлює свою думку та, маючи певний багаж знань, виступає від свого імені самостійно. Натомість лише третина студентів 5 курсу (37,9%, $p < 0,05$) бажають прийняти участь у вільній дискусії, що свідчить про недосконалість самостійного вирішення конкретної проблемної ситуації. Проте віддають перевагу груповій дискусії 52,1% респондентів 5 курсу, обираючи методику за якої викладач скеровує напрямок дискусії студентів. Отже на 6 курсі вірогідно зростали шанси прихильності студентів до самостійного вирішення проблемної ситуації за допомогою вільної дискусії: відносний ризик – 1,9 (95%ДІ: 1,4 – 2,7), при співвідношенні шансів

– 4,4 (95%ДІ: 2,4 – 7,9).

Професійна спрямованість майбутніх фахівців-педіатрів проявлялася також в тому, що дві третини (60%) студентів 6 курсу спеціальності «педіатрія» вважали здобуті на кафедрі знання фундаментальними, які визначають світогляд майбутніх лікарів на тривалий час. Серед представників I групи формування фундаментальних знань з дисципліни «педіатрія, дитячі інфекції» відзначили 34,9% ($p < 0,05$) студентів, що відповідало кількості студентів зі спеціальності «педіатрія».

Коригувальними та доповнювальними знаннями вважають здобуті на кафедрі 38,7% та 20,0% ($p > 0,05$) студентів I та II групи відповідно.

Проте кожен десятий представник I (14,1%) та II (12,0%) групи не зміг визначитись у певній базі знань, який він здобув на кафедрі, що свідчило про низьку зорієнтованість та зацікавленість у майбутній професії ряду опитаних.

Водночас, про переважну професійну зрілість студентів 6 курсу свідчило те, що 64% студентів віддавали перевагу застосуванню кейс-методу або методу моделювання реальної ситуації, розв'язання якої відбувається самостійно. Представники I групи застосування кейс-методу потребували у 27,7% ($p < 0,05$) випадків. Майже однаковою є частка студентів (21,1% та 24,0% представників I та II груп), які, як варіант практичного заняття, обирали роботу в малих групах, кожна з яких формує відповідь на свою частину запитання.

Проте п'ята частина студентів 5 курсу (21,3%) домінуючим варіантом проведення заняття вважали мозковий шторм, коли при постановці певного конкретного запитання всі швидко відповідають. Цікаво, що жоден представник 6 курсу даний метод навчання не обрав.

Переважає більшість студентів (39,6% та 72,0%, $p < 0,05$) респондентів I та II груп вважали, що їх підготовка з дисципліни «педіатрія, дитячі інфекції» на кафедрі є доброю. Проте не вистачило практичних вмінь 48,1% студентів I групи та 24% представникам II групи.

Таким чином, оцінка ефективності застосування інформаційно-комунікаційних технологій при вивченні дисципліни «педіатрія, дитячі інфекції» продемонструвала найвиразнішу мотивацію відвідування занять та вивчення дисципліни у студентів 6 курсу спеціальності «педіатрія», що вірогідно пов'язано із професійною мотивацією даної категорії студентів. Незважаючи на відносно нижчі показники успішності даної категорії студентів в цілому, чітко прослідковується прагнення більшої частини студентів отримати фундаментальні знання з дисципліни, бажання працювати самостійно, прагнення прийняття конкретних практичних рішень, вміння корегувати дії у разі виникнення проблемних ситуацій. Проте залишається незначна частка респондентів, які мають низьку мотивацію у отриманні нових знань та вмінь, що пов'язано із невирішеними проблемами та невизначеністю працевлаштування.

Висновки.

1. Професійний вибір студента зумовлює виразнішу ефективність інноваційних методів навчання з дисципліни «педіатрія, дитячі інфекції».

2. У студентів 6 курсу спеціальності «педіатрія» в зв'язку з професійною мотивацією вірогідно зростали шанси прихильності студентів до самостійного вирішення проблемної ситуації за допомогою вільної дискусії: відносний ризик – 1,9 (95%ДІ: 1,4 – 2,7), при співвідношенні шансів – 4,4 (95%ДІ: 2,4 – 7,9).

Література.

1. Волосовець О.П. Попередні підсумки запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих медичних навчальних закладах та шляхи подальшого удосконалення його організації / [В.В. Вороненко, О.П. Волосовець, Ю.С. П'ятницький та ін.] // *Медична освіта*. 2012. №2. С.18-22.
2. Геруш І.В. Дистанційні технології навчання як одна з інноваційних технологій у навчальному процесі / І.В. Геруш, В.А. Гайдуков, Ю.С. Букатару, І.М. Маринчина // *Медична освіта*. 2012. №3 (додаток). С.35-37.
3. Мамадалиев К. Р. Инновационные технологии в обучении / К. Р. Мамадалиев // *Молодой ученый*. 2012. №11. С. 450-452.
4. Трофименко А.С. Инновационные методы обучения в высшем образовании/ Трофименко А.С.// *Sci-Article.ru*. 2014. №13. С.68-80.

References:

1. Volosovec' O.P. Poperedni pidsumki zaprovadzhennya kreditno-modul'noi sistemi organizacii navchal'nogo procesu u vishchih medichnih navchal'nih zakladah ta shlyahi podal'shogo udoskonalennya jogo organizacii / [V.V. Voronenko, O.P. Volosovec', YU.S. Pyatnic'kij ta in.] // *Medichna osvita*. 2012. №2. S.18-22.
2. Gerush I.V. Distancijni tekhnologii navchannya yak odna z innovacijnih tekhnologij u navchal'nomu procesi / I.V. Gerush, V.A. Gajdukov, YU.S. Bukataru, I.M. Marinchina // *Medichna osvita*. 2012. №3 (dodatok). S.35-37.
3. Mamadaliev K. R. Innovacionnye tekhnologii v obuchenii / K. R. Mamadaliev // *Molodoj uchenyj*. 2012. №11. S. 450-452.
4. Trofimenko A.S. Innovacionnye metody obucheniya v vysshem obrazovanii/ Trofimenko A.S.// *Sci-Article.ru*. 2014. №13. S.68-80.

УДК 37.026

GAMING IN PROFESSIONAL TRAINING OF A CONTEMPORARY STUDENT

ІГРОВА КОМПОНЕНТА У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СУЧАСНОГО СТУДЕНТА

Trefanenko I.

*associate professor,
candidate of medical studies,
Bukovina Medical University*

Трефаненко І.В.

*к.мед.н., доцент кафедри внутрішніх хвороб
Буковинського медичного університету*

Soloviova O.

*assistant, candidate of philology,
ChNU named after YuriiFedkovych*

Соловійова О.В.

*к.ф.н., асистент кафедри англійської мови
ЧНУ імені Ю.Федьковича*

Grechko S.

*associate professor,
candidate of medical studies,
Bukovina Medical University*

Гречко С.І.

*к.мед.н., доцент кафедри внутрішніх хвороб,
фізичної реабілітації та спортивної медицини
Буковинського медичного університету*

Summary: Huge bulk of complicated information and considerable increase of hours spent on self-education in preparation of modern specialist motivate a teacher to search for more practical and motivating methods of teaching. We define games as one of such methods. The aim of the present article is to look for ways to realize games as method and means of teaching for higher educational institutions on different stages of the teaching/learning process.

Key words: reproductive games, research games, creative games

Анотація: Великі обсяги складної інформації та збільшення годин для самостійної роботи при підготовці сучасного фахівця мотивують викладача до пошуків більш практичних та мотивуючих методів навчання. До таких методів ми відносимо гру. Мета статті полягає у пошуку шляхів реалізації гри як методу та інструменту навчання для вищих навчальних закладів на різних етапах навчального процесу.

Ключові слова: репродуктивна гра, пошукова гра, творча гра.

Сучасний освітній процес, що мотивується вимогами суспільства та економіки, зацікавлений в створенні конкурентоспромож-

ного фахівця. В першу чергу це означає не стільки завантаження енциклопедичних знань, скільки набуття досвіду та здатності ви-

рішувати щоденні та нетривіальні завдання в своїй практиці. В кожній освітній програмі, як в Україні так і закордоном, підкреслюється вміння застосування набутих навичок та вмінь на практиці. І дійсно, це не викликає заперечень: нічого не допомагає зрозуміти, засвоїти та запам'ятати краще ніж спроба зробити/пояснити/описати щось самостійно, усвідомлюючи та відчуючи важливість цього дійства. Саме тому, важливим елементом практичної реалізації навичок та знань виступає в аудиторному процесі навчання студентів гра.

Введемо визначення гри як елементу навчального процесу. Цікавим виявляється факт, на який вказує в статті О. Ковальчук, що у вітчизняній психолого-педагогічній науці немає чіткої визначеності щодо трактування сутності гри, яка використовується у навчальному процесі. Для позначення цього виду навчальної діяльності студентів учені використовують низку понять ("ділова гра", "навчальна ділова гра", "навчальна гра", "рольова гра", "навчальна рольова гра", "дидактична гра" тощо) [1, с. 90]. Дещо ширшим постає визначення, яке ми знаходимо у західних науковців: гра – це діяльність, яка часто має розважальний характер, що керується чіткими правилами, які поєднують певний ступінь стратегії у випадку одного чи більше учасників, які співпрацюють чи конкурують один з одним через використання знань та навичок у своєму прагненні досягти визначену мету [5, с. 935].

Визначимо ключові слова у визначенні і зупинимось на кожному з них детально з метою тлумачення унікальності гри як навчального інструменту: розважальний характер, чіткі правила, учасник, використання вмінь та навичок, досягнення визначеної мети.

Найважливішим питанням постає роль учасника/студента в грі. А саме чи має вона бути свідомою і керуючою, чи достатньо навчатись із задоволенням, не усвідомлюючи сам процес, як це відбувається у грі серед дітей? На цю тему піднімаються дискусії серед педагогів: одні [7] стверджують, що саме втілення в роль і занурення в гру дає неабиякий результат як симуляція ситуації, інші [8], думку яких підтримуємо ми, вважають, що саме усвідомлення процесу навчання у грі є навчанням. Адже, таким чином ми даємо можливість студентам стати не просто учасниками гри, але й учасниками навчального процесу: вони можуть вирішувати чи потрібні їм певні навички, оцінювати свій рівень готовності до запропонованої ситуації та заповнювати лакуни в даній темі.

Такий підхід до студентів як до партнерів учбового процесу вимагає від них якісно іншого ставлення і ставить певні вимоги до етапів гри.

Етапи гри

Методика проведення професійних ігор має різнобічний характер. Але у будь-якому разі ігри проводяться за певною моделлю, яка складається з таких етапів: підготовка учасників гри; вивчення ситуації, інструкцій, настанов та інших додаткових матеріалів; проведення гри; аналіз, обговорення та оцінка результатів гри.

Етап підготовки учасників гри включає:

- визначення теми гри і опрацювання проблемної ситуації;
- формулювання основної мети гри і встановлення її правил;
- опрацювання конкретних завдань щодо визначення її форм;
- затвердження організації гри та форми її проведення;
- визначення посадових осіб, ролі яких будуть виконуватися під час гри;
- моделювання навчальної ситуації на основі заздалегідь опрацьованих матеріалів;
- видача учасникам гри, експертам та іншим особам пакету документів і матеріалів, необхідних для вирішення дидактичної проблеми.

Зміст етапу вивчення дидактичної ситуації, інструкцій, настанов і низки інших матеріалів, які потрібні для розв'язання навчальної проблеми, такий:

- вивчення основних матеріалів;
- збирання додаткової інформації та її систематизація;
- отримання інформації у педагога, експерта;
- здійснення певних контактів між учасниками ігор, коли є така необхідність;
- опрацювання необхідних документів і підготовка навчально-методичної бази.

Існує безліч підходів до класифікації гри. Одностайності серед науковців щодо точного визначення та термінології не має. Деякі автори поділяють ігри на розважальні, навчальні, експериментальні, дослідницькі, операційні та операційно-дослідницькі; пропонується жанровий поділ за активністю учасників та за видом діяльності тощо [6, с. 91]. За освітніми цілями, на думку Л. Джаффе [6, с. 93], ігри поділяються на репродуктивні ігри, пошукові та симуляційні ігри. Симуляційні ігри – це удавані, але пов'язані з реальністю, конфлікти або проблемні ситуації, які потрібно вирішити в рамках правил гри. Доповідь після завершення гри є важливою частиною двох останніх різновидів гри. Частково така доповідь має на меті перевірку засвоєного матеріалу, а частково вона повертає учасників процесу до принципу усвідомлення навчального компоненту гри.

Вимоги до гри:

1. Гра має мати чіткі цілі, пов'язані з метою заняття та відповідати цілям курсу.
2. Результат досягнення цілей повинен бути очевидним і зрозумілим учасникам.
3. Гра повинна відповідати потребам студентів, як навчальним так і соціальним.
4. В процесі має бути закладено проблемну компоненту: вирішити проблему, перемогти, вкластися в час, здолати перешкоду тощо.
5. Умови гри (як і її результат) повинні бути зрозумілими і чіткими, інструкції не повинні викликати питань чи містити двозначності.
6. Гра повинна включати елемент перевірки засвоєних знань/навичок.
7. Відсутність помилок чи неточностей є необхідним.

Однак, вимоги до гри як елемента навчального процесу створюють ряд перепон для викладачів у ефективному використанні усього прийому. До таких ми відносимо:

1. Часові обмеження. Це обмеження реалізується в двох аспектах: вмістити ігри в обмежену сітку годин дисципліни, з одного боку, та досягти результату в рамках академічної години, з іншого. Важливим аспектом введення ігрової компоненти має бути її регулярність, адже, як показує досвід, одноразове використання гри супроводжується підвищеним емоційним навантаженням, яке заважає досягнути потрібного рівня усвідомлення, а отже і ефективності навчального процесу. Це стосується зокрема симуляцій та симулятивних ігор. Отже, виділення часу для гри на регулярній основі викликає ускладнення при обмеженій кількості навчальних годин. В той самий час гра вимагає підготовки, детальних роз'яснень та ретельної проробки структури, що інколи не вкладається у дві академічні години.
2. Конкуренція. Складна атмосфера в групах або психологічні особливості студентів можуть створювати перешкоди для успішності навчального прийому. Студенти, які програли чи не досягли потрібного результату, можуть відчувати роздратування і небажання приймати участь в подальшому. Конфлікт в групі, що розкрива-

ється в процесі гри, може унеможливити отримання результату і, отже, завершення гри.

3. Відповідність гри потребам студентів. Питання полягає не тільки у відповідності гри певним вимогам курсу, але й у відповідності теми та завдання рівню, соціальному статусу та інтересам студентів. Викладач повинен усвідомити, що завдання зацікавить студентів лише у тому випадку, якщо відповідатиме критеріям студентів.

4. Відсутність обговорення після гри. Відсутність часу або недостатня підготовка та усвідомлення результату часто приводять до нехтування обговоренням. Робити це не можна ні в якому разі, оскільки студенти втрачають зв'язок між грою та навчальною діяльністю, не звертають увагу на деякі аспекти і не оцінюють самі себе та свою діяльність. Обговорення дає змогу не тільки проговорити зроблене та поділитись враженнями та досвідом, воно ставить студентів в один ряд з викладачем: треба осмислити, оцінити і виразити набутий досвід і свою роль [4, с. 109].

Використання ігор можливе на усіх рівнях когнітивного процесу: від простої передачі інформації з її подальшим засвоєнням, сприйняття більш складних процесів та набуття вмінь і навичок до процесів синтезу знань та оцінної діяльності. Оскільки гра – це орієнтований на студента процес, інтерактивний та динамічний, який генерує захоплення, радість та ентузіазм, то саме гра дозволяє уникнути одноманітності, фрустрації та втрати мотивації. В цьому полягає розважальний елемент, який виокремлює гру серед інших інструментів навчального процесу.

Визначивши ключові моменти для реалізації гри як одного з найбільш успішних інструментів навчання, нашим завданням ми бачимо розробку комплексу ігрових вправ на різних етапах навчального процесу. Навчальний процес включає три основні методичні етапи. Це етап презентації нового матеріалу, етап тренування та етап практики в застосуванні засвоєного матеріалу у процесі перевірки/тестування в різних видах діяльності. Використання ігрового компонента дозволяє активізувати діяльність на всіх рівнях пізнавальної діяльності. Таким чином, ми, поділяючи пізнавальний процес на 3 рівні, будемо розглядати імплементацію різних видів гри на етапах 1) ознайомлення/презентація нового матеріалу, 2) закріплення та 3) перевірки.

- На етапі презентації нового матеріалу навчальна гра для студентів допоможе розв'язати два важливих взаємозалежних завдання — зацікавити студентів новою темою і зробити зміст теми зрозумілим. У цих іграх часто використовують прийоми перетворення інформації, роз'яснення або «переклад» термінів і теорій, прийом порівняння незнайомого із чимось відомим.

- На етапі закріплення можливі всі три види гри для досягнення високих результатів та підвищення мотивації студентів. На цьому етапі ми ставимо мету повторити матеріал, що було подано на етапі презентації та провести ревізію засвоєного – достатньо/недостатньо.

Варіанти, які ми пропонуємо: а) ігри: засвоєння термінологічного апарату за допомогою кросвордів, пазлів, настільних ігор, сканвордів (ігор репродуктивного типу); б) ігри-симуляції дозволяють залучити частину знань з попередніх галузей та з нової теми, визначити, що потрібно для успішної реалізації набутих знань; в) симуляції, які дозволять студентам зрозуміти та в подальшому перекрити лакуни в темі до початку етапу перевірки.

Гра є корисною на етапі контролю засвоєння знань. Під час гри спрацьовує механізм змагання та реалізації, що сприяє максимальному самовираженню студентів.

Виходячи із запропонованих критеріїв, ми пропонуємо наступні ігри як зразок можливостей цього інструменту для різних тем та

спеціальностей. Ми зосередились на можливостях використання гри у ВНЗ, що готують філологів або лікарів.

Пошукові ігри на етапі презентації матеріалу:

Приклад 1:

Назва: Гра-вправа на визначення підходящого слова для поняття.

Мета: презентація словника до теми.

Завдання: поєднання незнайомого слова з картинкою на час, застосовуючи асоціативний ряд, попередні знання, інтуїцію.

Презентація завдання: Студентам оголошується завдання: поєднати слова, надруковані на папері з картинками, які їх позначають на думку студентів. Команда, яка коректно виконує завдання перша, – переможець.

Оцінювання: викладач перевіряє коректність поєднання.

Обговорення гри-вправи: послідовне обговорення кожного слова/поняття з детальним аналізом і можливим вживанням в контексті.

Приклад 2:

Гра-змагання для студентів-медиків курсу на занятті «Ведення хворого з бронхообструктивним синдромом».

Мета: навчитись оцінювати функцію зовнішнього дихання у хворих з бронхообструктивним синдромом.

Матеріали: набір (для кожної групи) спірограм з різними варіантами порушень функції зовнішнього дихання, в т.ч. у хворих з бронхообструктивним синдромом.

Презентація завдання: серед усіх спірограм виокремити набори, що вказують на наявність у хворого бронхообструктивного синдрому та диференціювати зворотність обструкції за ними.

Оцінювання: ігри-змагання оцінюється за критеріями правильності та швидкості

Репродуктивні ігри на етапі засвоєння знань:

Приклад 1:

Група студентів, що вивчають іноземну мову (8 чоловік).

Рівень Upper-Intermediate/B2.

Тема заняття “Travelling: Tours”, репродуктивні ігри: закріплення матеріалу.

Час проведення: 30 хвилин.

Матеріал: настільна гра з клітинками, що містять визначні місця України та інших країн світу.

Правила та завдання: Студентам повідомляється, що завдання гри – першим дістатись фінішу. Процедура: по черзі кидати кубик, ходити на відповідну кількість клітинок, попавши на відповідну клітку описати її (використання вокабуляру “Визначні місця”), описати як доїхати до неї (вокабуляр “Транспортні засоби”), бонус: вказати додаткову інформацію.

Приклад 2:

Група студентів-медиків.

Тема заняття «Ведення хворого з набряковим синдромом», репродуктивні ігри, закріплення матеріалу з теми.

Матеріал: перелік хвороб, які перебігають з набряковим синдромом, перелік лабораторних та інструментальних методів обстеження, перелік лікарських груп препаратів.

Мета: перевірити засвоєння вміння провести диференційоване обстеження хворого з набряковим синдромом з патогенетичним підходом до лікування цієї нозології.

Правила та завдання: Студентам дається нозологія з набряковим синдромом перебігу. Він повинен підібрати зі списків та сформулювати план обстеження, оформити лист лікарських призначень. Бонус: провести реабілітацію та вторинну профілактику визначеної нозології.

Творчі ігри на етапі оцінювання знань

Приклад 1:

Група студентів, що вивчають іноземну мову (8 чоловік).

Рівень Upper-Intermediate/B2.

Тема “Travelling: Tours”, заняття гра-симуляція: Finding a Travel Agent.

Час на підготовку: 1 тиждень.

Час проведення: 80 хвилин.

Мета: перша група – визначити мету та бажані особливості своєї подорожі (тип готелю, номера, транспорту, бажаний вид та засоби відпочинку тощо); друга група – створити туристичний продукт, який зацікавить клієнтів (розробка трансферу, номерів, типу кейтерінгу, програми відпочинку).

Підготовка: Для обох груп визначається словниковий набір, обов’язкові пункти для обговорення (тип житла, тип транспорту), бюджет подорожі, країна призначення. Для студентів пропонуємо джерела для отримання реальної інформації (туристичні веб-сайти, каталоги, цінні пропозиції). Артикулюється мета: 1) знайти найкращий варіант відпочинку в межах наявного бюджету, 2) створити конкурентоспроможний продукт на ринку туристичних послуг.

Оцінка результатів: пропонується на основі 3 параметрів: 1) самооцінка, 2) оцінка “від 360 градусів” (усіх хто співпрацював в групі), 3) досягнення мети. Перші два пункти включають вживання лексики з теми, розуміння конструкцій, третій – розуміння теми як соціального явища.

Приклад 2:

Група студентів-медиків, тема “Ведення хворого з болем в грудній клітці”, заняття: консиліум лікарів; кількість студентів: 12.

Мета: визначити захворювання, призначити лікування.

Підготовка: студенти отримують перелік хвороб, які провокують больовий синдром в грудній клітці та були ними вивчені на попередніх курсах навчання з терапевтичних дисциплін. Кожному в групі дається діагноз, з якого він має створити історію зі скаргами, даними анамнезу та об’єктивними змінами, даними додаткових методів обстеження.

Пояснення ситуації: кожен студент по черзі виступає у ролі пацієнта з невизначеним діагнозом. Його колеги в цей час виступають у ролі лікарів, які мають на меті визначити його діагноз та призначити відповідне лікування. Важливим фактором є активність та впевненість у своєму рішенні.

Оцінювання: оцінювання здійснює викладач, але з урахуванням думки студентів, яку вони висловлюють після отримання усіх результатів.

Отже, гра в навчальному процесі при доречному використанні може стати інструментом створення мотивації, підвищення статусу студента до рівня партнера, реалізації вмінь, знань та навичок у максимально наближеному до реального середовищі. Серед вправ виділяють три основні типи, які визначаються як до речі в аудиторії: репродуктивні, пошукові та творчі. Хоча існує загальна думка, що етап презентації нового матеріалу недоречний для використання ігор ми заперечуємо цю думку, пропонуючи, в першу чергу, пошукові ігри. Репродуктивні вправи є універсальними з точки зору свого використання для усіх рівнів студентів та етапів заняття.

Список літератури:

1. Ковальчук О. *Дидактичні ігри як метод активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі вивчення педагогіки* / О. Ковальчук // *Вісник Львівського університету*. – 2004. – Вип. 18. – С. 89-97.
2. Корносенко О. *Аналітичні аспекти використанн ягри у системі освіти* / О. К. Корносенко // *Збірник наукових праць Полтавського держ. педагогічного університету ім. В.Г. Короленка: Педагогічні науки*. – 01/2012. – Вип.1(54): Педагогічні науки. – С. 36-41.
3. Куліш І.М. *Дидактична гра як засіб активізації навчальної діяльності студентів університету: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.09 – теорія навчання* / І.М. Куліш. – К., 2003. – 20 с.
4. Щербань П. *Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: [навч. посіб.] / П. Щербань*. – К.: Вища школа, 2004. – 207 с.
5. Beylefeld A. *A gaming approach to learning medical microbiology: students' experiences of flow* / Beylefeld A., Struwig M. // *Medical Teacher*. – 2007, № 29. – P. 933 – 940.
6. Bredshaw M. *Innovative Teaching Strategies in Nursing and Related Health Professions* / Bredshaw M., Lowenstein A. – Burlington: Jones & Bartlett Learning, 2013. – [6th edition]. – 532 p.
7. Kapp K. *The gamification of learning and instruction: Game-based methods and strategies for training and education*. – San Francisco: Pfeiffer, 2012. – 478p.
8. Oblinger D. *Simulations, Games, and Learning* / D. Oblinger // *EDUCAUSE [electronic version: net.educause.edu/ir/library/pdf/ELI3004.pdf]* – May, 2006. – 6 p.

References.

1. Koval'chuk O. *Didaktichni igri yak metod aktivizacii navchal'no-piznaval'noi diyal'nosti studentiv u procesi vivchennya pedagogiki* / O. Koval'chuk // *Visnik L'vivs'kogo universitetu*. – 2004. – Vip. 18. – S. 89-97.
2. Kornosenko O. *Analitichni aspekti vikoristann yagri u sistemii osviti* / O. K. Kornosenko // *Zbirnik naukovih prac' Poltav's'kogo derzh. pedagogichnogo universitetu im. V.G. Korolenka: Pedagogichni nauki*. – 01/2012. – Vip.1(54): Pedagogichni nauki. – S. 36-41.
3. Kulish I.M. *Didaktichna gra yak zasib aktivizacii navchal'noi diyal'nosti studentiv universitetu: avtoref. dis. kand. ped. nauk: 13.00.09 – teoriya navchannya* / I.M. Kulish. – K., 2003. – 20 s.
4. SHCHerban' P. *Navchal'no-pedagogichni igri u vishchih navchal'nih zakladah: [navch. posib.] / P. SHCHerban'*. – K.: Vishcha shkola, 2004. – 207 s.
5. Beylefeld A. *A gaming approach to learning medical microbiology: students' experiences of flow* / Beylefeld A., Struwig M. // *Medical Teacher*. – 2007, № 29. – P. 933 – 940.
6. Bredshaw M. *Innovative Teaching Strategies in Nursing and Related Health Professions* / Bredshaw M., Lowenstein A. – Burlington: Jones & Bartlett Learning, 2013. – [6th edition]. – 532 p.
7. Kapp K. *The gamification of learning and instruction: Game-based methods and strategies for training and education*. – San Francisco: Pfeiffer, 2012. – 478p.
8. Oblinger D. *Simulations, Games, and Learning* / D. Oblinger // *EDUCAUSE [electronic version: net.educause.edu/ir/library/pdf/ELI3004.pdf]* – May, 2006. – 6 p.

УДК 371.1

ESSAY OF EDUCATION SYSTEM DEVELOPMENT IN SOUTH OSSETIA

ОЧЕРК РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ЮЖНОЙ ОСЕТИИ

Tskhovrebova O.D.

Ph.D, professor,
honoured scientist of the Republic of South Ossetia,
chovol@mail.ru

Цховребова О.Д.,

кандидат педагогических наук,
профессор, заслуженный деятель науки республики
Южная Осетия,
chovol@mail.ru

Abstract. The article considers problems of education development in South Ossetia. Basic stages of the development of education system in South Ossetia are examined. They are related to the requirements of the state. Certain problems for further development of education system related to the changes in society and tasks of informatization, using of educational technology, principles multilanguage and multicultural education and increased teachers responsibility.

Key words: history of education, education system development, problems of education, principles multilanguage and multicultural education.

Аннотация. В статье рассматриваются задачи развития современного образования в Южной Осетии, вставшей на путь собственной государственности. Показаны основные этапы развития системы образования в Южной Осетии, обусловившие сегодняшнее состояние образования. Определены задачи дальнейшего развития системы образования, связанные с информатизацией общества, использованием образовательных технологий, принципами полиязыкового и поликультурного обучения и повышением ответственности учителя.

Ключевые слова: история образование, развитие системы образования, задачи образования.

Развитие системы образования Южной Осетии связано с историей Осетии и общей историей образования в России и в Европейских странах. Особенности системы образования на ранних этапах народного воспитания и обучения осетин наследованы у предков скифов, сармат и алан, и сохранились в обрядах и традициях, в системе отношений между людьми, отношений с детьми, и характеризует период народной педагогики и практики семейного воспитания на основе принципов благородства и рыцарства (ос. агъдау). Второй этап отражает формирование системы начального образования, в связи с присоединением к России, открытие школ при церквях, где изучался осетинский язык наряду с русским языком и основы арифметики. Первыми учителями осетинских детей были священники. На третьем этапе с конца 19 века до начала 20 века и в период революции, развитие школьного дела происходило в процессе национально-государственного самоопределения. В 1917 г. Первый Всеосетинский учительский съезд постановил создать начальную школу с родным языком обучения. В Южной Осетии этот этап связан с трагическими событиями, когда при поддержке английской авиации грузинские меньшевики истребили 20 тыс. осетинского населения Южной Осетии, сожгли было более 500 осетинских сел, и полностью уничтожили школы. В связи с этим принципиальным стал вопрос о нерушимости союза с Россией. К 1920 гг. относится начало процессов развития национальной школы, ликвидация безграмотности, и строительство осетинской национальной школы, перевод на родной язык обучения 5-7 классов. Это был важнейший период восстановления системы образования в Южной Осетии, ликвидации безграмотности, подготовки качественных учебников, подготовки учительских кадров совместно с педагогами Северной Осетии.

Представителям интеллигенции Южной Осетии Тиболову А., Тедееву П., Кочиеву Б., Карсанову, Санакоеву И Кумаритову М. пришлось продумать возможности развития системы образования в Южной Осетии, подготовку учителей, строительство школ в горных районах Южной Осетии. Были открыты педагогические курсы

для учителей в каждой школе, так как не хватало педагогов. В поселке Дзау Южной Осетии были открыты две девятилетки с педагогическим уклоном, они готовили учителей начальных классов. Всего подготовлено было 150 учителей. Затем на основе одной из этих девятилеток открыли педагогический техникум под руководством Б. Кочиева. Он собрал лучших педагогов, которые преподавали разные предметы для подготовки учительских кадров.

Работа была столь успешной, что в 1932 году был открыт педагогический институт подготовки учителей для старших классов. Была открыта музыкальная школа под руководством П. Тедеева, художественное училище под руководством М. Туганова, медицинский техникум, сельскохозяйственный техникум и другие учебные заведения. Была полностью ликвидирована безграмотность [1]. Был подготовлен полный комплект учебников для начальной и семилетней школы на русском и латинском шрифте. Достижения системы образования Южной Осетии были по сути ликвидированы. Передовые учителя были уничтожены в 1937 году, подготовленные ими книги на основе латинского алфавита были сожжены. В 1938 году обучение в школах Южной Осетии было переведено на грузинскую графику, многим преподавателям было выражено недоверие, их вынудили уйти с работы и они были репрессированы. Органам народного образования Южной Осетии было предписано подготовить учебники для начальной школы на основе грузинской графики. Четвертый этап связан с началом Великой Отечественной войны, когда основная масса учителей Южной ушла на войну, одновременно произошло размежевание традиций обучения и воспитания в Северной и Южной Осетии. Это период борьбы за национальную школу в Южной Осетии, в связи с насильственным переводом школ на грузинский язык обучения, перевод на грузинскую графику в письме и чтении, которые привели к одномоментной безграмотности большинства населения Южной Осетии, и протестные выступления в среде студентов, жестоко подавленные грузинскими властями. Осетинские школы Триалетской Осетии, расположенной к югу от Южной Осетии, которые курировались органами народ-

ного образования Южной Осетии, были переведены под патронат трех районов Грузии, (Хашурского, Горийского, Карельского районов) Осетинский язык и культура вытеснялись из общественной жизни, все средства тратились на подготовку новых учебников на основе грузинской графики. И что самое главное – не хватало подготовленных учительских кадров. Это привело к массовому уходу из школ детей. Только за 1952/53 учебный год из школ ушло 1668 детей, а 3332 ученика остались второгодниками. С 1953/1954 года восстановлено развитие системы образования на основе русской графики и развития осетинской школы в рамках общей истории образования в СССР и единства системы обучения в Северной и Южной Осетии. Осетинская школа развивалась в русле развития национальных школ с преимущественным обучением на русском языке. Можно признать, что в этот период основная закономерность развития осетинской системы образования заключалась в прямой зависимости от политических установок союзного и республиканского правительств и слабости механизмов этнокультурной самозащиты в осетинском обществе. Несмотря на подготовку педагогических кадров в рамках факультетов начального образования и факультета осетинского языка и литературы, стремления к построению системы образования в Южной Осетии, целостной системы национального образования не было, на фоне модернизации школ в стране [2]. Это было связано с тем, что программа языкового строительства, положенная в основу образовательной деятельности, не учитывала тенденций развития языковой и политической ситуации в Осетии. Южная Осетия на многие годы была оторвана от Северной Осетии в области языкового строительства и образования, несмотря на то, что был утвержден единый литературный язык на основе одного из говоров иронского диалекта, который использовался в качестве языка художественной литературы. А образование потеряло необходимую связь с национальной культурой и повседневной жизнью осетин, несмотря на функционирование осетинского театра, ансамбля народных инструментов, ансамбля осетинского танца. Новый этап развития образования связан с распадом СССР и началом очередной грузинской агрессии с 23 ноября 1989 года. Почти 20 лет до 2008 года длилось уничтожение осетинских школ, осетинских сел, (сожжено было 117 сел, школы) в Южной Осетии, а осетины из Триалетской Осетии составили основную массу беженцев в Северной Осетии.

С 2008 года по настоящее время с приобретением государственности Южной Осетии, было установлено два государственных языка – осетинского и русского, и подчеркнута необходимость изучения европейских языков – английского, немецкого, французского и испанского. Именно на этих языках опубликовано множество работ по осетинской этнографии и языку.

А для развития осетинского языка необходимо ощущение его ценности, примером может служить население Израиля, возро-

дившего мертвый язык иврит и сделавшего его государственным языком наравне с русским, английским и идишем. Основными принципами развития образования должны стать ориентация на принципы поликультурного развития, демократические и правовые ценности, развитие прав человека, которое всегда ценилось в системе взаимоотношений в Южной Осетии, возможность строить самостоятельно свое культурное и социальное будущее и одновременно включиться в международную жизнь. Для Южной Осетии оно видится в тесном взаимоотношении с Россией, выбор, который наши предки исторически сделали и неизменно ему следовали, несмотря на разные политические условия культурной жизни, обусловленные войнами. Сегодняшнее общество характеризуется социальной и политической активностью, культурно-языковой компетентностью, образовательными приоритетами и новыми профессиональными ориентациями. Функционирование сегодняшней школы в постиндустриальном информационном обществе ставит новые проблемы. Нельзя не отметить, что такая работа проводится на всех уровнях образовательных учреждений Южной Осетии. Примером является разработка под руководством доцента кафедры осетинского языка ЮОГУ З. Битаровой группой преподавателей комплекса учебно-методических материалов на осетинском языке для воспитателей детских учебных учреждений в работе с дошкольниками [3].

Развитие школьного дела в Южной Осетии связано с учетом исторического опыта развития народного образования в решении современных проблем обучения и образования. Качественное улучшение учебно-воспитательного процесса в школах Южной Осетии требует использования разнообразных методов учебной деятельности. Необходимо учитывать достижения новаторов педагогического труда в обучении билингвалов, и особенности познавательной деятельности билингвалов, компьютеризацию образовательного процесса.

Важно укреплять связи с Министерством образования России и образовательными учреждениями Северной Осетии. Нельзя не отметить огромную работу проводимую коллективом Юго-Осетинского государственного университета им. А.А.Тибилова, увязывая развитие университета с требованиями подготовки специалистов разного профиля для народного хозяйства Южной Осетии, и преодолевая трудности связанные с тем, что все еще не восстановлено здание университета, сожженное в период грузинской агрессии 2008 года. Несмотря на это, преподавателями университета оказывается бескорыстная методическая помощь учителям школ в освоении компьютерных технологий. Педагогическим сообществом Южной Осетии обсуждается возможность организации учебно-воспитательной работы в школах на основе принципов полиязыкового и поликультурного обучения и использования российских программ и учебников.

Литература:

1. Цховребова О.Д. Развитие школы в советской Южной Осетии. Цхинвал, Издательство «Ирыстон», 1974, С 168. Tskhovrebova O.D., Razvitie shkoli sovietskoi Ugnoi Osseti, Tshinval, Iriston, 1974
2. Бзаров Р.С. Очерки истории осетинской школы // Историко-филологический архив, №3, 2005. С 5. Bzarov R.C. Ocherki istorii osetinskoj sholi // Istoriko-filologicheski archive, 3, 2005.
3. Битарова З. А. Энциклопедия для самых маленьких (Подборка стихов и рассказов с картинками для детей от 6 месяцев до 4 лет). Цхинвал. «Мыхуры хадзар», 2010. Bitarova Z.A. Encyklopedia dlia camix malenkix (podborka stihov i rackazov s kartinkami dlia detei ot 6 meciacev do 4 let). Tchinval, «Mixyri hazar», 2010.

References:

1. Ckhovrebova O.D. Razvitie shkoly v sovetskoj YUzhnoj Osetii. Ckhinval, Izdatel'stvo «Iryston», 1974, S 168.
2. Tskhovrebova O.D., Razvitie shkoli sovetskoi Ugnoi Osetii, Tshinval, Iriston, 1974
3. Bzarov R.S. Ocherki istorii osetinskoj shkoly// Istoriko-filologicheskij arhiv, №3, 2005. C 5.
4. Bzarov R.C. Ocherki istori osetinskoj sholi//Istoriko-filologicheski archive,3, 2005.
5. Bitarova Z. A. EHnciklopediya dlya samyh malen'kih (Podborka stihov i rasskazov s kartinkami dlya detej ot 6 mesyacev do 4 let). Ckhinval. «Myhury hadzar», 2010.
6. Bitarova Z.A. Encyklopediya dlia camix malen'kix (podborka ctihov i rackazov c kartinkami dlia detei ot 6 meciacev do 4 let). Tchinval, «Mixyri hazar», 2010.

УДК 37.07

"THE BOLOGNA PROCESS" AND THE ORGANIZATION OF EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC PSYCHOLOGICAL LABORATORIES ARE AS THE WAY OF PROVIDING A MODERN SCIENTIFIC AND TECHNICAL BASE OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION ON PSYCHO - PEDAGOGICAL SPECIALTIES

«БОЛОНСКИЙ ПРОЦЕСС» И ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБНО-НАУЧНЫХ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ЛАБОРАТОРИЙ КАК СПОСОБ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОВРЕМЕННОЙ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ БАЗЫ ВУЗА НА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЯХ

Shadrin N.

*Doctor of psychological sciences,
Professor of Pavlodar pedagogical state institute,
Pavlodar city, Kazakhstan*

Шадрин Н.С.,

*доктор психологических наук, профессор
Павлодарского государственного педагогического
института,
Г. Павлодар, Казахстан*

The task of elaboration of objective ideas of essence and content of the "Bologna Process" is set in the article. On the example of teaching the psycho-pedagogical disciplines the advantages of organization of educational laboratories at the higher school of Kazakhstan in terms of harmonization of theoretical and practical content of the training courses, ensuring the unity of teaching and research activities, also the academic mobility are analyzed. Thus, questions of acquisition of the psycho-diagnostic equipment and development and the use of computer programs for data processing of tests and their validation are highly emphasized.

Keywords: Bologna Process, psycho-diagnostics, psychological laboratory, devices, tests, computer processing of data.

В статье ставится задача выработки объективных представлений о сущности и содержании «Болонского процесса». На примере преподавания психолого-педагогических дисциплин анализируются преимущества организации учебных лабораторий в высшей школе Казахстана в плане гармонизации теоретического и практического содержания учебных курсов, обеспечения единства обучения и исследовательской деятельности, а также академической мобильности. При этом особо акцентируются вопросы приобретения психодиагностического оборудования и разработки и использования компьютерных программ для обработки данных тестов и их валидации.

Ключевые слова: Болонский процесс, психодиагностика, психологическая лаборатория, приборы, валидизация тестов, компьютерная обработка данных.

Говоря о «Болонском процессе», не следует превращать его в какую-то догму и трактовать его как нечто юридически определенное, апеллировать к наличию некой «Болонской конвенции» и т.д. Так, например, Казахстан, считающийся участником Болонского процесса, к настоящему моменту подписал, как член ООН, множество международных конвенций, ратифицированных парламентом страны и имеющих характер законов, таких как «Всеобщая декларация прав человека» (подписана на момент принятия Казахстана в ООН), «Конвенция о правах ребенка» (1994 год) и множество других. Однако следует отметить, что Болонской конвенции как таковой в природе не существует, а основными документами

указанного «Болонского процесса» считаются Великая хартия университетов (Болонья, 1988), Лиссабонская конвенция (1997), Сорбонская декларация (Париж, 1998) и Болонская декларация (1999). Официальной датой начала процесса принято считать 19 июня 1999 года, когда министрами образования ряда европейских стран от имени своих правительств была подписана так называемая Болонская декларация (не конвенция!). Казахстан подписал эту декларацию в 2010 году. В Болонской декларации содержатся в первую очередь моменты, связанные с перестройкой организации высшего образования. Здесь выдвигается, прежде всего, требование принятия общей системы сравнимых ученых степеней. В

большинстве стран-участниц Болонского процесса устраняется возможность получения ученой степени доктора наук (которая существовала в СССР и существует сейчас в РФ и некоторых других странах) или особой ученой степени *doctor habilius* (до сих пор принята в Германии) – вместо этого вводится только ученая степень PhD, приблизительно соответствующая степени кандидата наук.

Далее вводятся два цикла учебы по формуле 3+2 (первый, бакалаврский цикл, должен продолжаться не менее трех лет, а второй, магистерский, – не менее двух; при этом, по идее, они должны приниматься на европейском рынке труда в качестве образовательных и квалификационных уровней).

Все это призвано, как считается, содействовать европейскому сотрудничеству университетов и устранению препятствий (для начала лишь на формальном, «бумажном» уровне) на пути разрывания академической мобильности студентов и преподавателей в пределах стран-участниц Болонского процесса. Конечно, возможность обучения студентов того же Казахстана за рубежом на солидной платной основе, в том числе в самых престижных вузах Европы и Америки, существовала и существует до сих пор независимо от факта принятия данной декларации. Новое заключается лишь в возможности, начав обучение в одном (относительно дешевом) университете, перевестись в вуз с высоким международным рейтингом и закончить его или же отучиться в другом вузе только один семестр и т.д.

Одной из установок, которая просматривается в упомянутых документах, является постулирование необходимости гармонизации теоретического и практического содержания преподаваемых дисциплин (что в наших условиях предполагает продуманное наращивание потенциала материально-технической базы обучения даже по гуманитарным специальностям, естественно, без профанации теоретического содержания).

Приходится констатировать, что различные теоретические и идеологические построения, возникшие у нас вокруг упомянутых выше документов «Болонского процесса», включают в себя целую лавину обширной литературы – в том числе монографии, множество диссертаций, бесчисленное число журнальных статей, интервью и т.д. В них встречается упоминание и о такой цели Болонского процесса, как «расширение европейского сознания» или даже «европейской системы ценностей».

Однако нам представляется, что Казахстан как часть евразийской цивилизации, все более интегрирующийся вместе с некоторыми другими государствами в Евразийский союз, в любом случае должен думать и о формировании единого евразийского образовательного пространства (и, если угодно, единой «евразийской системы ценностей») стран ЕврАзС. (Без чего, не говоря уже о других аргументах, свободное движение капиталов и рабочей силы в рамках Евразийского союза будет затруднено.) В связи с этим хотелось бы напомнить, что в наших публикациях мы не ставили вопрос о единой евразийской цивилизационной системе ценностей и едином евразийском ценностном сознании [4], [5].

В свете последних политических реалий (войны с участием стран НАТО, которые велись и ведутся в Ираке, Афганистане, Ливии, Сирии и которые, как теперь оказалось, имеют и далеко не соответствующие гуманным ценностям последствия) начинает, как нам кажется, немного пафосно звучать и выражение «просвещенная Европа», которое иногда муссируется в научной литературе, посвященной «Болонскому процессу».

Определенными пережестами страдает также утверждение некоторых представителей академического сообщества о фило-

софии постмодернизма как «всеобщей» философской основе Болонского процесса. Ведь как на Западе, так и, к примеру, в России, в Казахстане найдется немало видных философов, которые не приемлют философию постмодернизма в принципе.

Вообще, на наш взгляд, следовало бы чуть-чуть притушить «поток сознания» некоторых представителей академического сообщества стран СНГ, пространно рассуждающих об основах и перспективах Болонского процесса, а также несколько «приземлить» их рассуждения о пользе некоторых, определенно значимых положений Болонского процесса.

Так, помимо упомянутой продуктивной идеи академической мобильности, в документах «Болонского процесса» прослеживается мысль о необходимости определенного выравнивания реальных (а не только организационно-формальных) стандартов высшего образования в разных странах, включая сюда аспекты организации информационной среды обучения (а это также и библиотечные фонды в их «бумажном» виде, которые часто очень бедны), формирования его современной материально-технической базы (в форме создания учебных и научно-исследовательских лабораторий), компьютеризации некоторых этапов научных исследований в вузе и т.д. Некоторым из этих аспектов мы и хотели бы уделить серьезное внимание в дальнейшем изложении.

Если обратиться к вопросам оптимальной организации преподавания психологии, то следует отметить, что все историки психологии четко увязывают превращение психологии в науку с периодом организации психологических лабораторий. Это создание первой в мире психологической лаборатории во второй половине XIX века в Германии (В. Вундт, 1879), затем организация Э. Мейманом, учеником В. Вундта, первой в Европе лаборатории по педагогической психологии. В этом же контексте следует упомянуть и другого ученика В. Вундта, А.П. Нечаева, организовавшего первую лабораторию по педагогической психологии в России [3, с.321, 421] и сосланного впоследствии в Казахстан после печально известного постановления ЦК ВКП (б) по поводу «педологических извращений», вышедшего в 1935 году. Отметим, что А.П. Нечаев все же смог защитить в 1944 году докторскую диссертацию по психологии под названием «Система психофизиологических синдромов», работая профессором в Семипалатинске (Казахстан). Свой жизненный путь он закончил также в Семипалатинске в 1948 году, где был и похоронен.

Говоря более конкретно о стандартах современной подготовки бакалавров по психологии, мы не должны забывать, что бакалавр, получивший подготовку по специальности «психология» или же «педагогика и психология», призван в той или иной форме (в том числе в роли школьного психолога) реализовывать такие направления деятельности психолога, как психологическое консультирование, психотерапия и психологическая коррекция. (Хотя, понятно, что у него есть также возможность, соответственно проявив себя, пойти далее «в науку».)

Однако процессы психологического консультирования, психотерапии или психокоррекции не могут и не должны протекать вслепую: мы должны направлять их в определенное русло с учетом индивидуальных особенностей человека и с учетом их реальной (а не воображаемой нами!) динамики. Поэтому несомненно, что психологу необходимо практическое овладение набором основных психодиагностических методов, включая сюда в полной мере и разнообразные объективные, аппаратные методики, а не только достаточно простые, несколько набившие оскомину методики типа «бумага – карандаш» (например, тесты-опросники и т.п.).

Все эти и другие соображения побудили нас приложить се-

рвые усилия к реализации достаточно нового в Казахстане начинания – организации вузовской психологической лаборатории комплексной учебно-научной направленности. Такая лаборатория, под названием «Лаборатория экспериментальной психологии и психодиагностики» и была создана в г. Павлодаре (Казахстан) приказом ректора Павлодарского государственного педагогического института Н.Р. Аршабекова в марте 2013 года, чему предшествовала немалая подготовительная работа.

В Положении о лаборатории говорится, что она имеет учебно-научную направленность и призвана обеспечивать, прежде всего, методическое и организационно-техническое сопровождение таких учебных дисциплин, как экспериментальная психология, основы психологии для первокурсников, общая психодиагностика, психолого-педагогическая диагностика и т.д. Выполняет она и функции научно-методического сопровождения дипломных работ (включая консультации по статистической обработке данных с использованием студентами соответствующих компьютерных программ). Фактически наша лаборатория отчасти выполняет и функции базового психологического практикума по основам общей психологии, например тех, которые были уже достаточно давно созданы на факультетах психологии МГУ и ЛГУ. В университетах России на базовый практикум по общей психологии сейчас отводится один семестр, а иногда и более. Здесь осваиваются навыки изучения базовых психических процессов: ощущения, восприятия, мышления, эмоций и чувств и т.д., что в сколько-нибудь полноценном виде немыслимо без создания соответствующей лабораторной базы. Все это, так или иначе, формирует специалиста, способного в дальнейшем сочетать практическую работу с людьми или, допустим, преподавательскую деятельность с самостоятельными научными исследованиями, в том числе прикладной направленности.

Конечно, всем понятно и то, что смещение функций общего психологического практикума в вузе на разнообразные практики студентов в школе или колледже не достигает нужных целей. Практика в школе имеет свои задачи, отклоняться от которых мы не имеем права.

В 2013/2014 учебном году в ПГПИ был введен, пока для студентов-психологов дистанционного обучения, новый предмет – «Практикум по экспериментальной психологии и психодиагностике». В настоящее время автором статьи полностью разработан и ведется с 2014/2015 учебного года курс «Психолого-педагогическая диагностика личности» (объемом 4 кредита) с опорой на нашу лабораторную базу. При этом особое внимание, в духе упомянутых выше современных требований к учебному процессу, уделяется формированию практических навыков применения наиболее важных (классических) тестов, навыков статистической обработки данных с использованием ЭВМ, необходимых при проведении строго научных психологических исследований.

Здесь хотелось бы обратить особое внимание на учебную тему «Три направления использования корреляционного анализа в психодиагностике», два из которых посвящены способам проверки тестов на валидность и надежность на базе наших региональных выборок.

Как уже упоминалось, наша лаборатория на данный момент выполняет также функцию методического и технического сопровождения выполнения студентами дипломных работ, их творческих научных проектов, докладов на международные и республиканские конференции. Приведем лишь один пример. В исследованиях студенток-дипломниц ПГПИ Евгении Руденко, Дианы Макатовой и Татьяны Сухаревской, проведенных под руководством автора этих строк в 2013 году в музыкальном колледже г. Павлодара на

соответствующей выборке, было обнаружено (на уровне значимости $p=0,01$) наличие четкой обратной корреляции между уровнем «стремления к смыслу» (включая сюда и смысл жизни) по тесту СЖО (в адаптации Д.А. Леонтьева) и уровнем депрессии (по тесту О.П. Елисеева). Коэффициент ранговой корреляции r при этом был отрицательным и составил – 0,56.

Это маленькое «открытие» имеет и практическое значение, в частности, для превентивной суицидологии, столь актуальной сейчас в России, Казахстане других странах СНГ, где уровень подросткового и юношеского суицида высок. Ведь если мы диагностируем высокий уровень депрессии по данному тесту (а его реализация на русском и казахском языках с автоматической обработкой ответов испытуемого нами были также компьютеризированы!), то это может быть индикатором низкого уровня стремления к смыслу жизни, а значит и относительно более высокой предрасположенности к суициду. При этом наши студенты, получившие такой результат, могли бы еще поспорить с теми теоретиками, которые увязывают угрозу самоубийств в основном с высоким тревожностью личности или с ее агрессивностью и аутоагрессивностью. (На самом деле тревога в определенных ее формах плодотворна для развития личности!). Кроме того, поскольку валидность теста СЖО (созданного учениками В. Франкла) уже доказана в ряде публикаций, то наличие обратной корреляции между данными обоих тестов позволяет предположить высокую внешнюю валидность и самого теста на депрессию.

С другой стороны, компьютеризация тестовых методик позволяет обогатить и учебный процесс. Командировка автора этих строк в Омский государственный университет им. Ф.М. Достоевского (Россия), где психологическая лаборатория создана непосредственно при факультете психологии (руководитель – А.А. Маленов, являющийся также заместителем декана факультета), дала возможность многое позаимствовать из опыта их работы (начиная с прохождения основных этапов организации лаборатории). Известные психологам и психиатрам тесты на переключаемость внимания, типа черно-красной таблицы чисел Шульце, и иные методики они полностью компьютеризировали и в этом виде ввели в психологический практикум.

Отметим, что мы у себя практикуем самостоятельное создание студентами компьютерных программ для ускоренной обработки данных психологического тестирования (с автоматическим определением итогового балла по ответам испытуемого). Так, уже студенты-первокурсники у нас сами составляют программы обработки тестов на известном им со школы языке Borland Turbo Basic. (Такие программы устраняют надобность движения мышкой при введении данных, что ускоряет обработку и блокирует развитие «туннельного синдрома».)

При этом основная трудность (недооценивать ее нельзя по многим причинам) состояла в некоем «переформатировании» операционной системы Windows 7 под более раннюю ОС Windows XP, совместимую с этим языком и некоторыми другими языками. Эта задача была в конечном счете решена путем установки на наших учебных ЭВМ программы-эмулятора DOS Box. Ясно, что готовых и широко доступных программ обработки данных тестов (особенно относительно новых) обычно не существует в природе, что обуславливает еще большую актуальность решаемой нами задачи.

Универсальных пакетов обрабатывающих программ, которые можно было бы «настроить» так, чтобы обрабатывать данные по любому тесту, также практически нет. Такие пакеты, как SPSS 9.0, реализуют в основном обобщенную статистическую обработку уже готовых тестовых и иных показателей. (См., например: Калинин С.И. Компьютерная обработка данных для психологов. – СПб.,

2004.) Правда, у социологов применяются различные универсальные программы, которые можно «настроить» на обработку конкретных анкет, но это, разумеется, уже совсем другой случай!

Нельзя упускать из виду и проблему реализации всей процедуры тестирования на ЭВМ (а не только обработки). Мы сейчас создаем различные программы на скриптовом языке Auto It (техническую сторону работы реализует программист Дима Капранов), сочетающие предъявление вопросов на экране на базе любых языковых драйверов (включая драйвер казахского алфавита) и матобработку ответов испытуемого, – без необходимости какого-либо перевода графики казахского языка на латиницу.

Понятно, что нельзя пренебрегать и приобретением готовых компьютерных программ полной реализации отдельных психологических тестов (тестирование и параллельная обработка данных на ЭВМ), созданных в специализированных фирмах. В частности, представляет интерес приобретенная нами в Институте практической психологии «Иматон» (г. Санкт-Петербург) программа психологического тестирования «Ориентир», позволяющая определить, после прохождения двух относительно коротких тестов, интересы и склонности школьников к 40 видам профессий (область повышенных интересов, область пренебрежения и т.д.). Эта программа дает возможность проводить одновременное тестирование 19 учащихся и уже апробирована нами в городской школе.

Перейдем теперь к достаточно ключевой проблеме практических путей и способов материально-технического оснащения психологических лабораторий вузов. Известно, что производство приборов, используемых в экспериментальной психологии, до сих пор не налажено даже в Российской Федерации (В.Н. Дружинин). Поэтому, безусловно, здесь приходится идти на определенные издержки, подчас работать поначалу «на голом энтузиазме», уходить в какую-то «техническую конкретику», кое-что изготавливая самому или заказывая изготовление отдельных методик в фирмах, лишь частично подходящих по своему профилю для выполнения таких заказов. Тем не менее, нами, с помощью наших «компьютерщиков» (инженер-программист В. Алексеев), был смонтирован прибор Фере для измерения КГР (компонент широко известного полиграфа или «детектора лжи»), работа с которым вызывает живой интерес у студентов. В одной из мастерских был также выточен эстезиометр Спирмена (известный прибор для измерения кожной чувствительности, который используется на наших лабораторных занятиях).

Кроме того, в одной из художественно-оформительских фирм города Павлодара были изготовлены комплекты таблиц Шульте на изучение переключаемости внимания (цифры, вырезанные на плоттере из аракала, наклеивались на планшет из белого пластика), а также куб Линка, кубики Кооса (цветные грани кубиков здесь также вырезались из аракала и наклеивались затем на обычные деревянные детские кубики). Что же касается широко известной в коррекционной психологии «змейки Рубика», разновидности теста на интеллект, то она имеется в продаже как детская головоломка и стоит относительно недорого.

Одним из рекомендуемых нами вариантов является приобретение в упомянутом выше Институте практической психологии «Иматон» в Санкт-Петербурге готовых тестовых методик. (Приборов для экспериментально-психологических исследований там не делают). Это различные тесты типа теста Векслера на интеллект, упомянутого теста Шульте, куба Линка, кубиков Коса и многих других. (Хотя стоимость их весьма приличная). В нашем вузе были приобретены в «Иматоне» тест Векслера (детский вариант), тест

Кеттела, упомянутая компьютерная система «Ориентир» и т.д. В то же время на данный момент нами самостоятельно изготовлен вариант прибора, известного под названием стереоскоп Ч. Уитстона, который можно использовать при проведении занятий по общей психологии по теме «Психология восприятия» для демонстрации так называемого «стереоскопического эффекта» (что очень значимо при широком распространении сейчас 3D-технологий в кино!).

Нацеливаясь на проблему обеспечения вузами научных психологических исследований, мы хотели подчеркнуть, что для этого нужно в первую очередь заняться вопросами определения валидности и надежности самих тестовых и иных методик. Этим, в принципе, могут (и, в условиях современных реалий, должны) заниматься университетские психологические лаборатории.

Крупнейший в СНГ специалист по психодиагностике, украинский психолог Л.Ф. Бурлачук не без горечи указывал, что сейчас у нас на практике речь идет «чаще всего не о тестах (полноценных – Н.Ш.), а просто-напросто о переводах зарубежных тестов, об адаптации которых ничего не известно, а авторские права..., об этой мелочи просто забыли» [2, с.13]. Конечно, полноценная психологическая лаборатория должна использовать в научных исследованиях не «вообще какие-то» тесты, а только валидные и надежные, причем соответствующая их проверка возможна статистическими методами.

Как же можно определить валидность (внешнюю валидность) теста? Эта процедура, основанная на корреляционном анализе (например, по Спирмену) в принципе известна. Допустим у нас имеется n показателей в группе из n человек, полученных по апробируемому тесту А (его валидность неизвестна) и про другому, вполне валидному тесту В, измеряющему примерно то же самое качество личности. Занося измеренные нами показатели в специальную таблицу, определяя затем соответствующие ранги и разности рангов, мы можем вычислить по известной формуле коэффициент ранговой корреляции r между показателями тестов А и В. (Составленная нами компьютерная программа обработки позволяет упростить процедуру его вычислений, в том числе даже по сравнению с использованием пакета статистических программ SPSS 9.0, который при желании, конечно, тоже здесь может применяться).

Как известно, если показатель r окажется статистически значим (что можно проверить по таблице Урбаха), то существует достоверная положительная корреляция между параметрами тестов А и В. В этом случае гипотеза о существовании положительной связи между показателями тестов А и В и наличии внешней валидности нашего теста подтверждается. Это в принципе означает, что оба теста дают похожую картину. И, поскольку тест В валиден, то и наш тест А тоже будет валиден в смысле внешней валидности.

Но можно также ставить вопрос о проверке внутренней валидности теста в варианте его внутренней согласованности (см. об этом работы А. Анастаси [1]), что также реализуемо. Аналогичным образом проверяется и ретестовая надежность теста.

Возразить абсолютно нечего, когда, исходя из постулатов «Болонского процесса» (или исходя из любых других разумных соображений!) мы говорим о необходимости органичного сочетания учебного процесса с прикладными научными исследованиями. Но, чтобы проводить точные прикладные психодиагностические исследования, нужно быть уверенным хотя бы в валидности и надежности наших тестов! Вот почему вопросы валидации тестов и определения их надежности отнюдь не праздные.

Известно, что в большинстве стран СНГ общеобразовательные школы не имеют права распоряжаться какими-то суммами, которые они могли бы потратить на научные исследования. В настоящее

время в Казахстане только Назарбаев Интеллектуальные школы (но не массовые общеобразовательные школы!) имеют право распоряжаться какими-то средствами для заключения договоров с исследовательскими центрами (в тех же вузах) на выполнение подобных услуг (хотя только с согласия центрального аппарата НИШ в Астане). В связи с этим не совсем понятно, как научно-исследовательские группы психологов (в том числе возникающие на базе соответствующих лабораторий) могут набирать значимую «статистику», позволяющую делать обоснованные выводы как о валидности и надежности конкретных тестов, так и о наличии каких-то тенденций и взаимосвязей в структуре личности современного школьника.

В целом же, несмотря на упомянутые трудности организации массовых психодиагностических исследований в школе, формирование серьезной материально-технической базы наших вузов на основе организации психологических лабораторий учебно-научной направленности (при факультетах или кафедрах), с одной стороны, отвечает некоторым положениям «Болонского процесса» (о котором многие пока лишь красиво говорят). С другой стороны, их организация делает обучение будущих специалистов-психологов более живым, интересным и, главное, практически значимым, с точки зрения перспектив дальнейшей работы, для них самих.

Список использованной литературы:

1. Анастаси А., Урбина С. *Психологическое тестирование*. – СПб.: Питер, 2002. – 688 с.
2. Бурлачук Л.Ф. *Психологические тесты в Украине. Причины затянувшегося кризиса //Материалы республиканской научно-практической конференции с международным участием «Аутодеструктивное поведение в подростковом и юношеском возрасте: пути и перспективы превентивной коррекции»*. – Алматы: Изд-во КазНПУ им. Абая, 2012. – С.11-14.
3. Ждан А.Н. *История психологии: от Античности до наших дней: учебник для вузов*. – М.: Академический Проект, 2012. – 587 с.
4. Шадрин Н.С. *К вопросу о Евразийской системе ценностей // Вестник Павлодарского государственного университета*. – 2003. – №2. – С.321-328.
5. Шадрин Н. С. *К проблеме евразийской системы ценностей //Социальный психолог*. – 2012. – Выпуск 1. – С.9097.

References:

1. Anastazi A., Urbina S. *Psihologicheskoe testirovanie*. – SPb.: Piter, 2002. – 688 s.
2. Burlachuk L.F. *Psihologicheskie testy v Ukraine. Prichiny zatjanuvshegosja krizisa //Materialy respublikanskoj nauchno-prakticheskoy konferencii s mezhdunarodnym uchastiem «Autodestruktyvnoe povedenie v podrostkovom i junosheskom vozraste: puti i perspektivy preventivnoj korrekcii»*. – Almaty: Izd-vo KazNPU im. Abaja, 2012. – S.11-14.
3. Zhdan A.N. *Istorija psihologii: ot Antichnosti do nashih dnei: uchebnik dlja vuzov*. – M.: Akademicheskij Proekt, 2012. – 587 s.
4. Shadrin N.S. *K voprosu o Evrazijskoj sisteme cennostej // Vestnik Pavlodarskogo gosudarstvennogo universiteta*. – 2003. – #2. – S.321-328.
5. Shadrin N. S. *K probleme evrazijskoj sistemy cennostej //Social'nyj psiholog*. – 2012. – Vypusk 1. – S.9097.

УДК 37.013.42 (091)

ACTIVITY SPECIFICS OF PENITENTIARY INSTITUTIONS FOR JUVENILE OFFENDERS IN UKRAINE (20’S – 30’S OF THE XX-TH CENTURY)

ОСОБЕННОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ ДЛЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ПРАВОНАРУШИТЕЛЕЙ В УКРАИНЕ (20-30-Е ГОДЫ XX ВЕКА)

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ В УКРАЇНІ (20-30-ТІ РОКИ XX СТОЛІТТЯ)

Tatyana Shvets

Ph.D. in Education, Associate Professor of Social Work, Social Pedagogy and Sociology Department, Kherson State University st. 40 years of October, 27, Kherson, Ukraine, 73000, ttm2009@rambler.ru

Т.М. Швець

доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки і соціології Херсонського державного університету ул. 40 лет Октября, 27, Херсон, Украина, 73000, ttm2009@rambler.ru

The paper analyzes the activity specifics of penitentiary institutions for juvenile in early twentieth century, it reveals a system of measures for correctional education of juvenile offenders in Ukraine in the 20's – early 30-ies of XX century. The article is an attempt to analyze the problem of creating a system of corrective and educational institutions for juvenile offenders at the beginning of the XX century in Ukraine. However, the question of institutions where restrained whole cycle reforming child – work, training, education, social rehabilitation. Emphasized that the experience of such institutions should be the basis to solve problems resocialization of juvenile offenders at the present stage of development and reform of the penitentiary system in our country.

Key words: juvenile offender, penitentiary institution, correctional education, correctional educational institution for juvenile offenders.

В роботі аналізуються особливості роботи пенітенціарних установ для неповнолітніх початку ХХ століття, розкривається система заходів виправного виховання для неповнолітніх правопорушників в Україні в 20-х - першій половині 30-х років ХХ століття. У статті здійснена спроба проаналізувати проблему створення системи виправно-виховних установ для неповнолітніх правопорушників на початку ХХ ст. в Україні. Водночас, розглянуто питання функціонування установ, де витримувався весь цикл реформування дитини – праця, навчання, виховання, соціально-реабілітація. Наголошено на тому, що досвід роботи таких установ має стати основою у вирішенні проблем ресоціалізації неповнолітніх засуджених на сучасному етапі розвитку та реформування пенітенціарної системи в нашій державі.

Ключевые слова: несовершеннолетний правонарушитель, пенитенциарное заведение, исправительное воспитание, исправительно-воспитательные учреждения для несовершеннолетних правонарушителей.

У роботі аналізуються особливості роботи пенітенціарних закладів для неповнолітніх початку ХХ століття, розкривається система заходів виправного виховання для неповнолітніх правопорушників в Україні у 20-х – першій половині 30-х років ХХ століття. У статті здійснена спроба проаналізувати проблему створення системи виправно-виховних закладів для неповнолітніх правопорушників на початку ХХ ст. в Україні. Водночас, розглянуто питання функціонування закладів, де витримувався весь цикл реформування дитини – праця, навчання, виховання, соціально-реабілітація. Наголошено на тому, що досвід роботи таких закладів має стати основою у вирішенні проблем ресоціалізації неповнолітніх засуджених на сучасному етапі розвитку та реформування пенітенціарної системи в нашій державі.

Ключові слова: неповнолітній правопорушник, пенітенціарний заклад, виправне виховання, виправно-виховні заклади для неповнолітніх правопорушників.

Постановка проблеми. Одним із головних завдань держави та суспільства є виховання здорового молодого покоління громадян та забезпечення максимально можливою мірою виживання й розвитку молоді. Істотне значення при цьому має подолання такого негативного явища у середовищі неповнолітніх, як злочинність. Для належного забезпечення цієї діяльності, створення її наукових засад важливим є вивчення історичного досвіду розвитку системи пенітенціарних закладів для неповнолітніх правопорушників у 20-30х роках минулого століття.

У сучасних умовах зростання інтересу до історичного минулого, що значною мірою обумовлено соціально-економічним і політико-правовим реформуваннями, наявними в Україні на початку третього тисячоліття, актуальним виявляється питання діяльності пенітенціарних закладів (місць позбавлення волі) для неповнолітніх, де на різних історичних етапах виникало чимало проблем, що розв'язувалися із урахуванням попередньої практики. Виправні установи для неповнолітніх засуджених мають своє неоднозначне, суперечливе минуле, що піддається критиці, яка певною мірою здатна впливати на оновлення і вдосконалення їх діяльності на сучасному етапі.

Аналіз досліджень. Розв'язання проблеми підліткової злочинності неможливе без всебічного вивчення історичного досвіду. Відомі спроби дослідження й висвітлення процесу виправлення неповнолітніх засуджених, що здійснювався у виправних закладах для неповнолітніх правопорушників у досліджуваній період (Л.Беляєва, М.Гернет, С.Завражина, С.Познишев, Л.Фортова, М.Фіцула). Значну кількість наукових праць із «викорінення» злочинності в підлітковому середовищі присвячено періоду перших десятиліть діяльності виправних установ Радянської держави (З.Астеміров, М.Детков, О.Кузьміна, М.Стурова, Н.Тюгаєва).

Дослідження, на презентацію результатів якого спрямована ця стаття, мало на меті виявити, проаналізувати й узагальнити до-

свід діяльності пенітенціарних закладів для неповнолітніх України на початку ХХ ст. та визначити можливості застосування основних засобів виправного виховання неповнолітніх правопорушників, накопичений виправними закладами за вказаний період.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХ ст. в Україні виправно-виховні заклади для неповнолітніх правопорушників існували та утримувалися за рахунок земств, громадських організацій, приватних осіб. У 20-х роках ХХ ст. для дітей такої категорії системою освіти була проведена значна робота по утворенню нових спеціальних закладів. До середини 1920-х рр. склалась система таких закладів в Україні: дитячі приймальники, притулки для правопорушників (ізолятори), притулки-розподільники, реформаторіуми (школи-виправлення для неповнолітніх правопорушників), колектори (лікарняно-виховні заклади) [1, с. 14]. Подібна система залишалася незмінною в Україні до 1935 року.

Представники (брати і сестри соціальної допомоги) дитячої інспекції в ході чергування та обстеження умов життя дитячого населення мали за обов'язок направляти неповнолітніх правопорушників (віком до 18 років) з вулиці до приймальних пунктів [1, с. 15].

Згідно з положенням Народного комісаріату освіти (Наркомосу) України «Про дитячі приймальні пункти» (1920 р.), вони утворювалися відділами народної освіти в кожному губернському і повітовому місті. Термін перебування тут становив 24 години. За цей час дитина проходила санітарно-медичну обробку, на неї заводилась особова картка і справа передавалась до комісії у справах неповнолітніх (КОН), де вирішувалась подальша її доля [2, с. 27]. Приймальний пункт по відношенню до неповнолітніх правопорушників мав замінити міліцейську дільницю і не виконував виховної функції.

Діти, яких затримали на вулиці за правопорушення, проституцію, спекуляцію, направлялись до притулків для правопорушників (ізолятори). Притулки – це заклади, куди поступали всі діти з вулиці, які запідозрені в правопорушеннях або безпритульності. Вони

знаходились тут до закінчення збору на них відомостей, вивчення і розслідування справ у КОН – від двох тижнів до двох місяців. Остаточну долю дитини вирішувалось на засіданні КОН: чи надати статусу «безпритульний» і помістити в дитячі заклади, чи відправити на батьківщину, до батьків або опікунів, чи помістити в колектор, реформаторіум, колонію [1, с. 15-23]. На кінець 1921 р. у Катеринославській, Донецькій, Запорізькій, Одеській та Миколаївській областях діяло 12 притулків [3, с. 39].

Спеціальними закладами для неповнолітніх правопорушників та дітей, які потребували медико-педагогічного впливу, були колектори (від лат. collector – збирає, заклад, що збирає дітей). Прийом дітей у ці заклади проводився лише після представлення рішення КОН і розгляду даних обстеження дитини обстежувачем КОН [4, с. 113]. Колектори визнавалися допоміжними закладами секції Охорони дитинства, на які покладалась задача не виховання, а спостереження за дитиною та надання їй медико-педагогічної допомоги. Вони розраховувалися на 50 дітей, з навантаженням 5-6 дітей на одного вихователя. Тут перебували діти, які вже побували в притулках, ізоляторах, трудових колоніях і не піддалися виховному впливу. Інколи до колектора направлялись безпритульні діти після вилучення їх з вулиці. Дуже часто сюди попадали розумово відсталі та соціально занедбані діти. На кожну дитину заводилась особиста картка, де фіксувались спостереження за дитиною, призначався термін перебування [5, с. 103]. На липень 1923 р. в Україні діяло 8 колекторів [6, с. 24].

Після обстеження неповнолітніх правопорушників у колекторі найчастіше вони потрапляли в спеціальні заклади виправного виховання. Основним таким закладом у 1920-х – першій половині 1930-х рр. XX ст. було визначено реформаторіум. Реформаторіум (від лат. reformatory – перетворення, поліпшення) – школа-виправлення для злочинців 14-18 років, де існувала сувора дисципліна, режим, праця на ділянці або в майстерні та обов'язкові заняття в школі. Реформаторіум передбачав закрите існування, але відсутність будь-якого наряду на тюремний заклад. Станом на липень 1923 р. в Україні діяло 2 реформаторіума – у Харкові та Одесі [3, с. 178].

Подібними до реформаторіуму були напівреформаторіуми – заклади, в яких не витримувався весь цикл реформування дитини – праця, навчання, виховання, соціальна реабілітація. У таких закладах була відсутня школа в розумінні системного закладу, а проходились лише навчальні заняття з вихователем.

Після встановлення радянської влади в Україні, згідно з Декретом Ради Народних Комісарів (РНК) УРСР від 12 червня 1920 р., подібні комісії утворились і в Україні. Комісії у справах неповнолітніх в УРСР, на відміну від РРФСР, з першого дня існування знаходились у структурі Наркомосу. Рішенням КОН встановлювались міри впливу на неповнолітніх, що скоїли правопорушення, що найбільше би відповідали її психічному та моральному стану і мали не стільки караючий, скільки медико-педагогічний характер:

- а) бесіди, роз'яснення, зауваження;
 - б) переконання, залишення дітей на волі, але передача їх під нагляд батьків, родичів, опікунів;
 - в) направлення на ту чи іншу роботу або до школи;
 - г) відправка на батьківщину;
 - ґ) направлення в дитячий будинок або в одну із колоній;
 - д) влаштування дітей у спеціальні ізоляційні відділення психіатричних лікарень;
 - е) передача справ (у разі рецидивів правопорушень і постійних втеч із дитячих установ) до суду [7, с. 36].
- Засудження дітей-злочинців та утримання їх у в'язниці заборонялось

взагалі, бо визначалась така міра не тільки не гуманною, але й шкідливою, тому, що вплив загальної тюрми на підлітка мав розбещуючий характер.

Таким чином, КОН була вирішальним етапом в житті неповнолітніх правопорушників, де вивчалися етапи її онтогенезу, підводились підсумки, визначався юридичний статус та їх подальша доля. За рішенням КОН неповнолітні правопорушники віком до 15 років направлялися до спеціальних інтернатних установ (основний та допоміжний дитячі будинки), діти віком від 15 до 18 років – до трудової дитячої колонії [1, с. 26].

Найдавнішими і найвідомішими трудовими колоніями для неповнолітніх злочинців і безпритульних в Україні були Полтавська ім. М. Горького та Харківська ім. Ф. Дзержинського. Історія створення та діяльності цих колоній була пов'язана з іменем відомого українського педагога А. Макаренка. У листопаді 1927 р. А. Макаренка було призначено начальником дитячої комуни ім. Дзержинського в Харкові, де він запровадив свою методику виховання безпритульних правопорушників у колективі та через колектив, завдяки суспільно-корисній праці. Вітчизняна та зарубіжна педагогічна наука та історіографія високо оцінили наукову та практичну діяльність А. Макаренка, визнавши його фундатором радянської педагогіки та основоположником теорії виховання у колективі і через колектив.

Проблема дитячої злочинності в Україні у зазначений період стояла дуже гостро і не мала тенденцій до зниження. Це пояснювалось, крім соціально-економічних факторів, ще й тим, що нормативна база, яка формувалась в 20-х рр. XX ст. була недосконалою і суперечливою. Якщо декретом «Про утворення КОН» заборонялась передача справ неповнолітніх до 18 років до суду, то Декретом РНК УРСР від 12 червня 1920 р. «Про відповідальність неповнолітніх» встановлювалось застосування репресивних заходів до підлітків 14-18 років, які не піддавались медико-педагогічному впливу [8, с. 67]. Поняття «не піддавались педагогічному впливу» могло бути інтерпретовано по-різному і суб'єктивно віднесено навіть до невинної дитини. У структурі Наркомосу для утримання такої категорії дітей були утворені закриті дитячі заклади: будинки примусових робіт (БУПРи), притулки, колектори, розподільники, реформаторіуми, напівреформаторіуми [9, с. 271]. Всі вони знаходились у відомстві КОН і діяли не тільки з метою ізоляції правопорушників від загальної маси дітей, але й перевиховання їх. Тут знаходились підлітки віком від 12 до 16 років, засуджені за злочини. Кримінальний кодекс 1922 р., хоча і надавав неповнолітнім злочинцям до 16 років певні пом'якшення (термін примусових робіт визначався не більше 6 місяців), проте вони все ж таки були досить жорсткими для дітей – ув'язнення до 5 років [9, с. 271].

За особливо тяжкі злочини неповнолітні правопорушники направлялись не в трудові колонії, а на виправні роботи в будинки примусових робіт (БУПРи). Це були заклади напівтюремного утримання, які підпорядковувались Народному комісаріату внутрішніх справ (НКВС), проте за КОН залишалось право контролю відносно дотримання прав дитини, захисту її інтересів та педагогічно-виховного впливу на правопорушників [9, с. 271].

Висновки. Аналіз спеціальної літератури з проблеми функціонування виправних закладів для неповнолітніх правопорушників дозволяє дійти висновку, що у 20-х – першій половині 30-х років XX століття органи народної освіти України розробили систему заходів виправного виховання для неповнолітніх правопорушників. Так, була створена мережа первинних (попереджуючих) закладів для тимчасового перебування неповнолітніх правопорушників: приймальники, притулки, ізолятори, розподільники, колектори, напівреформаторіуми.

ми, реформаторіуми та постійні виправні установи: основний та допоміжний дитячі будинки, а також трудові дитячі колонії.

Здійснене дослідження не претендує на остаточне розв'язання заявленої проблеми й не охоплює усіх питань, пов'язаних із діяльністю пенітенціарних закладів для неповнолітніх в Україні на початку минулого століття, досвід чого має стати основою у вирішен-

ні проблем ресоціалізації неповнолітніх засуджених на сучасному етапі розвитку та реформування пенітенціарної системи в нашій державі. З урахуванням цього перспективні напрями подальшої роботи вбачаються в пошуку, розробці та впровадженні в Україні щодо неповнолітніх правопорушників альтернатив тюремному покаранню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Волков Г. І. Кримінальне право. Популярний підручник. – 2 вид. Пер. з рос. Т. Польської. – Х.: Юридичне вид-во НКЮ УСРР, 1928. – С. 41
2. Седлис К. О порядке применения ст. 28 УК в отношении несовершеннолетних // Вестник советской юстиции. – 1926. – № 5. – С. 194.
3. Сухоплюев И. К. Толкование 18-1 и 18-2 ст. Уголовного Кодекса // Вестник советской юстиции. – 1923. – № 7. – С. 27
4. Куфаев В. И. Юные правонарушители. – М.: Новая Москва, 1924. – С. 152
5. Куфаев В. И. Педагогические меры борьбы с правонарушениями несовершеннолетних. – М.: Работник просвещения, 1927. – С. 92
6. Гришаков Н. П. Детская преступность и борьба с ней путем воспитания. – Орел: Госиздат Орловское отд., 1923. – С. 73
7. Набок М. Про склад комісії у справі неповнолітніх // Вісник радянської юстиції. – 1929. – № 23. – С. 28
8. Глейзер М. Реорганізація комісії в справах неповнолітніх // Вісник радянської юстиції. – 1930. – № 23-24. – С. 35
9. Викторов А. О комиссиях по делам несовершеннолетних // Вестник советской юстиции. – 1924. – № 7. – С. 19

REFERENCES

1. Volkov H. I. Kriminalne pravo. Populiarnyi pidruchnyk. – 2 vyd. Per. z ros. T. Polskoi. – Kh.: Yurydychne vyd-vo NKlu USRR, 1928. – S. 41
2. Sedlis K. O porjadke primeneniya st. 28 UK v otnoshenii nesovershennoletnikh // Vestnik sovetskoy yustitsii. – 1926. – № 5. – S. 194.
3. Sukhoplyuyev I. K. Tolkovaniye 18-1 i 18-2 st. Ugolovnogo Kodeksa // Vestnik sovetskoy yustitsii. – 1923. – № 7. – S. 27
4. Kufaev V. I. Yunyye pravonarushiteli. – M.: Novaya Moskva, 1924. – S. 152
5. Kufaev V. I. Pedagogicheskiye mery borby s pravonarusheniyami nesovershennoletnikh. – M.: Rabotnik prosveshcheniya, 1927. – S. 92
6. Grishakov N. P. Detskaya prestupnost i borba s ney putem vospitaniya. – Orel: Gosizdat Orlovskoe otd., 1923. – S. 73
7. Nabok M. Pro sklad komisii u spravi nepovnoletnikh // Visnyk radianskoi yustytzii. – 1929. – № 23. – S. 28
8. Hleizer M. Reorhanizatsiia komisii v spravakh nepovnoletnikh // Visnyk radianskoi yustytzii. – 1930. – № 23-24. – S. 35
9. Viktorov A. O komissiyakh po delam nesovershennoletnikh // Vestnik sovetskoy yustitsii. – 1924. – № 7. – S. 19

УДК 378+303.82

EXPERIMENTAL RESEARCH OF THE EFFECTIVENESS OF HUMANITARIAN TRAINING OF FOREIGN STUDENTS – DOCTORS-TO-BE ORGANIZATION AND METHODOLOGY

ОРГАНИЗАЦИЯ И МЕТОДИКА ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ГУМАНИТАРНОЙ ПОДГОТОВКИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ – БУДУЩИХ ВРАЧЕЙ

Yatsyshyna O.V.
 Philosophy and Social Sciences Department
 Ternopil State Medical University
 by I. Ya. Horbachevsky
 Voli sq., 1, Ternopil, Ukraine, 46001

Яцишина О. В.
 Кафедра философии и общественных дисциплин
 Тернопольский государственный медицинский
 университет
 имени И. Я. Горбачевского
 пл. Воли, 1, Тернополь, Украина, 46001

The organization and methodology of the pilot study of liberal training of foreign students – doctors-to-be effectiveness is described in the article. The main stages of the experiment and research methods are analyzed. The results of the

introduction of innovative technologies in the process of liberal training of foreign medical students are presented. It is defined, that the systematic use of innovative educational technologies helps to improve students' indicators such as the motivation to study social sciences, the tendency to self-education, formation of general learning skills and level of knowledge in the social sciences.

Keywords: liberal training, social sciences, foreign students, medical students, innovative technologies, the organization and methodology of experimental research.

В статье описан процесс организации и методика проведения экспериментального исследования результативности гуманитарной подготовки иностранных студентов – будущих врачей. Проанализированы основные этапы эксперимента и методы исследования. Представлены результаты внедрения инновационных технологий в процесс гуманитарной подготовки иностранных студентов-медиков. Определено, что систематическое использование инновационных педагогических технологий способствует улучшению таких показателей студентов, как мотивация к изучению общественных дисциплин, стремление к самообразовательной работе, сформированность общеучебных умений и навыков, а также уровня знаний по общественным дисциплинам.

Ключевые слова: гуманитарная подготовка, общественные дисциплины, иностранные студенты, студенты-медики, инновационные технологии, организация и методика экспериментального исследования.

Введение. Основная задача гуманитарной подготовки состоит в формировании у иностранного студента – будущего врача умений и навыков использования гуманитарных знаний как в повседневной жизни, так и в профессиональной деятельности. Сегодня гуманитарной подготовке в контексте профессиональной не уделяется достаточно внимания. Особенно это касается непрофильных ВУЗов, каковым является и медицинский университет. В результате, происходит сокращение учебных часов. Это, в свою очередь приводит к ситуации, когда на усвоение определенного объема информации студенту отводится все меньше времени. В связи с этим, возникает необходимость поиска новых, оптимальных методик гуманитарной подготовки иностранных студентов, которые обучаются в медицинских университетах Украины. В предыдущих научных статьях нами была предложена методика, основанная на использовании инновационных образовательных технологий. Для того, чтобы определить ее эффективность, было проведено экспериментальное исследование.

Ученые рассматривали различные аспекты гуманитарной подготовки в высших учебных заведениях, в частности: особенности гуманитарной подготовки специалиста (М. Лебедева, Л. Тарасова [4]), профессиональное становление студентов в процессе гуманитарной подготовки (Е. Булгакова [1]), роль гуманитарной подготовки в профессиональном образовании специалистов различных направлений: инженерного (Ю. Егорова [3]), медицинского (Г. Микирчичан [5]) и др. Исследованию различных методов экспериментального исследования посвящены труды О. Новикова [6], Ф. Усмановой, М. Ашина [7], В. Ягупова [8] и др. Тем не менее, до сих пор практически неисследованным остается вопрос экспериментальной проверки эффективности гуманитарной подготовки иностранных студентов-медиков в процессе их профессионального образования.

Постановка проблемы. В связи с этим, целью нашего исследования является описание организации и методика экспериментального исследования эффективности гуманитарной подготовки иностранных студентов – будущих врачей.

Результаты. Исследование эффективности гуманитарной подготовки иностранцев – будущих врачей происходило путем экспериментальной проверки. Эксперимент как метод эмпирического исследования, по словам О. Новикова, используется для более глубокого изучения педагогических явлений, изменений, которые в них происходят, причин этих изменений. Суть эксперимента заключается в том, что изучение явлений и процессов происходит в четко определенных и контролируемых условиях [6, с. 4].

Как утверждает О. Новиков, в современной педагогической на-

уке принято выделять четыре вида эксперимента:

1) констатирующий, который предполагает определение исходных данных для дальнейшего проведения экспериментального исследования;

2) обучающий или формирующий, в ходе которого учебный процесс происходит с введением нового фактора (средства, метода, приема и др.) и определяется эффективность его применения;

3) контрольный, с помощью которого через некоторое время после обучающего эксперимента определяется уровень знаний и умений студентов;

4) сравнительный, в ходе которого все студенты делятся на две группы: в одной из них учебная работа проводится с внедрением одного материала, а во второй – другого. Именно этот вид эксперимента является наиболее распространенным, поскольку дает возможность сравнить целесообразность внедрения тех или иных нововведений в учебный процесс [6, с. 5].

Экспериментальное исследование, проводимое с 2012 по 2015 гг. состояло из четырех основных этапов: диагностического, констатирующего, формирующего и аналитического. Для каждого из этих этапов были использованы отдельные методы исследования.

Так, основным на диагностическом этапе эксперимента стал метод анкетирования, который является одним из наиболее распространенных эмпирических методов, применяемых в современных педагогических исследованиях.

Согласно трактовке, представленной в словаре профессионального образования С. Вишняковой, анкетирование имеет два значения: 1) процесс сбора первичного материала в социологических, экономических, демографических и других исследованиях с помощью анкет; 2) педагогический метод эмпирического исследования, основанного на опросе, который используется для получения информации о типичности тех или иных педагогических явлений [2, с. 46].

По определению В. Ягупова, анкетированием называется метод педагогического исследования с помощью анкет. В свою очередь, анкета – комплекс задач в виде опросного листа, упорядоченный по форме и содержанию [8]. Метод анкетирования применяется для сбора первичных данных и может осуществляться заочно (в отличие от других методов, таких как беседа, интервью).

Ученые Ф. Усманова и М. Ашин утверждают, что анкетированием является исследование определенной социальной группы путем опроса каждого из ее членов. Такой подход помогает определить наличие тех или иных тенденций в обществе, спрогнозировать его изменения и выработать комплекс мер, которые предотвращали бы этим изменения [7, с. 1763-1764].

Целесообразность использования метода анкетирования обоснована тем, что именно этот метод позволяет опросить как можно большее количество студентов за сравнительно непродолжительный промежуток времени, поскольку все опрашиваемые работают над анкетами одновременно. С другой стороны, метод анкетирования значительно облегчает процесс обработки полученных данных. Вопросы во всех анкетах являются однотипными, а потому общий результат диагностического эксперимента может быть получен путем элементарных арифметических действий – подсчетом количества баллов, полученных каждым студентом в ходе анкетирования и выявления уровня сформированности того или иного показателя.

Несмотря на распространенность метода анкетирования в современных педагогических исследованиях и простоту использования, его недостаточно для получения полной картины состояния сформированности социокультурной компетентности как результата гуманитарной подготовки иностранных студентов – будущих врачей.

Диагностический этап экспериментального исследования эффективности гуманитарной подготовки иностранных студентов медиков предусматривал определение уровня сформированности у них четырех составляющих профессиональной компетентности: мотивации, навыков самостоятельной работы, теоретических знаний, общеучебных умений и навыков.

С помощью анкет возможно выяснить только первые две составляющие. Уровень сформированности знаний, умений и навыков не может быть объективно определен путем заполнения и анализа анкет, а потому для этого был применен метод тестирования.

По утверждению В. Ягупова, тестированием является «метод диагностики, использующий стандартизированные вопросы и задачи, которые имеют определенную шкалу значений» [8, с. 169]. Похожее определение дает С. Вишнякова, отмечая, что тестирование – это метод психодиагностики, который пользуется стандартизированными вопросами и задачами [2, с. 402]. Исследовательница утверждает также, что этот метод позволяет установить индивидуальные различия, с большей вероятностью определить уровень развития у участников эксперимента тех или иных знаний, навыков, личностных характеристик.

Так, например, для определения уровня знаний по общественным дисциплинам, студентам был предложен комплексный тест из 24 закрытых вопросов по общественным дисциплинам: истории Украины, истории украинской культуры, философии.

Основным преимуществом тестирования, которое обосновывает его целесообразность для выяснения уровня знаний студентов является то, что тест позволяет оценить знания за весь курс, в отличие от беседы или интервью, когда удается обсудить лишь несколько тем. Процесс тестирования включает три этапа: на первом происходит выбор теста в целях тестирования; на втором этапе осуществляется собственно тестирование согласно инструкции; последний, третий этап предусматривает анализ результатов и их интерпретацию [8, с. 267].

Именно с помощью тестирования был определен уровень знаний иностранных студентов – будущих врачей по истории Украины, истории украинской культуры, философии.

С целью определения современного состояния подготовки иностранных студентов – будущих врачей по общественным дисциплинам был осуществлен констатирующий этап эксперимента. Для определения уровня общеобразовательной подготовки и подготовки по общественным дисциплинам иностранных студентов,

обучающихся в высших медицинских учебных заведениях Украины, они могли ответить на вопросы анкет-опросников. Экспериментальная деятельность проводилась с целью выявления уровня:

- мотивации студентов к учебной деятельности, в частности, к изучению общественных дисциплин;
- сформированности навыков самостоятельной работы и мотивации к самообразованию и саморазвитию;
- знаний по общественным дисциплинам (истории украинской культуры, истории Украины, философии);
- сформированности практических умений и навыков.

Экспериментальное исследование проводилось среди иностранных студентов I и II курсов медицинского факультета четырех медицинских университетов Украины. Экспериментальной работой было охвачено около 300 иностранных студентов, получающих специальность врача в Украине.

С целью обеспечения возможности проведения дальнейшего формирующего эксперимента, сравнения его результатов и проверки эффективности модели и методики профессионально-направленного обучения были сформированы две группы студентов – контрольная и экспериментальная. Эти группы, в свою очередь, также состояли из групп. Так, в экспериментальную группу вошло 9 академических групп по 12 студентов (всего 108 человек), а в контрольную – 8 академических групп также по 12 студентов (всего 96 человек).

Качественный состав групп по результатам входного тестирования имел незначительные различия.

Так, в результате констатирующего этапа эксперимента 5,6% студентов показали высокий уровень мотивации к изучению общественных дисциплин, 52,2% показали достаточный уровень, 27,8% студентов – средний уровень и 1,1% – низкий. Идентичными оказались показатели относительно умений и навыков самостоятельной работы. Показатели, касающиеся уровня знаний иностранных студентов по истории Украины, истории украинской культуры, философии несколько отличаются. Так, высокий уровень знаний показали 5,6% студентов, достаточный – 55,5%, средний – 37,8% и 1,1% – низкий уровень знаний.

В процессе обучения общественным дисциплинам – истории Украины, истории украинской культуры, философии – студентами экспериментальной группы систематически использовалась методика, основанная на внедрении в учебный процесс инновационных образовательных технологий: игровых, интерактивных, проблемного обучения, информационных. Обучение студентов контрольной группы происходило с использованием традиционных технологий.

Аналитический этап эксперимента показал, что у студентов из экспериментальной группы в результате применения предложенной методики повысился уровень знаний по общественным дисциплинам, а также мотивация к их изучению. Так, высокий уровень знаний показали 8,2% студентов, в отличие от 5,6% на этапе констатирующего эксперимента, то есть, показатель после внедрения экспериментальной методики улучшился на 2,6%; 74,5% студентов медицинских университетов показали достаточный уровень знаний, что также больше показателя до эксперимента; в этом случае разница составила 19%.

Улучшились показатели и относительно мотивированности студентов. Так, после формирующего этапа эксперимента высокий уровень мотивации наблюдался у 7,7% студентов, достаточный – у 71,3%, в отличие от показателей, определенных в ходе констатирующего этапа: 5,6% и 52,2% соответственно. На констатирующем

этапе уровень мотивации студентов к изучению общественных дисциплин и уровень их самообразовательной деятельности были идентичны. После внедрения экспериментальной методики оба эти показатели также улучшились примерно одинаково. Так, если показатель мотивации для достаточного уровня улучшился на 19,1%, то показатель стремления к самообразованию для того же уровня – на 21,2%: с 52,2% до 73,4%.

Выводы. Итак, внедрение инновационных образовательных технологий в процесс обучения иностранных студентов – будущих врачей общественным дисциплинам способствует улучшению таких показателей, как мотивация, умения и навыки самообразовательной деятельности и, собственно, знания. Экспериментальное

исследование, проведенное в четыре этапа, показало, что разница между показателями после эксперимента и до него была положительной для достаточного и высокого уровней, и, соответственно, отрицательной для низкого и среднего. Так, улучшение показателей относительно уровня знаний по общественным дисциплинам, а также мотивации, самообразовательной деятельности, сформированности общеучебных умений и навыков происходило от 2-3% для высокого уровня до 19-21% для достаточного. Количество студентов, показавших низкий и средний уровень подготовки по общественным дисциплинам сократилось на 1-2% и 10-12% соответственно.

References

1. Bulgakova E. V. *Professional'noe stanovlenie studentov vuza v processe gumanitarnoj podgotovki : avtoref. dis. na soisk. nauchn. stepeni kand. ped. nauk : spec. 13.00.08 «Teoriya i metodika professional'nogo obrazovaniya»* / E. V. Bulgakova. – Kemerovo, 2005. – 23 s.
2. Vishnyakova S. M. *Professional'noe obrazovanie : Slovar'. Klyucheve ponyatiya, terminy, aktual'naya leksika.* – M. : NMC SPO, 1999. – 538 s.
3. Yehorova V. V. *Innovacijni pedahohichni tekhnolohiji v suchasnomu navchal'no-vihovnomu procesi VNZ* / V. V. Yehorova, M. O. Holubyeva // *Naukovi zapysky nacional'noho universitetu «Kyjevo-Mohylyans'ka akademiya».* – 2009. – Tom 97 : *Pedahohichni, psyholohichni nauky ta social'na robotà.* – S. 28-31
4. Lebedeva M. V. *K voprosu o gumanitarnoj podgotovke specialista [Elektronnyj resurs]* / M. V. Lebedeva, L. B. Tarasova // *Prepodavatel' vysshej shkoly v XXI veke : materialy mezhdunar. nauchn.-prakt. internet-konf. // Rezhim dostupa : http://www.t21.rgups.ru/archive/Arhiv2010s2*
5. Mikirtichan G. L. *Gumanitarnaya sostavlyayushchaya vysshego medicinskogo obrazovaniya [Elektronnyj resurs]* / G. L. Mikirtichan // *Internet-sajt: professional'noe soobshchestvo medicinskih rukovoditelej, MCFEHR, 2010 // Rezhim dostupa : http://www.zdrav.ru/library/publication ... hp?ID=1906*
6. Novikov A. M. *Obshchie ehmpiricheskie metody issledovaniya* / A. M. Novikov // *Ekspiriment i innovacii v shkole.* – 2010. – № 1. – S. 2–9.
7. Usmanova F. K. *Anketirovanie kak element proektno-issledovatel'skoj deyatel'nosti studentov* / F. K. Usmanova, M. S. Ashin // *Fundamental'nye issledovaniya.* – 2014. – № 12. – S. 1762–1765
8. Yahupov V. V. *Pedahohika : navch. posib.* / V. V. Yahupov – K. : Lybid', 2002. – 560 s.

ВЛИЯНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТЕОРИИ НА РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РОССИИ В КОНЦЕ XIX - НАЧАЛЕ XX ВЕКОВ.

Гненик Марина Евгеньевна

*канд. пед. наук,
доцент кафедры иностранных языков
Нижегородского государственного
инженерно-экономического университета,
г. Княгинино
E-mail: mgnenik@mail.ru*

Abstract. The article reveals the positive pedagogical impact on the unification process of cultural, scientific and human country potential. In the suggested periodization the cultural and social phenomenon of the vocational education development in Russia at the turn of centuries is researched. A short review of foreign languages education development in the country during the period observed is suggested. The innovative contribution of the social pedagogical movement influencing historically the educational sphere in the period of rapid economic growth of Russia is pointed.

Keywords: "new russian pedagogic", west-european, creative, identity, evolutionary, experimentative pedagogic, human pedagogic, vocational, foreign languages education, modern european languages, bourgeois reforms, capitalist market, social pedagogical movement.

Анотация. В статье исследуется влияние педагогической теории на процесс объединения культурного, научного и гуманитарного потенциала страны. В предложенной периодизации рассматривается поэтапная социокультурная характеристика развития профессионального образования России на рубеже веков. Также предлагается краткий обзор развития иноязычного образования в тот же период. В статье отмечается прогрессивная роль общественно-педагогического движения, оказавшего историческое влияние на образовательную ситуацию в России в период ее бурного экономического роста.

Ключевые слова: "новая русская педагогика", западноевропейский, творческий, индивидуальность, эволюционное, экспериментальная педагогика, социальная педагогика, профессиональное, иноязычное образование, новые европейские языки, буржуазные реформы, капиталистический рынок, общественно-педагогическое движение.

Introduction. Реформирование профессиональной системы образования России на современном этапе должно проводиться с учетом внутренних и внешних факторов развития системы. В статье проводится подробный анализ педагогической теории, представленной "новой русской педагогикой", т.е. излагаются истоки реформирования аналогичного рубежного периода с целью достижения перспективы реформирования современного образовательного пространства.

«Новая русская педагогика» представляла собой сплав идей западной реформаторской педагогики и русской классической педагогики. Конец XIX – начало XX вв. – время, когда русская педагогика развивалась в тесном взаимодействии с западноевропейской образовательной теорией и практикой. Взяв за исходный пункт одно из педагогических течений (В. Лай, Э. Мейман, В. Кершенштейнер, Д. Дьюи и др.), его дополняли другим, в том числе и отечественным, но в результате получалась не эклектическая смесь, а синтез, приводящий к новым решениям педагогических проблем. [2]

Новый этап в развитии русского просвещения теоретики «новой русской педагогики» предлагали начать с изменения целей образования. Эти цели провозгласил К. Н. Вентцель на Всероссийском съезде по семейному воспитанию в 1913 году: 1) образование должно исходить из принципа многообразия: сколько детей, столько систем воспитания; 2) воспитание есть процесс освобождения творческих сил ребенка; 3) высшая цель воспитания – развитие творческой индивидуальности; 4) индивидуальность не стоит в противоречии с общественностью и культурой, наоборот, истинная общественность и культура связана с развитием индивидуальности; 5) важна самостоятельность ребенка, ее активный характер; 6) необходимо соприкосновение ребенка с природой; 7) на первом плане – развитие психической активности и воли; 8) воспитание должно вести к способности ставить цели и стремиться к их достижению; 9) базис воспитания – свободный творческий производительный труд; 10) нужно содействовать ребенку в выработке личной нравственности и религии» [5].

«Новая русская педагогика» не была единой, в ней, по утверждению С.И. Гессена и В.В. Зеньковского, можно выделить ряд направлений. «Новая русская педагогика» – это педагогика «свободного воспитания» (К.Н. Вентцель, И.И. Горбунов-Посадов и др.), это педагогика физического воспитания (П.Ф. Лесгафт), это социальная педагогика (С.Т. Шацкий), это экспериментальная педагогика (А.Ф. Лазурский, А.П. Нечаев, Н.Е. Румянцев и др.). К «новой русской педагогике» также примыкает направление «эволюционной педагогики», предложенное В.П. Вахтеревым.

Вышедшая в 1907 году книга В. П. Вахтерова «Спорные вопросы образования» стала отражением тех дискуссий, которые велись среди теоретиков отечественного образования конца XIX – начала XX вв. В ряде статей он выступил против понимания образования «как подготовки агентов для определённого государственного строя» и стремления «обломать и переделать ученика сообразно со знанием профессии или сословия», характерных для технокра-

тической школы. По мнению учёного, технократическая социально ориентированная школа его времени не совместима с гуманными представлениями о природе человека [4].

В становлении и развитии высшего профессионального образования в России в соответствии с методологией историко-культурного исследования отчетливо выделяются 4 периода, обусловленных изменениями в социальной и культурной жизни России [3].

Первый период (конца XVIII – начала XIX столетий) представлен рационалистически-просветительскими взглядами ученых и деятелей просвещения А.Н. Татищев, В.Н. Радищев, А.П. Куницын. В это время появились первые профессиональные учебные заведения, положившие начало двум направлениям народного образования: реальному и профессиональному. В начале XVIII в. основу профессионального образования составляли технические, мореходные и горнозаводские школы, такие как Московская школа математических и навигационных наук, Морская академия, Инженерное училище, Центральное училище технического рисования в Петербурге, Среднее техническое училище в Костромской области, Воткинское частное механическое училище, Московское строительно-техническое училище и другие.

Однако развитие экономики страны, рост товарооборота, появление новых предприятий происходили на общем фоне реакционной политики в общественной жизни и образовании. Крепостное право тормозило развитие производительных сил России. Некоторый сдвиг, выразившийся как в росте числа учебных заведений, так и в совершенствовании содержания профессионального образования, произошел в первой половине XIX века. Он был связан с деятельностью на посту министра просвещения С.С. Уварова и разработанной им идеологией «официальной народности».

Второй период изучения научных основ образования и соответственно теории профессионального оформляется во второй половине XIX века в научном творчестве К.Д. Ушинского и его последователей.

Это был период быстрого развития страны по капиталистическому пути. Именно после поражения в Крымской войне, показавшей отсталость русской экономики, правительство делает шаги, направленные на поощрение крупной промышленности, железнодорожного строительства. Буржуазные реформы, проведенные в 60-х гг. XIX в., были логическим продолжением этой политики. При всей их непоследовательности и незавершенности они значительно ускорили развитие капиталистических отношений в России. Усиливается процесс концентрации мелкотоварного производства, происходит замена принудительного труда вольнонаемным, появляются новые отрасли хозяйства, значительно расширяется капиталистический рынок. Быстро растет число рабочих, в том числе и женщин, занятых в промышленности.

Не только увеличение числа рабочих, а главное – изменение характера труда, необходимость технической подготовки специалистов и рабочих резко повысили потребность в специальных учебных заведениях. Государство заботилось о профессиональ-

ной подготовке рабочих лишь тогда, когда само производство не могло обойтись без таких «мастеровых».

В 60 – 70-е гг. в России создалось положение, при котором инициативу в этом деле взяли на себя общественные организации, и в первую очередь Русское техническое общество. Оно выражало интересы передовых буржуазных деятелей. Заметную роль в истории низшего и среднего специального образования сыграла частная инициатива, усилиями которой открывались и содержались профессионально-технические учебные заведения.

Третий период историографии и практики профессионального образования (конец XIX – начало XX вв.) представлен работами отечественных педагогов П.Ф. Каптерева, В.О. Ключевского, Л.Н. Модзалевского, Л.И. Петражицкого, Г.А. Фальборка, Н.В. Чехова, А.Л. Шанявского и других.

В это время завершается переход во всех основных отраслях промышленности к крупным монополистическим формам хозяйства. Резко возросли масштабы производства в ведущих отраслях промышленности, значительно увеличилось железнодорожное строительство, паровой флот занял главенствующее положение во внешнеторговых перевозках. Результатом этих процессов явились изменения и общественных отношений. Все это оказало прямое влияние на развитие профессионально-технического образования. Возникла объективная необходимость новой организации специального образования, изменения его содержания, превращения разрозненных профессионально-технических учебных заведений в целостную систему.

В 1888 г. правительство утвердило «Основные положения о промышленных училищах», появились уставы учебных заведений, учебные планы и программы. «Основные положения о промышленных училищах» определили принципы, на которых складывалась система специального образования: сочетание общеобразовательной подготовки со специальным теоретическим и практическим образованием; адресная подготовка специалистов для производства, разных отраслей культуры, медицины, сельского хозяйства, военного дела.

В 1881 г. в стране было 190 средних и низших промышленных, художественно-промышленных, театральных, сельскохозяйственных учебных заведений. Происходило слияние промышленных и художественных учебных заведений. Так, в 1860 г. открылось Строгановское училище технического рисования, а в 1879 г. – Петербургское училище технического рисования, в 1890 г. – Училище живописи, ваяния и зодчества в Москве.

Дополняет картину становления системы профессионального образования развитие иноязычного образования в России. Началось летопись иноязычного образования в России было положено учреждением в 1687г. Славяно-греко-латинской академии в Москве. Обучение древним языкам осуществлялось в Московской и Петербургской консерваториях, Академии Художеств, Сухопутном шляхетском корпусе, Инженерном и Пажеском Корпусах. А также благородных пансионах при университетах, Царскосельском лицее, Московском благородном пансионе.

В этих учебных заведениях, воспроизводивших элиту страны и готовивших дворянское сословие к поступлению в университеты, молодежь не только готовилась к государственной службе, но и получала широкое образование в области древних языков, истории, искусства, математики, естественных наук. Хорошо известны также дворянские институты для лиц мужского пола в Москве, Нижнем Новгороде, Вильне, Пензе. Подобные учебные заведения закрытого типа создавались путём преобразования гимназий или

благородных пансионов на деньги местного дворянства и при его контроле. [6]

Также, наряду с древними языками программы обучения университетов включали и новые европейские языки. В начале XIX в. открылись университеты в Дерпте, Казани, Харькове, Вильне. При Петербургском и Киевских университетах, открытым соответственно в 1819 и 1823 годах, наряду с древними языками действовали курсы английского языка.

К середине XIX методы преподавания постепенно обновляются, появляются новые методики, направления. Смена направлений в методах преподавания находилась в прямой зависимости от педагогической теории и антропологического влияния "новой" русской педагогики на всю систему профессионального образования. Это находит отражение в английских пособиях и курсах. [7]

Древнегреческий и латинский, имевший наряду с общелингвистической подготовкой высокий потенциал нравственного и гражданского, сокращается в объеме изучения.

В начале XIX в. популярность английского языка заметно возрастает, о чем свидетельствует появление многочисленных пособий на английском языке, увеличивающееся количество поездок в Англию, увлечение английской культурой и литературой. Именно в этот период английский язык вызывает активный интерес в разных слоях российского общества. Его включают в программу как государственного, так и частного домашнего образования.

Развитие торговых отношений способствовало изучению языков. В губерниях с инородческим населением вводилось преподавание местных восточных языков.

Более широкую программу имели восточные классы в Казанской гимназии, где преподавались татарский, арабский, персидский, монгольский, китайский, армянский, маньчжурский. В университетском преподавании восточные языки получили место по Уставу 1804 года, в Московском, Казанском и Харьковском университетах были учреждены кафедры восточных языков (армянского и персидского). В 1854г. факультет восточных языков из Казани был перевезен в Петербург, став безраздельным лидером центра китаеведения в России и кузницей академических и дипломатических кадров страны. [1]

Развитие иноязычного образования, как интегративный процесс общего и специального профессионального образования, было вызвано социокультурными потребностями времени.

Четвертый период изучения истории профессиональной подготовки отечественного педагога после Октября 1917 г. начался с исследования региональных проблем, биографий и творческого наследия педагогов-демократов в работах Г.Е. Журавковского И.Ф. Свадковского, А.Г. Вигдорова, Ш.И. Ганелина, К.И. Львова.

В теоретическом осмыслении «новой русской педагогики» (термин П.Ф. Каптерева) и её влияния на теорию и практику профессионального образования наиболее важным является личностно ориентированная концепция общего и профессионального образования.

В отечественной педагогике начала XX в. был выдвинут ряд достаточно последовательных концепций профессионального образования, особенности которых не только отражали мировоззрение авторов, но и были обусловлены ориентацией на ту или иную сферу жизни: науку, религию, творчество, социум. В начале века наметились пути сотрудничества, взаимообогащения этих направлений педагогического знания. Представителей гуманистической и прагматической тенденций объединяло признание идеи развития профессионального образования как самостоятельного института народного образования, а разъединяло понимание соотношения об-

щего и специального образования. Просветительское и гуманистическое направления сходились в понимании культурных смыслов и ценностей образования, их соединяла идея эмансипации человека.

Conclusion. "Новая русская педагогика" стала катализатором активности общественно-педагогических кругов в России, объединяя благотворительные, эмансипационные, филантропические, и другие социальные движения. По мере своего развития «новая

педагогика» привлекала в свои ряды специалистов в естественных науках, политике, медицине, истории. Некоторые из них одновременно разрабатывали проблемы философии и психологии, были крупными государственными и общественными деятелями, писателями. Педагогическое движение рубежа веков захватило ученых, духовных деятелей, военных, в нем принимали активное участие Л.Н. Толстой, Ф.М. Достоевский, Н.А. Рубакин, А.Г. Неболсин и др.

References:

1. A-Fond 459 Ministerstvo narodnogo Prosvesheniya (1961-1917)
2. Boguslavsky M.V. *Genezis gumanisticheskoy paradigmy obrazovaniya v otechestvennoy pedagogike nachala XXv. /M.V. Boguslavsky// Ped-ka.-2000g.-№ 4*
3. Bulkin A.P. *Sotsiokulturnaya dinamika obrazovaniya. Istorichesky opyt Rossiy. /A.P. Bulkin. –Dubna : «Pheniks+», 2005. - 208s.*
4. Vahterov V.P. *Osnovy novoy pedagogiki / V.P. Vahterov . 2-e izd. – M., 1916. - T. 1. – 591 s.*
5. Ventsel K. N. *Etika i pedagogika tvorcheskoy lichnosti /K. N.Ventsel.// Etika i pedagogika tvorcheskoy lichnosti. – M., 1911. T. 1: 388 s., T. 2: 389 s.*
6. Gnenik M.Y. */Sotsialno-pedagogicheskiye faktory razvitiya vusshego professionalnogo i tehniceskogo obrazovaniya v Rossii: vtoraya polovina XIX-nachalo XXvv: Avtoreferat dis.kand.ped.nauk.: 13.00.01/ M.Y. Gnenik-N. Novgorod, 2010-23c.*
7. *Delo №5460 /Tsirkular MNP o vvedeniy prakticheskikh kursov po frantsuzkomu nemetskomu anglyiskomu v zhenskykh gimnazyah 1913-1921gg/*

УДК 372.881.111.1

SUBJECT-ORIENTED FOREIGN LANGUAGE TEACHING

ПРОФИЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Kegeyan S.E.

*Foreign language department
Sochi State University
Sovietskaya St., 26a, Sochi,
Russia, 354000*

Кегеян С.Э.

*Кафедра иностранных языков
Сочинский государственный университет
ул. Советская 26а, Сочи,
Россия, 354000*

English language teaching for professional purposes is an organized process of realization of educational courses for professionals in order to form their foreign language communicative competence in the professional sphere.

One of the characteristic trends in teaching English for professional purposes has become a compound type of professional activity of a specialist, the content of teaching and methodical approach the corresponding professional activity. Subject-oriented English language teaching is a new direction of development of the theory and practice of English language training for professional purposes and the new direction of the appropriate education approach which formed the basis of the needs of learners.

As a core subject foreign language is presented in the framework of philology and humanities, where there is a linguistic specialization and foreign language serves as an objective of profound training.

Key words: subject-oriented, foreign language teaching, education approach, requirements, competences, professional activity.

Профильно-ориентированное обучение английскому языку является новым направлением развития теории и практики обучения английскому языку для профессиональных целей и новым направлением соответствующего подхода к обучению, в основе которого заложены потребности обучаемых. Профильным предметом иностранный язык представлен в рамках филологического и гуманитарного профилей, где происходит языковая специализация, и, иностранный язык выступает как цель углубленного обучения.

Ключевые слова: профильно-ориентированный, обучение иностранному языку, образовательный подход, требования, компетенции, профессиональная деятельность.

Introduction. At present English as a foreign language is studied at two levels: as a general discipline in all types of educational institutions, and for professional goals in vocational training establishments and courses of professional activity.

Subject-oriented English language teaching is a new direction of development of the theory and practice of English language training for professional purposes and the new direction of the appropriate education approach which formed the basis of the needs of learners.

Novelty of the research. Subject-oriented teaching is focused on the choice of specialty or specialization in such areas as: science, technology, business, economics, social science, art.

The analysis of state standards of secondary education in foreign languages in base and profile levels showed that the general requirements for the graduate of profile school include personality parameters related to core competencies.

"Competence - is a predetermined, social demand for mandatory training of student necessary for its effective productive activity in a particular area."

"Comprehensive school as it is noted in the Concept of modernization of Russian education must form a new system of universal knowledge and skills, and experience of independent activity and personal responsibility of students, that is, modern core competencies."

The main lever of subject-oriented education is the implementation the principles of differentiation and individualization. Subject differentiation of educational content solves the problem of specialization of each person in a certain area at the level of general education and "provides an conscious, voluntary choice of the direction of specialization of learning content, educational needs, abilities and level achieved on the basis of knowledge and skills and professional intentions. Subject differentiation is closely linked with the implementation of an individual approach towards every student in separate groups." The educational process is based on educational programs different in content and requirements of the students level of knowledge.

Analysis of sources. In the article we specify the structure of foreign language teaching in the system of school education, and consider the purpose of education as the purpose integrates all the activities in the system and creates educational competencies.

Taking into consideration the two-tier component of the state standard of general education school subjects in senior school are presented or selected for the study on the base or at the subject level.

Foreign language is taught in all profiles. Content of teaching varies depending on the profile subject. At a basic level of instruction the content of teaching is 3 hours of training a week. At the profile level - 6 hours a week.

As a core subject foreign language is presented in the framework of philology and humanities, where there is a linguistic specialization and foreign language serves as an objective of profound training.

In all other profiles foreign language is taught at a basic level and serves as a means of learning another subject area.

The purpose and methods of research. The purpose of learning a foreign language at a basic level includes: development of language and communicative competence development, and education of schoolboys by means of a foreign language.

The purpose of a foreign language learning at the profile level along with the further development of all components of foreign language communicative competence, education and development, sets the task of the profile humanitarian and philological training of students.

In accordance with a different number of teaching hours the final level of formation of foreign language communicative competence

will be different. At a basic level of training students must achieve a threshold level of language skills. At the profile level of training students should reach a level close to European threshold advanced level in the social, cultural, educational and consumer-oriented and specialized areas of communication.

Subject-oriented training is a pre-professional education stage. Subject-oriented English language training in the specialized school is a pre-professional training of high school students for the upcoming academic and professional activities. This approach connects the chain links of continuous language education in the "school - high school" providing continuity of all levels. This is one of the forms of renovation of educational content. This means, the method and form of the acquisition and broadening the general language education.

The practical task of high school teachers and on the profile and on the basic levels of education is to provide school leavers the knowledge of a foreign language at the level of functional literacy.

The purpose of foreign language teaching is the formation of the communicative competence, i.e., the ability and willingness of students to carry out a real foreign language, interpersonal and intercultural communication.

The purpose of subject-oriented foreign language learning is the formation of a foreign language professional communicative competence of the expert of a profile, which is reflected in the formation of communicative skills of language skills: reading, writing, speaking, listening, socio-cultural skills with the needs of students, educational institutions and the requirements of state educational standards.

Foreign professional communicative competence is the concept of professional linguodidactics which includes: comprehensive, linguistic, socio-cultural, strategic, special, discursive, information, and business components. It is a comprehensive system of knowledge and integrative linguoprofessional characteristic of a linguistic personality specialist regarded as a qualitative aspect of increasing subject-communicative knowledge and skills at the stage of professional development.

Formulation of the problem. Having considered the component composition of a professional foreign language communicative competence we identify and propose core competencies of subject-oriented foreign language teaching: 1) strategic competence - the formulation of the final teaching objectives to find the optimal solutions of linguoprofessional tasks; 2) linguistic competence - the mastery of complex language means, the formedness of speech and skills of all kinds of speech activity, taking into account the specifics of the discipline and core areas of communication; 3) discursive competence - the ability to express thoughts in a logical situation, oral / written subject-oriented communication; 4) information competence - the ability to meet the needs of foreign language means to find information, stimulating educational and informative and practice-oriented activities; 5) computer competence - knowledge of the functionality of computer equipment; 6) Intercultural competence - the knowledge of the peculiar culture and the culture of the target language country, the willingness and ability to engage in dialogue of cultures; 7) social competence - the formedness and skills of verbal behavior in accordance with the typical communication situations; 8) business competence - the mastery of skills and business communication skills; 9) functional competence - the ability to perform functional duties, using a foreign language; 10) interdisciplinary competence - the transformation of the discipline and linguistic knowledge and skills in foreign language subject-oriented communication.

The formation of core competencies subject-oriented foreign language teaching provides quality language training to students of various discipline, helps high school students in their self-determination,

creates a framework for the possible use of a foreign language at work and prepares high school students for the continuation of the language of vocational training.

Results. How should we create competences of subject-oriented foreign language teaching? The answer to this question is provided by the theory and practice of English language teaching for professional purposes of study based on the account of communicative needs of students in the study of a foreign language, dictated by the characteristic features of the discipline and the forthcoming acquisition of specialization in the target language.

The main tasks of the teacher is the selection and organization of teaching materials, preparation of effective training programs and plans to obtain the desired results of training, support students' motivation, their investment and efforts. The important element of the group work is to provide students with feedback from the teacher as for the organization of the control of the teaching process as well as for the organization of advice to students.

When the teacher enters the classroom, he, above all, sets specific targets activities that help to create a favorable learning environment there, a friendly atmosphere of mutual understanding and mutual support.

Conclusions. In choosing certain teaching materials for foreign

language for the content of the course, teachers and course developers thus express their ideas, opinions on foreign language teaching and methods of teaching. The setting of lessons' goals increasingly influences the choice of educational and methodological materials. If the teacher in the class aims to consolidation of communication skills he involves the different exercises that simulate the practice communicating in the language: role-playing; subject dialogues; compilation instructions; reports; presentations and discussions. In drawing up the course it should be noted that the concept of "communicative competence" of students is not seen as the complex of their knowledge and skills, but also as a set of personal characteristics of students (axiological orientations, knowledge, skills and abilities). Evaluation criteria is their ability to solve problems and find their own answers to the questions that arise in the course of professional, educational and social, cultural and everyday communication in a foreign language.

The form of the organization of the course program can be synthetic, when the language is segmented into separate language elements that are presented at a time, or analytical, when the language is presented as a whole, one unit at a time and without the linguistic control of language.

REFERENCES:

1. N.G. Alyavdina, T.D. Margaryan – *Innovacionnye metodiki v prepodavanii anglijskogo yazyka dlya special'nyh celej v vuze – MGTU im. N.EH. Baumana, Moskva 105005, Rossiya*
2. Basturkmen H. *Methods of Teaching /1 September №24/2007 [EHlektronnyj resurs]* URL <http://eng.1september.ru/article.php?ID=200702404> (22/03/2013).
3. Kegeyan S.E. *Formirovanie mezhhkul'turnoj kompetencii studentov posredstvom inostrannogo yazyka. Aktual'nye problemy lingvodidaktiki i lingvistiki: sushchnost', koncepcii, perspektivy: mater.II Mezhdunar. nauch.-prakt.konf./ pod. red. L.A.Milovanovoj T.1.-Volgograd: Paradigma, 2009.*
4. Kegeyan S.E. *Formirovanie innovacionnoj kompetentnosti v usloviyah vuza. Modernizaciya sistemy professional'nogo obrazovaniya na osnove reguliruемого эволюционирования: Mater. VIII Vseros. nauch.-prakt. konf. : v 8 ch.CH. 2/ CHelyab. In-t perepod. i pov. kval. работ. obraz.; otv. red. D.F. Il'jasov.-M.; CHelyabinsk: Izd-vo «Образование», 2009*
5. Kegeyan.S.E. *The information technologies application in foreign language teaching. Global Science and Innovation [Text]:materials of the II International Scientific Conference? Vol.II, Chicago, May 21-22, 2014/ publishing office Accent Graphics communications- Chicago-USA, 2014*

REFERENCES:

1. Н.Г. Алявдина, Т.Д. Маргарян – *Инновационные методики в преподавании английского языка для специальных целей в вузе – МГТУ им. Н.Э. Баумана, Москва 105005, Россия*
2. Basturkmen H. *Methods of Teaching /1 September №24/2007 [Электронный ресурс]* URL <http://eng.1september.ru/article.php?ID=200702404> (22/03/2013).
3. Кегаян С.Э. *Формирование межкультурной компетенции студентов посредством иностранного языка. Актуальные проблемы лингводидактики и лингвистики: сущность, концепции, перспективы: матер.II Междунар. науч.-практ.конф./ под. ред. Л.А.Миловановой Т.1.-Волгоград: Парадигма, 2009.*
4. Кегаян С.Э. *Формирование инновационной компетентности в условиях вуза. Модернизация системы профессионального образования на основе регулируемого эволюционирования: Матер. VIII Всерос. науч.-практ. конф. : в 8 ч.Ч. 2/ Челябинск: Изд-во «Образование», 2009*
5. Kegeyan.S.E. *The information technologies application in foreign language teaching. Global Science and Innovation [Text]:materials of the II International Scientific Conference? Vol.II, Chicago, May 21-22, 2014/ publishing office Accent Graphics communications- Chicago-USA, 2014*

УДК 372.881.111.1

ОТ ИНФОРМАТИЗАЦИИ К ИНТЕЛЛЕКТУАЛИЗАЦИИ СОДЕРЖАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ОБРАЗОВАНИЯ

Борис Кириллович Коломиец

(к.т.н., доцент,
системный анализ)
kolombk@mail.ru

Резюме. Автор рассматривает процессы интеллектуализации и информатизации в их системных взаимосвязях, поскольку информация – и «пища» интеллекта, и один из его основных «продуктов» его деятельности; от качества информации (в первую очередь – ее полноты, достоверности и своевременности) зависит не только эффективность, но и сама возможность функционирования интеллекта и ИКТ. Поэтому одна из основных функций различных видов интеллекта (являющегося основным потребителем информации – рабочая гипотеза автора) – обеспечение себя как можно более качественной информацией, что является одним из стимулов их развития.

С одной стороны, в интеллектуальной деятельности информация должна носить адресный характер: она должна «заказываться» для выполнения конкретных функций интеллекта. С другой стороны, для осуществления интеллектом своего «будущеворения» ее содержание должно быть шире сиюминутной деятельности интеллекта, ориентировано на обеспечение системности его деятельности, мышления, мировоззрения, обеспечивать и ментальную, прагматическую, и духовно-нравственные составляющие интеллекта. При этом, поскольку необходимая интеллекту информация определяется его моделью, для создания и развития баз данных системного характера необходимо иметь или все модели интеллекта потенциальных ее «заказчиков», или развивающуюся обобщенную модель интеллекта, являющуюся инвариантом основных видов интеллекта, как минимум.

В содержании деятельности и образовании речь идет не о формальной смене определений, а о происходящем кардинальном изменении содержания всех видов человеческой деятельности и, как следствие - образования – их ускоряющейся интеллектуализации на базе ЭВМ, их сетей и ИКТ! Но это должно быть гармонично согласованно с более четко определенными целями образования – воспитания и обучения.

Современная информатизация – это один из этапов, фаз глобальной интеллектуализации на базе ЭВМ, их сетей, программ и ИКТ, которая в настоящее время переходит в свою новую – более сложную и масштабную фазу, что потребует изменения направленности и содержания ИКТ, определения современного общества уже не как «информационного», а как «информационно-интеллектуального», затем «интеллектуально-информационного», с соответствующим перенесением акцентов в основных сферах деятельности и ИКТ, начиная с науки, инженерии и образования.

В стратегическом плане интеллектуально-информационное общество может формироваться мировым сообществом, сумевшим создать свой коллективный интеллект для ноосферного самоуправления – управления своим будущим, «будущетворением» (по А.И. Субетто) выходом в Интеллектуальный Космос (в сообщество Интеллектуальных Цивилизаций [25].) (основывающееся на трудах Вернадского, К.Э Циолковского, Н.Н. Моисеева, А.И. Субетто и других ученых представлении автора). Сумеет ли живущее и последующее поколения это осуществить, будет зависеть, в первую очередь, от нашей и их способности успеть воспитать в себе нравственность необходимую для создания и успешной деятельности такого коллективного интеллекта [3,7,22]. При этом, содержание и качество «будущетворения» определяется всей совокупностью качеств интеллекта и, в первую очередь, духовно-нравственных и прогностических.

В последние десятилетия происходит принципиально новый ускоряющийся на базе развивающихся ЭВМ, их сетей и программ цикл интеллектуализации всех сфер и видов деятельности, начиная с высшего образования, которая включает информатизацию, создание гибридных человеко-машинных и искусственных интеллектов (ИИ, ГИ) и виртуального мира /миров/.

Новый цикл интеллектуализации, начавшийся с середины прошлого века с появления первых простейших ЭВМ/ компьютеров и их программ, был определен научной и академической общественностью и, как следствие – в общественном сознании, как информатизация (человеческой деятельности), а современное (развитое) общество – информационным (сменившим «постиндустриальное» общество) [1-6,8,9]. Это определялось возможностями первых поколений компьютеров и технологий хранения, обработки все больших объемов информации. Фактически же и с общесистемных позиций информатизация – это один из этапов, фаз современного цикла интеллектуализации, которая в настоящее время переходит в свою новую – более сложную и масштабную фазу (с вышеприведенными и другими оговорками и проблемами). От-

метим, что этот факт только начинает становиться достоянием ограниченного круга исследователей интеллекта, тогда как подавляющее большинство педагогической и научной общественности остаются в парадигме и практике информатизации и в соответствующей практике создания новых – не опирающихся (явно) на какие-то модели интеллекта информационных технологий.

Это проявляется, в частности, в наличии множества, лабораторий, кафедр и учебных программ (курсов) ежегодно растущем количеством книг и проведении конференций по «Информатике», «Информатизации», при крайней скудности всего этого по теме «Интеллектуализация».

Под интеллектуализацией деятельности автор, в общем случае, в соответствии с используемыми контекстами этого термина (кроме психологии – от Фрейда) и в качестве важнейших составляющих ее современного цикла во всех сферах и видах интеллектуальной деятельности, понимает следующее:

- формализация и последующее перераспределение отдельных операций, затем функций между людьми и компьютерами, уступая место человеко-машинным и компьютерным программам

– от простых к сложным функциям интеллектуальной деятельности;

- выделение, формализация и выполнение с помощью компьютеров инвариантных (для большинства видов деятельности) функций интеллектуальной деятельности (ИФИД): информационной, моделирования, анализа, прогноза, целеобразования, обучения, рефлексии, проектирования, планирования, принятия решений, коммуникации и кооперации (при этом, ИФИД – подмножество более общей системы инвариантных функций интеллектуальной деятельности – ИИД);

- творение и развитие нового для людей и их сообществ виртуального мира, осуществление интеллектуальной деятельности людей в традиционно-материальном и в виртуально-компьютерном все более сложных (многомерно-«матричных») мирах – вначале в человеко-машинных системах гибридных интеллектов (индивидуальных и сетевых);

- наряду с существующими интеллектами – человеческим (и на его основе – разнообразными групповыми и социальными интеллектами), создание новых видов интеллекта – гибридных (человеко-машинных) и искусственных (ГИ, ИИ); наряду с биологическим носителем человеческого разума – мозгом, создание новых носителей интеллекта – от электронных компьютеров, до квантовых, нано и т.д. в будущем (отметим, что информация – «хлеб» любых видов интеллекта).

Общим результатом всего этого на данной фазе интеллектуализации является усиление интеллектуальных возможностей людей и их сообществ.

При этом, одной из универсальных для любого вида интеллекта прагматических подсистем, обеспечивающих его выживание, функционирование, адаптацию и развитие в развивающемся мире, является общая инженерия: выявление, анализ имеющихся и прогнозируемых им проблем своих и внешнего мира, разработка проектов их решений и реализации этих проектов, в результате выполнения метаалгоритма соответствующих ИФИД (как минимум). Общая инженерия является общей /инвариантной/ по отношению к множеству других конкретных видов инженерий – от технической до политической, бытовой и т.д. По мере дальнейшей интеллектуализации успех каждой из конкретных инженерий будет в значительной степени определяться не только системностью интеллектуализации, обучения деятельности людей в развивающихся системах гибридных интеллектов, но особенно – общей и духовно-нравственной культурой общества и его сообществ.

Интеллектуализация востребует и ориентирует на себя все большую часть экономики: на воспроизводство и развитие разнообразных ИКТ, искусственных и гибридных интеллектов и их носителей, начиная с компьютеров, их программного, кадрового и ресурсного обеспечения и т.д.

Под информатизацией автор, с учетом имеющихся определений ее и информации [1,4-5,8,19,20], вышеприведенным определением интеллектуализации, определениями понятия интеллекта [3,7,9-15,17,18], понимает процессы создания, развития и внедрения информационных и информационно-коммуникационных технологий (ИКТ), в принципе призванных обеспечить современные интеллектуальные субъекты – людей и их сообщества, человеко-машинные и автоматизированные компьютерные базы данных более качественной (полной, достоверной, своевременной и экономичной) информацией.

При этом автор рассматривает процессы интеллектуализации и информатизации в их системных взаимосвязях, поскольку

информация – «пища» интеллекта и, одновременно – один из его основных «продуктов» его деятельности; от качества информации (в первую очередь – ее полноты, достоверности /надежности/ и своевременности) зависит не только эффективность, но и сама возможность его функционирования [3]; степени семантической и прагматической ценности конкретной информации, являясь, в принципе, объективными мерами, воспринимаются конкретными интеллектами по разному и субъективно – в зависимости от развитости этих интеллектов.

Поэтому одна из основных функций различных видов интеллекта (являющихся основными потребителями информации – рабочая гипотеза автора) – человеческого, искусственного, гибридного, социального, общественного и их систем – обеспечение себя как можно более качественной информацией, что, в свою очередь, является одним из стимулов развития самих интеллектов.

Тогда современные информационно-коммуникативные технологии и сети (ИКТ) – в первую очередь – Интернет – можно определить как информационно-интеллектуальные, которые в процессе дальнейшей интеллектуализации будут приобретать и характер/ содержание и направленность – интеллектуально-информационный, а именно – на соответствующее развитие всех видов интеллекта, в т.ч. – совокупно-социального (как минимум) и совокупно-общественного (как максимум) интеллектов.

При этом, эти определения, как и определения информации и интеллекта автор рассматривает как взаимосвязанные, развивающиеся, поэтому временные, но необходимые для лучшего взаимопонимания и взаимодействия их исследователей и разработчиков (инженеров).

Так, предложенные определения необходимо согласовывать с уже известными определениями информатизации и другими связанными с понятием информации определениями, в основе многих из которых лежат определения К. К. Колина:

«Информатизация – организационный социально-экономический и научно-технический процесс создания оптимальных условий для удовлетворения информационных потребностей и реализации прав граждан, органов государственной власти, органов местного самоуправления, организаций общественных объединений на основе формирования и использования информационных ресурсов.

«Информатизация – комплекс мер, направленных на обеспечение полного использования достоверного, исчерпывающего и своевременного знания во всех общественно значимых видах человеческой деятельности» [1].

Содержание интеллектуализации, а так же взаимосвязь интеллекта и информации представляется автором на примере его многоуровневой развивающейся обобщенной функциональной модели интеллекта (ОМИ) [3].

На данном этапе исследования наиболее общей «интегральной» функциональной характеристикой ментальной составляющей интеллекта (И) является его способность к осознанной, рефлексированной целенаправленной деятельности – его интеллектуальный потенциал, проявлением которого является интеллектуальная деятельность, творчество, использующие потенциал и результаты интеллектуальной деятельности других интеллектов, их сообществ. При этом, важнейшими составляющими рассматриваемых интегральных функций деятельности интеллекта являются: познавательная – познание метасистемы, себя, объектов деятельности; адаптация в метасистеме; управление своим будущим, «будущетворение» [7,10] окружающего мира, а так же, «творение» себя, своего интеллекта, его ментальной и нравственной составляющей.

ющих, в т.ч., методами и средствами инженерии (в самом общем смысле – разработки проектов решения проблем, задач и их реализации), кооперация с другими интеллектами при выполнении этих функций.

Интеллект формируется и развивается как социальное образование и социальный «продукт» общества и его сообществ, ментальный и духовный опыт которых он наследует. С другой стороны, интеллект сам вносит свой вклад в выявление, анализ и решение проблем и задач современного общества, его сообществ, в их функционирование и развитие, участвуя в деятельности их совокупных интеллектов (в зависимости от уровня сформированности своих ментальной и нравственной составляющих). Отношение интеллекта к обществу, его сообществам, к предшествующим и последующим поколениям, к природе, к себе – важнейшие составляющие его нравственности [3,7,11,17,21-23]..

Ментальная и духовно-нравственная составляющие, в принципе, у каждого человека могут образовывать гармоничную систему (вместе с культурой своего духовного и физического здоровья), но это – идеальная цель формирования и развития жизненных траекторий, включающая траекторию образовательную. Их содержание и взаимосвязи – это бесконечная (в условиях развивающегося интеллекта) тема исследований. Здесь же отметим следующее: одна из основных функций нравственности интеллекта состоит в обеспечении вектора направленности его деятельности и эта функция реализуется (более или менее осознанно) на основании сложившихся содержания и уровня нравственной и ментальной составляющих интеллекта [3].

В соответствии с приведенным в макете федерального государственного образовательного стандарта ВО (ФГОС) определением, «компетенция – способность применять знания, умения и личностные качества для успешной деятельности в определенной области». При этом в макете выделяются два основных вида компетенций: общекультурных (универсальных), которые включают интеллектуальные компетенции (пока в большинстве ФГОС нечетко определенные и не обоснованные) и профессиональных.

В результате исследования содержания различных видов исследовательской, инженерной и управленческой деятельности, образовательных стандартов и программ высшего образования по соответствующим направлениям подготовки, анализа концепций и моделей интеллекта и интеллектуальной деятельности (ИД) оказалось возможным выделить следующую общую для этих видов интеллекта системы инвариантных функций интеллектуальной деятельности (ИФИД) (в качестве когнитивной составляющей ОМИ-2):

информационная – сбор, хранение, первичная обработка информации; моделирующая – упорядочение, структуризация информации в виде формализованных и неформализованных (в сознании людей) моделей; аналитическая – анализ информации на моделях, диагноз причин возникновения проблем, установления их взаимосвязей, прогноз тенденций их развития (проблематизация); целеобразование – формирование целей деятельности по решению задач, проблем и критериев достижения целей; обоснование, доказательство; проектирование – разработка проектов программ решения проблем и задач; планирование реализации программы; прогностическая функция; реализация программы; контроль и управление ее реализацией; обучение в процессе деятельности; обучение новым средствам и методам деятельности; координация выполнения ИФИД, прямых и обратных связей между ними; саморефлексия интеллектом своей деятельности, взаимодействия с другими интеллектами; оценка качества выполнения каждой из

ИФИД и всей системы ИФИД; кооперация с другими интеллектами для выполнения части или всех ИФИД [3,12].

Данной системе ИФИД соответствует система общеинтеллектуальных компетенций. Системная совокупность (система) ИФИД представляется метасистемой, метаалгоритмом, инвариантом метаалгоритмов конкретных видов интеллектуальной деятельности, который формируется не просто в виде набора отдельных «интегральных психических процессов», а как система инвариантных интегральных функций интеллектуальной деятельности разных видов интеллекта.

На базе системы ИФИД эффективность выполнения каждой из этих функций усиливается в той степени, в какой для ее реализации используются (в качестве сервисных) остальные ИФИД. Так, для качественного выполнения целей информационной функции – обеспечения каждой из ИФИД (в общем случае – всего интеллекта) полной, достоверной и своевременной информацией необходимо, как минимум, а) выявление и диагностика проблемы (причин) некачественности информации, б) прогноз тенденций развития этой проблемы (без вмешательства интеллекта), в) определение целей и разработка проекта решения этой проблемы, г) реализация этого проекта.

Выше отмечалось, что одна из основных функций интеллекта – обеспечение себя как можно более качественной информацией. Так, отсутствие (какой либо или просто качественной) информации о будущем состоянии интересующего или управляемого объекта, процесса, динамики решаемой проблемы лишает интеллект (вообще или качественно) осуществлять управление своим будущим в режиме опережения усложнения проблем, что компенсируется качественным выполнением всех функций, в первую очередь - прогнозирования, обучения в процессе деятельности интеллекта, рефлексией.

Для выполнения каждой конкретной ИФИД требуется специальная для конкретной функции информация. Например, минимально необходимая для реализации функции «Моделирование» информация: а) обобщенный алгоритм (или хотя бы методология) моделирования (в данной модели интеллекта - в системе ИФИД); б) сведения о соответствующем объекте (процессе, системе, явлении); в) информация об аналогичных моделях соответствующего объекта (процесса, системы, явления).

Т.е., с одной стороны, в интеллектуальной деятельности информация носит адресный характер: она «заказывается» для выполнения конкретных функций интеллекта. С другой стороны, для «будущетворения» ее содержание должно быть шире сиюминутной деятельности интеллекта, ориентировано на обеспечение системности его деятельности, мышления, мировоззрения, обеспечивать и ментальную, прагматическую, и духовно-нравственные составляющие интеллекта [3,12].

При этом, поскольку, при прочих условиях, необходимая интеллекту информация определяется его моделью, для создания и развития баз данных системного характера, необходимо иметь или все модели интеллекта потенциальных ее «заказчиков», или обобщенную модель интеллекта, являющуюся инвариантом основных видов интеллекта, как минимум.

Отметим, что на этих примерах более конкретно продемонстрированы частные аспекты упоминавшихся взаимосвязей информации и интеллекта.

На основе вышеизложенного по результатам исследований и внедрения (в ряде ГОС первого и второго поколений [3,12,13]), на основании обобщенной модели интеллекта [3] автором предложено формировать в составе общекультурных / универсальных компетенций деятельностно-знаниевые и личностные составляющие,

включающие следующую систему деятельностных ментальных составляющих общеинтеллектуальных компетенций выпускника высшего учебного заведения):

владеет методами поиска, сбора, хранения и обработки (редактирования) информации, применяемыми в сфере его профессиональной деятельности;

умеет пользоваться системами моделей объектов (процессов) деятельности или выбирать (строить) адекватные объекту модели;

умеет анализировать состояние и динамику объектов деятельности с использованием методов и средств анализа и прогноза;

умеет корректно формулировать задачи (проблемы) своей деятельности (проекта, исследования), устанавливать их взаимосвязи, строить модели систем задач (проблем), анализировать, диагностировать причины появления проблем;

умеет формулировать цели проекта (программы) решения задач (проблем), критерии и показатели достижения целей, строить структуры их взаимосвязей, устанавливать приоритеты решения задач (проблем), учитывать нравственные аспекты деятельности;

умеет прогнозировать динамику, тенденции развития объекта, процесса, задач, проблем, их систем, пользоваться для этого формализованными моделями (методами);

владеет современными методами проектирования: умеет строить обобщенные варианты проекта (концепции) решения проблемы, задачи, их систем, анализировать эти варианты, прогнозировать последствия каждого варианта, синтезировать альтернативные варианты, находить компромиссные решения в условиях многокритериальности, неопределенности, планировать реализацию проекта;

владеет методами контроля качества своей деятельности;

умеет делать обоснованные, доказательные выводы;

владеет методами обучения в процессе деятельности, обучения новым методам, средствам деятельности, приобретения новых знаний, используя современные образовательные технологии, программы ЭВМ; умеет рефлексировать (в т.ч., моделировать, анализировать, оценивать) свою интеллектуальную деятельность и деятельность в кооперации с коллегами;

умеет осуществлять деятельность в кооперации с коллегами, находить компромиссы при совместной деятельности;

владеет применяемыми в сфере своей профессиональной деятельности компьютерными средствами, программами работы с информацией, моделирования, анализа, прогноза, проектирования, планирования и обучения;

владеет необходимыми для выполнения всех перечисленных интеллектуальных функций знаниями (фундаментальными и прикладными);

знает системы задач профессиональной деятельности по соответствующему направлению подготовки, их характеристики (модели), характеристики методов, средств, технологий и алгоритмов решения.

Более подробно соответствующие уровни и содержание интеллектуальных компетенций, а так же их теоретическое обоснование на базе обобщенной модели интеллект (ОМИ), детализация ИФИД в качестве третьего уровня ментальной составляющей ОМИ, которая в составе первого и второго уровней ОМИ, предлагается в качестве инвариантного ядра конкретных видов интеллекта: человеческого (ЧИ), искусственного (ИИ), социального (СИ) и, наконец – гибридного (ГИ), как синтеза этих видов интеллекта (основания интеллектуально-информационных сред) – третий уровень ОМИ. ОМИ-3, в свою очередь, предлагается автором в качестве основа-

ния – ядра паспорта соответствующей каждой из ИФИД компетенции [3,12,13]).

Примеры четвертого уровня детализации функции «Моделирование», «Проектирование», «Рефлексия» приводятся в [12].

Совокупность личностных составляющих данных интеллектуальных компетенций (без которых они перестают быть компетенциями по определению, тем более – интеллектуальными) в виде системы нравственных качеств, разработанных в результате совместных исследований и экспериментов автора и О.А. Васильевой, представлены в работах [3,12,26].

Поскольку в ближайшие десятилетия почти все виды человеческой деятельности все в большей степени будут осуществляться в разнообразных системах гибридных интеллектов, то для обеспечения этого системе образования придется создавать программы непрерывной общеинтеллектуальной и конкретно-интеллектуальной подготовки, начиная с общеобразовательной школы. Автором (на основе опыта разработки образовательных стандартов) утверждается экономность временных и интеллектуально-информационных ресурсов применения такой системы инвариантов в процессе любой интеллектуальной деятельности, в том числе – образовательной [12].

В связи с этим необходимо отметить, что становящееся все более востребованным опережающее высшее образование [6] традиционно формировалось «на кончике пера» конкретного направления профессиональной деятельности (направления подготовки) и обеспечивалось новыми знаниями и новым содержанием (технологией) этой деятельности, созданными в соответствующих (и пограничных) областях науки и инженерии.

Приложение

Основные методологические принципы создания, развития и использования ОМИ

Построение ОМИ как системы инвариантов – общих для любого конкретного вида интеллекта составляющих (их инвариантов), начиная с функциональных характеристик (определения, развивающуюся по мере исследования этих (или основных) развивающихся видов И. ОМИ включает определение интеллекта (ОМИ-1) и детализирующие его модели ментальной и духовно-нравственной составляющих (ОМИ-2 и ОМИ-3), как минимум.

Создание и развитие ОМИ включает как традиционные процессы исследования, так и специфичные для интеллекта методологию и методы моделирования и общей инженерии (т.к. объект исследования – ОМИ непрерывно и ускоренно развивается в результате создания новых и развития прежних искусственных (ИИ), гибридных (ИИ) и социальных (СИ) интеллектов, обучения человеческого интеллекта в системах ГИ).

Процессы исследования и развития интеллекта и интеллектуализации взаимосвязаны: для исследования интеллектуализации необходима, как минимум, ОМИ, тогда как для развития ОМИ необходимо исследование интеллектуализации.

Создание моделей внешних дополнений (внешних – по отношению к интеллекту людей и их сообществ, их моделям) – в соответствии с принципами кибернетики, квантовой механики /и философии/ – обязательная составляющая данной методологии. ОМИ – простейшее внешнее дополнение, один из результатов рефлексии процессов исследования и инженерии интеллекта и интеллектуализации. Более сложные (но обязательные для преодоления современной замкнутости исследователей интеллекта и интеллектуализации в рамках человеческой цивилизации) модели внешних дополнений строятся в результате обращения к моделям Внешнего Разума [25].

Литература

1. К.К. Колин. *Фундаментальные основы информатики: социальная информатика. Учебное пособие для вузов.* – М.: Академический проект; Екатеринбург; Деловая книга, 2000. – 350 с.
2. *Информационная эпоха: вызовы человеку / По ред. И.Ю. Алексеевой, А.Ю. Сидорова.* – М.: Российская политическая энциклопедия, 2010. – 290 с.
3. Коломиец Б.К. *К моделированию интеллекта. Монография.* – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2010. – 205с.
4. *Информатика. Информатизация. Для студентов экономических вузов / Под ред. Н.В. Макаровой.* – М.: «Финансы и статистика», 2009. .
5. *Стратегия развития информационного общества в России // Открытое образование , № 4, 2007.*
6. *Креативность в высшем образовании: проект Ассоциации европейских университетов (Материал подготовил О. Попов) // «АМ». 2007. №10.*
7. Субетто А.И. *Критика «экономического разума» / Научная монография.* – СПб. – Кострома : КГУ им. Н.А. Некрасова, 2008. – 508 с.
8. Колин К.К. *Электронная культура в информационном обществе. Естественный искусственный интеллект: методологические и социальные проблемы / Под ред. Д.И. Дубровского и В.А. Лекторского.* – М.: «Канон» РООИ «Реабилитация», 2011. – 352 с.
9. *Естественный и искусственный интеллект: методологические и социальные проблемы / Под ред. Д.И. Дубровского и В.А. Лекторского.* – М.: «Канон» РООИ «Реабилитация», 2011. – 352 с.
10. Субетто А.И. *Теория фундаментализации образования и универсальные компетенции (ноосферная парадигма универсализма) / научная монографическая триоргия – СПб: Астерион, 2010. 556 с.*
11. Субетто А.И. *Интеллектуализации образования как проблема XXI века. Труды научного семинара «Интеллект. Значение и виды интеллектуальной деятельности». rs.edu.ru/rc/s_intellect.htm.*
12. Коломиец Б.К. *Интеллектуальные компетенции как нормы опережающего образования. // Матер. XVIII Всеросс. конф. «Проектир. Федер. Госуд. Образоват. стандартов и образоват. программ ВПО на компетентностной основе».* – М.; Уфа: Исслед. центр проблем кач. подготовки специал., 2008. – 123 с.
13. Золотарева Н.М., Коломиец Б.К. *Интеллектуализация деятельности и образования. «АМ» 2011, №2.*
14. Дзегеленок И.И. *Информационные технологии в управления качеством образования.* – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. 2007, 68 с.
15. Коломиец Б.К., Васильева О.А. *Разработка нового поколения образовательных стандартов высшего образования: экспериментальный подход.* – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 36 с.
16. *Психологический словарь / Р.С. Немов.* – М.: Гуманитар. Изд. Центр ВЛАДОС, 2007. – 560 с.
17. Н. Моисеев. *Быть или не быть... человечеству? - М.: МГВП КОКС, 1999. - 288 с.*
18. Холодная М.А. *Психология интеллекта: парадоксы исследования.* – М., С.ПБ: 2002.
19. Макарова Н.В., Волков В.В. *Информатика. Учебник для вузов.* – СПб.: Питер, 2011. - 576 с.
20. Артюхин В.В. *Реальность 2.0в.. Современная история информационного общества.* – М. 2011. –
21. Н.А. Селезнева. *Комплексное внедрение информационных технологий в высшей школе как необходимое условие обеспечения нового качества образования.* – М: ИЦПКПС НИТУ «МИСИС», 2010.
22. Зимняя И.А., Боденко Б.Н., Морозова Н.А. *Воспитание – проблема современного образования в России (состояние, пути решения).* – М.: Исследоват. центр проблем кач-ва под-ки спец-ов, 1999. – 82с.
23. *Стратегия воспитания в образовательной системе России: подходы и проблемы / Под ред. профессора И.А. Зимней. Изд. 2-е, доп. и перераб.* – М.: Агентство «Издательский сервис», 2004. 480 с.
24. Байденко В.И. *Новые стандарты высшего образования: методологические аспекты// «Высшее образование сегодня».* – 2007. - №5. – с.4 – 9.
25. Коломиец Б.К. *Гипотетическая модель Интеллектуальных цивилизаций: системогенетические и синергетические аспекты. «Вопросы системогенетики» 1, 2006 Вестник Костромского госуд. Университета.*

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

PEDAGOGICAL SYSTEM OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE AT FUTURE TEACHERS

Mirza N.V.

Higher Doctorate, associate professor, head chair of preschool and psychology and pedagogical preparation, Karaganda State University of E.A Buketov, Karaganda, Kazakhstan, e-mail: d61975@rambler.ru

Мирза Н.В.

д.п.н., доцент, заведующая кафедрой дошкольной и психолого-педагогической подготовки, Карагандинский государственный университет им. Е.А.Букедова, г. Караганда, Казахстан, e-mail: d61975@rambler.ru

In work the purposes, tasks and components of pedagogical system of formation of professional competence at future teachers are analyzed. The structure and the content of formation of professional competence of future teachers which consists of 4 main components are presented: theoretical preparation, professional practice, self-education, training of professional and pedagogical communication.

Keywords: pedagogical system, purpose, tasks, professional competence, future teachers, professional practice, self-education, theoretical preparation, training of professional and pedagogical communication.

В работе анализируются цели, задачи и составляющие педагогической системы формирования профессиональной компетентности у будущих педагогов. Представлены структура и содержание формирования профессиональной компетентности будущих педагогов, которая состоит из 4 основных компонентов: теоретическая подготовка, профессиональная практика, самообразование, тренинг профессионально-педагогического общения.

Ключевые слова: педагогическая система, цель, задачи, профессиональная компетентность, будущие педагоги, профессиональная практика, самообразование, теоретическая подготовка, тренинг профессионально-педагогического общения.

Еще несколько лет назад в рамках подготовки будущего преподавателя в высших учебных заведениях формированию профессиональной компетентности практически не уделялось внимания. Предполагалось, что каждый студент, проявивший интерес к своей предметной области, готов к педагогической деятельности в вузе по определению и автоматически обладает достаточным уровнем компетентности. Это приводило к тому, что преподаватели затруднялись перевести цели обучения профессионального образования на язык конкретных педагогических ситуаций и задач, не владели технологией и техникой педагогической деятельности. Профессиональная подготовка не формировала у них системного видения педагогической действительности, в результате чего педагогическая деятельность распадалась для преподавателя на ряд слабо связанных функциональных видов.

В современных условиях научно-технический прогресс и динамично изменяющееся общество предъявляют к будущим педагогам все более высокие требования. От сегодняшней системы высшего образования общество ждет не просто специалистов определенной профессии, а педагогов инновационного типа – педагогов высокой профессионально-компетентностной культуры. В Законе Республики Казахстан «Об образовании» подчеркивается, что развитие профессиональной компетентности специалиста находится сегодня среди основных принципов государственной политики в области образования: «Образование – непрерывный процесс воспитания и обучения, целью которого является достижение высокого уровня нравственного, интеллектуального, культурного, физического развития и профессиональной компетентности членов общества» [1, гл. I, ст. 1, пункт 25].

Трансформация общества и проводимые в последнее время изменения в структуре и содержании высшего профессионального

образования требуют определения научных основ преобразования процессов обучения и воспитания специалистов и методического обеспечения содержания педагогического образования в области формирования профессиональной компетентности. Система образования, являясь одной из самых динамичных областей жизни общества, ставит перед будущим педагогом различные по сложности и масштабности проблемы. Среди них такие, как участие в фундаментальных научных исследованиях, быстрая и адекватная реакция на широкий спектр разрабатываемых инновационных технологий, оценка и перестройка методов обучения и воспитания, внедрение новых взглядов на процесс обучения и другие. Один из путей решения этих проблем состоит в системном подходе к организации учебно-воспитательного процесса по подготовке и развитию будущих педагогов.

Специальными задачами педагогической теории профессиональной деятельности являются ее концептуализация, определение содержания, выяснение условий ее эффективного функционирования, выявление факторов, влияющих на ее становление, оценка ее эффективности. В педагогической литературе в настоящее время можно выделить два подхода к характеристике педагогической деятельности: профессиографический и эргологический (В.Н.Мясищев) [2]. В рамках первого подхода исследователь может руководствоваться следующей общей схемой описания профессиональной деятельности:

- ♦ ценностные ориентации и профессиональная этика;
- ♦ общие и специальные способности;
- ♦ профессионально значимые качества личности;
- ♦ профессионально необходимые знания;
- ♦ сфера профессиональной компетентности;

♦ профессиональные навыки и умения, профессиональная техника.

Эргологический подход характеризует педагогическую деятельность на основе введения представления о педагогической системе – как в отношении педагогической системы в целом, так и ее составляющих [3, 120].

В рамках эргологического подхода педагогическое воздействие есть реализованное во времени единство содержания системы и результата ее реализации. Центральное место в характеристике педагогического воздействия в рамках педагогической системы должно быть отведено категории «знание». Педагог выступает носителем социально-удостоверенного, профессионально-направленного и профессионально-компетентного знания, которое он должен сделать достоянием обучаемого – будущего педагога. Поэтому знание определяет собой цель, средство и результат педагогического воздействия.

Проведенный анализ послужил основой для разработки нами структуры и содержания формирования профессиональной компетентности будущего педагога. Обобщенную цель данной структуры можно представить в следующем виде – оптимизировать учебно-воспитательный процесс высших учебных заведений с целью формирования профессиональной компетентности будущих педагогов.

Задачами формирования профессиональной компетентности будущих педагогов являются: формирование профессиональных знаний и развитие системы профессиональных умений, навыков и специальных способностей.

Структура и содержание формирования профессиональной компетентности будущих педагогов состоят из 4 основных компонентов.

1. Теоретическая подготовка - основной целью является формирования профессиональной компетентности будущего педагога посредством организации и проведения лекционных и практических занятий.

2. Профессиональная практика. Существенные изменения, происходящие в настоящее время в образовательной сфере, потребовали основательного пересмотра содержания и методов профессиональной подготовки педагогических кадров. Педагогическая практика ставит своей целью подготовку студентов к профессионально-педагогической деятельности в качестве воспитателя, методиста и преподавателя. Реализация задач практики предполагает формирование у студентов профессиональных умений и навыков согласно Государственному образовательному стандарту. Закрепление профессиональной компетентности во время прохождения практики осуществлялось посредством организации и проведения бесед, психолого-педагогического просвещения, педагогического и психологического консультирования, тренингов.

3. Самообразование. Облегчить процесс формирования профессиональной компетентности будущего педагога, интенсифицировать его на современном этапе помогут новые информационные

технологии. Разработанные нами электронные учебники могут не только поддерживать процесс обучения, но и качественно улучшать его, благодаря применению разнообразных форм организации и методов обучения.

4. Тренинг профессионально-педагогического общения - тренинг, направленный на приобретение знаний, умений и навыков, коррекцию и формирование установок, необходимых для успешного общения в условиях профессиональной деятельности педагогов. В ходе тренинга развиваются умения вести переговоры, выступать перед большой аудиторией, правильно вести себя в конфликтных ситуациях и т.д. Главная установка, обеспечивающая успешность профессионально-педагогического общения, заключается в готовности ориентироваться на другого человека, признавать ценность его личности, принимать во внимание интересы партнера [4].

Для успешной реализации данной модели нами была разработана педагогическая система формирования профессиональной компетентности будущих педагогов, которая позволяет с учетом современных реалий осуществлять эффективный процесс формирования профессиональной компетентности будущего педагога в рамках следующих педагогических специальностей.

Системный характер педагогического процесса, как показывает опыт нашей педагогической деятельности, позволяет достигнуть высокой стабильности успехов практически любого числа обучаемых. В основе эффективности реализации педагогической системы на практике лежит эффективность исполнительской деятельности педагога или группы педагогов, осуществляющих ее практическое внедрение и обладающих способностями создать обратный отклик на систему со стороны обучаемых, что в конечном результате приводит к качественно полученным знаниям. Механизм реализации системы состоит из последовательных этапов:

- на первом этапе осуществляется конструктивное оформление цели-замысла, разработка содержания и определение средств и условий эффективной реализации системы;
- на втором – осуществляется практическая реализация системы;
- на третьем – оценка достигнутых результатов (эффективности реализации системы);
- на четвертом – производятся необходимые изменения в системе в соответствии с результатами оценки ее эффективности, на пятом этапе происходит запуск модернизированной системы [5].

Таким образом, механизм эффективной реализации педагогической системы представляет собой совокупность упорядоченных процедур, неукоснительное выполнение которых приведет к достижению определенного планируемого результата – получению необходимых знаний в рамках соответствующего государственного образовательного стандарта. Эффективно действующую педагогическую систему характеризуют два принципиальных момента: гарантированность конечного результата и повторяющееся проектирование на ее основе модернизированных систем в соответствии с выявленными недостатками.

Литература

1. Zakon RK «Ob obrazovanii»// *Obrazovanie v Respublike Kazahstan: Sbornik zakonodatel'nyh aktov /Pod red. M.M.Kuzembaeva. – Almaty, 2001.*

2. Myasishchev V.N. *Problema otnoshenij cheloveka i ee mesto v psihologii// Voprosy psihologii. – 1957. - №5. - S. 142-154.*

3. Semenova M.V. *Pedagogicheskie usloviya formirovaniya professional'noj kompetentnosti budushchih pedagogov v vuze: diss. ... kand.ped.nauk: 13.00.08. - Karaganda, 2005.*

4. Mirza N.V. *Professional'naya kompetentnost' pedagoga*. – Moskva: Izd-vo Nezavisimoe literaturnoe agentstvo «Moskovskij Parnas», 2008.

5. N.Mirza, R.Mazhenova, G.Tleuzhanova, N.Ramashov, G.Akbayeva *Implementation of the competence-based approach into the system of training future teachers in higher educational institutions of Kazakhstan. Life Science Journal*. - № 11 (9). – 2014. – С. 599-606.

УДК 371.13

ROLE OF BASIC SCHOOLS TOWARDS A NEW QUALITY OF EDUCATION

РОЛЬ БАЗОВОЙ ШКОЛЫ В ДОСТИЖЕНИИ НОВОГО КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Pivovarov A.A.

Ph.D., The head of the Department of Informatics, Technology, Physics and Mathematics in the Institute of Education Development of the Kirov region, Kirov
E-mail: alanpi2008@mail.ru

Пивоваров А.А.

Кандидат педагогических наук, зав. кафедрой информационно-технологического и физико-математического образования института развития образования Кировской области, г. Киров
E-mail: alanpi2008@mail.ru

Annotation. Today the school is faced by a problem of creation of the humanistic educational and educational environment. The main innovative idea consists in that on the basis of practice of regional and Russian education, and also the existing projects of school to create uniform infrastructure of rural modern school.

In the beginning we will explain to our readers, what such «basic school»? According to Position of institute of a development of education of the Kirov region, basic schools are the educational organizations created for coordination of actions in the directions of regional modernization of education; development of scientific and methodical conditions for improvement of quality of the general education; inclusion in practice of formation of innovative pedagogical experience; realization of the principles of continuous education of pedagogical workers. One of such schools also is SOSH Municipal Educational Institution with UIOP of of Stulovo of the Suburban area (the director – Churin A.R.).

Key-words: basic school, quality of education, individual educational program, integration of fixed and extracurricular activities.

Аннотация. Сегодня перед школой стоит задача создания гуманистической образовательной и воспитательной среды. Основная инновационная идея заключается в том, чтобы на основе практики регионального и российского образования, а также действующих проектов школы создать единую инфраструктуру сельской современной школы.

Вначале поясним нашим читателям, что такое «базовая школа»? Согласно Положению института развития образования Кировской области, базовые школы – это образовательные организации, созданные для координации действий по направлениям региональной модернизации образования; разработки научно-методических условий для повышения качества общего образования; включение в практику образования инновационного педагогического опыта; реализации принципов непрерывного образования педагогических работников. Одной из таких школ и является МОУ СОШ с УИОП д. Стулово Слободского района (директор – Чуринов А.Р.).

Ключевые слова: базовая школа, качество образования, индивидуальная образовательная программа, интеграция урочной и внеурочной деятельности.

Миссию сельской школы мы видим в создании образовательной среды, формирующей развитие способностей учащихся, успешную социализацию личности, обеспечивающей духовно-нравственное развитие. Ведущими идеями для развития школы видим следующие:

- развития целостного образовательного процесса – организованной жизнедеятельности школьников, реализующего в единстве все компоненты содержания образования (знания, умения, опыт творческой деятельности и эмоционально-ценностные отношения к окружающей действительности), что обеспечивает условия для самореализации школьника;
- идею гуманитарно-культурологического подхода – обновле-

ние содержания учебных предметов, дополнительного образования, насыщения общечеловеческими проблемами, нравственными ценностями;

- идею творчества – индивидуальные программы саморазвития как основа организации образовательного процесса в школе.

Основные направления развития образовательной и воспитательной среды это:

- обновление структуры и содержания образования;
- усиление воспитательного потенциала образования; развитие полноценной воспитательной среды;
- социализация личности в условиях сельского поселения;
- совершенствование системы работы с одаренными детьми;

– развитие современной информационной образовательной среды.

Почему были выбраны именно эти направления развития? В данной школе уже созданы организационные, материально-технические, кадровые условия, соответствующие статусу школы с углубленным изучением отдельных предметов. Так, в рамках реализации приоритетного национального проекта «Образование» школа получила кабинет русского языка и литературы как учебное заведение, успешно реализующее программы углубленного изучения русского языка. За последние годы в школе подготовлено 11 золотых и 5 серебряных медалистов. Успеваемость по школе составила 100%. Традиционно ученики школы являются победителями и призерами районных, областных и Всероссийских олимпиад и конкурсов.

В то же время высокие результаты деятельности школы, концепция ее развития требуют решения актуальных на сегодняшний день задач:

- создание инновационной образовательной и воспитательной среды для развития творчества, интеллекта и социально-культурных инициатив;
- более широкое привлечение потенциала макросреды для становления социальной компетентности обучающихся;
- совершенствование работы педагогического коллектива по созданию индивидуальных образовательных программ школьников.

Что уже сделано и каковы перспективы развития образовательной среды школы? Школа обеспечивает общеобразовательную подготовку высокого уровня, обуславливающую развитие компетентностей в различных областях знаний. Избран приоритетным направлением развитие способностей учащихся, педагогический коллектив стремится создать условия для становления обогащенной предметной и образовательной среды, реализации индивидуальных учебных планов. В этом направлении школа сотрудничает с учреждениями высшего и среднего профессионального образования, ИРО Кировской области, предоставляя обучающимся образовательный блок программ по системе образовательного кластера «школа-колледж-ВУЗ».

Считая особенно важным воспитание у сельских школьников умения ориентироваться в современном сложном мире, педагоги уделяют большое внимание формированию социальной, правовой культуры, их активной жизненной позиции. Интегрируя учебную и внеурочную деятельность, учителя разрабатывают специальные развивающие программы по предметам. Для достижения нового качества образования учителя школы применяют:

- современные инновационные технологии, реализующие идею индивидуализации обучения, обеспечивающие оптимальный уровень развития учащихся, переход «от школы знаний – к школе мышления»;
- технологию проблемного, проектного обучения; технологию уровневой дифференциации; мультимедийные, информационные технологии.

Развитие информационной среды – необходимое условие для обеспечения доступности и качества образования. Традиционными стали уроки информационной культуры, защиты проектов, конкурсы исследовательских работ, компьютерных презентаций в рамках школьных и районных научно-практических конференций. Возможности Интернета широко привлекаются в учебном процессе и внеклассной работе. В перспективе на базе кабинета информатики планируется создать:

- центр тестирования;
- центр самостоятельного обучения учащихся (с оснащением кабинета электронными учебниками);
- мультимедийный кабинет для подготовки в различных курсах и проектах.

Учителя школы терпеливо «выращивают» способности каждого ребенка, привлекая методы творческого характера, предлагая учащимся систему развивающих заданий, обогащенный предметный материал, через подготовку к олимпиадам и конкурсам, проведение школьных праздников (праздник русского языка, английского языка), посредством занятия в системе дополнительного образования. В перспективе необходимо:

- достижение нового качества проведения учебных занятий на основе задействования комплекса современных педагогических технологий;
- создание и реализация индивидуальных образовательных маршрутов ученика;
- организация профильного обучения на основе индивидуальных учебных планов;
- расширение сотрудничества с социальными партнерами в самых разных направлениях деятельности, сотрудничества школы с учреждениями среднего и высшего профессионального образования;
- создание условий для самостоятельного получения информации из разных источников (библиотека, кабинет русского языка и литературы, компьютерная техника);
- совершенствование и обновление системы элективных курсов.

Воспитательный процесс охватывает все сферы деятельности школы, интегрируя учебную и внеурочную деятельность. Это важнейшая составляющая образовательного пространства. Дополнительное образование социально востребовано, требует поддержки со стороны общества и государства, органично сочетает в себе обучение, воспитание и развитие личности ребенка, так как решает важнейшие задачи:

- самоопределения и самореализации учащихся;
- адаптации личности в социокультурной среде;
- развития индивидуальности и творческого потенциала учащихся.

Гражданско-патриотическое направление воспитательной работы школы, деятельность военно-патриотического клуба «Патриот», ежегодное участие юношей-старшеклассников в военных сборах позволило дать начало кадетскому движению в школе. Основой для создания кадетской группы в школе является многолетняя работа педагогического коллектива по военно-патриотическому воспитанию подрастающего поколения, большой опыт работы школьного музея по данному направлению, участие ветеранов ВОВ, участников афганской и чеченской войн в воспитательном процессе. Основной целью создания группы с кадетской направленностью стала профессиональная ориентация, подготовка старшеклассников к осознанному выбору профессии, служения Отечеству на гражданском и военном поприще. Обучение кадетского класса происходит в соответствии с основными образовательными программами среднего (полного) общего образования и дополнительных образовательных программ, имеющих целью расширение кругозора и военную подготовку по следующим направлениям:

- духовно-нравственное и патриотическое;
- изучение истории России и Вооруженных Сил России;
- физическое развитие и спортивно-оздоровительная работа;

– туристско-экскурсионная деятельность и краеведение.

Школа является ведущей в Слободском районе по работе с одаренными детьми и реализует проект «Развитие детской одаренности». В целях совершенствования работы с одаренными детьми это:

- организация исследовательской деятельности школьников через участие в научно-практических конференциях, интеллектуальных марафонах областного уровня;
- расширение спектра образовательных услуг, повышение эффективности элективных курсов, кружков;
- расширение сферы сотрудничества с учреждениями дополнительного образования и культурными центрами города и района;
- привлечение учреждений микро- и макросреды по развитию одаренных детей;
- разработка системы диагностики одаренности учащихся и организация эффективности развития этой системы;
- расширение и совершенствование деятельности психологической службы;
- материальная поддержка одаренных детей. Создание фонда попечителей «Одаренные дети»;
- пополнение материально-технической базы, учебно-методических пособий для классов с углублённым изучением отдельных предметов.

В школе создана развернутая система дополнительного образования, которая позволяет реализовать вариативность содержания образования, направленную на разработку индивидуальных маршрутов учащихся. Дополнительное образование в школе организовано по направлениям, которыми охвачено 92% обучающихся. Наиболее успешно реализуются проектно-исследовательское, гуманитарное, естественно-научное, художественно-эстетическое.

Результатом совместной работы администрации школы, администрации Стуловского сельского поселения, родителей, учащихся, педагогов проводятся школьные конференции, спортивные и предметные праздники, работает общественный и попечительский совет, родительский комитет. Мы считаем рост активности в управлении школой участников образовательного процесса, расширение образовательного пространства школы важным фактором создания образовательной среды.

Общественные и культурные условия, в которых мы сегодня живем, существенно отличаются от тех, в которых была сформирована ранее существовавшая система воспитания. Дети находятся в открытом информационном пространстве, в конкурентной среде, поиске нравственных ориентиров. Социальные процессы не всегда отражают позитивную либерализацию норм общественной жизни; происходит заметное расслоение семей по уровню доходов. В этих условиях крайне важна социальная поддержка учащихся сельской школы.

Участие воспитанников в самоуправлении школы мы рассматриваем как фактор их успешной социализации через освоение ими необходимого комплекса актуальных и перспективных социальных ролей. В этом случае результатом воспитания считаем социальную устойчивость, способность адаптироваться. Основным педагогическим способом развития данных качеств и свойств личности являются различные социальные пробы – имитируемые и реальные ситуации: день самоуправления школы, участие в проектировании образа выпускника, ученическая конференция пропа-

ганды ЗОЖ «Мы выбираем жизнь!» и другие виды деятельности, где необходимо принять правильное решение, взять ответственность на себя, а значит постепенно накапливать социальный опыт.

Около 40 % школьников проживают в семьях разной степени риска: многодетных, неполных, малообеспеченных. Нередко социально неуспешные родители теряют функции «защитников детей», что ведет к ранней самостоятельности. Поэтому школа берет на себя новую миссию: социальная защита детства, которая предусматривает подготовку учащихся к меняющимся условиям социального окружения (адаптация и социализация). Еще В.А.Сухомлинский считал, что «особая сфера воспитательной работы – ограждение детей, подростков и юношества от одной из самых больших бед – пустоты души, бездуховности... Настоящий человек начинается там, где есть святости души...».

В числе важнейших проблем воспитания серьезную тревогу вызывают вопросы духовного и нравственного воспитания детей и подростков, поскольку это затрагивает как судьбы самих молодых людей, так и судьбу России. Духовность в наши дни приобретает интегральный характер, предполагает органическое единство всех моральных установок, гражданственности, веры в светлые идеалы, чувство личной ответственности за все, что происходит в социуме. Воспитание духовности становится доминантой образования, поэтому современные подходы к воспитанию рассматриваем как организованное педагогом духовное общение, сотворчество ученика и учителя. Содержанием воспитания становится поиск и открытие истины, а результатом – духовное обогащение: знакомство с историей России, ее культурным наследием. Воспитание сердечности, духовности через сопричастность, сопереживание, сострадание, сочувствие, через ознакомление с историей родного края, Кировской области, России во время обзорных экскурсий: «Старинные города на Вятке: Котельнич, Советск, Орлов», «Село Ошеть – родина художников Васнецовых», экскурсии по г. Уржуму, посещение школьного музея «История с. Бобино»; знакомство с памятниками природы Кировской области: Кедровая роща в д. Стулово, двенадцать ключиков в Унинском районе», озеро Шайтан, «Зараменская пещера» (г. Советск), «Палеонтологический музей» (г.Котельнич); Болдино – имение А.С.Пушкина; неизгладимое впечатление оставляют экскурсии в Кремль Нижнего Новгорода, Московский Кремль, храм Христа Спасителя.

Таким образом, роль базовой школы в достижении нового качества образования определяется тем, что:

1. Расширяется образовательная среда школы за счет более широкого выхода на региональный уровень, увеличения количества социальных партнеров, среди которых ведущие ВУЗы, колледжи, центры.
2. Улучшается качество взаимодействия с социально-культурной средой через совместные взаимовыгодные проекты с компаниями разного уровня, реализуемые во всех направлениях деятельности школы, нацеленные на повышение качества образования.
3. Повышается потенциал школы и социума в удовлетворении высокого спроса на качественные образовательные услуги, (организация заочной школы и дистанционного обучения по ведущим предметам, подготовка к ЕГЭ, олимпиады для детей, проживающих в районах, городе Слободском).

THE EMERGENCE OF PHILOSOPHY REGULATORY-DIALECTICAL MATERIALISM

СТАНОВЛЕНИЕ ФИЛОСОФИИ РЕГУЛЯТИВНО - ДИАЛЕКТИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛИЗМА

Chumakov Valery Aleksandrovich
engineer,
Dzerzhinsk, Nizhny Novgorod region
E-mail: va-chumakov-f@mail.ru

Чумаков Валерий Александрович
инженер,
г. Дзержинск, Нижегородской обл.
E-mail: va-chumakov-f@mail.ru

Annotation. the article considers General ideas about the development of matter, caused by the interaction of its elements and, as shown by the analysis based on the principles of control theory, the mechanisms of which are contrary to the dogmas of historical materialism. The reality of the primacy of matter and secondary consciousness, and the recognition of regulatory interactions of consciousness as the subject and existence as the object of control stemming from the basic question of philosophy, defines the emergence of rational philosophy: the regulatory – dialectical materialism, significantly allowing to understand the main points of development of the Universe.

Keywords: being, consciousness, materialist understanding of history, regulatory mechanism, regulatory and dialectical materialism.

Аннотация: в статье рассмотрены общие представления о развитии материи, вызванные взаимодействием её элементов, и, как показал анализ, основанные на принципах теории управления, механизмы которой противостоят догмам исторического материализма. Реальность первичности материи и вторичности сознания, а также признание регулятивного взаимодействия сознания, как субъекта и бытия, как объекта управления, вытекающие из основного вопроса философии, определяют возникновение рациональной философии: регулятивно – диалектического материализма, позволяющего понять основные моменты развития Универсума.

Ключевые слова: бытие, сознание, материалистическое понимание истории, регулятивный механизм, регулятивно – диалектический материализм.

Философию советского периода представляли диалектический и исторический материализм (истмат), являвшиеся развитием марксистско – ленинских концепций эволюции косной и живой материи, и её «венца» - становление человека и социальной материи. Истмат, как философия истории, должен был не только объяснять прошедшие события в истории человечества, но иметь и некоторые прогностические возможности. Однако он не сумел предвидеть развал Советского Союза, вызванный кучкой перерожденцев, пробравшихся в руководство страны, а также навязанный ими приход капитализма, который следует называть повторным или возвратным, поскольку он, кроме права частной собственности, не похож на устройство развитых капиталистических стран. Повторный капитализм обрушил экономику РФ, отбросив её с передовых мировых позиций. Мало того, он оборвал семейные и научные связи, разрушил духовное единство страны. Всё это ставит вопрос о достоверности марксистско-ленинской философии, адекватности её теоретических основ реальному развитию человечества, вызывая необходимость честного, беспристрастного и открытого анализа её основ.

Общественное развитие в истмате понимается, следуя воззрениям К. Маркса, в виде «естественно исторического» процесса. Он «столь же закономерный, необходимый и объективный, как и природные процессы, не только не зависящий от сознания и воли людей, но и определяющий их волю и сознание» [4, с.187]. Однако его сущность, механизм изменения социума так и остался не раскрытым, по крайней мере, ничего конкретного о цели его развития нельзя узнать из страниц учебника истмата, кроме слов о том, что: «исторический материализм исходит из положения о первичности общественного бытия по отношению к общественному сознанию» [4, с.187]. Анализ показывает, что обозначенный Марксом процесс исторического развития в действительности означает проявление социального регулятивного механизма, основанного на субъект-

ном воздействии общественного сознания на общественное бытие, в основном, на социально-экономические (производственные – по Марксу) отношения [5, с. 11-16].

Краеугольным камнем в истмате являлось материалистическое понимание истории (МПИ), которое представил К. Маркс в предисловии к книге «К критике политической экономии», определившее многие положения будущего истмата. Бездоказательное, не по-философски лаконичное представление Марксом первой части своей гипотезы «общественное бытие определяет сознание» [1, с. 6] уже при первом знакомстве вызывает сомнение. Соглашаясь с важностью отношения сознания и бытия в процессе общественного развития, необходимо установить убедительные свидетельства тех или иных действительно имеющих место закономерных отношений между ними, снимая всякие сомнения, существующие в головах многих людей.

Философия в настоящее время понимает процесс развития материи на уровне рассуждений о всеобщей связи её элементов, их взаимодействии, причинно-следственных явлений и диалектических закономерностей, не вникая в глубинную суть этих процессов. Для понимания сущности явлений надо исходить из первичности их естественно - научного содержания и вторичности его философского обсуждения. Понятие «развитие» есть всего лишь внешняя оболочка, удобная для поверхностного философского рассуждения, скрывающая внутреннее содержание, и поэтому иногда дающая неверное суждение. По научному правильным является поиск однозначного понимания процессов управления взаимоотношением сознания и бытия, а не исследование этой связи на уровне житейского, далёкого от науки слова «определяет». Управляющей может быть только та сторона, которая не только принимает информацию извне, но ещё может её логически осмыслить, осознать, принять решение и исполнить имеющимися механическими органами.

Анализ показывает, что основным содержанием развития материи являются процессы организации, управления и контроля, исследуемые в естественно - научной дисциплине – теории управления. В ней под управлением понимается организация того или иного причинно-следственного процесса, в котором обеспечивается достижение определённой цели. Так развитие и усложнение косной материи связано с самоуправлением на основе фундаментальных физических взаимодействий. В живой материи появляется уже два вида управления: первый, связанный с обеспечением текущего существования, и второй – определяющий биологическое усложнение, появление новых видов животных и растений. Жизнедеятельность животных обеспечивается непрерывно действующим замкнутым контуром, соединяющим субъект и объект управления. Развитие видов связано с мутациями генетического аппарата.

Самоорганизация материи, возникшей после Большого Взрыва, обязана действием четырёх фундаментальных физических сил - взаимодействий, возникающих между родственными элементарными частицами. Эти взаимодействия приводили к развитию косной материи, её усложнению. При взаимодействии элементарных частиц можно выделить две фазы: случайное сближение родственных частиц и проявление одинаковых сил воздействия каждой взаимодействующей частицы друг на друга, как причины, и появление более сложной частицы в результате «слияния» нескольких, вступивших во взаимодействие частиц, как следствие произошедшего процесса. Фундаментальные взаимодействия являются однократными видами самоуправления в эволюции материи, можно сказать первичными квантами управленческой деятельности. Причинно-следственные взаимодействия родственных частиц косной материи обеспечивали вероятностно - управляемую необходимость усложнения материи, которая привела к созданию во Вселенной атомарного водорода и небольшого количества гелия. Дальнейшая наработка более сложных химических элементов Периодической системы происходила в недрах звёздных объектов и при взрывах Сверхновых под управлением известных диалектических закономерностей.

Процессы самоуправления развитием Солнечной системы через многие миллиарды лет «справились» со своей задачей – производства необходимых химических элементов и созданием планеты – Земля, с подходящими условиями, на которой, в результате физико-химического синтеза, появилась и развилась живая материя. Произошло великое разделение материи на косную, не ощущающую, развитие которой подчинялось слепым фундаментальным взаимодействиям, происходившим в вероятностном режиме, и на живую, чьё существование обеспечивалось «осознаванием», ощущением своего положения и активной борьбой за свою жизнь.

В живой материи, особенно в животном мире, произошёл переход к более сложному процессу инстинктивно - рефлекторной управляемой необходимости существования в окружающем бытии. Самоуправление животного обеспечивали сенсорные органы, связанные с функционированием появившегося, ещё достаточно примитивного головного мозга, имеющего возможность принимать решения о своих действиях относительно окружения, а также исполнительные органы, производящие перемещение, выполняя решения головного мозга, обеспечивая активность живого организма. Наличие обратных информационных связей с окружающим бытием привело к образованию непрерывного процесса управления животным своим поведением, ведущим к сохранению своего существования. Оно обеспечивалось регулятивным механизмом взаимодействия животного и окружающей действительности в виде

замкнутого контура. Субъектом управления являлся головной мозг, объектом – в основном своё поведение, а частично, и окружающее бытие во время добычи пищи или сооружения мест обитания, соединённые прямыми механическими и обратными информационными связями.

Функционирование головного мозга основывалось, в основном, на зрительной информации получаемой им от окружающего бытия, обеспечивая субъектное управление поведением животного. В мозгу происходили непрерывно действующие процессы сравнения получаемой информации о состоянии бытия с возникающими внутренними представлениями о желаемой ситуации относительно своего окружения. Этот разбаланс являлся причиной, а действие животного по устранению замеченной разницы – следствием, составляя вместе непрерывно действующий регулятивный процесс управления поведением. Животное исполняло сразу три функции: сбора информации, её логическую обработку и действий по изменению своего поведения относительно бытия. Физиологические особенности и зрительное восприятие, как основная связь головного мозга животного с внешним миром обеспечивали ограниченные возможности существования. Они давали возможность функционировать в режиме реального времени, исключая трудовую деятельность и планирование будущих операций.

Развитие видов живой материи шло по пути увеличения разнообразия генома, связанного с генетическими мутациями и действиями дарвиновских принципов: изменчивости, наследственности и естественного отбора. В развитии гоминид этот процесс происходил, в основном, по пути увеличения объёма и усложнения структур головного мозга, связанные с расширением информационных обратных связей и появлением речевой коммуникации. Становление речи было связано с мутацией голосового аппарата и его связей с головным мозгом, что вызвало появление управляемого членораздельного голосообразования. К пониманию изображения окружающего мира, свойственного животным, постепенно добавилось его словесное оформление – речь, ставшая также основой внутреннего словесного мышления. В головном мозгу произошёл переход количественных изменений в качественные, создавший новое идеальное свойство человека - разумный комплекс: его внешнюю оболочку – зрительное и речевое сознание; управляющий, словесно мыслящий отдел; оперативную и долговременную память; подсознание. Соединение материальной – биологической с идеальной – ментальной, духовной составляющей, создало новый, небывалый доселе, осознающий окружающее бытие организм - человека. Он вышел из царства животных и стал хозяином планеты.

Идеальный разумный комплекс становится регулятором поведения с эгоистически настроенной управляющей системой, имеющей цель минимизировать, как внешнее неблагоприятное состояние бытия, информация о котором поступала по каналам обратной связи, так и свои действия по их устранению. Информация, активно получаемая человеком о состоянии окружающего бытия, а также функционирование эгоцентрического разумного комплекса, имеющего материальный и прочие интересы, определяло регулятивное поведение человека и его логический выбор целесообразного управляющего воздействия, как на бытие, так и на своё поведение [5, с. 11-16].

Бытие служило информационным фоном, пассивным источником для работы головного мозга в поиске необходимой деятельности. Создался замкнутый асимметричный контур управления, в котором разумный комплекс человека играл роль субъекта управ-

ления, а внешнее окружение, бытие являлось объектом управления. Асимметричность управления проявлялась в том, что воздействие субъекта управления на бытие представляло реальное физическое действие, а обратная связь объекта с субъектом управления происходила, в основном, при помощи зрительной и звуковой информации, позволяя контролировать результат оказанного воздействия.

Безопасная жизнь человека основывалась на причинно-следственном сопоставлении существующей действительности с представлениями мышления о желательном состоянии окружающего бытия. Идеальные противоречия существующего и желаемого, возникающие в разумном комплексе приводили к выбору своего поведения, а также необходимого физического управляющего воздействия на бытие. Осуществлялось выполнение мысленного решения разумного комплекса механическими исполнительными органами человека. Своё поведение, из множества возможных, человек выбирал сам, используя мышление разумного комплекса, на основе своих материальных и духовных потребностей, жажды познания, опираясь на отбор информации о состоянии бытия, реализуя регулятивный принцип управления. При этом в его поведении всё же некоторую долю играл известный автоматизм – атавизм инстинктивно - рефлекторной деятельности животного мира.

Совокупность людей, способных мыслить и принимать осознанные действия, названная социальной материей, вырвалась из плена вероятностной и инстинктивно - рефлекторной необходимости косной и живой материи и вступила в период осознанно - управляемой необходимости существования с возможностью управления своего текущего и предвидение будущего поведения. В появившемся обществе началось словесное общение, понятийное взаимодействие людей, получившее название коммуникации. Произошло становление регулятивного механизма взаимодействия человека и общества, человека и общественного бытия.

Общественное бытие устанавливало определённые ограничения в возможности самовыражения человека, в его свободе действий, приручая с детства к существующим в обществе правилам поведения, задавая его «осознанную необходимость». К самоуправлению человека добавилось ещё принудительное управление, идущее от общественного бытия, а точнее говоря, от власть имущего меньшинства. Если существующий технологический уровень производительных сил воспринимался человеком как должное, не ограничивая его изобретательских способностей, не вызывая никаких отрицательных эмоций, то ощущение несправедливости в распределении общественных материальных благ вызывало особую ненависть, подсознательно зовя на борьбу. Их определяли социально - экономические отношения, являющиеся частью общественного бытия, связанные с отношением к собственности – к земле, рабам и крепостным, к средствам производства, информационной и банковской деятельности. Юридически они были представлены властными органами, которые устанавливали правила и законы, защищавшие собственность власть имущих, уменьшая свободу действий и поведения низших слоёв населения.

Эти ограничения ущемляли права самоуправления трудящегося человека в достижении свободы, справедливости и равноправия. Он не мог нарушить правовые границы, указанные властью собственников, открыто выразить своё несогласие с существующими порядками, призвать к свержению власти эксплуататоров, участвовать в восстании или, упаси боже, в революционном движении без опасения за свою жизнь. Человек, ощущая воздействие

существующего общественного бытия, а точнее сказать, социально - экономических отношений, осознавал их несправедливость, но выразить действием своё несогласие не мог из-за законодательных преследований. Власть устанавливали предел свободы действий человека проявляемого в обществе. На воспитание смирения и покорности трудящихся масс существующим обстоятельствам дополнительно действовали религиозные проповеди церковнослужителей.

Сопоставляя представленный анализ развития социальной материи с фразой К. Маркса, высказанной в предисловии к работе «К критике политической экономии», ставшей одной из основ исторического материализма: «Не сознание людей определяет их бытие, а, наоборот, их общественное бытие определяет их сознание» [1, с. 6], следует констатировать её ошибочность. Не «общественное бытие», а только его часть - социально-экономические (производственные – по Марксу) отношения, и не «определяли сознание», а лишь устанавливали границы допустимой деятельности человека, защищая собственность имущих слоёв населения. Афористичность суждения, при отсутствии сколь-нибудь серьёзного обоснования не позволили известному политэконому предельно откровенно раскрыть тему управления имущим классом поведением и свободой трудящихся масс. Однако, если законы, охранявшие собственность, так сурово ограничивали свободу человека, то, как же происходило изменение общественно-экономических формаций, реально имевшее место в истории развития человечества и для которого было необходимо разрушать старые социально-экономические отношения? Об этом говорится во второй части предисловия.

В ней Маркс высказал соображение по поводу взаимоотношения производительных сил и социально-экономических отношений, открывающего дорогу «социальной революции», то есть формационным общественным изменениям. В начале он пишет о «производственных отношениях, которые соответствуют определённой ступени развития их материальных производительных сил» [1, с. 6], хотя из неопределённого понятия «соответствие» вовсе не следует зависимость социально-экономических отношений от производительных сил. Можно говорить и об обратном «соответствии». Далее утверждает, что: «Способ производства материальной жизни обуславливает социальный, политический и духовный процессы жизни вообще». А затем косвенным образом определяет его состав в виде производительных сил и производственных отношений, связанных противоречием, продолжая: «Из форм развития производительных сил эти отношения (производственные – В. Ч.) превращаются в их оковы. Тогда наступает социальная революция». Из этой фразы чётко просматривается определённая зависимость производительных сил от социально-экономических отношений, на которую не обратили внимание не только его последователи, но, похоже и сам автор МПИ.

Текст предисловия носит двойственный, неопределённый характер, вместе с тем поражая категоричностью суждений автора, которая, видимо, не раз ставила его исследователей в тупик. Последователи Маркса, создавая истмат, взяли в расчёт только положение о «соответствии», доведя его до значения, отвечающего первому тезису МПИ – «общественное бытие определяет сознание». В истмате второе положение МПИ стало фигурировать в виде «социологического закона соответствия производственных отношений характеру и уровню развития производительных сил», делая их главным, «определяющим» элементом развития общества. Объясняя далее смысл этого закона, составители истмата

своевольно усилили межэлементную связь, введя в неё понятие «зависимости»: «этот закон выражает объективно существующую зависимость производственных отношений от развития производительных сил» [4, с. 217], наделяя характер взаимосвязи социально - экономических элементов смыслом материалистического решения первой стороны основного вопроса философии [7, с. 283].

Истмат всё же нашёл некоторое оправдание зависимости социально-экономических отношений от уровня развития производительных сил. Говоря о единстве этих составляющих, учебник отмечает: «они неотделимы друг от друга, как неотделимы содержание и форма, если понимать под содержанием производительные силы, а под социальной формой – производственные отношения» [4, с. 216]. Понятие категории формы за производственными отношениями установил ещё К. Маркс в своём предисловии [1, с. 6]. За производительными силами в истмате закрепилось понятие категории содержания. Известное из диалектического материализма соотношение о том, что форма является зависимой от содержания, составители истмата приняли за доказательство социологического закона о соответствии, и даже о зависимости социально-экономических отношений от производительных сил.

Однако ещё в советское время в книге «Материалистическая диалектика как научная система» первой в восьми томном издании МГУ «Марксистско-ленинская диалектика» было показано, что в содержание способа производства, являющегося основой общественного бытия, должны входить как производительные силы, так и социально-экономические отношения [2, с. 197], тем самым нарушая условия придуманного истматом «закона». Сделав один шаг вперёд, авторы, к сожалению, не сделали второй, оставаясь в крепких «объятьях» истмата. Они продолжали утверждать, что формой способа производства выступает «связь между элементами способа производства, конкретно выражающаяся в законе соответствия производственных отношений характеру и уровню развития производительных сил» [2, с. 197].

Понадобилось почти полтора столетия, чтобы раскрылась действительная структура способа производства, состоящая не только из производительных сил и социально-экономических отношений, входящих в содержание, но и из его формы - совокупного общественного сознания, части ментальной составляющей общества, открытой автором [6, с. 78-90]. Там же была обоснована зависимость категории содержания произвольного социального образования от его формы в результате регулятивного механизма, в частности, воздействия общественного сознания, как формы способа производства на категорию его содержания, в основном, на социально-экономические отношения. Состав способа производства и взаимоотношение содержания и формы социального образования оказались иными и содержательно богаче того представления, которое имел Маркс, а вслед за ним и истмат всё это время.

Развитие суммарного общественного сознания имущих и неимущих классов, как формы способа производства, в результате информации общественного бытия, подчиняется диалектической закономерности накопления – перехода количественных изменений в качественные. Когда народному терпению приходит конец, наступает осознание своего униженного положения, вызывая количественный и качественный скачок в общественном сознании трудящихся. Это изменение посредством закономерности единства и борьбы противоположностей, существующей всегда между общественными сознаниями класса собственников и эксплуатируемого класса, определяет начало активного периода классовой борьбы трудящегося большинства и возможное качественное изменение

формационной составляющей общества [6, с. 78-90].

При благоприятном стечении субъективных и объективных обстоятельств, противостояние антагонистических общественных сознаний в нестационарных условиях переходит в фазу острого революционного воздействия совокупного общественного сознания, т.е. формы на содержание способа производства, в основном на социально-экономические отношения, путём активизации классовой борьбы, которая может привести к смене общественно-экономической формации. Анализ развития человечества показывает, что производительные силы, не только соответствуют имеющимся социально-экономическим отношениям, но в большинстве случаев просто зависимы от них, определяются ими. Поступательное изменение социально-экономических отношений, связанное с прогрессивным изменением формации, начинает подтягивать и производительные силы – его технологический уровень и производительность труда. Ленинская концепция революционной ситуации «верхи не могут, низы не хотят» как раз отражает диалектическую борьбу общественных сознаний антагонистических классов, подготавливающих революцию.

Необходимо отметить и тот «инструмент», с помощью которого происходили социальные революции – классовую борьбу, и как его трактует истмат. «Классовая борьба ... порождается противоречием интересов различных классов... Иногда утверждается, что классовые интересы определяются сознанием членов данного класса. Но такое утверждение неправильное... классовый интерес определяется не сознанием класса, а положением и ролью данного класса в системе общественного производства» [4, с. 252]. Вот так, в крайне алогичном оформлении, ради утверждения «всеобъемлющей» материальности, бытие (положение) ставится в основу классовой борьбы. Реально «положение и роль класса», как было показано выше, сначала осознаётся его составляющей общественного сознания, противоборствует с сознанием антагонистического класса и, став доминирующей, реализует свой «классовый интерес», приступая к регулятивным социальным действиям в ходе естественно исторического процесса.

Проведённый анализ показал главенствующую роль в существовании живой и социальной материи процессов непрерывного управления. Неоднозначное понятие «определение» в контексте взаимодействия сознания и бытия носит некорректный и, можно сказать, не научный характер. Переведя понимание этих процессов в научные рамки теории управления, получаем однозначное решение: контролировать, управлять и даже «определять» связь сознание – бытие возможно только идеальному разумному комплексу человека, обладающему для этого всеми необходимыми возможностями. Теория управления опровергает возможность «определения сознания общественным» бытием. Более точной и по научному достоверной была бы в устах Маркса фраза о существующем управлении поведением трудящихся масс классом собственников, властью имущего меньшинства. Гипотезу МПИ, просуществовавшую около 150 лет, следует считать научным курьёзом и убрать её из социальной философии, как пример массового человеческого заблуждения, а также отсутствия представлений об основах управления в XIX веке. В качестве логического казуса можно привести смерть Буриданова осла, произошедшая из-за его слепой веры в тезис «бытие определяет сознание», который не позволил ему выбрать конкретную вязанку сена из двух одинаковых. Не подзревая о регулятивном механизме выбора варианта поведения, он скончался от голодной смерти, вместе с собой похоронив и веру в МПИ.

Некоторым отстранённым свидетелем выступает третий пункт МПИ, ставящий под сомнение первые его тезисы. Он включает попытку установления норматива временных пределов существования общественно-экономической формации и условий самопроизвольного перехода её к более прогрессивному социальному устройству: «Ни одна общественная формация не погибает раньше, чем разовьются все производительные силы, для которых она даёт достаточного простора, и новые более высокие производственные отношения никогда не появятся раньше, чем созреют материальные условия их существования в недрах самого старого общества» [1, с. 6]. В нём Маркс предельно сжато и не совсем определённо обозначил временные границы существования любых – «ни одна», формаций, связывая их – границы, с полной выработкой ресурса формации, фактически закрывая дорогу им же самим обоснованным «социальным революциям».

Практика революционного движения в России опровергла это соображение. Взятие власти большевиками в октябре 1917 года не было подготовлено какими-либо «материальными условиями» существования в царском государстве «более высоких производственных отношений». Об окончании развития «всех производительных сил» капитализма в России, «для которых он даёт достаточного простора» не было убедительных свидетельств. Судя по работе В.И. Ленина «Развитие капитализма в России» его развитие находилось на стадии подъёма, и если бы не война страна могла стать ведущей капиталистической державой мира. Революции 1917 года были подготовлены и осуществлены исключительно благодаря регулятивному механизму воздействия общественного сознания на феодально-капиталистическое бытие. Об этом говорится, например, в обширном труде Санкт-Петербургского историка Миронова Б. Н. [3, с. 563-659]. Этот же механизм сказался позднее и на развале социалистического государства, вызванном кучкой высокопоставленных предателей.

«Естественно исторический» процесс развития общества также оказался в сфере действия законов управления эволюцией человечества. Основанный на индивидуальном эгоизме, он выполнял в каждый период времени утилитарную задачу – рост материального богатства человека, который, в совокупности, выводил социум на всё более высокий уровень жизни. Подобное «естественно историческое» движение необходимым образом должно будет создать свободное, равноправное и счастливое будущее. Главным препятствием на этом пути оказываются разногласия духовного, религиозного и даже националистического свойства живущих народов.

Перед нами две различные проблемы. Первая состоит в фундаментальном понимании мироустройства, - что являлось основой, первоначалом нашего мира, Вселенной: материя или некое духовное, идеальное начало. Долгое время эта, по словам Ф. Энгельса, первая сторона основного вопроса философии [7, с. 283], решалась на уровне веры, интуиции, здравого смысла или мировоззрения человека. Однако к концу XX века этот вопрос был доказательно решён наукой в пользу материализма, т. е. первичности материи, косной материи, продуктом которой, вторичным элементом через миллиарды лет стала идеальная составляющая социальной материи.

Вторая проблема связана с пониманием практического взаимоотношения идеального разумного комплекса человека и его внешней оболочки – сознания с материальным бытием. Маркс заблуждался, когда эту отдельную проблему, видимо, из-за борьбы с идеализмом, также свёл к первой, решив её в материалистиче-

ском духе: «бытие определяет сознание». В реальности, как уже говорилось, существование человека происходит в результате логического осмысления разумным комплексом текущего состояния бытия и выработки решения по его изменению путём физического воздействия в регулятивном контуре субъект – объектного управления, а также необходимого изменения своего поведения. Этот процесс решает вопросы практического взаимоотношения сознания и бытия, которые принципиально отличны от фундаментальных проблем первой стороны основного вопроса философии. Они входят во вторую сторону основного вопроса философии, касающуюся возможности практического познания окружающего мира или, как это указано у Ф. Энгельса: «На философском языке этот вопрос называется вопросом о тождестве мышления и бытия» [7, с. 283], обозначающего высокую познавательную и деятельную способность человека, реально выражаемую ассиметричным взаимодействием сознания и бытия, создающим, как новые элементы бытия, так и его всё более полное познание.

Регулятивные взаимоотношения разумного комплекса человека с бытием являются принципиально отличными от его идеалистического понимания, как объективными, так и субъективными идеалистами. Но регулятивный механизм отличен и от представлений МПИ, в котором общественное бытие «определяло» развитие общества, а функционирование разумного комплекса человека и общественное сознание было зависимым от него. Регулятивное понимание истории (РПИ) диалектически соединяет управляющее субъектное общественное сознание с объектным общественным бытием в едином контуре управления, обеспечивая развитие социума. Вместе с тем РПИ остаётся в зоне материалистического решения первой стороны основного вопроса философии, признавая объективность и независимость материи, её первичность по отношению к сознанию [7, с. 283].

Анализ материалистического понимания истории позволяет констатировать его ошибочность, а правильным и научным считать непрерывно действующий процесс осознанно – управляемой необходимости, заключающийся в том, что бытие информирует разумный комплекс, а он, выбрав вариант воздействия, необходимым образом изменяет бытие, осуществляя регулятивный принцип существования социальной материи. При этом необходимо иметь в виду определённую инерционность бытия, которая служит естественным ограничителем деятельности человека. Только эта инерционность может, в некоторой степени, «определять» возможности его разумного комплекса. Суммарное понимание обеих сторон основного вопроса философии объективно определяет главные положения рациональной философии - регулятивно – диалектического материализма (РДМ). Ввиду своей универсальности, связанной с направленным и управляемым взаимодействием материи на всех этапах её развития, РДМ следует рассматривать как единое описание общемирового процесса, как единую философию развития Универсума. Главным в парадигме РДМ является признание материальности мира и обоснование регулятивных свойств высокоорганизованной материи – головного мозга в управлении окружающим бытием. Регулятивно – диалектический материализм устраняет односторонность, как идеалистических, так и материалистических представлений о развитии материи и становится основой научного мировоззрения современного человека.

Теоретическое обоснование процессов регулятивного развития подтверждается многочисленными историческими примерами. Оно распространяется как на отношения общественного сознания и общественного бытия, приводящие к формационному развитию,

так и на регулятивное взаимодействие держав, регулирование внутри государственных и межведомственных отношений, отношений семейных и межчеловеческих, имея нижний предел в регулировании воздействия индивидуального сознания на бытие. Регулятивное взаимодействие ментальной составляющей с формационной и цивилизационной составляющими общества заметно на каждом этапе человеческой истории. Смена рабовладения феодализмом, возникновение капитализма, а позднее и проведение социалистического эксперимента явилось следствием воздействия раздвоенного общественного сознания, как формы способа производства, на его содержание, можно сказать на общественное бытие. Регулятивность мирового общественного развития проявляется на всём историческом пути развития человечества и, в частности, на судьбе Российской империи, Советского Союза и, наконец, существующей РФ.

Реальное развитие общества ничего общего не имело с идеалистическим пониманием его эволюции, оно не было отражением какой-то божественной идеи, а опиралось на реальную информацию общественного бытия, и регулятивно-диалектический механизм воздействия разумного комплекса человека на бытие. Регулятивный механизм, совместно с диалектическими закономер-

ностями, обеспечивал направленность развития общества, снижая классовые и сословные различия, вплоть до их полного уничтожения в будущем, что можно считать целью развития человечества.

Приведённые рассуждения показывают, что истмат, как философия истории, разработанная в советском периоде, не может, в целом, выражать объективную закономерность общественного развития. Исправлять его не имеет смысла, как и невозможно сохранение привычного названия за новой парадигмой философии. Ложность представлений МПИ и объективное осмысление проблем, связанных с взаимодействием субъекта и объекта управления в масштабах всего Универсума, позволяет выдвинуть новый взгляд на философию развития, основанный на едином понимании процессов управляемой эволюции в косной, живой и социальной материи. В ней сохранятся достоверные черты и устранятся ошибочные элементы и заблуждения своей предшественницы – марксистско-ленинской философии, укрепляя материалистическое мировоззрение. Подобное представление о развитии материи следует называть материалистической, регулятивно-диалектической философией (МРДФ) или регулятивно-диалектическим материализмом. РДМ может стать основой научной позиции современного человека.

Список литературы

1. Маркс К. К критике политической экономии. К. Маркс, Ф. Энгельс, соч. т. 13, 770 с.
2. Материалистическая диалектика как научная система. Под редакцией проф. Шептулина А. П. М., 1983, 295 с.
3. Миронов Б. Н. Благополучие населения и революции в имперской России: XVIII - начале XX века. Весь мир, 2012, 848 с.
4. Основы марксистско-ленинской философии. Учебник. Под руководством академика Ф. В. Константинова. М., 1978, 463 с.
5. Чумаков В. А. Вопросы анализа марксистско-ленинской философии // Вестник нижегородской правовой академии. Научный журнал. 2015, №4, с. 11-16.
6. Чумаков В. А. Философский аспект управления социальными процессами. // Новая парадигма науки об управлении в XXI веке и её практическое приложение к проблемам Севера. Монография. Под научной редакцией д. ф. н. А. И. Субетто и к. и. н. С. В. Арапова. С-Петербург, Астерион, 2015, 196 с.
7. Энгельс Ф. Людвиг Фейербах и конец классической немецкой философии. К. Маркс, Ф. Энгельс, соч. т. 21, 745 с.

The list of references

1. Critique of political economy. K. Marx, F. Engels, soch. vol. 13, p. 770
2. Materialist dialectics as a scientific system. Edited by Professor Sheptulin A. P. M., 1983, 295 PP.
3. Mironov B. N. The welfare of the population and revolution in Imperial Russia: the XVIII - early XX century. The whole world, 2012, 848 p.
4. Fundamentals of Marxist-Leninist philosophy. Tutorial. Under the guidance of academician F. V. Konstantinov. M., 1978, p. 463
5. Chumakov V. A. analysis of Marxist-Leninist philosophy // Bulletin of the Nizhny Novgorod legal Academy. The scientific journal. 2015, №4, p. 11-16.
6. Chumakov V. A. Philosophical aspect of the management of social processes. // New paradigm of science of management in the XXI century and its practical application to the problems of the North. Monograph. Under the scientific editorship of D. SC.N. Subetto A. I. and K. I. D. S. Arapov. St. Petersburg, Asterion, 2015, 196 p.
7. Engels, F. Ludwig Feuerbach and the end classical German philosophy. K. Marx, F. Engels, soch., T. 21, p. 745

Чумаков Валерий Александрович, инженер, пенсионер. Член философского клуба при ННГАСУ г. Нижний Новгород.

Домашний адрес: 606023, г. Дзержинск, б. Мира 23-48.

Телефон: 8-908-157-46-24; E-mail: va-chumakov-f@mail.ru

УДК 378.015.311: 17.022.1 (043.3)

CHARACTERISTICS OF HONOR AND DIGNITY OF THE STUDENT'S YOUTH: PSYCHOLOGICAL ASPECT**ОСОБЛИВОСТІ ЧЕСТІ І ГІДНОСТІ СТУДЕНТА: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ****ОСОБЕННОСТИ ЧЕСТИ И ДОСТОИНСТВА СТУДЕНТА: ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ****H. M. Aleksandrova***Ph.D. in Education,
Associate Professor of Pedagogy,
Psychology and Educational Management Department
Kherson State University***Г.М. Александрова***кандидат психологічних наук, доцент кафедри
педагогіки, психології й освітнього менеджменту
Херсонський державний університет
Вул.40 років Жовтня, 27, м. Херсон, Україна, 73000*

The article attempts to analyze the problem of educating the senses of honor and dignity of the students. At the same time, the issues of determining the structure of personality characteristics of the experience of feelings of honor and dignity of the students and the allocation of typological features of students with the experience of a sense of honor and dignity. The paper represents the results of theoretical and experimental study of a generalization of content and structure of personality characteristics of the senses of honor and dignity experiences of students.

Keywords: senses of honor and dignity, the moral consciousness of personality, self-attitude, self-confidence, self-esteem, ambition and vanity, moral and ethical responsibility, envy, desire for excellence and perfection.

У статті здійснена спроба проаналізувати проблему виховання почуттів честі і гідності у студентів. Водночас, розглянуто питання визначення структури особистісних особливостей переживання почуттів честі і гідності студентів та виділення типологічних особливостей студентів із переживанням почуття честі та почуття гідності. У роботі представлено результати теоретичного й експериментального дослідження змісту та структури особистісних особливостей переживання почуттів честі і гідності студентів.

Ключові слова: почуття честі і гідності, моральна самосвідомість особистості, самоствавлення, самооцінка, самоповага, честолюбство та марнославство, морально-етична відповідальність, заздрісність, прагнення до переваги та досконалості.

В статье предпринята попытка проанализировать проблему воспитания чувств чести и достоинства у студентов. В то же время, рассмотрены вопросы определения структуры личностных особенностей переживания чувств чести и достоинства студентов и выделение типологических особенностей студентов с переживанием чувства чести и чувство достоинства. В работе представлены результаты теоретического и экспериментального исследования содержания и структуры личностных особенностей переживания чувств чести и достоинства студентов.

Ключевые слова: чувство чести и достоинства, моральное самосознание личности, самоотношение, самооценка, самоуважение, честолюбие и тщеславие, морально-этическая ответственность, завистливость, стремление к превосходству и совершенству.

Актуальність дослідження. Проблема виховання почуттів честі і гідності є актуальною як у науці, так і в суспільній практиці, адже ці моральні почуття суттєво впливають на продуктивність життєвої активності людини, на формування її ціннісного ставлення до себе, до іншої людини, до навколишнього середовища. Аналіз наукової літератури дає змогу стверджувати, що категорії «честь» та «гідність» традиційно розглядаються в етико-філософському пізнанні і майже не використовуються у понятійному апараті психологічної науки. Зокрема, не приділяється достатньої уваги вивченню природи почуттів честі і гідності, психологічним особливостям їх переживання.

У педагогічній та віковій психології досліджено зв'язок між почуттями честі і гідності та загальним рівнем розвитку моральної самосвідомості особистості. Це висвітлено у працях І. Беха, М. Боришевського, І. Булах, В. Моргуна, В. Мухіної, Л. Орбан-Лембрик, В. Рибалки, Л. Рувінського, М. Савчина, В. Століна та ін. учених. Подальше розв'язання цієї проблеми представляється нам особливо значущим при вивченні особистості у період зрілого юнацтва, під час здобуття нею вищої освіти, адже розквіт емоційного життя у

студентські роки проявляється, перш за все, у сфері моральних почуттів (Л. Божович, М. Боришевський, Д. Ельконін, І. Кон, П. Якобсон та ін.). Оскільки цей вік є сенситивним щодо морального і професійного самовизначення особистості, вельми чутливим до будь-яких трансформацій, що відбуваються у суспільстві, ми вважаємо, що саме честь і гідність змушують особистість до оцінки соціального і особистісного сенсу життя, емоційного реагування на все, що зачіпає її моральну свідомість. Саме завдяки таким моральним утворенням як честь і гідність у молодій людини формуються уміння будувати морально-ціннісні стосунки в соціальному оточенні, усвідомлюється модель етичної поведінки, розгортається особистісне самоствердження і прагнення до незалежності.

Метою статті є узагальнення емпіричного дослідження особистісних особливостей переживання почуттів честі та гідності студентів вишу. **Задачі дослідження:** визначити структуру особистісних особливостей переживання почуттів честі і гідності студентів та виділити типологічні особливості студентів із переживанням почуття честі та почуття гідності.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в роботі

вперше визначено двофакторну структуру моральних почуттів студентів, що розкриває психологічну природу особистості з почуттям честі і почуттям гідності; вперше визначено типологічні особливості студентів із переживанням почуттів честі й гідності шляхом виділення трьох моральних профілів особистості: «Орієнтація на почуття гідності», «Орієнтація на почуття честі» та «Заперечення почуттів честі і гідності».

У роботі використано теоретичні та емпіричні методи дослідження. На етапі емпіричного вивчення психологічних особливостей почуттів честі та гідності студентів застосовано комплекс психодіагностичних методик: «Мое розуміння особистісних якостей людини» І. Булах; діагностики самоствавлення особистості С. Пантелєєва, В. Століна; діагностики самооцінки С. Будассі; шкала самоповаги М. Розенберга; діагностики спрямованості особистості

Б. Басса; «Діагностика губристичної мотивації» К. Фоменко; вивчення заздрисності особистості Т. Бєскової; «Шкала емоційного відгуку»

А. Мєграбяна і Н. Епштейна; діагностики морально-етичної відповідальності особистості І. Тимошука; психодіагностичний тест «Добро і Зло» Л. Попова,

А. Кашина; «Симптомокомплекс відповідальності» І. Кочаряна; вивчення настанов «Альтруїзм-егоїзм»; діагностики ціннісних орієнтацій М. Рокича; опитувальник «Марнославство» Є. Ільїна, опитувальник «Честолюбство» Н. Ольшевської. Із методів математичної статистики використано непараметричний критерій Крускала-Уоліса, t-критерій Стюдента, коефіцієнт кореляції r Пірсона, факторний аналіз, кластерний аналіз методом k-середніх, дисперсійний аналіз.

Дослідно-експериментальна робота виконувалася на базі Херсонського державного університету, у дослідженні взяли участь 126 студентів віком від 18 до 21 років.

У наукових дослідженнях почуття честі і гідності розглядаються як ціннісні ставлення людини до себе та до інших людей (С. Рубінштейн, В. Гарбузов); особливі властивості особистості, що виявляються в усвідомленні та переживанні людиною своєї соціально-психологічної та індивідуально-психологічної цінності як суб'єкта й об'єкта культури (В. Рибалка); ставлення людини до себе як до моральної особистості (І. Кон); самоцінності (І. Бєх, Т. Шибутані, Р. Шакуров, М. Якобі). Аналіз наукових позицій вітчизняних психологів дав змогу детальніше відтворити розуміння зазначених феноменів.

І. Бєх визначає почуття честі і гідності як духовні самоствавлення, що зумовлені особистісними особливостями, зокрема мірою розуміння моральних якостей людини, моральним самопізнанням, спрямованістю та моральними цінностями особистості. Почуття гідності, за І. Бєхом, – це усвідомлення та емоційно-ціннісне переживання власних суб'єктивних утворень, своєї самоцінності (рефлексивних рис), почуття честі – усвідомлення та емоційно-ціннісне переживання своєї моральної значущості, своєї цінності у сукупності найкращих моральних якостей [1].

І. Булах почуття честі та гідності вважає психологічними засобами об'єктивації нормативного «Я», в яких реалізуються нормативно-ціннісні ставлення до навколишнього світу і «світу» у самому собі. Проблема честі і гідності особистості, на думку вченої, – це забезпечення уваги до власного індивідуального «Я», до своїх переконань, цінностей. Відстояти гідність, утвердити честь можливо лише моральними вчинками – проявами доброзичливості, співчуття, альтруїзму, відповідальності, що свідчать про те, що універсальні цінності набули стійкості в структурі моральної самосвідомості особистості [2].

В аналізі почуттів честі і гідності, здійсненому В. Рибалкою, перше ґрунтується на повазі до себе, визнанні іншими власних здобутків, переконаності у власній значущості для інших, орієнтації на чесність, совість, обов'язок перед іншими, прагненні до честолюбства, а друге – на потребі у самоповазі та вимогливості до себе, орієнтації на авторитет, сумлінність, правдивість, здатність до самоконтролю та почуття відповідальності, самолюбство. В. Рибалка доводить, що цінність особистості, її суб'єктивне усвідомлення й переживання в феноменах честі і гідності є атрибутивними ознаками психологічної культури особистості [3].

Теоретичний аналіз почуттів честі та гідності дає змогу розглядати їх як детермінанти моральності особистості, специфічні форми моральної самосвідомості особистості, що здійснюють функцію моральної саморегуляції поведінки шляхом ідентифікації з моральним ідеалом.

Отже, почуття честі визначено нами як емоційно-ціннісне переживання особистістю студента свого ставлення до інших людей та до навколишнього світу, що виявляється в усвідомленні їх цінності і власної цінності як носія суспільної моралі; почуття гідності – як емоційно-ціннісне переживання особистістю студента ставлення до себе, що виявляється в усвідомленні своєї самоцінності й моральної рівності з іншими людьми.

У структурі почуттів честі і гідності нами було досліджено самопізнання, спрямованість, моральні якості та когнітивний компонент моральної самосвідомості особистості студента. З'ясовано, що імпліцитні уявлення студентів фактично розкривають змістову основу почуттів честі і гідності. Почуття честі студента описуються ними як сукупність таких моральних характеристик особистості, як чесність, відповідальність, альтруїзм, ввічливість, гуманність, доброзичливість, а почуття гідності розкривається через цінності відповідальності, правдивості, шляхетності, альтруїзму, ввічливості та обов'язковості.

Ґрунтуючись на результатах наших попередніх досліджень, з метою визначення структури особистісних особливостей переживання студентами почуттів честі і гідності нами було застосовано експлораторний факторний аналіз з Варімакс-обертанням. Виділені фактори мають власні значення більше одиниці та пояснюють понад 80% дисперсії.

Перший фактор «Особистісні особливості переживання почуття честі» (45,2% сумарної дисперсії, факторна вага становить 16,28) має такі особистісні компоненти: маскування заздрості, емпатія, заздрощі-смуток, прагнення до досконалості, відкритість як показник самоствавлення, альтруїзм, заздрощі-неприятність, альтруїстичні емоції як показник морально-етичної відповідальності особистості, етичність у симптомокомплексі відповідальності, самовпевненість як показник самоствавлення, спрямованість на зло, самокерівництво як показник самоствавлення, екзистенціальна відповідальність, спрямованість на інших, інтуїція як показник морально-етичної відповідальності, спрямованість на себе, принциповість у симптомокомплексі відповідальності, розуміння моральних якостей, внутрішній конфлікт як показник самоствавлення, марнославство, самопожертва у симптомокомплексі відповідальності, честолюбство, самозвинувачення як показник самоствавлення, морально-етичні цінності, нормативність у симптомокомплексі відповідальності, прагнення до переваги, самоствердження у симптомокомплексі відповідальності, самооцінка. Цей фактор розкриває психологічну природу особистості студента з почуттям честі: прагнення до досконалості, альтруїзм, честолюбство, відповідальність та позитивне самоствавлення поєднуються із відхилен-

ням особистістю заздросі, марнославства та зла.

Другий фактор «Особистісні особливості переживання почуття гідності» (35,5% сумарної дисперсії, факторна вага 12,79) має такі компоненти: самоповага, губристична мотивація, відображене ставлення як компонент самоставлення, спрямованість на добро, самоцінність як компонент само ставлення, самоприйняття як компонент самоставлення, прагнення до переваги, рефлексія як компонент морально-етичної відповідальності, самооцінка, внутрішній конфлікт як компонент самоставлення, морально-етичні цінності, самоствердження у симптомокомплексі відповідальності, принциповість у симптомокомплексі відповідальності, марнославство, честолюбство, спрямованість на себе, спрямованість на інших, спрямованість на зло. Зміст цього фактора розкриває психологічну природу особистості студента з почуттям гідності: висока самоповага, позитивне самоставлення та самооцінка поєднуються із спрямованістю на добро, принциповістю, моральною рефлексивністю.

Кластеризація даних (наведено у таблиці), що визначають особистісні особливості переживання моральних почуттів студентів дозволила нам розподілити респондентів на три групи: «Орієнтація на почуття гідності» (26,9% студентів), «Орієнтація на почуття честі» (37,3% студентів); «Заперечення почуттів честі та гідності» (33,3% студентів). Кластер 1 – це високі показники другого чинника та низькі першого – «Орієнтація на почуття гідності»; кластер 2 – високі показники першого чинника та низькі другого – «Орієнтація на почуття честі»; кластер 3 – низькі показники обох чинників – «Заперечення почуттів честі та гідності».

Висновки. Студенти, орієнтовані на почуття гідності, характеризуються найвищими показниками самооцінки, самоставлення за параметрами відображеного ставлення, самоцінності, самоприйняття, самоприв'язаності та внутрішнього конфлікту, спрямованістю на себе, моральної рефлексії та морально-етичних цінностей. До провідних термінальних цінностей життя студентів із орієнтацією на почуття гідності відносяться такі, як: свобода, пізнання, громадське покликання, краса природи та мистецтва. Студенти, орієнтовані на почуття гідності, вирізняються пріоритетом інструментальних цінностей акуратності, високих запитів, життєрадісності, відповідальності, твердої волі.

Студенти з орієнтацією на почуття честі відрізняються найвищими показниками розуміння моральних якостей людини, такими показниками самоставлення, як відкритість, самовпевненість, самокерівництво та самозвинувачення, спрямованістю на інших, прагненням до досконалості, емпатії, честолюбства, настановлень на альтруїзм у студентів, принципового та етичного симптомокомплексів відповідальності, моральної інтуїції, екзистенціальної відповідальності та альтруїстичних емоцій. Студенти, орієнтовані на почуття честі вирізняються такими провідними цінностями, як самоконтроль, відповідальність, чесність та терпимість.

Заперечення почуттів честі та гідності у студентському віці передбачає схильність до марнославства, прагнення до переваги, заздрисність. Для особистості студента із запереченням почуттів честі і гідності характерні цінності раціоналізму та ефективних дій у справах, що зумовлюють прагматичний підхід до життя і обмежують

Таблиця 1

Результати факторизації даних про особистісні особливості переживання почуттів честі та гідності

Показники	Фактор 1(чинник)	Фактор 2 (чинник)
Самооцінка	0,50445	0,70717
Відкритість	0,86446	0,35742
Самовпевненість	0,82610	0,25431
Самокерівництво	0,81209	0,39523
Відображене ставлення	0,23265	0,89362
Самоцінність	0,33172	0,84571
Самоприйняття	0,29592	0,84273
Самоприв'язаність	0,07843	0,88286
Внутрішній конфлікт	-0,68656	-0,68328
Самоозвунувачення	0,57190	-0,42408
Самоповага	0,07907	0,95082
Честолюбство	0,59677	-0,56685
Марнославство	-0,68509	-0,57768
Прагнення до досконалості	0,86841	0,06230
Прагнення до переваги	-0,51827	-0,80865
Губристична мотивація	0,05890	-0,89723
Емпатія	0,90677	0,11238
Спрямованість на добро	0,38192	0,86937
Спрямованість на зло	-0,82098	-0,51751
Принциповість	0,73588	0,62992
Самоствердження	-0,51022	-0,67972
Нормативність	0,54158	0,26799
Етичність	0,83969	0,48811

Самопожертва	-0,61537	-0,65293
Рефлексія	0,33159	0,78425
Інтуїція	0,78529	0,33736
Екзистенціальна відповідальність	0,81061	0,40949
Альтруїстичні емоції	0,84540	0,31229
Морально-етичні цінності	0,54851	0,67851
Альтруїзм	0,85623	0,22006
Заздрощі-смуток	-0,88261	-0,37108
Заздрощі-неприятнь	-0,85075	-0,45378
Маскування заздрощів	-0,91873	-0,15390
Спрямованість на себе	-0,75945	0,55666
Спрямованість на інших	0,78758	-0,53949
Булах КФ	0,72885	0,40645
Заг.дис.	16,28650	12,78854
Доля заг.	0,45240	0,35524

психологічну здатність особистості керуватись у житті моральними принципами.

На наш погляд, результати дослідження можуть бути використані у професійній діяльності викладачів, кураторів академічних груп вишу та практичних психологів, оскільки знання природи, структури, психологічних особливостей переживання почуттів честі і гідності особистості у студентському віці стануть слухними в освітньому процесі вищої школи: вихованні високоморальної осо-

бистості, здатної у подальшому житті до етичної перетворювальної діяльності на користь нашої держави, що переживає найскладніші часи становлення незалежності.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у виявленні особливостей динаміки моральної самосвідомості студентів під час навчання у виші, розробці та апробації тренінгових програм з розвитку честі і гідності у студентської молоді.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – 280 с.
2. Булах І. С., Алексеева Ю. А. Розвиток моральної самосвідомості особистості: навч.-метод. посіб. / І. С. Булах, Ю. А. Алексеева. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. – 72 с.
3. Рибалка В. В. Психологія честі та гідності особистості: культурологічні та аксіологічні аспекти : наук.-метод. посіб. / В. В. Рибалка. – Київ-Вінниця : ТОВ Фірма «Планер», 2010. – 382 с.

REFERENCES

1. Bech I.D. Vychovannya osobustosti: u 2 kn. / I.D. Bech. - Kyiv: Lybid, 2003 - Kn. 1: Osobustisno orientovanuy pidchid: teoretiko-technologichni zasady. – 280 s.
2. Bulakh I.S., Alekseeva Y.A. Rozvutok moral'noi samosvidomosti osobustosti: navch.-metod. posib. / I.S. Bulakh, Y.A. Alexeeva. - K: NPU im. M.P. Dragomanova, 2003. – 72 s.
3. Rubalka V.V. Psuchologia chesti ta gidnosti osobustosti: kul'turologichni ta aksiologichni aspektu: nauk.-metod. posib. / V.V. Rubalka. – Kyiv-Vinnytsia TOV Firma "Planer", 2010. – 382 s.

УДК 81

THE ROLE OF GENDER LINGUISTICS IN THE COMMUNICATION PROCESS

РОЛЬ ГЕНДЕРНОЙ ЛИНГВИСТИКИ В ПРОЦЕССЕ КОММУНИКАЦИИ

Z. Zh. Bekmambetova

S. K. Berkimbaeva

Sh.S. Duysenbaeva

*Department of foreign languages**Kazakh national research technical University**St. Satpaev 22, Almaty, Kazakhstan*

З.Ж. Бекмамбетова

С.К. Беркимбаева

Ш.С. Дуйсенбаева

*Кафедра иностранных языков**Казахский национальный исследовательский
технический университет**Ул. Сатпаева 22, Алматы, Казахстан**Вул.40 років Жовтня, 27, м. Херсон, Україна, 73000*

Annotation. This article defines gender and describes the history of origin of this term. Was made a review of the scientific-pedagogical literature, revealing the theme of gender linguistics. An important role in developing and maintaining a system of gender plays a consciousness of the people. Gender and socio-cultural gender of the person - is a set of social expectations and norms, values and reactions that form the individual personality traits.

Keywords: gender, linguistics, speech, speech situation, androcentric metaphor, gender factor, personality, psychological aspect, society.

В данной статье дано определение понятию гендер и описывается история происхождения этого термина. Сделан обзор научно-педагогической литературы по гендерной лингвистике. Важную роль в развитии и поддержании гендерной системы играет сознание людей. Гендер или социо-культурный пол человека - это совокупность социальных ожиданий и норм, ценностей и реакций, который формируют отдельные черты личности.

Ключевые слова: гендер, лингвистика, речь, речевая ситуация, андроцентрическая метафора, гендерный фактор, личность, психологический аспект, социум.

Введение. Учеными установлено, что у каждого человека существует два типа пола: биологический пол (sex) и социокультурный (gender).

Биологический пол - это совокупность анатомических и физиологических признаков, благодаря чему мы можем определить мужчину или женщина перед нами.

Гендер или социо-культурный пол человека - это совокупность социальных ожиданий и норм, ценностей и реакций, который формируют отдельные черты личности.

Категория gender была введена в понятийный аппарат науки в конце 60-х - начале 70-х годов нашего века и использовалась сначала в истории, историографии, социологии и психологии, а затем была воспринята и в лингвистике. Гендерный фактор, учитывающий природный пол человека и его социальные "последствия", является одной из существенных характеристик личности и на протяжении всей её жизни определенным образом влияет на её осознание своей идентичности, а также на идентификацию говорящего субъекта другими членами социума.

Термин гендер, таким образом, использовался для описания социальных, культурных, психологических аспектов "женского" в сравнении с "мужским", то есть "при выделении всего, что формирует черты, нормы, стереотипы, роли, типичные и желаемые для тех, кого общество определяет как женщин и мужчин" [1, с.16]. В этот период речь шла преимущественно о женских исследованиях (women's studies).

Анализ источников и анализ литературы. В 80-е годы появилось более уравновешенное понимание гендера как проблемы не только экспликации женской истории, женской психологии и т.п., но и как проблемы всестороннего исследования женственности и мужественности и связанных с ними социальных и культурных

ожиданий. В 90-е годы возникло направление, исследующее только мужественность, и пришло осознание того, что маскулинность имеет разные проявления в любом обществе; главное из этих направлений получило название доминирующей мужественности (hegemonic masculinity) (Theory and Society, 1993).

Анализ имеющихся на данный момент работ позволяет сделать обзор научной литературы, раскрывающих данную тему:

Одной из первых работ в этой области было исследование Т.Б. Крючковой [2]. Изучались особенности письменных текстов, порожденных мужчинами и женщинами. В текстах художественной прозы анализировалось и статистически фиксировалось употребление частей речи. Автор обнаружил, что в женских текстах количественно выше употребление местоимений и частиц, а в мужских более частотное употребление имен существительных. А.А. Вейлерт [3], исследуя неподготовленные устные высказывания, обнаружил в женской речи большую частотность употребления глаголов и союзов. Обнаружилось также, что женщины имеют более развитый лексикон. В речи мужчин А.А. Вейлерт установил большую встречаемость прилагательных и наречий, более частое употребление абстрактных существительных. О.А. Рыжкина и Л.И. Реснянская (1988) выяснили, что одни и те же лексемы воспринимаются мужчинами и женщинами как имеющие разную степень положительной или отрицательной оценки.

По результатам исследования И.Г. Овчинниковой [4], посвященного анализу воздействия языковых средств рекламы на реципиентов, мужчины менее чувствительны к тропам, а женщины склонны более высоко оценивать стереотипы, чем отклонения от них. На наш взгляд, в этом случае чистоту нарушает разная профессиональная принадлежность групп информантов (женщины-филологи и мужчины-физики), что признает и автор работы. В этой

связи следует заметить, что вопросы разграничения гендерного и иных факторов, влияющих на языковую компетенцию и коммуникативное общение (социальные параметры, профессия, возраст, образ жизни и т.д.), представляют большую сложность и нуждаются в тщательной проработке.

В работе Е.А. Земской и др. [5] установлено, что женское ассоциативное поле выглядит более обобщенным и "гуманистическим" (природа, животные, повседневная жизнь), в то время как мужчины ассоциируют себя со спортом, охотой, профессиональной и военной сферами; большинство слов с суффиксами женского рода, обозначающих род занятий, оцениваются как обладающие "меньшим достоинством", чем соответствующие имена мужского рода; женщины чаще употребляют междометия типа "ой".

Следует также обратить внимание на тот факт, что, если авторы, исследующие мужскую и женскую речь, пользуются словами мужчины и женщины, то приписываемые лицам того или иного пола речевые особенности воспринимаются как природно обусловленные на что обратили внимание Е.А. Земская, М.А. Китайгородская и Н.Н. Розанова [6]: "Типическая черта построения текста, свойственная женщинам, - включение в ход разговора, беседы, диалога на какую-либо не связанную с конституцией тему той тематики, которую порождает конституция (обстановка речи, действия, которые производят говорящие и т.п.). Можно думать, что такое переключение тематики... не является особенностью женщин, как людей определенного пела, но-связано, скорее, с их социальными, семейными и т.п. ролями", например, с ролью хозяйки дома. Мужчинам, вынужденным совмещать два вида деятельности, также свойственно переключаться, как отмечают указанные авторы, но в силу социальных причин это происходит значительно реже.

Методы исследования. Так, в англоязычных странах было установлено, что женщины склонны чаще употреблять уменьшительно-ласкательные номинации. Эту особенность относят к характерным чертам женского речевого стиля [7]. Другой особенностью ряд авторов считает более частое употребление женщинами не агентивных конструкций (страдательного залога и т.п.) Известно, однако, что в русском языке неагентивные формы весьма продуктивны и употребляются всеми носителями языка. То же касается уменьшительных форм, по крайней мере, уменьшительных названий пищевых продуктов. Этот факт, несомненно, должен учитываться при исследовании гендерных аспектов коммуникации в русской языковой среде. В нашем распоряжении имеется большое количество примеров употребления мужчинами уменьшительных форм (Алло, это Владимир Анатольевич. Мы вам машиночку заказали уже). Е.А. Земская, М.М. Китайгородская, Н.Н. Розанова [6] также отмечают нерелевантность пола в случае употребления диминутивов, по крайней мере в некоторых коммуникативных ситуациях - в формулах угощениях, при покупке продуктов, в медицинском общении врача с больными. В то же время авторы отмечают преимущественное употребление диминутивов женщинами при общении с детьми. Кроме названных признаков, в указанной работе получены данные по фонетическим и лексическим особенностям женской и мужской речи.

В.Н. Телия [8] определяет ряд базовых метафор для концепта "женщина" в русской культуре:

- мужественная женщина, так как "для русского обыденного сознания нехарактерно восприятие женщины как "слабого пола" и противопоставления ее "сильному полу";
- скандальное существо: базарная баба
- андроцентричная "гастрономическая" метафора: съедобная, аппетитная женщина;

- осуждение слишком вольного поведения женщины: ходить по рукам, вешаться на шею, трепать юбки. В.Н. Телия считает фразеологизм вешаться на шею исключительно женским. Иная точка зрения представлена в ФРС, где наличествует пример употребления по отношению к референту-мужчине.

- малая ценность женского ума и женского творчества: женская литература, дамский роман,

Наряду с этим В.Н. Телия отмечает и положительные черты, относящиеся к "таким ипостасям женщины, как невеста, "Верная подруга и добродетельная мать".

В любом случае известное нам количество работ по определению типических черт мужской и женской речи не дает возможности сделать твердые выводы о неотъемлемых атрибутах мужской и женской речи.

Обобщая рассмотрение мужского и женского речевого поведения, необходимо отметить, что любая говорящая личность испытывает влияние ряда факторов. На наш взгляд, наиболее важны следующие:

1. Гендерная принадлежность говорящего. Причем под гендерной принадлежностью понимается, как уже говорилось, не биологический пол, а скорее, социальная роль
2. Женщинам более свойственны фатические речевые акты; они легче переключаются, "меняют" роли в акте коммуникации". Мужчины переключаются тяжелее, проявляя некоторую "психологическую глухоту" -увлекаясь обсуждаемой темой, не реагируют на реплики, с ней не связанные.
3. В качестве аргументов женщины чаще ссылаются и приводят примеры конкретных случаев из личного опыта или ближайшего окружения.
4. Перебивы дали противоречивую картину. Авторы отмечают так называемую полифонию разговора, с одной стороны, и более частое перебивание женщин мужчинами, с другой. При этом перебивание мужчин мужчинами в большей степени мешали коммуникации.
5. В мужской речи отмечаются также терминологичность, стремление к точности номинаций, более сильное влияние фактора "профессия", большая, по сравнению с женской, тенденция к использованию экспрессивных, особенно стилистически сниженных средств", намеренное огрубление речи. Ненормативную лексику, как утверждают авторы, используют в однополых группах и мужчины, и женщины. Однако, произносить её в смешанных группах не принято.
6. К типичным чертам женской речи авторы относят гиперболизированную экспрессивность (жутко обидно; колоссальная труппа; масса ассистентов) и более частое использование междометий типа ой!
7. Ассоциативные поля в мужской и женской речи соотношены с разными фрагментами картины мира: спорт, охота, профессиональная, военная сфера (для мужчин) и природа, животные, окружающий обыденный мир (для женщин). Заметим, что этот довод нуждается в очень серьезной проверке на большом количестве материала. Так, наш длительный личный опыт общения с коллегами показывает, что в неофициальной обстановке в женском коллективе речь идет почти исключительно о профессиональных вопросах.
7. Женская речь обнаруживает большую концентрацию эмоционально оценочной лексики, а в мужской оценочная лексика чаще стилистически нейтральна. Женщины тендируют к интенсификации прежде всего положительной оценки. Мужчины более выражение используют отрицательную оценку, включая стилистически сниженную, бранную лексику и инвективы.

Выводы. В качестве главного вывода авторы указывают на отсутствие резких "непроходимых" границ между мужской и женской речью в русском языке. Отмеченные ими особенности мужской и женской речи определяются как тенденции употребления. "Нередкие случаи, когда те или иные явления, обнаруженные в речи мужчин и женщин, связаны с особенностями их психического склада, характера, профессии, роли в социуме, но не с различием по полу".

Были установлены, например, некоторые отличительные черты женского речевого поведения [7]:

- женщины чаще прибегают к уменьшительным суффиксам;
- для женщин более типичны косвенные речевые акты; в их речи больше форм вежливости и смягчения, например, утверждений в форме вопросов, иллюзии неуверенности при отсутствии самой неуверенности.

- в речевом поведении женщин отсутствует доминантность, они лучше умеют слушать и сосредоточиться на проблемах собеседника;

- в целом речевое поведение женщин характеризуется как более "гуманное". Однако именно этот факт, на взгляд представительницы феминистской лингвистики, имеет при общении в смешанных группах отрицательные последствия для женщин. Их предупредительное, неагрессивное и вежливое речевое поведение укрепляет сложившиеся в обществе пресуппозиции и ожидания того, что женщины слабее, неувереннее и вообще менее компетентны.

Таким образом, важность особенностей языка, его выразительных средств в целом и выразительных средств для концепта пола и связанных с ним семантических областей чрезвычайно важна.

ЛИТЕРАТУРА

1. Пушкарева Н. Л. *Гендерная лингвистика и исторические науки // Этнографическое обозрение, 2001. - №2. - 31-40*
2. Крючкова Т. Б. *Некоторые экспериментальные исследования особенностей использования русского языка мужчиной и женщиной // Проблемы психолингвистики. М., 1975. С. 186-200.*
3. *Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков в вузе [Текст] / Ред. коллегия: ... З. А. А. Вейлерт (отв. ред.) и др. - Краснодар : [б. и.], 1974. - 159 с. : ил.; 20 см. - (Труды/ М-во высш. и сред. спец. образования РСФСР. Краснодар. политехн. ин-т; Вып. 50).*
4. *Теория и методология гендерных исследований. М.: МЦГИ, 2001*
5. *Хрестоматия по курсу "Основы гендерных исследований" М.: МЦГИ, 2000*
6. Земская Е.А., Китайгородская М.А., Розанова Н.Н. *Особенности мужской и женской речи // Русский язык в его функционировании. М., 1993.*
7. *Хрестоматия феминистских текстов. Переводы/Под ред. Е. Здравомысловой, А. Темкиной. СПб.: Дмитрий Буланин, 2000.*
8. В.Н. Телия., *Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. - М.: Наука, 1988.*

REFERENCES

1. Pushkareva N. L. *Gendernaya lingvistika i istoricheskie nauki // Etnograficheskoe obozrenie, 2001. - №2. - 31-40*
2. Kryuchkova T. B. *Nekotorye ehksperimental'nye issledovaniya osobennostej ispol'zovaniya russkogo yazyka muzhchinoj i zhenshchinoj // Problemy psiholingvistiki. M., 1975. S. 186-200.*
3. *Voprosy filologii i metodiki prepodavaniya inostrannyh yazykov v vuze [Tekst] / Red. kollegiya: ... Z. A. A. Vejler (otv. red.) i dr. - Krasnodar : [b. i.], 1974. - 159 s. : il.; 20 sm. - (Trudy/ M-vo vyssh. i sred. spec. obrazovaniya RSFSR. Krasnodar. politekhn. in-t; Vyp. 50).*
4. *Teoriya i metodologiya gendernyh issledovanij. M.: MCGI, 2001*
5. *Hrestomatiya po kursu "Osnovy gendernyh issledovanij" M.: MCGI, 2000*
6. Zemskaya E.A., Kitajgorodskaya M.A., Rozanova N.N. *Osobennosti muzhskoj i zhenskoj rechi // Russkij yazyk v ego funkcionirovanii. M., 1993.*
7. *Hrestomatiya feministicheskikh tekstov. Perevody/Pod red. E. Zdravomyslovoj, A. Temkinoj. SPb.: Dmitrij Bulanin, 2000.*
8. V.N. Teliya., *Metaforizaciya i ee rol' v sozdanii yazykovoj kartiny mira // Rol' chelovecheskogo faktora v yazyke. YAzyk i kartina mira. - M.: Nauka, 1988.*

УДК 373.3.015.31: 159.942

**PSYCHOLOGICAL METHODS AND TECHNIQUES USED FOR DEVELOPING
INDIVIDUAL'S EMOTIONAL REGULATION AND FRUSTRATION TOLERANCE**

**ПСИХОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ТА ТЕХНІКИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ ТА
ФРУСТРАЦІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ**

Malyar O.I.

*Lecturer of chair of psychology-pedagogics education
and social sciences,
Vinnytsia Regional In – Service Teacher
Training Academy, Vinnytsia, Ukraine.*

Bozhok N. O.

*post-graduate student of chair of
theoretical and consulting psychology
Institute of social psychology and
social communication
Dragomanov National Pedagogical University,
Kiev, Ukraine.*

Маляр О.І.

*викладач кафедри психолого-педагогічної освіти
та соціальних наук
Вінницької академії неперервної освіти,
м. Вінниця, Україна.*

Божок Н.О.

*аспірантка кафедри теоретичної та
консультативної психології
Інститут соціології, психології та соціальних
комунікацій НПУ
ім. М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна.
E – mail:malayruk@mail.ru*

The paper presents the theoretical analysis of the psychological methods and techniques used for the development of the individual's emotional regulation and frustration tolerance. The basic techniques such as fairy tale therapy, art therapy, self-regulation, rational-emotive imagery aimed to form the ability to control individual's emotions are considered. The practical application of the proposed interventions is represented. The paper also outlines the importance of the above mentioned psychological methods, techniques in the self-regulation processes and defines their effect on the individual's frustration tolerance formation and his positive social adaptation development in the environment.

Key words: fairy-tale therapy, art therapy, self-regulation, frustration tolerance, individual, emotional regulation.

У роботі здійснено теоретичний аналіз психологічних методів, технік та стратегій щодо розвитку емоційної регуляції та фрустраційної толерантності особистості. Розглянуто основні методи такі як казкотерапія, арт-терапія, саморегуляція, раціонально - емотивне уявлення, що формують вміння контролювати емоції. Репрезентовані приклади практичного застосування запропонованих інтервенцій. У дослідженні також виокремлено важливість практичного використання вищезазначених психологічних методів, технік й стратегій у процесах саморегуляції поведінки людини та визначено їх безпосередній вплив на формування високої фрустраційної толерантності особистості та на розвиток її позитивної соціальної адаптації у довкіллі.

Ключові слова: казкотерапія, арт-терапія, саморегуляція, раціонально - емотивне уявлення, емоційна регуляція, фрустраційна толерантність, особистість.

Розвиток гармонійної, високодуховної особистості починається вже в ранньому віці і проходить ряд етапів, пов'язаних з соціальною ситуацією розвитку, віковими та індивідуальними особливостями. Важливим є розвиток емоційно-вольової сфери особистості, яка забезпечує формування довільності емоцій, фрустраційної толерантності, ініціативності, сміливості, вміння приймати самостійні рішення, швидко адаптуватися до різних умов. Слід зазначити, що емоції є важливим складником регулятивної функції психіки. Вони здійснюють випереджувальне відображення дійсності – оцінюють біологічний зміст навколишніх об'єктів, їх відповідність потребам людини і слугують засобом регуляції стосунків організму з середовищем. У сучасному суспільстві розвиток та формування фрустраційної толерантності та емоційної регуляції є надзвичайно актуальним. Оскільки у складних соціально-економічних умовах життя, неможливість диференціювати власні емоції, розуміти та регулювати їх створюють додатковий фактор психічного напруження та виникнення фрустраційних ситуацій, а це може мати негативні наслідки для особистості.

Метою статті є обґрунтувати методи та техніки які забезпечують формування емоційної регуляції та фрустраційної толерант-

ності особистості.

Вивченням емоційно-вольової сфери особистості займалися такі вчені як: Р. Ахмад, К. Ізард, П. Петте, Ж. Піаже, О. Сталлер, А. Холмес та ін [5;6;9]. Так, К. Ізард довів, що фундаментальні принципи поведінки людини залежать від емоцій, які організують та контролюють сприймання, мислення й дії людини [5]. П. Екман розглядав розвиток довільності емоцій як один з механізмів регуляції соціальної поведінки [8]. За О. Сталлер та П. Петте емоції проявляються та диференціюються під впливом суб'єктивної оцінки особистістю іншої людини чи проблемної ситуації, що вимагає розвитку її регулятивних процесів [9].

Деякі дослідники (Д.Ю.Соколова, Т. Д. Зінкевич-Євстігнеєва, Л. Д. Лебедева А. Бек, А. Хекемен, А. Холмс, Конвей М., Мерс К, Стендат С.) визначають і акцентує увагу на окремих методах і техніках регуляції емоцій та формування фрустраційної толерантності особистості [2;3;4;]. На їх думку, найбільш ефективними є казкотерапія та арт-терапія, техніки і прийоми саморегуляції, вербалізація емоцій, раціонально - емотивне уявлення.

Методи казкотерапії використовували для усунення емоційних та поведінкових труднощів, зниження тривожності, подолання

страхів формування впевненості у собі та розумінні почуттів інших. Сприймаючи казку, людина, з одного боку, порівнює себе з казковими героями і це дозволяє їй відчути і зрозуміти, що не тільки у неї є такі проблеми та переживання [4]. З іншого боку, за допомогою ненав'язливих казкових образів людині пропонуються виходи з різних складних ситуацій, шляхи вирішення конфліктів, позитивна підтримка її можливостей і віри в себе [2].

Методи арт-терапії дають можливість особистості емоційно відреагувати на свої внутрішні переживання та сприяють розслабленню. Під час використання арт-терапії задовольняється актуальна потреба у визнанні, відчутті власної успішності та значущості. Вивільняється психологічна енергія, яка витрачається особистістю на неефективні прояви поведінки. Особистість починає відчувати себе спокійно, розслабляється. Психологічний захист у вигляді демонстративності, негативізму, агресії поступається місцем ініціативності, творчості. Використання елементів арт-терапії сприяє розвитку здатності до самоконтролю, формуванню фрустраційної толерантності й закріпленню адекватних, соціально прийнятних способів вираження емоційних переживань, розширенню прийнятних способів поведінки, зняттю емоційної напруги [3].

Техніки і прийоми саморегуляції, які мають на меті розвиток внутрішнього плану дій, вміння контролювати емоції та емоційні стани. По-перше, вони дозволяють забезпечувати внутрішнє «відсторонення» від джерел неспокою, збереження незворушності, незважаючи на обставини. По-друге, вони дозволяють керувати своєю поведінкою, ставити цілі, визначати свої життєві пріоритети і т.п. По-третє, вони можуть бути спрямовані на зміну стану в поточні моменти часу: наприклад, навчати швидко «Скиданню» виниклої напруги за допомогою релаксації [1]. Наведемо приклад вправи, яка забезпечить розвиток саморегуляції емоційних станів:

Вправа "Маріонетка". Цю вправу бажано повторювати "в гушці життя" - в різних життєвих ситуаціях, особливо коли ви знаходитеся в обстановці, що викликає у вас негативні емоції. Спробуйте уявити, що ваше власне "Я", контролюючи думки, рухи і емоції, знаходиться... поза тілом. При цьому тіло живе і рухається чисто механічно, в режимі автомата, кероване ззовні. Можете уявити, що ваше "Я" спостерігає за власним тілом ніби з боку (заввичай зверху). Невидимі нитки, що йдуть від цього центру, управляють вашими рухами, невидимі "кнопки" - емоціями. При цьому як тілесні, так і душевні рухи стають відчуженими від вашого "Я", переживаються як щось штучне, ніби це відбувається не з вами, а з кимось іншим. Запам'ятайте цей стан, в якому ви можете відчувати фізичні прояви емоцій, не обтяжуючись їх психологічною складовою, відокремлюючись від переживань, щоб використовувати його надалі. Проживіть в цьому стані декілька хвилин, потім "поверніться" у власне тіло, щоб знов відчути повноту переживань. Згодом можна використовувати отримані навички для того, щоб в обстановці "розпалених" емоцій швидко заспокоїтися з допомогою дисоціації усвідомлення свого тіла і усвідомлення власного "Я".

Вербалізація емоцій - промовляння, опис вголос чи письмово своїх емоційних переживань та їхніх причин у спілкуванні з іншою людиною, групою людей або самим собою. Будучи виражені в слові і, опинившись об'єктом пильного спостереження, негативні почуття мають властивість слабшати і зникати. Вербалізація емоцій означає, що вираження почуттів не вказує на факти, пов'язані з іншою людиною і не звинувачує її, що викликає протест у другій стороні, а констатує факт наявності якогось емоційного стану у суб'єкта, існуючого самого по собі, з яким неможливо посперечатися. Вираження своїх справжніх почуттів в ситуації, де вони виникли, сприяє

зникненню захисних реакцій, розумінню і прийняттю почуттів і думок інших людей, прийняттю їх автономності й унікальності. Промовляння емоцій сприяє ослабленню афективного преса на процес осмислення актуально існуючої проблеми і звільненню розумових процесів, спрямованих на пошук способів її вирішення та формування фрустраційної толерантності особистості [1].

Емотивні стратегії. Емотивні стратегії передбачають допомогу особистості у подоланні емоційних проблем у світлі зміни нерациональних думок, почуттів та поведінки й послаблення психічного напруження. Одною з найбільш ефективних емотивних стратегій є використання раціонально - емотивного уявлення.

Раціонально - емотивне уявлення. Засновник когнітивно-поведінкової психотерапії А. Бек наголошує, що подана терапевтична техніка фокусується на значеннях, доступ до яких проходить через уявлення, пам'ять, мрії та вербальні когніції. Техніки когнітивної терапії фокусуються більшою мірою на вербальному оцінюванні негативних думок, нівелюючи вплив уявлення, що може бути важливою складовою вирішенні проблем негативних емоційних станів. Уявлення має більший вплив на емоції, адже системи, які є включені у продукування емоцій є особливо чутливі до техніки уявлення. Образи - це найбільш доступна форма нашого запам'ятовування вищого емоційного досвіду. Таким чином, психічне уявлення - це емоційна репрезентація переважно візуального об'єкту через пам'ять та уяву. Дослідники А. Хекемен та А. Холмс орієнтуються на асоціювання когніцій з емоціями. На думку науковців, уявлення охоплює пам'ять та образи, що виникають як спонтанно так і через свідомі самогенеризуючі образи [10;11]. Конвей М., Мерс К, Стендат С. підкреслює сильні зв'язки між образами і цілями для особистості, наприклад образи відображають небезпеку поставленими цілями. Як наслідок, щоб розірвати цикл негативного, дистресного уявлення, потрібно створити образи в терапії, що можуть репрезентувати більш позитивні цілі і, таким чином, будуть одним з способів «спілкування» з системою цілей людини та сприяють підвищенню фрустраційної толерантності [7]. Як приклад практичного застосування раціонально-емотивного уявлення, ми презентуємо вправу «Троянда», спрямовану на розвиток уявлення, з метою послаблення негативного досвіду та створення позитивного образу: «Уявіть троянду. Ви бачите досконалу квітку, надзвичайної краси та тонкого аромату. На протязі якогось часу ви просто насолоджуєтесь її повною досконалістю. Потім ви уявляєте, що квітка має властивість магніту. Вона починає поглинати весь негатив, всі проблеми і труднощі, що є у вашій свідомості. Ви відчуваєте як поступово весь накопичений негатив залишає вас і ви відчуваєте як ви очищуєтесь від нього так як троянда продовжує вбирати в себе ваші негативні почуття. В цей момент уявіть як роза нарешті вибухає і всі негаразди зникають під час вибуху. Ви відчуваєте як вас охоплює відчуття комфорту та спокою. Ви розплющуєте очі» [7].

Узагальнюючи все вищесказане, можна стверджувати, що найбільш поширеними психологічними методами та техніками, що до розвитку емоційної регуляції та формуванню фрустраційної толерантності є казкотерапія, арт-терапія, техніки саморегуляції, вербалізація емоцій, раціонально-емотивне уявлення. Описані нами прийоми та практичні приклади їх використання забезпечують формування гармонійної особистості, яка є емоційно стійка до негативних ситуацій. Як результат, людина набуває позитивного соціального досвіду, що забезпечує її оптимальну та адекватну соціалізацію у суспільстві. Аналіз вищезгаданих методик, технік та стратегій також підводить нас до висновку, що використання поданих інтервенцій є базовою основою для формування психокорекційної програми

спрямованої на розвиток саморегуляції, самоконтроль та адаптацію особистості до стресових та фруструючих обставин. Тому, запропоновані нами методи та техніки можуть бути корисні під час викладання психології в середніх і вищих навчальних закладах; індивідуального і групового психологічного консультування при наданні психотерапевтичної допомоги.

В подальшому, нами планується глибше вивчити проблему впливу психологічних технік та прийомів на розвиток емоційної регуляції та фрустраційної толерантності особистості з метою підбору адекватних методів, які сприяють формуванню стресостійкості людини у критичних ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES):

1. Grecov A. G. *Luchshie uprazhneniya dlya obucheniya samoregulyacii* / A. G. Grecov: [Uchebno-metodicheskoe posobie.]; pod. obshchej red. S. P. Evseeva. – SPb.: SPbNII fizicheskaj kul'tury, 2006. – 44 s.
2. Zinkevich-Evstigneeva T. D. *Igry v skazkoterapii*. / T. D. Zinkevich-Evstigneeva, T. M. Grabenko. — SPb.: Rech', 2006. – 208 s.
3. Lebedeva L. D. *Praktika art-terapii: podhody, diagnostika, sistema zanyatij*. / Lyudmila Dmitrievna Lebedeva. – SPb.: Rech', 2003. – 256 s. – (Seriya – psihologicheskij praktikum).
4. Sokolov D. YU. *Skazki i Skazkoterapiya*. [Tekst] / D. YU. Sokolov. – [5-e izd., ispr. i dop]. – M.: Nezavisimaya firma "Klass", 2008. – 288 s.
5. Ackerman B. P., Izard C. E. *Emotion cognition in children and adolescents: Introduction to the special issue* / Brian P. Ackerman, Carroll E. Izard // *Journal of Experimental Child Psychology*, 2004. – No. 89. – P. 271–275.: [electronic sources]: www.elsevier.com/locate/jecp
6. Ahmad R. Hariri. *Genetics of emotional regulation: the role of the serotonin transporter in neural function*. / Ahmad R. Hariri and Andrew Holmes. // *TRENDS in Cognitive Sciences*. –2006. – Vol.10.– No.4 April. – 102 p.
7. Conway M.A., Meares K., & Standart S. *Images and goals – Memory*, 2004, 12(4). –525p.
8. Ekman P. *Unmasking the face*. / Ekman P. Friesen W. – New- Jersey: Prentice – hall, 1975. – 343 p.
9. Staller A., Petta P. *Emotions into the Computational Study of Social Norms: A First Evaluation* // *Journal of Artificial Societies and Social Simulation*. – 2001. – Vol. 4, No 1. – P. 34–46.: [electronic sources]: <http://www.soc.surrey.ac.uk/JASSS/4/1/2.html>.
10. Hackman A., Holmes E. A. *Reflecting on imagery: A clinical perspective and overview of the special issue of memory on imagery and memory in pscycopathology - Memory*, 2004, 12 (4) – P 389–402.
11. Hackmann A., Levy B. J., Holmes E., A. *Oxford Guide to Imagery in Cognitive Therapy: Cogniitive therapy*. - Oxford: Oxford University Press, 2012 – 233 p.

УДК: 372: 881.111.1

THE OVERVIEW OF THE PSYCHOLOGICAL TECHNIQUES USED IN REBT AND CBT

ОГЛЯД ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТЕХНІК, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ У КОНТЕКСТІ РЕПТ ТА СПТ

Bozhok N. O.
*post-graduate student of chair of theoretical and consulting psychology
 Institute of social psychology and social commucation
 Dragomanov National Pedagogical University,
 Kiev, Ukraine.*

Божок Н.О.
*аспірантка кафедри теоретичної та консультативної психології
 Інститут соціології, психології та соціальних комунікацій НПУ
 ім. М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна.
 E – mail:malayruk@mail.ru*

In the article the principles of the rational emotive behavioral therapy (REBT) and cognitive behavioral therapy (CBT) are studied. This paper presents the theoretical analysis of the psychological techniques and the peculiarities of their use on the basis of REBT and CBT. It also defines the way how to apply the mentioned interventions to effect positively the person's psychological health and well-being. The paper also outlines the importance of combining cognitive, emotive and behavioral interventions and shows their contribution in developing person's rational thinking and control of emotions and constructive behavior.

Key words: rational emotive behavioral therapy, cognitive behavioral therapy, irrational beliefs, rational beliefs, rational thinking, ABC theory, psychological techniques, individual.

У статті розглянуто принципи раціонально-емотивної поведінкової терапії (РЕПТ) та когнітивно-поведінкової терапії (КПТ). Проведено теоретичний аналіз психологічних технік, їх особливостей на основі РЕБТ й КПТ та визначено інструментарій їх використання з метою конструктивного впливу на психологічне здоров'я та гармонійне життя особистості. У дослідженні також виокремлено важливість поєднання когнітивних, емотивних та поведінкових інтервенцій та відображено внесок згаданих психологічних технік у розвиток раціональних думок особистості, контролю емоцій та конструктивної поведінки у фруструючих обставинах.

Ключові слова: Раціональна емотивно-біхевіористична терапія, когнітивно-поведінкової терапії, нераціональні думки, раціональні думки, раціональне мислення, теорія «ABC», психологічні техніки, особистість.

I. Introduction

In modern life, people face a wide range of emotions including positive ones such as happiness, gladness as well as negative states-frustrations, stresses and so on. The way how people can cope with their negative states determines if they can get the satisfaction of life, well-being and psychological health or experience different kinds of emotional disturbance. The keynote how to survive psychologically in the 21 st century is to have a rational and adequate view on the different situations in various spheres of life. This fact is linked with the person's ability or inability to think, rationalize and process information using rational mind and critical reasoning. As the result, the importance of the acquisition of special skills to develop individual's rationality is obviously urgent.

II. The statement of problem

The purpose of this study is to examine “psychological techniques used in REBT and CBT.” A critical analysis will include the analysis of Rational Emotive

Behavior Therapy, Cognitive Behavioral Therapy and the psychological techniques with guidelines the practitioners utilize while working with people. It will also reveal the way how to change person's irrational beliefs and make them rational with the help of the mentioned techniques.

The analysis of the psychological interventions in terms of the REBT and CBT determines how to help people to change their destructive thoughts into adequate and rational ones to have a psychological tolerance and disturbance - free life. The scientific methods to be used in the article include theoretical and methodological analysis and method of synthesis.

III. Results

The conception of REBT is represented by such scientists as A. Ellis, J. Brodie, D. Wilde, W. Knaus, W. Dryden and so on. At the same time CBT is under study of such prominent scientists as R. Lazarus, A. Beck and other followers of this approach. Rational emotive behavioral therapy (REBT) as well as cognitive behavioral therapy (CBT) say that emotions do not arise as a result of repressed desires and needs, as Freud insisted, but directly from our thoughts, ideas, attitudes, and beliefs. Added up, these represent our philosophy of life, one that can quite easily be altered if we are willing to change what we habitually say to ourselves. Besides, given that humans will tend to be goal-directed, rational thinking in REBT theory means “that which helps people to achieve their basic goals and purposes, whereas “irrational” thinking means that which prevents them from achieving these goals and purposes” [1;2;3].

Moreover, REBT theory has stressed an interactive view of human psychological processes. Cognitions, emotions, and behaviors are not experienced in isolation and often, particularly in the realm of psychological disturbance, they are interrelated [1].

REBT theory also states that if humans adhere to a philosophy of “masturbation” they will strongly tend to make a number of core irra-

tional conclusions that are deemed to be derivatives of these “must's”. These major derivatives such “awfulizing”, “I-can't-stand-it is”, and “damnation” are viewed as irrational because they too tend to sabotage a person's basic goals and purposes. At the same time, rational emotive behavior therapists usually encourage individuals to have strong and persistent desires, wishes, and preferences, and to avoid feelings of detachment, withdrawal, and lack of involvement with the help of psychological techniques. These interventions are formulated according the principles of REBT and CBT. REBT and CBT interventions have also been found to be beneficial in a host of commonly occurring individual's problems such as low frustration tolerance; impulsivity; poor academic performance, and depression. Research also suggests that CBT and REBT techniques are effective in the prevention of depression and in the improvement of self-concept and coping capabilities and in increasing rational thinking [4;5;6;7]. The psychological techniques used in REBT and CBT are divided into three categories: cognitive, emotive, and behavioral techniques [7]. Although a large number of cognitive, emotive, and behavioral techniques are employed in general, only the major ones will be discussed in our study.

We would like to start from the cognitive techniques. Cognitive techniques are based on the principle of “ABC” theory. It is not natural for people, and especially difficult and resistant individuals apply to the ABC's that are used in REBT and in CBT. Let's remind the “ABC” content to understand the cognitive psychological interventions. Practically all people seem to automatically conclude, for the most part, that when an Adversity (A) occurs in their lives and they (usually quickly) experience dysfunctional Consequences (C), that A directly causes C. If people practice REBT and CBT, they can do so quickly and efficiently with the help of the ABC's of cognitive structuring and restructuring [1;2;3].

After making an analysis of “ABC” theory, let's discuss the main cognitive techniques required to apply “ABC” constructively.

a) Rational analysis is the technique which is focused on specific incidents from persons' lives and demonstrating the art of disputing the irrational beliefs underlying their distress.

b) Double-standard dispute is applied if people are holding a 'should' or are self-downing about their behavior. According to this technique these individuals are asked whether they would recommend that their best friend hold this same 'should' or would they assess their friend in the same way. When people say “no” it helps them to see that this action indicates the presence of a double standard.

c) Catastrophe Scale is useful technique for getting 'awfulising' into perspective. The individual is proposed to draw a vertical line down one side of a piece of paper. He or she must put 100% at the top, zero % at the bottom and 10% intervals in between. The person is required to place the item he or she is catastrophising about on the scale and fill in the other levels with items he or she thinks relevant to those levels. Then the individual is able to progressively alter the position of the feared event until 'it is in perspective in relation to the other items [2].

d) Reframing technique is designed to re-evaluate bad events as

'disappointing', 'concerning', or 'uncomfortable', rather than as 'awful' or 'unbearable'. A variation of this procedure is to list the positives of a negative event [2].

Having considered the cognitive techniques, we would like to focus on the emotive interventions.

a) Rational-emotive imagery is a form of mental practice that allows a person to imagine himself thinking, feeling and behaving exactly the way he would like to in actual life. First, the individual imagines a situation that would normally upset a great deal, to feel the inappropriately intense feelings about that event and then change them to more appropriate feelings.

b) Shame-attacking exercises. Aim of these exercises is an opportunity for an individual to feel unashamed even when others disapprove of their actions.

The psychological interventions below are in the category of behavioral techniques:

a) Stepping out of character is a technique with the use of a paradoxical behavior. This method presents the person with opportunities to

tolerate chronic discomfort while remaining in uncomfortable situations for a long period of time

b) The use of rewards and penalties are employed to encourage people to undertake uncomfortable assignments in the pursuit of their long-range goals.

c) Fixed role therapy is sometimes employed in REBT, where people are encouraged to act "as if they already think rationally, to enable them to get the experience that change is possible".

IV. Conclusions

Finally, we would like to conclude that stresses and frustrations can lead to mental and emotional problems. Research on the basis of REBT and CBT stress that the way people perceive frustrating and stressful situations determines their ability to diminish or aggravate negative states. The psychological techniques discussed in the article can be useful in developing abilities to overcome destructive states and emotions. The research that is available has generally found positive results for individual's stress and frustration management while using cognitive, emotive and behavioral techniques used by REBT and CBT.

References:

1. Ellis A. *Overcoming resistance: a rational emotive behavior therapy integrated approach* / Albert Ellis. — 2nd ed. N.Y.:Springer Publishing Company, 2002, — p 293.
2. Ellis A, W. Dryden. *Practice of Rational Emotive behavioural therapy*, 2nd edition. N.Y.:Springer Publishing Company, 1997. —281 p.
3. Dryden W., Neenan M., Yankura J. *Counselling Individuals: A Rational Emotive Behavioural Handbook*. — 3rd ed. UK: Athenaeum Press Ltd Tyne, 1999. —312 p.
4. Kassive H., Crisci R., Tiegerman S. *Developmental trends in rational thinking: implications for rational-emotive school mental health programs*. *Journal of Community Psychology*, 1977, 5, 236-274.
5. Knaus, W., & Bokor, S. (1975). *The effects of rational-emotive education on anxiety and self-concept*. *Rational Living*, 10, 7-10. *Psychology*, 4, 382-387.
6. Knaus W., Mc.Keever C. *Rational-emotive educations with learning disabled children*. Volume 10, Number 1 January, 1997, p 16-20.
7. Wilde, J. (1994). *The effects of the let's get rational board game on rational thinking, depression, and self-acceptance in adolescents*. *The Journal of Rational-Emotive and Cognitive-Behavior Therapy*, 12, 189-196.

УДК 070

THE SEARCH OF THE SUBJECT OF THE THEORY OF JOURNALISM IN THE IDEA OF THE COLLECTIVE REFLEXOLOGY

ПОИСК ПРЕДМЕТА ТЕОРИИ ЖУРНАЛИСТИКИ В ИДЕЕ КОЛЛЕКТИВНОЙ РЕФЛЕКСОЛОГИИ

N.V. Kodola

*Associate Professor Chair of journalism
and media communications,
candidate of pedagogic sciences,
associate Professor
Moscow State Pedagogical University*

Н.В. Кодола

*Доцент кафедры журналистики и
медиакоммуникаций,
кандидат педагогических наук, доцент
Московский педагогический государственный
университет*

Abstract. The work is based on the detection of the fact that the transformations of the global social processes require new approaches to explore features of contradictions of the development of social relations. Thus the usage of the methodology of the phenomenological research in the condition of reorientation of the presentation of the essence of phenomenon of human communication becomes really important. In the development of social relations the leading role is performed by mass media (media), which is not a "repeater" of the results of human passions, but it's rather a global system of means of direct influence and control of human passions that guarantees a purposeful change of the forms of human communication. In media there are obvious contradictions between the practical importance of journalism and the absence of a clear subject of its theory, that's why the phenomenological research will justify the directions of the development of the theory of journalism on the basis of its subject – the philology of communication.

Keywords: social relations, media, phenomenological research, subject of the theory of journalism, philology of communication.

Аннотация. Работа основана на выявлении факта того, что преобразования глобальных общественных процессов требуют новых подходов к выявлению признаков противоречий развития общественных отношений. Становится особенно актуальным применение методологии феноменологического исследования, с переориентацией на представление сути феноменов человеческого общения. В развитии общественных отношений цивилизации ведущую роль исполняют средства массовой информации (медиа), занимая место не «ретрансляции» результатов проявления человеческих страстей, а глобальной системы средств прямого воздействия и управления человеческими страстями, обеспечивая целенаправленное изменение форм человеческого общения. В медиа отчетливо проявляются противоречия между практической значимостью журналистики и отсутствием отчетливого предмета ее теории, поэтому феноменологическое исследование позволит обосновать направления развития теории журналистики на основе ее предмета филологии общения.

Ключевые слова: общественные отношения, медиа, феноменологическое исследование, предмет теории журналистики, филология общения

Представляемый период существования цивилизации характеризуется объединением отдельных личностей в коллективы, схожие выражением тождественных страстей к общению и выражением эмоций одинаковыми символами-словами в речи и актах эмоционального поведения. В современной цивилизации уже невозможно охватить интеллектом одной личности или одного коллектива всю совокупность познавательных-преобразовательных дисциплин, составляющих «общечеловеческое знание». Множество научных направлений участвуют в развитии и совершенствовании физической основы жизнедеятельности человеческого общества, обеспечивая устойчивое развитие естественнонаучных дисциплин, однако для осмысления направления поступательного развития науки неотчетливо определен предмет, суть которого могла бы объяснить и обосновать множество противоречий общественной жизни (Белл [1]; Бикертон [3]; Выготский [4]; Вулф [5]; Карнап [6]; Томаселло [12]). Поэтому целесообразно представить суть «ядра» взаимоотношения людей в человеческом обществе, в качестве которого проявляется феномен человеческого общения, как основного признака феномена самого «мыслящего существа» в актах его словесной речи и эмоционального поведения. Исторически эта проблема не новая, однако с точки зрения методологического подхода к выбору направления для ее решения можно утверждать, что феноменологическое исследование на основе понятия общения ранее не проводилось, при этом можно утверждать, что одним из первых упоминаний о важности исследования роли и места общения был трактат В.М. Бехтерева «Коллективная рефлексология» [2], анализ взглядов которого позволит обосновать направления поиска предмета теории журналистики в области общения.

Его взгляды о сути социальной психологии выступают как указание для принятия к рассмотрению нового направления для поиска путей разрешения противоречий в определении предмета основ теории общения. Он выдвинул идею комплексного изучения человека, рассматривая его как сложное, многогранное и многоуровневое образование, и в исследованиях человек есть предмет физиологии, анатомии, педагогики, психологии. Предложив объективные исследования в области общественной психологии в направлении коллективной рефлексологии, он признал фактором социальной интеграции общение, проявляющееся в виде взаимного подража-

ния, внушения, убеждения. По его мнению роль общения проявляется в осуществлении совместной деятельности и формировании ее коллективного субъекта, сохранении и распространении опыта, передачи потомству, обеспечении исторической преемственности общественных ценностей. Общение средство объединения людей в группы и условие социализации личности, а его средства представляются как знаковая система для кодирования и передачи коммуникативного воздействия, основанная на речи, как способу воздействия, условию интеграции в общности, средству общения, обмену мыслями в человеческом обществе [2, 3-4, 9-10].

Рассматривая в основании всех общественных феноменов закономерную связь феномена человеческого общения с феноменом человеческой словесно-символьной речи, Бехтерев предоставил повод для определения основной закономерности возникновения и развития человеческого общества в факте того, что без человеческого общения не возможно существование человеческой речи, а без человеческой речи невозможно существование человеческого общения. Он утверждал, что к проявлениям признаков отдельной личности применим объективный метод исследования, необходимый и к проявлениям коллективной, собирательной личности, а говоря об «общественном сознании» или «общественной душе», «душе коллектива», используют лишь образные выражения. Бехтерев демонстрировал уверенность в том, что субъективный анализ с помощью самонаблюдения, по отношению к коллективному или собирательному индивиду не осуществим, хотя социологи оперируют с субъективными понятиями, которые в действительности являются обобществлением субъективного состояния своего «я», которое не может быть переносимо на какое-либо общество. При этом он утверждал, что в социологии не должно быть субъективных психологических доктрин, она должна опираться в основном на биологию и рефлексологию [2, 18-19].

Представляя подражание в основании генезиса личности, Бехтерев утверждал, что без него не могло быть личности как общественной особи, подражание проявляется в общении с себе подобными, благодаря сотрудничеству с которыми развивается род взаимной индукции и взаимовнушения. Он считал, что с подражанием и инстинктивной потребностью в общении связано происхождение языка, и человеческая мысль развивалась на основе

слов и внутренней речи, способствующей отвлеченному мышлению, поэтому достоверно его утверждение о том, что человек сделался историческим существом благодаря письменности, и фонетическая письменность вместе с устным языком способствовала возникновению цивилизации. По мнению Бехтерева сложная суть общественных феноменов не может быть охвачена одной закономерностью или зависимостью, при этом только анализ общественных феноменов в различных направлениях поможет раскрыть эти сложные зависимости, потому что законы соотносительной деятельности обобщенной личности совпадают с законами живой и неживой природы. На основании этого представления Бехтерев назвал в качестве предмета коллективной рефлексологии мифы, обычаи, язык народов и проявления коллективной соотносительной деятельности. Он открыл факт того, что изучая установление общественной жизни, причины и следствия общественных феноменов, взаимоотношение между индивидами, наука не проникает в суть механизма развития феноменов общения. Он считал, что изучая феномены человеческого взаимодействия, целесообразно выявить научную дисциплину, предмет которой отражал бы признаки феноменов отношения человеческого общения, не только к человеческим коллективам или личностям, но и ко всей окружающей среде [2, 20-21, 35-39].

Утверждая, что в основе общественной жизни лежат факторы феноменов общения, феноменов взаимоотношения личности и общества, подражание и повторяемость, фактор феномена сотрудничества, Бехтерев представлял человека общественным существом, чувствующим, мыслящим и действующим, живущим и экономической, и половой, и психологической жизнью, нравственной, умственной и чувственной, которые проявляются как первичные и соответствующие человеческие потребности. Бехтерев выделял в качестве способов общения как непосредственное общение отдельных членов коллектива, так и общение через посредство письменной или печатной словесной речи. При этом он утверждал, что целесообразно с целью установления особенностей сложных социальных феноменов по сравнению с более простыми физическими или физико-химическими явлениями, и выяснения, в чем эти более сложные явления проявляют сходство с более простыми, исследовать общественные явления методами естественных наук [2, 43-49-52].

В представлении Бехтерева суть человека проявляется в том, что человеку свойственны общие верования и суждения об окружающем, выработанные другими и принятые всем обществом, поэтому цивилизованное общество имеет общие интересы и руководствуется общечеловеческими принципами, но хотя связаны одними интересами почти лишены возможности общения друг с другом, кроме печати. В связи с этим Бехтерев утверждает, что наиболее важным и удобным способом общения или обмена мнениями в человеческом обществе является словесная речь, выраженная в устной или печатной форме, причем устная речь является наиболее важным средством обмена и общения между людьми, потому что предоставляет возможность личного обмена мнениями, сопровождаемого возбуждением эмоций, жестами, пантомимикой. По его мнению главными воспринимающими органами, способствующими объединению социальной группы, являются осязание, зрение и слух, а факторами объединяющего характера являются взаимовнушение, взаимоподражание и взаимоиндукция, способствующие при объективных условиях внушаемости в толпе: длительному пребыванию в одном положении, продолжительному сосредоточению на одном предмете [2, 70-88, 100-112].

Взаимодействие членов коллектива между собой Бехтерев представлял как непосредственное или опосредствованное, потому что благодаря посредникам коллективное объединение может осуществляться независимо от пространственных и временных условий. По его мнению общество может быть разбросано по всему земному шару, не теряя единства между индивидами, потому что «духовное» единство путем традиций, письма и устной передачи, может существовать в коллективе индивидов, живущих в разные периоды времени при условии общности символических рефлексов в виде одного общего языка, который вырабатывается в результате общения. Бехтерев утверждал, что слова создают людям условия для влияния друг на друга и обуславливают взаимное поведение, и речь является одним из наиболее действительных средств объединения коллектива путем убеждения, потому что устная речь действует сильнее печатного слова, она дает слушателю эмоциональные оттенки личности, произносящей речь, и возбуждает соответствующую реакцию в слушателях, усиливающуюся еще более благодаря общности настроения. По его мнению воздействие на общество печати по своему распространению шире, потому что печать воздействует на весь грамотный человеческий коллектив, говорящий на одном языке, и на образованную часть всего общества благодаря переводам. По мнению Бехтерева в обществе всякая пропаганда более рассчитана на внушение, чем на убеждение, потому что благодаря языку достигается развитие мировоззрения данного коллектива и оказалось возможным развитие знаний в человеческом обществе, поэтому язык в форме членораздельной речи является средством объединения человеческого общества. И в связи с тем, что язык эволюционирует вместе с обществом, а не общество обязано своей эволюцией языку, выработанному коллективным опытом общественного человека, рефлексыв отдельных личностей объединяются благодаря взаимовнушению и взаимовнушению [2, 118-128].

Бехтерев утверждал, что происхождение логического суждения и мысли сводится к общественной жизни, поэтому содержание логической мысли состоит из общих понятий, проявляемых как результат общности как, состоящий из них язык является результатом общения, поэтому понятия это объекты коллективного опыта, являясь «коллективными представлениями» в форме, установленной языком и будучи общими для общества. Поэтому если слово, жест или письменный знак представляют собой символы, которые являются результатом коллективного опыта, то суждение может быть таким же результатом коллективного опыта. Особую роль в коллективной рефлексологии Бехтерев отводит феноменам внушения и убеждения, которые по его мнению представляют особую форму объединения при посредстве слова. При этом он рассматривает суть внушения как посредственное подражание, потому что в простом подражании проявляется воспроизведение акта под влиянием соответствующего зрительного, слухового или осязательного импульса, а при внушении акт исполняется посредством соответствующего словесного символа, отвечающего данному акту, в одном случае внешнее впечатление возбуждает сходственный акт, в другом случае тот же акт воспроизводится соответствующим символом. Бехтерев представлял механизм внушения в том, что слово как символ при условиях, связанных с отвлечением сосредоточения, дает толчок к воспроизведению уже имевшегося в жизненном опыте движения или состояния, воспроизведение которого облегчается [2, 182-184, 234-235].

Основой общности Бехтерев представлял подражание, без которого немислимо развитие речи и благодаря которому че-

ловек становится общественным существом, при этом должны проявляться признаки феномена внушаемости, склонности непосредственно подчиняться словесному влиянию, взаимному влиянию путем слов одних лиц на другие в форме внушения, которую можно назвать общественным внушением. Поэтому он утверждал, что в коллективной жизни человека важное значение имеет принцип взаимодействия, обеспечивающий образование коллектива на основе объединения взаимодействующих индивидов [2, 238-239, 314].

Феноменологическое исследование взглядов Бехтерева на мировоззренческом уровне представления общественных проблем и теории человеческого общения на основе точки зрения трансцендентального мышления (осмысления феноменов при взгляде с точки зрения как бы со стороны данной области существования действительности, а не с точки зрения со стороны самого человека) обеспечивает возможность рассматривать словесную речь и акты эмоционального поведения людей как феноменологические условия, как для человеческого общения, так и для самой человеческой речи, в теснейшем взаимодействии выступающие как и причина, и следствие генезиса как отдельной человеческой личности, так и всего человеческого общества. В соответствии с взглядами Бехтерева в основании общественных и гуманитарных наук целесообразно рассматривать словесно-речевое общение людей, феноменальные признаки которого отражают суть феноменов социологии, политологии, филологии и рефлексологии. Причем феноменальные свойства общения проявляются в том, что без человеческого общения не проявляются признаки слов, а без слов не проявляются признаки человеческого осмысленного общения. При этом на основании взглядов Бехтерева становится достоверной идея отнесения к предмету социологической теории методологию словесного общения, суть которой целесообразно отнести к научной дисциплине, условно названной «филологией общения». Поэтому становится обоснованной идея о том, что и предметом теории журналистики целесообразно представить «филологию общения» [10, 152-167].

Феномен человеческого общения целесообразно рассматривать как источник возникновения и развития человеческой цивилизации в результате создания в процессе общения условий для возникновения социальных противоречий, и, в процессе же общения, создания условий для их разрешения. Причем одну из ведущих ролей в метаморфозах социологических процессов исполняет феноменальная система средств массовой информации, генезис и развитие которой неразрывно связаны с генезисом человеческих личностей и коллективов, в процессе взаимоотношений с которой они создали всю человеческую цивилизацию. При этом ключевое место в системе средств массовой информации всегда отводилось феноменальной области проявления человеческой активности журналистике [7, 155-159].

Сейчас уже очевидны место и роль журналистики, как источника самых актуальных сведений для реализации целенаправленного воздействия средств массовой информации на выбор направлений общественного развития. Однако суть феномена журналистики до настоящего периода являлась неотчетливой, необоснованной и неопределенной, хотя на решение проблем жур-

налистики направлено множество исследований, эффект которых в области социологической, политологической, психологической теорий не достигает цели создания фундаментальной теории журналистики. Поэтому целесообразно глубокое проникновение в истоки социологических проблем, действительные источники которых проявляются в феноменах жизни и мышления самой человеческой личности, источника мыслей, признаки которых проявляются в словесной речи, как генераторе человеческих идей и условия человеческого общения [8, 5-9].

Коллективная действительность современной цивилизации неразрывно связана с общением посредством медиа, в сфере которого создается иллюзия причастности каждого индивидуума к участию в решении как локальных, так и глобальных проблем цивилизации. Люди получают «виртуальную» возможность реализации своих стремлений для выражения своей страсти к общению посредством множественных медийных форм. При этом журналистика получает одну из ведущих ролей в глобальных процессах, направленных на развитие общества, культуры и науки современной цивилизации, и надежно закрепляет свою позицию в эти процессы на ближнюю и отдаленную перспективу. Однако при этом проявляются признаки противоречий в определениях самого понятия журналистики из-за неотчетливого представления о ее предмете, что сказывается на возможности поиска обоснованного направления для ее дальнейшего развития и совершенствования. Поэтому поиск путей преодоления противоречий журналистики становится наиболее актуальным в направлении, связанном с исследованием сути человеческого общения в границах филологии общения, как предмета социально-психологической теории [11, 244-247].

Глубокомысленный взгляд на феноменальное содержание фундаментального ветхозаветного писания может предоставить повод для представления о том, что в нем отчетливо проявляются признаки «журналистского жанра репортажа» с места событий «сотворения мира», в котором сведения «подкрепляются» некоторой феноменальной формой общения апостолов с творцом в словесной речи. Поэтому можно принять как обоснованное мнение о том, что в качестве предмета теории журналистики целесообразно рассматривать именно филологическую теорию общения, которая обеспечит возможность направить исследование проблем журналистики по пути феноменологического метода филологии общения [9, 315-317].

Феноменологическое исследование понятия общения предоставило повод для обоснованного определения направления поиска предмета перспективной теории журналистики в сфере теории филологии общения как одного из основных методологических оснований социологической теории зарождения и развития общественных отношений в человеческой цивилизации. Таким образом, на основании обоснованного направления становится возможным определение основных противоречий, как современного, так и перспективного процессов общественного развития, и на более достоверной основе определение направлений исследования проблем журналистики, не только как ретранслятора, но и как соучастника в возникновении и развитии новых принципов человеческого общения.

Список литературы:

1. Белл, Роджер Т. Социоллингвистика: Цепи, методы и проблемы. М.: Международные отношения, 1980. 320 с.
2. Бехтерев В.М. Избранные работы по социальной психологии. М.: Наука, 1994. 400 с.

3. Бикертон, Дерек. Язык Адама: Как люди создали язык, как язык создал людей. М.: Языки славянских культур, 2012. 336 с.
4. Выготский Л.С. Собрание сочинений. Т. 6. М.: Педагогика, 1984. 400 с.
5. Вулф Т. Новая журналистика и Антология новой журналистики под редакцией Тома Вулфа и Э. У. Джонсона. СПб.: Амфора, 2008. 574 с.
6. Карнап Рудольф. Значение и необходимость: Исследование по семантике и модальной логике. М.: Издательство иностранной литературы, 1959. 380 с.
7. Кодола Н.В. Журналистика как филологический феномен. - Историческая и социально-образовательная мысль, Т. 7. № 4. 2015. С. 153-159.
8. Кодола Н.В. Интервью. Методика обучения. Практические советы: Учеб. Пособие для студентов вузов. - Н.В. Кодола. 2-е изд. Испр., перераб. И доп. М.: Аспект Пресс, 2011. 174 с.
9. Кодола Н.В. Трансцендентальная суть предмета теории журналистики. - Историческая и социально-образовательная мысль, Т. 7. № 6. 2015. С. 311-318.
10. Кодола Н.В. Феноменологический метод журналистики. Saarbrucken, Deutschland: LAP LAMBERT Academic Publishing. 2015. 559 с.
11. Кодола Н.В. Феноменологический метод филологии. - European Social Science Journal (Европейский журнал социальных наук). № 5. Т. 2. М.: Наука, 2014. С. 242-248.
12. Томаселло, Майкл. Истоки человеческого общения. М.: Языки славянских культур, 2011. 328 с.

References:

1. Bell, Rodzher T. Sociolingvistika: Cipi, metody i problemy. M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1980. 320 s.
2. Bekhterev V.M. Izbrannye raboty po social'noj psihologii. M.: Nauka, 1994. 400 s.
3. Bikerton, Derek. YAzyk Adama: Kak lyudi sozdali yazyk, kak yazyk sozdal lyudej. M.: YAzyki slavyanskih kul'tur, 2012. 336 s.
4. Vygotskij L.S. Sobraie sochinenij. T. 6. M.: Pedagogika, 1984. 400 s.
5. Vulf T. Novaya zhurnalistika i Antologiya novoj zhurnalistiki pod redakciej Toma Vulfa i EH. U. Dzhonsona. SPb.: Amfora, 2008. 574 s.
6. Karnap Rudolf. Znachenie i neobhodimost': Issledovanie po semantike i modal'noj logike. M.: Izdatel'stvo inostrannoj literatury, 1959. 380 s.
7. Kodola N.V. ZHurnalistika kak filologicheskij fenomen. - Istoricheskaya i social'no-obrazovatel'naya mysl', T. 7. № 4. 2015. S. 153-159.
8. Kodola N.V. Interv'yu. Metodika obucheniya. Prakticheskie sovety: Ucheb. Posobie dlya studentov vuzov. - N.V. Kodola. 2-e izd. Ispr., pererab. I dop. M.: Aspekt Press, 2011. 174 s.
9. Kodola N.V. Transcendental'naya sut' predmeta teorii zhurnalistiki. - Istoricheskaya i social'no-obrazovatel'naya mysl', T. 7. № 6. 2015. S. 311-318.
10. Kodola N.V. Fenomenologicheskij metod zhurnalistiki. Saarbrucken, Deutschland: LAP LAMBERT Academic Publishing. 2015. 559 s.
11. Kodola N.V. Fenomenologicheskij metod filologii. - European Social Science Journal (Evropejskij zhurnal social'nyh nauk). № 5. Т. 2. М.: Nauka, 2014. S. 242-248.
12. Tomasello, Majkl. Istoki chelovecheskogo obshcheniya. M.: YAzyki slavyanskih kul'tur, 2011. 328 s.

УДК 159.947.5:336.71-057.3:001.8

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF MOTIVATIONAL SPHERE OF THE EMPLOYEES OF A BANK: TEMPORAL APPROACH

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МОТИВАЦИОННОЙ СФЕРЫ БАНКОВСКИХ РАБОТНИКОВ

А. Ш. Коваль

доцент, к.психол.н.,
кафедра социальной и прикладной психологии
Одесский национальный университет
имени И.И. Мечникова
ул. Дворянская, 2, Одесса, Украина

A. Sh. Koval.

Associate professor,
Chair of Social and Applied psychology,
Odessa I.I. Mechnikov National University,
Dvoryanskaya str, 2, Odessa, Ukraine
Тернопільська обл., Україна, 47002

The article analyzes the features of motivational sphere of the bank's personal, disclosed the specific of the motivational instalatio's. The main approaches are considered to determine the motivation personality sphere, to understand it's

structure, content, dynamics. Using the method of the chronometric test the temporal characteristics are investigated and their interrelation with motivational installation's.

Key words: psychology of personality, temporal approach, motivation, motive, motivational personality sphere, needs structure, setting, incentive to activities, installation, own time unit, temperament, the bank's personal.

В статье анализируются особенности мотивационной сферы банковских работников, раскрывается специфика их мотивационных установок. Рассматриваются основные подходы к определению мотивационной сферы личности, пониманию ее структуры, содержания, динамики. С помощью метода хронометрической пробы исследуются темпоральные характеристики и их взаимосвязь с мотивационными установками.

Ключевые слова: психология личности, темпоральный подход, мотивация, мотив, мотивационная сфера личности, структура потребностей, установка, побуждение к деятельности, собственная единица времени, темперамент, банковские работники.

В условиях рыночных преобразований в Украине, значительно повышается роль банков, как институтов, которые обеспечивают финансовые возможности реформ. В этих условиях неизбежно изменение стратегии и приоритетов развития банков. Укрепление их конкурентных позиций должно осуществляться теперь за счёт улучшения не столько количественных, сколько качественных, психологических характеристик работников банков, в частности – мотивационной сферы.

Мотивационная сфера считается наиболее разработанной областью в психологии личности. Однако сложившиеся научные направления, каждое из которых имеет свою методологическую, методическую и экспериментальную базу, только доказывают многогранность и сложность этой проблемы. Существуют различные подходы к определению мотивационной сферы личности, пониманию ее структуры, содержания, динамики. Этой проблеме посвящено большое количество работ как в отечественной психологии (Л.С. Выготский, Е.П. Ильин, А.Н. Леонтьев, Д.А. Леонтьев, В.И. Ковалев, С.Л. Рубинштейн, В.С. Мерлин, П.М. Якобсон и др.), так и в зарубежной (Дж. Аткинсон, К. Левин, А. Маслоу, Д. Мак-Клелланд и др.). Мы разделяем утверждение А.Н. Леонтьева о том, что работы по проблеме мотивации не поддаются систематизации — до такой степени различны те понятия, по поводу которых употребляется термин «мотив», и что само это понятие превратилось в большой мешок, в который сложены самые различные вещи [3].

Предмет большинства мотивационных теорий сконцентрирован на анализе потребностей и их влиянии на мотивацию. Эти теории описывают структуру потребностей, их содержание и то, как данные потребности связаны с мотивацией человека к деятельности. В данных теориях делается попытка понять, что побуждает человека к деятельности. Наиболее известными теориями мотивации этой группы являются: теория иерархии потребностей А. Маслоу, теория ERG (потребностей существования, роста и связей), разработанная К. Альдерфером, теория приобретенных потребностей Д. Мак-Клелланда, теория двух факторов Ф. Герцберга, теория ожиданий В. Врума, модель Портера-Лаулера.

А. Н. Леонтьев, опираясь на труды С. Л. Рубинштейна, создал так называемую теорию деятельности. Согласно его концепции, мотивационная сфера человека имеет свои источники в практической деятельности. Между структурой деятельности и строением мотивационной сферы человека существуют отношения изоморфизма, т. е. взаимного соответствия.

С.Л. Рубинштейн полагал, что мотивация - это опосредованный процессом отражения субъективная детерминация поведения человека внешней средой; через мотивацию человек включен в контекст действительности [5]. По В.К. Вилюнасу - это совокупная система процессов, отвечающих за побуждение и деятельность [1]. Мотивация, по Ж. Нюттену состоит в непрерывной активности и селективности, не только определяющей направленность поведения и его устойчивость в изменяющихся условиях, но и обеспечивающей вы-

бор именно того направления действий, которое в наибоыстройшей степени способствует достижению цели. Кроме того, мотивация рассматривается как процесс психической регуляции конкретной деятельности, как процесс действия мотива и как механизм, определяющий возникновение, направление и способы осуществления конкретных форм деятельности, как совокупная система процессов, отвечающих за побуждение и деятельность [4].

Критический анализ научных работ по теме в целом, показывает, что они содержат немало дискуссионных вопросов. Но, в частности, исследование мотивационной сферы банковских работников с позиций психологии времени и темпорального подхода нами обнаружено не было.

Необходимость концептуального исследования мотивационной сферы банковских работников как механизма реформирования, совершенствования банковской системы, отсутствие единой теории мотивации, потребность в разработке основных и дополнительных инструментов мотивационного механизма повышения эффективности труда обусловили выбор темы данного исследования.

Цель исследования: определить взаимосвязь мотивационных установок и собственной единицы времени у банковских работников.

Методы исследования: теоретические, психодиагностические, эмпирические, методы математической статистики.

В исследовании приняли участие 30 работников банка, пол – женский. Возрастные характеристики испытуемых находятся в диапазоне от 26 до 40 лет, самыми многочисленными являются испытуемые в возрасте от 31 до 35 лет.

На первом этапе проводилось исследование мотивационных установок с помощью методики ТЮФ, которая состоит из 100 юмористических фраз, позволяет выявить доминирующую в подсознании человека установку на повышенную чувствительность в одной из предложенных сфер [2].

Данные полученные при исследовании сотрудников банковской сферы представлены на рис. 1.

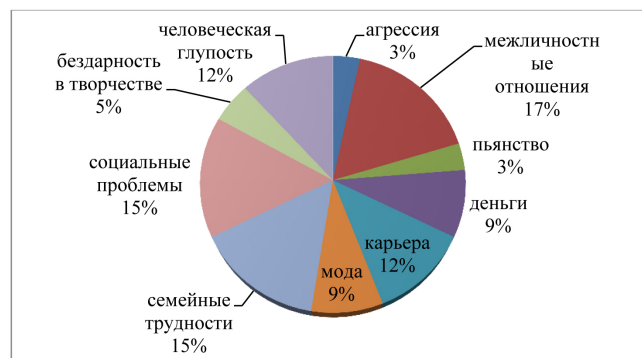


Рис. 1. Процентное распределение мотивационных установок среди сотрудников банковской сферы

Примечание: в процентах выражено количество испытуемых
Анализ гистограммы показывает, что наиболее выражена у сотрудников банковской сферы установка на «межличностные отношения».

Установки на «семейные трудности» и «социальные проблемы» проявились у 15 % исследуемой выборки каждая, и характеризуются такими мотивами как стремление к семейному благополучию, несоответствие поведения членов семьи ожиданиям субъекта. Возможно, данные установки связаны с гендерной принадлежностью выборки, а именно - женщинам больше, чем мужчинам, свойственна направленность на семейное благополучие и озабоченность вопросами связанными с ним.

Установка на «карьеру» проявилась у 12 % испытуемых, что, возможно, в какой-то мере связано с глобальной тенденцией эмансипации и отмиранием архаичных моделей распределения функций мужчины и женщины. Также 12% составила установка на «человеческую глупость». У 9% сотрудников банковской сферы проявилась установка на «моду» и установка на «деньги».

Менее выражены установки на «бездарность в творческом деле», которая составила 5 % от числа общей выборки; установки на «пагубные привычки» и «самозащиту» проявились у 3% испытуемых. Данное распределение может свидетельствовать о том, что в целом выборка сотрудников банковской сферы характеризуется довольно высоким уровнем ощущения безопасности и отсутствием интериоризированных запретов.

У банковских работников выявлены следующие ведущие установки и связанные с ними мотивы:

- заинтересованность в социальной стабильности и благополучии;
- стремление к семейному благополучию;
- неудовлетворенность интимно-сексуальными отношениями;
- стремление к престижу, и самоподаче посредством внешних атрибутов и соответствий модным тенденциям.

Мы полагаем, что высокий уровень установок на «социальное благополучие» в выборке может быть вызван высоким уровнем нестабильности и дестабилизацией обстановки в стране на момент проведения исследования.

Проведя параллель с иерархической моделью потребностей А. Маслоу, можно сделать выводом о том, что у выборки сотрудников банков преобладают потребности более высокого порядка, такие как стремление к моде, творческой одаренности, уму в общеупотребительном смысле слова.

Следующий этап исследования осуществлялся в рамках темпорального подхода. Методика хронометрирования основана на многолетнем экспериментальном исследовании Б.И. Цуканова по изучению переживаемого времени в психике индивида [6]. Основной мерой переживаемой длительности выступает собственная единица времени – тау (τ), данная каждому индивиду от природы. Данная методика определяет временные свойства психики индивида, его принадлежность к типологической группе темперамента, субъективную скорость течения времени и тип ориентации во временной перспективе.

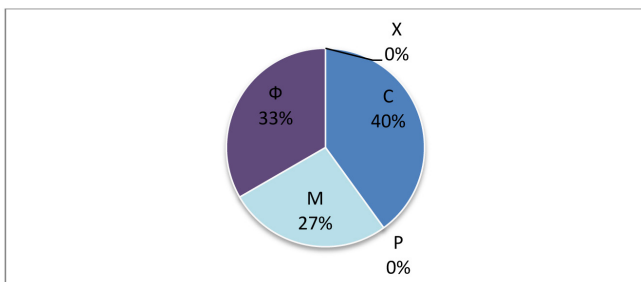


Рис. 3. Распределение тау-типов в исследуемой выборке сотрудников банковской сферы

Примечание: в процентах выражено количество сотрудников банковской сферы; буквами обозначены типы темперамента, соответственно Х-холерик, С-сангвиник, Р-равновесный, М-меланхолик, Ф-флегматик

На рисунке 3 представлена характеристика распределения типологических групп в исследуемой выборке сотрудников банковской сферы.

Анализ полученных данных демонстрирует отсутствие холероидной группы со значениями собственной единицы времени $0,7с \leq \tau \leq 0,8с$ – (0%). По мнению, Б. И. Цуканова снижение количества представителей холероидной группы связано с дискретностью хода глобальных биологических часов, так как эволюция живых существ полностью связана с законом их хода [6]. Возможно, специфика профессиональной деятельности является фактором ограничивающим высокую частоту встречаемости холероидного типа среди сотрудников банковской сферы.

Также в исследуемой выборке отсутствуют представители равновесного типа темперамента, что связано с малочисленностью представителей этой типологической группы в целом (всего 4%).

Представители флегматоидной группы с диапазоном собственной единицы времени в диапазоне $1,00с \leq \tau \leq 1,2с$ составили 33% от общего числа исследуемой выборки.

Представители меланхолидоидной группы, диапазон собственной единицы времени которой находится в пределах $0,9с \leq \tau \leq 1,00с$, составила 27% и является наименее численной в исследуемой выборке сотрудников банковской сферы.

Самой многочисленной является сангвиноидная типологическая группа диапазон собственной единицы времени располагается в пределах $0,8с \leq \tau \leq 0,9с$, что составляет 40 % от исследованной выборки. Наибольшее количество представителей сангвиноидной группы среди сотрудников банковской сферы, с одной стороны подтверждают выводы Б. И. Цуканова, что в человеческой популяции сангвиноидный тип составляет 44%, то есть является самым многочисленным. С другой стороны, возможно, качества и их сочетания присущие сангвиноидному типу гармонично вписываются в имеющую определенную специфику деятельность сотрудников банковской сферы,.

Количественное распределения представителей типологических групп в исследуемой выборке сотрудников банковской сферы представлено на рис. 3.

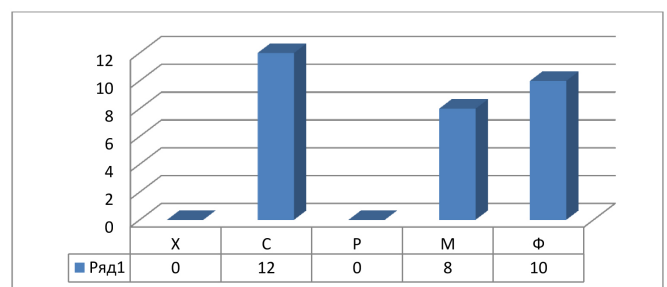


Рис. 3. Количественное распределение типологических групп среди сотрудников банковской сферы

Примечание: на горизонтальной оси отмечены группы темперамента, где Х-холерик, С-сангвиник, Р-равновесный, М-меланхолик, Ф-флегматик; вертикальной обозначено численное количество испытуемых

Рассматривая изучаемую выборку с позиций Г. Айзенка, рас-

пределение между представителями различных типологических групп, с учетом отсутствия холериков, условно можно считать нормальным. Однако анализ выборочной совокупности выявил несоответствие нормальному распределению. Обобщенные показатели математической статистики в исследуемой выборке сотрудников банковской сферы по методике хронометрирования представлены в таблице 1.

Таблица 1.

Вариационные статистические временные характеристики в выборке сотрудников банковской сферы

Показатели	Минимальное значение	Максимальное значение	Среднее	Стандартная Ошибка Среднего	Стандартное Отклонение	Асимметрия	Экссесс
Возраст	27лет	40лет	32,2лет	2,8	3,36	-0,02	-0,63
Время	0,83с	1,19с	0,97с	0,09	0,11	0,91	-0,48

Так в исследуемой выборке минимальный возраст испытуемых составил 27 лет, а максимальное возрастное значение выборки – 40 лет. Усредненное значение возраста испытуемых в исследуемой выборке составляет 32,2 года. Что позволяет, опираясь на возрастную психологию сделать вывод о том, что среднее возрастное значение в выборке сотрудников банковской сферы (32,2 года) соответствует зрелой, сформированной личности, с устоявшимися мотивационными установками и развитыми профессиональными навыками в занимаемой сфере деятельности.

Значение асимметрии равное -0,02 показывает, что незначительный перевес в исследуемой выборке сотрудников банковской сферы имеют испытуемые возрастом выше среднего по выборке.

Минимальное значение собственной единицы времени в исследуемой выборке составило 0,83 с, что соответствует сангвиноидному типу темперамента. Максимальное значение собственного шага времени в исследуемой выборке составило 1,19 с, что характерно для представителей флегматоидной группы. Усредненное значение собственной единицы времени в группе сотрудников банковской сферы составило 0,97 с, что соответствует меланхолидной типологической группе.

Высокое значение асимметрии, стремящееся к 1, свидетельствует о выраженной правосторонности выборки, что вызвано отсутствием представителей холероидного типа. Это свидетельствует о преобладании «точных» и «медлительных» индивидов над «спешащими» в исследуемой выборке.

Значение эксцесса -0,48 подтверждает значения асимметрии данной выборке и свидетельствует о размытости частоты проявления той или иной типологической группы в исследуемой выборке. То есть среди сотрудников банковской сферы примерно в равной степени представлены представители сангвиноидной, меланхолидной и флегматоидной группы.

Для выявления степени тесноты связи между темпоральной характеристикой и мотивационными установками в каждой из исследуемых выборок использовался коэффициент Крамера. Выбор данного статистического инструментария вызван отсутствием нормальности распределения и наличием номинальных шкал с альтернативными шкалами.

В результате статистического подсчета коэффициент Крамера составил 0,67 для выборки сотрудников банковской сферы. Оба коэффициента свидетельствуют о том, что существует вполне определенная зависимость между темпоральной характеристикой

индивида и проявляемостью мотивационных установок личности. Однако зависимость не является однонаправленной, то есть принадлежность к типологической группе индивида оказывает существенное влияние на развитие мотивационных установок, однако не является предопределяющей. Не смотря на схожесть значений коэффициентов сопряженности, существуют определенные различия в мотивационных установках свойственных для представи-

телей определенной типологической группы.

Результаты проведенного исследования показали, что для представителей сангвиноидного типа в выборке сотрудников банковской сферы характерны установки на «пагубные привычки», «моду» и «бездарность в творчестве», что соотносится с чертами свойственными для данной типологической группы: подвижностью, в какой-то мере поверхностностью и широтой интересов и взглядов, важности внешних атрибутов и творчества. Более высокую количественную выраженность данных установок в выборке сотрудников банковской сферы, с нашей точки зрения, можно объяснить и принадлежностью всех испытуемых выборки к женскому полу.

Для представителей меланхолидного типа характерны установки на «семейные трудности» и «межличностные отношения», что возможно связано с высоким уровнем тревожности, повышенной сензитивностью и низким уровнем уверенности в себе и проявляется в сфере межличностного взаимодействия сильнее других сфер жизнедеятельности личности.

Установки на «межличностные отношения», «социальные проблемы» и «человеческую глупость» проявились у представителей флегматоидной типологической группы.

Данные результаты подтверждают тот факт, что мотивационная сфера личности представляет собой сложный и динамичный феномен, на механизмы формирования которого влияют не только психофизиологические характеристики индивида, но и социокультурные факторы, такие как социальная роль и статус, выполняемый вид профессиональной деятельности, взаимоотношения с обществом и даже процессы в государстве.

Так нередко рядовые сотрудники банков движимы одновременно и потребностью приспосабливаться к быстро меняющейся среде (социальной, экономической) и необходимостью удовлетворения базовых потребностей (в пище, в одежде, в жилище, в безопасности) при скромном денежном содержании, и стремлением сократить количество служебных задач, и старанием расти профессионально, обучаясь или добиваясь более высокого служебного положения и мастерства на рабочем месте. Такая разнонаправленная активность серьезно на результативность деятельности. Вследствие этого значительно возрастает роль личностного и мотивационного фактора в обеспечении эффективности профессиональной деятельности.

Выводы. Таким образом, целостной теории мотивации, о не-

обходимости которой писал С.Л. Рубинштейн, на сегодняшний день не существует. Система психологического сопровождения и кадрового обеспечения банковских работников нуждается в оценке актуальных потребностей сотрудников и путей совершенствования их мотивационной сферы с позиций темпоральности и проявляемых особенностей типологических групп.

Исследование показало, что у банковских работников ведущей установкой является установка на межличностные отношения, что обуславливает мотивационные стремления к социальной стабильности и благополучию. Минимально выражены установки на пагубные привычки и самозащиту, что свидетельствует о том, что довольно высоким уровнем ощущения безопасности и отсутствием интериоризированных запретов.

Доказано, что существует вполне определенная зависимость между темпоральной характеристикой индивида и проявляемостью мотивационных установок личности, то есть принадлежностью к типологической группе индивида оказывает существенное влия-

ние на развитие мотивационных установок, однако не является предопределяющей. Это означает, что существуют определенные различия в мотивационных установках свойственных для представителей определенной типологической группы.

Исследование мотивационной сферы банковских работников имеет не только теоретическую, но и глубоко практическую значимость. Так, данные полученные в результате нашего исследования могут стать базой для разработки путей совершенствования мотивационной сферы банковских работников с целью усиления эффективности и результативности их профессиональной деятельности; помогут выявить природу, содержание, направленность тех или иных поступков, действий, поведенческих акций и дать им объективную оценку при уяснении самых тонких, внутренне завуалированных психологических свойств и качеств личности любого сотрудника, которые определенным образом вызывают, инициируют, опосредуют, обосновывают, стимулируют, т.е. мотивируют соответствующее поведение.

Список использованных источников и литературы

1. Вилюнас, В. К. *Психология развития мотивации* / В. К. Вилюнас. - СПб.: Речь, 2006. - 458 с.
2. Карелин А. *Большая энциклопедия психологических тестов*. - М.: Эксмо, 2007. - 416 с.
3. Леонтьев А. Н. *Деятельность. Сознание. Личность*. - М., Смысл, Академия, 2005. - 352 с.
4. Нюттен, Ж. *Мотивация, действие и перспективы будущего* / Ж. Нюттен. - М.: Смысл, 2004. - 608 с.
5. Рубинштейн С.Л. *Основы общей психологии* // [Под редакцией А.В. Брушлинского, К.А. Абульханова-Славской]. - СПб.: Питер, 2002 – 644 с.
6. Цуканов Б.И. *Время в психике человека* / Цуканов Б.И. Одесса: АстроПринт, 2000. – 221 с.

Spisok ispolzovannykh istochnikov i literatury

1. Vilyunas, V. K. *Psihologiya razvitiya motivatsii* / V. K. Vilyunas. - SPb.: Rech, 2006. - 458 s.
2. Karelin A. *Bolshaya entsiklopediya psihologicheskikh testov*. - M.: Eksmo, 2007. - 416 s.
3. Leontev A. N. *Deyatel'nost. Soznanie. Lichnost*. - M., Smyisl, Akademiya, 2005. - 352 s.
4. Nyutten, Zh. *Motivatsiya, deystvie i perspektivy buduschego* / Zh. Nyutten. - M.: Smyisl, 2004. - 608 s.
5. Rubinshteyn S.L. *Osnovy obshchey psihologii* // [Pod redaktsiyey A.V. Brushlinskogo, K.A. Abulhanova-Slavskaya]. - SPb.: Piter, 2002 – 644 s.
6. Tsukanov B.I. *Vremya v psihike cheloveka* / Tsukanov B.I. Odessa: AstroPrint, 2000. – 221 s.

УДК 373

PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION AS A PERSONAL PROJECT

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ САМООПРЕДЕЛЕНИЕ КАК ЛИЧНОСТНЫЙ ПРОЕКТ

Котова И.Б.

доктор психологических наук, профессор,
заведующая лабораторией «Психотехнологии
развития личности» Института образовательных
технологий РАО, г. Сочи, Россия

Kotova I.B.

Doctor of Psychology, Professor, Head of Laboratory
«Psychotechnologies of personal development»
of Institute of educational technologies,
Sochi, Russia

Недбаева С.В.

доктор психологических наук, профессор,
проректор по учебной и научно-методической
работе Армавирского социально-психологического
института,
г. Армавир, Россия

Nedbaeva S.V.

Doctor of Psychology, Professor,
Prorector for Academic Affairs and Scientific-methodical
work of Armavir social and psychological Institute of
Armavir, Russia

Аванесова Ф.Н.

доктор психологических наук, профессор,
ректор Армавирского лингвистического
социального института,
г. Армавир, Россия

Avanesova F.N.

Doctor of Psychology, Professor,
Rector of Armavir linguistic social institution
of Armavir, Russia

Недбаев Д.Н.

кандидат психологических наук, доцент,
ректор Армавирского социально-психологического
института,
г. Армавир, Россия

Nedbaev D.N.

Candidate of Psychological Science,
Rector of Armavir social-psychological institute
of Armavir, Russia

Шевкиева Н.Б.

кандидат психологических наук, доцент,
заведующая кафедрой психологии Калмыцкого
государственного университета,
г. Элиста, Россия

Shevkieva N.B.

candidate of psychological sciences, Associate Pro-
fessor, Head of the Department of Psychology of the
Kalmyk State University, Elista, Russia

В статье рассматривается самоопределение личности как сложный длительный процесс формирования мировоззрения и системы убеждений, выражающих отношение человека к миру, которое проявляется через его частные формы (личностное, профессиональное, социальное, ролевое). Подробно описывается профессиональное самоопределение, которое представляет собой многокомпонентный и многоуровневый процесс поиска смысла выполняемой деятельности. Осознание человеком своих потенциальных возможностей, перспективы личностного и профессионального роста побуждает его к постоянному экспериментированию, понимаемому как поиск, творчество, возможность выбора. Деятельность человека, принимающая то или иное содержание в зависимости от этапа его развития как субъекта труда, определяет дальнейшие шаги на пути профессионального развития личности.

Ключевые слова: личность, самоопределение, личностное самоопределение, профессиональное самоопределение, активная жизненная позиция, стиль и смысл жизни, жизнелюбие, самосознание, саморазвитие, ценностно-смысловая система.

It is considered in the article the self-identity of the person as a complex long-term process of forming attitudes and belief systems, expressing man's relation to the world, which is manifested itself through his particular forms (personal, professional, social, role). It is described in detail the professional self-determination, which is a multi-component and multi-level process of searching for the meaning of the activities performed. Awareness of his human potentials, prospects for personal and professional growth prompts him to a constant experimentation, understanding as the search, creativity, and the ability to choose. Human activities, taking a particular content, depending on the stage of his development as a subject of labor determine the next steps on the path of professional development of the individual.

Key words: personality, self-determination, personal self-determination, professional self-determination, active life style and the meaning of life, the life-creativity, self-awareness, self-development, value-sense system.

Введение. Человек развивается как личность в процессе деятельности, осуществляемой в социуме. Важнейшим компонентом

такого развития является самоопределение личности, которое само по себе предполагает некоторую деятельностьную активность.

В понятии «самоопределение» заложено действие, направленное на поиск. Речь идет о результате, итоге конкретного процесса поиска – определения. Человек как субъект самоопределения ставит цель, находит средства, реализует, корректирует, оценивает, самостоятельно и сознательно осуществляет поиск. При этом, он опирается на личностные достижения, сформированные к данному моменту, а также на те внутренние психические ресурсы, которые образуют целостный образ «Я». [6]

Самоопределяться человеку приходится во многом: в социокультурных ценностях, в идеалах, в выборе профессии и варианта жизни, в мировоззренческих вопросах, в собственном самосознании (общечеловеческом, гражданском, этническом, религиозном, историческом, нравственном, профессиональном, гендерном и т.д.), в своем отношении к миру.

Человек осуществляет это в трех аспектах своего бытия: ценностно-смысловом, в конкретно-действенном и пространственно-временном. Субъективно процесс поиска человека сопровождается эмоциональными переживаниями, а критерием результата самоопределившегося человека является положительное мироощущение и удовлетворенность качеством жизни, качеством проведенного времени и собой в целом.

Краткий обзор публикаций по теме. В силу своей значимости и практической востребованности самоопределение человека выступает в качестве одной из тех проблем, которая уже достаточно давно привлекает к себе пристальное внимание исследователей психологии. К изучению ее различных аспектов обращался широкий круг как зарубежных, так и отечественных исследователей.

В теоретико-экспериментальных исследованиях был изучен широкий спектр проявлений самоопределения человека: возрастные закономерности данного явления (Л.И. Божович 1979, 1995; И.С. Кон 1979, 1989; Д.И. Фельдштейн 1983, 1989, 1994; И.А. Шавир 1981); его корреляции с поиском смысла жизни (К.А. Абульханова-Славская 1987; Б.Г. Ананьев 1977, 1980; Т.В. Кудрявцев 1983; С.Л. Рубинштейн 1976, 1989; З.И. Рябикина 1995; В.И. Шегурова 1983); его влияние на взаимодействия индивида и общества (М.Р. Гинзбург 1988, 1990, 1994; Г.Д. Ников 1984; А.В. Петровский 1972; В.Ф. Сафин 1982, 1984; Т.В. Снегирева 1989) и т.д.

Процесс личностного самоопределения в психологии получил многостороннее рассмотрение через активную жизненную позицию, стиль и смысл жизни, жизнотворчество, самосознание, саморазвитие, через ценностно-смысловую систему (К.А. Абульханова-Славская, М.Р. Гинзбург, В.А. Петровский, И.С. Кон, С.Л. Рубинштейн и др.); через систему личностной саморегуляции поведения и деятельности и структурирования субъективного опыта (А.К. Осницкий, В.Н. Петриевский, И.Б. Котова, И.С. Якиманская и др.); через самодетерминированность поведенческой активности, становление самоактуализации и самореализации личности (А. Адлер, Р. Бернс, М. Боуэн, Г. Лэндрет, А. Маслоу, К. Роджерс и др.); через особенности профессионально-педагогической подготовки и переподготовки педагогических кадров (С.В. Кульневич, А.А. Орлова, и др.); через условия эффективного педагогического взаимодействия и общения (Л.М. Митина, Е.Л. Федотова и др.); через содержание и структурно-динамические особенности личностного и профессионального самоопределения (В.Я. Кисленко, Е.А. Лямина и др.); через проблему постановки смысловых ориентации и личностных ценностей (Е.В. Мартынова, Е.П. Морозов и др.).

Самоопределение рассматривается также с позиции феноменологии периода ранней юности, когда возникает актуальная потребность в жизненном самоопределении, Именно оно рассма-

тривается как главное новообразование данного периода жизни человека (А.И. Божович, И.С. Кон, Д.И. Фельдштейн, П.А. Шавир и др.).

Вместе с тем далеко не все аспекты проблемы самоопределения человека получили должную проработку, как в теоретическом, так и в экспериментальном плане. В первую очередь назовем сохранившуюся многозначность подходов к определению самого понятия «самоопределение» и отсутствие единой точки зрения на его структуру.

С.Л. Рубинштейн поместил проблему самоопределения в контекст проблемы детерминации. Согласно его взглядам, самоопределение отражает активную природу «внутренних условий», через которые преломляются внешние воздействия. Соответственно, оно определяется как сознательно вырабатываемое отношение к миру и становление человека как субъекта собственного саморазвития посредством выработки обобщенного отношения к миру и себе в мире. Он подчеркивал, что на самом деле самоопределение и определение другим, внешним существует в равной мере повсюду. Подход к рассмотрению самоопределения, развиваемый С.Л. Рубинштейн выделял личностное, профессиональное, статусное, жизненное и этносоциальное самоопределение. Подвергать изолированному анализу эти составляющие самоопределения в силу их постоянного взаимодействия и синхронизации воплощения (а они чаще всего происходят одновременно, определяя друг друга, меняясь местами, как причина и следствие) достаточно трудно (С.Л. Рубинштейн, Б.Г. Ананьев, Е.А. Климов и др.).

Подход, намеченный С.Л. Рубинштейном, получил развитие в работах К.А. Абульхановой-Славской. Для нее центральным моментом самоопределения является самодетерминация, собственная активность, осознанное стремление занять определенную позицию. В индивидуальной истории человека она усиливает роль личности, рассматривая «меру зависимости истории жизни от ее субъекта-личности или, наоборот, личности от своей истории» [1].

Актуальность исследования. Особенностью проводимых по данной проблематике исследований является всё более усиливающееся внимание к личностным аспектам самоопределения. Согласно психологическому подходу, самоопределение трактуется как механизм, обеспечивающий процесс становления и развития личности, как механизм высшей степени осознанности.

Участвуя в формировании у человека осознания цели и смысла жизни, готовности к самостоятельной жизнедеятельности на основе соотнесения своих желаний, наличных качеств, возможностей и требований, предъявляемых к нему со стороны окружающих и общества, самоопределение может выступать также как относительно самостоятельный этап социализации личности [7].

Концептуальная схема В.К. Зарецкого, Р.Г. Каменского описывает процесс самоопределения как движение в четырех пространствах: ситуативном (в мире временных трудностей, конкретных ситуаций), социальном (в круге проблем материального плана, с прагматической ориентацией), культурном и экзистенциальном. Последние направления проявляются в постановке реальных проблем, источником которых служит разрыв между ценностями человека и действительностью. Экзистенциальное самоопределение предполагает готовность к осуществлению экзистенциальных выборов, принятие на себя ответственности и осознания возможности определения жизненных целей и смыслов [4].

Самоопределение не существует само по себе: самоопределяется человек, субъект, обладающий собственным внутренним миром, функционирующим благодаря индивидуальному сочетанию природной основы, системы психологических процессов, условий микро- и макросоциума (специфика институтов социализации,

взаимодействий и взаимоотношений, складывающихся в них, особенностям общественных отношений), личностной активности и опыту жизнедеятельности. Невозможность существовать в отрыве от своего носителя задает основную характеристику самоопределения – принадлежность субъекту, обоснование необходимости его рассмотрения в аспекте целостной, многогранной проблемы – Человек [3].

В психологическом плане самоопределившаяся личность представляет собой субъект, осознавший, что он хочет (под этим подразумеваются его индивидуальные и социальные цели и идеалы, жизненные планы), что он есть (имеются в виду его физические, индивидуально-личностные и социально-психологические качества), что он может (значит, он правильно оценивает свои возможности, склонности, дарования), что от него хочет или ждет социальная общность, членом которой он является, готовый функционировать в системе общественных отношении (следовательно, он адекватно осмыслил свои социальные роли, свое взаимодействие и поведение относительно других людей).

В зарубежной психологии понятие «самоопределение» не имеет самостоятельного значения. Наиболее приближенными к принятым в отечественной психологии трактовкам понятия «самоопределение» выступают самоактуализация, самореализация, самоосуществление. Считают, что самоопределение является наиболее близким к понятию «идентичность», употребляемому в англоязычной литературе (E. Ericson, J. Marcia, A. Waterman, J. Coleman, D. Matteson, G. Mead, E. Gofrnan, R. Fogelson, L. Krappman, J. Hobermas, H. Tajfel, J. Turner, G. Breakwell). Отметим, что приведенные понятия многими авторами часто определяются через отношение к труду, как к главному делу всей жизни. (А. Маслоу, К. Ясперс, В. Франкл, К. Роджерс и др.).

Стремление раскрыть психологическую сущность феномена самоопределения человека привело к формированию нескольких подходов к рассмотрению его структурных особенностей. В данном аспекте проблемы самоопределения также прослеживается существенная неоднозначность исследовательских позиций. Мы придерживаемся позиции, согласно которой самоопределение представляет собой сложный длительный процесс формирования мировоззрения как взгляда на мир в целом, как системы убеждений, выражающих отношение человека к миру, которое проявляется через его частные формы (личностное, профессиональное, социальное, ролевое). Каждая из обозначенных форм имеет свое содержание, особенности проявления и находятся в тесной взаимосвязи друг с другом, составляя единое целое – самоопределение личности.

При многообразии охватываемых ракурсов в качестве характерных особенностей самоопределения личности можно выделить такие, как устремленность в будущее, зависимость от ценностей, лежащих в основе целеполагания и осмысленности жизни, связь с выбором профессии, которые проявляются в его частных формах, в том числе профессиональном самоопределении.

В зарубежной психологии процесс профессионального самоопределения представлен как: оптимальное соответствие индивидуальных качеств личности одной определенной профессии, в основе которого лежит сознательный и рациональный поиск максимального соответствия системе «человек-профессия» (Ф. Парсон); как последовательность качественно специфических фаз развития, различающихся по содержанию и форме перевода «индивидуальных импульсов в профессиональные желания (Э. Гинцверг); системы ориентировок в различных профессиональных

альтернативах и принятии решения по проблеме выбора профессии (Х. Томз, Г. Рис и др.).

Д. Тидельман, О. Хара говорят о вариантах профессионального пути при столкновении собственных предпочтений индивида с профессиональными альтернативами, приводящими к созданию картины перспектив профессионального развития и образа самого себя. Д. Холланд рассматривает самоопределение с позиции определения личностного психотипа индивида, его интеллектуальной сферы и самооценки при акте выбора профессии, который обусловлен внешними и внутренними условиями, а Д. Сьюпер - с позиции теории «самопонимания», в которой особое внимание уделено профессиональному созреванию и развитию. Он считает, что каждый человек с его индивидуальными особенностями подходит не только к одной, а к ряду профессий, и что профессиональный выбор может быть множественным при множественном изменении условий.

Главным, в профессиональном развитии человека, многие авторы считают развитие Я-концепции, как процесса формирования самосознания, самопонимания, самоотношения (Д. Сьюпер, Д. Тидельман, О. Хара и др.).

Теоретическая значимость исследования. С содержательной точки зрения анализ различных концептуальных моделей профессионального самоопределения позволяет выделить два основных подхода к данной проблеме. Первый сводит изучаемый процесс к выбору профессии и подготовке к этому выбору (дифференциально-диагностический подход Ф. Парсона, типологические концепции Э. Шпрангера, Д. Холланда, направление теории решений Х. Тома, Т. Ривса, Д. Тиддемана). Второй подход рассматривает профессиональное самоопределение как неотъемлемый и существенный компонент профессионального становления личности, объединяя стадиальную теорию Э. Гинцберга, концепцию «профессиональной зрелости» Д. Сьюпера, личностно-деятельностный подход (Е.И. Головаха, Е.А. Климов, И.С. Кон, Н.С. Пряжников).

В динамическом аспекте профессиональное самоопределение определяется либо как акт, момент выбора профессии (А.М. Кухарчук, В.Ф. Сафин, А.Б. Ценципер и др.), либо как длительный процесс, занимающий большую часть жизни индивида (Е.М. Борисова, Е.А. Климов, И.С. Кон, Т.В. Кудрявцев и др.).

Мы исходим из того, что профессиональное самоопределение представляет собой многокомпонентный и многоуровневый процесс поиска смысла выполняемой деятельности. Действительно, в связи с обозначенными позициями психологическое самоопределение в профессиональном ракурсе следует понимать не только и не столько как конкретный выбор человеком профессии, но и как непрерывный процесс поиска субъектом смысла в избираемой, осваиваемой и реализуемой профессиональной деятельности. Самоопределение – это не одномоментный акт, а деятельность человека, принимающая то или иное содержание в зависимости от этапа его развития как субъекта труда, как процесс чередующихся выборов, каждый из которых рассматривается как важное жизненное событие, определяющее дальнейшие шаги на пути профессионального развития личности [5].

В качестве основных критериев границ и этапов самоопределения выступают: уровень понимания личностью смысла жизни; смена воспроизводящего вида деятельности и полнота уровня соотнесенности «хочу – могу» – «есть – требуют» у конкретной личности. Таким образом, этапы самоопределения могут повторять общепринятые в отечественной психологии этапы возрастной периодизации, выделяемые на основе смены ведущей деятельности [2].

Выводы. Профессиональное самоопределение начинается с формирования профессиональных намерений, психологической готовности к профессиональному выбору человеком профессии. В дальнейшем оно продолжается с поступлением в соответствующее учебное заведение и прохождением специального обучения, затем оно проявляется в профессиональной адаптации личности к конкретной практической деятельности (овладением профессиональным мастерством) и заканчивается самореализацией личности в своем профессиональном труде, передачей опыта другим людям.

Профессиональное развитие неотделимо от личностного – в основе и того, и другого лежит принцип саморазвития, детерминирующий способность личности превращать собственную жизнедеятельность в предмет практического преобразования, приводя-

щий к высшей форме жизнедеятельности личности – творческой самореализации. При этом возникает потребность в самосовершенствовании, а акцент делается на воспитании качеств самостоятельности, творчества и инициативы, долга и ответственности. Осознание человеком своих потенциальных возможностей, перспективы личностного и профессионального роста побуждает его к постоянному экспериментированию, понимаемому как поиск, творчество, возможность выбора. Самоопределение – это еще не до конца формализованный потенциал развития личности, это лишь некоторые ракурсы того бытия, которое может реализоваться или остаться частью намеченного личностью проекта, который отражает динамику и трансформацию его смысловых поисков.

Список литературы:

1. Абульханова-Славская К.А. *Стратегия жизни*. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Гинзбург М.Р. *Личностное самоопределение как психологическая проблема // Вопросы психологии*. – 1988. – №2.
3. Гулякина В.В. *Групповые нормы и ценности как факторы самоопределения личности старшеклассника: Автореф. дисс. ... канд. психол. наук*. – Курск: КГПУ, 2000. – 22с.
4. *Забота – поддержка – консультирование // Новые ценности образования. Вып. 6. – М., 1996.*
5. Климов Е.А. *Психология профессионала: Избранные психологические труды*. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2003. – 456 с.
6. Котова И.Б. (в соавт.) *Человек: жизненный и личностный ресурс. Монография*. - Ростов н/Д, 2011.- 240 с.
7. Недбаева С.В., Недбаев Д.Н. *Этапы, траектории развития и ресурсы психологической практики образования. // Современные исследования социальных проблем, № 2 (10). Красноярск, НИЦ, 2012. – Красноярск, 2012. – С. 68-84.*
8. Недбаева С.В. *Сопряжение, проектирование и технологии преподавания психологии в вузе // Психология в вузе. -2012. - № 6. - С. 100-115.*
9. *Пути и судьбы российской психологии: от общей идеи целостной личности к ее трактовке как феномена субъектности. Материалы Международной научно-практической конференции «Современные проблемы психологии личности: теория и практик». - М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2008.*

Bibliography:

1. Abulkhanova-Slavskaya K.A. *Strategiya zhizni [Life strategy]*. Moscow: Idea, 1991. 299 p.
2. Ginzburg M.R. *Lichnostnoe samoopredelenie kak psihologicheskaya problema [Personal self-determination as a psychological problem]*. Journal of questions of psychology, no.2 (1988).
3. Gulyakina V.V. *Grupповые normy i cennosti kak faktory samoopredeleniya lichnosti starsheklassnika: Avtoref. diss. ... kand. psihol. nauk. [Group norms and values as factors of self-determination of the individual of high school student: Author. Dis. Cand. psychol. sciences.]*. Kursk: KSPU, 2000. 22 p.
4. *Zabota – podderzhka – konsul'tirovanie [Caring - Support – Consultancy]*. Journal of the new value of Education. Moscow, no.6 (1996).
5. Klimov E.A. *Psihologiya professionala: Izbrannye psihologicheskie trudy [Professional Psychology: selected psychological works]*. Moscow: Publ.of Moscow psychological-social institution "MODEK", 2003. 456 p.
6. Kotova I.B. *Chelovek: zhiznennyj i lichnostnyj resurs. Monografiya [Man: life and personal resource. Monograph]*. Rostov-on-Don, 2011. 240 p.
7. Nedbaeva S.V., Nedbaev D.N. *Ehtapy, traektorii razvitiya i resursy psihologicheskoy praktiki obrazovaniya [The stages of development path and resources of psychological education practice]*. Journal of Modern studies of social problems. no 2 (10): Krasnoyarsk, 2012. pp.68-84.
8. Nedbaeva S.V. *Sopryazhenie, proektirovanie i tekhnologii prepodavaniya psihologii v vuze [Pairing, design and technology teaching psychology at the university]*. Journal of Psychology at the University. no 6., 2012. pp. 100-115.
9. *Puti i sud'by rossijskoj psihologii: ot obshchej idei celostnoj lichnosti k ee traktovke kak fenomena sub"ektnosti. Materialy Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Sovremennye problemy psihologii lichnosti: teoriya i praktik» [Ways and fate of Russian psychology from the general idea of the whole person to its interpretation as a phenomenon of subjectivity. Materials of International scientific-practical conference "Modern problems of the psychology of personality: Theory and Practice]*. Moscow: Publ. of Moscow psychological-social institution "MODEK", 2008.

УДК 373.5.015.31:159.947.5(043.3)

THE RESEARCHES OF PSYCHOLOGICAL FACTORS OF THE DEVELOPMENT OF PERSONALITY’S LEVEL OF ASPIRATIONS IN PSYCHOLOGY

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ РІВНЯ ДОМАГАНЬ ОСОБИСТОСТІ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

S.M.Labinska

A teacher of English

*Kremenets specialized school №2
R. Shuhevycha St., 5, Kremenets,
Ternopil Region, Ukraine, 47002*

С.М. Лабінська

Вчитель англійської мови

*Кременецької спеціалізованої школи I-III ст. № 2
з поглибленим вивченням англійської мови
Вул. Р.Шухевича, 5, Кременець,
Тернопільська обл., Україна, 47002*

The article is devoted to the problem of personality’s level of aspirations, attention is paid to the factors of the development of the phenomenon, the peculiarities of the development of level of aspirations are revealed due to its psychological factors.

Key words: level of aspirations, personality, psychological factors.

Стаття присвячена проблемі рівня домагань особистості, звернено увагу на чинники розвитку даного феномену, виявлено особливості розвитку рівня домагань в залежності від психологічних чинників.

Ключові слова: рівень домагань, особистість, психологічні чинники.

У зв'язку з реформою освіти в Україні у сучасній освіті та науці все частіше піднімаються питання інтелектуального розвитку людини. Щоб керувати процесом розвитку інтелекту, ми повинні чітко визначити рівень домагань особистості та психологічні чинники, які впливають на його розвиток. Такий підхід забезпечить підростаючій особистості уміння співвідносити виникаючі потреби з можливостями їх реалізації в певній ситуації. Правильне ставлення до себе і до своїх можливостей дозволяє людині бути впевненою у собі і самокритичною одночасно. Така властивість - необхідна умова безболісного пристосування індивіда до мінливих умов життя.

Рівень домагань визначають як: рівень складності, досягнення якого є метою майбутніх дій; вибір суб'єктом цілі наступної дії, яка формується в результаті переживання успіху або невдачі ряду попередніх дій; бажаний рівень самооцінки особистості [8, с. 417].

На думку С. П. Тетерук, головні функції рівня домагань полягають у корекції прийнятої мети та завдань, забезпеченні відповідності між вимогами, що ставляться до особистості та її реальними можливостями. Завдяки адекватному рівню домагань індивід дозує свої зусилля, визначає, яка міра цих зусиль доцільна для здійснення діяльності [10].

На даний час існує значна кількість експериментальних результатів, які демонструють деякі закономірності феномену рівня домагань (Дж. Аткинсон, Т. Дембо, Б. В. Зейгарник, Д. МакКлеланд, Л. Фестінгер Ф. Хоппе та ін.).

Розглянуто параметри рівня домагань (Л. В. Бороздіна, В. К. Гербачевський), динаміка його висоти (Дж. Аткинсон, Л. Фестінгер). Обговорювався взаємовплив рівня домагань і самовідношення (В. С. Мерлін, В. М. Мясичев), рівня домагань і «бажаного Я» особистості (К. А. Абульханова-Славська, А. К. Маркова). У психологічній науці наявні роботи про рівень домагань і принципи його аналізу (Дж. Аткинсон, К. Левін, Л. Фестінгер, Ф. Хоппе), ідеї про зв'язок між рівнем домагань і феноменами самосвідомості (Б. В. Зейгарник, К. Левін, Ф. Хоппе), між рівнем домагань і спрямованістю особистості (Л. І. Божович, В. М. Мясичев, С. Л. Рубінштейн). Поняття «рівень домагань» зустрічається у зв'язку з прогнозуванням ефективності

будь-якої діяльності (Б. І. Бежанішвілі, А. К. Маркова, М. М. Тульчинський), з реалізацією життєвих домагань особистості (Л. А. Лепіхова), з особливостями Я-концепції (А. В. Шуміхіна).

Рівень домагань вивчається у віковому аспекті у дітей дошкільного віку (О. О. Олійник, Л. Е. Семенова, Р. Б. Стюркіна), школярів (Р. С. Кулаков, Г. І. Меднікова, М. С. Неймарк, О. І. Савонько, К. Р. Сидоров, С. В. Чопик), студентів (І. Ш. Альошина, М. І. Гайдар, Л. А. Зайцева), чоловіків і жінок зрілого віку (Л. В. Бороздіна, О. А. Залученова).

Незважаючи на висвітлення окремих аспектів зазначеної проблеми, питання психологічних чинників розвитку рівня домагань особистості не були предметом спеціальних комплексних досліджень учених.

Таким чином, метою статті є аналіз психологічної літератури щодо виявлення психологічних чинників розвитку рівня домагань особистості. Предметом дослідження виступає рівень домагань особистості, об'єктом – психологічні чинники розвитку даного феномену.

Розвиток рівня домагань зумовлюється дією зовнішніх та внутрішніх чинників. У психологічній літературі до зовнішніх чинників вчені відносять: місце проживання досліджуваних (Л. М. Сулейманова), стиль сімейного виховання, емоційна близькість батьків з дитиною (І. М. Кучманіч, К. Р. Сидоров), склад сім'ї (М. Розенберг І. С. Кон, Т. І. Пухова), об'єктивну складність навчальних предметів, вимогливість вчителя, тип навчального закладу (О. В. Сьоміна), статус у колективі однолітків (Л. І. Гаврищак, Т. І. Мальковська, О. С. Махлах, Г. М. Прихожан, Т. І. Юферева, Я. Л. Коломинський), ступінь організованості колективу (Р. С. Немов, Ю. В. Синягін) та ін.

Внутрішніми чинниками виступають: особливості нервової системи (О. М. Капустін, О. Г. Мельниченко), акцентуації характеру (І. Ш. Альошина), інтелект (В. К. Гербачевський, Л. С. Сапожнікова), вольова поведінка індивіда (А. К. Єрофеев), темперамент (В. С. Мерлін), екстраверсія/інтроверсія (Г. Айзенк, О. Г. Мельниченко), відповідальність, наявність життєвих перспектив, афективність (Ф. Робайе), наполегливість (А. І. Самошин, М. Хаусман), самооцінка (Л. І. Божович Л. В. Бороздіна, Л. В. Вікулова, О. А. Залученова

Б. В. Зейгарник, О. В. Зінько, М. Г. Калита, Р. Б. Стъркіна, С. В. Чопик), впевненість (В. А. Іванніков, Е. В. Ейдман, Г. В. Іванченко), тривожність (Я. Рейковський, Б. Сміт, Р. Тіван, О. В. Казаннікова, С. О. Ставицька), самоповага (Н. М. Дятленко), мотивація досягнення (Дж. Аткинсон, Х. Хекхаузен) та ін.

Серед внутрішніх чинників ми особливу увагу звернули на психологічні. За нашим припущенням, самооцінка, впевненість, самоповага, рівень особистісної і шкільної тривожності, мотивація досягнення успіху чи уникнення невдач, готовність до ризику виступають провідними психологічними чинниками, які зумовлюють розвиток рівня домагань особистості.

Самооцінку як психологічний чинник рівня домагань виділяють Л. І. Божович, Б. В. Зейгарник, О. В. Зінько, Р. Б. Стъркіна, С. В. Чопик та ін. Ці дослідники зазначають, що їх відповідність вказує на здатність особистості правильно співвідносити свої можливості з дійсністю, а рівень домагань – з реальними результатами діяльності.

Б. В. Зейгарник вказувала на зниження рівня домагань при низькій самооцінці. М. С. Неймарк зазначила, що самооцінка впливає на поведінку школяра і визначає його реакцію на оцінку дорослих. Якщо ця оцінка висока і дає дитині "почесне" місце у колективі, вона стає потребою [5]. Звідси робимо висновок про співвідношення самооцінки і рівня домагань: рівень домагань – це потреба людини у певній самооцінці, яка її задовольняє.

Неузгодженість між самооцінкою і рівнем домагань за висотою пов'язана з підвищенням особистісної тривожності, характером фрустраційних реакцій, а також з особливостями темпераменту, такими як емоційність та пластичність (Л. В. Бороздіна, О. А. Залученова).

У разі розбіжності самооцінки і рівня домагань у бік останнього він може служити додатковою змінною мотивації досягнення, підвищуючи успішність суб'єкта. Занижений рівень домагань у порівнянні з самооцінкою свідчить про обережність суб'єкта, уникнення ризику, збереження досягнутого, відсутність упевненості в міцності зайнятої позиції.

О. О. Олійник, відмічаючи взаємозв'язок рівня домагань і самооцінки, визначає їх адекватність через ставлення дитини до результатів своєї мисленнєвої діяльності і подальший вибір завдання. Адекватна й завищена самооцінка сприяє розвитку у дітей прагнення до подолання труднощів, досягнення успіхів; занижена – зменшує прагнення до досягнень, спричиняючи розвиток невпевненості, страху перед невдачами, втрати інтересу до нової діяльності та перемоги, що призводить до гальмування психічного розвитку [6].

Як стверджує О. В. Зінько, адекватні самооцінки і рівень домагань підлітка впливають на успішність в різних видах діяльності. Найкращим варіантом, на думку цього психолога, є дещо завищена самооцінка, що створює «зону розвитку» можливостей учнів підліткового віку. Неадекватна завищена чи занижена самооцінка здійснює негативний вплив на результати діяльності, особливо такі її параметри, як продуктивність, стійкість щодо часових та емоційних чинників [2].

Неадекватність самооцінки і рівня домагань пов'язана з незадоволеністю актуальним статусом, відсутністю чітких планів на майбутнє, зниженням емоційної стійкості.

Невміння правильно співвідносити свої можливості з дійсністю, а рівень домагань з реальними результатами діяльності можуть привести до виникнення стійкого негативного стану – «афекта неадекватності» (Л. І. Божович, А. І. Липкіна, О. І. Савонько, О. А. Серебрякова та ін.), який виникає як спроба відгородити себе від реальних обставин і зберегти звичну самооцінку. Почуття образи і несправедливості дозволяють залишатися на належній висоті у власних очах, вважати себе постраждалим, виключаючи невдоволення собою. Потреба в завищеній самооцінці задовольняється і відпадає необхідність змінити її.

При заниженій самооцінці особистість переконана у власній неповноцінності і тому ставить цілі, до яких «подати рукою», не відважуючись заглибитись в них. Прагнення зберегти високий рівень самооцінки виражається у підвищенні рівня домагань після невдач і тенденції приписувати причини неуспіху зовнішнім обставинам [1].

Рівень домагань розглядається також у зв'язку із самоповагою особистості. Так, В. Раєва визначає самоповагу як емоційно-ціннісне ставлення до себе, що відображає рівень позитивної чи негативної самооцінки, яка базується на відповідності рівня домагань і рівня досягнень. У. Джемс під самоповагою розумів співставлення особистістю рівня власних домагань з об'єктивними результатами своєї діяльності. Чим вищий рівень домагань, тим важче його задовольнити.

У дослідженні С. Куперсміт, присвяченому самоповазі, яка трактується науковцем як оптимістична оцінка своїх здібностей і впевненість в собі, встановлено, що низька самоповага супроводжується, як правило, низькими домаганнями, а висока дозволяє ставити більш високі цілі [13].

Н. М. Дятленко встановила, що особистість, яка поважає себе, частіше висуває адекватний рівень домагань, а успіх при досягненні цілей у свою чергу підвищує самоповагу.

Впевненість як психологічний чинник рівня домагань досліджував П. М. Якобсон, який вказував на вплив успіхів в учбовій і позашкільній діяльності на почуття впевненості і самооцінку учня. Це формує його внутрішню позицію у ставленні до оточуючих і до самого себе.

Наявність незначної невпевненості свідчить про адекватність відображення індивідом труднощів майбутньої діяльності. При завищеній чи заниженій упевненості спостерігається неадекватність рівня домагань, що веде до неповної мобілізації (в одному випадку через те, що особистість не вважає необхідним «викладатися», а в другому – тому, що вона вважає таку мобілізацію неможливою або марною).

На зв'язок упевненості з рівнем домагань вказується у працях В. А. Іваннікова, Е. В. Ейдмана, які стверджували, що особистість буде проявляти наполегливість та інші вольові якості, якщо у неї сформовані стійка висока самооцінка своїх можливостей і високий рівень домагань [3].

Такі психологи як Р. М. Загайнов, О. А. Чернікова зазначають, що впевненість – це почуття, де особливе значення має усвідомлення особистістю своїх можливостей у майбутніх діях.

У випадку, коли особистість не має чіткого уявлення про свої можливості, ступінь впевненості у собі визначається її рівнем домагань. Проте, рівень домагань, на думку Г. В. Іванченко, може виступати внутрішнім особистісним чинником, який приводить до зміни впевненості у собі, незалежно від результатів попередніх дій.

Упевненість у собі – готовність людини вирішувати складні завдання, коли рівень домагань не знижується лише через страх невдачі. Вона є властивістю особистості, ядром якої виступає позитивна оцінка індивідом власних навичок та здібностей як достатніх для досягнення значущих для нього цілей та задоволення його потреб.

Негативним психологічним чинником розвитку рівня домагань виступає особистісна та шкільна тривожність (Я. Рейковський, Б. Сміт, Р. Тіван, О. В. Казаннікова, С. О. Ставицька та ін.). У дослідженні В. А. Пінчук зазначається, що тривожність обумовлена конфліктною будовою самооцінки, коли одночасно актуалізуються дві протилежні тенденції – потреба високо оцінити себе, з однієї сторони, і почуття невпевненості – з другої. До підвищення особистісної тривожності часто веде різка розбіжність показників самооцінки і рівня домагань.

О. В. Казаннікова, С. О. Ставицька відмічають, що високий рівень тривожності негативно впливає на успішність підлітка і впевненість у своїх можливостях у спілкуванні, він пов'язаний з негативним соціальним статусом, затримує розвиток пізнавальної сфери, дегармонізує особистість на подальших етапах її розвитку, відобра-

жається на рівневі домагань особистості [9].

Тривожність і страх на уроках перешкоджають розвитку мотивації. При неправильному мотивуванні проявляються афективні реакції. Афективні реакції на успіх полягають у відмові від складної діяльності, бажанні зберегти досягнуте. Страх невдачі змушує особистість відмовлятися від завдань, де її компетентність може піддаватися сумнівам. Афективні реакції на невдачу проявляються у відмові визнати свою поразку, звинуваченні у цьому оточуючих.

Г. М. Прихожан виділила такі джерела шкільної тривожності: реальна неуспішність в школі, яка проявляється в учбовій діяльності й спілкуванні з ровесниками; особливості самооцінки; негативний досвід шкільного життя; неблагополуччя в інших значущих сферах; загальне негативне емоційне самопочуття від перебування в школі; проблеми у взаємостосунках з учителями та однокласниками; незадоволеність власною учбовою діяльністю чи собою як суб'єктом цієї діяльності [7].

За С. Шукаловою, шкільна тривожність пов'язана з навчальною мотивацією. Вона може обумовлювати рівень пізнавального інтересу учнів, динаміку його становлення, зміст його цілеспрямованого розвитку.

Рівень домагань особистості детермінує мотивація досягнення як один з його психологічних чинників. У діяльності особистість керується однією з двох мотиваційних тенденцій: прагненням до успіху чи уникненням невдач. Перша розуміється як сила, яка викликає в індивіда дії, які ведуть, згідно з його очікуваннями, до досягнення. Друга розглядається як сила, яка гальмує виконання дій, здатних в уявленні індивіда призвести до невдачі. Обидві тенденції особливо проявляються тоді, коли необхідно розв'язати завдання середньої складності, тобто коли ймовірність досягти успіху чи зазнати невдачі рівна 50%, результат діяльності найбільше впливає на самооцінку, а успіх чи невдача найбільше залежать від особистих здібностей і затрат енергії підлітка. Здатність обирати цілі в області максимальної невизначеності є однією з основних детермінант рівня домагань [4;12].

Індивіди з перевагою мотиву досягнення, згідно Дж. Аткинсона, мають схильність до вибору завдань з середньою мірою ризику, їм притаманний середній рівень домагань, на успіх реагують підвищенням рівня домагань, а при невдачі – зниженням. Вони наполегливі при досягненні мети, але не докладають марних зусиль, коли немає шансу на успіх. Перевагу надають середнім та складним завданням.

Особистості з перевагою мотиву уникнення невдачі вибирають завдання, які забезпечують успіх, і бачать загрозу для себе, коли шанси на успіх становлять не більше 50%. В таких випадках вони обирають завдання, які не мають значної цінності або, навпаки, є складнішими, ніж наявні у них можливості їх вирішення. Коли їм вдається виконати легке завдання, підвищують свій рівень домагань, коли ні – різко знижують його [12].

У зв'язку з цим проявляється ще один психологічний чинник розвитку рівня домагань особистості – готовність до ризику. Психологічними дослідженнями встановлено, що індивіди з перевагою мотиву досягнення успіху обирають середні та складніші завдання, проявляючи готовність до ризику, в той час як мотивована на уникнення невдач особистість схильна до екстремальних виборів, надто ризикуючи або проявляючи надмірну обережність (Дж. Аткинсон, Х. Хекхаузен).

Л. Е. Семеновою було встановлено, що, починаючи з підліткового віку, у представників чоловічої статі рівень домагань значно вищий і в цілому домінує мотив досягнення успіху, в той час як у дівчаток фіксуються нижчі показники домагань, для них характерна мотивація уникнення невдач.

Переживання успіху чи невдачі і зміна рівня домагань залежать від ставлення особистості до цілі: рівень домагань зростає, якщо завданню надається особистісна значущість [11, с. 281], а також від співставлення власних досягнень з результатами, досягнутими соціальною групою при виконанні завдань.

М. Юкнат зазначала, що зміщення рівня домагань вгору чи вниз залежить від інтенсивності пережитого успіху чи невдачі: чим більше ступінь складності завдання перевищує наявний рівень досягнень, тим сильніше переживається успіх, і чим нижче досягнуте у порівнянні з рівнем домагань, тим сильніше відчувається невдача. Неочікуваний успіх при очікуванні значних труднощів і ймовірної невдачі переживається сильніше за звичайний успіх і веде до суттєвого підвищення рівня домагань, особливо, якщо успіх є результатом докладених зусиль. При очікуванні успіху невдача переживається сильніше, якщо вона не є результатом несподіваних труднощів чи випадкових обставин. Рівень домагань при цьому різко знижується. У випадку, коли на досягнення успіху були докладені незначні зусилля, успіх викликає самозаспокоєння, а рівень домагань може залишитися незмінним. Якщо особистість усвідомлює свою невдачу як результат недостатніх зусиль з її сторони, то може виникнути бажання мобілізувати свої сили, щоб досягти успіху у майбутньому [14].

Л. В. Сьоміна, О. В. Сьоміна стверджують, що розвиток рівня домагань особистості учня визначає не боротьба мотивів досягнення успіху і уникнення невдачі, а протиборство особистісних (самооцінки, мотивації, рівня інтелектуального і вольового розвитку, впевненості в собі, самокритичності) та соціально-психологічних (вибір завдань більшістю учнів класу, суперництво, «соціальна бажаність», установки вчителя і сім'ї, умови оцінювання виконуваних завдань, можливість зміни вже обраного завдання) детермінант.

На думку І. В. Дубровіної, рівень домагань школярів відіграє важливу роль у процесі самовизначення особистості і характеризує цілі учнів з точки зору їх досягнень. У зв'язку з цим принциповим є співвідношення домагань й актуальних можливостей дитини. Оптимальним вважається співвідношення, коли домагання, випереджуючи наявні можливості, ніби створюють зону ближчого розвитку і спонукають до прогресивного становлення особистості.

Отже, аналіз психологічної літератури показав, що динаміка рівня домагань особистості визначається дією різноманітних чинників. Дослідження провідних психологів засвідчили, що позитивні тенденції у розвитку виокремлених нами психологічних чинників, сприяють формуванню адекватного рівня домагань особистості. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеного феномену та відкриває перспективи подальшої дослідницької роботи щодо глибшого вивчення чинників, що зумовлюють неадекватний рівень домагань дітей з різних населених пунктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божович Л. И. *Личность и ее формирование в детском возрасте: психологическое исследование* / Л. И. Божович. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
2. Зинько Е. В. *Соотношение характеристик самооценки и уровня притязаний. Ч. 2.: Уровень притязаний и варианты его сочетаний с самооценкой* / Е. В. Зинько // *Психологический журнал*. – 2006. – № 4. – С. 15–25.
3. Иванников В.А. *Структура волевых качеств по данным самооценки* / В. А. Иванников, Е. В. Эйдман // *Психологический журнал*. – 1990. – № 3. – С. 39 – 49.

4. Макклелланд Д. Мотивация человека / Д. Макклелланд. – СПб.: Питер, 2007. – 672 с.
5. Неймарк М. С. Психологический анализ эмоциональных реакций школьников на трудности в работе / М. С. Неймарк // Вопросы психологии личности школьника. – М.: Изд-во АПН РСФСР. – 1961. – С. 277 – 332.
6. Олійник О.О. Вплив самооцінки на рівень домагань та інтелектуальний розвиток старших дошкільників / О.О. Олійник // Психологічний вісн.: зб. наук. пр. – Ніжин: НДУ імені М. В. Гоголя, 2005. – Вип. 2. – С. 97–99.
7. Прихожан А. М. Школьная тревожность и самооценка в старшем подростковом возрасте / А. М. Прихожан // Психические проблемы повышения качества обучения и воспитания. – М., 1984. – С. 75 – 88.
8. Психология: словарь (2-е изд., испр. и доп) / [под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – М., 1990. – 494 с.
9. Ставицька С. О. Психолого-педагогічні умови подолання особистісної тривожності у дітей молодшого шкільного віку [текст]: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Ставицька Світлана Олексіївна, Національний педагог. ун-т. ім. М. П. Драгоманова. – К., 1999. – 20 с.
10. Тетерук С.П. Дослідження рівня домагань студентів як особистісного чинника самоуправління при вивченні іноземних мов // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. „Динаміка наукових досліджень 2004.” – Дніпропетровськ. Психологія. Том 1. С.50-52.
11. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. – [2-е изд.]. – СПб.: Питер; М.: Смысл, 2003. – 860 с.
12. Atkinson J. W. Motivational determinants of risk-taking behavior / J.W. Atkinson // Psychological Review. – 1957. – Vol. 64, № 5. – P. 95-104.
13. Coopersmith S. The antecedents of self-esteem / S. Coopersmith. – San Francisco : Freeman, 1967. – 187 p.
14. Jucknat M. Leistung, Anspruchsniveau und Selbstbewusstsein / M. Jucknat // Psychologische Forschung. – 1937–1938. – B. 22. – S. 82–101.

References:

1. Bozhovich L. I. Lichnost' i ee formirovanie v detskom vozraste: psihologicheskoe issledovanie / L. I. Bozhovich. – M.: Prosveshchenie, 1968. – 464 s.
2. Zin'ko E. V. Sootnoshenie harakteristik samoocenki i urovnya prityazanij. CH. 2.: Uroven' prityazanij i varianty ego sochetanij s samoocenkoj / E. V. Zin'ko // Psihologicheskij zhurnal. – 2006. – № 4. – S. 15–25.
3. Ivannikov V.A. Struktura volevyh kachestv po dannym samoocinki / V. A. Ivannikov; E. V. EHjdman // Psihologicheskij zhurnal. – 1990. – № 3. – S. 39 – 49.
4. Makkllelland D. Motivaciya cheloveka / D. Makkllelland. – SPb.: Piter, 2007. – 672 s.
5. Nejmark M. S. Psihologicheskij analiz ehmocional'nyh reakcij shkol'nikov na trudnosti v rabote / M. S. Nejmark // Voprosy psihologii lichnosti shkol'nika. – M.: Izd-vo APN RSFSR. – 1961. – S. 277 – 332.
6. Olijnik O.O. Vpliv samoocinki na riven' domagan' ta intelektual'nij rozvitok starshih doshkil'nikov / O.O. Olijnik // Psihologichnij visn.: zb. nauk. pr. – Nizhin: NDU imeni M. V. Gogolya, 2005. – Vip. 2. – S. 97–99.
7. Prihozhan A. M. SHkol'naya trivozhnost' i samoocenka v starshem podrostkovom vozraste / A. M. Prihozhan // Psihicheskie problemy povysheniya kachestva obucheniya i vospitaniya. – M., 1984. – S. 75 – 88.
8. Psihologiya: slovar' (2-e izd., ispr. i dop) / [pod obshch. red. A. V. Petrovskogo, M. G. YArashevskogo]. – M., 1990. – 494 s.
9. Stavic'ka S. O. Psihologo-pedagogichni umovi podolannya osobistisnoi trivozhnosti u ditej molodshogo shkil'nogo viku [tekst]: avto-ref. dis... kand. psihol. nauk: 19.00.07 / Stavic'ka Svitlana Oleksiivna, Nacional'nij pedagog. un-t. im. M. P. Dragomanova. – K., 1999. – 20 s.
10. Teteruk S.P. Doslidzhennya rivnya domagan' studentiv yak osobistisnogo chinnika samoupravlinnya pri vivchenni inozemnih mov // Materiali III Mizhnarodnoi naukovopraktichnoi konferencii. „Dinamika naukovih doslidzhen' 2004.” – Dnipropetrovs'k. Psihologiya. Tom 1. S.50-52.
11. Hekhauzen H. Motivaciya i deyatel'nost' / H. Hekhauzen. – [2-e izd.]. – SPb.: Piter; M.: Smysl, 2003. – 860 s.
12. Atkinson J. W. Motivational determinants of risk-taking behavior / J.W. Atkinson // Psychological Review. – 1957. – Vol. 64, № 5. – R. 95-104.
13. Coopersmith S. The antecedents of self-esteem / S. Coopersmith. – San Francisco : Freeman, 1967. – 187 p.
14. Jucknat M. Leistung, Anspruchsniveau und Selbstbewusstsein / M. Jucknat // Psychologische Forschung. – 1937–1938. – B. 22. – S. 82 – 101.

УДК 37.022

PSYCHOLINGUISTIC AND PSYCHOLOGICAL BASES OF TRAINING MONOLOGIC ACADEMIC SPEECH FUTURE MATHEMATICIANS

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ МОНОЛОГІЧНОГО АКАДЕМІЧНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ МАТЕМАТИКІВ

Lazorenko L.V.

Assistant of foreign languages Department,
mathematical faculties of the Philology Institute,
Kyiv national Taras Shevchenko University

Лазоренко Л.В.

Асистент кафедри іноземних мов математичних
факультетів Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Abstract. Studied theoretical foundations of psycholinguistic and psychological bases of training monologic academic speech future mathematicians. Identified five sequential, interrelated steps (or "phases") of generating speech statements: motive, intent, internal programming, lexical and grammatical deployment and implementation of broadcasting "externally". Analyzed

the theory of speech production. Expanded and clarified the concept of "interference". It is proved that a psychological basis for learning academic monologue broadcast future mathematicians account for processes of motivation, memorization/recall, awareness teachings.

Key words: psycholinguistic and psychological principles of learning, theory of speech production, interference, academic monologue speech, model of speech production, internal programming, lexical and grammatical deployment, motivation, quality criteria

Анотація. Досліджено теоретичні основи психолінгвістичних та психологічних засад навчання монологічного академічного мовлення майбутніх математиків. Визначено п'ять послідовних, взаємопов'язаних етапів (або «фаз») породження мовленнєвого висловлювання: мотив, задум, внутрішнє програмування, лексико-граматичне розгортання і реалізація мовлення «у зовнішньому плані». Проаналізовано теорію породження мовлення. Розкрито і розтлумачено поняття «інтерференція». Обгрунтовано, що психологічну основу навчання академічного монологічного мовлення майбутніх математиків складають процеси мотивації, запам'ятовування/відтворення, свідомості учіння.

Ключові слова: психолінгвістичні та психологічні засади навчання, мовленнєве висловлювання, теорія породження мовлення, інтерференція, академічне монологічне мовлення, модель породження мовлення, внутрішнє програмування, лексико-граматичне розгортання, мотивація, критерії якості

1. Вступ Навчання англійського усного академічного монологічного мовлення (АУАММ) майбутніх математиків потребує обґрунтування теоретичних основ – психологічних, психолінгвістичних та методичних.

Психолінгвістичну основу навчання усного монологічного мовлення складають механізми породження (продукування) мовлення.

2. Ціль та задачі дослідження Продукування мовлення полягає в плануванні та реалізації мови в звуках або графічних знаках [6, с 289]. Методика навчання АУАММ ґрунтується на наукових засадах породження мовлення, закладеними О.О. Леонтьєвим, які знайшли визнання та розвиток у працях послідовників [7; 13; 4].

Згідно з концепцією А. А. Леонтьєва [9] процес породження мовленнєвого висловлювання охоплює п'ять послідовних, взаємопов'язаних етапів (або «фаз»): 1) вихідним моментом («виток») висловлювання є мотив, який породжує мовленнєву інтенцію, або намір, щось сказати – спрямованість свідомості, волі, почуттів індивіда на об'єкт мовлення; 2) мотив викликає задум, який «трансформується» в узагальнену смислову схему висловлювання (на етапі задуму відбувається виділення теми й реми майбутнього висловлювання та їх диференціація, ці два основні структурно-семантичні компоненти висловлювання «існують» на цьому етапі «глобально», в симультанному, нерозчленованому вигляді); 3) внутрішнє програмування – процес побудови певної смислової схеми: програмування окремого конкретного висловлювання та мовленнєвого цілого; основними операціями цього етапу є визначення основних смислових елементів (смислових «ланок», або одиниць) предметного змісту мовленнєвого висловлювання: визначення «ієрархії» смислових одиниць у «контексті» майбутнього висловлювання, визначення головного й другорядного; визначення послідовності відображення смислових елементів у мовленнєвому висловлюванні; складання смислової програми на етапі внутрішнього програмування здійснюється на основі особливого, вельми специфічного коду внутрішнього мовлення; 4) лексико-граматичне розгортання, в рамках якого вчений виділяє нелінійне (операція відбору слів (рідше – цілих словосполучень) для позначення елементів смислової програми – смислових одиниць суб'єктивного коду) й лінійне (створення відповідної граматичної конструкції речення) лексико-граматичне структурування; 5) реалізація мовлення «у зовнішньому плані» (операції фонації, звукоутворення, відтворення складів, продукування цілих слів, операції що забезпечують необхідну ритміко-мелодійну й мелодико-інтонаційну організацію мовлення).

3. Аналіз літературних даних та постановка проблеми Те-

орія породження мовлення О.О.Леонтьєва, яка увібрала здобутки попередників Л.С.Виготського, О.Р. Лурії, М.І. Жинкіна, була порізно інтерпретована у працях наступних науковців: І.О. Зимньої, К.Ф.Сєдова, В.Бєляніна та інших.

Так, зокрема І. О. Зимня визначає три етапи породження мовлення: 1) спонукальний, 2) формувальний і 3) реалізаційний [7, с. 261-262]. В.Бєлянін виділив 1) мотиваційний етап (встановлення задуму, інтонаційної моделі, жанру повідомлення, актуального членування), 2) семантичний етап (кодування речень), 3) етап послідовностей (вчленування слів, моделювання граматичних конструкцій), 4) інтеграційний етап (звукове оформлення висловлювання) [4]. К. Ф. Сєдов конкретизував окремі етапи породження мовлення, окреслені в концепції О.О.Леонтьєва, виділивши цілих вісім: 1) мотив мовлення, 2) намір мовлення (який визначає жанр повідомлення, наприклад, привітання, подяка доповідь); 3) смисловий зміст, або задум (довербалізаційний етап); 4) вербалізація цього задуму засобами конкретної національної мови; 5) розгортання ядра задуму (теми) в текст; 6) утворення синтаксичної моделі майбутнього висловлювання; 7) граматичне структурування повідомлення, яке супроводжується добором необхідної лексики; 8) реалізація моторної програми зовнішнього мовлення, артикуляція [13].

4. Виклад основного матеріалу. Отже, взявши за основу п'ятиетапну модель породження мовлення, розроблену О.О. Леонтьєвим, «щоб здійснити монологічний акт мовлення, той, хто говорить, повинен усвідомлювати повний зміст думки і вміти доволіно побудувати на підставі цього змісту своє висловлювання чи послідовно кілька висловлювань»; «той, хто говорить, наперед планує або програмує не лише окреме слово, речення, а й весь процес мовлення, весь монолог загалом, іноді подумки, а іноді у вигляді запису-плану або конспекту»; тому «монологічне мовлення у своїх розгорнутих формах вимагає певної підготовки, яка полягає в попередньому добиранні змісту, чіткому плануванні та відповідному словесному оформленні», вважаємо, що 1) основою мотиву академічного монологічного мовлення є теоретичні фахові знання, власні наукові здобутки студентів, які складають тему і зміст наукового повідомлення, генерують наступні етапи породження висловлювання; 2) основу внутрішнього програмування складають вторинні мовленнєві коди тезауруса ІІ, які мають бути сформовані на момент продукування мовлення, а також знання та вміння моделювати цілісний текст у межах певного жанру та типу мовлення; 3) основою лексико-граматичного розгортання є мовленнєві лексичні, граматичні та фонетичні навички, які повинні бути сформовані на момент продукування цілісного іншомовного тексту; 4) найбільш

ефективною та оптимальною для навчання монологічного мовлення на рівні С1 визначаємо Веб-квест технологію, яка здатна інтегрувати накопичені студентами теоретичні наукові математичні знання, які є основою повідомлення, процес планування монологів, презентацію (з використанням опорного вербального та невербального матеріалу), – усе це відповідає психолінгвістичній природі продукування мовлення.

Основу АУАММ майбутніх математиків складають лексичні, граматичні, фонетичні навички та уміння говоріння.

Навичку, услід за Азімовим, розуміємо як дію, яка досягла рівня автоматизму й характеризується цілісністю, відсутністю поелементного усвідомлення. Формується у результаті виконання вправ. Проходить ряд етапів формування. У навчанні мови навичку розуміємо як автоматизовану дію з використанням фонетичного, лексичного та граматичного матеріалу у процесі рецептивної або продуктивної мовленнєвої діяльності [2, с. 150-151].

У формуванні навички ми спираємося на думку, що утворення мовленнєвої навички відбувається завдяки синтезуванню осередків збудження екстрарецептивних і м'язових сигналів в єдиний комбінаційний функціональний центр. При цьому слід підкреслити, що навичка базується не на одному умовному рефлексі, а на ланцюжку взаємопов'язаних рефлексів, кожен з яких викликається певним умовним сигналом.

У навчанні майбутніх математиків АУАММ спираємося на такі характеристики навички: 1) автоматизованість (характеризує певну швидкість протікання дії, її цілісність і плавність, низький рівень напруженості, готовність до включення в діяльність); 2) стійкість, чи міцність (якість навички, яка проявляється у здатності не зникати, бути несприйнятливою до різних негативних впливів); 3) Гнучкість, тобто готовність включатися в нові ситуації, функціонувати на новому мовленнєвому матеріалі, а також добирати синонімічні засоби для вираження думки; 4) сформованість на свідомій основі.

Лексична навичка говоріння охоплює операції вибору точної лексичної одиниці й сполучуваності лексичної одиниці відповідно до норм мови й мовлення.

Граматичну навичку говоріння розуміємо як автоматизований компонент свідомо виконуваної мовленнєвої діяльності, що забезпечує правильне (безпомилкове) вживання граматичної форми у мовленні: вибір моделі, адекватної мовленнєвої задачі в конкретній ситуації спілкування, і здійснення правильного оформлення мовної одиниці з дотриманням норм мови [2, с. 53].

Фонетичну навичку в говорінні розуміємо, як особливим чином організовану структуру, яка складається з автоматизованих операцій відтворення сегментних і супрасегментних одиниць відповідно до мовної установки певною мовою. Фонетична навичка в говорінні є складним утворенням, яке інтегрує операції, пов'язані з артикуляцією звуків, виділенням наголошеного складу в слові, комбінуванням компонентів інтонації в різних комунікативних типах висловлювань.

У формуванні лексичних, граматичних і фонетичних мовленнєвих навичок вдаємося до застосування поетапних дій, релевантним утворенню кожної з названих навичок (які описані в наступних підрозділах).

Одним із гальмівних чинників навчання іноземної мови є інтерференція, яку ми розуміємо, услід за О. Селівановою, як проникнення в мовлення білінгвів елементів різних рівнів двох мов, якими він володіє, що сприймається як акцент, є відхиленням від норм мови і вважається помилкою [14, с. 192]. Інтерференція виявляється на всіх мовних рівнях. Тому в нашому дослідженні враховуємо

такі різновиди інтерференції 1) звукова (фонетична, фонологічна, звукова-репродукційна); 2) граматична (морфологічна, синтаксична і пунктуаційна); 3) лексична; 4) семантична; 5) стилістична та 6) внутрішньомовна інтерференція.

У зоні міжмовної інтерференції, за даними Б. М. Чойбонової та О. В. Самарової, виникає близько 50% помилок [16, с. 163].

Перенесення мовленнєвих навичок й умінь з рідної мови на іноземну розуміємо, як стихійний, несвідомий процес, який відбувається незалежно від волі й бажання мовця В основі такого стихійного перенесення на першому етапі лежить ототожнення різномовних форм, що призводить до зміщення у свідомості диференційних ознак рідної та іноземної мов.

У навчанні наукового монологічного мовлення майбутніх математиків маємо орієнтуватися на лінгвосоціокультурну інтерференцію. Це поняття сформувалося в руслі останніх антропологічного та лінгвосоціокультурного підходів до дослідження та навчання іноземної мови.

Услід за П.В. Тимачовим, ми вважаємо, що індивід стає особистістю й людиною-мовцем у процесі соціалізації, яка здійснюється через трансляцію культури, що передається за допомогою мови від покоління до покоління в межах одного етносу. Оскільки культура впливає на мислення людини, то одна й та ж думка в іншій культурі може виражатися по-різному і сприйматися по-іншому, виходячи з власної системи лінгвокультурних кодів певного співтовариства [15, с. 7].

Психолінгвістичну природу лінгвосоціокультурної інтерференції складають сформовані мовні та концептуальні картини світу, в тому числі й наукові, які накладаються, здійснюючи взаємний вплив, тобто «відбувається інтерференція картин світу» [15, с.7] – українськомовної та англійськомовної, що спричиняє непорозуміння у міжкультурній комунікації в цілому та в спілкуванні в науковій сфері зокрема. Лінгвосоціокультурна інтерференція виявляється на вербальному та невербальному рівнях і «стосується знаків, значень, уявлень, оцінок й інших елементів, які виражають лінгвістичну й загальну концептуально-оцінну картини світу [15, с. 7].

Ми поділяємо думку М.М. Ігнатової в тому, що процес подолання інтерференції, полягає в аналізі співвідношення структур і структурних елементів кількох мов, їх взаємного впливу, взаємодії й взаємопроникнення; у визначенні диференційних та спільних рис систем двох мов, які є орієнтаційною основою для засвоєння іноземної мови в організації навчання мови на комунікативній основі [9, с. 7-8]; а також в урахуванні основних лінгвальних та екстралінгвальних труднощів при вивченні іноземної мови.

Навчання АУАММ спрямовуємо на подолання усіх п'яти типів інтерференції:

а) наддиференціації – диференційоване вираження тих елементів структури іноземної мови, які передаються в ній інтегровано [12, с. 23];

б) недодиференціації – уніфіковане вираження тих елементів іноземної мови, які виражені в ній диференційовано; нерозрізнення в іноземній мові диференційних ознак через відсутність їх у рідній [12, с. 23];

в) реінтерпретації відмінностей – заміна диференційованої ознаки, властивої системі іноземної мови, диференціальною ознакою, характерною для системи рідної мови [12, с. 23];

г) субституція – заміна, підстановка одного мовного елемента іншими, схожим (наприклад, звука, морфеми, слова) [12, с. 23];

д) парафазія – помилкове вживання в мовленні одного слова замість іншого [6, с. 124].

Окрім міжмовної інтерференції, іномовне мовлення студентів, як показують багаторічні спостереження, піддається внутрішньо-

мовній інтерференції, яка характерна для тих, хто вже набув достатнього досвіду у вивченні мови, і яка виявляється в тому, що раніше сформовані й більш міцні навички взаємодіють із новими, що призводить до помилок. Внаслідок внутрішньомовної інтерференції виникає близько 38% помилок [16, с. 165].

У зоні внутрішньомовної інтерференції діють два основні процеси, які іноді впливають одночасно й важко піддаються чіткій диференціації. Це насамперед гіпергенералізація правил, тобто поширення раніше засвоєних закономірностей на явища, які цим закономірностям не підпорядковуються (наприклад, надмірне вживання артиклів); а також *overlearning* («надзаучування»), яке полягає у використанні більш складних або важких для засвоєння утворень замість необхідних за змістом більш простих, внаслідок того що вони були вивчені нещодавно, активно тренувалися й продовжують перебувати у фокусі уваги студента (наприклад, вживання Present Continuous замість Present Simple) [16, с. 164].

Особливо важливим у навчанні стилістично маркованого (наприклад, академічного) мовлення є врахування стилістичного переносу або стилістичної інтерференції.

Стилістичну інтерференцію розуміємо як змішання стилів [1, с. 20]. Вона насамперед пов'язана з неправильним вживанням стилістично забарвлених слів і виразів, із впливом одного стилю на інший.

Лінгвостилістичні та жанрово-структурні особливості наукових текстів українською та англійською мовами є досить схожими. І якщо студент оволодів нормами наукового стилю в українській мові, то він зможе легко переносити ці знання і в процесі конструювання англомовних текстів. У навчанні академічного монологічного мовлення найбільші труднощі спричинені саме внутрішньомовною стилістичною інтерференцією, яка полягає у використанні в іншомовному академічному мовленні лінгвостилістичних структур, притаманних іншим стилям, зокрема розмовного та публіцистичного. Такий інтерференційний вплив зумовлений тим, що навчання майбутніх математиків упродовж двох попередніх років походило в межах рівня B2, який орієнтований на розмовний, публіцистичний, офіційно-діловий стилі мовлення. Науковий стиль увесь цей час не був предметом спеціального навчання, тому студенти не володіють його нормами в англійській мові й схильні переносити лінгвостилістичні (а часто й структурно-композиційні) уміння моделювати наукові тексти, включаючи в них фрагменти розмовного, публіцистичного чи офіційно-ділового мовлення. Усе це викликає серйозні недоліки в якості іншомовного усного академічного мовлення й потребує спеціальних способів та прийомів їх усунення.

Психологічну основу навчання академічного монологічного мовлення майбутніх математиків складають процеси мотивації, запам'ятовування/відтворення, свідомості учіння.

Вісью моделі навчання іноземної мови в цілому та окремих видів мовленнєвої діяльності вважаємо, мотивацію до навчального процесу, оскільки саме вона сприяє формуванню у студентів пізнавальних цінностей і стимулює суб'єктів навчання просуватися далі, до більш високого, порівняно з вихідним, рівня володіння іноземною мовою.

Мотивацію розуміємо як процес дії мотиву. Мотив – спонукальна до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб суб'єкта; сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, що викликають активність суб'єкта й визначають її спрямованість. Мотивами виступають властиві даному суспільству об'єктивні цінності, інтереси та ідеали. У разі прийняття мотивів людиною вони набувають особистісний сенс і спонукальну силу [2, с. 148].

Для нашого дослідження актуальною є мотивація досягнення,

яка розглядається нами «як стійка диспозиція, яка виявляється в прагненні здійснювати значущу для людини діяльність якомога краще, спираючись на високі критерії якості» [5 2010].

У нашому дослідженні визначальними є інтегративні, інструментальні, адаптивні та трансцендентні.

Інтегративні мотиви відображають культурологічний аспект навчання іноземної мови – бажання особистості стати частиною іншомовної культури, інструментальні мотиви – прагматичний аспект – бажання особистості оволодіти іноземною мовою для практичних цілей [13, с. 3]. Інтегративна мотивація охоплює пізнавальні мотиви, які задовольняються в процесі придбання нових знань професійного характеру, соціально-комунікативні, які задовольняються в рамках взаємодії «викладач-студент», «студент-студент» у процесі навчання іноземної мови, й мотиви, пов'язані зі структурою «я», до яких належить потреба в досягненні успіху [13, с. 8]. У навчанні академічного монологічного мовлення домінувальними інтегративними мотивами є бажання стати часткою освітньо-наукового інформаційного простору, що дозволяє брати участь у міжнародних конференціях, симпозиумах, круглих столах, приватній академічній розмові, читати лекції англійською мовою. Інтегративні мотиви спричиняють інструментальні мотиви.

Інструментальна мотивація пов'язана з бажанням особистості оволодіти іноземною мовою для будь-яких практичних цілей, зокрема: читання іноземних текстів; отримання престижної роботи; складання іспитів. Компонентами інструментальної мотивації є безпосередній інтерес до вивчення іноземної мови, інтерес до характеру тієї поведінки в іншомовній взаємодії, якого вимагає досліджуваний предмет, інтерес, який базується на успіху у вивченні мови й опосередкований інтерес, що викликає зв'язок предмета з іншомовним впливом, інтерес, пов'язаний з позитивним впливом особистості викладача [13, с. 9]. Для активізації інструментальної мотивації, усвідомлюючи за В.Шовковим [17, с. 71], визначаємо доцільним піднімати престиж обраної професії в очах студентів, перспективність їхнього фаху на міжнародному ринку праці; враховувати інтереси студентів під час добору матеріалів для навчання; створювати гармонійну робочу атмосферу в аудиторії, давати можливість самореалізації, визнавати й схвалювати досягнення студентів; створювати ситуації досягнення успіху замість уникнення невдач; забезпечувати розуміння інформації, уникнення труднощів, активності студентів у процесі навчання.

Адаптивні мотиви досягнення пов'язані з прагненням орієнтуватися на зовнішні стандарти, з бажанням підтримувати досягнуті результати на високому рівні. Вони мають прагматичне забарвлення й пов'язані з зовнішньою оцінкою досягнутого успіху (похвала, винагорода) [5]. Студенти повинні усвідомлювати потребу постійно «працювати» над своїм рівнем володіння мовою. Лише систематичне її використання (особливо в усному продуктивному мовленні) сприяє зміцненню набутих умінь. Тому активність студента в комунікації на заняттях з іноземної мови є запорукою якості його мовленнєвих навичок. Бажанням постійно виходити за межі своїх досягнень, не зупинятися на досягнутому, реалізовувати свій потенціал незалежно від будь-яких обставин є основою трансцендентних мотивів [5].

Підґрунтя процесу навчання складають механізми запам'ятовування та відтворення інформації.

Пам'ять розуміємо як запам'ятовування (введення інформації в пам'ять шляхом створення асоціативних зв'язків), збереження та наступне відтворення (актуалізація, вилучення раніше закріпленої інформації з довготривалої пам'яті й переведення її в короткочас-

ну, оперативну пам'ять) індивідом його досвіду. Фізіологічною основою пам'яті є утворення, збереження та актуалізація тимчасових зв'язків у мозку, які утворюються при суміжній у часі дії подразників на органи чуття і за наявності в індивіда орієнтування, уваги, інтересу до цих подразників [8].

В основу навчання іноземної мови майбутніх математиків покладено діяльну концепцію пам'яті [3, с. 7], згідно з якою довготривале зберігання інформації розглядаємо як «систему організації й забезпечення індивідуального досвіду особистості, її цільових установок, мотивації, еталонів діяльності, загальнокультурних та професійних знань» [18, с. 57-58]. Тому утримання інформації в довготривалій пам'яті можливе лише за умови її усвідомлення, визначення ступеня вагомості та значущості в навчальній та професійній діяльності майбутніх фахівців.

У навчанні усного академічного монологічного мовлення домінуючими визначаємо такі види пам'яті: словесно-логічну (пам'ять на думки, судження, умовиводи), довільну (процес запам'ятовування, що здійснюється у формі свідомої діяльності, яка має мнемічну спрямованість й охоплює сукупність спеціальних мнемічних дій), довготривалу (перехід у довготривалу пам'ять за допомогою процесу консолідації (закріплення), який розвивається за багаторазового проходження нервових імпульсів через одні й ті ж синапси), оперативну (що охоплює процеси запам'ятовування, збереження й відтворення інформації, яка переробляється в ході виконання дії та необхідної тільки для досягнення мети цієї дії) [8]. Інформація в довготривалій пам'яті зберігається в семантичній формі, що є пресупозицією осмисленості навчального матеріалу та свідомого підходу до його опанування.

Поділяючи погляди І.В. Бандурки, визнаємо, що ефективність мнемічних процесів залежить від мотиваційних, емоційних, інтелектуальних індивідуальних особливостей особистості майбутнього фахівця, потреб майбутньої професійної діяльності, а також від продуктивних функцій пам'яті [3].

В аспекті діяльній концепції пам'яті процес відтворення мовленнєвих одиниць у продуктивному мовленні розглядаємо, услід за В.Шовковим, не як репродуктивний, а як конструктивний процес: кожне словосполучення, речення, абзац, цілісний текст є щоразу поєднанням нових граматичних, лексичних, стилістичних, структурно-композиційних одиниць мовлення [17, с. 58].

Діяльна концепція пам'яті спирається на принцип єдності свідомості й діяльності, згідно з яким діяльність не є сукупністю рефлексорних і імпульсивних зовнішніх реакцій на зовнішні стимули, а регулюється свідомістю й розкриває її [8].

Свідомість навчання розуміємо як усвідомлене ставлення до

навчання, яке реалізується через осмислення власних дій та їх результатів згідно з цілями й мотивами навчання. Свідомий підхід до навчання характеризується усвідомленням відповідальності за навчальні досягнення, активністю й самостійністю при засвоєнні та застосуванні знань, оволодінням прийомами розумової діяльності, що забезпечує самоуправління навчальною діяльністю [8].

Структуру свідомості, услід за Г.В. Іойлевою, розуміємо інтегративно: свідомість людини постає цілісно-зв'язною сукупністю чуттєвих, розумових, емоційних, вольових і мнемічних структур, кожна з яких виконує власні функції. Відображення дійсності в людській свідомості відбувається через: 1) інформаційне відображення – формування ідеальних образів, знань про предмети; 2) емоційне відображення, що має форму специфічного особистісного ставлення до предметів, що зумовлено суб'єктивною оцінкою їх значення для людини, їх можливої ролі в його житті, їх відповідності чи невідповідності його потребам, прагненням і тощо; 3) відображення у формі свідомих предметних дій, свідомо планованої і здійснюваної практичною діяльністю з предметами. [10].

7. Висновки Отже, навчання монологічного академічного мовлення ґрунтується на наукових засадах породження мовлення, закладених О.О. Леонтьєвим, яке охоплює п'ять етапів: мотив, задум, внутрішнє програмування, лексико-граматичне розгортання, реалізація мовлення «у зовнішньому плані». Основу АУАММ складають лексичні, граматичні, фонетичні навички та уміння говоріння. Навчання академічного монологічного мовлення спрямовуємо на подолання усіх п'яти типів міжмовної інтерференції: наддиференціації, недодиференціації, реінтерпретації, субституції, парафазії, а також внутрішньомовної стилістичної інтерференції. Лінгвальними характеристиками АУАММ визначено такі: насиченість повідомлення термінами та спеціальною галузевою загальнонауковою лексикою, фразеологією, використання лексичних одиниць на позначення суб'єктивної позиції мовця, використання інфінітивних і герундіальних зворотів, виклад інформації від першої або третьої особи, заміна означальних підрядних речень прикметниками в постпозиції, використання пасивних конструкцій, вживання речень з особовими займенниками, які вказують на особу автора (замість безособових речень, які актуалізують на об'єктивному викладі інформації, еліптичних конструкцій, наявність питальних, окличних речень тощо. Психологічну основу навчання усного академічного монологічного мовлення складає концепція єдності свідомості й діяльності: навчальна діяльність є керованим з боку студента свідомим процесом, яка зумовлена мотивами, цінностями, потребами, емоційним станом суб'єктів навчання.

References

1. Agafonova N. P. *Principy i metody obuchenija pravil'nomu slovoupotrebleniju* / N.P. Agafonova // *Srednee professional'noe obrazovanie*. – 2011.
2. Azimov Je. G. *Novyj slovar' metodicheskikh terminov i ponjatij (teorija i praktika obuchenija jazykam)* / Je. G. Azimov, A. N. Shhukin. – M. : Izdatel'stvo IKAR, 2009. – 448 s.
3. Bandurka I. V. *Indyvidualno-psykholohichni osoblyvosti pam'iaty yak faktor uspishnosti profesiinoi diialnosti : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : spets. 19.00.01 «Zahalna psykholohiia, istoriia psykholohii»* / I. V. Bandurka. – K., 2001. – 19 s.
4. Beljanin V.P. *Psiholingvistika: Uchebnik* / V.P. Beljanin. – M. : Flinta: Moskovskij psihologo-social'nyj institut, 2003. – 232 s.
5. Vindeker O. S. *Struktura i psihologicheskie korreljaty motivacii dostizhenija : avtoreferat dis. ... kandidata psihologicheskikh nauk : spec. 19.00.01 «Obshhaja psihologija, psihologija lichnosti, istorija psihologii»* / O. S. Vindeker. – Ekaterinburg, 2010. – 26 s.

6. Zhrebilo T.V. Slovar' lingvisticheskikh terminov : Izd. 5-e, ispr-e i dopoln. / Tat'jana Vasil'evna Zhrebilo. – Nazran' : Izd-vo «Piligrim», 2010. – 486 s.
7. Zimnjaja I. A. Lingvopsihologija rechevoj dejatel'nosti / I.A. Zimnjaja. – M. : Moskovskij psihologo-social'nyj institut, Voronezh : NPO "MODJeK", 2001. – 432 s.
8. Zinchenko Edinstva soznaniya i dejatel'nosti princip // Meshherjakov B., Zinchenko V. Bol'shoj psihologicheskij slovar'. M. : 2003 – 672 s.
9. Ignatova M. N. Metodika preodolenija grammaticheskoy interferencii na osnove primenenija racional'nogo podhoda : avtoreferat dis. ... kandidata pedagogicheskikh nauk : spec. 13.00.02 «Teorija obuchenija i vospitaniya (inostrannye jazyki)». / M. N. Ignatova. – M., 2015. – 23 s.
10. Iojleva G V. Dinamika funkcionirovanija soznaniya : avtoreferat dis. ... doktora filosofskih nauk : 09.00.01 «Ontologija i teorija poznanija» / G. V. Iojleva. – S.-Pb., 2005. - 56 s.
11. Maksymenko S.D. Zahalna psykhoholiiia. Vydannia 3-ye, pereroblene ta dopovnene. Navchalnyi posibnyk. – K. : Tsentr uchbovoi literatury, 2008. – 272 s.
12. Rogoznaja N. N. Tipologija lingvisticheskoy interferencii v russkoj rechi inostrancev : Na materiale raznostrukturnykh jazykov : avtoreferat dis. ... doktora filologicheskikh nauk : 10.02.01 «Teorija i metodika obuchenija i vospitaniya (russkij jazyk)» / N. N. Rogozina. – M., 2003. – 48 s.
13. Sedov K.F. Stanovlenie kommunikativnoj unikal'nosti cheloveka / K.F. Sedov // Problemy ontolingvistiki : Materialy mezhdunarodnoj konferencii (17 – 19 maja 2009 g.). – SPb. : Zlatoust, 2009. – S. 85-92.
14. Selivanova O. Suchasna linhvistyka : Terminolohichna entsyklopediia / Olena Selivanova. – Poltava : Dovkillia-K., 2006. – 716 s.
15. Timachev P. V. Lingvokul'turnaja interferencija kak komunikativnaja pomeha : Na materiale anglijskogo jazyka : avtoreferat dis. ... kandidata filologicheskikh nauk : spec. 10.02.04 «Germanskije jazyki» / P. V. Timachev. – Volgograd, 2005. – 20 s.
16. Chojbonova B. M. Vlijanie mezh#jazykovoј i vnutrijazykovoј interferencij na formirovanie oshibok v rechi obuchaemyh (po metodu aktivizacii vozmozhnostej lichnosti i kollektiva) / B. M. Chojbonova, O. V. Samarova // Vestnik BGU. – 2009. – №11.
17. Shovkovyi V. M. Metodychna systema navchannia davnohrets'koј movy maibutnikh filolohiv na zasadakh hermenevtychnoho pidkhodu : dysertatsiia ... d-ra ped. nauk : 13.00.02 / Viacheslav Mykolaiovych Shovkovyi. – K., 2010. - 604 s.
18. Shovkovyi V.M. Metodyka vykladannia klasychnykh mov. Pidruchnyk / V.M. Shovkovyi. — K.: Vadeks, 2012. — 224 s.

UDK:159.923

PSYCHOLOGIC-BIOGRAPHICAL METHOD WHEN INVESTIGATING A GIFTED PERSON'S CREATIVE POTENTIAL

ПСИХОБІОГРАФІЧНИЙ МЕТОД У ДОСЛІДЖЕННІ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Mishchykha L.P.

PhD in Psychology

*Department of General and Clinical Psychology
Precarpathian national Vasyl Stefanyk University
Taras Shevchenko, 57 Str.
Ivano-Frankivsk town, Ukraine, 76025*

Мищенко Л. П.

Доктор психологічних наук,

*кафедра загальної та клінічної психології,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника
вул. Тараса Шевченка, 57
м. Івано-Франківськ, Україна, 76025*

Abstract. The article raises the problem of psychological biography as a method of investigating a gifted person's creative potential. Based on the examples of Ye. O. Parton's and M. M. Amosov's life works, there was described the resource importance of a psychologic-biographical method in investigating establishment, realization and increasing of a person's creative potential during his/her yearly life periods.

Key words: biography, psychologic-biological method, a creative potential, a creative person, life period, life works.

Анотація. У статті піднімається проблема психобіографії як методу дослідження творчого потенціалу обдарованої особистості. На прикладах життєтворчості Є. О. Патона та М. М. Амосова показано ресурсність психобіографічного методу в дослідженні становлення, реалізації та нарощування творчого потенціалу особистості протягом вікових етапів її життя.

Ключові слова: біографія, психобіографічний метод, творчий потенціал, творча особистість, життєвий шлях, життєтворчість.

Постановка проблеми. Серед методів, що знаходяться у царині дослідницьких інтересів, вагоме місце займає психобіографічний метод. Він заснований на всебічному і глибокому вивченні біографій людей і, відповідно, уможлиблює процес глибинного пізнання генези становлення і розвитку творчої особистості цілісно, як носія внутрішнього світу, суб'єкта соціальної життєдіяльності, індивідуальності.

Йдеться про увиразнення психічної сутності в особистості митця, тобто про динаміку розвитку психіки від її первинних імпульсів через перетворення і розвиток. У такий спосіб – із взаємодії природи і долі, внутрішніх сил і зовнішніх факторів – з'ясовується психологічна позиція особистості, що сприяє специфічному вияву творчого обдарування, нерідко зумовлює тематику і проблематику творчості [2, с.65].

Міри дослідження полягає в тому, що в ньому показано ресурсність психобіографічного методу та його практичне застосування у психологічній науці для дослідження творчого потенціалу обдарованої особистості (у нашому дослідженні – на матеріалі життєтворчості С. О. Патона та М. М. Амосова).

Міра досліджуваності проблеми. Важливу роль у становленні психобіографії зіграли патографічні дослідження Ч. Ломброзо, П. Мебіуса (роботи про життя та діяльність І. В. Гете, Ж.-Ж. Руссо, А. Шопенгауера, Р. Шумана та ін.). Психобіографія першочергово виникла в рамках психоаналізу З. Фрейда, відтак перша робота у цій царині була описом особистості американського президента В. Вільсона. Тут слід відмітити праці З. Фрейда, що зробили помітний внесок у розвиток психобіографічного дослідження особистості, зокрема, патографічні дослідження життя та особистості Леонардо да Вінчі, Ф. Достоєвського та ін. Подібні дослідження проводились ученими в російській школі психоаналізу, а також засновником психоісторії Е. Еріксоном, який здійснив дослідження життя і творчості Франциска Ассизького, М. Ганді, М. Горького, М. Лютера та ін.

Вагомі наукові доробки біографічного методу належать Ш. Бюлер; до вищезазваної проблеми звертався Б. Г. Анан'єв, М. О. Рибніков, О. О. Бодальов, Л. О. Рудкевич, які виявили ресурсність методу у дослідженні потенціалу особистості. Н. А. Логінова використовує психобіографічний метод для дослідження й корекції особистості.

Значні напрацювання в цьому напрямку є й у представників української психологічної науки, зокрема О. І. Кульчицької, В. О. Моляко у форматі вивчення творчої обдарованості особистості; О. Л. Музики у дослідженні розвитку ціннісної свідомості творчо обдарованої особистості тощо.

Мета статті – розкрити можливості психобіографічного методу у дослідженні рушіїв розвитку творчого потенціалу обдарованої особистості.

Психобіографія (від грецьк. Psyche – душа и biographia – життєопис) – 1) метод психологічного аналізу конкретних особистостей та їхніх біографій; 2) відповідний жанр життєописів, що приділяють особливу увагу психічним факторам життя [8, с.388].

М. Г. Ярошевський неодноразово підкреслював, що «чисто психологічний підхід не продуктивний у дослідженні наукової творчості» (Цит. за: [1, с. 195]), що «має місце і стосовно художньої творчості» [Там само], позаяк В. Франкл зауважував, що «Особистість розкривається у своїй біографії. Вона відкриває себе, своє «такбуття», свою унікальну сутність тільки біографічному поясненню, не піддаючись прямому аналізу. Врешті-решт біографія – це не що інше, як пояснення особистості у часі» [7, с. 100]. У життєвому шляху об'єднуються біографічне й історичне. Відповідно вивчення

біографії дає можливість аналізувати творчу особистість не тільки як автора творчого продукту, а й як представника конкретної історичної епохи і суспільної системи, дозволяє здійснити комплексний підхід до проблеми, виявити не тільки статистичні, але й соціально-психологічні закономірності динаміки творчого процесу [1, с. 195]. Та й загалом психобіографічний метод характеризується високою екологічною валідністю, природністю, позаяк оперує життєвими показниками – даними, що взяті із природного плину життя. Такі структури особистості як талант, характер, світогляд, життєва філософія, індивідуальність в цілому не можуть бути зрозумілі без застосування психобіографічного методу.

Саме психобіографічний метод допомагає розкрити суб'єктний характер розвитку особистості, психологічні прояви і механізми життєдіяльності особистості як суб'єкта життя [3, с. 5].

Джерелами психобіографії слугують, в першу чергу особистісні дані, що збагачують дослідника інформацією, що йде безпосередньо від суб'єкта дослідження, зокрема: автобіографія, мемуари, щоденники, епістолярна спадщина автора (листування, переписка), опитувальники, інтерв'ю, бесіди.

Особливим пластом досліджень є метод вивчення продуктів діяльності автора, психоаналітичний зріз його творів (вивчення механізмів психологічного захисту, психологічний портрет героїв твору тощо). Дослідження продуктів діяльності може здійснюватися як описово, так й з використанням кількісно-якісних методів обробки та інтерпретації даних. Відтак виокремлюються основні періоди життя особистості, що видаються досліднику найбільш значущими у спектрі всього зазначеного дослідницького матеріалу. Цінним доповненням і привнесенням до психобіографічного матеріалу слугують свідчення очевидців (родина, друзі) становлення і розвитку суб'єкта, що так чи інакше зафіксували події особистого життя особистості або супутніх їй соціальних подій; кіно-, фото-, бібліо- аудіодокументи; сімейні архіви; переписка; публікації спогадів про відому людину; дані про місцепроживання, місце і характер професійної діяльності або дозвілля і т. д., особисті речі (одежа, знаряддя праці, предмети побуту, відзнаки, авторські книги тощо). Відтак даний матеріал розкриває більш глибоко не тільки психологічний портрет автора, його уподобання, потреби, особливості світосприйняття, але й особистісні властивості (симптомокомплекс рис). Матеріал, привнесений від сучасників автора доповнює в «ширину» психобіографічний зріз, тим самим розкриває коло не тільки близького спілкування, але й формат творчої взаємодії у руслі соціальних стосунків автора на рівні макросередовища. Відтак психобіографічні характеристики одночасно вказують, з одного боку, на властивості особистості, а з іншого – на особливості її життєвої програми, в якій проявляються характеристики суб'єкта життя.

Виходячи з головних концептуальних положень та напрацювань вітчизняної психологічної науки у напрямі дослідження ресурсності психобіографічного методу як процесу структуривання життєвого шляху творчої особистості робимо акцент на її свідомому виборі прижиттєвих творчих напрацювань, використовуючи напрацювання у царині психобіографічних досліджень, де відображено основні положення побудови біографічного аналізу, зокрема:

- 1) наявність констатації обдарованості особистості в тій чи іншій галузі діяльності;
- 2) виявлення принципово вагомих і значущих періодів у житті творчої особистості і встановлення конкретних зв'язків між цими періодами і творчими продуктами;
- 3) вивчення мікро- та макросередовища буття творчої особистості і їх впливу на творчу діяльність;



Рис. 1. Вікова динаміка творчої продуктивності Євгена Оскаровича Патона

4) виявлення творчого «кредо» (творчі плани, стратегії) конкретної людини, мисленнєвих пошуків, етичної й естетичної оцінки світу, моральних ідеалів та ін. – стратегії її творчості в цілому;

5) вивчення індивідуального стилю творчої діяльності (джерела, розвиток, форми і особливості прояву, реагування на різні ускладнені умови, бар'єри, перешкоди на шляху реалізації творчих замислів);

6) аналіз впливу творчості особистості на оточення (культура, сучасники, нащадки) [5, с.398-399].

Оскільки все актуальнішим стає питання про вищі рівні проявів творчої активності особистості, звернемо нашу увагу на «необхідність вивчати талант, оскільки саме на цьому рівні творчої діяльності, проявів обдарованості вищого порядку найбільш виразно можна вивчати творчу особистість, її творчий потенціал» [6, с. 20].

Поле нашого дослідницького інтересу склали персоналії талановитих особистостей – Євгена Патона та Миколи Амосова, які посіли чільне місце в когорті видатних українців і прожили тривале плідне творче життя. Ми розуміли, що для обґрунтування вихідних даних творчої активності особистості на завершальному етапі життя необхідно ретранслювати усі попередні її прижиттєві напрацювання, розпочинаючи з умов народження, розвитку та виховання – її сформованого «Я» (Я-концепції), поглядів і спрямувань та, відповідно, подальшу їх еволюцію у процесі розгортання онтогенезу.

Вищеподаний дослідницький пласт уможливив конструювання кривої динаміки творчої продуктивності обдарованої особистості протягом життя. Аналіз спадщини Євгена Оскаровича Патона [4, с.232] у форматі вікової динаміки його творчих здобутків (рис.1) переконливо показує творчу активність ученого протягом усього онтогенезу. Протягом свого великого трудового шляху, починаючи з ранньої та середньої дорослості, на яку припадають його славнозвісні «Залізні мости» та «Дерев'яні мости» і завершуючи пізньою дорослістю, учений перевидавав ці фундаментальні праці, істотно оновлюючи їх у процесі нових розробок та проектувань. Як учений-практик, займався системою розробок і проектувань дерев'яних і залізничних мостів, що лягло в основу виданих ним таблиць, атласів, проектів, розрахунків.

У період пізньої дорослості в поле його наукових розвідок потрапляє проблема електрозварювання (розрахунки і проектування

електрозварювання у промисловості, суднобудівництві, машинобудуванні тощо).

В останній період життя Є. О. Патон все більше уваги приділяє узагальненню досвіду у галузі напрацьованого, видаючи методичні матеріали, розробляє і накреслює перспективи розвитку вітчизняного автоматичного зварювання у форматі наукових статей.

Аналіз динаміки вікової продуктивності професійно-творчої діяльності Миколи Михайловича Амосова [4, с.243] (рис.2) показав, що у ранній та середній дорослості вчений більше уваги приділяв питанням, що стосувалися теоретико-прикладних розробок у медичній науці на предмет хірургічного лікування та реабілітації осіб з ураженням серцево-судинної системи. У пізньому онтогенезі роботи вченого носять більш емпіричний характер і відображають рефлексію досвіду хірурга у лікуванні хворих. Період пізньої дорослості репрезентує більш активне звернення М. М. Амосова до написання науково-популярної літератури з метою популяризації медичних знань населенню для профілактики і лікування недуг. У цей час він звертається й до автобіографічного матеріалу, ретроспективно окреслює власне професійне становлення. В результаті виважує і продукує роздуми-інтенції, що відображають внутрішню позицію автора не тільки в галузях медицини, кібернетики, інженерії, але й філософії, психології, педагогіки тощо. За рік до смерті (у віці 88 р.) М. Амосов завершує свою відому «Енциклопедію Амосова», довівши власну творчу спроможність у пізньому онтогенезі.

Аналіз життєвого шляху особистості дозволяє реконструювати значущі для особистості події та вибори, встановити причинно-наслідкові послідовності цих подій та прослідкувати подальший прогноз їх впливу на життя творчої особистості, позаяк сприяє конструюванню індивідуального профілю творчої особистості, уможлиблює виокремлення індивідуально-психологічних та власне особистісних рис, а також формулювання бачення основних детермінант реалізації творчого потенціалу особистості протягом онтогенезу і, зокрема, у пізній період її життя.

Звернення до психобіографічного методу на прикладах аналізу життєвого шляху Євгена Патона, Миколи Амосова розкриває не тільки хронологію подій та фактів з життя великих людей. За цими основними вузловими моментами біографій вищеназваних персоналій прихований весь процес становлення і розвитку творчого по-

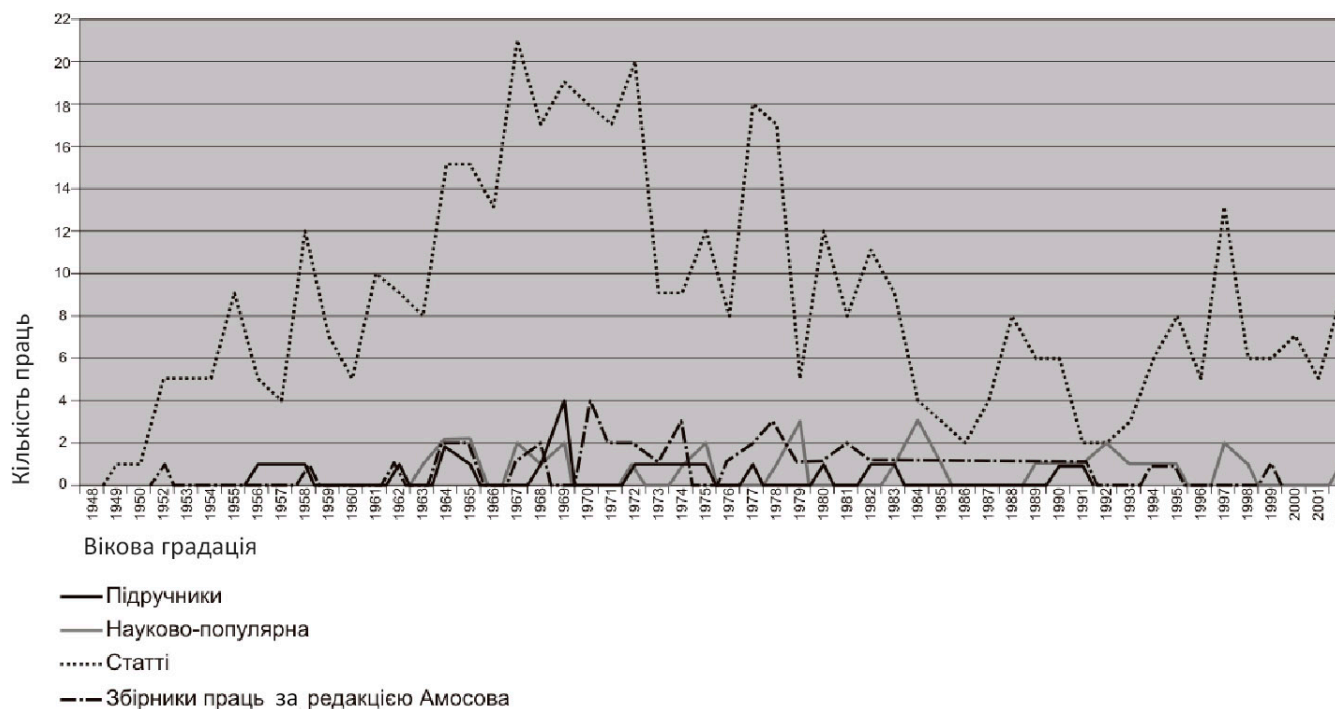


Рис. 2. Вікова динаміка творчої продуктивності Миколи Михайловича Амосова

тенціалу геніального інженера; лікаря – засновника наукової школи кардіохірургів України.

Висновки. Психобіографічний метод, будучи діагностичним засобом дослідження життя особистості, містить у собі й великий практичний потенціал. Спрямований на виявлення суб'єктивної картини життя, психобіографічний метод допомагає, з одного боку, суб'єкту відрефлексувати основні події свого життя, переосмисли-

ти власні вчинки та дії з метою «програмування» подальших життєвих стратегій та тактик більш усвідомлено. З другого боку, дає можливість досліднику прослідкувати становлення основних вузлових «подій» життя видатної особистості, привнесень суб'єкта дослідження та зв'язок його біографічних даних з творчими напрацюваннями.

Literatura:

1. Bodalev A. A. *Kak stanoviyatsya bol'shimi i Vydayushchimysya?* / A. A. Bodalev, L. A. Rudkevich. – M.: Izd-vo In-ta psihoterapii, 2003. – 287 s.
2. Zborovskaya N. V. *Psihoanaliz i literaturovedenie: [posobie]* / V. Zborovskaya. – M.: Akademvidav, 2003. – 390 s.
3. Loginova N. A. *Psihobiograficheskiy metod issledovaniya i korrektsii lichnosti: uch. posobie* / N. A. Loginova. – Almaty: Kazah. un-t, 2001. – 172 s.
4. Mishchiha L.P. *Tvorcheskiy potencial lichnosti v period pozdnej vzroslosti: monografiya* / Mishchiha L.P. - Ivano-Frankovsk, Misto NV, 2014. – 400 s.
5. Molyako V. A. *Psihologicheskij analiz tvorcheskogo potenciala M. A. Vrubelya* / V. A. Molyako // *Psihologiya tvorchestva shkola YA. A. Ponomareva / pod red. D. V. Ushakova.* – M.: Izd-vo In-ta psihologii RAN, 2006. – 624 s. (Nauchnye shkoly IP RAN). – S. 394-407.
6. Molyako A. *Tvorcheskiy potencial cheloveka kak psihologicheskaya problema* / V. A. Molyako // *Sposobnosti, tvorchestvo, odarennost': teoriya, metodika, rezul'taty issledovaniy / pod red. A. Molyako, A. L. Muzyka.* – ZHitomir: Izd-vo OOO «Ruta», 2006. – S. 13-31.
7. Frankl V. *Chelovek v poiskah smysla [Sbornik]* / V. Frankl. - M.: Progress, 1990. – 368 s.
8. SHapar V.B. *Sovremennyy tolkovyy psihologicheskij slovar'* / V. B. SHapar. – H.: Prapor, 2007. – 640 s.

Література:

1. Зборовська Н. В. *Психоаналіз і літературознавство: [посібник]* / Н. В. Зборовська. – К. : Академвидав, 2003. – 390 с.
2. Логинова Н. А. *Психобіографічний метод дослідження і корекції особистості: уч. посібник* / Н. А. Логинова. – Алмати: Казах. ун-т, 2001. – 172 с
3. Міщиха Л.П. *Творчий потенціал особистості у період пізньої дорослості: монографія* / Міщиха Л.П. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. – 400с.
4. Моляко В. А. *Психологічний аналіз творчого потенціала М. А. Врубеля* / В. А. Моляко // *Психологія творчества: школа*

- Я. А. Пономарева / под ред. Д. В. Ушакова. – М. : Изд-во Ин-та психологии РАН, 2006. – 624 с. (Научные школы ИП РАН). – С. 394–407.
5. Моляко В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема / В. А. Моляко // *Здібності, творчість, обдарованість : теорія, методика, результати досліджень* / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музика. – Житомир : Вид-во ПП «Рута», 2006. – С. 13–31.
6. Франкл В. *Человек в поисках смысла* [Сборник] / В. Франкл. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.
7. Шапар В. Б. *Сучасний тлумачний психологічний словник* / В. Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2007. – 640 с.

References:

1. Zborovs'ka N. V. *Psihoanaliz i literaturoznavstvo: [posibnik]* / N. V. Zborovs'ka. – K. : Akademvidav, 2003. – 390 s.
2. Loginova N. A. *Psihobiograficheskiy metod issledovaniya i korrekcii lichnosti : uch. posobie* / N. A. Loginova. – Almaty : Kazah. un-t, 2001. – 172 s.
3. Mishchiha L.P. *Tvorchiy potencial osobistosti u period pizn'oi doroslости: monografiya* / Mishchiha L.P. – Ivano-Frankivs'k: Misto NV, 2014. – 400s.
4. Molyako V. A. *Psihologicheskij analiz tvorcheskogo potenciala* M. A. Vrubelya / V. A. Molyako // *Psihologiya tvorchestva : shkola YA*. A. Ponomareva / pod red. D. V. Ushakova. – M. : Izd-vo In-ta psihologii RAN, 2006. – 624 s. (Nauchnye shkoly IP RAN). – S. 394–407.
5. Molyako V. O. *Tvorchiy potencial lyudini yak psihologichna problema* / V. A. Molyako // *Zdibnosti, tvorchist', obdarovanist' : teoriya, metoda, rezul'tati doslidzhen'* / za red. V. O. Molyako, O. L. Muzika. – Zhitomir : Vid-vo PP «Ruta», 2006. – S. 13–31.
6. Frankl V. *Chelovek v poiskah smysla* [Sbornik] / V. Frankl. – M. : Progress, 1990. – 368 s.
7. SHapar V. B. *Suchasnij tлумachnij psihologichnij slovník* / V. B. SHapar. – H. : Prapor, 2007. – 640 s.

УДК 159.922.73:616-056.87-053.6

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF COMMUNICATIVE SKILLS IN ADOLESCENCE

ПСИХОБІОГРАФІЧНИЙ МЕТОД У ДОСЛІДЖЕННІ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Tymofieva M. P.

*Department of Psychology and Sociology
Higher State Educational Institution of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”
Chernivtsi, 3, Geroiv Maidanu Street*

Pavliuk O. I.

*Department of Psychology and Sociology
Higher State Educational Institution of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”
Chernivtsi, 3, Geroiv Maidanu Street*

Abstract. The intimate-personal communication of individual in adolescence is analyzed in the article. The author argues that the problem of communication is one of the central problems of personality psychology, and communication is the leading activity, during which there is a complete personal development of teenager. Only in contact with adults and coevals adolescent sees himself sideways, compares his possibilities, experiences different social roles, forms and perfects himself. Most often there are deviations in adolescents because of tense situations in the social environment. Teenagers begin to be alienated, aggressive, violent. Effective solution of this problem is based in revealing of causes of deviant behavior, psychological analysis of personality that prevent the formation and development of interpersonal communication in adolescent.

Keywords: communication, adolescence, social and personal affirmation, styles of communicative activity, dominance, incontinence, emotional maturity, poise, emotional barriers, surrounding, social environment, dialogue.

Topicality. Communication plays a vital role in human life. The involvement of the individual in social relations stipulates the thesis of the primary role of social dialogue in this process. Due to the huge defining role of communication in development and formation of personality in domestic science in recent years was a keen interest in its study. This interest in turn led to a large number of approaches to communication

in the field of philosophy, sociology, social psychology.

The results of the theoretical analysis of the problem. The problem of communication as one of the central problems of personality psychology was studied in the works of various domestic and foreign psychologists. In particular, B. Ananiev and I. Kon give the definition of communication as one of the varieties of individual human activity, L.

Vygotsky and S. Rubinstein – as the exchange of thoughts, feelings and experiences. To specific social forms of information communication, it was belonged by A. Ursul and L. Reznikov. Such scholars as B. Lomov, V. Znakov and A. Rean characterize the communication as a specific form of human needs in another person in living contact.

The problem of psychological characteristics of communication in adolescence is reflected in the works of such psychologists as V. Polishchuk O. Bodaliyova, S. Vasyura, M. Voloshyna, I. Dubrovina, I. Cohn and others. The researches of O. Rean, L. Buyeva, A. Zolotnyakova, Y. Kolomyynskyi are dedicated to the study of the phenomenon of human communication, including communication of adolescents.

Communication is the thing everyone is eager when there is an exchange of knowledge, information, emotions, experiences, skills, attitude to someone or something that is perceived as important, meaningful, valuable by partners and interlocutors, and namely the exchange of emotional and spiritual values. But in psychological and pedagogical literature, special attention is paid to communication in adolescence.

It is not easy to establish a proper relationship with a teenager. Because of a so-called revolution in his age he undergoes many changes in his own development, both physical and mental, so he feels discomfort. The teenager is still quite immature personality and can not immediately adapt to the new changes in his life, that is why faces with obstacles in relationships with other people.

It is known that teenagers are fickle in their interests, so can easily change their views on the particular case. This is particularly manifested in relationships with peers. In many situations, the teenager is behaving according to the norms accepted in a certain environment.

Peers can give impetus to the emergence of interest in an area that had not previously attracted his attention. However, communication with peers can carry destructive character as well, extinguish any interest in previously attracted, fascinated. Sometimes the teen can get into the collective, which does not accept his views. In this group adolescent will not able to satisfy his need to communicate, to find friends to share values. It may become the cause of his frustration, isolation and so on.

Adolescence is a period when the child learns to talk, and according to how much he is communicative, depend on his relations with others. In this regard, there are three different individual styles of communicative activity.

Teenagers with individual style of communicative activity tend to communicate, are more easily acquainted with others, there are have no difficulties to them to speak to lots of people. They are determined by initiative in an introduction to people, their connections are characterized by wide range. But their communication is unstable, bonds are short-term. This style is characterized by people seeking to intense mental and physical work with high efficiency, who easy switch from one activity to another. They are not sensitive to impairment in communication, and are self-confident people. They are characterized by energy, dominance, determination, toughness, straightforwardness, intemperance. This style is called "hard – surfaced" style [3].

Teenagers who are exposed to second style of communication activities include a high demand to share their thoughts and experiences with other people, the variety of external expression of emotions in communication: changes in facial expressions, pantomime, tone of voice. They seek the deep relationships with partners in communication and are identified by frankness, tendency to diversity in purposeful activity and social contact. They are characterized by freedom and smoothness of speech and speed of perception of a foreign language. These teenagers remain calm and confidence in the performance of

any business. They expressed the need to trust and recognition from others, the desire for close cooperation, have high educational status in the class. This is "soft – trusting" style of communication activity.

The third style communicative activity is inherent to young persons, who covered by not wide range of ties, emotional maturity, ability to control their emotions and balance. They are conservative, do not like the changes. During the interpersonal interaction they show modesty, the tendency to take other people's responsibilities, altruism, sustainability and permanence of relations by the same people. This is the "selective–sustainable style" [3].

Individual style of communication activity is a complicated, complex derivation, including interpersonal interaction and operational and dynamic characteristics aimed at establishing social ties, building stable mutual relations, active adjustment to the social environment.

There are noted two opposing trends in adolescence communication: the expansion of its scope, on the one hand, and increasing individualization - the other. First is seen in the increase of time spent on it, a substantial increase in the social space, expanding the geography of communication, and finally, a special phenomenon, known as "expectation of communication" and appears in the search for it, in constant readiness for contacts.

Regarding the second trend – the individualization of relationships – a strict delineation of the relationship with the surrounding nature characterizes it, high selectivity in friendly preferences, sometimes maximum demands on communication in the dyad. [1, p. 49].

All researchers of psychology of adolescence and youth, somehow, agree to recognize the enormous importance that has for teenagers the communication with peers. Relations with fellow teens at the center of life, largely define other aspects of their behavior and activities.

Teenagers can not control their emotions, find a way out of difficult situations. When there are long-term conflicts in teenagers surrounding and negative emotions that overwhelmed still immature and sensitive child, some nervous abuse or, a nervous breakdown, which can very negatively affect adolescent identity formation may be formed. As a result, parochialism, passivity emerges, teen feels worthless, creates a barrier to adapt to the new range of people in a foreign surrounding. And as the conflicts are inevitable the younger generation should be convinced that there are many means of defending their point of view without using bad words and emotional explosions.

Conflicts in the group may appear in different way They can be expressed in active or passive form. In general they can be classified:

- Hidden states of dissatisfaction – a stable internal inconsistency with actions, decisions at formal compliance, indifference, arrogance, self-isolation from the team;
- Open collision – a dramatic expression of disagreement as a dispute, strife, rebellion, fighting, disagreement to perform the task, various forms of disobedience, aggression, affective actions;
- Passive protest – a deliberate departure in fantasy world, a world of distorted images, conscious localization of unattractive moments in a conflict situation, exaggeration of the images, which are able to reduce or suppress feelings of anxiety, inner tension because of emotional conflict.

Teen communication with adults also play an important role. In dealing with older people teenager learns socially important assessment criteria, goals and motives, methods of analysis of reality and ways of action. In this teenager is positioned in a junior state, is conquered, and it is not always conducive to the assimilation of moral and ethical standards.

After the emergence the feeling of adulthood in adolescent, he

tends to look like an adult, have the rights and opportunities. It is characterized by imitation of adult, so in joint activities the grownup has the possibilities to influence on the formation of adolescent's personality, his maturation.

Communication with parents, teachers and other adults is influenced by a sense of adulthood that emerges. Teens begin to make resistance regarding the adults' demands, that had previously been accomplishing and more actively defend their right for independence, which is identified in their understanding of adulthood. They painfully react to real or imaginary limits of their rights, seek to limit the claims of adults in respect to themselves [7, p. 21].

Despite the outward opposition, manifested in relation to an adult, a teenager feels the need of support. Especially favorable is the situation when adult is acting as a friend. In this case, the adult can facilitate the adolescent search for his place in the system of new interactions to help assess his abilities and opportunities to get better to know oneself. Joint activities, common free time spending helps adolescent to learn anew adults, who cooperate with him. This creates deeper emotional and spiritual contacts that support adolescent during his life. It is very important to adults to find a form of debugging and maintaining the contacts with teenagers because of their vulnerability. The teenager feels the need to share his experiences, talk about the events of his life, but he is very difficult to start a close communication [2, p. 17].

So intimate personal communication in adolescence is the leading activity, during which the full development of the individual young person is made. Only in contact with adults and peers teenagers realize himself on the side, compares their possibilities, experimenting with dif-

ferent social roles, creates and perfects themselves.

Despite the important role of communication of teenagers with adults, yet typical of these relations is the existence of conflicts, manifestations of rudeness, stubbornness, aggression. This is because the teenager feels oneself like adult and requires an appropriate attitude towards oneself. And adults still continues to treat with adolescent as a child. Subject to change adult's attitudes to the teenager, the situation can return to normal and their communication will be productive.

If during the communication with adults teenager learns socially important assessment criteria, goals and motives of behavior, methods of analysis of reality and ways of action, communication with peers is a kind of probation of oneself in the personal, including specific moral issues. In dealing with adults teenager is always in a position of junior. Only in relationships and communication with their surrounding adolescents are equal, and performing the role of organizer and performer, friend and rival, associate, someone who keeps secrets and trust others.

The desire of teenager to assert oneself is essentially progressive trend of development, and educational task is to give him valuable in terms of our society direction. The main demand of every child is to take the rightful place in the relationship with others, the appearance of desire to be accepted and recognized in the surrounding of teenagers is essential. The neglect attitude of adults to the most important needs of teenagers only exacerbates the conflict situation. That's why communication of adolescents should be considered as an important psychological condition for their personal development. Failures in communication lead to internal discomfort, which can not be compensated by any strong objective indications in other spheres of their life and work.

References:

1. Bulka N. I. *Resursy sotsialnoho intelektu: adaptyvnysh, komunikatyvnysh, kreatyvnysh / N.I. Bulka // Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota. – 2004. – # 6. – S. 43-53*
2. Lutsenko I. *Dytyna i doroslyi: vchymosia spilkuvatys: Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti / I. Lutsenko // Doshkilne vykhovannia. - 2008. - # 5. - S. 16-17.* Masgutova S. K. *Psihologicheskaya pomoshch' detyam v ehkstremaal'noj situacii Masgutova S. K. // Aktivnye metody v rabote shkol'nogo psihologa: Sbornik nauchnyh trudov / Redkol.: I. V. Dubrovina (otv. red.), E. E. Danilova, A. M. Prihozhan, N. N. Tolstyh; Akad. ped. nauk SSSR, Nauch.-issled. in-t obshch. i ped. psihol. – M.: Izd-vo APN SSSR, 1990. – S. 135-140.*
3. Polishchuk V. M. *Vikovi kryzy v pidlitkovomu i yunatskomu vitsi: bazovi symptomokompleksy: monohrafiia / V. M. Polishchuk. - Sumy : Universytetska knyha, 2012. - 478 s.* Rean A. A. *Akmeologiya lichnosti / A. A. Rean // Psihologicheskij zhurnal. – 2000. – T. 21. – № 3. – S. 45-64.*
4. Rubinshtejn S. L. *Chelovek i mir / S. L. Rubinshtejn // Problemy obshchej psihologii. – M., 1973. – S. 32-41.*
5. Slyzhuk O. *Rol i znachennia problemnosti u formuvanni komunikatyvnykh umin uchniv / O. A. Slyzhuk // Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli : naukovo-metodychnyi zhurnal. - 2009. – # 2. – S. 18-23.*

THE PECULIARITIES OF FORMATION OF COMMUNICATION SKILLS IN ADOLESCENTS WITH DISABILITIES

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ ПОДРОСТКОВ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ ЗДОРОВЬЯ

Popova (Smolik) S. Y.

*candidate of psychological sciences (phd),
docent diploma, vak (higher attestation commission)
Associate Professor of Social Pedagogy
and Psychology
Moscow State Pedagogical University*

Попова (Смолик) С.Ю.

*кандидат психологических наук, доцент
доцент кафедры социальной педагогики и
психологии
Московский педагогический государственный
университет*

Efimkina E.A.

*Moscow City Psychological-Pedagogical University
(MCPPU)
department of extreme psychology
Moscow, Russia*

Ефимкина Е.А.

*магистрант 1 курса
Московский городской психолого-педагогического
университет факультет экстремальной
психологии г.Москва, РФ*

Abstract. The article deals with of formation of communication skills in adolescents with disabilities and analyses depending on their disease. The study demonstrated the impossibility of a comprehensive solution of problems of formation of communication skills by any of the considered methods. Thus there is a certain the necessity of creating a new method or a compilation of existing technologies.

Keywords: communication, communication skills, adolescents, people with disabilities, training, communication, correction, consultation, communication barriers, socialization, tutor support, coaching, adolescents with disabilities, self-esteem, autism, speech defects, society, survey, cerebral palsy, hyper.

В статье рассматриваются виды формирования коммуникативных навыков у подростков с ограниченными возможностями здоровья. Были проанализированы основные проблемы коммуникации у подростков с ОВЗ в зависимости от заболевания, а также возможные негативные последствия возникающих проблем. В результате исследования была доказана невозможность всестороннего решения проблем формирования коммуникативных навыков любым из выделенных способов. Таким образом существует необходимость создания нового способа или компиляции уже имеющихся технологий.

Ключевые слова: коммуникация, коммуникативные навыки, подростки, инвалиды, тренинг, общение, коррекция, консультация, коммуникативный барьер, тьютер, социализация, тьютерское сопровождение, коучинг, подростки с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ), самооценка, аутизм, дефекты речи, социум, опрос, детский церебральный паралич, гиперопека.

В настоящее время существует проблема низких коммуникативных навыков подростков, в частности категории людей с ограниченными возможностями здоровья.

По данным статистики в Российской Федерации за последние пять лет число детей-инвалидов увеличилось на 10%. Кроме этого ежегодно происходит возрастание числа подростков, находящихся на домашнем обучении по состоянию здоровья [1].

Формирование поведения, психики индивида, социализация и становление личности не возможно без коммуникации. Благодаря данному процессу происходит обмен информацией, перенимаются опыт и знания, усваиваются социальные нормы.

Существует несколько точек зрения на соотношение понятий «общение» и «коммуникация». В качестве рабочей нами была выбрана позиция, выработанная в психологии общения, где процесс коммуникации соответствует процессу общения.

В научную литературу термин коммуникации был введен Американским социологом Ч.Х. Кулн в 1909 году. Он определил коммуникацию как средство актуализации человеческой мысли [2, с. 26]. В психологии проблема общения начала рассматриваться в начале 20 века В.М. Бехтеревым. Изучение данного феномена

было продолжено В.И. Мясищевым, А.Ф. Лазурским и Б.Г. Афанасьевым. Б.Д. Парыгин начал рассматривать общение как предмет социальной психологии. Влияние общения на развитие индивида рассматривалось Л.С. Выготским [4, с. 13-15].

Целью нашего исследования является изучение особенностей развития и выявление возможных способов формирования коммуникативных навыков у подростков с ограниченными возможностями здоровья.

Исследование основывается на анализе научной литературы и проведение опроса среди подростков.

Говоря о проблемах развития навыков коммуникации подростков с ограниченными возможностями здоровья, в первую очередь мы вспоминаем о нарушениях слухового, речевого и понятийного аппаратов (глухонемые, дети с дефектами речи, ДЦП, аутизм и другие). Однако не только данная группа детей имеет проблемы в общении.

Подростки, страдающие хроническими заболеваниями, часто болеющие, больше времени проводят дома, редко появляясь в обществе. Круг общения таких детей существенно меньше, чем у здоровых. В основном он состоит из родителей, родственников и,

редко, близких друзей.

Отсюда происходит сужение возможных ситуаций взаимодействия с другими людьми, уменьшается возможность передачи знаний и опыта, не происходит развитие коммуникативных навыков, необходимых для дальнейшей социализации.

Помимо уменьшения социальных связей подростки с ограниченными возможностями здоровья имеют и другие сложности, в частности:

- чрезмерная опека со стороны родителей или, напротив, игнорирование специфических нужд ребенка в семье;
- неадекватная оценка со стороны сверстников;
- заниженная самооценка;
- слабая ориентация в возможности реализации в социуме и пр.

Это может привести к проблемам, которые подростки не могут решить самостоятельно, без вмешательства специалиста.

Во-первых, появление новообразований в личности, мешающих установлению социальных контактов, таких как эгоцентризм, стеснительность, замкнутость, страх перед общением, конфликтность, агрессивность.

Во-вторых, развитие коммуникативных барьеров, которые могут проявляться как у самих подростков, с ограниченными возможностями здоровья, так и у взаимодействующих с ними людей.

Используя термин "коммуникативный барьер", мы под ним понимаем препятствие, возникающее на основе внешних или внутренних факторов, которые мешают взаимодействию между субъектами [4].

В-третьих, отсутствие желания взаимодействовать с другими людьми, непонимание или боязнь необходимости социальных контактов.

Данные проблемы могут привести к негативным последствиям в процессе взросления, успешной профессиональной и личностной реализации, дальнейшего взаимодействия с людьми. К таким последствиям можно отнести:

- утрата коммуникативных навыков;
- выход из группы;
- сложности в обучении и работе;
- отсутствие значимых близких вне семьи;
- непонимание своей роли в социуме;
- проявление неадекватной самооценки;
- неадекватное поведение;
- уход в субкультуры и контркультуры;
- витальное и суицидальное поведение [3, с. 119].

Таким образом, мы видим необходимость поиска путей решения выше обозначенной проблемы именно в подростковом возрасте.

В психологической практике существуют разнообразные способы развития коммуникативных навыков. Рассмотрим наиболее популярные.

Тренинг - форма получения навыков, знаний, включающих в себя теоретический блок и практическую отработку навыков в игровой форме. Данный способ подразумевает как индивидуальное действие, так и групповое взаимодействие и основывается на ролевых играх, решении поставленных тренером задач.

Психологическая консультация - это один из способов психологической поддержки, в процессе которого оказывается помощь в разрешении проблемной ситуации [6]. Преимуществом консультирования является то, что сам человек, желающий разрешить проблему, находит выход из ситуации самостоятельно, при помощи

информации, полученной от психолога. В случае с формированием коммуникативных навыков, подросток вместе с психологом разрабатывает план действий, который он в дальнейшем будет самостоятельно реализовывать.

Психологическая коррекция - вид психологической поддержки, главной целью которого является формирование отсутствующих и необходимых для развития и успешной социализации навыков [6]. Психологическая коррекция воздействует на те или иные структуры психики для обеспечения полноценного функционирования личности. Так данный способ направлен не на развитие навыков, а на личностные изменения тех черт, которые мешают успешному формированию коммуникативной компетенции.

В процессе формирования коммуникативных навыков подростков с ограниченными возможностями здоровья, необходимо учитывать причины возникновения данного рода проблем, состояние здоровья ребенка (как физического, так и психического), а также те личностные качества, которые мешают ему раскрыться в процессе взаимодействия.

Каждый из перечисленных выше способов формирования коммуникативных навыков при работе с подростками, у которых наблюдаются проблемы в здоровье, требует определенного подхода.

Так, в тренинговой форме необходимо следить за тем, как себя чувствуют участники, все ли включены в работу, наблюдается ли интерес к тому, что происходит во время тренинга.

При консультации необходимо добиться доверия со стороны подростков и учитывать то, что они могут неохотно взаимодействовать с психологом, в связи с замкнутостью и личными страхами, или же неадекватно реагировать на слова и действия.

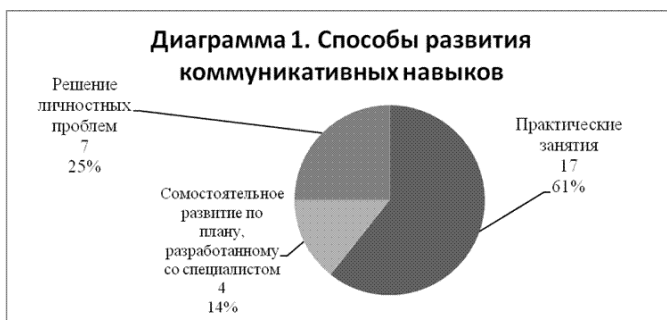
Коррекция требует учет совокупности всех черт личности, которые могут оказывать негативное влияние на процесс коммуникации, причин возникновения проблем в общении и особенностей развития.

Каждая из перечисленных форм развития коммуникативных навыков имеет свои преимущества и недостатки. В зависимости от состояния самого подростка каждый из методов будет более или менее эффективен.

Для определения наиболее эффективного способа по мнению подростков с ограниченными возможностями здоровья, нами был проведен опрос в школах г. Балашихи Московской области, в котором приняло участие 28 респондентов в возрасте от 11 до 15 лет: дети-инвалиды и подростки, находящиеся на домашнем обучении.

Из числа опрошенных, около 60% (16 респондентов) подтвердили, что имеют проблемы в коммуникации с другими детьми и хотели бы развить в себе несформированные навыки.

На вопрос: «Что вам может помочь в развитии коммуникативных навыков?», больше половины участников опроса ответили, что "практические занятия" - 60,7% (17 респондентов). Полученные результаты представлены на диаграмме 1.



На вопрос: «Может ли выбранный вами способ полностью решить проблемы в сфере коммуникации?», 95,7% (24 респондента) ответили, что «нет» и только 14,3% - «да».

Основной причиной данных результатов могло послужить то, что сами участники опроса понимают невозможность охвата одним из способов всех сторон существующих проблем в коммуникации у подростков.

Анализируя имеющиеся и распространенные формы работы с подростками с ограниченными возможностями здоровья, мы искали мало используемые методы психологической поддержки, включающие в себя основные преимущества, рассмотренных выше способов.

По нашему мнению, одним из таких возможных методов, а точнее формы работы, может являться коучинг, объединяющий в себе как психологическое консультирование, так и трениговую форму. Работа с коучем предполагает достижение определенной цели, новых позитивно сформулированных результатов в жизни и работе. Коучинг способен стимулировать самообучение, чтобы в процессе деятельности человек смог сам находить и получать необходимые знания. Суть подхода заключена в раскрытии спящего внутреннего потенциала, и приведении в действие системы мотивации каждого отдельно взятого человека. Важно, что коучинг фокусируется на будущих возможностях личности.

Также, в качестве эффективной формы работы с подростками, имеющих особенности здоровья, мы рассматриваем тьютор-

ское сопровождение. Тьюторское сопровождение заключается в организации такого образовательного движения, которое строится на постоянном рефлексивном соотнесении его достижений (настоящего и прошлого) с интересами и устремлениями (образом будущего). Тьютор создаёт избыточную образовательную среду, насыщенную множеством предложений, которые потенциально могут быть интересны обучаемому, затем он сопровождает так называемую «навигацию» его движение в этом пространстве предложений, обсуждая при этом различные стратегии [5].

В заключение подведем некоторые итоги.

1. Коммуникация играет значительную роль в развитии и социализации человека.
2. Существуют значительные проблемы в формировании коммуникативных навыков у подростков с ограниченными возможностями здоровья.
3. Несформированность коммуникативных навыков могут привести к существенным проблемам в дальнейшей жизни подростков.
4. Выделим три основных способа формирования коммуникативных навыков, чаще всего используемых в практике, каждый из которых имеет свои особенности, преимущества и недостатки: тренинги, психологическая коррекция и консультация.
5. Подростки, принявшие участие в исследовании, лучшим способом развития коммуникативных навыков считают трениговую форму.
6. Дополнительными возможными формами работы, используемые для развития коммуникативных навыков подростков с ограниченными возможностями здоровья, авторы статьи считают коучинг и тьюторское сопровождение.

Мы видим, что исследование проблемы развития коммуникации у подростков с ограниченными возможностями здоровья и создание эффективного способа формирования коммуникативных навыков необходимо продолжать и компилировать уже имеющиеся формы, способы, технологии.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Положение инвалидов. Федеральная служба государственной статистики [Электронный ресурс] // URL: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/population/disabilities/ (дата обращения: 06.11.2015).
2. Видулова Л.Г. Шарунов А.И. Основы теории коммуникации: практикум - М.: АСТ МОСКВА: Восток-Запад, 2008. - 316 с.
3. Ефимкина Е.А. Проблемы и последствия несформированности коммуникативных навыков у детей и подростков с ограниченными возможностями здоровья // Научное периодическое издание «IN SITU» №3(3)/2015. - С. 118-120
4. Конечкая В. Социология коммуникации [Электронный ресурс] // URL: www.guner.info/bibliotek_buks.php. (дата обращения: 27.09.2015)
5. Организация тьюторского сопровождения в образовательном учреждении: содержание, нормирование и стандартизация деятельности тьютора: Материалы Всероссийского научно-методического семинара «Стандарты деятельности тьютора: теория и практика», Москва, 18-19 мая. Науч. ред. Т.М.Ковалёва; отв. ред. А.А. Тёров, О.Ю.Жулина.-М.: АПКППРО, 2009.
6. Психологическое консультирование и психологическая коррекция [Электронный ресурс] // URL: http://studme.org/1584072013156/psihologiya/psihologicheskoe_konsultirovanie_i_psihologicheskaya_korreksiya (дата обращения 06.11.2015).

References:

1. Polozhenie invalidov. Federal'naya sluzhba gosudarstvennoj statistiki [EHlektronnyj resurs] // URL: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/population/disabilities/ (data obrashcheniya: 06.11.2015).
2. Vikulova L.G. SHarunov A.I. Osnovy teorii kommunikacii: praktikum - M.: AST MOSKVA: Vostok-Zapad, 2008. - 316 s.
3. Efimkina E.A. Problemy i posledstviya nesformirovannosti kommunikativnykh navykov u detej i podrostkov s ogranichennymi vozmozhnostyami zdorov'ya // Nauchnoe periodicheskoe izdanie «IN SITU» №3(3)/2015. - S. 118-120
4. Koneckaya V. Sociologiya kommunikacii [EHlektronnyj resurs] // URL: www.guner.info/bibliotek_buks.php. (data obrashcheniya:

27.09.2015)

5. Organizaciya t'yutorskogo soprovozhdeniya v obrazovatel'nom uchrezhdenii: sodержanie, normirovanie i standartizaciya deyatel'nosti t'yutora: Materialy Vserossijskogo nauchno-metodicheskogo seminarа «Standarty deyatel'nosti t'yutora: teoriya i praktika», Moskva, 18-19 maya. Nauch. red. T.M.Kovalyova; otv. red. A.A. Tyorov, O.YU.Zhilina.-M.:APKiPPRO,2009.

6. Psihologicheskoe konsul'tirovanie i psihologicheskaya korrekciya [Elektronnyj resurs] //URL:http://studme.org/1584072013156/psihologiya/psihologicheskoe_konsultirovanie_i_psihologicheskaya_korrektsiya (data obrashcheniya 06.11.2015).

УДК 364.4-053.9

THEORETICAL ASPECTS OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS EXPERIENCING LONELINESS ELDERLY

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Raevskaya Y.N.

Ph.D. in Psychology,

Senior Lecturer Department of Social Pedagogy and social work KPNU Ivan Ohienko

E-mail: raevskaya@mail.ru

Раєвська Я.М.

кандидат психологічних наук,

ст. викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи

Кам'янець-Подільського Національного університету імені Івана Огієнка

E-mail: raevskaya@mail.ru

The article analyzes the process of aging in the context of domestic and foreign research literature; essence, kinds of loneliness and its causes; The influence of motivating, emotional and intellectual spheres of the socio-psychological state of the elderly; found that loneliness depends on how the person relates to himself, that is, from her self-esteem; outlines the objectives of social and psychological assistance to the elderly.

Keywords: elderly, aging, social gerontology, loneliness, loneliness outer, inner loneliness, intimate loneliness, social and psychological state of the elderly.

В статті проаналізовано процес старіння в контексті дослідження зарубіжної і вітчизняної літератури; розкрито сутність, види самотності та причини її виникнення; розглянуто вплив спонукальної, емоційної та інтелектуальної сфер життя на соціально-психологічний стан людей похилого віку; встановлено, що самотність залежить від того, як людина відноситься до себе, тобто від її самооцінки; окреслено завдання соціально-психологічної допомоги людям похилого віку.

Ключові слова: люди похилого віку, процес старіння, соціальна геронтологія, самотність, зовнішня самотність, внутрішня самотність, інтимна самотність, соціально-психологічний стан людей похилого віку.

Постановка проблеми. Сучасний стан в Україні характеризується не тільки складною економічною і політичною ситуацією, але й своєрідним руйнуванням надій і сподівань великої частини населення. В першу чергу, це стосується людей похилого віку, які, набувши статусу пенсіонера, лише частково можуть брати участь у житті суспільства. Важливо й те, що в специфічних умовах старше покоління у зв'язку з переглядом усіх цінностей і досягнень доперебудовного періоду часто відчують почуття глибокої образи й розчарування: все їхнє життя і робота, присвячені праці на користь суспільства, нерідко визнаються безкорисними, непотрібними. Слід відмітити, що економічна ситуація в Україні така, що обставини спонукають людей похилого віку активізувати свою позицію, продовжувати роботу і після пенсійного віку.

Процес старіння населення проходить на фоні зміни способу життя похилих людей, що супроводжується формуванням нових установок у суспільній свідомості. Значна зміна світогляду і соціального оточення порушує ідентичність літніх людей, дестабілізує їх психічний стан, знижує рівень соціально-

психологічної адаптації. Зокрема, збільшення чисельності людей похилого віку й ранній вихід на пенсію сприяли тому, що старість стала сприйматися як соціальна проблема.

У сучасних умовах дуже важливо, щоб суспільство, враховуючи всі економічні, політичні і демографічні фактори, сприяло продовженню активної трудової діяльності людей похилого віку. Проблема полягає в тому, щоб зробити життя людини похилого віку гідним, насиченим діяльністю і радістю, щоб позбавити її від почуття самотності, відчуженості, заповнити дефіцит спілкування і, зрозуміло, забезпечити задоволення її потреб у соціальному і медичному обслуговуванні.

Цінність соціального розуміння самотності полягає в акцентуванні уваги на важливості даного феномена для людини як члена суспільства. Небезпека розуміння самотності тільки як індивідуального феномена полягає в тому, що не враховується безліч динамічних чинників, безпосередньо пов'язаних з суттю самотності як явища соціального. З іншого боку, надмірна увага до соціальних проявів самотності без урахування його значущості для

внутрішнього світу людини може привести до нерозуміння особливих функцій самотності.

Працівнику, який взаємодіє з людьми похилого віку необхідне розуміння й усвідомлення великої кількості психологічних, етичних проблем, що виникають у них, оволодіння методиками і технологіями, які допомогли б у повсякденній практичній соціальній роботі.

Тож **актуальність теми** визначається тим, що самотність - це не тільки складний феномен індивідуального життя людини, але і найважливіше соціальне явище, що вимагає глибокого осмислення і аналізу.

Аналіз попередніх досліджень. Проблеми старіння в біологічному аспекті досліджували О.О. Богомолець, І.І. Мечников, В.В. Фролькіс. Внесок у розробку психологічних аспектів старості внесли вітчизняні вчені Б.Г.Ананьєв, Л.І. Анциферова, Т.В. Карсаєвська, О.В. Краснова та ін. Соціальний напрямок представлено працями таких авторів, як М.Д. Александрова, В.Д. Альперович, З.Г. Френкель, Е.С. Чеканова, Р.С. Яцемирська.

Вагомий внесок у розвиток сучасної геронтології та геронтопсихології належить українським науковцям, які провели комплексне дослідження проблем старості, питань довголіття та психологічного вітаукту, біологічних, соціальних, психологічних чинників старіння. Психологічні особливості осіб похилого віку у контексті проблеми життєвого шляху та періодизації психічного розвитку особистості досліджували О.І.Кульчицька, В.Ф.Моргун, Т.М.Титаренко. Основні механізми старіння, серед них і психологічні, розглядали Ж.А.Медведев, В.В.Безруков, Г.М.Бутенко, Н.В.Паніна, а медико-психологічні питання пізнього віку – У. Риспаєв, О.К.Кульчицький та інші вчені.

Значимою є проблема економічного потенціалу людей похилого віку, яка проаналізована в роботах М. Греллера, соціальних зв'язків у старості (Д. Філд), особливості старіння в сучасному соціальному контексті (І. Кемпер). Західні дослідники фіксують увагу на культурно-історичних формах ставлення до старості (М.Д. Грмек, Е. Россет).

У закордонній психології розроблений ряд теоретичних моделей самотності, що стали вже традиційними: так, наприклад, екзистенціалісти А.Камю, Ж.-П. Сартр, М. Хайдеггер, К.Ясперс бачать джерела самотності в самій природі людини.

Самотність як психологічний феномен постає у працях Дж. Зілберга, Г. Саллівана, В. Франкла, З. Фрейда, Е. Фромма, Ф. Фромм-Рейхман. Вчені розкривають питання переживання самотності як внутрішнього специфічного почуття й відчуття певної втрати внутрішнього світу особистістю, питання тривалості протікання самотності й причини її виникнення. У твердженні, що людині властива потреба у спілкуванні, вони наголошують на переживанні самотності, як на патології, що веде до деградації особистості [1].

У вітчизняній психології даній проблемі присвячуються нові роботи, що досліджують сутність самотності, причини її виникнення, характерні прояви й вплив на людей у різні періоди життя (С.Л. Вербицька, М.А. Давидова, Є.М. Заворотних, С.Г. Корчагіна, О.В. Неумоєва, О.Н. Мухярова, Є.Є. Рогова, Н.В. Самоукіна, І.М. Слободчиков, Н.В. Хамітов та інші).

Метою статті є здійснення теоретичного аналізу самотності як соціально-психологічного феномену та розкриття особливостей переживання самотності людьми похилого віку

Виклад основного матеріалу. У теоретичній спадщині глибокого осмислення проблеми самотності існує кілька підходів, однак число моделей самотності не представляють собою повного і систематичного пояснення. Більшість теоретичних міркувань про самотність пов'язані з клінічною практикою чи впливали з уже існуючих теорій.

Для того, щоб зрозуміти феномен людської самотності потрібно розділити самотність на три види: на зовнішню самотність, внутрішню самотність та інтимну самотність.

Внутрішня самотність – це самотність, яка переслідує людину в її душі та розумі, коли людину оточує велика кількість людей, але така особина розуміє, що вона самотня, їй чогось не вистачає, інколи, навіть такі люди і до кінця не розуміють, що вони самотні, що їм потрібна допомога. Тоді вони себе пригнічують, намагаються знищити ознаки самотності та поглибитися у онтологічні проблеми зовнішнього світу, але їх душевний світ просто палає і закликає вирватися із внутрішньої самотності. Для людей з внутрішньою самотністю характерні такі ознаки: бунтувати, не покорятись, веселитись, розбещуватись. Часто людьми, які мають внутрішню самотність стають повіями, письменниками, музикантами, акторами, священиками, політиками, їх оточує велика кількість знайомих та незнайомих людей, які, нібито, приносять їм радісні емоції, але все одно людське "Я" ще більше пригнічується і людина заглиблюється у внутрішню самотність.

Зовнішня самотність – це самотність, яка не любить матеріального світу, або просто не отримує від нього ніякої насолоди. Тобто зовнішня самотність присутня у людей, які страждають соціопатичними настроями. Люди, які живуть у своєму особливому світі, світі відреченого монаха. Такі люди часто ходять на роботу, мають друзів, спілкуються з рідними, мають сім'ї та родини, але приходячи додому вони розуміють, що завтра вони не хочуть спілкуватися зі своїми друзями, чи іти на роботу, їм подобається самотність, самотність для таких відречених монахів – це насолода, кайф, почуття самовдоволення.

Інтимна самотність – це вид самотності, який дає змогу людині побути недовго на одинці з собою, усвідомлюючи свої зовнішні та внутрішні проблеми. Інтимна самотність єдино правильна самотність, яка потрібна усім людям, щоб зрозуміти та пізнати себе, своє навколишнє середовище. Для того щоб не перетворити інтимну самотність на внутрішню та зовнішню, потрібно любити себе, вірити в істину, любити своїх рідних, жити у соціумі та бути людиною, яка хоче жити щасливо без усяких зовнішніх та внутрішніх проблем, які роблять із нас зомбі.

Встановлено, що самотність залежить від того, як людина відноситься до себе, тобто від її самооцінки. У багатьох людей почуття самотності пов'язано з явною заниженою самооцінкою. породжене нею відчуття самотності нерідко призводить до появи у людини почуття непристосованості і нікчемності.

Інколи самотність виникає по причинам, які не залежать від людини. Втрата коханої людини, розлучення, або розрив особистих відносин - найбільш поширені соціальні причини, які ведуть до самотності. В деяких випадках самотність зароджується внаслідок часткової або повної емоційно-психологічної ізоляції людини від оточуючих.

Отже, основними причинами самотності людей похилого віку є те, що людина в старості втрачає колишні соціальні ролі, права, часто втрачає рідних і близьких, відокремлюється від придбаних самостійності дітей, настає певний духовний занепад, що призводить до звуження кола інтересів і соціальних контактів. На активні соціальні зв'язки впливає широке коло чинників, які особливо важливі в пізній період життя. Для старих людей одним із таких факторів є здоров'я.

Життя людей у старості пов'язане з припиненням трудової діяльності, виходом на пенсію. Залежно від ставлення до цього факту відбуваються відповідні зміни в їхній спонукальній сфері. Одні сприймають відхід від постійної трудової діяльності

як свідчення своєї непотрібності, втрати основного мотиву життя, намагаються якомога довше залишатись на постійній роботі, яка забезпечує для них звичні матеріальні умови, збереження і примноження кар'єрних досягнень, можливість перспективного планування. Вихід на пенсію вони усвідомлюють як послаблення своєї ролі в суспільстві.

Особливо помітною є втрата зв'язків з оточенням людей, які завжди віддавали перевагу усамітненню. Це явище не можна вважати універсальним, оскільки в багатьох розвинутих країнах особи старшого віку зберігають свою активність, не відчуваючи обмеження своїх соціальних контактів.

Зі старістю пов'язані і специфічні зміни в емоційній сфері людини, які проявляються в некерованому посиленні мимовільних реакцій (сильному нервовому збудженні), схильності до безпричинного суму та сльозливості. У більшості людей з'являється тенденція до ексцентричності, знижується чутливість, здатність знаходити вихід зі складних ситуацій, відбувається часте заглиблення у свої думки, переживання, тривоги [2].

На схилі літ люди рідше переживають радість, здивування, багато з них втрачає почуття гумору, інтерес, допитливість. Вони часто відчувають тривогу, пов'язану з очікуванням смерті, із захворюваннями, самотністю, фізичною неспроможністю. Їхня тривога, як правило, не має конкретної причини. У ній страх поєднується з гнівом, почуттям вини, соромом. Страх може бути зумовлений фізіологічними процесами в організмі, усвідомленням життєвих небезпек, що реально загрожують людині. Прояви ображеності здебільшого є емоційною реакцією на несправедливе ставлення до себе, незаслужене приниження власної гідності. Часто людина відчуває сум, який є породженням пережитого горя, самотності, хвороби, розчарування у житті, втрати значущої людини, перспективи. Сум супроводжується зумовленою звуженням кровоносних судин загальмованістю рухів. Складні переживання змушують її оглянутися, по-новому відчувати цінність життя, кожного прожитого дня і навіть години.

Емоційні переживання також пов'язані з очікуванням смерті. Люди у старості спокійніше роздумують про смерть, ніж відносно молодші. Думки про неї навідуються часто, але вже не викликають такої тривоги, як раніше. Головне для них, щоб процес умирання не був тривалим і болісним. [3]. Переживання наближення смерті у своєму розвитку долають такі стадії:

- ▶ стадія опору, протидії. Поки є хоч якісь шанси на виживання, людина усвідомлює загрозу, відчуває страх, налаштовується на боротьбу із загрозою. Усвідомивши, що спроби вижити безуспішні, відмовляється від опору, позбавляється страху і проймається відчуттям безнадійності і спокою;

- ▶ стадія огляду життя. Відбувається у формі спогадів, що швидко змінюють один одного й охоплюють усе минуле людини. Супроводжуються вони як позитивними емоціями, так і негативними переживаннями.

- ▶ стадія трансцендентності. Людина усвідомлює своє минуле як дуже віддалене. Вона досягає стану, за якого сприймає своє життя як цілісність. Відчувши себе на порозі смерті, вона ніби виходить за межі себе, досягає трансцендентного стану [4].

Крім розглянутих емоційних і особистісних проблем старості, не менш важливим є інтелектуальне функціонування в цьому віці.

На динаміку інтелектуальної активності у старості впливають об'єктивні (спадковість, яка зумовлює більшість хвороб) і суб'єктивні (фізичні, соціальні, психологічні) чинники.

Фізичними чинниками інтелектуальної активності людини у ста-

рому віці є стан соматичного (рівень функціонування органів тіла, різні захворювання, зокрема поліартрити, викривлення хребта) і психічного здоров'я.

До соціальних чинників інтелектуальної активності людини у старості належать рівень освіченості і специфіка діяльності, якою займалась людина протягом життя. Вища освіта, високий рівень культури дають більше шансів зберегти когнітивну активність у похилому віці, оскільки і після виходу на пенсію зумовлюють потребу в постійному пізнанні. Звичка і сформована пізнавальна спрямованість людей інтелектуальної і творчої праці спонукають їх до саморозвитку і після закінчення офіційної діяльності.

Психологічними чинниками інтелектуальної активності людини у старому віці є широта інтересів, прагнення до самореалізації, передавання наступним поколінням життєвого досвіду.

Перехід людини до старості супроводжується змінами в її пізнавальній сфері, що залежить від багатьох чинників і проявляється по-різному. Найбільше впливають на пізнавальну сферу об'єктивні фізіологічні чинники, передусім руйнування клітин головного мозку. У процесі старіння спостерігається погіршення більшості сенсорних функцій (зорова, слухова чутливість тощо), характер і міра якого можуть сильно відрізнятися у різних людей, що залежить від індивідуальних особливостей і діяльності, якою займалися вони протягом життя.

Враховуючи вищевикладене, завдання соціально-психологічної допомоги людям похилого віку повинні полягати в наступному:

- ▶ адаптації до статусу пенсіонера, допомозі клієнту розглянути і оцінити свої інтереси та життєві ресурси, обрати для себе захоплюючу справу;

- ▶ допомозі у прийнятті старості і всього минулого життя в цілому; пошуку нових орієнтирів (формування позитивного образу старості як часу для щастя, розвитку внутрішнього спокою, обговорення всього хорошого, що є в актуальній життєвій ситуації);

- ▶ підвищенні загального фону настрою;

- ▶ підвищенні самооцінки.

Висновки. Зміна соціального статусу людини в старості, викликана, насамперед, припиненням або обмеженням трудової діяльності, трансформацією ціннісних орієнтирів, самого способу життя і спілкування, а також виникненням різних утруднень як у соціально-побутовій, так і в психологічній адаптації до нових умов. Тому в організації соціальної роботи з людьми похилого віку необхідно враховувати всю специфіку їхнього соціального статусу не тільки в цілому, але і кожної людини окремо, їхнього нестатку, потреби, біологічні і соціальні можливості, визначені регіональні й інші особливості життєдіяльності.

У роботі з людьми похилого віку соціальним працівникам необхідне, насамперед, розуміння безлічі психологічних, психопатологічних, соматичних, морально-етичних проблем, що виникають у літніх і старих людей, оволодіння методиками і технологіями, що допомогли б і полегшили їхні зусилля в повсякденній практичній роботі і спілкуванні з групами населення, що обслуговуються. Загальновідомо, що переплетення соматичних, психогенних, психологічних проблем старих людей до такого ступеня складно, що часто без достатніх знань і спеціальної підготовки неможливо установити, що визначає стан старої людини - соматичне або психічне захворювання. Від соціальних працівників потрібна оперативність, ініціативність, кмітливість у рішенні конкретних потреб кожної старої людини. Варто зазначити, що робота з людьми похилого віку має свою специфіку та потребує особливої уваги та підготовки з боку соціального працівника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Максименко С.Д. *Поняття особистості в психології* / С.Д. Максименко // *Практична психологія та соціальна робота*. – 2006. - №7. – с. 1-7.
2. Мартинюк І.А. *Психологічна допомога людям похилого віку* / І.А. Мартинюк // *Практична психологія та соціальна робота*. – 2007. - №1. – с. 32 – 39.
3. Мокряк А.Г. *Особливості соціалізації людей похилого віку в умовах інформаційного суспільства: соціально-педагогічний* / А.Г. Мокряк // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 2004. – №4. – С.5-23.
4. Капська А.Й. *Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник* / За ред. проф. А.Й. Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.
5. Шахматова Н.В. *Социология поколений [Текст]* / Н.В. Шахматова. – Саратов: Изд-во СГУ, 2000. – 269 с.

REFERENCES:

1. Maksymenko S.D. *Ponjattja osobystosti v psyhologii* / S.D. Maksymenko // *Praktychna psyhologija ta social'na robota*. – 2006. - №7. – s. 1-7.
2. Martynjuk I.A. *Psyhologichna dopomoga ljudjam pohylogo viku* / I.A. Martynjuk // *Praktychna psyhologija ta social'na robota*. – 2007. - №1. – s. 32 – 39.
3. Mokryak A.G. *Osoblyvosti socializacii ljudej pohylogo viku v umovah informacijnogo suspil'stva: social'no-pedagogichnyj* / A.G. Mokryak // *Sociologija: teorija, metody, marketyng*. – 2004. – №4. – С.5-23.
4. Kaps'ka A.J. *Social'na robota: tehnologichnyj aspekt: Navchal'nyj posibnyk* / Za red. prof. A.J. Kaps'koi'. – K.: Centr navchal'noi literatury, 2004. – 352 s.
5. Shahmatova N.V. *Socjologija pokolenij [Tekst]* / N.V. Shahmatova. – Saratov: Yzd-vo SGU, 2000. – 269 s.

УДК 159.99

THE MECHANISMS OF ADDICTIVE BEHAVIOR OF THE PERSON AS AN IMPORTANT PROCESS OF LEARNING AND CORRECTION CODEPENDENCY

МЕХАНИЗМЫ АДДИКТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ ЛИЧНОСТИ КАК ВАЖНЫЙ ПРОЦЕСС ИЗУЧЕНИЯ И КОРРЕКЦИИ СОЗАВИСИМОСТИ

E.M.Raklova

Department of "Education and Sport"
Innovative University of Eurasia,
Str. Gorky 102/4, Pavlodar, Kazakhstan
E-mail: katie777@mail.ru

E.M.Раклова

Департамент "Педагогика и спорт"
Инновационный Евразийский Университет,
Ул. М.Горького 102/4, г. Павлодар, Казахстан
E-mail: katie777@mail.ru

The article examines codependency as a condition that occurs in family members of alcoholics or other forms of addiction, which is often worse than the disease itself. Codependency can be compared to a symbiosis of alcoholic and family members, but this is the combination has a destructive tendency, not only for the «donor», and for all its members. Originally formed from codependency humanitarian reasons - to help drinker, but with the development of alcoholism, and the longer the disease, the mechanism of co-dependence becomes reverse vector.

Keywords: codependency, co-dependent condition, the symptoms of codependency, addiction, adaptation, physical health.

В статье рассматривается созависимость, как состояние, которое возникает у членов семьи алкоголиков или других форм наркомании, которая часто хуже, чем сама болезнь. Созависимость можно сравнить с симбиозом алкоголиков и членов их семей, но это сочетание имеет разрушительную тенденцию, не только для «доноров», и для всех его членов. Первоначально формируется созависимость по гуманитарным соображениям - чтобы помочь пьющему, но с развитием алкоголизма, и других заболеваний, механизм созависимости приобретает обратный характер.

Ключевые слова: созависимость, созависимые состояния, симптомы созависимости, наркомания, адаптация, физическое здоровье.

Введение. В настоящее время в психологической практике имеется недостаточное количество эффективных техник, направленных на преодоление созависимости. Особое значение в связи

с этим приобретают исследования, направленные на разработку эффективных средств коррекции созависимого состояния личности, которые носят не узкофункциональный, а общий, личностно-

ориентированный характер.

Новизна исследования. Научная новизна исследования заключается в том, что впервые рассмотрен системный подход к коррекции созависимых состояний личности: выделены факторы адаптивного поведения личности после участия в коррекционной программе, установлена взаимосвязь между системой психологических средств и адаптивностью поведения созависимых женщин, разработана модель психологического сопровождения созависимых женщин.

Анализ источников и анализ литературы. В той или иной степени проблемы созависимости в зарубежной науке освещались М. Beattie, С. Dlack, J. Bradshaw, S. Covey, W. Feuerlein, S. Karpman, , С. Hurcom, Р. Melody, А. Miller и другими исследователями. В нашей стране созависимость стала активно изучаться в 80-е гг. XX века. Однако количество исследований было явно недостаточным для того, чтобы иметь об этом явлении четкое и ясное представление.

Постановка проблемы. До сих пор, в частности, остается открытым вопрос об определении понятия созависимости, в связи с широким диапазоном интересов исследователей, занимающихся изучением данного явления. Более того, прослеживаются явные, не решенные противоречия между:

- возрастающим уровнем невротизации общества в целом, повышением уровня созависимых состояний у жен мужчин, имеющих алкогольные проблемы, и необходимостью развития психически и физически здоровой личности;
- между задачами формирования благоприятного психологического климата в семье и высоким уровнем созависимости отдельных членов, препятствующих выполнению этой задачи;
- между имеющимися симптоматическими подходами к преодолению созависимости и необходимостью её коррекции с помощью личностно-ориентированных психологических методик.

Целью исследования является исследование созависимости и выявление психологических средств коррекции созависимых состояний личности.

Методы исследования: В работе использовался комплекс общепсихологических методов, включающих в себя:

- Наблюдение (в том числе и включенное).
- Анкетирование.
- Анализ документов.
- Формирующий эксперимент.
- Комплекс психодиагностических методик: индивидуально-типологический опросник (ИТО); метод диагностики межличностных отношений (ДМО); адаптированный вариант ММРІ, «Мини-мульти» (Ф.Б.Березин и М.П.Мирошников.); РАТ (рисованный апперцептивный текст) Л.Н.Собчик, методика неоконченных предложений Д.Сакса; методика исследования отношения к себе (Q-сортировка); шкала ситуативной тревожности Спилбергера-Ханина. При обработке полученных данных использовались методы математической статистики. Расчеты выполнены с использованием пакета компьютерных программ «Microsoft Visual Basic 5» и программы STATISTICA (6.0), пакета статистических программ Microsoft Excel XP.

Коррекция созависимых состояний личности предполагает длительный процесс по воспитанию ассертивного поведения, противоположного созависимости. Люди привыкли к созависимости, прививаемой в семье и передающейся от поколения к поколению [1]. Термин «воспитание» подразумевает процесс, и если он не был начат в детском возрасте, начинать его у взрослого затруднительно, в связи с наличием уже определённых развитых механизмов, предрасположений и сформированного стиля жизни.

Аддикция может возникать у человека, которому ранее была не свойственна созависимость. Например, при попадании человека в сложную ситуацию он находит для себя выход из неё в уходе в аддикцию, возникающей в этом случае, на чужеродной, гетерономной почве. Члены семьи человека с аддитивным поведением находятся с ним в состоянии созависимости. Созависимость предполагает взаимную зависимость друг от друга. Недостаточная изученность вопроса и его сложность заключается в том, что созависимость, как психологический климат, является аддитивным фактором. Анализ структуризации времени созависимого человека показывает, что большее количество своего времени и энергии он затрачивает на решение проблем аддикта, на его опеку, уход за ним, оказание помощи в трудных ситуациях, попытки контролировать аддикта, направленные на создание препятствия его аддитивных реализаций [2].

Блокирование возможностей собственной жизни и развития в разных направлениях может внутренне нравиться потому, что в этих состояниях созависимая личность настолько задействована в системе, что она ощущает себя нужным человеком, от которого зависит многое. Ощущение контроля и заботы - важный механизм, заложенный в созависимом человеке ещё в процессе его ранних контактов с родителями, так как созависимость прививается ребёнку в результате определённого воспитания. Поэтому, если складывается, например, такая ситуация, в которой человек не может проявить созависимость (распад семьи), казалось бы, он/она должны почувствовать свободу и облегчение, связанное со «сбрасыванием» груза ответственности. На самом же деле возникает ощущение пустоты и потери смысла жизни. Этим объясняется стремление к созданию ими новой семьи, эквивалентной старой, с разыгрыванием в ней прежней созависимой роли [3,4].

Социум может стимулировать созависимость, рассматривая её как обязанность и декларируя принцип «Ты должен нести свой крест».

К провоцирующим факторам, способствующим возникновению нарушений у детей, относятся депрессия, а злоупотребление различными веществами (наркотиками алкоголем и пр.) родителей, что ассоциируется с распадом семьи, приводя к ряду негативных последствий. Предрасположенность к развитию нарушений носит биологический и психологический характер. Когда в очень раннем периоде жизни ребёнок на эмпатическом уровне «схватывает» неадекватное отношение к нему родителей, происходит задержка развития его эмоциональных функций, которая может сказаться на возникновении определённых форм отклоняющегося поведения. Уровень социальной интеграции исследовался с помощью индекса, включающего в себя такой сплав многих факторов, как разрушенные семьи, отсутствие социально значимых связей, слабое лидерство, малая возможность развлечений, частота преступлений, бедность и культуральная «спутанность» [5].

Анализ развития аддитивного поведения лиц с разными психологическими особенностями показал наличие разной предрасположенности к развитию созависимости. Для «функционирования» этой системы необходимы, определённые личностные особенности. Так, при некоторых особенностях личности эта система не «срабатывает» и тогда связь аддикция созависимость отсутствует. Это явление наблюдается при пограничном личностном расстройстве, при котором, в связи имеющимся нарушением идентичности, человек не способен устанавливать длительные отношения с кем-то другим. Он идет на разрыв отношений, поэтому созависимость не возникнет. Аддитивные механизмы у такого человека будут представлены по-другому [6].

В связи с этим следует обратить внимание на то, что многие специалисты ошибочно считают, что основной задачей является избавление человека от способа реализации аддикции. У них складывается ложное впечатление, что это избавление решает аддиктивную проблему. В действительности, потеряв возможность реализовывать аддикцию, человек не перестаёт быть аддиктом. Он остаётся аддиктом, но без реализации. Отсюда происхождение термина «сухой» алкоголик. Человек не употребляет алкоголь, но остаются механизмы, ждущие своей реализации. Воздействовать на эти механизмы сложно. Освобождение от механизмов аддикции означает возврат, «оживление» прежней личностной структуры. Однако, к сожалению, прежняя структура, давшая «старт» аддикции, часто обнаруживает ряд нарушений, в том числе, прежде всего явление созависимости [7].

Результаты. По данным сравнительного анализа выявлена

результативность влияния психологических средств коррекции на снижение уровня созависимости жен мужей, имеющих алкогольные проблемы. Это утверждение доказано экспериментально, что нашло свое отражение в приведенных статистических данных, а также проверено с помощью методов математической статистики (описательная статистика, частотное распределение, корреляционный анализ коэффициент корреляции Спирмена), осуществлен статистический анализ в результате применения метода t-критерия Стьюдента.

Выводы. Выявлено существенное изменение уровня созависимости в экспериментальной группе, по сравнению с контрольной. Это подтверждает выдвинутую нами гипотезу о возможности эффективного применения психологических средств коррекции созависимых состояний личности. В результате нашего исследования 30,2% женщин избавились от созависимости.

Литература

1. Arguelles, Jose. 1987. *The May an Factor*. Santa Fe: Bear & Co.
2. Beattie, Melody. 1987. *Co-dependent No More*. New York: Harper & Row.
3. Beattie.M. *Codependent no more. How to stop controlling others and caring for yourself/ Hazelden Book*. San Francisco. 1987.
4. Короленко Ц.П., Дмитриева Н.В. *Социометрическая психиатрия*. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2000.
5. Москаленко.В.Д. *Программа социальной работы с семьями больных алкоголизмом*. М.,1992.128с.
6. Young E *Co alcoholism as a disease implications for psychotherapy//J Psychoactive Drugs* — 987 —Vol 19 N3 —P 257268.
7. *The Diagnosis of Mental Disorders in Clinical Social Work: A Review of Standards of Care Published online: 27 February 2010 Springer Science+Business Media, LLC 2010*
8. *Even Better Than the Real Thing": Narratives of the Self in Codependency Leslie Irvine Qualitative Sociology, Vol. 23, No. 1, 2000*

УДК: 159.9-058.52

DIAGNOSTICS OF ADVENTUROUSNESS: PRESENTATION OF THE ORIGINAL TECHNIQUE

ДІАГНОСТИКА АВАНТЮРНОСТІ: ПРЕЗЕНТАЦІЯ ОРИГІНАЛЬНОЇ МЕТОДИКИ

Sannikova O. P.

Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of General and Differential Psychology Department, State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», 4, Fontanskaya doroga, Odessa, Ukraine

Sannikov O. I.

PhD (Candidate of Psychological Sciences), Senior Researcher, associate Professor of Theory and Methodology of Applied Psychology Department, State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», 4, Fontanskaya doroga, Odessa, Ukraine

Melenchuk N. I.

Post-graduate student, General and Differential Psychology Department, State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», 4, Fontanskaya doroga, Odessa, Ukraine

Саннікова О. П.

доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної та диференціальної психології Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» вул. Фонтанська дорога, 4, м. Одеса, Україна

Санніков О. І.

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри теорії та методики практичної психології Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» вул. Фонтанська дорога, 4, м. Одеса, Україна

Меленчук Н. І.

аспірант кафедри загальної та диференціальної психології, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». вул. Фонтанська дорога, 4, м. Одеса, Україна

The article presents the results of the development and approbation of a proprietary method «Test-questionnaire of proneness to adventurousness (AVANT-1)». We have developed the theoretical construct of the technique, aimed at examining the components of adventurousness, which are associated with its technical and qualitative substructure. The approbation of the original psychodiagnostic apparatus according to the psychometrics requirements has been performed. Its validity and reliability have been proved.

Keywords: adventurousness, components of adventurousness, test-questionnaire, reliability, validity.

У цій статті наведено результати розробки та апробації авторського «Тест-опитувальника схильності до авантюристичності (АВАНТ-1)». Розроблено теоретичний конструкт методики, котра спрямована на вивчення компонентів авантюристичності, що належать до її формально-динамічної та якісної підструктури. Здійснено апробацію оригінального психодіагностичного інструменту за усіма вимогами психометрики та доведена його надійність і валідність.

Ключові слова: авантюристичність, компоненти авантюристичності, тест-опитувальник, надійність, валідність.

Метою даного повідомлення є презентація авторського «Тест-опитувальника схильності до авантюристичності» (АВАНТ-1).

Необхідність вивчення авантюристичності (схильності особистості до авантюристичної поведінки) спричинена не тільки науковими інтересами, що пов'язані з дефіцитом спеціальних досліджень, спрямованих на структурний аналіз даного феномену, покомпонентний склад його показників, індивідуально-психологічних проявів тощо, а й соціальними перетвореннями сьогодення, котрі вимагають від особистості сміливого, а інколи й скорого прийняття рішень в умовах активних трансформаційних процесів, що відбуваються в суспільстві.

В різні історичні часи авантюризм розглядався по-різному. На його визначення важливу роль відіграло уявлення спільноти про норму та форми її порушення. Саме тому, більшість людей використовують поняття «авантюризм» у повсякденному житті, визна-

ючи його як аморальну поведінку, шахрайство, інтриганство, аферизм. Проте, обмеження цього явища тільки рамками антиповедінки приводить до одностороннього підходу. Необхідно розкрити і позитивні сторони авантюризму. Насамперед, авантюрист – це шукач, котрий визнає у собі спрагу пристрасного відкриття невідомого. Авантюристичні вчинки дають можливість замінити буденність існування чимось новим, допомагають позбутися одноманітності життя і досягти чогось більшого. У справжнього авантюриста віра в себе невіддільна від віри в прихильність фортуни, а відчуття своєї неординарності від відчуття своєї обирності [3, с. 113].

Авантюристичність, розглядається не лише як негативне явище відносно оточення, а і як ресурс творчого прийняття рішень особистістю, котра може сприяти або запобігати адаптаційним процесам у життєдіяльності людини.

У масовій свідомості поняття авантюризм і аферизм не розділяються. Однак ці поняття не слід отожднювати, оскільки вони мають різне семантичне значення. Так, афера (від французького affaire – справа) – це обман, шахрайство, а авантюра – це надія на удачу, що не підкріплена ретельним аналізом ситуації [3, с. 115].

При всій різниці розуміння та відсутності єдиної теоретичної позиції щодо досліджуваного феномену, ми спираємося на позицію, що розглядає авантюризм (або схильність до авантюризм) як стійку рису особистості. Авантюризм характеризується: 1) певним способом мислення (легковажністю, поверхневою логікою, слабким урахуванням змін, слабким аналізом конкретної ситуації, орієнтацією на удачу); 2) певними діями, поведінкою, вільною від будь-яких обмежень, вимог, умовностей заради досягнення легкого і швидкого успіху; 3) супроводжуються позитивним настроєм, радісним очікуванням легкого успіху, передчуттям позитивного результату тощо [1].

Аналіз літератури показав необхідність експлікації та опису компонентно-структурної моделі схильності до авантюризм поведінки (авантюризм), що передбачає розробку й обґрунтування багаторівневої, багатоконечної структури з урахуванням таких основних характеристик цієї властивості особистості: стійкість, системність, інтегральність [6]. В якості теоретико-методологічної основи для вирішення цієї задачі нами обраний континуально-ієрархічний підхід до дослідження структури особистості О. П. Саннікової [6; 7]. У контексті даного підходу особистість розглядається як макросистема, що складається з різнорівневих підсистем, котрі мають специфічні характеристики. Як рівні виділяються: 1) формально-динамічний; 2) змістовно-особистісний; 3) соціально-імперативний.

Отже, з позицій даного підходу можна припустити, що на кожному з рівнів авантюризм презентована відповідними компонентами, котрі характеризуються своїм специфічним змістом. При цьому компоненти різних рівнів схильності до авантюризм поведінки (авантюризм) можуть своєрідно взаємодіяти між собою, доповнювати одне одного і утворювати цілісну інтегральну властивість, що не зводиться до суми її складових [5; 7].

Спираючись на вищезазначене, спробуємо представити структуру схильності до авантюризм:

- на соціально-імперативному рівні схильність до авантюризм поведінки (авантюризм) відображає систему знань про вимоги даної культури, релігії, професії, соціального середовища стосовно можливих способів авантюризм поведінки. На цьому рівні також виділяється і такий компонент схильності до авантюризм поведінки (авантюризм) як особистісні «норми» авантюризм поведінки, якими користується особистість в ситуаціях ризику. Тобто функцією даного рівня є нормативна регуляція проявів авантюризм поведінки (авантюризм);

- на рівні індивідуального досвіду (прикордонна зона між змістовно-особистісним та соціально-імперативним рівнями) авантюризм представлена досвідом авантюризм поведінки. На цьому рівні в якості компонентів схильності до авантюризм поведінки (авантюризм) виділяються самооцінка власної авантюризм поведінки, знання особистості про свої можливості в проявах авантюризм поведінки, ставлення до себе як до авантюризм особистості. Функцією даного рівня схильності до авантюризм поведінки (авантюризм) виступає регулювання обсягу взаємодії особистості із соціумом;

- на змістовно-особистісному рівні – схильність до авантюризм поведінки (авантюризм) проявляється в характеристиках, що пов'язані із спрямованістю особистості, її потребно-мотиваційною сферою, цінностями. До змістовних характеристик схильності до авантюризм поведінки (авантюризм) можна віднести силу і стійкість мотивації виявляти авантюризм поведінку; здатність до свідомої та вольової регуляції авантюризм поведінки; особистісну готовність до авантюризм поведінки, а також стійкі переваги особистості у використанні певних форм авантюризм поведінки, її стратегій в типових соціальних ситуаціях;

- на якісному рівні (прикордонна зона між формально-динамічним та змістовно-особистісним рівнями) схильність до авантюризм поведінки (авантюризм) містить характеристики, що відображають психологічну сутність цього феномена;

- на формально-динамічному рівні – схильність до авантюризм поведінки (авантюризм) проявляє себе в динамічних характеристиках, що відображають особливості виникнення проявів авантюризм поведінки та форму їх реалізації в ризикованих ситуаціях.

Запропоновані вище характеристики схильності до авантюризм поведінки (авантюризм) потребують більш детального розгляду та вивчення. На даному етапі дослідження переважно розглядаються формально-динамічні та якісні характеристики схильності до авантюризм. Обрання для розгляду саме цих характеристик пояснюється тим, що по-перше, вони належать до характеристик темпераментного рівня індивідуальності (за В. Д. Небиліциним та Б. М. Тепловим), тобто саме на їх основі формуються змістовні характеристики схильності до авантюризм поведінки (авантюризм); по-друге, як вже було зазначено, формально-динамічні та якісні характеристики містять в собі психологічну сутність любого феномена, у тому числі й авантюризм.

Знайомство із психодіагностичним інструментарієм показало, що авантюризм як цілісна і багатоконечнона властивість особистості спеціально не вивчалася, але її окремі характеристики діагностуються побічно методиками, котрі мають зовсім інші цілі діагностики. Саме тому, перед нами постала задача розробити валідну і надійну методику, теоретичний конструкт якої співпадав би з нашими уявленнями про структуру авантюризм. Такою методикою став «Тест-опитувальник схильності до авантюризм» (АВАНТ-1) [1].

Знайомство із психодіагностичним інструментарієм показало, що авантюризм як цілісна і багатоконечнона властивість особистості спеціально не вивчалася, але її окремі характеристики діагностуються побічно методиками, котрі мають зовсім інші цілі діагностики. Саме тому, перед нами постала задача розробити валідну і надійну методику, теоретичний конструкт якої співпадав би з нашими уявленнями про структуру авантюризм. Такою методикою став «Тест-опитувальник схильності до авантюризм» (АВАНТ-1) [1].

Нижче ми наводимо деякі компоненти авантюризм якісного та змістовно-особистісного рівнів, структура яких створена на основі аналізу літератури, досвіду професійних психологів та аналізу творів досліджуваних на задану тему [5; 6; 9]. Слід зазначити, що даний перелік не охоплює всі характеристики авантюризм зазначених рівнів, проте ми експлікували лише ті, що є більш характерними для авантюризм. Отже, цей тест вимірює такі компоненти авантюризм: настановний компонент (AvUst) [8] виявляє відношення до авантюризм дій (позитивне – прийняття, або негативне – неприйняття); думки, що керують реакціями особистості і виступають передумовою авантюризм поведінки (або блокують їх). «Наставний компонент відображає позицію особистості, що не підлягає безпосередньому спостереженню, проте виказує на її вибір, переваги і напрямок у якому вона буде себе презентувати. Таким чином, настановний компонент визначає вірогідність появи певної поведінки в певній ситуації». [8, с 45]. У нашому випадку – вірогідність появи (або уникнення) авантюризм поведінки в суб'єктивній ситуації. До параметрів якісних характеристик авантюризм можна віднести: емоційний компонент – палітра афективних реакцій, що виявляються у авантюризм; – когнітивний компонент – різновиди суджень, міркувань стосовно авантюризм; конативний компонент – наявність дій, авантюризм поведінки. Крім того, опитувальник спрямований також на діагностику «джерел» авантюризм, тобто, рис особистості, що аранжують (супроводжують) і провокують авантюризм поведінку (AvAr) та чутливості до авантюризм дій (AvPo), що пропонуються з боку інших людей (психологічне реагування на авантюризм пропозиції), чутливості до авантюризм ситуацій.

Даний тест-опитувальник розроблявся нами за усіма правилами

Таблиця 1

Значення коефіцієнтів кореляції, що одержані при перевірці на надійність і валідність оригінальної методики

Шкали тесту	Способи перевірки на надійність і валідність тест-опитувальника			
	Метод ділення навіпіл (n=280)	Тест-ретест надійність (x I – xII) (n=200)	Надійність паралельних форм (n=267)	
			«Авантюрний тип» ж. Олдхем, Л. Морріс	«Самооцінка компонентів авантюристичності»
AvUst	549**	440**	460**	329**
AvEk	676**	572**	594**	436**
AvKk	755**	501**	450**	371**
AvKo	653**	443**	426**	395**
AvAr	615**	411**	346**	477**
AvPo	570**	360**	500**	406**
AvOb	670**	490	584**	570**

психометрики [2]. Емпірична перевірка методики на надійність і валідність здійснювалася на базі Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», в якому приймали участь студенти різних факультетів 2-4-х курсів у віці від 20 до 28 років. Вибірку стандартизації склали 297 осіб.

Математико-статистичну обробку даних (кореляційний, факторний аналіз) здійснено за допомогою комп'ютерної програми SPSS 13.0 for Windows.

Факторний аналіз проводився на основі даних, одержаних в результаті емпіричного дослідження якісної структури схильності до авантюристичності, що діагностується за допомогою набору індикаторів (питання-відповідь). Мета даної процедури, по-перше, полягала в тому, щоб знайти декілька фундаментальних факторів, котрі пояснювали б велику частину дисперсії в групі оцінок з різних питань, застосованих в нашому дослідженні (всього 72). По-друге, необхідно перевірити сформульовану нами гіпотезу щодо структури схильності до авантюристичності і відповідно до теоретичного конструкту методики.

Результати факторного аналізу, в основному, підтверджують наявність шести показників авантюристичності. Питання, як передбачалося, згрупувалися в шість факторів, в яких найбільш високі факторні ваги одержали індикатори, що характеризують шість виділених нами раніше шкал-компонентів: настановний; емоційний; когнітивний; дієвий; показник рис особистості, що аранжують авантюристичність; чутливість до авантюристичних дій.

У той же час одержаний розподіл питань по факторах дозволив скоординувати ключі до тест-опитувальника.

Далі, з метою перевірки остаточного варіанту методики на надійність і валідність ми використали традиційні в психодіагностиці метод розщеплювання (розподіл тесту навіпіл), повторного і паралельного тесту [2]. У якості паралельного тесту для перевірки «Тест-опитувальника схильності до авантюристичності» (АВАНТ-1), використовувалася відома стандартизована методика визначення типу особистості та імовірних розладів даного типу Дж. Олдхема, Л. Морріса (показник «авантюристичний тип») та спеціально розроблена процедура «Самооцінка компонентів авантюристичності», котра являє собою модифіковану методику «Розміщення себе на шкалах» Т. Дембо і С. Рубінштейн).

Література:

1. А.с. Тест-опитувальник схильності до авантюристичності (АВАНТ-1). Самооцінка компонентів авантюристичності / О. П. Саннікова, О. І. Санніков, Н. І. Меленчук. – № 59701; опубл. 15.05.2015 р. – 53 с.
 2. Анастаси, А. Психологическое тестирование / Анна Анастаси, Сюзан Урбина. – СПб. : Питер, 2001. – 688 с.

Таким чином, для перевірки надійності і валідності створеної методики ми перевіряли: а) надійність частин тесту (перевірка міри внутрішньої узгодженості змісту тесту); б) тест - ретестовую надійність (перевірка стійкості результатів тесту в часі); в) надійність паралельних форм (перевірка узгодженості відповідей обстежених на різні завдання) [2; 4]. Результати такої перевірки надані у табл. 1.

Примітка: Позначення $x_1 - x_{II}$ указує на значення кореляції між результатами першого і повторного тестування. 3. Нулі і коми опущені. 4. * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,050,01$; 5. Скорочення: – емоційний компонент (ЕкА); – когнітивний компонент (КкА); – конативний компонент (КоА); – риси особистості, що аранжують (супроводжують) авантюристичність (АрА); – чутливість до авантюристичних дій (РоА).

Аналіз таблиць дозволяє зробити загальний висновок про те, що більшість однойменних показників пов'язані між собою на високому рівні.

Загалом можна констатувати, що дана оригінальна методика є валідною і має достатній рівень надійності.

Висновки:

1. На основі теоретико-методологічного аналізу психологічних джерел уточнено сутність феномену «схильність до авантюристичних дій» (схильність до авантюристичності), досліджено його структуру, експліковано та описано компонентний склад показників авантюристичності як багаторівневої риси особистості.

3. Розроблено теоретичний конструкт методики, котра спрямована на вивчення компонентів схильності особистості до авантюристичності, що належать до формально-динамічної та якісної підструктури властивості, що вивчається. Тест-опитувальник схильності до авантюристичності (АВАНТ-1) діагностує: настановний (AvUst), емоційний (AvEk), когнітивний (AvKk), конативний (AvKo) компоненти схильності до авантюристичності; риси особистості, що аранжують авантюристичність (AvAr); чутливість до авантюристичних дій (AvPo) та загальний показник схильності до авантюристичності (AvOb).

4. Здійснено апробацію оригінального психодіагностичного інструменту за усіма вимогами психометрики та доведена його надійність і валідність.

3. Ильин, Е. П. Психология риска / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2012. – 288 с.
4. Наследов, А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных: [учеб. пособ.] / А. Д. Наследов. – СПб. : Речь, 2004. – 392 с.
5. Санников, А. И. Личностные факторы принятия решений / А. И. Санников // Наука і освіта. Спецвипуск «Психологія особистості: теорія, досвід, практика». – 2012. – № 6/СVІІ. – С. 162–166.
6. Санникова, О. П. Феноменология личности: Избранные психологические труды / О. П. Санникова. – Одесса : СМІЛ, 2003. – 256 с.
7. Санникова, О. П. Формально-динамические и качественные метахарактеристики индивидуальности / Ольга Павловна Санникова // Наука і освіта. – 2007. – № 6-7. – С. 30–33.
8. Санникова, О. П. Схильність особистості до психологічного подолання суб'єктивно складних ситуацій / О. П. Санникова // Наука і освіта. – Одеса, 2014. – № 9. – С. 42–49.
9. Melenchuk, N. I. Subjective perceptions about the adventurism's characteristics / N. I. Melenchuk // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III(22), Issue: 45. Budapest, 2015. Pp. 71–74.

References:

1. A.s. Test-opitival'nik skhil'nosti do avanturnosti (AVANT-1). Samoocinka komponentiv avanturnosti / O. P. Sannikova, O. I. Sannikov, N. I. Melenchuk. – № 59701; opubl. 15.05.2015 r. – 53 s.
2. Anastazi, A. Psihologicheskoe testirovanie / Anna Anastazi, S'yuzan Urbina. – SPb. : Piter, 2001. – 688 s.
3. Il'in, E. P. Psihologiya riska / E. P. Il'in. – SPb. : Piter, 2012. – 288 s.
4. Nasledov, A. D. Matematicheskie metody psihologicheskogo issledovaniya. Analiz i interpretaciya dannyh: [ucheb. posob.] / A. D. Nasledov. – SPb. : Rech', 2004. – 392 s.
5. Sannikov, A. I. Lichnostnye faktory prinyatiya reshenij / A. I. Sannikov // Nauka i osvita. Specvypusk «Psihologiya osobistosti: teoriya, dosvid, praktika». – 2012. – № 6/СVІІ. – С. 162–166.
6. Sannikova, O. P. Fenomenologiya lichnosti: Izbrannye psihologicheskije trudy / O. P. Sannikova. – Odessa : SMIL, 2003. – 256 s.
7. Sannikova, O. P. Formal'no-dinamicheskie i kachestvennyje metaharakteristiki individual'nosti / Ol'ga Pavlovna Sannikova // Nauka i osvita. – 2007. – № 6-7. – С. 30–33.
8. Sannikova, O. P. Skhil'nist' osobistosti do psihologichnogo podolannya sub'ektivno skladnih situacij / O. P. Sannikova // Nauka i osvita. – Odessa, 2014. – № 9. – С. 42–49.
9. Melenchuk, N. I. Subjective perceptions about the adventurism's characteristics / N. I. Melenchuk // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III(22), Issue: 45. Budapest, 2015. Pp. 71–74.

УДК 159.954.2.018.4

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF INDIVIDUALS PRONE TO STAGE BARRIERS

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСІБ, СХИЛЬНИХ ДО СЦЕНІЧНИХ БАР'ЄРІВ

Sannikova A. O.

*PhD (Candidate of Psychological Sciences),
associate Professor
Solo singing Department,
Odessa national academy named
after A. V. Nezhdanova,
Novoselskogo, 63, Odessa, Ukraine*

Саннікова А. О.

*кандидат психологічних наук, доцент
Кафедра сольного співу,
Одеська національна академія
імені А.В. Нежданової,
вул. Новосельського, 63, м. Одеса, Україна*

The article presents the empirical data on individuals' psychological peculiarities associated with indicators of stage barriers and their manifestations. The research results aimed at revealing psychological characteristics of people with high and low levels of proneness to stage barriers are also considered.

Keywords: stage barriers, personality factors, correlation analysis, profile analysis.

У цьому повідомленні презентовані емпіричні дані про властивості особистості, що пов'язані із показниками сценічних бар'єрів і супроводжують їх прояви; наводяться результати дослідження психологічних характеристик, властивих особам з високим і низьким рівнем схильності до переживань сценічних бар'єрів.

Ключові слова: сценічні бар'єри, фактори особистості, аналіз кореляцій, аналіз профілів.

Дослідження спрямоване на вивчення властивостей особистості, що супроводжують сценічні бар'єри, котрі переживають представники творчих виконавських професій (музиканти, співаки, актори) під час сценічних виступів. Головною відмінністю професій такого типу є те, що саме на сцені перевіряється професійна підготовка виконавця до виступу, його природний і технічний потенціал, міра обдарованості, психологічна стійкість тощо. Відомо, що публічність виступів посилює психологічну напругу виконавця, підвищує вимоги до його готовності до зустріч із глядачами (екзаменаторами, членами журі, слухачами). Усі ці чинники відображаються в переживаннях виконавців і впливають на успішність їх діяльності. У творчому житті виконавців музикантів, співаків, котрі стикаються з великою кількістю емоційних ситуацій, пов'язаних з концертною діяльністю, в тезаурусі характеристик цієї діяльності часто вживається термін «хвилювання», особливо в його деструктивній формі – у формі сценічного бар'єру.

Сценічний бар'єр в нашій роботі розглядається як чуттєво-емоційні і інтелектуальні прояви, які сприяють виникненню суб'єктивно непереборних перешкод, що виявляється в гальмуванні, опорі, блокуванні сценічної діяльності.

В психологічній літературі існує думка про те, що психологічний бар'єр може бути короткотривалим психічним станом, що має своє змістовне наповнення, котрий з часом може також перетворитися у стійку властивість особистості, що виявляється у невпевненості у своїх можливостях [2; 3]. Ця думка є для нас важливою, тому що підтримує наше розуміння сценічного бар'єру і як стану, і як властивості особистості.

Отже, ми вважаємо, що сценічний бар'єр як актуальний психічний стан («гостре», ситуативне переживання) проявляється у внутрішній реакції особистості на зовнішні об'єктивні обставини, що пов'язані із сценічною діяльністю, а як стійка властивість особистості («хронічне» поза ситуативне, зверх ситуативне переживання) – у стійкій схильності до переживання сценічного бар'єру як в емоційних, так і в емоційно нейтральних ситуаціях.

На даному етапі дослідження ми вивчаємо саме стійку схильність до переживання сценічного бар'єру і здійснюємо пошук специфіки психологічних характеристик особистості, що аранжують прояви сценічного бар'єру, а, можливо, і його появу.

Відомо, що переживання сценічних бар'єрів супроводжується проявами певного спектру властивостей особистості, серед яких визначені такі, як депресивність, роздратованість, невірноваженість, сором'язливість, емоційна лабільність, тощо. Саме тому за для вивчення означених рис особистості у співвідношенні із показниками сценічного бар'єру ми обрали Фрайбургський особистісний опитувальник (FPI), шкали якого містять інформацію про означені якості особистості. Авторами Фрайбургського особистісного опитувальника (Das Freiburger Persönlichkeits Inventar – FPI) є І. Фаренберг (J. Fahrenberg), Х. Зарг (H. Selg) і Р. Гампел (R. Hampel). Особистісний опитувальник був створений, головним чином, для прикладних досліджень з урахуванням досвіду побудови і застосування таких широко відомих опитувальників, як 16 PF, MMPI, EPI тощо [5].

Опитувальник призначений для діагностики станів і властивостей особистості, що за літературними даними мають першочергове значення для процесу соціальної адаптації та регуляції поведінки, є важливим для нашого дослідження. Ми використовували, адаптований і модифікований на факультеті психології Санкт-Петербурзького університету в співстворстві з вченими Гамбургського університету, варіант опитувальника FPI (форма В) [5].

Діагностику сценічного бар'єру ми здійснювали за допомогою авторського «Тест-опитувальника схильності до переживання сценічних бар'єрів» [1; 6].

Аналіз емпіричних даних здійснено за такою схемою: спочатку наведемо результати кількісного аналізу даних (у даному випадку, кореляційного), завдяки чому упорядковується простір усіх показників, що вивчаються, потім надамо результати якісного аналізу (метод асів, профілів) [4]. Отже, за допомогою кореляційного аналізу ми групуємо простір ознак (показників), що досліджуються, і лише констатуємо факт наявності між ними взаємозв'язків. Використання якісного аналізу дозволяє нам за допомогою методу «асів» згрупувати обстежених за певною ознакою, а саме, за рівнем розвитку індексу схильності до переживання сценічного бар'єру і виявити найбільш яскравих представників з високим і низьким рівнем сценічного бар'єру у цій вибірці.

У результаті кореляційного аналізу встановлені додатні зв'язки між більшістю показників сценічного бар'єру і шкалами FI (невротичність), FIII (депресивність), FIV (роздратованість), FVII (реактивна агресивність), FVIII (сором'язливість), що свідчить про прояви означених рис особистості при загостренні бар'єрів, що переживаються на сцені. Від'ємні зв'язки виявлені між деякими показниками сценічних бар'єрів та шкалами FV (товариськість), FVI (вірноваженість), та FXII (маскулінність). Встановлено, що шкали FI (невротичність), FII (спонтанна агресивність), FIII (депресивність), можна сказати, що і шкали FVII (реактивна агресивність) і деякою мірою, шкала FVIII (сором'язливість) сприяють психофізіологічним (БПФ), емоційним (БЕМ), когнітивним (БКг), енергетичним (БЕрг) проявам сценічних бар'єрів, про що свідчать додатні, на рівні 1%, кореляційні зв'язки між цими показниками.

Розглянемо тепер групу від'ємних зв'язків, що виявлені між шкалами FV (товариськість), FVI (вірноваженість), та FXII (маскулінність-фемінізм) із такими показниками сценічних бар'єрів, як БЕМ (емоційний показник), Берг (енергетичний), БСтп (схильність до «стоп-реакції») та ІНБ (індекс сценічного бар'єру). Прокоментувати цей факт можна такими чином. Від'ємні полюси означених показників сценічних бар'єрів (а від'ємні зв'язки свідчать про співвідношення саме протилежних полюсів двох явищ) містять характеристики їх протилежних проявів: відсутність негативних переживань, пов'язаних із публічним виступом, наявність приємного емоційного збудження, підйому; внутрішню зібраність, свободу від «особистих» емоцій виконавця, умінням переживати емоції, що пов'язані з музичним твором і роллю, що виконується. Тому стає природним наявність саме від'ємних зв'язків означених показників сценічного бар'єру із товариськістю (FV) та вірноваженістю (FVI). Що стосується від'ємних зв'язків шкали FXII (маскулінність) із цими ж показниками бар'єру, то цей факт свідчить лише про те, що сценічним бар'єрам більшою мірою піддаються жінки.

Подальший свій аналіз співвідношення означених показників ми будемо проводити за допомогою аналізу профілів шкал FPI двох груп досліджуваних, що обрані із вибірки за високим, або низьким рівнем індексу сценічного бар'єру (ІНБ), тобто, тих осіб, які схильні до переживання сценічних бар'єрів (ІНБ+) і тих, які практично не зазнають труднощів в сценічній діяльності (ІНБ-).

На рис. 1. представлені профілі означених груп досліджуваних. На осі ОХ відмічені шкали FPI, на осі ОУ розміщені стандартні оцінки, максимум дорівнює 9 балам, середня лінія ряду проходить через позначення у 4,5 балів. Значення кожного показника, що відмічені на цьому графіку, представляють собою середнє арифметичне значення однойменних показників усіх представників кожної

групи окремо. У даному випадку, тут і далі, аналіз профілів будемо проводити за обраною і перевіреною алгоритмам [7]. Спочатку розглянемо профілі шкал FPI окремо для того, щоб виявити домінуючі тенденції цих показників у кожній групі досліджуваних, після цього здійснимо їх порівняння.

представники даної групи (із високою оцінкою фактору FIV) мають погану саморегуляцію психічних станів, нестійкий емоційний стан, частенько не здатні до роботи, що вимагає відомої напруги, більш високого рівня контролю за діями, вольових зусиль, концентрації, зібраності. Ситуації із високою мірою невизначеності переносять

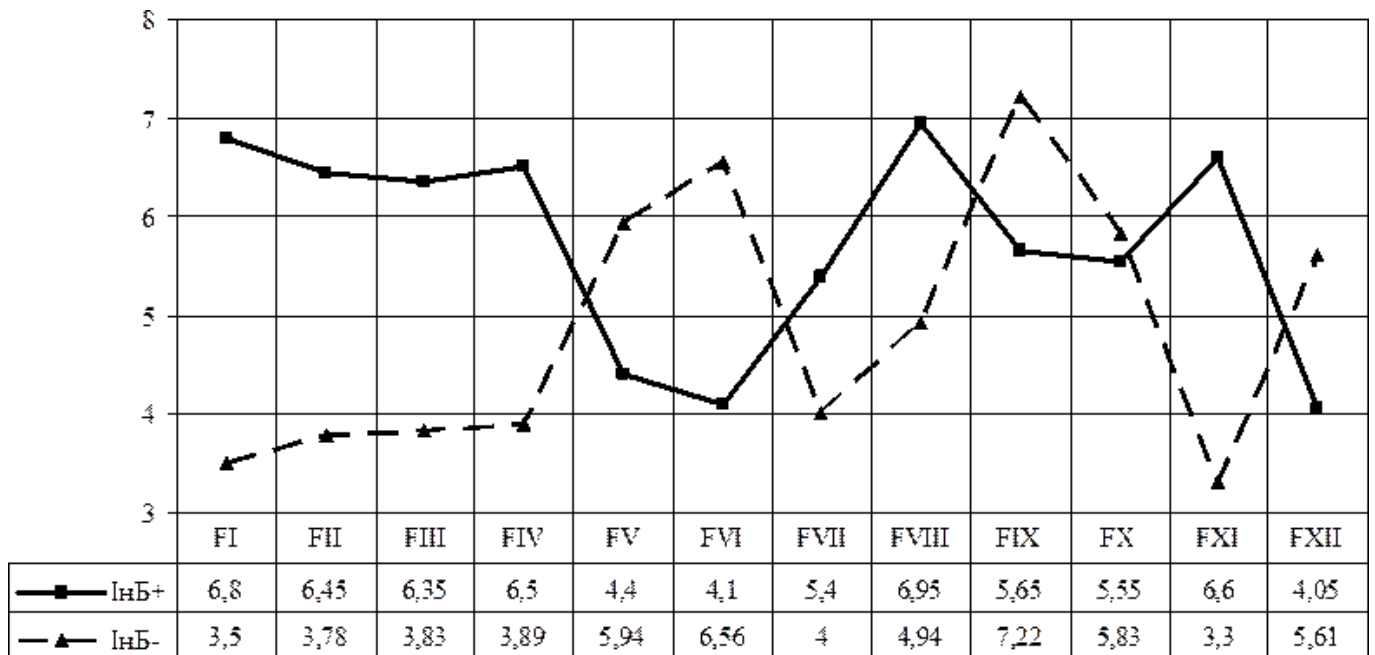


Рис. 1. Профілі шкал FPI груп осіб схильних (N=20) і не схильних (N=18) до переживання сценічних бар'єрів

За найбільшим відхиленням від середньої лінії ряду (за зменшенням) у групі «високобар'єрних» осіб показники розподілилися таким чином: FVIII+ (сором'язливість), FI+ (невротичність), FXI+ (емоційна лабільність), FIV+ (роздратованість). Група «низькобар'єрних» осіб представлена такими характеристиками: FIX+ (відкритість), FVI+ (врівноваженість), FV+ (товариськість), FX+ (екстраверсія), FXI- (відсутність емоційної лабільності), FI- (відсутність невротичності). З опорою на зміст шкал FPI, що переважають, у кожній групі створимо їх психологічний портрет у просторі означених шкал.

Таким чином, представникам групи InB+ (високобар'єрним) властиво наявність тривожності, скутості, наявність труднощів в соціальних контактах, нерішучість і невпевненість в собі. Такі особи уникають ризикованих ситуацій, несподівані події зустрічають із занепокоєнням, від будь-яких змін чекають тільки прикостей. У спілкуванні вони сором'язливі, сковані, прагнуть не виділятися і ні в що не втручатися. Великих компаній уникають, віддають перевагу вузькому колу старих, перевірених друзів (FVIII+). Такі особи виявляють тривожність, збудливість у поєднанні із швидким виснаженням і стомлюваністю. Провідною особливістю є зниження порогів збудливості, підвищена чутливість (FI+). Крім того, представники цієї групи характеризуються нестійкістю емоційного стану, що проявляється в частих коливаннях настрою, підвищеної дратівливості, недостатньої саморегуляції.

Такі особи, на думку авторів Фрайбурзького особистісного опитувальника, м'які, жіночні, занурені у фантазії, вірші і музику, що у принципі, характерно для нашої вибірки. Високі оцінки по фактору «емоційна лабільність» (FXI+) свідчать про тонку духовну організацію, артистичність, художнє сприйняття оточення. У той же час,

погано, легко впадають у відчай. Гостро переживаючи свій неуспіх, можуть разом із реакціями самозвинувачення демонструвати ворожість по відношенню до навколишніх осіб [5].

Представникам другої групи, тобто, тим, що не випробують сценічних бар'єрів (низько бар'єрним), властиво прагнення до довірливої та відвертої взаємодії з навколишніми людьми при високому рівні самокритичності (FIX+ – відкритість); хороша захищеність до дії стресс-факторів звичайних життєвих ситуацій, що базується на упевненості в собі, оптимістичності і активності, відсутність внутрішньої напруженості, свободу від конфліктів, задоволеності собою і своїми успіхами (FVI+ – врівноваженість); наявність вираженої потреби в спілкуванні і постійній готовності до задоволення цієї потреби. багатство і яскравість емоційних проявів, природність і невимушеність поведінки, готовність до співпраці, чуйне, уважне відношення до людей. Такі особи мають широкий круг друзів, знайомих, легко сходяться з людьми (FV+ – товариськість). Цим особам також властива екстравертованість – FX+, що виявляється у активності, лідерстві. Такі люди не соромляться, коли на них звертають увагу, не випробовують утруднень у спілкуванні, у встановленні контактів, що охоче беруть на себе головні ролі у взаєминах з оточенням. Ці особи мають велику соціальну спритність, надають велике значення соціальному успіху, усіма способами домагаються громадського визнання своїх особистих заслуг, чим можуть викликати невдоволення з боку тих людей, з якими їм доводиться мати справу [5].

Таким чином, високі оцінки за шкалами FVIII+, FI+, FXI+ і FIV+ пояснюють схильність особистості до переживання сценічних бар'єрів, а високі оцінки за шкалами FIX+ (відкритість), FVI+ (врівноваженість), FV+ (товариськість), FX+ (екстраверсія) і низькі оцін-

ки за шкалою FXI- (відсутність емоційної лабільності) характеризують осіб, які, в основному, не переживають цих утруднень.

Отже, значення t - критерію Ст'юдента (1% рівень значущості) підтверджує наявність розбіжностей між однойменними показниками профілів обох груп досліджуваних.

Висновки:

1. Виявлені значимі додатні і від'ємні зв'язки між певними показниками сценічного бар'єру і факторами особистості за методикою FPI
2. За допомогою методу асів у вибірці випробуваних виділено

дві групи осіб: з високим, та з низьким рівнем індексу сценічного бар'єру, тобто, група осіб, які схильні до переживання сценічних бар'єрів (ІНБ+) та ті, котрі практично не зазнають труднощів у сценічній діяльності (ІНБ-).

3. Встановлено, що сором'язливість, невротичність, емоційна лабільність, і роздратованість властиві особам схильним до переживання сценічних бар'єрів, а відкритість, врівноваженість, товариськість, екстраверсія, відсутність емоційної лабільності характеризують осіб, які не переживають цих утруднень.

Література:

1. А. С. Диференціальна діагностика схильності до переживань сценічних бар'єрів (психодіагностичний комплекс методик) / А. А. Саннікова. Свідотство про реєстрацію авторського права на твір № 33970. Мін. освіт. і науки України. Заяв. № 34208 від 05.05.2010. Опубл. 05.07.2010. – 63 с.
2. Бродовська В. Й. Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів: Словник / В. Й. Бродовська, В. О. Грушевський, І. П. Патрик. – К. : ВД «Професіонал», 2007. – 512 с.
3. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Ф. Е. Василюк. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 200 с.
4. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных: [учеб. пособ.] / А. Д. Наследов. – СПб. : Речь, 2004. – 392 с.
5. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии: [учеб. пособ.] / В. Д. Балин, В. К. Гайда, В. К. Горбачевский и др.; Под общ. ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. – СПб. : Питер, 2000. – 560 с.
6. Саннікова А. А. Результати апробації оригінальної методики діагностики схильності особистості до переживань сценічних бар'єрів / А. А. Саннікова // Вісник Харківського університету. Серія психологія № 902, випуск 43. – Харків, 2010. – С. 262–267.
7. Саннікова О. П. Феноменология личности: [Избр. психол. тр.] / О. П. Саннікова. – Одесса : СМІП, 2003. – 256 с.

References:

1. A. S. Diferencial'na diagnostika skhil'nosti do perezhivan' scenichnih bar'eriv (psihodiagnostichnij kompleks metodik) / A. A. Sannikova. Svidotstvo pro reestraciju avtors'kogo prava na tvir № 33970. Min. osvıt. i nauki Ukraini. Zayav. № 34208 vid 05.05.2010. Opubl. 05.07.2010. – 63 s.
2. Brodovs'ka V. J. Tlumachnij rosij's'ko-ukrajn's'kij slovník psihologichnih terminiv: Slovník / V. J. Brodovs'ka, V. O. Grushevs'kij, I. P. Patrik. – K. : VD «Profesional», 2007. – 512 s.
3. Vasilyuk F. E. Psihologiya perezhivaniya (analiz preodoleniya kriticheskikh situacij) / F. E. Vasilyuk. – M. : Izd-vo Mosk. un-ta, 1984. – 200 s.
4. Nasledov A. D. Matematicheskie metody psihologicheskogo issledovaniya. Analiz i interpretaciya dannyh: [ucheb. posob.] / A. D. Nasledov. – SPb. : Rech', 2004. – 392 s.
5. Praktikum po obshchey, ehksperimental'noj i prikladnoj psihologii: [ucheb. posob.] / V. D. Balin, V. K. Gajda, V. K. Gorbachevskij i dr.; Pod obshch. red. A. A. Krylova, S. A. Manicheva. – SPb. : Piter, 2000. – 560 s.
6. Sannikova A. A. Rezul'tati aprobacii original'noi metodiki diagnostiki skhil'nosti osobistosti do perezhivan' scenichnih bar'eriv / A. A. Sannikova // Visnik Harkivs'kogo universitetu. Seriya psihologiya № 902, vipusk 43. – Harkiv, 2010. – S. 262–267.
7. Sannikova O. P. Fenomenologiya lichnosti: [Izbr. psihol. tr.] / O. P. Sannikova. – Odessa : SMIL, 2003. – 256 s.

THE TACTICS OF PARENTAL CONTROL OF EATING BEHAVIOR OF CHILDREN IN SITUATIONS OF FOOD INTAKE

ТАКТИКИ РОДИТЕЛЬСКОГО КОНТРОЛЯ ПИЩЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ ДЕТЕЙ В СИТУАЦИИ ПРИЁМА ПИЩИ

Shebanova V.I.

*Department of Clinical Psychology
and psychodiagnostic
Taras Shevchenko National University of Kyiv
ave. Glushkov 2A, m. Kyiv, Ukraine, 03680*

В.І. Шебанова

*Кафедра психодиагностики и клинической
психологии
Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко
просп. Академика Глушкова 2А,
м. Киев, Украина, 03680*

The article presents the results of the study the submissions (attitudes) of adult about need for control of eating behavior the child's and choice of means of influencing to it in «the situation is eating». It was revealed that the tactics of parental control eating behavior of children in «situations meal» in the sufficient variativnyh. Presented by that in the different age periods of the child adults are give preference to the different methods of influence on the eating behavior of children. Substantiates the necessity enhancing of health-saving-parental competence, which implies knowledge of parents, not only in the field of a healthy (rational) nutrition, but also in other spheres and issues that are associated with everyday life activities and formation of a person.

Keywords: eating behavior, control of eating behavior, the tactics of control, means of influencing, food abuse, health-saving-parental competence.

В статье представлены результаты исследования установок взрослых о необходимости контроля пищевого поведения ребенка и применяемых средств воздействия на него «в ситуации приема пищи». Выявлено, что тактики родительского контроля пищевого поведения детей в «ситуации приема пищи» достаточно вариативны. Представлено, что в разные возрастные периоды ребенка взрослые отдают предпочтение разным методам воздействия на пищевое поведение детей. Обосновывается необходимость повышения здоровьесберегающей родительской компетенции, что предполагает осведомленность родителей не только в области здорового (рационального, правильного) питания, но и в других областях и вопросах, которые связаны с повседневной жизнедеятельностью и становлением личности.

Ключевые слова: пищевое поведение, контроль пищевого поведения, тактики контроля, средства воздействия, пищевое насилие, здоровьесберегающая родительская компетенция.

Постановка проблемы. Пищевое поведение человека относится к инстинктивным формам деятельности, то есть определяется врожденными потребностями. Однако расстройства пищевого поведения могут быть вызваны разнообразными причинами: наследственной склонностью, культурной средой, семейными традициями, особенностями характера и самооценки, влиянием моды, неудовлетворенностью своим телом, соблюдением диет и пр.

Большинство ученых (Т.Г.Вознесенская, А.М.Дорожевец, Е.С.Креславский, Г.А.Рыльцова М.Е.Сандомирский, О.О.Скурагевский, Е.Т.Соколова, D.J.Mela, F.J.Raphael, J.H.Lacey и др.) разделяют общую идею о том, что расстройства пищевого поведения представляют собой сложные, мультифакторные заболевания, которые являются результатом взаимодействия биологических, социокультурных и психологических факторов. В наших предыдущих работах мы уже рассматривали влияние семьи и факторов семейного воспитания на формирование расстройств пищевого поведения детей и подростков [1-3]. В данной статье мы сосредоточимся на тактиках родительского контроля пищевого поведения детей в «ситуации приема пищи», которые обуславливают нарушения пищевого поведения.

Цель исследования - изучение разнообразия мнений (суждений, представлений) взрослых относительно необходимости контроля пищевого поведения ребенка и выбора средств воздействия

на него в «ситуации приема пищи».

Методы исследования. С целью изучения разнообразия установок (мнений, суждений, представлений) взрослых о необходимости контроля пищевого поведения ребенка и применяемых средств воздействия на него «в ситуации приема пищи» нами был проведен опрос родителей и других родственников, которые активно принимают участие в воспитании детей.

Опрос проводился на родительском собрании при помощи анкеты, которая включала три вопроса (анкета разработана нами).

Анкета

«Родительских убеждений и тактик контроля пищевого поведения детей в ситуации приёма пищи»

Уважаемые, Взрослые: папы, мамы, дедушки и бабушки! Просим Вас принять участие в научном исследовании, которое посвящено актуальной теме повседневной жизни – особенностям пищевого поведения детей и тем проблемам, которые иногда возникают в ситуациях приёма пищи (т.е. в связи с кормлением и питанием). Точка зрения каждого из Вас, в связи с этой тематикой, является для нас очень важной и ценной. Благодарим Вас за сотрудничество, и просим выразить свою позицию/представление/ мнение, как РОДИТЕЛЕЙ, на три вопроса:

1. Считаете ли Вы суровой объективной необходимостью в

ситуации приёма пищи накормить ребенка, несмотря на его протест и возражения (типа: «я не голоден», «у меня нет аппетита», «не хочу», «это я не буду», мне это не нравится» и пр.)?

а) Да; б) Нет. в) Иной вариант ответа:

2. Ниже приведен ряд аргументов, которые обосновывают необходимость кормления ребенка против его желания. Какие из них, с Вашей точки зрения, являются приемлемыми и достаточно убедительными, чтобы настаивать на принятии пищи ребенком, несмотря на его возражения:

а) физическая истощенность ребенка (как признак неблагополучия в состоянии здоровья);

б) тревога, в основе которой лежит убеждение, что если ребенок не будет хорошо питаться, то утратит здоровье (станет болезненным, слабым и т.п.);

в) обеспечить полноценное и регулярное питание ребенка с целью обеспечения оптимального функционирования организма – это родительский долг, святая обязанность и нормальное проявление заботы о нём;

г) «отказ от еды» - это просто неповиновение («игра на нервах», избалованность, желание продемонстрировать обиду и пр.), чему нельзя потворствовать и это необходимо пресекать «на корню».

д) Ваш вариант ответа:

3. Отметьте, пожалуйста, те действия, способы, средства, тактики к которым Вам приходилось прибегать в ситуации приёма пищи с тем, чтобы повлиять на пищевое поведение ребенка («накормить, несмотря на его возражения» или «удержать от перекармливания»):

а) уговаривали / упрасивали / умоляли;

б) сочетали процесс принятия пищи с разнообразными способами отвлечения внимания (просмотром мультфильмов, рассказыванием различных историй и др.);

в) придумывали каких-либо хитростей (привести пример);

г) упрекали / укоряли / стыдили;

д) критиковали фигуру (вес, внешность), особенности пищевых предпочтений, стиль питания, поведение за столом;

е) разьясняли/ предостерегали о возможных негативных последствиях, которые могут грозить в случае недоедания / перекармливания;

ж) применяли наказания, т.ч. в виде лишения каких-либо удовольствий (не съестного характера);

з) лишали пищи в качестве меры наказания;

и) Ваш вариант ответа:

Основные результаты исследования. В ходе опроса приняли участие 238 человек (из них: мамы – 122 чел. -51%; папы – 63 чел. - 26,7%; бабушки – 38 чел. - 6%; дедушки – 15 чел. – 6,3%). 32 родителя отсутствовали на родительском собрании, 12 человек отказались заполнять анкету.

Анализ результатов опроса родителей выявил, что 23% взрослых придерживаются убеждения, что в ситуации приёма пищи необходимо учитывать пожелания ребенка и никогда не заставляют его кушать.

14% родителей отметили, что им, наоборот, приходится контролировать количество и качество потребляемой пищи, т.е. сдерживать неумеренный аппетит своих детей, в частности, удерживать от чрезмерного потребления сладостей, мучного, сладких газированных напитков и др.

Большинство родителей (63%) воспринимают ситуацию при-

ёма пищи, как суровую объективную необходимость, в которой им приходится применять различные способы воздействия на ребенка с целью изменения их пищевого поведения (ПП), в частности «накормить ребенка», несмотря на его протест и возражения.

Таким образом, 77% родителей считают, что для того, чтобы создать условия для оптимального развития ребенка, сохранить и укрепить его здоровье они вынуждены прибегать к тем или иным средствам воздействия на его пищевое поведение (ПП). Среди аргументов (как категорий личностного смысла), которые оправдывают позицию насильственного кормления детей в ситуации приёма пищи, мы выделили следующие:

- убеждение, что физическая истощенность ребенка выступает признаком неблагополучия в состоянии его здоровья. В эту смысловую категорию, мы включили также комплементарные высказывания о том, что «сытость и упитанность являются признаками здорового и крепкого организма». Данной позиции придерживались 23 % опрошенных взрослых;

- убеждение в том, что полноценное и регулярное питание ребенка – это родительский долг и святая обязанность взрослых поддержало 66 % опрошенных взрослых. Качественное своеобразие данной позиции раскрывают следующие высказывания:

- «если нашего ребенка не заставлять кушать, то он вообще никогда бы не ел, или питался бы исключительно пищевым мусором»;

- «в детском и подростковом возрасте дети должны очень хорошо питаться, поскольку они растут, много двигаются и тратят много энергии. Однако они еще не способны правильно организовать свой режим питания в силу самых разных причин (элементарной неорганизованности, безразличного отношения к собственному здоровью, искаженным представлениям о правильном питании, отсутствием чувствительности к потребностям тела и пр.), поэтому без принуждения в этом вопросе никак не обойтись!».

- убеждение, что «отказ от еды – это просто неповиновение (избалованность, желание продемонстрировать обиду и пр.), что требует сурового пресечения. Данную позицию поддержали 17 % опрошенных взрослых.

- убеждение, что если ребенок не будет хорошо питаться, то это приведёт к утрате здоровья. Данная позиция была выявлена у 22 % опрошенных взрослых, что подтверждают следующие высказывания: «слишком худой», «слишком слабенькая», «слишком часто болеет», «на нашего – без слёз не взглянешь, одна кожа да кости, непонятно в чём душа теплится» и т.п.

Часть взрослых (31%) указали, что если у ребенка плохой аппетит, то главное – это заставить его что-либо съесть, а то каким образом это удалось, совсем не важно. Обосновывая свою точку зрения, родители приводили различные аргументы, основной смысл которых сводится к суждению: «обеспечить жизнь и существование тела может только полноценное, правильное питание, а цель, как известно, оправдывает средства». Подобная позиция нашла отражение в следующих высказываниях:

«...к сожалению, иногда приходится заставлять, потому что по-другому никак...»; «что ж поделаешь, если наше чадо всегда кушает без аппетита»; «единственным средством воздействия, чтобы заставить нашу дочь что-нибудь съесть, являются только угрозы»; «когда мне надоело решать проблему отсутствия аппетита у сына при помощи уговоров и угроз, я нашёл одно отличное и надежное средство – подзатыльник, с тех пор «страдания над едой» сразу прекратились».

Анализ ответов родителей (той части выборки, которые обеспокоены пищевым поведением ребенка в континууме «отказ от еды – переизбыток»), выявил, что в разные возрастные периоды ребенка взрослые отдают предпочтение разным методам воздействия на ПП детей. Так, в дошкольный период жизни, преобладающими тактиками воздействия на ребенка с целью изменения его ПП являются: - сочетание процесса принятия пищи с разнообразными способами отвлечения внимания, в частности, просмотром мультфильмов, рассказыванием различных историй и т.п. (86%); - уговаривание (62%); - придумывание каких-либо хитростей: приготовление блюд с «секретом» типа супа-пюре, блинчиков из тыквы или морковки; обещание посетить интересные мероприятия или места; купить привлекательные вещи и пр. (51%).

В школьный период жизни наиболее популярными тактиками воздействия на ПП детей (свыше 50 %) являются: предостережения в виде рассказывания историй о возможных негативных последствиях вследствие недоедания/переизбытка (84 %); упреки, укоры, обращение к чувству ответственности за своё здоровье, обращение к чувству стыда (71 %); критика фигуры (массы тела, внешности), особенностей пищевых привычек и стиля питания, особенностей поведения за столом (63%).

В значительно меньшей степени встречаются упоминания о применении наказаний в виде лишения пищи (23 %) или каких-либо иных удовольствий не съестного характера (31%), например: запрет смотреть телевизор, пользоваться планшетом и телефоном с целью игры; запрет на прогулку; отмена или угроза отмены запланированных интересных мероприятий; отказ от того, что было обещано ранее купить и т.п.

Обобщая полученную информацию, отметим, что несмотря на достаточно широкую вариативность методов воздействия на ПП детей в ситуации приёма пищи, большинство из них, обуславливают формирование искаженных отношений с едой, неудовлетворенность собой и жизнью в целом, негативизм в отношениях с близкими и пр., что особенно ярко проявляется в подростковом возрасте и закономерно фиксирует на эксцентричных формах ПП (как способах, которые субъективно помогают снизить психическое напряжение).

Таким образом, выявленные особенности родительских убеждений и тактик контроля пищевого поведения детей в ситуации приёма пищи, указывают на недостаточную компетентность родителей (в области психологии развития, основ рационального питания и пр.) и определяют задачи психопрофилактической работы, которые направлены на сохранение здоровья ребенка на всех этапах его развития, в т.ч. и на предупреждение отклонений онтогенетического развития (соматических систем и психических функций организма, социальных ролей и отношений, духовного развития). Речь идет о повышении здоровьесберегающей родительской компетентности. Это предполагает осведомленность родителей не только в области здорового (рационального, правильного) питания, но и в других областях и вопросах, которые связаны с повседневной жизнедеятельностью и становлением личности. В частности, здоровьесберегающая родительская компетентность предполагает понимание различий между индивидуальными (врожденными особенностями протекания физиологических процессов, биоритмов и пр.) и индивидуальными (личностными особенностями формирования пищевых предпочтений, паттернов пищевого поведения и пр.), а также понимание и учёт социально-обусловленных процессов взросления, гендерных особенностей, природы и характера кри-

зисных явлений в разные периоды жизни ребенка и пр.

Важной составляющей здоровьесберегающей родительской компетенции (ЗЗРК) мы считаем повышение компетентности в модулировании проблемным пищевым поведением ребенка и коррекции нарушенных взаимоотношений между ребенком и взрослыми (его первичной группы поддержки). Под модулированием мы понимаем управление проблемным пищевым поведением ребенка не столько за счет установления контроля над ним, сколько за счет изменения отношений в семье. Прежде всего, это предполагает исключения таких форм взаимодействия в системе «родитель-ребенок», которые могут непроизвольно провоцировать, поддерживать и фиксировать различные поведенческие отклонения, в т.ч. эксцентричные способы ПП.

Блок ЗЗРК характеризуется единством стойкой мотивации на поддержание адаптивного ПП /или на нормализацию ПП (ценностно-мотивационный аспект компетентности), знаний о рациональном питании и здоровом образе жизни как составляющих целостного здоровья (когнитивно-рефлексивный аспект компетентности), умений и опыта в организации здорового питания и реализации здоровых паттернов ПП (поведенческий аспект компетентности). Иначе говоря, повышение родительской компетентности в модулировании проблемным пищевым поведением ребенка ориентирует на здоровьесберегающую и здоровьеразвивающую деятельность всех членов семьи. Особенность этой деятельности состоит в организации такого семейного пространства, которое помогает принять ответственность за выбор доминирующей стратегии пищевого поведения и проявить истинную заботу о себе, как основу поддержания целостности телесного здоровья (всех его уровней – соматического, психического, социального и духовного).

Кроме того, мы полагаем, что современная пропедевтика, как первичная профилактика дезадаптированного пищевого поведения с последующими нарушениями массы тела, должна быть направлена на определение тех диссонансных областей, которые требуют пристального внимания со стороны разных специалистов – психологов, педагогов, социологов и др. Соответственно, это предполагает отказ от одноплоскостного восприятия расстройств пищевого поведения (как сугубо психиатрического подхода к проблемам пищевого поведения).

Реальная помощь (через организацию психолого-педагогической и социальной поддержки родителям и детям) в преодолении индивидуальных трудностей, которые возникают в процессе жизнедеятельности, повышении стрессоустойчивости к различным неблагоприятным факторам макро- и микросреды, позволит блокировать фиксацию на дезадаптивных паттернах пищевого поведения (что обосновано нами в синергетической био-психо-социо-духовной модели развития расстройств пищевого поведения). Иначе говоря, для людей с нарушенными паттернами пищевого поведения психологическая, педагогическая и социальная помощь является не менее значимыми, чем лекарственная терапия. На наш взгляд, именно такой подход к пропедевтике позволит значительно снизить риск развития дисгармоничных паттернов ПП.

На сегодняшний день, несмотря на увеличение количества людей с нарушенными паттернами ПП и их негативными последствиями в виде нарушений массы тела, понятие «пропедевтика дезадаптированного пищевого поведения» (ДПП) отсутствует. В тоже время, отдельные вопросы пропедевтики ДПП рассматриваются в других областях научного знания таких как: «Психиатрическая пропедевтика», «Детская психиатрическая пропедевтика», «Пропедевтика детских болезней», «Пропедевтика девиантного поведе-

ния», «Пропагандистика культуры здоровья» и др. Однако, учитывая специфику проявлений искаженных паттернов ПП и их саморазрушительных последствий в рамках собственной телесности (особенно клинических вариантов ПП) возникает необходимость в разработке пропагандистических программ в соответствии с озвученной проблемой.

Мы понимаем объективные трудности реализации тренингов родительской компетенции, как конкретной формы пропагандистической работы с родителями детей из группы риска, т.е. детей с высоким риском развития расстройств ПП и нарушений веса (что выявляют результаты скрининговой диагностики).

Воплощение такого пропагандистического проекта в жизнь, это безусловно, и масштабный, и затратный профилактический проект, который требует государственной поддержки в виде долгосрочных материальных инвестиций, а также подготовки специальных экспертов. При этом мы отдаём себе отчет, что отсроченность проекта (его растянутость во времени на несколько лет) и не слишком высокий (умеренный) ожидаемый уровень социально-психологического эффекта от реализации проекта, несколько снижает его привлекательность.

Однако, с другой стороны, разнообразные формы дезадаптированного пищевого поведения (в т.ч. расстройства пищевого поведения), которые манифестируют в подростковом и юношеском возрасте в виде искаженных паттернов пищевого поведения и нарушений веса (своеобразного соматического эквивалента ПП), достаточно часто остаются неразрешимой проблемой человека в течение всей его последующей жизни. При этом, на фоне присо-

единения различных осложнений и тяжелых заболеваний, физическое и психическое состояние с годами существенно ухудшается, обуславливая закономерную утрату трудоспособности и раннюю смерть. Таким образом, дезадаптивное ПП можно рассматривать как фактор косвенного (медико-биологического) ущерба экономике страны, и это наш взгляд, существенный аргумент в пользу затрат на профилактику расстройств пищевого поведения.

Выводы: Выявлено, что тактики родительского контроля пищевого поведения детей в «ситуации приема пищи» достаточно вариативны. Однако, несмотря на их широкую представленность, большинство из них, обуславливают формирование искаженных отношений с едой, неудовлетворенность собой и жизнью в целом, негативизм в отношениях с близкими и пр., что особенно ярко проявляется в подростковом возрасте и закономерно фиксирует на эксцентричных формах ПП (как способах, которые субъективно помогают снизить психическое напряжение). Таким образом, выявленные особенности родительских убеждений и тактик контроля пищевого поведения детей в ситуации приёма пищи, указывают на недостаточную компетентность родителей (в области психологии развития, основ рационального питания и пр.) и определяют задачи психопрофилактической работы, которые направлены на формирование здоровьесберегающей родительской компетенции (ЗЗРК) и коррекцию нарушенных взаимоотношений между ребенком и взрослыми, что позволит сохранить здоровье ребенка на всех этапах его развития, в т.ч. предупредить отклонения онтогенетического развития (соматических систем и психических функций организма, социальных ролей и отношений, духовного развития).

Литература:

1. Шебанова В.І. Вплив сім'ї на розвиток образу фізичного «я» особистості на різних етапах онтогенезу / В. І. Шебанова, С.Г. Шебанова // «Сучасні тенденції психологічного розвитку сім'ї» : зб. наук. праць міжнародної заочної науково-практичної конференції. – Частина І. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2013. – С. 82 – 93.
2. Шебанова В. І. Влияние семьи на формирование расстройств пищевого поведения детей и подростков / В. І. Шебанова, С. Г. Шебанова // «Молодое поколение XXI века: актуальные проблемы социально-психологического здоровья»: матер. V международного конгресса / под.ред. А.А.Северного, Ю.С.Шевченко. – Москва, 24-27 сентября 2013 г. – М.: ООО ONEBOOK.RU. – С. 327 – 328.
3. Шебанова В.І. Отношения с родителями как источник расстройств пищевого поведения подростков / Шебанова В.І. // Науковий форум: Актуальні питання гуманітарних та суспільних наук : Зб. матер. Міжнародної науково-практичної конференції (К., Україна, 23 травня). – К.: Центри науково-практичних студій, 2014. – С. 119-125.

Literature:

1. Shebanova V.I. Vplyv sim'i na rozvitok obrazu fizichnogo «ya» osobistosti na riznih etapah ontogenezu / V. I. Shebanova, S.G. Shebanova // «Suchasni tendencii psihologichnogo rozvitku sim'i» : zb. nauk. prac' mizhnarodnoi' zaочної nauково-практичної конференції. – CHastina I. – Herson: PP Vishemir'skij V.S., 2013. – S. 82 – 93.
2. Shebanova V. I. Vliyanie sem'i na formirovanie rasstrojstv pishchevogo povedeniya detej i podrostkov / V. I. Shebanova, S. G. Shebanova // «Molodoe pokolenie XXI veka: aktual'nye problemy social'no-psihologicheskogo zdorov'ya»: mater. V mezhdunarodnogo kongressa / pod.red. A.A.Severnogo, YU.S.Shevchenko. – Moskva, 24-27 sentyabrya 2013 g. – M.: ООО ONEBOOK.RU. – S. 327 – 328.
3. Shebanova V.I. Otnosheniya s roditel'yami kak istochnik rasstrojstv pishchevogo povedeniya podrostkov / Shebanova V.I. // Naukovij forum: Aktual'ni pitannya humanitarnih ta suspil'nih nauk : Zb. mater. Mizhnarodnoi' nauково-практичної конференції (K., Ukraїna, 23 travnya). – K.: Centri nauково-практичних studij, 2014. – S. 119-125.

УДК: 616.314-002-056.7-085.849.19

**PROSPECTS FOR THE CONSOLIDATION OF KNOWLEDGE ABOUT THE
PHOTODYNAMIC THERAPY IN PATIENTS WITH A GENETIC
DETERMINATION OF A CARIOUS DISEASE**

**ПЕРСПЕКТИВИ КОНСОЛІДАЦІЇ ПІЗНАНЬ ПРО ФОТОДИНАМІЧНУ
ТЕРАПІЮ В ОСІБ З ГЕНЕТИЧНОЮ ДЕТЕРМІНАЦІЄЮ КАРІОЗНОЇ ХВОРОБИ**

M.Yu. Antonenko

*Department of Dentistry
Bogomolets National Medical University
Bul. Shevchenko, 13, Kiev, Ukraine, 01601*

N.A. Zelinskaya

*Department of Dentistry
Bogomolets National Medical University
Bul. Shevchenko, 13, Kiev, Ukraine, 01601*

O.A. Znachkova

*Department of Dentistry
Bogomolets National Medical University
Bul. Shevchenko, 13, Kiev, Ukraine, 01601*

T.A. Melnichuk

*Department of Dentistry
Bogomolets National Medical University
Bul. Shevchenko, 13, Kiev, Ukraine, 01601*

A. M. Parii

*Department of Dentistry
Bogomolets National Medical University
Bul. Shevchenko, 13, Kiev, Ukraine, 01601*

Антоненко М.Ю.,

*Кафедра стоматології
Національний медичинський університет
імени О.О.Богомольця
Бул. Шевченко, 13, м.Київ, Україна, 01601*

Зелінська Н.А.

*Кафедра стоматології
Національний медичинський університет
імени О.О.Богомольця
Бул. Шевченко, 13, м.Київ, Україна, 01601*

Значкова О.А.

*Кафедра стоматології
Національний медичинський університет
імени О.О.Богомольця
Бул. Шевченко, 13, м.Київ, Україна, 01601*

Мельничук Т.А.

*Кафедра стоматології
Національний медичинський університет
імени О.О.Богомольця
Бул. Шевченко, 13, м.Київ, Україна, 01601*

Парій А.М.

*Кафедра стоматології
Національний медичинський університет
імени О.О.Богомольця
Бул. Шевченко, 13, м.Київ, Україна, 01601*

Research has been conducted on the necessity and feasibility of the introduction of the photodynamic therapy in the treatment regimen of acute and chronic deep caries in caries-determined patients. The immediate and long-term outcomes proved that using PDT facilitates the effectiveness of the treatment and improves the treatment prognosis of an acute deep caries in tooth-determined patients. At the same time the expediency of including PDT in the treatment algorithm for chronic deep caries hasn't been determined.

Key words: photodynamic therapy, photosensitizers, acute deep caries, chronic deep caries, genetic determination to carious disease.

Проведено дослідження щодо необхідності та доцільності введення фотодинамічної терапії в схему лікування гострого глибокого та хронічного глибокого карієсу у карієс-детермінованих пацієнтів. За найближчими та віддаленими результатами лікування доведено, що використання ФДТ сприяє підвищенню ефективності лікування та покращенню прогнозу лікування гострого глибокого карієсу у карієс-детермінованих пацієнтів. Водночас не встановлена доцільність включення ФДТ в алгоритм лікування хронічного глибокого карієсу.

Ключові слова: фотодинамічна терапія, фотосенсебілізатор, гострий глибокий карієс, хронічний глибокий карієс, генетична детермінація до каріозної хвороби

Актуальність поширеності, ефективності профілактики каріозної хвороби та її ускладнень продовжують посідати провідне місце серед проблем стоматологічного здоров'я населення країн Східної Європи, у тому числі, України. За даними ВООЗ, ураженість каріє-

сом зубів населення більшості країн світу коливається в межах від 80 до 98 % і прогресує до 100% в країнах із низьким рівнем життя [1]. На первинну профілактику та лікування каріозної хвороби на індивідуальному та комунальному рівнях витрачаються значні ма-

теріальні ресурси систем охорони здоров'я більшості європейських країн [2, 3]. У цьому зв'язку в таких країнах боротьба з каріозною хворобою здійснюється, переважно, шляхом вторинної профілактики. Іншими словами, основна тактика лікарів-стоматологів включає застосування нових інноваційних технологій для препарування каріозних порожнин (Batescave, Slot, лазерний метод, вектор-система і повітряно-абразивна обробка, використання системи ICON, Heal-ozone та ін.) та впровадження в практику пломбувальних матеріалів різних рівнів технологічності [3, 4].

Серед чинників високої поширеності та стійкості до заходів із вторинної профілактики каріозної хвороби мікробна агресія дентальних вогнищ посідає значуще місце. Вона є основним чинником розвитку гіперчутливості уповільненого типу до мікробних антигенів, що напевне потенціюють аутоімунний механізм багатьох тяжких як стоматологічних, так і загальносоматичних захворювань, серед яких, насамперед, ревматоїдний артрит (М 05.9, МКХ-10), ревматизм (М 79.0, МКХ-10), гломерулонефрит, червоний плесканий лишай (L 43.9, МКХ-10), багаформна ексудативна еритема (К 12.0, МКХ-10) тощо [1].

З іншого боку, розробка і впровадження сучасних високотехнологічних пломбувальних матеріалів, що використовуються при лікуванні карієсу, викликають низку дискусійних і суперечливих питань щодо необхідності й доцільності медикаментозної обробки каріозних порожнин. Ряд дослідників не бачать сенсу в антисептичній обробці каріозних порожнин при глибині ураження в межах емалево-дентинної границі та плащового дентину [5]. Інші ж категорично говорять про облігатність застосування медикаментозної обробки незалежно від глибини каріозної порожнини [6]. Немає однозначної відповіді про доцільність антисептичної обробки в залежності від характеру перебігу каріозного процесу, водночас, не досліджено цей аспект у людей з різним ступенем генетичної детермінації до каріозної хвороби.

Антисептичні речовини, які досі традиційно використовуються для обробки відпрепарованої каріозної порожнини перед пломбуванням, нерідко є небезпечними для пульпи зуба, часто порушують процес полімеризації прокладочних та відновлювальних матеріалів, надають лише бактеріостатичну дію і не створюють стерильності каріозної порожнини, несумісні з лікувальними прокладками [7]. Вагомі протиріччя виникали у разі використання антисептичних речовин в каріозних порожнинах, розташованих в межах навколорезорвативного дентину при гострому перебігу патологічного процесу, а також саме в групах осіб, детермінованих до карієсу - А(II), В(III), Rh- [8].

Останнім часом з'явилися роботи про доцільність включення фотодинамічної терапії (ФДТ) як нового стратегічного напрямку етапу вторинної профілактики каріозної хвороби. Застосування ФДТ може бути обумовлене не тільки її впливом на переважну більшість патогенних бактерій мікробного пейзажу каріозних порожнин, а й активізацією мікроциркуляції в пульпі в результаті регуляторного впливу на мікросудини лазерним випромінюванням [9].

Суть фотодинамічної реакції полягає в утворенні вільних радикалів або короткоживучих форм синглетного (активного) кисню. Утворення в клітині, в якій присутній фотосенсибілізатор, вільних радикалів і (або) синглетного кисню веде до пошкодження клітини з її подальшою загибеллю. У плані реалізації фотодинамічних реакцій зауважимо, що синглетний кисень та вільні радикали є короткоживучими формами та інактивуються протягом мільйонних часток секунди, розпадаючись на вихідні компоненти і не являють, таким чином, небезпеки для інших клітин [10]. Найважливіша особливість взаємодії біологічних тканин з молекулами фотосенсибілізуючої

речовини полягає у виборчому її споживанні тільки «шкідливими» для організму клітинами, що дає можливість зберегти нормально функціонуючі та знищити атипіві, які є перешкодою для діяльності всього організму. Тип таких «шкідливих» клітин визначається гіперактивністю їх метаболічної діяльності, перевищує нормативний рівень клітинного функціонування [11, 12].

У літературі ми не зустріли чіткої, обґрунтованої стратегії застосування ФДТ у разі лікування глибокого карієсу гострого перебігу. Вважаємо, що це вкрай важливе питання, оскільки реактивне запалення в пульпі при глибокому карієсі може бути суттєвим фактором, що визначає подальший результат каріозної хвороби.

У зв'язку з цим метою даного етапу дослідження було обґрунтування застосування ФДТ при лікуванні глибокого карієсу гострого та хронічного перебігу в осіб із високим ступенем його генетичної детермінованості.

Нами були поставлені наступні завдання:

1. Дослідити найближчі та віддалені результати застосування ФДТ для антисептичної обробки каріозної порожнини у пацієнтів із глибоким карієсом гострого перебігу, що мають високий ризик детермінованості.

2. Оцінити найближчі і віддалені результати включення ФДТ для антисептичної обробки каріозної порожнини в лікування глибокого карієсу хронічного перебігу у пацієнтів, що мають високий ступінь його генетичної детермінованості.

Матеріали і методи. Нами були використані клінічні, рентгенологічні, одонтометричні, імуногенетичні (для визначення групи системи АВО(Н) Rh) методи, які використовували для відбору пацієнтів до участі в дослідженні та оцінки якості лікування.

Під нашим спостереженням знаходилися 162 пацієнти у віці 18-25 років, які звернулись до Стоматологічного медичного центру НМУ імені О.О. Богомольця з приводу карієсу. До I-ї клінічної групи увійшли 82 (50,62%) пацієнти з діагнозом гострий глибокий карієс (K02.1, МКХ-10), II-у клінічну групу склали 42 (25,93%) пацієнти із хронічним перебігом захворювання. Пацієнтам I та II клінічних груп у якості антисептичної обробки каріозної порожнини використовували фотодинамічну терапію (ФДТ).

Контролем слугували дві групи пацієнтів, по 20 осіб кожна, з карієсом гострого та хронічного перебігу, де ФДТ не проводили (III та IV групи відповідно).

Для участі у дослідженні були відібрані, за інформованою згодою, пацієнти з каріозними порожнинами в 16, 17, 25, 27, 36, 37, 46 зубах I класу за Блеком та відносилися до групи осіб з високим ступенем генетичної детермінованості (А(II), В(III), Rh-). Усі пацієнти мали задовільний гігієнічний стан порожнини рота (ОHI-S<0,5).

Для уніфікації лікування у всіх групах було застосовано ідентичні лікувальні, прокладочні та відновлювальні матеріали. Гострий глибокий карієс лікували в 2 відвідування, хронічний □ в одне. У всіх групах застосовували прокладочну техніку.

У якості постійного пломбувального матеріалу використовували наногібридний композитний матеріал світлового затвердіння, лікувальна прокладка була представлена кальційвмісним матеріалом на казеїновій основі, прокладочна техніка включала традиційну ізолюючу прокладку.

У всіх групах було використано традиційний шлях препарування каріозної порожнини, без застосування альтернативних технологій.

У якості фотосенсибілізатора при фотодинамічній терапії було застосовано толуїдиновий синій, який вносився в відпрепаровану каріозну порожнину та опромінювався низькоенергетичним лазерним випромінюванням сучасним стоматологічним діодним лазером

Elaxion Claros Pico (Німеччина) із довжиною хвилі 635 нм, вихідною потужністю 100 мВ, дозою енергії 1,8 Дж.

Результати та їх обговорення. У результаті проведеного дослідження в I групі (гострий глибокий карієс із застосуванням ФДТ) у 70 пацієнтів (85,4 %) відзначені задовільні результати лікування у найближчі та віддалені терміни (збереження пломби, відсутність ускладнень з боку пульпи, збережена повна функціональна здатність зуба). У той час, як в III групі (контрольна - гострий глибокий карієс, без застосування ФДТ) кількість задовільних результатів була достовірно нижче у віддалені терміни і становила 70,0%. Негативний результат лікування проявився випадінням пломби (20,0%) та розвитком хронічного фіброзного пульпіту (10,0%).

Нами встановлено, що у II групі (хронічний глибокий карієс з включенням ФДТ) і IV групі (хронічний глибокий карієс без включення ФДТ) найближчі та віддалені результати лікування, були задовільними у досить великій кількості пацієнтів - 85,7% та і 85,4% відповідно та не залежали від включення ФДТ в схему лікування. Отже, застосування ФДТ не змінювало кількість позитивних результатів. Зауважимо, що у 1 пацієнта другої групи виникло ускладнення у вигляді розвитку вторинного карієсу, у 2-х відзначено розвиток хронічного фіброзного пульпіту. У IV групі у 3-х пацієнтів спостерігалось випадіння пломби з подальшим розвитком хронічного фіброзного пульпіту. Припускаємо, що виникнення невеликого числа випадків з несприятливим результатом могло бути обумовлено, з одного боку, карієс-детермінованістю, з іншого – можливою зміною загального стану

здоров'я, і, як результат, негативного результату лікування.

Таким чином, нами встановлено, що включення ФДТ або відмова від нього в алгоритмі лікування хронічного глибокого карієсу не впливало на найближчі або віддалені результати лікування.

Висновки. В цілому, найближчі та віддалені результати лікування каріозної хвороби показали необхідність і доцільність введення ФДТ в схему лікування гострого глибокого карієсу у карієс-детермінованих пацієнтів, що сприяє підвищенню ефективності лікування та покращенні прогнозу лікування, що є дуже цінним.

Водночас нами не встановлена доцільність включення ФДТ в алгоритм лікування хронічного глибокого карієсу.

Вважаємо, що доза лазерного випромінювання в 1,8 Дж, що обґрунтована даними попередніх дослідників [11, 12], дає можливість отримати задовільні результати та прогнозувати віддалений результат каріозної хвороби, є адекватним стратегічним і тактичним підходом у осіб, що відносяться до карієс-детермінованих груп (A(II), B(III), Rh-).

На наш погляд, отримані дані дозволяють консолідувати наші знання про роль і місце антисептичної обробки каріозної порожнини в процесі оперативного-відновного лікування та, зокрема, ФДТ як чинника, що підвищує результативність вторинної профілактики каріозної хвороби.

Перспективи дослідження полягають у розробці диференційованого підходу до вибору оптимальних параметрів ФДТ в лікуванні та профілактиці карієсу, зокрема, в осіб з його генетичною детермінацією.

Література

1. Грузева Т.С. Громадське здоров'я в умовах урбанізації / Т. С. Грузева // *Наук. вісн. Нац. мед. ун-ту ім. О. О. Богомольця.* – 2010. – № 1. – С. 13–23.
2. Москаленко В.Ф. Світовий досвід фінансування стоматологічної допомоги / В.Ф. Москаленко, М.Ю. Антоненко // *Современная стоматология.* – 2005. – №1. – С.152-156.
3. World Health Organization. *Epidemiology, etiology and prevention of periodontal diseases.* Geneva: WHO Technical Report Series, - 2010.-No.621.
4. Антоненко М.Ю. Стратегія профілактики захворювань пародонта в умовах реформування здравоохоронення в Україні / М.Ю. Антоненко // В сб. Труды 6-й Всероссийской научно-практической конференции с международным участием «Здоровье – основа человеческого потенциала: проблемы и пути их решения» – 2011, Санкт-Петербург, 24-26 ноября 2011 г. - С.76.
5. Николаев А.И. Практическая терапевтическая стоматология / А.И. Николаев, Л.М. Цепов // М.: МЕД-пресс-информ. — 2003. — С. 547.
6. Торгашина А.Г. Исследование чувствительности кариесогенной микрофлоры к антисептикам, используемым на стоматологическом приёме, in vitro / А.Г. Торгашина // *Бюллетень медицинских Интернет-конференций.* - Том 2. № 2. - 2012. – с. 129.
7. Остолоповская О.В. Современные адгезивные системы в клинической стоматологии / О.В. Остолоповская, А.В. Анохина, Г.Р. Рувинская // *Практическая медицина.* - №4 (72). - сентябрь 2013 г. - с.15-20
8. Antonenko M.Yu. The dental enamel as an object for realising the effects a genetics program on carious diseases / M.Yu. Antonenko, N.A. Zelinskay, T.A. Melnichuk // *International Scientific-Practical Congress of pedagogues, physiologists and medics [Text]: materials of proceedings of the International Scientific and Practical Congress «Driven to Discover!», the 5th of June, 2015, Geneva, Switzerland, P.264-271.*
9. Hamblin M.R. Photodynamic therapy: a new antimicrobial approach to infection diseases? / M.R. Hamblin T. Hasan // *Photochem. Photobiol. Sei.* – 2004. – Vol. 3. – P. 436-450.
10. Величко. И.В. Фотодинамическая терапия при лечении кариеса зубов: дис. канд. мед наук. – М. – 2011. – 23 с.
11. Konopka K. Photodynamic therapy in dentistry / K. Konopka, T. Goslinski // *J Dent Res.* 2007 Nov;86(11):1126.
12. Williams J. A. Effect of the radiation power of modern lights on the bactericidal properties of toluidine blue O photosensitizer against *Streptococcus mutans* / J. A. Williams, G. J. Pearson, M. J. Colles, M. Wilson // *Caries Res* 2003; 37: 190-193

УДК: 616.36-003.826:616.36.018

ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЛЕКСУ ЗАСОБІВ ГЕПАДИФУ, ЕЗЕТЕМІБУ ТА ФОЗИНОПРИЛУ НА ПЕРЕБІГ НЕАЛКОГОЛЬНОГО СТЕАТОГЕПАТИТУ У ХВОРИХ НА ОЖИРІННЯ ТА ГІПЕРТОНІЧНУ ХВОРОБУ II СТАДІЇ

Мандрик О.Є.

Кандидат медичних наук, асистент кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет» вул. Театральна 2, Чернівці, Україна, 58002

К.В. Вілігорська

Магістр медицини, аспірант кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет» вул. Театральна 2, Чернівці, Україна, 58002

В.Ю. Дрозд

Магістр кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет» вул. Театральна 2, Чернівці, Україна, 58002

Summary: We analyzed the results of examinations of 60 patients with non-alcoholic steatohepatitis (NASH) with comorbid arterial hypertension of the II-nd stage and I-st class obesity. Due to increase of endothelial desquamation of epithelium the endothelial dysfunction in such patients progresses causing mutual burdening syndrome in case of combination of NASH and arterial hypertension with obesity. Also we noticed disfunctions of hemostasis due to high activity of nitrosative stress. The studied group had combination treatment with gepadif, fosinopril that ezetemib. Such combination of drugs in the process of our research showed the best results in treatment in comparison with groups of patients with standard treatment.
Key words: non-alcoholic steatohepatitis, arterial hypertension, ezetemib, gepadif, fosinopril

Резюме: Проаналізовано обстеження 60 хворих на НАСГ м'якої та помірної активності із коморбідним перебігом ГХ II стадії та ожирінням I ступеня. Встановлено що перебіг НАСГ у хворих на ожиріння та гіпертонічну хворобу II стадії супроводжується раннім розвитком ендотеліальної дисфункції внаслідок зростання кількості десквамованих ендотеліоцитів у крові, розладів гемостазу, та формуванням зворотної портальної гіпертензії, що взаємопов'язано із явищами нітрозитивного стресу та артеріальної гіпертензії. Дана група хворих отримувала комплексне лікування із включенням препаратів гепадиф, фозиноприл та езетеміб які сприяли швидкому досягненню ремісії основного та супровідного захворювання.

Ключові слова: неалкогольний стеатогепатит, гіпертонічна хвороба, езетеміб, гепадиф, фозиноприл.

Вступ. Актуальність проблеми зумовлена істотним зростанням у останній час частоти коморбідного перебігу гіпертонічної хвороби (ГХ) на фоні ожиріння із розвитком неалкогольного стеатогепатиту (НАСГ), який характеризується синдромом взаємообтяження [1, 6, 8, 9]. Стабільність перфузії печінки забезпечує низка чинників, серед яких важливою є регуляторна роль системи монооксиду нітрогену (NO) – природного ендотелійрелаксуючого чинника [6].

У фізіологічних концентраціях NO має цитопротективну, антиагрегаційну, вазодилатуючу дію із переважним впливом на венозну ланку кровообігу, але, за умов ожиріння, ГХ та дисфункції гепатоцитів внаслідок стеатозу та запалення, дисфункція NO-синтаз (NOS) із порушенням балансу секреції та знешкодження, NO може призвести до зростання артеріальної квоти портального кровообі-

гу та посилення портальної гіпертензії, індукції апоптозу печінкових клітин внаслідок гіпоксії та стимуляції фіброзоутворення, у т.ч. внаслідок активації нітрозитивного стресу [6]. Все вищезазначене створює передумови розвитку проявів портальної гіпертензії уже на II-III стадії фіброзу печінки при НАСГ (спленомегалія, гіперспленізм, розширення гемороїдальних вен) та є чинником ризику прогресування його до цирозу печінки [1, 6, 9]. Лікування НАСГ на тлі ожиріння передбачає тривале застосування мембранопротекторних гепатотропних засобів [1, 6, 9, 10]. Емпірично нами обраний препарат гепадиф, відомі компоненти якого (карнітин, екстракт печінки та вітаміни групи B) [2, 3, 4] позитивно можуть впливати на перебіг як основного, так і на супровідних захворювань. Для лікування ГХ на тлі ожиріння та НАСГ переважно використовують інгібітори ан-

гіотензинперетворювального фермента (ІАПФ) із подвійним механізмом метаболізму та виведення [7, 8]. Такими властивостями володіє фозиноприл, екскреція якого можлива і через нирки, і через печінку. При порушенні функції печінки на тлі НАСГ сповільнюється утворення активних метаболітів ІАПФ [7, 9], однак доведено, що печінково-клітинна недостатність практично не впливає на утворення фозиноприлату, оскільки клітини епітелію шлунково-кишкового тракту також беруть участь у його метаболізмі [7].

З метою досягнення гіполіпідемічного та ендотелійпротекторного ефектів у останній час при метаболічному синдромі із НАСГ, за умов протипоказання до призначення статинів, застосовують препарат езетіміб (езетрол), який знижує абсорбцію холестеролу (ХС) у кишечнику, знижує вміст ХС та усіх проатерогенних ліпопротеїнів у крові [5].

Мета дослідження: вивчити вплив комплексу засобів гепатифу, езетімібу (езетролу) та фозиду (фозиноприлу) на перебіг НАСГ, ГХ II стадії та ожиріння за їх коморбідності на рівень артеріального тиску, печінкового кровообігу, гемостаз та ендотелійзалежні механізми їх регуляції.

Матеріал та методи дослідження. Обстежено 60 хворих на НАСГ м'якої та помірної активності із коморбідним перебігом ГХ II стадії та ожирінням I ступеня. Для визначення ефективності лікування було сформовано 2 групи пацієнтів, які були рандомізовані віком, статтю, ступенем ожиріння, та активністю цитолітичного синдрому. Контрольна група (К) (30 осіб) отримувала гіпокалорійну дієту, метформін по 500 мг 2 рази на день для усунення проявів МС, есенціалє Н у якості гепатопротекторного препарату (по 1 капсулі 3 рази в день), аторвастатин (аторкор) по 10 мг 1 раз на день – у якості гіполіпідемічного середника та еналаприлу малеат по 10 мг на добу під контролем АТ упродовж 30 днів. Основна група (О) (30 осіб) отримувала гіпокалорійну дієту, метформін по 500 мг 2 рази на день, гепатиф (Г) в якості гепатопротекторного препарату (по 1 капсулі 3 рази в день), езетіміб (Е) по 10 мг 1 раз на день – у якості гіполіпідемічного середника та фозиноприл (Ф) по 10 мг на добу для контролю АТ упродовж 30 днів. Протягом дослідження випадків побічної дії ліків не було встановлено.

Після 2-х денного перебування в стаціонарі, а також на 15-й та 30-й день лікування хворим проводилось 24-годинне моніторування АТ за допомогою апарату „BPM OSC Compact 550” фірми „MBO IEG” (Німеччина). Обчислювали наступні показники: середній систолічний (САТ), діастолічний (ДАТ), пульсовий та середній гемодинамічний АТ, частота серцевих скорочень (ЧСС) впродовж доби і окремо за денний та нічний періоди. Оцінювали варіабельність САТ, ДАТ та ЧСС за добу, день та ніч за величиною стандартного відхилення.

Загальний коагуляційний потенціал крові визначали за показником протромбінового часу (ПТЧ) та індексу (ПТІ), ендотелійзалежну сумарну фібринолітичну активність плазми (СФА), потенційну активність плазміногену (ПАП), вміст фібриногену в плазмі крові, активність антитромбіну III, активність XIII фактора вивчали за допомогою наборів реактивів фірми „Danush Ltd” (м. Львів) за методиками Н. Тица. З використанням реактивів цієї ж фірми вивчали стан ферментативного (ФФА) та неферментативного фібринолізу (НФА). Функціональний стан ендотелію вивчали за вмістом у крові стабільних метаболітів монооксиду нітрогену (NO) (нітритів, нітратів) за методом L. C. Green із співавт. Кількість десквамованих ендотеліоцитів у крові визначали за методом J. Hladovec у модифікації Н.Н.Петрищева та співавт. Ендотелійзалежну вазодилатацію плечової артерії (ЕЗВД ПА) проводили шляхом неінвазивного доплерографічного дослідження на апараті „SONOLINE VERSA PLUS” („Siemens”, Німеччина) лінійним датчиком з частотою 7,5 МГц. Вивчали ЕЗВД ПА при проведенні проби з реактивною гіперемією за методикою D. Celermajer та співавт. (1992). Стан печінкового кровообігу вивчали шляхом доплерографії ворітної вени, печінкової артерії із визначенням їх діаметрів та обчисленням конгестивного індексу (КІ) портального кровотоку. Агрегаційну здатність тромбоцитів вивчали аналізаторі агрегації тромбоцитів AP 2110 (ЗАО СО-ЛАР, Беларусь) за показниками спонтанної (СпАТ) та індукованої агрегаційної здатності тромбоцитів (ІАТ) із використанням у якості індуктора агрегації АДФ (у кінцевій концентрації 0,5×10⁻⁶ М) турбідиметричним методом. Статистичну обробку матеріалу здійснювали за допомогою параметричних та непараметричних методів варіаційної статистики.

Результати та їх обговорення. Як показали результати дослідження (табл. 1), у хворих обох груп до лікування САТ вірогідно перевищував нормативні ($p < 0,05$). На 7-й день лікування у хворих обох груп він вірогідно знизився відповідно у К – на 18,0%, у О – на 27,8% ($p < 0,05$) із досягненням на 30-й день лікування в обох випадках нормотензії. Це вказує на те, що застосування як еналаприлу, так і Ф у комбінації з гепатопротекторами та гіполіпідемічними засобами оптимально відновлює нормотензію, однак за умов застосування Ф нормалізація АТ настає швидше. Показник ДАТ на 7-й день лікування також суттєвіше знижувався у О групі – на 27,6% ($p < 0,05$), ніж у К – на 14,5% ($p < 0,05$), що вказує на інтенсивніший вплив Ф на ДАТ (табл. 1).

Під впливом Ф ЧСС вірогідно знизилась на 17,4% ($p < 0,05$) із нормалізацією показника, водночас, під впливом еналаприлу ЧСС знизилась на 12,4% ($p < 0,05$), однак між якими вірогідної різниці не було. Комплексна дія досліджуваних препаратів призвела до нормалізації АТ без будь-яких побічних ефектів, нормотензія настала м'яко, але стабільно.

При дослідженні печінкового кровообігу у хворих на НАСГ із коморбідністю ГХ II стадії та ожирінням до лікування було встановлено вищу частоту розвитку доклінічних проявів портальної гіпертензії (ПГ) (спленомегалія, гіперспленізм, флєбектазії), ніж при перебігу НАСГ без ГХ ($p < 0,05$), про що ми доповідали у попередніх повідомленнях. Так, діаметр ворітної вени у обстежених хворих на НАСГ вірогідно перевищував показник у ПЗО на 34,0% ($p < 0,05$), хоча і не досяг показника 13 мм, що б свідчило про перехід стеатогепатиту у цироз печінки. Водночас, КІ печінкового кровообігу до лікування перевищив показник у ПЗО у 1,7 раза ($p < 0,05$), що також свідчить про формування обструкції у системі синусоїдів при стеатогепатиті внаслідок збільшення об'єму клітинної маси гепатоцитів за їх стеатозу, запального набряку, наявності некрозів та поліморфноклітинної інфільтрації печінкових часточок, а також і внаслідок фіброзу печінки I-III стадії, у т.ч. перичелюлярного, перисинусоїдального, центрлобулярного і портальних трактів. Встановлено наявність сильного кореляційного зв'язку між показником САТ та КІ ($r = 0,77$, $p < 0,05$), САТ та Двв ($r = 0,53$, $p < 0,05$), що доводить вплив ГХ на розвиток ПГ. Наслідком розвитку та прогресування ПГ у хворих на НАСГ із ГХ стало зареєстроване нами вірогідне зменшення кількості тромбоцитів у периферичній крові у 2,2 раза ($p < 0,05$) у порівнянні з ПЗО, а також і у порівнянні з групою хворих на НАСГ без ГХ, що є з однієї сторони є початковим проявом гіперспленізму, а з іншої – також наслідком метаболічної інтоксикації.

Призначене лікування призвело до вірогідно зниження ступеня ПГ із нормалізацією показників у О групі: усунуто явища спленомегалії у 100% хворих проти 40% у К групі, Дв.в. зменшився на 24,0%

($p < 0,05$) проти 13,5% у К групі ($p < 0,05$), КІ знизився на 39,0% ($p < 0,05$) проти 15,0% ($p < 0,05$). Позитивним був вплив комплексу засобів із включенням Г і на тромбоцитарну ланку гемостазу: в О групі кількість тромбоцитів зросла в 1,9 раза ($p < 0,05$), у К групі – у 1,2 раза ($p < 0,05$). Стимуляція тромбоцитопоезу у О групі, на нашу думку, виникла внаслідок впливу карнітину та вітамінів групи В анаболічної дії, що входять до складу Г. Тобто, комплекс засобів, підібраний із патогенетичної точки зору, вплинув позитивно на більшість складових ПГ у хворих на НАСГ із ГХ, які підлягли зворотному розвитку.

Цитоліз гепатоцитів із поліморфноклітинною інфільтрацією печінкової тканини є однією з важливих передумов прогресування НАСГ внаслідок підсилення генерації лейкоцитами активних форм кисню та нітрогену, активації оксидативного та нітритивного стресу з істотними змінами гомеостазу ендотеліоцитів. Стабільне підсилення NO-залежної дилатації печінкової артерії за умов запалення та стабільне підвищення АТ сприяє зростанню артеріального притоку до печінки у хворих на ГХ, що потенціє зростання тиску в синусоїдах та зменшення квоти надходження венозної крові у портальну систему. За умов індукції фіброзоутворення запальним процесом у печінковій тканині виникає явище „капіляризації” синусоїдів, істотно зростає опір портальному кровотоку, тому збільшення артеріальної квоти печінкового кровообігу, гіпердинамічний тип кровообігу та збільшення кількості артеріо-венозних шунтів істотно посилюють явища ПГ вже на етапі стетатогепатиту. У хворих на НАСГ із коморбідним перебігом із ГХ та ожирінням до лікування встановлено вірогідне зростання вмісту NO (нітритів, нітратів) у сироватці крові ($p < 0,05$), який перебував у прямій кореляційній залежності із активністю аланінамінотрансферази ($r = 0,45$, $p < 0,05$) та аспартатамінотрансферази ($r = 0,58$, $p < 0,05$), тобто із ступенем активності цитолітичного синдрому, а також із Двв ($r = 0,65$, $p < 0,05$). Відрізнялися в групах порівняння у динаміці лікування ефекти варіантів запропонованої терапії на показники ЕД. Так, підвищений до лікування у 2,5 раза ($p < 0,05$) вміст NO у хворих К групі знизився на 16,0% ($p < 0,05$), що ми завдячуємо дії есенціале Н, як гепатопротектора та протіоксидантного середника, а у О групі – на 48,9% ($p < 0,05$) – із нормалізацією показника, що можна пояснити впливом Г, як гепатопротектора із протіоксидантними та дезінтоксикаційними властивостями. Таким чином, показники вмісту в крові NO у О групі хворих після лікування нормалізувалися, що і стало однією із причин позитивного впливу зазначених препаратів на стан печінкового кровообігу: діаметр ворітної вени та печінкової артерії вірогідно зменшилися ($p < 0,05$).

Метаболічна інтоксикація у хворих на НАСГ на тлі ожиріння

сприяла істотному підсиленню апоптозу ендотеліоцитів, що ми зареєстрували у обстежених хворих. У середньому показник КДЕ у хворих на НАСГ до лікування перевищив показник у ПЗО у 2,1 раза ($p < 0,05$). При аналізі показника КДЕ після лікування була встановлена вірогідна різниця: у хворих К групі показник знизився на 15,2% ($p < 0,05$), у той час, як у хворих О групі показник нормалізувався і знизився на 49,5% ($p < 0,05$) (табл. 1). Даний факт свідчить про те, що і еналаприл, і Ф у комплексі із гепатопротекторами володіють вірогідним ендотеліопротекторним ефектом, однак Ф за ефективністю вищий. Активація нітритивного стресу, встановлена до лікування, разом із встановленим дисбалансом системи факторів коагуляційного гемостазу (зниження протромбінового індексу ($p < 0,05$), зниження протизгортальної активності ендотелію – вірогідне зниження вмісту у крові АТ III: у хворих К групі на 30,3% у порівнянні з ПЗО ($p < 0,05$), О групі – 32,6% ($p < 0,05$)); зниженням фібринолітичної активності ендотелію (СФА – на 20,2% ($p < 0,05$) та ФФА – на 30 та 31%, $p < 0,05$), а також зростання спонтанної та індукованої АДФ агрегаційної здатності тромбоцитів відповідно у 1,7 раза та 2,0 раза ($p < 0,05$) є важливими ланками потенціювання розвитку ПГ при НАСГ на ГХ II стадії та ожиріння. Слід також зауважити, що під впливом комплексної терапії Г, Ф та Е в О групі порівняння спостерігалася вірогідна корекція показників плазмового фібринолізу: СФА зросла відповідно на 19,1% ($p < 0,05$) проти 5,2% у К ($p > 0,05$), що відбулося за рахунок вірогідного стимулювання ФФА: на 28,7% та ППА: на 23,2% ($p < 0,05$). Ступінь САТ та ІАТ у динаміці лікування знизилися відповідно на 38,4% та 32,7% у О групі ($p < 0,05$), проти 21,8% та 23,3% у К групі ($p < 0,05$). Тобто, ступінь корекції плинності крові все-таки переважає у препарату Г у комплексі з Ф та Е.

Висновок. 1. Перебіг неалкогольного стеатогепатиту у хворих на ожиріння та гіпертонічною хворобою II стадії супроводжується раннім розвитком ендотеліальної дисфункції внаслідок зростання кількості десквамованих ендотеліоцитів у крові, розладів гемостазу (зниження протромбінового індексу, активності АТIII, чинників плазмового фібринолізу, кількості тромбоцитів у периферичній крові із компенсаторним зростанням їх агрегаційної здатності) та формуванням зворотної портальної гіпертензії, що взаємопов'язано із явищами нітритивного стресу та артеріальної гіпертензії.

2. Лікувальний комплекс із включенням препаратів гепадиф, фозіноприл та езетіміб був ефективніший за традиційну комбінацію: есенціале Н, еналаприл та аторвастатин як у відношенні швидкого досягнення ремісії основного та супровідного захворювань, так і у відношенні корекції функціонального стану ендотелію, фібринолізу, тромбоцитарної ланки гемостазу.

Список літератури

1. Bueverov A.O. Nealkogol'naya zhirovaya bolezn pecheni: obosnovanie patogeneticheskoy terapii / A.O. Bueverov, P.O. Bogomolov // *Klinicheskie perspektivy v gastroenterologii, gepatologii.* - 2009. - №1. - S.3-9.
2. Gubergic N.B. Efektivnost gepadifa v lechenii nealkogol'nogo steatogepatita, razvivshegosya vsledstvie abdominal'nogo ishemicheskogo sindroma / N.B. Gubergic, E.YU. Golub // *Klin. ta eksperiment. patologiya.* - 2008. - T.7, №3. - S.142-146.
3. Kliniko-farmakologichni vlastivosti ta osoblivosti zastosuvannya kombinovanogo gepatoprotektornogo preparatu „Gepadif” yak preparatu terapii suprovodu pri prijomi statiniv / I.S. Chekman, N.V. Harchenko, G.A. Anohina [ta in.] // *Suchasna gastroenterol.* - 2010. - N 4. - S.77-81.
4. Patogeneticheskoe obosnovanie primeneniya preparata „Gepadif” u bol'nyh nealkogol'nyh steatogepatitom / N.V. Harchenko, G.A. Anohina, V.V. Harchenko [i dr.] // *Suchasna gastroenterol.* - 2011. - №6 (62). - S.66-71.
5. Sokolova N. A. Issledovanie antiaterogennoj ehffektivnosti statinov i kombinacii statina c inhibitorom adsorbicii holesterina ehzetimibom u bol'nyh s karotidnym aterosklerozom N.A. Sokolova / Avtoref. dis. na soiskanie uchyonoj stepeni kand. med. nauk po spec. 14.03.06 – farmakologiya, klinicheskaya farmakologiya, 14.01.05 – kardiologiya. - Moskva, 2010. - 28 s.
6. Khukhlina O.S. Nealkogol'na zhirova hvoroba pechinki ta insulinorezistentnist': patogenez, klinika, diagnostika,

- likuvannya glutarginom // O.S.Huhlina, M.YU.Kolomoec.- Chernivci, 2008.- 318s.
7. Cvetkova O.A. Mesto fozinopriila v lechenii serdechno-sosudistoj patologii / O.A.Cvetkova.- RMZH.- 2008.- №5.- S. 285-288.
8. Georgescu E.F. Angiotensin receptor blockers in the treatment of NASH/NAFLD: could they be a first-class option? / E.F. Georgescu // Adv. Ther.- 2008.- Vol.25, №11.- P.1141-1174.
9. Targher G. Non-alcoholic fatty liver disease, the metabolic syndrome and the risk of cardiovascular disease: the plot thickens / G. Targher // Diabet. Med.- 2007.- Vol.24, №1.- P.1-6.
10. Younossi Z.M. Review article: current management of non-alcoholic fatty liver disease and non-alcoholic steatohepatitis / Z.M. Younossi // Aliment. Pharmacol. Ther.- 2008.- Vol.28, №1.- P.2-12.

УДК 616.41-092:[616.24-007.272+616.62-003.7

PATHOGENESIS OF HEMATOPOIETIC CHANGES IN PATIENTS WITH CHRONIC OBSTRUCTIVE PULMONARY DISEASE AND OXALIC UROLITHIASIS

ПАТОГЕНЕЗ ИЗМЕНЕНИЙ КРОВЕТВОРНОЙ СИСТЕМЫ У БОЛЬНЫХ С ХРОНИЧЕСКИМ ОБСТРУКТИВНЫМ ЗАБОЛЕВАНИЕМ ЛЕГКИХ И МОЧЕКАМЕННОЙ БОЛЕЗНЬЮ ОКСАЛАТНОЙ ПРИРОДЫ

K.V. Viligorska

Internal medicine master, PhD student of the department of Internal medicine, clinical pharmacology and occupational diseases. Higher Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University", Teatralna square 2, Chernivtsi, Ukraine, 58002

O.S. Khukhlina

Dr.med, professor, head of the department of Internal medicine, clinical pharmacology and occupational diseases. Higher Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University", Chernivtsi, Ukraine

Mandryk O.E.

PhD, associate professor of the department of Internal medicine, clinical pharmacology and occupational diseases. Higher Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University", Chernivtsi, Ukraine.

К.В. Вилигорская

*Магистр медицины, аспирант кафедры внутренней медицины, клинической фармакологии и профессиональных болезней высшего государственного учебного учреждения «Буковинский государственный медицинский университет»
Ул. Театральная 2, Черновцы, Украина, 58002*

О.С. Хухлина

Доктор медицинских наук, профессор, заведующая кафедрой внутренней медицины, клинической фармакологии и профессиональных болезней высшего государственного учебного учреждения «Буковинский государственный медицинский университет», Черновцы, Украина

Мандрык О.Е.

Кандидат медицинских наук, доцент кафедры внутренней медицины, клинической фармакологии и профессиональных болезней высшего государственного учебного учреждения «Буковинский государственный медицинский университет», Черновцы, Украина

Abstract. In recent years there are rising amount of comorbid extrapulmonary manifestations of chronic obstructive pulmonary disease (COPD), which influence the severity of COPD course. One of the most widespread comorbid states is urolithiasis with oxalic acid concrements. In such comorbid state anemic syndrome is also present, but the role of the pathogenic mechanisms of its influence on hemopoietic disturbances with development of anemic syndrome in COPD and oxalic urolithiasis is still unknown. There is an opinion that compensatory production of erythropoietin due to hypoxia in COPD slows down apoptosis of red bone marrow stem cells, inhibits hepcidin secretion. Hepcidin is a key regulator of iron metabolism, it is a peptide produced in the liver, macrophages and adipocytes. As a result of these changes, even the presence of good erythropoietin production function does not prevent forming of anemic syndrome in patients with COPD and oxalic urolithiasis. So, the definition of pathogenetic links of disorders in hematopoiesis and clinical peculiarities of anemic syndrome in patients with comorbid COPD and oxalic urolithiasis is crucial. We examined 3 groups of patients with isolated course of COPD and urolithiasis and also with comorbid COPD and urolithiasis. During our research we found out that in case of comorbid chronic obstructive pulmonary disease and oxalic urolithiasis hematopoiesis changes were found

in 78.3% of patients, in particular: significant reduction of blood erythropoietin within 2.9-3.5 times less ($p < 0.05$). 52.2% of patients of the group had mild iron-deficiency anemia and 26.1% of patients – anemia of chronic disease.

Key words: chronic obstructive pulmonary disease, oxalosis, erythropoiesis, concretions, iron, metabolism, bone marrow, erythropoietin, clinical peculiarities

Резюме. В последние годы наблюдается рост количества сопутствующих внелегочных проявлений хронической обструктивной болезни легких (ХОБЛ), которые влияют на тяжесть течения ХОБЛ. Одно из самых распространенных сопутствующих состояний – мочекаменная болезнь с конкрементами щавелевой кислоты. При таких коморбидных заболеваниях присутствует анемический синдром, но роль патогенных механизмов воздействия коморбидности ХОБЛ и присутствия конкрементов щавелевой кислоты на кроветворные нарушения до сих пор не изучена. Существует мнение, что компенсаторная продукция эритропоэтина ХОБЛ замедляет апоптоз клеток костного мозга и подавляет секрецию гепсидина. Гепсидин является ключевым регулятором метаболизма железа, этот пептид продуцируется в печени, макрофагах и адипоцитах. В результате этих изменений, даже при нормальной продукции эритропоэтина у больных ХОБЛ и мочекаменной болезнью оксалатного генеза возможно формирование анемического синдрома. Таким образом, определение патогенетических звеньев нарушений кроветворения и клинических особенностей анемического синдрома у больных с сопутствующим ХОБЛ и мочекаменной болезнью с конкрементами щавелевой кислоты определяет ценность исследования. Мы изучили данные 3-х групп пациентов с изолированным течением ХОБЛ и мочекаменной болезнью, а также коморбидным ХОБЛ и мочекаменной болезнью. В группе пациентов с коморбидным ХОБЛ и мочекаменной болезнью с конкрементами оксалатной природы у 78,3% пациентов были найдены изменения в системе кроветворения. А именно: значительное снижение уровня эритропоэтина в крови в пределах 2.9-3.5 раз меньше ($p < 0,05$) от значений группы контроля. У 52,2% пациентов была обнаружена железодефицитная анемия, а у 26,1% пациентов – анемия хронического заболевания.

Ключевые слова: хроническое обструктивное заболевание легких, оксалоз, эритропоэз, конкременты, железо, обмен, костный мозг, эритропоэтин, клинические особенности.

Introduction. In recent years there are rising amount of comorbid extrapulmonary manifestations of chronic obstructive pulmonary disease (COPD), which influence the severity of COPD course [2, 3, 4, 5]. Extrapulmonary COPD manifestations form pathogenetic "vicious circle" of comorbid conditions resulting in bad therapeutic response on COPD therapy [1, 2]. According to the department of experimental research of the clinic of the University of Bologna (Italy), "systemic chronic inflammatory process" ("inflammaging") may be a risk factor of comorbid renal pathology of inflammatory genesis in patients with COPD and clinical manifestation of genetic deficiency of peroxomal liver enzyme of alanine:glyoxylate aminotransferase (AGT / AGXT), as the formation of kidney stones (urolithiasis) of oxalic acid genesis [7]. In comorbid urolithiasis with oxalic acid concretions, COPD manifests as respiratory oxalosis as in this case oxalic acid microcrystals deposit not only in kidneys, but in bronchi as well. The course of oxalic urolithiasis is often accompanied by anemic syndrome [5, 6]. The role of the pathogenic mechanisms of influence on hemopoietic disturbances with development of anemic syndrome in COPD and oxalic urolithiasis is still unknown. There is an opinion that compensatory production of erythropoietin due to hypoxia in COPD slows apoptosis of red bone marrow stem cells, inhibits hepcidin secretion. Hepcidin is a key regulator of iron metabolism, it is a peptide produced in the liver, macrophages and adipocytes. As a result these changes, even in good erythropoietin production function do not prevent from forming anemic syndrome in patients with COPD and oxalic urolithiasis [6, 7]. The problem of mechanisms and variation of anemic syndrome in COPD and oxalic urolithiasis, its impact on patients' quality of life is not studied and so defines the significance of this research.

The aim. To define pathogenetic links of disorders in hematopoiesis and clinical peculiarities of anemic syndrome in patients with comorbid COPD and oxalic urolithiasis.

Material and methods. We examined 60 patients who were divided into three groups. The first (Ist) group included 18 patients with isolated course of oxalic urolithiasis. The second (IInd) group included 19 patients with isolated COPD (2B, 3C GOLD). The third (IIIrd) group included 23 patients with comorbid COPD (2B, 3C GOLD) and oxalic urolithiasis. Gender distribution of the patients was the following: males - 38 (63.2%), females - 22 (36.7%). The average age of the patients

was (55.9 ± 3.3). The control group consisted of 20 practically healthy people: males - 13 (65.0%), females - 7 (35.0%), who at the time of involving into research didn't have any acute or chronic diseases and no allergic history. Age of examined individuals in the control group was (53.5 ± 3.2). Absence of significant age and sex differences between the control and study groups allowed to compare the data of these groups.

The bronchial obstruction degree and the risk of worsening of COPD course was estimated by the Ministry of Health of Ukraine COPD diagnostic protocol № 555 (06.27.2013). Diagnosis of urolithiasis of oxalate origin was estimated according to the Ministry of Health of Ukraine urolithiasis diagnostic protocol № 604 (06.12.2004). Inclusion criteria for patients of the Ist group were symptoms according to the diagnostic protocol: shadows of concretions during ultrasound, impaired urodynamics (renal pelvis dilatation), 24-h urinary excretion of oxalate. Inclusion criteria for patients of the IInd group were the following: clinical symptoms according to the COPD diagnostic protocol: expiratory dyspnea, chronic cough, chronic sputum discharge; recurrent COPD course with frequent exacerbations. COPD was diagnosed by GOLD 2013 according to the computer spirometry with post-bronchodilator FEV₁. The severity of dyspnea was determined by a modified scale "Medical Research Council (mMRC) Dyspnea Scale". Pulmonary function test (PFT) was conducted on Spirometer "MicroLab-3300" ("Sensor - Medics", Netherlands) with computer analysis of the results. To test the reversibility of bronchial obstruction we used inhalation of β_2 -agonist (salbutamol). The criteria for selection of patients to the IIIrd group were the presence of COPD (2B, 3C GOLD) with comorbid urolithiasis of oxalate genesis. Exclusion criteria: diabetes, coronary artery disease, acute coronary syndrome, myocardial infarction, valvular heart disease, heart failure (II-III stage; III-IV FC with left ventricular ejection fraction below 45%), acute cerebrovascular accident, rheumatic diseases, oncology and infection; viral hepatitis B and C, cirrhosis of various etiologies, mental disorders, pregnancy or lactation, acute inflammation of any localization, other decompensated diseases or condition which may affect the results of the study.

State of hemopoietic system with the function of iron metabolism were evaluated on blood count by the number of red blood cells and hemoglobin, the color index (CI), relative content of reticulocytes in blood,

serum iron, transferrin (mcmol/l), ferritin (mkg / l) and erythropoietin (mIU / ml) which were determined in the laboratory "Synevo" (Chernivtsi, Ukraine). Transferrin level was determined on analyzer Cobas 6000 (s501 module) of the test system Roche Diagnostics (Switzerland). Ferritin level was determined with immunochemical detection of (ECLIA) on the analyzer Cobas 6000 (e 601 module) and test system Roche Diagnostics (Switzerland). Erythropoietin level was determined by ELISA test system for the quantitative determination of erythropoietin in serum on Biomerica (USA) analyzer.

Statistical analysis was done by the methods of variation statistics with the definition of averages (M), the average error (m). By taking a probable difference parameters at $p < 0.05$ [7]. Probability changes in variations of samples with normal distribution were determined by paired Student's test, using IBM SPSS Statistics 20 and Origin 8.0 programs.

Results and discussion. The results of the study showed that patients of the Ist and IIIrd groups had significantly lower hemoglobin level in the blood than the control group: 23.6% and 31.1% less respectively ($p < 0.05$). Red blood cells count in the peripheral blood in all groups was significantly reduced: in the Ist and IInd groups 34.0% and 21.4% less, with a maximum decrease in the IIIrd group 35.0% less ($p < 0.05$). The result of these changes was also a decrease in hematocrit in the Ist and IIIrd groups 21.3% and 25.0% ($p < 0.05$) less respectively, compared with the same indices of the control group. The color index in all groups was in normal ranges.

Iron metabolism analysis shows significant reduction in the Ist and IIIrd groups when compared with a control group, 2.2 and 2.4 times less respectively ($p < 0.05$). Similar changes of ferritin levels: decrease in groups I and III, respectively 2.5 and 2.9 times less ($p < 0.05$) and transferrin: 1.6 and 1.8 times less ($p < 0.05$) respectively, indicate a deep iron deficiency. These changes of iron transport forms mean the presence of iron deficiency, in particular, sideropenic syndrome. The reason of these changes is that patients with oxalic urolithiasis have a constant loss of red blood cells due to chronic microhematuria. At the same time, a significant reduction of erythropoietin level was found in patients of the Ist and IIIrd groups, 1.6 and 2.7 times less ($p < 0.05$) respectively, indicating the presence of posthemorrhagic anemia with disorders in erythropoietic regulation. Such inhibition of erythropoietin production is present on the background of aseptic inflammation ("inflammaging") because of the COPD and due to organism's reaction on comorbid urolithiasis with incrustation of renal parenchyma with calcium oxalate crystals.

In patients of the IIIrd group signs of hematopoietic disorders were found alongside with anemic syndrome. In order to determine the kind of anemic syndrome within this group of patients (comorbid COPD and oxalic urolithiasis) we have done cluster analysis: cluster 1: COPD patients with oxalic calculi urolithiasis without anemia; cluster 2: COPD patients with oxalic urolithiasis with anemia of chronic disease; cluster 3: COPD patients with oxalic acid urolithiasis with iron deficiency anemia.

Cluster analysis of the group of patients with COPD and comorbid oxalic urolithiasis allowed to describe hematopoietic changes with more details. According to the blood count of these patients changes were the following: in cluster 1 there were patients without anemic syndrome (21.7% of the patients of the IIIrd group). The 2nd cluster: patients with chronic disease anemia (26.1% of the patients of the IIIrd group), the 3rd cluster involved patients with iron deficiency ane-

mia (52.2%). Patients of cluster 1 had the normal levels of hemoglobin, red blood cells and color index. So in this subgroup anemic syndrome was not observed, although hemoglobin level was significantly lower, when compared to the control group ($p < 0.05$). Levels of serum iron, ferritin and erythropoietin indicated the normal state of erythropoiesis and iron metabolism. Patients of cluster 2 had hemoglobin level 1.6 times less than in the control group ($p < 0.05$). Red blood cells and color index levels were decreased 1.7 times and 20.6% less respectively compared to the same indicators in the control group. The content of serum iron corresponded with lower range of this indicator for adults of this age group, but was significantly lower than in the control group 1.7 times ($p < 0.05$) less, indicating latent iron deficiency. These data were confirmed by relatively normal levels of transferrin and erythropoietin, but with a tendency to decline (1.4 times less ($p < 0.05$)) and (2.9 times less ($p < 0.05$)) respectively. According to the diagnostic criteria such data correspond with chronic disease anemia due to present comorbidity of COPD and oxalic urolithiasis. Formation of this condition in patients with COPD is caused by prolonged hypoxia and chronic inflammation that activate oxidative stress and pro-inflammatory factors agents that burst into blood flow. These cause inhibition of bone marrow hematopoietic function. High excretion of calcium oxalate crystals in urine was found in this group of patients, so we can suggest that probable deposition of oxalate crystals is also present in the bone marrow, which contributes to erythropoiesis inhibition. This is confirmed by significantly reduced levels of erythropoietin. So, in patients of the 2nd cluster due to COPD and oxalic urolithiasis mild chronic disease anemia is present. In patients of cluster 3, hemoglobin level was decreased (in 1.5 times less ($p < 0.05$) compared with the hemoglobin level in the control group). The level of red blood cells was reduced in 1.6 times less ($p < 0.05$) compared with the control group. Color index was in 23.5% less ($p < 0.05$) than in the control group. These changes indicate the presence of hypochromic anemia. Erythropoietin level was reduced in 3.5 times less ($p < 0.05$) than in the control group. As we can see, iron homeostasis in this cluster of patients indicates manifestation of sideropenic syndrome. The evidence is supported by reduced levels of serum iron (2.2 times less ($p < 0.05$)), transferrin 1.8 times less ($p < 0.05$), significantly reduced blood levels of ferritin (7.5 times less ($p < 0.05$)) than in the control group. According to the diagnostic criteria such data correspond with mild iron deficiency anemia. Comorbidity of COPD and urolithiasis with oxalic acid crystals accumulation results in release of oxidative stress cytokines and free radicals into not only bronchopulmonary, but the systemic circulation with activation of leukocytes that contributes to iron redistribution. All these processes lead to anemia. During the initial period, markers of chronic inflammation does not appear in the blood. In patients with oxalic urolithiasis, calcium oxalate crystals deposit in the bone marrow, suppressing erythropoiesis causing chronic disease anemia [7]. Chronic loss of red blood cells by hematuria depletes iron pool, contributing to the iron deficiency.

Conclusion. In 78.3% of patients in the group with comorbid chronic obstructive pulmonary disease and oxalate urolithiasis changes of erythropoiesis were found. In 26.1% of patients the chronic disease anemia was diagnosed. But mild iron deficiency anemia prevailed in 52.2% of the patients in the group. On the background of these changes was found decrease in erythropoietin level within ranges of 2.9-3.5 times less ($p < 0.05$) than in the control group.

References:

1. Khukhlina O.S. *Dysmetabolic disorders of oxalic acid as provoking factor in COPD* / O.S., Khukhlina, K.V. Viligorska

//Clinical and experimental medicine.- 2014.- №1 (20).-С. 26-29.

2. Khukhlina O.S. Hematopoietic system state in patients with COPD and urolithiasis / O.S., Khukhlina, K.V. Viligorska // Materials of scientific conference «Comorbidity in practice of internal medicine: risk factors, mechanisms of development, peculiarities of pharmacotherapy», (Chernivtsi, October 10-11 2013 p.). - Chernivtsi: BSMU, 2013. - С 14-15.

3. An official American thoracic society / European respiratory society statement: update on limb muscle dysfunction in chronic obstructive pulmonary disease / F. Maltais, M. Decramer, R. Casaburi, E. Barreiro // Am. J. Respir. Crit. Care Med.- 2014. - №189. – P. 15–62.

4. Franceschi C. Chronic Inflammation (Inflammaging) and Its Potential contribution to Age-associated Diseases / C.Franceschi, J.Campisi // Advances in Geroscience: Impact on Healthspan and Chronic Disease Perspective.- 2014.- №69. - P.4-6.

5. Khukhlina O.S. Metabolic oxalic acid disorder as a provocative marker in the pathogenesis of chronic obstructive pulmonary disease / O.S. Khukhlina, K.V. Viligorska, A.A.Antoniv // Book of abstracts ISCOMS 2014: Pulmonary medicine and medical physiology.- Groningen, 2014. - P. 546.

6. Montes de Oca M. Impact of chronic bronchitis on chronic obstructive pulmonary disease / Maria Montes de Oca // Lancet. - 2009. – № 3. – 10-15.

7. Rosner B. Fundamentals of biostatistics, 6-th ed. / B. Rosner. – Belmont: Duxbury Press, 2003. – 682 p.

УДК 616.15-616.831 :005.4 – 053]-019

AGE-SPECIFIC CHARACTERISTICS OF THE EFFECT OF INCOMPLETE GLOBAL ISCHEMIA OF THE BRAIN ON THE BLOOD PLASMA TESTOSTERONE AND PROGESTERONE CONTENT IN MALE RATS

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ НЕПОВНОЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ІШЕМІЇ МОЗКУ НА ВМІСТ ТЕСТОСТЕРОНУ ТА ПРОГЕСТЕРОНУ В ПЛАЗМІ КРОВІ САМЦІВ ЩУРІВ

V.A. Doroshko

Chair Pathological Physiology
HSEI Ukraine " Bukovinian State Medical University" 2,
Theatralna sq., Chernivtsi-city, Ukraine, 58002

В.А. Дорошко

Кафедра патологічної фізіології
ВДНЗ України
«Буковинський державний медичний університет»
пл. Театральна, 2, Чернівці, Україна, 58002

N.V.Babiy

Chair Pathological Physiology
HSEI Ukraine " Bukovinian State Medical University" 2,
Theatralna sq., Chernivtsi-city, Ukraine, 58002

Н.В.Бабій

Кафедра патологічної фізіології
ВДНЗ України
«Буковинський державний медичний університет»
пл. Театральна, 2, Чернівці, Україна, 58002

Abstract. The effect of incomplete global ischemia of the brain on the blood plasma testosterone and progesterone content in males of different age groups has been investigated. It has been established that a postischemic decrease of the content of both hormones proceeds simultaneously in three month old animals. Three-week old animals are characterized by a postischemic decrease of the testosterone level, taking place against a background of an almost unchanged content of progesterone. This fact is indicative of a disturbed conversion of the latter into sex hormones.

Key words: cerebral incomplete global ischemia, testosterone, progesterone, cortex, hippocamp, sex hormones, postischemic damage, male rats, age peculiarities.

Резюме. Досліджено вплив неповної глобальної ішемії мозку на вміст тестостерону та прогестерону в плазмі крові щурів різних вікових груп. Встановлено, що у тримісячних тварин постішемичне зниження вмісту обох гормонів відбувається паралельно. У тварин тритижневого віку виражене постішемичне зниження рівня тестостерону відбувається на тлі майже незмінного вмісту прогестерону, що свідчить про порушення конверсії останнього в статеві гормони.

Ключові слова: неповна глобальна ішемія мозку, тестостерон, прогестерон, кора мозку, гіпокамп, статеві гормони, постішемичне пошкодження, самці щурів, вікові особливості.

Вступ. Крім численних морфологічних, біохімічних та електрофізіологічних змін у тканині самого мозку, церебральна ішемія ви-

кликає загальну нейрогормональну відповідь, яка є компонентом реакції єдиної нейроімуноендокринної системи. Саме ця реакція

забезпечує метаболічну основу компенсаторно-приспосувальних змін, від яких багато в чому залежить перебіг ішемічно-реперфузійних пошкоджень нервової тканини [5]. Вираженість нейрогормональних перебудов, будучи показником важкості ішемії, в той же час впливає на перебіг патологічного процесу та разом із іншими чинниками визначає його наслідки [3].

Однак зусилля більшості дослідників проблеми ішемії зосереджені на вивченні місцевих, церебральних її проявів, і лише поодинокі роботи присвячені ендокринним чинникам. Зокрема, незважаючи на досить давно встановлений факт впливу статевих гормонів на перебіг та наслідки ішемічно-реперфузійного пошкодження мозку, конкретні патогенетичні ланки, на рівні яких ці ефекти реалізуються, не вивчені, а існуючі дані сповнені протиріч.

Питанням ролі статевих гормонів у перебігу ішемічно-реперфузійних пошкоджень присвячена значна кількість наукових досліджень, однак до цих пір не існує єдності в оцінці механізмів їх дії [4,5,6]. З одного боку, існують експериментальні докази здатності статевих гормонів та їх синтетичних аналогів зменшувати пошкоджувальні впливи ішемії за рахунок зниження вазоконстрикторного ефекту багатьох біологічно активних сполук – простагландину F_{2α}, тромбоксану, ацетилхоліну, адреналіну та норадреналіну, вазопресину, ендотеліну та деяких інших [1,7,8], які секретуються при ішемії в підвищених кількостях. Вплив статевих стероїдів на стан судин може опосередковуватися через активність ренін-ангіотензин-альдостеронової системи та шляхом зміни реактивності α-адренорецепторів судин [2]. Проте згідно іншим даним статеві стероїди можуть підвищувати ризик розвитку судинної патології, впливаючи на синтез та секрецію ендогенних біологічно активних сполук, здатних посилювати ішемічні впливи [6]. Однак як захисні, так і пошкоджувальні механізми впливу статевих стероїдів потребують детального подальшого вивчення.

Свої дослідження механізмів участі статевих стероїдів у патогенезі ішемічно-реперфузійного пошкодження мозку ми вирішили розпочати з вивчення реакції гормонів на неповну глобальну ішемію мозку.

Мета дослідження. Дослідити вікові особливості відстроченого впливу двосторонньої каротидної ішемії на вміст тестостерону та прогестерону в плазмі крові самців щурів.

Матеріал і методи. Дослідження проведено на безпородних білих самцях щурів віком один та три місяці (всього використано 136 тварин). Усі втручання та забій тварин проводилися паралельно в дослідних та контрольних групах із дотриманням міжнародних принципів Європейської конвенції про захист хребетних тварин, які використовуються для експериментальних та інших наукових цілей (Страсбург, 1985), ухвали Першого національного конгресу з біоетики (Київ, 2000). З огляду на терміни дозрівання нейроендокринної системи в щурів експерименти виконано на тваринах віком три тижні та три місяці. Контрольні групи представлені тваринами обох вікових груп, котрим проводили розтин шкіри та виділення сонних артерій без їх перетиснення. У щурів першої експериментальної групи моделювали неповну глобальну ішемію мозку шляхом 20-хвилинного кліпсування обох загальних сонних артерій [3]. Реперфузійний період тривав 5 діб. Усі оперативні втручання здійснювали під каліпсоловим наркозом (75 мг/кг маси тіла).

Тварин виводили з експерименту на шосту добу ішемічно-реперфузійного періоду з урахуванням даних літератури щодо морфологічних, біохімічних змін у мозку, неврологічного статусу тварин з відстроченими наслідками ішемії-реперфузії [3]. На шосту добу здійснювали евтаназію тварин під ефірним наркозом.

Вміст тестостерону та прогестерону в плазмі крові визначали імуноферментним методом з використанням стандартних комерційних наборів реактивів фірми "Хьюмен" (Німеччина) з дотриманням наданих фірмою інструкцій.

Статистичну обробку проводили за t-критерієм Стьюдента.

Експериментальні дослідження та евтаназія тварин здійснювалися згідно міжнародних принципів Європейської конвенції про захист хребетних тварин, які використовуються для експериментальних та інших наукових цілей

Обговорення результатів дослідження. Отримані результати представлено на рис. 1,2. Порівняння конститутивного вмісту прогестерону та тестостерону у тварин обраних вікових груп свідчить про відсутність суттєвих відмінностей щодо останнього. Рівень прогестерону в щурів молодшої вікової групи був дещо нижчим. Ішемічно-реперфузійний вплив спричинив суттєве зниження рівнів обох гормонів у тварин обох вікових груп, тобто реакція на дане втручання носила односпрямований характер. Однак кількісний аналіз отриманих змін показав, що реакція прогестерону має виражені вікові відмінності – при фактично однаковому конститутивному вмісті гормону, індуковане ішемією зниження у тритижневих тварин було значно меншим, ніж у тримісячних. Це може свідчити, що отримане постішемічне зниження рівня тестостерону в щурів різного віку має неоднакову природу. Враховуючи, що прогестерон є біохімічним попередником тестостерону та кортикостероїдів, одночасне зниження обох гормонів у тримісячних тварин свідчить про виснаження джерел біосинтезу гормонів, можливо, за рахунок більш активного утворення кортикостероїдів, яке має місце за умов дії несприятливих чинників.

У тварин молодшої вікової групи зниження рівня тестостерону відбувається на тлі незначного зменшення рівня прогестерону. Це може свідчити про вибіркоче порушення біосинтезу статевих гормонів, можливо, за рахунок порушення за даних умов активності відповідних ферментів. Ще одну ймовірну причину таких змін можна вбачати в меншій реактивності системи стрес-реалізації в даному віці, й відповідно, менш вираженій активації біосинтезу кортикостероїдів, або в різній динаміці перебігу патологічного процесу. Можливо, саме з цим пов'язаний більш сприятливий перебіг ішемії у тварин молодшої вікової групи, адже відомо, що прогестерон та його метаболіти володіють нейропротекторним ефектом, зокрема, викликають зменшення некротичних змін нейронів полів CA1 і CA3 гіпокампа [5].

Отримані нами дані підтверджують літературні щодо зниження рівня статевих гормонів при дії несприятливих чинників [8], однак при цьому вказують на залежні від віку відмінності в механізмах розвитку даного явища.

Висновки

1. Неповна глобальна ішемія мозку знижує вміст прогестерону та тестостерону в плазмі крові щурів обох вікових груп, однак з певними віковими особливостями.
2. У тримісячних тварин зниження вмісту обох гормонів відбувається паралельно.
3. У тварин тритижневого віку виражене зниження рівня тестостерону відбувається на тлі майже незмінного вмісту прогестерону, що свідчить про порушення конверсії останнього в статеві гормони.
4. Неповна глобальна ішемія мозку знижує вміст прогестерону (в 1,2 та 2,2 раза, $p < 0,05$) та тестостерону (в 1,4 та 1,7 раза, $p < 0,05$) у плазмі крові тварин тритижневого віку та тримісячних щурів відповідно, що свідчить про вищу чутливість статевих гормонів до ішемії-реперфузії мозку у тварин старшої вікової групи.

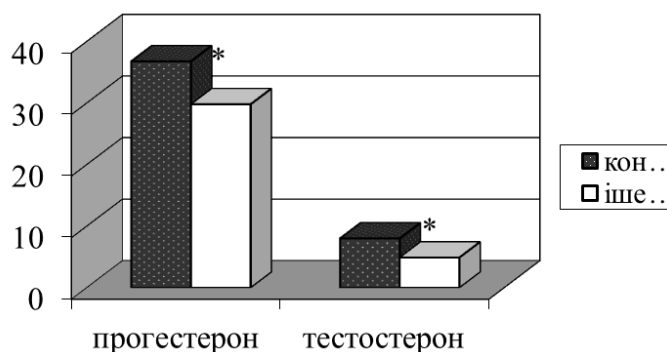


Рис.1. Вплив неповної глобальної ішемії мозку на рівень прогестерону (нмоль/л) та тестостерону (нмоль/л) в плазмі крові тритижневих щурів

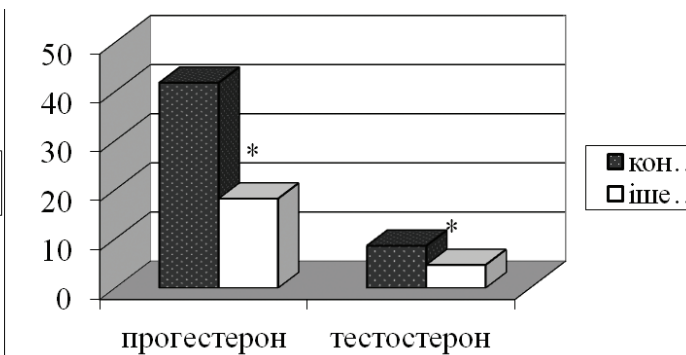


Рис. 2 Вплив неповної глобальної ішемії мозку на рівень прогестерону (нмоль/л) та тестостерону (нмоль/л) в плазмі крові тримісячних щурів

Примітка – тут та наступному рис - * - вірогідність змін у порівнянні з контролем

Література

1. Караченцев А.Н. Вазоактивные эффекты половых гормонов/ А.Н. Караченцев, П.В. Сергеев // Пробл. эндокринолог. – 2007. – Т.43, №2. – С. 45-53.
2. Метелица В.И. Блокаторы рецепторов ангиотензина II/ В.И. Метелица // Тер. архив. – 2006. – Т.68, №8. – С. 64-67.
3. Скибо Г.Г. Залежність ступеню пошкодження нейронів гіпокампу від тривалості ішемії мозку та постішемичного періоду / Г.Г. Скибо, Т.М. Коваленко, І.О. Осадченко, О.В. Гірник // Запорозький мед.ж.– 2002.- Т.13, № 3.– С.21-22.
4. Crofton J. T. Gonadal hormones modulate deoxycorticosterone-salt hypertension in male and female rats / J. T. Crofton, L. Share //Hypertension. – 1997. - №1. – P.494-499.
5. Frye C.A. The neurosteroid 3 α ,5 α -THP has antiseizure and possible neuroprotective effects in an animal model of epilepsy/ C.A. Frye //Brain Res. – 1995. – V.3,N1-2. - P. 113-120.
6. Harukuni J. Deleterious effect of β -estradiol in a rat model of transient forebrain ischemia / J. Harukuni, P.D. Hurn, B.J. Crain //Elsevier Netherlands.– 2001.– V.1.– P.137-142.
7. Kaasik A. Dehydroepiandrosterone sulphate prevents oxygen-glucose deprivation-induced injury in cerebellar granule cell culture / A. Kaasik, A. Kalda, K. Jaako, B. Zhar // Pergamon Press. - 2001- V.2. – P. 427-432.
8. Li H. Dehydroepiandrosterone (DHEA) reduces neuronal injury in a rat model of global cerebral ischemia / H. Li, G. M. Klein, P. Sun, A. Buchan //Elsevier Netherlands. - 2001.- №.2. – P. 263-266.

УДК 378.1

SPECIFICS OF THE DISTANCE LEARNING STUDENTS IN BUKOVINIAN STATE MEDICAL UNIVERSITY

СПЕЦИФІКА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ У БУКОВИНСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ МЕДИЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

V.A. Doroshko

Candidate of Medical Science, Associate Professor, Department of Pathological Physiology, Higher State Educational Institution of Ukraine “Bukovinian State Medical University”

В.А. Дорошко

*к.м.н., доцент
Кафедра патологічної фізіології
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет»
пл. Театральна, 2, Чернівці, Україна, 58002*

Many students have difficulty meeting educational goals because other responsibilities prevent them from taking courses in the traditional manner. Distance learning is often the tool that enables these students to make their dream of a college education a reality. The article presents the possibility of teaching distance learning as a component of the integration of pedagogical and information technologies in the training of students of vocational education.

Keywords: professional education, students, forms of learning, communication, information technologies, distance learning, pedagogy, educational process.

Багато студентів відчувають труднощі задоволення освітніх цілей, тому що інші обов'язки не дозволяють їм курси в традиційний спосіб. Дистанційне навчання часто є інструментом, який дозволяє цим студентам зробити їх мрію про вищу освіту реальністю. У роботі наведені дидактичні можливості дистанційних засобів навчання як компонента інтеграції педагогічних та інформаційних технологій в процесі підготовки студентів професійного навчання.

Ключові слова: професійне навчання, студенти, навчальні форми, комунікація, інформаційні технології, дистанційне навчання, педагог, навчальний процес.

Introduction. One of the main factors of the problem should be recognized as the deepening conflict between the standard model and mechanism for the training of professional and pedagogical staff and the increased requirements to professional education in the information production and society in the modern market relations.

The leading cause of this situation the lack of theoretical studies aimed at understanding the pedagogical basis of wide application integration of teaching and information technology as the basis for preparation of the teacher training.

Main part. Effective integration of teaching and learning of information technology can be achieved if: learning technologies will be presented as a system design method (from goals to the learning outcomes), the implementation of correction and subsequent reproduction of the learning process; information technology training will focus on all of its components, and not only the introduction of new (computer) training tools; information technology training will focus not only on the needs and the specific content of the subject, but, above all, on the development of the individual student.

It has long been one of the most important functions of pedagogy and didactics as practical spheres of human activity was communication. Opportunity, capability and the ability to communicate with a wide range of people in the course of informative and educational activities to the most efficient organization of the activities: (a teacher, a mentor and students, students and their peers and teachers, educators among themselves and society as a whole in the broader context issues, including the acquisition and comprehension of the social and cultural experience, education for themselves and certain other rules, regulations, culture, communication). Communication one of the central problems of pedagogy also because it is in it has great opportunities for intellectual development of young people. However, mostly, communication takes place in a closed society in which so much depends on the general cultural, moral level of its constituent people.

The rapid development of computer telecommunication and information systems, multimedia has led to the emergence of new educational technologies, one of which is distance learning.

Some foreign researchers have a special role in the telecommunications distance learning, define it as tele-education (tele-training) - a complex system that includes planning, distribution, and management training programs are used for this advanced means of distance communication.

Europeans understand by distance learning process in which teachers and students are at a considerable physical and technology spaced, educational purposes communicate through various communication means [4].

Under the distance education refers to a set of educational services provided to the general public in the country and abroad with the help of specialized educational environment based on the means of exchanging information over a distance learning (satellite TV, radio, computer networks, etc.) [2].

It is proposed to make a distinction between the definitions of «distance education» and «distance learning». Distance education in the

broadest sense is seen as a way to implement the idea of open education with all the consequences and methodological implications [3].

Distance learning a new kind of learning characterized by multifunctionality of educational services, specific methods of training, a high degree of activation of educational process [1].

In our work with respect to distance learning training will be considered as the inclusion in the educational process information and educational system of remote access based on modern information technologies. The aim of distance learning is the organization of independent work of students regardless of whether they use teaching software on paper, diskette, or work with them in a computer network.

Distance learning how to further develop the system of distance learning involves the active exchange of information between students and teachers, as well as among learners, which determines its effectiveness and great potential for use in the education system.

Today, distance learning should be considered, on the one hand, the general system of education, while assuming the continuity of its individual units. However, distance learning is necessary to distinguish as a system and as a process. In other words, as in other forms of education, provision shall be made and theoretically comprehend the way of pedagogical design of this activity, its content and teaching (in terms of educational technologies, methods, forms of learning) components. Creation of e-learning courses, electronic textbooks, teaching aids systems, development of educational technologies of the learning process all these tasks pedagogical design phase.

In recent years, more and more widespread are three types of distance learning based on interactive television (two-way TV); computer telecommunications networks (regional, global) with different didactic possibilities depending on the configuration (text files, multimedia technology, video conferencing); The combination of CD and network Internet [2].

In Bucovinian State Medical University continues series of online lectures of professors from the University of Santiago de Compostela, Spain. June 18 next online lecture on "Central control of brown adipose tissue thermogenesis" (Central control of brown fat thermogenesis). Lecture read MD, associate professor of the University of Santiago de Compostela and head of the research team from the area "Neuro-Obesity" in the Research Center of Molecular Medicine and the University of chronic diseases (CIMUS) Miguel Lopez.

As an educational experiment, in 2015 at HSEI Ukraine "Bucovinian State Medical University" we proposed to ukrainian students continues series of online lectures of professors from the University of Santiago de Compostela, Spain. As a matter of fact, it would be a great exaggeration to say that this incentive has met immediate and overwhelming success. From the very beginning we realized that any substantial change of the educational trajectory requires a time span of a few full cycles to set deep roots and become a self-sustainable one. In our opinion, the decisive arguments in favor or against a particular instructional technique are the results of student assessments, which provide numerical data for quantitative analysis.

The use of computer telecommunications mode e-mail, telecon-

ferences, other information resources of regional networks and network Internet the most common way of distance learning. Such an arrangement provides for the possibility of the use of the latest tools of telecommunication technologies, including multimedia, all information resources Internet, including video and audio conferencing.

The most promising technologies in distance learning are considered computerized training and technology use of interactive videodisc.

Computerized training combines the technological advantages provided by computer-based training (for example, a variety of training programs, trainers, computer models) with unique capabilities of telecommunications. This implies two options work of students. The first the use of various computer training programs through home study any issues course at the workplace of the student, followed by an exchange of information with the teacher on the telecommunications network. The second option involves the use of Internet opportunities for students to access any computer program or educational training materials that are stored on a remote computer, which is located in the Internet. In this case, the student is connected via a network to a remote computer and launches its interesting program. Here the telecommunications are not used as a postal service, and as a means of access to information resources and work with them.

Control of the communication lies with the teacher who decides what kind of pre-prepared information is transmitted in one time or another.

This form of training creates an environment for direct communication between all participants in the learning process.

Merge same advantages of distance learning and telecommunications allows: to solve the problem of interactive communication in the interaction of the teacher and the students, the teacher and the training group, the individual student and group learning; provide continuous monitoring of the degree of Learning; provide trainees with training mate-

rials and training information stored on servers and a variety of information in databases of telecommunication networks; develop students' independent learning skills, personal "information navigation; provide varies the training of students using unmodulated course material; provide flexible training with the possibility of individually constructed course; effective use of existing students at work (or home) by means of new information technologies as an integral part of education; integration of domestic and foreign education system, providing students with opportunities to receive education in their own country and abroad; learn everything and always (regardless of their age, qualifications, health status, working conditions, distance from the center of learning, etc.).

Depending on the level of knowledge and identify the degree of repetition of similar errors computer gives advice, which states that it is correct or trainee must take into account in this situation. In the most difficult situations, the computer sends the advice of a trained teacher. In addition the student can provide certain supplementary information required for the analysis and correction of the results. The degree of expansion of this information, the power is determined by the result of tips earlier work and employment goals.

Trainee at any stage can choose the level of difficulty of the task and methods of presentation of educational material. At the same characteristics rakter aid issued by the student, is determined by the objectives of training, their level of training, especially training. The general principle is the student is not given new information, until he learns the «old» media.

Conclusions. Each time it is necessary to look for the most appropriate forms of work and realize that new pedagogical and information technologies do not fit clearly into traditional forms and methods of teaching. Therefore, you should constantly look for ways and forms of their integration into the educational process.

Bibliography

1. Karaev F. *Analysis and trends development of distance education/ F.Karaev, E.Balafanov, M.Esbosynov // Higher School of Kazakhstan. -2008.- № 6.- P. 140-148.*
2. *The concept of creation and development of distance education in Russia of // Bulletin of higher education. -2014.- № 6. -P. 12-19.*
3. Polat E. C. *New educational technology/ E. C. Polat //M., -2007.- 272 p.*
4. Muslimov N. *Formation of professional competence of future teachers through the application of information technology/ N. Muslimov. // Young scientists. Chita, 2012. № 1. P. 102-106.*

HOMEOSTASIS OXIDANT INDICES IN PATIENTS WITH COURSE COMORBID GASTROESOPHAGEAL REFLUX DISEASE AND CORONARY HEART DISEASE

ПОКАЗНИКИ ОКСИДАНТНОГО ГЕМОСТАЗУ У ХВОРИХ ІЗ КОМОРБІДНИМ ПЕРЕБІГОМ ГАСТРОЕЗОФАГАЛЬНОЇ РЕФЛЮКСНОЇ ХВОРОБИ ТА ІШЕМІЧНОЇ ХВОРОБИ СЕРЦЯ

Drozd V.Y.
Master of Medicine

Huhlina O.S.
Doctor of Medicine, Professor, Head of Department

Mandrik O.E.
Candidate of Medical Sciences, assistant department
Department of internal medicine, clinical pharmacology
and professional diseases
Bukovinian State Medical University
Chernivtsi, Ukraine.

Дрозд В.Ю.
Магістрант кафедри

Хухліна О.С.
Доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри.

Мандрик О.Є.
ЗКандидат медичних наук,
асистент кафедри
Кафедра внутрішньої медицини,
клінічної фармакології та професійних хвороб
Буковинський державний медичний університет
Чернівці, Україна

Summary: To some extent, increasing synthesis of cell nitrogen monoxide, good for cloth, as activates microcirculation. But excess nitrogen monoxide leads to a number of adverse outcomes. This report covers data on the state of oxidant and antioxidant systems of the body in conditions of comorbidity of coronary heart disease (CHD) and erosive gastroesophageal reflux, compared with patients with isolated coronary artery disease course.

Keywords: coronary heart disease, gastroesophageal reflux disease, reactive oxygen species, antioxidant system, nitrogen monoxide.

Анотація: До певної міри, підвищення синтезу клітиною окису азоту, сприятливо для тканини, так як активує мікроциркуляцію. Але надлишок монооксиду нітрогену веде до ряду несприятливих результатів. У цьому повідомленні висвітлено дані про стан оксидантної та протиоксидантної систем організму за умов коморбідності ішемічної хвороби серця (ІХС) та ерозивної гастроєзофагальної рефлюксної, у порівнянні із хворими на ІХС з ізольованим перебігом.

Ключові слова: ішемічна хвороба серця, гастроєзофагальна рефлюксна хвороба, активні форми кисню, протиоксидантна система, монооксид нітрогену.

Актуальність. Хронічна серцева недостатність (ХСН) є одним з найбільш поширених і прогностично несприятливих ускладнень захворювань серцево-судинної системи. Незважаючи на істотний прогрес у лікуванні ХСН, частота розвитку ускладнень і смертність від неї залишаються високими як в економічно розвинених, так і країнах, що розвиваються. Основною причиною розвитку ХСН є ішемічна хвороба серця (ІХС). За даними ВООЗ, у 2005 р. у світі від серцево-судинних захворювань (ССЗ) померли 17,5 млн людей (30% випадків смерті). За прогнозами, до 2030 р. ішемічна хвороба серця (ІХС) та інсульт залишаться головними причинами інвалідності і смерті, а показник летальності збільшиться до 23,4 млн чоловік. У структурі загальної смертності в Україні, за даними 2008 р., частка ССЗ перевищує частку онкологічної патології та шлунковокишкових захворювань разом узятих [10], а в структурі кардіоваскулярної летальності ІХС становить 65% [3]. Серед хронічних форм ІХС найпоширеніша стабільна стенокардія (СС). Незважаючи на сучасну антитромботичну терапію, більш ніж у 10% хворих на нестабільну стенокардію протягом 6 місяців виникає нефатальний інфаркт або летальний результат [4, 6, 17]. Можливо, це обумовлено розвитком патологічних процесів при ішемії міокарда, таких як збільшення утворення вільних радикалів, перекисне окислення ліпідів, накопичення активних форм недоокислених жирних кислот,

запалення, кальцієва перевантаження, клітинний ацидоз, зміна іонного балансу, зменшення електричної активності, пригнічення антиоксидантної системи. Весь цей каскад метаболічних реакцій бере участь в пошкодженні мембранних структур кардіоміоцитів.

Частим варіантом коморбідності є поєднання ІХС і гастроєзофагальної рефлюксної хвороби (ГЕРХ). Аналіз коморбідності даних патологій повинен допомогти сформувати основні напрямки зусиль щодо вдосконалення діагностичних, лікувально-профілактичних заходів, що сприятимуть збільшенню тривалості життя в нашій країні. У даний час ГЕРХ є лідером серед захворювань верхніх відділів шлунково-кишкового тракту. Це дало підставу висунути на 6-му Європейському гастроентерологічному тижні тезу: «XX століття - століття виразкової хвороби, XXI століття - століття гастроєзофагальної рефлюксної хвороби», що є досить символічним висловом. В економічно розвинених країнах на ГЕРХ страждає від 20 до 40% населення [15]. В Україні, за останніми даними, цей показник становить близько 30% [27]. У 25 % випадків ГЕРХ проявляється тільки позастравохідними симптомами [27]. Основними причинами виникнення патологічного гастроєзофагального рефлюксу (ГЕР) вважають первинне зниження тонуусу і збільшення часу транзитного розслаблення нижнього стравохідного сфінктера (НСС) [24] внаслідок багатьох причин, у т.ч. підвищеного вмісту

в крові метаболітів монооксиду нітрогену (NO) - нітратів/нітритів [29, 30]. Розслаблення стравоходу і НСС здійснюється за рахунок неадренергічної нехолінергічної іннервації, у якій NO є головним медіатором, що вивільняється з неадренергічних нехолінергічних (NANC) нейронів між'язового сплетіння [23]. На тлі гіперпродукції NO можлива інтенсифікація нітрозитивного стресу, який не лише відіграє важливу роль у виникненні патологічного ГЕР, пошкодження слизової оболонки стравоходу з розвитком ерозивного рефлюкс-езофагіту, але й може сприяти канцерогенезу стравоходу [29]. В останні роки з'явилися численні дані про шкідливу роль надлишкової продукції NO, який в нормі утворюється в невеликій кількості, зокрема, в клітинах ендотелію та тромбоцитах і за фізіологічних умов, є вазодилітатором. Але за умов запалення продукується підвищена кількість NO, який при взаємодії з вільними радикалами кисню (супероксид-аніоном) утворює ще більш потужний цитотоксичний радикал - пероксинітрит (ONOO) [9, 18]. За умов недостатності коронарного кровообігу, що супроводжується дефіцитом надходження кисню до міокарду при ІХС, на тлі дефіциту продукції NO, застосовують органічні нітрати, які є донаторами NO і здійснюють релаксацію гладких м'язів коронарних судин. Однак їх метаболіти також здатні вступати в реакцію з супероксид-аніоном з подальшим утворенням пероксинітриту, що призводить до порушення функціонування кардіоміоцитів, зменшує здатність міокарду до скорочення [8]. NO належить важлива роль у розвитку та регуляції фізіологічних та патологічних процесів серцево-судинної системи, однак застосування нітратів у хворих на ІХС сприяє релаксації НСС і посиленню симптомів ГЕРХ.

Порушення функціонування системи синтезу та деградації NO є наслідком ендотеліальної дисфункції (ЕД). ЕД прийнято називати порушення здатності ендотеліальних клітин продукувати специфічні (судинні) чинники релаксації не посмугованих м'язів судин (NO, простаглілін, фактор гіперполяризації). Доведено, що дисфункція ендотелію активує діяльність нейрогормонів ренін-ангіотензин-альдостеронової і симпат-адреналової систем, а також ендотеліну-1 та фактора некрозу пухлини- α , що здійснюють вплив на розвиток і прогресування хронічної серцевої недостатності (ХСН). Крім того, за умов ендотеліальної дисфункції у хворих на ІХС посилюється міграція гладком'язових клітин та їх проліферація в стінці судини у вигляді манжетки, що збільшує проникність ендотелію для атерогенних ліпопротеїнів, що сприяє розвитку коронарспазму, атеросклерозу і коронарного тромбозу. За наявності атеросклерозу погіршується мікроциркуляція й гастродуоденальної зони, підсилюється агрегація еритроцитів та тромбоцитів, підвищується проникність капілярів, розвивається гіпоксія у слизовій оболонці гастроєзофагальної зони, що зменшує резистентність слизової оболонки до агресивних чинників [11]. А тканинна гіпоксія призводить до утворення вільних радикалів кисню, які спричиняють порушення структури та функцій клітин – «circulus vitiosus». Доведено, що підвищення концентрації активних форм кисню (АФК) і посилення внаслідок цього процесів пероксидного окиснення ліпідів (ПОЛ) та окиснювальної модифікації білків (ОМБ) послаблюють регенераторні властивості слизової оболонки при ерозивно-виразковому ураженні травного каналу [12, 21].

Тому вивчення гомеостазу оксидантно-протиоксидантної системи, гомеостазу NO у хворих з коморбідним перебігом ішемічної хвороби серця та гастроєзофагальної рефлюксної хвороби є безумовно актуальним.

Мета дослідження. Вивчити зміни показників оксидантної та протиоксидантної системи у хворих на хронічні форми ішемічної хвороби серця та гастроєзофагальну рефлюксну хворобу.

Матеріали та методи. Обстежено 90 хворих на ІХС (стабільна стенокардія напруги, ІІ ФК, СН I-IIA ст.), у тому числі 50 хворих на ІХС із супровідною ендоскопічно позитивною (ерозивною) ГЕРХ. З урахуванням скарг, анамнезу, об'єктивного статусу, даних загальноклінічних та інструментальних методів обстеження були виділені наступні клінічні групи: I група (40) – хворі на ІХС без супровідної патології; II група (50 осіб) – ІХС із ГЕРХ. Контрольну групу склали 23 практично здорові особи.

Вивчали рівень оксидативного стресу шляхом визначення вмісту у плазмі та еритроцитах крові кінцевого продукту ПОЛ – малонового альдегіду (МА) за Ю.А. Владимировим, А.І. Арчаковим (1972). Вміст у крові глутатіону відновленого (ГВ) – основного чинника системи протиоксидантного захисту (АОЗ), досліджували за методом О.В. Травіної (1955) в модифікації І.Ф. Мецишена, І.В. Петрової (1983). Для характеристики АОЗ визначали активність каталази за методом Королюка із використанням пероксиду водню і молібдату амонію за загальноприйнятою методикою, в основу якої покладено здатність ферменту розкладати гідроген пероксид і утворювати стійкий комплекс з амонієм молібденокислим $\square 14$. Нормою в даному дослідженні вважали власні дані – досліджувані показники у 23 практично здорових осіб. Вміст у крові стабільних метаболітів монооксиду нітрогену (NO) (нітритів, нітратів) за методом L.C. Green і співавт. $\square 19$. Статистичний аналіз проводили з використанням програм Excel 2013 з обчисленням вірогідності різниці показників за парним критерієм Стьюдента.

Результати дослідження. Результати дослідження гомеостазу показників оксидантної та протиоксидантної систем у крові у хворих на ІХС та ГЕРХ представлені в діаграмі 1. Аналіз результатів засвідчує вірогідне збільшення вмісту продуктів ПОЛ у сироватці крові у хворих порівняно із значеннями у ПЗО. Так, вміст МА в еритроцитах та МА плазмі крові у пацієнтів I групи перевищували значення у ПЗО відповідно на 16,4% та 40% ($p < 0,05$). У хворих II групи збільшення показників у порівнянні з ПЗО склало майже 1,52 та 2,0 рази ($p < 0,05$). Таким чином, інтенсифікація процесів ПОЛ у хворих II групи є більш вираженою, ніж у пацієнтів з ізольованою ІХС. Продукти ПОЛ викликають структурні та метаболічні порушення в клітинах з подальшим їх цитолізом [7, 20]. Поряд із підвищенням вмісту продуктів ПОЛ у пацієнтів I і II групи відбувалося достовірне виснаження глутатіонової ланки протиоксидантної системи захисту, відповідно у 1,4 та 1,7 рази ($p < 0,05$). Антиоксидантна недостатність проявлялась і у зниженні активності каталази крові у хворих на ізольовану ІХС на 19,9%, а у хворих із коморбідним перебігом ІХС та ГЕРХ - на 36,1% у порівнянні з ПЗО ($p < 0,05$).

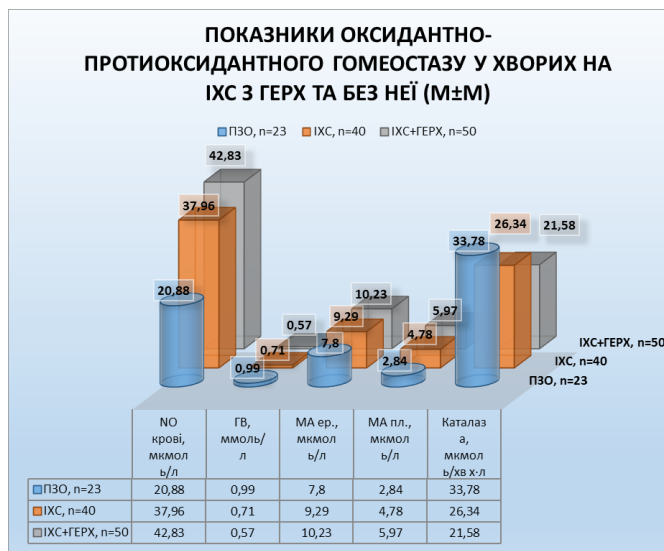
Водночас, вміст у крові NO був вірогідно підвищеним в обох групах обстежених: у 1,8 раза - у хворих на ІХС та у 2,1 рази - у хворих за умов коморбідності ІХС із ГЕРХ ($p < 0,05$) і це можна пояснити постійним вживанням хворими нітратів продовженої дії. NO регулює моторику кишечника, викликає релаксацію гладких м'язів стравоходу, ворота, прямої кишки [16], тому може сприяти маніфестації ГЕРХ. Таким чином у хворих на ІХС, незалежно від наявності супутньої ГЕРХ спостерігалось підвищення рівня продуктів ПОЛ внаслідок пригнічення чинників антиоксидантного захисту. За умов наявності коморбідної ГЕРХ рівень продуктів ПОЛ (малонового альдегіду еритроцитів та плазми) був достовірно вищим, ніж за наявності ізольованої ІХС, що свідчить про інтенсифікацію оксидативного стресу. А зниження відновленого глутатіону, рівень якого був достовірно нижчим як у хворих на ІХС у порівнянні з ПЗО, так і у хворих на ІХС та ГЕРХ у порівнянні із хворими ізольованою ІХС, свідчить про недостатність антиоксидантного захисту, виснаження

антиоксидантних можливостей хворого організму.

У нормі в слизовій оболонці шлунку людей концентрація глутатіону значно вища, ніж у печінці [26]. Результати дослідження свідчать про виснаження резервних можливостей цього шляху протиоксидантного захисту [32], що може бути наслідком інактивзації молекул ГВ та глутатіон-залежних ферментів продуктами ПОЛ за умов їх нагромадження при ерозивній формі ГЕРХ [28] та про його інтенсивне споживання в реакціях знешкодження токсичних радикалів. А зниження рівня відновленого глутатіону за умов хронічної ішемії міокарда призводить до порушення структури та функції клітин, розвитку дифузного кардіосклерозу.

У нормі в слизовій оболонці шлунку людей концентрація глутатіону значно вища, ніж у печінці [26]. Результати дослідження свідчать про виснаження резервних можливостей цього шляху протиоксидантного захисту [32], що може бути наслідком інактивзації молекул ГВ та глутатіон-залежних ферментів продуктами ПОЛ за умов їх нагромадження при ерозивній формі ГЕРХ [28] та про його інтенсивне споживання в реакціях знешкодження токсичних радикалів. А зниження рівня відновленого глутатіону за умов хронічної ішемії міокарда призводить до порушення структури та функції клітин, розвитку дифузного кардіосклерозу.

Діаграма 1



Примітки: * - різниця вірогідна у порівнянні з показником у практично здорових осіб (P<0,05); ** - різниця вірогідна у порівнянні з показником у хворих на ІХС без ГЕРХ

Зростання вмісту у крові метаболітів NO свідчить про постійне вживання хворими на ІХС органічних нітратів, на феномен взаємобтяження перебігу ІХС та ГЕРХ за умов вживання нітратів та на ймовірну роль підсилення нітрозитивного стресу в патогенезі прогресування обох захворювань за цієї коморбідності. У попередніх публікаціях ми відзначали, що фармакологічний ефект аспірину, так само як і найбільш серйозний з його побічних ефектів - ульцерогенний, базуються на одному і тому ж механізмі.

На наш погляд, це - принципово важливий факт: фармакологія не може повністю відокремити лікувальний і побічний ефекти ліків внаслідок того, що в організмі захисний і шкідливий впливи невіддільні і породжуються одним і тим же механізмом. Залишається тільки погодитися з подібним трактуванням цього "принципу Мефістофеля", яку дав майже 200 років тому творець "Фауста" доктор Йоганн-Вольфганг Гете:

«... так хто ж ты, наконец ?

– Часть силы той, что вечно хочет зла
И вечно совершает благо.» [1]

Висновок. Коморбідний перебіг ІХС та гастроєзофагеальної рефлексної хвороби (ендоскопічно позитивної ерозивної) супроводжується істотним підсиленням інтенсивності оксидативного стресу (підвищення вмісту в крові кінцевих продуктів перексидного окиснення ліпідів), істотним зниженням активності чинників протиоксидантної системи захисту (вмісту у крові глутатіону відновленого та активності каталази), а також ймовірною активацією нітрозитивного стресу на тлі вживання хворими органічних нітратів, що вірогідно перевищують показники за ізольованого перебігу ІХС і вимагають термінової корекції з метою попередження їх прогресування.

Література:

1. А.Ш. Зайчик *Общая патофизиология (с основами иммунопатологии)* / А.Ш. Зайчик, А.П. Чурилов // Учебник для мед. вузов. – 2008. – Т. 1. – 4-е изд. – С. 157 – 158.
2. Васюк Ю. А., Хаджеганова А. Б., Ющук Е. Н. и др. *Гибнерную щий миокард и процессы постинфарктного ремоделирования левого желудочка* // Сердечная недостаточность. – 2001. – Т. 2, № 4. – С. 180–186.
3. Горбась И.М. *Анализ 25-летней динамики профилактики риска сердечно-сосудистых заболеваний у взрослого населения Украины* // Здоров'я України. — 2008. — № 15–16. — С. 22–23.
4. Гордеев И.Г. *Антиоксидантный эффект кардиопротектора милдроната у пациентов, подвергшихся коронарной реваскуляризации* / И.Г. Гордеев, Е.Е. Лучинкина, В.А. Люсов // Рос. кард. журнал. – 2009. –№1 (75). – С.31 – 37.
5. Коваленко В.Н. *Сердечно-сосудистые заболевания: новый шаг на пути к решению проблемы* // Здоров'я України. — 2009. — № 19. — С. 10-14.

6. Драпкина О.М. Новые способы оптимизации противоишемической терапии / О.М. Драпкина, Е.И. Козлова // Рос. кард. журнал. – 2010. – №1 (81). – С.82 – 84.
7. Дубініна О.Ю. Окиснювальний стрес і окиснювальна модифікація білків / О.Ю. Дубініна // Мед. хімія. – 2001. – № 2. – С. 5-12.
8. Зарицька М.В. Дослідження механізмів участі оксиду азоту у функціонуванні месенджерних систем в умовах патології міокарду / М.В. Зарицька, Ю.І. Губський // Мед. хімія. – 2007. –Т.9.-№4.-С. 84.
9. Зарицька М.В. Участь різних ізоформ NO-синтази в регуляції метаболізму оксиду азоту при стрептозотоциновому діабеті / М.В. Зарицька, Н.О. Сибірня // Лаб. діагн. – 2001. –№4, -С. 22-25.
10. Коваленко В.Н. Сердечно-сосудистые заболевания: новый шаг на пути к решению проблемы// Здоров'я України. — 2009. — № 19. — С. 10-14.
11. Коркушко О.В. Особенности патогенеза и морфофункциональных проявлений язвенной болезни двенадцатиперстной кишки у лиц пожилого и старческого возраста / О.В. Коркушко, Л.И. Коваленко // Сучасна гастроентерологія. - 2001. - № 3. - С. 10-134
12. Лембрик І.С. Зміни системи перекисного окислення ліпідів у дітей з хронічним гастродуоденітом, асоційованим з *Helicobacter pylori* / І.С. Лембрик, О.В. Тимошук, О.О. Цицюра // Архів клін. мед. – 2009. – № 15. – С. 66-69.
13. Маколкин В. И., Бузиашвили Ю. И., Осадчий К. К., Асымбекова Э. У. Сравнение эффективности реваскуляризации и медикаментозной терапии с применением триметазидина в восстановлении функции «спящего» миокарда // Кардиология. – 2001. – т. 41, № 5. – С. 18–26.
14. Метод определения активности каталазы / М.А. Королюк, А.И. Иванова, И.Т. Майорова, В.Е. Токарев // Лаб. дело. – 1988. – № 1. – С. 16–19.
15. Многоцентровое исследование «Эпидемиология гастроэзофагеальной рефлюксной болезни в России» (МЭГРЕ): первые итоги / Лазебник Л.Б., Машарова А.А., Бордин Д.С. [с соавт.] // Эксперимент. и клин. гастроэнтерол. – 2009. – № 14 (6). – С. 4–12.
16. Патогенетическая роль оксида азота в формировании различных вариантов эзофагеальной рефлюксной болезни у военнослужащих / Осьодло Г.В., Бурлака А.П., Сидоренко И.И. Потаскалова В.С. // Гастроентерология. - 2013. - №3 (49). - С. 40 - 45.
17. Поливода С.Н. Медикаментозное лечение стабильной стенокардии напряжения. Роль метаболических средств / С.Н. Поливода, А.А. Черепок, Д.Г. Рекалов // Укр. кард. журнал. – 2005. – №2. – С.91 – 94.
18. Северин Е.С. Биохимические основы патологических процессов: Уч. пособие / Под ред. Е.С. Северина. - М.: Медицина. -2000. -304 с.
19. Хухліна О.С. Клінічні та патогенетичні відмінності перебігу неалкогольного стеатогепатиту у хворих на ожиріння з та без гіпертонічної хвороби / О.С. Хухліна, О.Є. Мандрик, А.А. Антонів // Патологія. - 2013. - №2 (28). - С. 81-84.
20. Шумко Г.І. Окисна модифікація білків при бронхіальній астмі в молодих людей / Г.І. Шумко // Клін. та експерим. патол. – 2003. – № 2. – С. 40-42.
21. Федів О.І. Пероксидне окиснення ліпідів, структурно-функціональні властивості еритроцитів, фібринолітична та протеолітична активність плазми крові у хворих на виразкову хворобу / О.І. Федів, Л.В. Фартушняк // Гал. лікар. вісник. – 2001. – № 1. – С. 111-113.
22. Di Napoli P., Taccardi A. A., Barsotti A. Long term cardioprotective action of trimetazidine and potential effect on the inflammatory process in patients with ischaemic dilated cardiomyopathy // Heart. – 2005. – Vol. 91, N 2. – P. 161–165.
23. Endogenous nitric oxide in the control of esophageal motility in humans / J.W. Koturek, P. Thor, A. Lukashyk [et al.] // J. Physiol. Pharmacol. — 1997. — Vol. 48 (suppl. 2). — P. 201-209.
24. Helicobacter pylori eradication lowers esophageal sphincter pressures in non-ulcer dyspepsia patients / F. Besisik, F. Surucu, D. Dincer [et al.] // Helicobacter pylori: basic mechanisms to clinical cure 2000. — Bermuda, 2000. — P. 8.
25. Ingwall J. S., Weiss R. G. Is the failing heart energy starved? On using chemical energy to support cardiac function // Circ Res. – 2004. – Vol. 95, N 2. – P. 135–145.
26. Glutathione and glutathione-dependent enzymes in the human gastric mucosa / Hoppenkamps R., Thies E., Younes M. and Siegers C.-P. // Klinische Wochen-schrift. – 1984. – №62. – P.183-186.
27. <http://medsvit.org/articles/1/285/gastroenterologi-un-f-kuyut-p-dhodi-do-gerh/>
28. Ikediobi C.O. Response of antioxidant enzymes and redox metabolism to cadmium-induced oxidative stress in CRL-1439 normal rat liver cell / C.O. Ikediobi, V.L. Badisa, L.T. Ayuk-Takem // Int. J. Mol. Med. – 2004. – Vol. 14, N 1. – P. 87–92.
29. In vitro studies indicate that acid catalysed generation of N-nitrosocompounds from dietary nitrate will be maximal at the gastrooesophageal function and cardia / A. Moriya, J. Grant, C. Mowat [et al.] // Scand. J. Gastroenterol. — 2002. — Vol. 37(3). — P. 253–261.
30. N-nitrosamine generation from ingested nitrate via nitric oxide in subjects with and without gastrooesophageal reflux / J.W. Winter, S. Paterson, G. Scobie [et al.] // Gastroenterol. — 2007. — Vol. 133(1). — P. 164–174.
31. Stanley W. C., Chandler M. P. Energy metabolism in the normal and failing heart: potential for therapeutic interventions // Heart Fail Rev. – 2002. – Vol. 7, N 2. – P. 115–130.
32. Yoshikawa T. Oxidative Stress and Digestive Diseases / T. Yoshikawa // Karger – Basel; Freiburg; Paris, 2001. – 182 p.

References:

1. A.Sh. Zajchik *Obshchaya patofiziologiya (s osnovami imunopatologii) / A.Sh. Zajchik, A.P. CHurilov // Uchebnik dlya med. vuzov. – 2008. – T. 1. – 4-e izd. – S. 157 – 158.*
2. Vasyuk YU. A., Hadzheganova A. B., YUshchuk E. N. i dr. *Giberniruy shchij miokard i processy postinfarktogo remodelirovaniya levogo zheludochka // Serdechnaya nedostatochnost'. – 2001. – T. 2, № 4. – S. 180–186.*
3. Gorbas' I.M. *Analiz 25-letnej dinamiki profilaktiki riska serdechno-sosudistyh zabolevanij u vzroslogo naseleniya Ukrainy // Zdorov'ya Ukraini. — 2008. — № 15—16. — S. 22—23.*
4. Gordeev I.G. *Antioksidantnyj ehffekt kardioprotektora mildronata u pacientov, podvergnutih koronarnoj revaskularizacii / I.G. Gordeev, E.E. Luchinkina, V.A. Lyusov // Ros. kard. zhurnal. – 2009. – №1 (75). – S.31 – 37.*
5. Kovalenko V.N. *Serdechno-sosudistye zabolevaniya: novyj shag na puti k resheniyu problemy// Zdorov'ya Ukraini. — 2009. — № 19. — S. 10-14.*
6. Drapkina O.M. *Novye sposoby optimizacii protivoishemicheskoy terapii / O.M. Drapkina, E.I. Kozlova // Ros. kard. zhurnal. – 2010. – №1 (81). – S.82 – 84.*
7. Dubinina O.YU. *Okisnyuval'nij stres i okisnyuval'na modifikaciya bilkiv / O.YU. Dubinina // Med. himiya. – 2001. – № 2. – S. 5-12.*
8. Zarc'ka M.V. *Doslidzhennya mekhanizmiv uchasti oksidu azotu u funkcionuvanni mesenzhernih sistem v umovah patologii miokardu / M.V. Zarc'ka, YU.I. Gubs'kij // Med. himiya. - 2007. -T.9.-№4.-S. 84.*
9. Zarc'ka M.V. *Uchast' riznih izoform NO-sintazi v reguljacii metabolizmu oksidu azotu pri streptozotocinovomu diabeti / M.V. Zarc'ka, N.O. Sibirna // Lab. diagn. - 2001. -№4,- S. 22-25.*
10. Kovalenko V.N. *Serdechno-sosudistye zabolevaniya: novyj shag na puti k resheniyu problemy// Zdorov'ya Ukraini. — 2009. — № 19. — S. 10-14.*
11. Korkushko O.V. *Osobennosti patogeneza i morfofunktional'nyh proyavlenij yazvennoj bolezni dvenadcatiperstnoj kishki u lic pozhilogo i starshes'kogo vozrasta / O.V. Korkushko, L.I. Kovalenko // Suchasna gastroenterologiya. - 2001. - № 3. - S. 10-134*
12. Lembrik I.S. *Zmini sistemi perekisnogo okislennya lipidiv u ditej z hronichnim gastroduodenitom, asocijovanim z Helicobacter pylori / I.S. Lembrik, O.V. Timoshchuk, O.O. Cicyura // Arhiv klin. med. – 2009. – № 15. – S. 66-69.*
13. Makolkin V. I., Buziashvili YU. I., Osadchij K. K., Asymbekova E.H. U. *Sravnienie ehffektivnosti revaskularizacii i medikamentoznoj terapii s primeneniem trimetazidina v vosstanovlenii funkicii «spyashchego» miokarda // Kardiologiya. – 2001. – t. 41, № 5. – S. 18–26.*
14. *Metod opredeleniya aktivnosti katalazy / M.A. Korolyuk, A.I. Ivanova, I.T. Majorova, V.E. Tokarev // Lab. delo. – 1988. – № 1. – S. 16–19.*
15. *Mnogocentrovoe issledovanie «EHpidemiologiya gastroehzofageal'noj reflyuksnoj bolezni v Rossii» (MEHGRE): pervye itogi / Lazebnik L.B., Masharova A.A., Bordin D.S. [s soavt.] // EHksperiment. i klin. gastroehnterol. – 2009. – № 14 (6). – S. 4 –12.*
16. *Patogeneticheskaya rol' oksida azota v formirovanii razlichnyh variantov ehzofagal'nyj reflyuksnoj bolezni u voennosluzhashchih / Os'odlo G.V., Burlaka A.P., Sidorenko I.I. Potaskalova V.S. // Gastroenterologiya. - 2013. - №3 (49). - S. 40 - 45.*
17. *Polivoda S.N. Medikamentoznoe lechenie stabil'noj stenokardii napryazheniya. Rol' metabolicheskikh sredstv / S.N. Polivoda, A.A. CHerepok, D.G. Rekalov // Ukr. kard. zhurnal. – 2005. – №2. – S.91 – 94.*
18. *Severin E.S. Biohimicheskie osnovy patologicheskikh processov: Uch. posobie / Pod red. E.S. Severina. - M.: Medicina. -2000. -304 s.*
19. *Huhlina O.S. Klinichni ta patogenetichni vidminnosti perebigu nealkogol'nogo steatogepatitu u hvorih na ozhirinnya z ta bez gipertonichnoi hvorobi / O.S. Huhlina, O.E. Mandrik, A.A. Antoniv // Patologiya. - 2013. - №2 (28). - S. 81-84.*
20. *SHumko G.I. Okisna modifikaciya bilkiv pri bronhial'nij astmi v molodih lyudej / G.I. SHumko // Klin. ta eksperim. patol. – 2003. – № 2. – S. 40-42.*
21. *Fediv O.I. Peroksidne okisnennya lipidiv, strukturno-funcional'ni vlastivosti eritrocitiv, fibrinolitchna ta proteolitichna aktivnist' plazmi krovi u hvorih na virazkovu hvorobu / O.I. Fediv, L.V. Fartushnyak // Gal. likar. visnik. – 2001. – № 1. – S. 111-113.*
22. *Di Napoli P., Taccardi A. A., Barsotti A. Long term cardioprotective action of trimetazidine and potential effect on the inflammatory process in patients with ischaemic dilated cardiomyopathy // Heart. – 2005. – Vol. 91, N 2. – P. 161–165.*

УДК 616. 379-008.64-085.835.14

THE ANALYSIS PARAMETERS OF THE IMMUNE RESPONSE IN DIABETIC PATIENTS WITH PYOINFLAMMATORY PROCESSES.

АНАЛИЗ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ИМУННОГО ОТВЕТА У БОЛЬНЫХ САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ С ГНОЙНО-ВОСПАЛИТЕЛЬНЫМИ ПРОЦЕССАМИ.

S.Yu. Karatieieva, PhD

assistant of the department of nursing and Higher nursing education Bukovinian State Medical University (Chernivtsi, Ukraine)

O.I.Yurkiv, PhD

assistant of the department of nursing and Higher nursing education Bukovinian State Medical University (Chernivtsi, Ukraine)

С.Ю. Каратеева

кандидат медицинских наук, ассистент кафедры ухода за больными и высшего медсестринского образования Буковинского государственного медицинского университета г.Черновцы, Украина)

О.И. Юркив

кандидат медицинских наук, ассистент кафедры ухода за больными и высшего медсестринского образования Буковинского государственного медицинского университета (г.Черновцы, Украина)

Abstract: The immune system disorders in diabetic patients lead to a significant decrease in non-specific and specific immune antiinfectious defense by inhibiting phagocytic function of polymorphonuclear leukocytes, lowering of compliment system activity, lyzocim, interferons, bactericide activity of blood serum.

Ozone application in a complex treatment of patients with diabetes complicated by pyoinflammatory processes has an apparent therapeutic effect and prevents the development of the relapse and complications of the disease promoting significant improvements of direct and remote results of treatment of the given pathology.

Key words: diabetes mellitus, pyoinflammatory processes, immune system, ozonotherapy.

Резюме. Расстройства функции иммунной системы у больных сахарным диабетом приводит к значительному снижению неспецифической и специфической иммунной противоинойфекционной защиты, за счет угнетения фагоцитарной функции полиморфноядерных лейкоцитов, понижение активности системы комплемента, лизоцима, интерферонов, бактерицидной активности сыворотки крови.

Применение озонотерапии в комплексном лечении больных сахарным диабетом с гнойно-воспалительными процессами, оказывает выраженное лечебное действие и предотвращает развитие рецидива и осложнений заболевания, что способствует значительному улучшению непосредственных и отдаленных результатов лечения данной патологии.

Ключевые слова: сахарный диабет, гнойно-воспалительные процессы, иммунная система, озонотерапия.

Introduction. Diabetes mellitus (DM) is characterized by the glucose tolerance impairment and is accompanied by not only well-defined clinical but also immune disorders [3, 4, 6]. Changes in cellular and humoral immune response, formation of autoimmune reactions take an important place in the pathogenesis of the disease [1, 2, 5]. Scientific data analysis shows a steady increase in the number of patients with diabetes, and in developed countries reaches more than 6% of the population [2, 5].

From the surgical point of view, topicality of this problem is first of all stipulated by the fact that purulent-necrotic processes develop in more than 30-70% diabetic patients and 50% of hospitalized patients need surgical care concerning these complications [1, 3, 4].

With regard of to the mentioned facts, it becomes evident that the effective methods of complex treatment of purulent processes in diabetic patients should be searched in order to introduce into clinical practice the effective methods of conservative treatment and new ways of reparative processes activation. For this purpose ozonotherapy has recently become widely used.

Objective of the research is to determine factors and mechanisms of non-specific and specific immune antiinfectious protection in diabetic

patients with pyoinflammatory processes.

Materials and methods: diabetic patients with pyoinflammatory processes treated by traditional methods (n=40); diabetic patients with pyoinflammatory processes treated by ozonotherapy along with traditional treatment (n=53), practically healthy people (n=20); clinical and immunological studies and statistical analysis of data have been performed.

Discussion of results. The obtained results confirm changes in the absolute and relative number of immune cells in the peripheral blood of DM patients associated with pyoinflammatory processes. A relative number of lymphocytes decreases in these patients, at the same time a tendency to growth in the absolute number of the total pool of lymphocytes is formed. The tendency to growth in the absolute number is considered to be a compensatory increase of the leading immunocompetent cells – the central figure of the immune response to an antigen. The relative amount of eosinophilic leukocytes decreases and a declining tendency in the absolute number of erythrocytes and hemoglobin is formed.

Against this background, in diabetic patients with pyoinflammatory processes the absolute number of monocytes (macrophages), the total

pool of leukocytes increases due to the increase in the relative number of neutrophilic leukocytes. Erythrocyte sedimentation rate – 4,83 times, which confirms the inflammatory process, the relative number of polymorphonuclear leukocytes increases by 24,4%, stabnuclear – 2,2 times, and segmented by 18,8%. The research of the immune disorders degree confirmed that therapeutic measures, including ozonotherapy, against pyoinflammatory processes in patients with DM show their effectiveness. On admission 65,0% of patients were diagnosed with the I-II degree of immune disorders, which required immunorehabilitation; after pyoinflammatory processes therapy only 55,0% of diabetic patients were left. Special efficiency is shown in the III stage of immune disorders.

ness of these measures. At admission in 65,0% of patients scripting II-III degree of immune disorders requiring mandatory immunorehabilitation and the therapy of inflammatory processes in patients with diabetes, there are only 55.0%. Particular efficiency is shown in the third degree of immune disorders.

Conclusions:

1. Pyoinflammatory processes in patients with diabetes occur on the background of decrease in the appropriate number of lymphocytes; increase in the absolute and relative number of monocytes / macrophages, the absolute number of leukocytes due to the increase in the relative amount of neutrophilic polymorphonuclear leukocytes, as well as decrease in the absolute number of eosinophils, erythrocytes and

Table 1.
Absolute and relative number of immune cells in the peripheral blood of diabetic patients with inflammatory processes

Indexes	Units Measurement	The control group		healthy people (n=20) (M ± m)	P
		quantitative and relative Indexes (M ± m)	the degree of immune disorders		
Lymphocytes					
- absolute number	x10 ⁹ /l	1,72±0,18	I	1,34±0,11	>0,05
relative number	%	18,55±2,57	II	28,80±3,08	<0,05
Monocytes					
- absolute number	x10 ⁹ /l	0,40±0,03	III	0,19±0,09	<0,05
- relative number	%	4,30±1,20	I	4,00±0,49	>0,05
leukocytes	x10 ⁹ /l	9,25±1,43	III	4,70±0,39	<0,05
neutrophilic leukocytes	%	77,10±1,19	I	62,00±0,97	<0,001
- stabnuclear	%	7,60±1,12	III	3,50±0,96	<0,05
- segmented	%	69,50±2,61	I	58,50±5,43	>0,05
Eosinophilic leukocytes	%	1,15±0,12	II	1,80±0,24	<0,05
erythrocytes	x10 ¹² /l	3,92±0,24	I	4,00±0,10	>0,05
Hemoglobin	g/l	120,05±7,6	I	128,00±5,04	>0,05
Color indicator	con.u	0,89±0,03	I	0,80±0,02	<0,05
erythrocyte sedimentation rate	mm/t	40,10±6,22	III	8,30±2,37	<0,01

Obtained are shown in the results of the study of absolute and relative number of immune cells in the peripheral blood of diabetic patients with inflammatory processes increases the absolute number of lymphocytes, monocytes, leukocytes - due to the growth of the relative amount of neutrophilic polymorphonuclear leukocytes and increased erythrocyte sedimentation rate in 3, 6 times. However, the downward trend shows the relative number of lymphocytes, monocytes, eosinophils, erythrocytes, hemoglobin.

The results of the study showed levels of immune disorders that developed a set of remedial measures, including ozone therapy, chronic inflammatory processes in patients with diabetes show the effective-

ness of these measures and a significant increase of ESR.

2. Pyoinflammatory processes in diabetic patients lead to multidirectional action on the absolute and relative number of essential immunocompetent cells. This increases the absolute number of the central figures of immunity and there relative number decreases; the absolute number of leukocytes increases due to the increase in the relative number of stabnuclear and segmented polymorphonuclear leukocytes.

3. The use of ozone in pyoinflammatory processes therapy in patients with diabetes mellitus improves the absolute and relative number of leading immune cells, but impairs erythrocyte sedimentation rate, confirming the continuing inflammatory process.

References:

1. Светухин А.М. Вопросы патогенеза и тактики комплексного хирургического лечения гнойно-некротических форм синдрома диабетической стопы / А.М.Светухин, А.Б.Земляной, В.Г.Истратов [и др.] // Хирургия.- 2003.- № 3.- С. 85-88.
2. Соколов С.М. Медицинские проблемы оценки экспозиции озона / С.М.Соколов, Т.Е.Науменко, Т.Д.Гриценко [и др.] // Коллектив авторов.- 2006.- С. 51-52.
3. Ю.А. Клеточный иммунитет у беременных с пиелонефритом и влияние медицинского озона на его состояние

- / Ю.А.Талалаенко, А.С.Прилуцкий, Э.А.Майлян // *Український медичний альманах* .- 2006.- Т. 9, № 6.- С. 119-121.
4. Тихончук Н.С. Вплив озонотерапії та низькочастотної магнітотерапії на показники імунологічної реактивності у хворих з хронічною ревматичною хворобою серця / Н.С.Тихончук // *УБЖ*.- 2006.- № 1,2.- С. 33-36.
5. Федоров А.А. Озонотерапия при гастродуоденальной патологии, ассоциированной с *Helicobacter pylori* / А.А.Федоров, А.С.Громов, С.В.Сапроненко [и др.] // *Коллектив авторов*.- 2006.- С. 34-37.
6. Царюк Ю.С. Лікування гнійно-некротичних уражень стопи у хворих на цукровий діабет із використанням озонотерапії / Ю.С.Царюк // *Буковинський медичний вісник*.- 2007.- Т.11, № 1.- С.88-91.

References

1. Svetuhin A.M. Voprosy patogeneza i taktiki kompleksnogo hirurgicheskogo lecheniya gnojno-nekroticheskikh form sindroma diabeticheskoy stopy / A.M.Svetuhin, A.B.Zemlyanov, V.G.Istratov [i dr.] // *Hirurgiya*.- 2003.- № 3.- S. 85-88.
2. Sokolov S.M. Medicinskie problemy ocenki ehkspozicii ozona / S.M.Sokolov, T.E.Naumenko, T.D.Gricenko [i dr.] // *Kollektiv avtorov*.- 2006.- S. 51-52.
3. YU.A. Kletochnyj immunitet u beremennyh s pielonefritom i vliyanie medicinskogo ozona na ego sostoyanie / YU.A.Talalaenko, A.S.Priluckij, EH.A.Majlyan // *Ukrains'kij medichnij al'manah* .- 2006.- Т. 9, № 6.- S. 119-121.
4. Tihonchuk N.S. Vpliv ozonoterapii ta niz'kochastotnoi magnitoterapii na pokazniki imunologichnoi reaktivnosti u hvorih z hronichnoyu revmatichnoyu hvoroboyu sercyu / N.S.Tihonchuk // *UBZH*.- 2006.- № 1,2.- S. 33-36.
5. Fedorov A.A. Ozonoterapiya pri gastroduodenal'noj patologii, associrovannoj s *Helicobacter pylori* / A.A.Fedorov, A.S.Gromov, S.V.Sapronenok [i dr.] // *Kollektiv avtorov*.- 2006.- S. 34-37.
6. Caryuk YU.S. Likuvannya gnijno-nekrotichnih urazhen' stopi u hvorih na cukrovij diabet iz vikoristannyam ozonoterapii / YU.S.Caryuk // *Bukovins'kij medichnij visnik*.- 2007.- Т.11, № 1.- S.88-91.

УДК 37.091.3.043.2:617

METHODS IMPROVING OF PRACTICAL EXERCISES WITH FOREIGN STUDENTS

УЛУЧШЕНИЕ МЕТОДИКИ ПРАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ

S.Yu. Karatieieva, PhD

assistant of the department of nursing and Higher nursing education Bukovinian State Medical University (Chernivtsi, Ukraine)

С.Ю. Каратеева

кандидат медицинских наук, ассистент кафедры ухода за больными и высшего медсестринского образования Буковинского государственного медицинского университета (г.Черновцы, Украина)

O.I.Yurkiv, PhD

assistant of the department of nursing and Higher nursing education Bukovinian State Medical University (Chernivtsi, Ukraine)

О.И. Юркив

кандидат медицинских наук, ассистент кафедры ухода за больными и высшего медсестринского образования Буковинского государственного медицинского университета (г.Черновцы, Украина)

Abstract. Along with testing students at practical classes in surgical disciplines other types of work may be used: discussion of a surgical problem, assertion, persisting students' own opinion, discussions with the teacher, working out and practical skills acquisition; all these measures significantly improve the thematic material acquisition.

Key words: methods improving, teaching, foreign students.

Резюме. Именно применение на практических занятиях по хирургических дисциплинах, одновременно с тестированием студентов, обсуждение хирургической проблемы, доказательства, аргументации собственного мнения, дискуссии с преподавателем, отработки и усвоения практических навыков значительно улучшает усвоение тематического материала.

Ключевые слова: методика, преподавание, иностранные студенты.

Introduction. The active reformation of education, including higher medical education, is still in progress in Ukraine [1, 2, 5]. Current development of medical education in Ukraine, stages of its reformation, issues related to improving the quality of education of medical gradu-

ates require new approaches to the educational process organization.

Introduction to the educational process of innovative and interactive technologies creates conditions for improving the quality of practical training of future professionals.

The scientific progress stipulated the search and introduction of new technologies into the educational system. In recent years, medical education undergoes a natural process of considerable modernization [2].

Currently, the main task of higher education is to preserve and provide the required quality of professional training of specialists and to seek for the mechanisms of its improvement [1, 5].

Practice shows that motivational activities of students during extracurricular training can not be the only key to successful mastering practical skills and skills that form the professional competence of the future expert. The necessary search and evaluation of modern innovative methods of training in educational reform healthcare industry to improve the quality of practical training of health professionals focused on the needs of modern medicine [7, 7, 5].

Thus, the necessary search and evaluation of innovative teaching methods in modern conditions of educational reform healthcare industry to improve the quality of practical training, which focused on the needs of modern medicine [1, 3, 4].

Reformation of higher education and advanced requirements for the training of future specialists led to changes in subject teaching [8, 9]. These facts are especially important in teaching surgical disciplines to foreign students.

The main part. It is absolutely obvious that textbooks and teaching manuals for foreign students, even the most modern ones, can not develop practical skills in surgery in future professionals. The central role in this process belongs to the teacher. Creating an optimal environment in which international students are able to perform therapeutic management of surgical patients, be present during various surgical interventions, dressings, surgical manipulations, is the main task of the teacher.

Practice shows that motivational activities of students during extracurricular training can not be the only key to successful mastering practical skills and skills that form the professional competence of the future expert. The necessary search and evaluation of modern innovative methods of training in educational reform healthcare industry to improve the quality of practical training of health professionals focused on the needs of modern medicine.

Thus, the necessary search and evaluation of innovative teaching methods in modern conditions of educational reform healthcare industry to improve the quality of practical training, which focused on the needs of modern medicine.

Feature of preparation is that to a new level in terms of credit-module system of training necessary to carry out the formation of professional and competent professional with diverse functional duties.

For approved curricula the study of professionally oriented subjects submitted to a final state certification, set aside about 25% of class time. Of these, 17.8% is teaching lectures, 40.7% are independent extracurricular training of students and the rest of the time is for the workshops. In such a shortage Initial time ensure the necessary level of mastering practical skills of graduates has relevance.

The teacher motivates learning activities of students, encourages them to learn, organizes the learning process for it to have the maximum effect. And this organization should be held at the level of actions and capabilities of each individual student. One of the most common problems of learning and mastering surgical disciplines by foreign students is the problem of free communication between foreign students and patients, especially during the first years of study.

In this situation the teacher acts as an interpreter and that is the

teacher who the atmosphere between the student and the patient depends on, as well as the students' interest in questioning and the patient's confidence, discussion of various surgical problems, debates, alternative treatment methods, taking into account the opinion of each student, developing their clinical thinking.

Thus, the true concept of the terms "group" and "teacher" is revealed without distinguishing between the group of students who want to learn or who can be taught, and those who do not want to learn; in such situation the teacher aims to giving best knowledge to everyone.

Using the methods of individual approach to each student in teaching surgical disciplines enables to change one's attitude to learning object radically, turning it into a subject, that is to make each student a co-author of practical classes. In team work there appears an element of competition and mutual responsibility of students for their work in the classroom, for their knowledge in the subject, that's why the teacher is going to treat students with a greater respect.

In this regard one should improve thematic training rooms, provide them with modern equipment, completely supply classes with "theme" patients, and effectively use the material and technical base of the department, especially in the clinic. In such system of educational process organization a teacher has some real opportunity to conduct detailed discussions with students on the most important topic issues, which are held in the format of free debate, where all class attendees are actively involved.

Having proper motivation and perfect material and technical supply, even the student who is less trained at the beginning of the class, gets the necessary amount of essential information on the topic after its completion.

Learning achievements are significantly improved when it is possible to use the technology of remote visualization via videotransmission from operating room in the educational process.

When foreign students become interested in learning, we can eventually observe a significant reduction in groundless class missing.

Preparing practical class with foreign students, the teacher should carefully think over the structure of the class, outline the problem and its solution and identify the ways to solve it.

For students who study was performed unsatisfactorily individual work. They are actively involved in the preparation of independent, abstract work. Particularly productive this work was done during classes.

Conditions for independent work schedule drawn up in accordance supplied workshops, the presence of all relevant documentation and materials for the students individual work. The lecture material taught to students covered all issues of treatment and prevention.

The teachers should be primarily guided by the fact that in addition to providing students with a certain amount of practical skills, they have to teach students how to approach learning creatively, to distinguish between the important and the secondary, skillfully use the acquired knowledge. Thus, if there is a real desire to achieve a high quality of training specialists, especially foreign students, the forms of educational process should be constantly improved.

Conclusion.

1. Nowadays the peculiarities of foreign students' training require a substantial improvement in the teaching of clinical disciplines in higher educational establishments, particularly in fundamental disciplines which are first to introduce clinics to a student and provide their first skills.

2. Problems practical training of graduates due to the peculiarities of educational activity in the transition to a European credit-module system of education.

2. Introduction of new innovative technologies of educational process organization ensures proper specialists' training, which conforms to government standards.

References:

1. Будапештсько-Віденська декларація про створення Європейського простору вищої освіти – 12 березня 2010 р.
2. Ковальчук Л.Я. Впровадження новітніх методик і систем навчального процесу в Тернопільському державному медичному університеті імені І. Я. Горбачевського / Л. Я. Ковальчук // Мед. освіта. - 2009. - №2. - С. 10–14.
3. Ковальчук Л.Я. Новітні шляхи вдосконалення підготовки фахівців у Тернопільському державному медичному університеті імені І.Я. Горбачевського / Л. Я. Ковальчук // Мед. освіта. – 2010. – №2. – С. 27–30.
4. Сухарніков М. Ю. Концептуальні підстави розробки і впровадження національної рамки (академічних) кваліфікацій України / М. Ю. Сухарніков. – К.: Вища школа, 2012.– №3.– С.17.
5. Про затвердження Положення про національну систему рейтингового оцінювання діяльності вищих навчальних закладів: наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1475 від 20.12.2011р.
6. Вершинська О.Б. Проблеми формування навчальної мотивації студентів ВНЗ / О. Вершинська // Мед. освіта. – 2011. – №3. – С. 9-12.
7. Думанський Ю.В. Освоєння студентами практичних навичок при кредитно-модульній організації навчального процесу: проблеми та пошук шляхів їх вирішення / Ю. Думанський, О. Талалаєнко, М.Первак // Мед. освіта. – 2011. – №3. – С. 79-81.
8. Новаченко Т.В. Використання активних та інтерактивних форм і методів навчання у вищій школі / Т.В. Новаченко // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – Вип. 6: збірник наукових праць. – Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – С. 227-234.
9. Poikela P. Comparison of meaningful learning characteristics in simulated nursing practice after traditional versus computer-based simulation method: A qualitative videography study. / P.Poikela, H.Ruokamo, M.Teras // Nurse Education Today. – 2015. – Vol.35. – P. 373-382. Режим доступу: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0260691714003323>

REFERENCES:

1. Budapeshts'ko-Videns'ka deklaraciya pro stvorennya Evropejs'kogo prostoru vishchoi osviti – 12 bereznya 2010 r.
2. Koval'chuk L.YA. Vprovadzhennya novitnih metodik i sistem navchal'nogo procesu v Ternopil's'komu derzhavnomu medichnomu universiteti imeni I. YA. Gorbachevs'kogo / L. YA. Koval'chuk // Med. osvita. - 2009. - №2. – S. 10–14.
3. Koval'chuk L.YA. Novitni shlyahi vdoskonalennya pidgotovki fahivciv u Ternopil's'komu derzhavnomu medichnomu universiteti imeni I.YA. Gorbachevs'kogo / L. YA. Koval'chuk // Med. osvita. – 2010. – №2. – S. 27–30.
4. Suharnikov M. YU. Konceptual'ni pidstavi rozrobki i vprovadzhennya nacional'noi ramki (akademichnih) kvalifikacij Ukraini / M. YU. Suharnikov. – K.: Vishcha shkola, 2012.– №3.– S.17.
5. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro nacional'nu sistemu rejtingovogo ocinyuvannya diyal'nosti vishchih navchal'nih zakladiv: nakaz Ministerstva osviti i nauki, molodi ta sportu Ukraini № 1475 vid 20.12.2011r.
6. Vershins'ka O.B. Problemi formuvannya navchal'noi motivacii studentiv VNZ / O. Vershins'ka // Med. osvita. – 2011. – №3. – S. 9-12.
7. Dumans'kij YU.V. Osvoennya studentami praktichnih navichok pri kreditno-modul'nij organizacii navchal'nogo procesu: problemi ta poshuk shlyahiv ih virishennya / YU. Dumans'kij, O. Talalaenko, M.Pervak // Med. osvita. – 2011. – №3. – S. 79-81.
8. Novachenko T.V. Viktorannya aktivnih ta interaktivnih form i metodiv navchannya u vishchij shkoli / T.V. Novachenko // Mizhnarodnij naukovij forum: sociologiya, psihologiya, pedagogika, menedzhment. – Vip. 6: zbirnik naukovih prac'. – Kiiv: Vid-vo NPU imeni M.P. Dragomanova, 2011. – S. 227-234.
9. Poikela P. Comparison of meaningful learning characteristics in simulated nursing practice after traditional versus computer-based simulation method: A qualitative videography study. / P.Poikela, H.Ruokamo, M.Teras // Nurse Education Today. – 2015. – Vol.35. – P. 373-382. Rezhim dostupu: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0260691714003323>

UDC 616.91/.93:616.61-02]-092-085.22

CORRECTION OF THE FUNCTIONAL STATE OF KIDNEYS BY MEXIDOL DURING THE FIRST FEVER STAGE DEVELOPMENT

КОРЕКЦІЯ МЕКСИДОЛОМ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ НИРОК ЗА УМОВ РОЗВИТКУ ПЕРШОЇ СТАДІЇ ГАРЯЧКИ

T.G. Kopchuk

Candidate of medical sciences,
assistant of the pharmacology department of
Higher state educational institution of Ukraine
"Bukovinian state medical university"
Teatral'na sq., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58000

T.G. Kopchuk

кандидат медичних наук,
асистент кафедри фармакології
Вищого державного навчального закладу України
«Буковинський державний медичний університет»
Театральна площа, 2, м. Чернівці, Україна, 58000

In the experiments on 36 white non-linear male rats in weighting 0,16-0,20 kg, maintained on the hyposodium diet under the conditions of simulated aseptic fever, the theoretical generalization and new solution of the scientific problem concerning the pathogenesis of the functional state of kidneys in the dynamics of fever development (caused by pyrogenal injection in dose 25 µg/kg) is substantiated from the positions of evidence-based medicine. The decrease of glomerular filtration rate, proximal sodium reabsorption and increase of protein excretion during the first stage reflects the exertion of the compensatory reactions directed on the supply of rising of the temperature at the cost of increase of heat production and decrease of heat emission. The more significant protective effect on the functional state of kidneys during the first stage of fever is revealed for mexidol.

Key words: aseptic fever, kidney function, mexidol.

У дослідях на 36 білих нелінійних щурах-самцях масою 0,16-0,20 кг при гіпонатрієвому режимі харчування в умовах моделювання асептичної гарячки з позицій доказової медицини наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі щодо патогенезу функціонального стану нирок в динаміці розвитку гарячки на тлі введення пірогеналу в дозі 25 мкг/кг. Виявлено зниження клубочкової фільтрації, проксимальної реабсорбції іонів натрію, зростання екскреції білка в першу стадію гарячки, що відображає напругу компенсаційних реакцій організму, спрямованих на забезпечення підйому температури в першу стадію гарячки за рахунок збільшення процесів теплопродукції і обмеження тепловіддачі. Показаний суттєвий захисний вплив мексидолу в першу стадію гарячки на функціональний стан нирок.

Ключові слова: асептична гарячка, функція нирок, мексидол.

Частота захворювань, які супроводжуються гарячкою, невпинно зростає [8, 778], що в цілому значно погіршує компенсаторні можливості організму

[7, 219] та впливає на саногенез [6, 492]. Наслідки впливу гарячки двоякі, в ній сполучаються два типи протилежних явищ: власне патологічні та захисні компенсаторні [9, 491].

Гарячка – це особливого роду захисно-приспосовувальна реакція організму, яка характеризується зміщенням установочної точки терморегуляції на більш високий рівень регулювання температури тіла під впливом пірогенних речовин і включає в себе три стадії: stadium incrementi, fastigii, decrementi. Належить до базових еволюційно сформованих механізмів адаптації та є результатом комплексної взаємодії нервової, ендокринної та імунної систем [7, 211].

Таким чином, недооцінювати патогенетичну роль гарячки неможливо, тому розкриття та сучасне розуміння патофізіологічних аспектів розвитку та перебігу гарячки є важливою проблемою теоретичної і практичної медицини.

Розробка нових підходів до профілактики та лікування ниркової патології при захворюваннях, які супроводжуються гарячкою, залишається однією із актуальних проблем сучасної нефрології, а вибір доцільних засобів патогенетичної корекції гарячки викликає і сьогодні низку протиріч. Водночас найперспективнішим напрямком є використання антиоксидантів, а саме мексидолу. Цей засіб виявляє мембраностабілізуючі та антиоксидантні властивості, і саме тому має широкий спектр фармакологічних ефектів та здійснює вплив на основні ланки патогенезу великої кількості захворювань [5, 30].

Мета роботи. З'ясувати функціональні порушення нирок у патогенезі розвитку гарячки в статевозрілих щурів із патогенетичним обґрунтуванням нових шляхів терапії, зменшення ступеня ушкодження нирок у першу стадію гарячки із застосуванням мексидолу.

Матеріали та методи дослідження. Досліди проведено на 36 білих статевозрілих нелінійних щурах-самцях масою 0,16-0,20 кг, в яких досліджували асептичну гарячку. Тварин утримували в стандартних умовах: при температурі 20-22 °С, природному світловому режимі «день-ніч», у пластикових клітках, на збалансованому харчовому раціоні з вільним доступом до води. Усі дослідження виконані з дотриманням Конвенції Ради Європи про охорону хребетних тварин, що використовують в експериментах та інших наукових цілях (від 18.03.1986 р.), Директиви ЄЕС № 609 (від 24.11.1986 р.), наказів МОЗ України № 960 від 23.09.2009 р. та №

944 від 14.12.2009 р.

Досліди проводились на тваринах, яких розділили на 3 груп:

1 – контрольна група тварин; 2 – тварини, яким вводили пірогенал з дослідженням I стадії гарячки; 3 – тварини, яким вводили пірогенал з дослідженням I стадії гарячки на тлі мексидолу.

Гарячку моделювали шляхом однократного внутрішньоочеревинного введення пірогеналу в дозі 25 мкг/кг [1, 122]. Впродовж розвитку гарячки вимірювали ректальну температуру кожні 30 хв.

Функціональний стан нирок в усіх серіях експериментів досліджували за умов водного навантаження. Щурам внутрішньошлунково за допомогою металевого зонда вводили водопровідну воду, підігріту до температури 37 оС в об'ємі 5% від маси тіла, після чого збір сечі здійснювали впродовж 2 годин.

Забій тварин здійснювали шляхом декапітації під легким ефірним наркозом. Екскреторну функцію нирок оцінювали за величинами абсолютного та відносного діурезу, швидкості клубочкової фільтрації (Ccr), концентрації креатиніну в плазмі крові та сечі, відносної реабсорбції води, концентрації білка в сечі та його екскреції [4, 36].

Швидкість клубочкової фільтрації визначали за кліренсом ендогенного креатиніну, яку розраховують за формулою:

$$C_{cr} = U_{cr} \times V/P_{cr}$$

де U_{cr} і P_{cr} – концентрації креатиніну у сечі і плазмі крові відповідно.

Фільтраційні фракції іонів натрію (FF_{Na+}) оцінювали за формулою:

$$FF_{Na+} = C_{cr} \times P_{Na+}$$

де P_{Na+} – концентрація іонів натрію в плазмі крові.

Відносну реабсорбцію води (RH_{2O} %) розраховували за формулою:

$$RH_{2O} \% = \frac{C_{cr} - V}{C_{cr}} \times 100\%$$

Екскреторні фракції іонів натрію (EF_{Na+}), калію (EF_{K+}) оцінювали за формулами:

$$EF_{Na^+} = V \times U_{Na^+}$$

$$EF_{K^+} = V \times U_{K^+}$$

де U_{Na^+} , U_{K^+} - концентрації іонів натрію, калію у сечі.

Абсолютну реабсорбцію іонів натрію (RF_{Na^+}) розраховували за формулою:

$$RF_{Na^+} = C_{cr} \times P_{Na^+} - V \times U_{Na^+}$$

Відносну реабсорбцію іонів натрію ($RF_{Na^+} \%$) розраховували за формулою:

$$RF_{Na^+} \% = (1 - V \times U_{Na^+} / C_{cr} \times P_{Na^+}) \times 100\%$$

Досліджували проксимальну та дистальну реабсорбцію іонів натрію (Tr_{Na^+} , Td_{Na^+}). Розрахунки проводили за формулами:

$$Tr_{Na^+} = (C_{cr} - V) \times P_{Na^+} \text{ (ммоль/2 год} \times 100 \text{ г)}$$

таблицях, показали, вплив мексидолу на показники функції нирок за першої стадії гарячки (підйому температури), що характеризується зростанням величин сечовиділення, відносного діурезу, швидкості клубочкової фільтрації 1,7 рази порівняно з тваринами за першої стадії гарячки без корекції мексидолом, відсутністю змін з боку концентрацій та екскрецій іонів калію та креатиніну сечі, концентрації креатиніну в плазмі крові, концентраційного індексу ендogenous креатиніну (табл. 1), що можна пов'язати із нормалізацією активності ренін-ангіотензинової системи під впливом мексидолу. Застосування мексидолу за першої стадії гарячки сприяло зниженню концентрації білка у сечі (в 10 разів порівняно з нелікованими тваринами) та його екскреції (в 6 разів відповідно), у тому числі стандартизованої за швидкістю клубочкової фільтрації порівняно з тваринами за першої стадії гарячки без корекції мексидолом.

Вплив мексидолу на показники транспорту іонів натрію за

Таблиця 1

Вплив мексидолу на показники функції нирок в 1 стадію гарячки (підйому температури) ($x \pm Sx$)

Показники (n=7)	1 стадія гарячки (n=11)	1 стадія гарячки + мексидол
Діурез, мл/2 год · 100 г	2,10±0,247	3,65±0,449, p<0,01
Відносний діурез, %	42,12±4,941	73,04±8,987, p<0,01
Концентрація іонів калію у сечі, ммоль/л	21,13±3,209	16,28±2,865
Екскреція іонів калію, мкмоль/2 год · 100 г	40,61±4,762	55,96±10,581
Концентрація креатиніну у сечі, ммоль/л	1,49±0,211	1,28±0,164
Екскреція креатиніну, мкмоль/2 год · 100 г	2,78±0,203	4,30±0,292
Концентрація креатиніну в плазмі крові, ммоль/л	33,81±3,299	30,85±1,033
Концентраційний індекс ендogenous креатиніну, од.	52,27±10,691	41,15±4,159
Клубочкова фільтрація, мкл/хв · 100 г	775,06±108,87	1170,2±79,81, p<0,02
Концентрація білка у сечі, г/л	0,222±0,0631	0,021±0,0052, p<0,05
Екскреція білка, мг/ 2 год · 100 г	0,382±0,0950	0,063±0,0121, p<0,02
Екскреція білка, мг/100 мкл C_{cr}	0,050±0,0116	0,006±0,0012, p<0,01

Примітка: p – вірогідність різниць порівняно з першою стадією гарячки; n – число спостережень.

$$T_{Na^+}^d = (P_{Na^+} - U_{Na^+}) \times V \text{ (ммоль/2 год} \times 100 \text{ г)}$$

Розраховували кліренси іонів натрію (C_{Na^+}) та безнатрієвої ($C_{Na^+H_2O}$) води за формулами:

$$C_{Na^+} = U_{Na^+} / P_{Na^+} \times V \text{ (мл/2 год} \times 100 \text{ г)}$$

$$C_{Na^+H_2O} = (U_{Na^+} - P_{Na^+}) \times V / P_{Na^+} \text{ (мл/2 год)}$$

Кислоторегулювальну функцію нирок оцінювали за визначенням концентрацій іонів водню, кислот, що титруються, іонів амонію, рН сечі з розрахунками їх екскрецій [2, 43].

Мексидол виробництва ООО «Фармасофт» (Росія) вводили в дозі 100 мг/кг внутрішньоочередово однократно [3].

Статистичний аналіз отриманих результатів проводили методами параметричної статистики, включаючи кореляційний, багатофакторний регресійний та форест графіки мета-аналізу за допомогою програм «Statgrafics» та «Excel 7.0».

Результати дослідження та їх обговорення. Проведені експериментальні дослідження, результати яких наведені в

першої стадії гарячки показав (табл. 2) відсутність змін щодо концентрації іонів натрію в плазмі крові. Водночас препарат виявляв корегульвальний вплив на іонорегулювальну функцію нирок. Зокрема, зростали концентрація іонів натрію у сечі (в 4,7 рази в порівнянні з нелікованими тваринами), його екскреція (в 5 разів відповідно), концентраційний індекс (в 4,3 рази при уведенні мексидолу), його кліренс (в 1,7 рази відповідно), також зростали реабсорбція іонів натрію в дистальному відділах нефрону (в 1,7 рази порівняно з нелікованими тваринами) та дещо менше – в проксимальному відділах нефрону (в 1,5 рази відповідно). Відносна реабсорбція іонів натрію зазнавала гальмування при застосуванні мексидолу. При розрахунках дистальної і проксимальної реабсорбцій іонів натрію на 100 мкл клубочкового фільтрату не виявлено змін досліджуваних параметрів на тлі застосування мексидолу.

Таблиця 2

Вплив мексидолу на показники транспорту іонів натрію в 1 стадію гарячки (підйому температури) ($\bar{x} \pm Sx$)

Показники (n=7)	1 стадія гарячки (n=11)	1 стадія гарячки + мексидол (n=7)
Концентрація іонів натрію у сечі, ммоль/л	0,418 ± 0,1131	1,971 ± 0,5092, p<0,01
Концентрація іонів натрію в плазмі крові, ммоль/л	146,36 ± 3,509	151,42 ± 4,185
Фільтраційна фракція іонів натрію, мкмоль/хв · 100 г	113,14 ± 16,313	175,58 ± 9,601, p<0,02
Екскреція іонів натрію, мкмоль/2 год · 100 г	0,724 ± 0,1241	7,21 ± 1,911, p<0,001
Екскреція іонів натрію, мкмоль/100 мкл C_{cr}	113,14 ± 16,313	175,52 ± 9,601, p<0,02
Абсолютна реабсорбція іонів натрію, мкмоль/хв · 100 г	99,993 ± 0,0063	99,967 ± 0,0034, p<0,01
Концентраційний індекс іонів натрію, ум. од.	0,003 ± 0,0007	0,013 ± 0,0036, p<0,01
Кліренс іонів натрію, мл/2 год · 100 г	0,005 ± 0,0008	0,049 ± 0,0136, p<0,001
Кліренс вільної від іонів натрію води, мл/2 год · 100 г	307,08 ± 36,597	539,95 ± 65,418, p<0,01
Дистальна реабсорбція іонів натрію, мкмоль/2 год · 100 г	13,27 ± 1,970	20,52 ± 1,113, p<0,02
Дистальна реабсорбція іонів натрію, мкмоль/100 мкл C_{cr}	0,407 ± 0,0707	0,383 ± 0,0364
Проксимальна реабсорбція іонів натрію, ммоль/100 мкл C_{cr}	14,22 ± 0,3393	14,75 ± 0,419

Примітка: p – вірогідність різниць порівняно з першою стадією гарячки; n – число спостережень.

Вплив мексидолу на показники кислоторегулювальної функції нирок за першої стадії гарячки (підйому температури) показав наступне (табл. 3) Екскреція кислот, що титруються, аміаку, амонійний коефіцієнт зростали на тлі застосування мексидолу щодо першої стадії гарячки. Концентрація іонів водню у сечі, їх екскреція, стандартизовані екскреції іонів водню та аміаку за швидкістю клубочкової фільтрації зростали за на тлі застосування мексидолу за умов розвитку першої стадії гарячки, що спрямовано на видалення надлишку кислот.

Захисні ефекти мексидолу зумовлені тим, що даний препарат є інгібітором вільнорадикальних процесів, мембранопротектором, справляє антигіпоксичну, стрес-протекторну дію. Препарат підвищує резистентність організму до дії різних пошкоджуючих факторів, до кисневозалежних патологічних станів (шок, гіпоксія та ішемія). Препарат покращує мікроциркуляцію та реологічні властивості крові, зменшує агрегацію тромбоцитів. Механізм дії препарату зумовлений його антиоксидантною та мембранопротекторною дією. Він інгібує перекисне окиснення ліпідів, підвищує активність

Таблиця 3

Вплив мексидолу на показники кислоторегулювальної функції нирок в 1 стадію гарячки (підйому температури) ($\bar{x} \pm Sx$)

Показники (n=7)	1 стадія гарячки (n=11)	1 стадія гарячки + мексидол (n=7)
Екскреція кислот, що титруються мкмоль/2 год · 100 г	20,80 ± 5,791	42,88 ± 4,686, p<0,02
Екскреція аміаку, мкмоль/2 год · 100 г	10,88 ± 1,397	186,75 ± 18,447, p<0,001
Амонійний коефіцієнт, од.	0,675 ± 0,0902	4,39 ± 0,173, p<0,001
Концентрація іонів водню у сечі, мкмоль/л	0,154 ± 0,0397	1,126 ± 0,2178, p<0,001
Екскреція іонів водню, ммоль/2 год · 100 г	0,269 ± 0,0670	3,786 ± 0,6698, p<0,001

Екскреція іонів водню, нмоль/100 мкл С _{сг}	0,040 ± 0,0116	0,333 ± 0,0590, p<0,001
Екскреція кислот, що титруються, нмоль/100 мкл С _{сг}	3,01 ± 0,811	3,666 ± 0,2957
Екскреція аміаку, нмоль/100 мкл С _{сг}	1,580 ± 0,2223	15,90 ± 1,029, p<0,001

Примітка: p – вірогідність різниць порівняно з першою стадією гарячки; n – число спостережень.

супероксиддисмутази, підвищує співвідношення ліпід-білок, зменшує в'язкість мембрани, збільшує її плинність. Модулює активність мембранозв'язаних ферментів, сприяє збереженню структурно-функціональної організації біомембран. Мексидол викликає посилення компенсаторної активації аеробного гліколізу та зниження ступеня пригнічення окисних процесів у циклі Кребса в умовах гіпоксії з підвищенням вмісту аденозинтрифосфату, активацію енергосинтезувальних функцій мітохондрій, стабілізацію клітинних мембран.

Висновки:

1. Встановлено, що за умов першої стадії гарячки (підйому температури), викликаній введенням пірогеналу в дозі 25 мкг/кг, зміни функції нирок характеризувалися розвитком ретенційної азотемії, гальмуванням клубочкової фільтрації, протеїнурією, зростанням екскреції іонів натрію на тлі гальмування його абсолютної

та проксимальної реабсорбції, збільшенням екскреції аміаку, стандартизованої за швидкістю клубочкової фільтрації. Виявлені зміни функції нирок відображають напруження компенсаційних механізмів організму, направлених на забезпечення підйому температури у першу стадію гарячки за рахунок збільшення процесів теплопродукції та обмеження тепловіддачі.

2. Мексидол здійснює нефропротекторний вплив за умов розвитку першої стадії гарячки, істотно зменшуючи вираженість порушень функцій нирок статевозрілих щурів: екскреторної – зменшення ступеня порушень клубочкової фільтрації, екскреції білка і креатиніну; іонорегулювальної – нормалізація каналцевого транспорту, натрієвого балансу та електролітного гомеостазу; кислотнорегулювальної – корекція екскреції аміаку та титрованих кислот і рН до рівня показників у контрольних тварин.

Список літератури:

1. Kopchuk T. G. *Patofiziologichnij analiz rozvitku garyachki pri uvedenni pirogenalu v dozah 10, 25, 50 mkg/kg* / T. G. Kopchuk, YU. Є. Rogovij // *Buk. med. visnik.* – 2010. – T.14, № 1 (53). – S. 121-123.
2. *Patofiziologichnij analiz zmin funkcij nirok za rozvitku pershoj stadii garyachki* / T. G. Kopchuk, YU. Є. Rogovij, M. V. Dikal [ta in.] // *Visnik mors'koj medicini.* – 2013. – № 3 (60). – S. 41-46.
3. *Patogenez narushenij funkcional'no-biohimicheskogo sostoyaniya pochek pri razvitii aseptichestkoj lihoradki* / YU. E. Rogovij, T. G. Kopchuk,
4. L. O. Filipova [i dr.] // *Sovremennij problemy nauki i obrazovaniya.* – 2014. – №2; URL: www.science-education.ru/116-12915.
5. *Suchasni metodiki eksperimental'nih ta klinichnih doslidzen' central'noi naukovo-doslidnoi laboratorii Bukovins'koj derzhavnoj medichnoj akademii* / [V. M. Magalyas, A. O. Miheev, YU. Є. Rogovij ta in.]. – *CHernivci: Bukovins'ka derzhavna medichna akademiya,* 2001. – 42 s.
6. *Tovchiga O. V. Preparati z nefroprotektornoyu dieyu: oglyad farmacevtichnogo rinku Ukraini* / O. V. Tovchiga, S. M. Rolik, S. YU. SHtrigo! // *Ukrains'kij biofarmacevtichnij zhurnal* – 2011. – № 2. – S. 29-36.
7. *Bartfai T. Fever* / T. Bartfai, B. Conti // *Scientific World Journal.* – 2010. –Vol. 10. – P. 490-503.
8. *Dinarello C. A. Infection, fever, and exogenous and endogenous pyrogens: some concepts have changed* / C. A. Dinarello // *J Endotoxin Res.*– 2004.– Vol. 10, № 4. – P. 201-222.
9. *Morrison S. F. Central control of thermogenesis in mammals.* / S. F. Morrison, K. Nakamura, C. J. Madden // *Exp Physiol.* – 2008. – Vol. 93. – P. 773-797.
10. *Tamas Bartfai Fever* / Tamas Bartfai and Bruno Conti // *Scientific World Journal.* – 2010. – Vol. 10. –P. 490-503.

UDC 616.33/36:616.72-007.24]-085-092

ASSOCIATION OF MARKERS OF THE SYSTEM OF FIBRINOLYSIS OF THE BLOOD PLASMA WITH A/C POLYMORPHISM OF DIO1 AND PRO197LEU OF GPX1 GENES IN PATIENTS WITH NONVIRAL CHRONIC HEPATITIS AND LIVER CIRRHOSIS

КОРЕКЦІЯ МЕКСИДОЛОМ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ НИРОК ЗА УМОВ РОЗВИТКУ ПЕРШОЇ СТАДІЇ ГАРЯЧКИ

Chympoy K.A.

*Higher State Educational Establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University»,
Assistant, Department of Internal Medicine
E-mail: chimpoik@mail.ru*

Buriak O.G.

*Higher State Educational Establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University»,
Associate Professor, Department of Pediatrics,
neonatology and perinatal medicine
E-mail: buriak@neonatology.in.ua*

Pavlyukovich N.D.

*Higher State Educational Establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University»,
Assistant, Department of Internal Medicine,
clinical pharmacology and occupational diseases
E-mail: natasha.pavlyukovich@gmail.com*

Abstract. To study peculiarities of the indices of the fibrinolysis in patients with chronic diffuse liver diseases depending A/C polymorphism in DIO1 and GPX1 Pro197Leu gene. Estimation of the indices of fibrinolytic blood activity in patients with chronic diffuse liver disease showed that total fibrinolytic activity and enzymatic fibrinolytic activity were reliably lower than that of the control indices at the same time non-enzymatic fibrinolytic activity increased and did not reveal their dependence on the distribution of A/C polymorphism of DIO1 gene and Pro197Leu polymorphism of GPX1.

Key words: chronic diffuse liver disease, polymorphism, fibrinolysis.

Introduction. The analysis of genetic associations plays an important role in the examination of the role of genetic factors involved in the development of polymorphic diseases, and chronic diffuse liver disease in particular [2, 4, 5, 9]. The difference of marker allele frequency in patients with certain pathology and healthy individuals gives the evidence to draw a conclusion about the link between a particular allele and corresponding pathology [3, 6]. The information available concerning the links of chronic diffuse liver disease pathogenesis allows detecting the range of genes-candidates which potential relation with this pathology needs further investigation [6, 8].

Due to recent scientific research both of Ukrainian and foreign scientists the concept of relations between indices of fibrinolysis and expression of various genes is beyond any doubt [1,7,8]. Although dependence of the above indices upon A/C polymorphism DIO1 and Pro197Leu GPX1 gene in patients with chronic diffuse liver disease remains above the attention of researchers.

The aim the study. To study peculiarities of the indices of the fibrinolysis in patients with chronic diffuse liver diseases depending on A/C polymorphism in DIO1 and GPX1 Pro197Leu gene.

Materials and methods. 28 patients with chronic diffuse liver disease aged from 34 to 72 were examined. Depending on the distribution of DIO1 gene A/C polymorphism the patients were divided into three groups: AA-genotype carriers – 9 patients, AC-genotype – 11, CC-gen-

otype – 8. Depending on GPX1 gene Pro197Leu polymorphism there were 12 homozygotes by Pro-allele, 8 – by Leu-allele and 8 ProLeu-heterozygotes.

The diagnosis of chronic diffuse liver disease was made on the basis of anamnesis, generally accepted complex of clinical-laboratory and instrumental investigation methods, USD of the abdominal organs. Patients with chronic hepatitis and cirrhosis of a viral etiology, Wilson-Konovalov disease, congenital insufficiency of α -antitripsin (α -inhibitor of proteinase), idiopathic (genetic) hemochromatosis, autoimmune hepatitis were excluded from the study.

Alleles of A/C regions in DIO1 gene and Pro197Leu in GPX1 gene were studied by means of excretion of genome DNA from leukocytes of the peripheral blood with further amplification of a polymorphic region by means of polymerase chain reaction (PCR) on the programmed amplification «Amply-4L» («Biocom», Moscow) with individual temperature program for the parameters of every gene. Table 1 presents succession of oligonucleotides in primers and their calculation positions on chromosomes.

DNA extraction was conducted by means of «DNA-sorb-B» reagents, variant 100 (Russian) according to the instruction. Purified DNA was kept under the temperature of $20 \pm 2^\circ\text{C}$. Samples for PCR were prepared by means of «AmplySense – 200 – 1» set (Russian). Bcl I restriction endonuclease produced by «SibEnzyme» firm (Russian) was used to discriminate DIO1 gene alleles.

Table 1

Succession of oligonucleotides in primers used for polymerase chain reaction (PCR) to identify A/C polymorphism of DIO1 gene and Pro197Leu of GPX1 gene

Gene name	Gene localization on chromosome	Primer	Succession of oligonucleotides in primers
DIO1	1 p33-p32	Direct	5'-GAACTTGATGTGAAGGCTGGA-3'
		Reverse	5'-TAACCTCAGCTGGGAGTTGTTT-3'
GPX1	3p21	Direct	5'-TCGAAGCCCTGCTGTCTCA-3'
		Reverse	5'-CGAGACAGCAGCACTGCAA-3'

Total non-enzymatic and enzymatic fibrinolysis of citrated blood plasma was estimated by asofibrinolysis (Simko Ltd., Ukraine).

The results obtained are calculated by means of Biostat program with the use of Student t-criterion.

Results and discussion. The indices of fibrinolysis in patients with chronic diffuse liver disease did not experience reliable changes depending on polymorphism of DIO1 gene and were statistically different from the group of practically healthy individuals (table 2).

Examination of fibrinolytic blood activity showed that total fibrinolytic activity of the blood plasma in all the group of patients was reliably lower than that of the control indices: CC-genotype – on 19% ($P_1 < 0,001$), AC-genotype and AA-genotype – on 22,1% and 18,4% correspondingly ($P_1 < 0,001$) without reliable intergroup difference. At the same time non-enzymatic fibrinolytic activity in all groups of patients increases in comparison with the control on 37,3% ($P_1 < 0,001$), 33,3% and 31,4% correspondingly ($P_1 < 0,001$). Total fibrinolytic activity index in patients with AA-genotype was reliably lower than that of the control in 1,7 times ($P_1 < 0,001$), CC-genotype – in 1,8 times ($P_1 < 0,001$), while for the patients with AC-genotype a maximal inhibition of total fibrinolytic activity was registered – in 1,9 times ($P_1 < 0,001$).

lower than that of the control values: in patients with ProPro-genotype – on 22,1% ($P < 0,001$), with ProLeu-genotype and LeuLeu-genotype – on 19,6% ($P < 0,001$) and 18,4% ($P < 0,01$) respectively without reliable difference between the groups.

Non-enzymatic fibrinolytic activity in patients of all the groups elevated, and increasing of this index in comparison with the control group was indicative of it: on 25,5% ($P < 0,001$), 35,3% ($P < 0,001$), and 41,2% ($P < 0,001$) in the carriers of ProPro-, ProLeu- and LeuLeu-genotype respectively.

Thus, A/C polymorphism of DIO1 gene and Pro197Leu polymorphism of GPX1 gene does not influence upon the indices of the system of fibrinolysis in patients with chronic diffuse liver diseases.

Received results can be explained by the increasing of the free radical oxidation processes due to the liver-cell failure. Free radicals are able to directly destroy NO [6]. Increased lipid peroxidation of membranes is the result of damaging the structure of the endothelium and its violation NO-producing ability. Developing an absolute or relative deficiency of NO, is required for normal regulation of vascular tone. The weakening of the NO-dependent vasodilatory reactions, in its turn, leads to increased vascular tone, increased blood clots, and as a result, tissue hypoxia. In addition, the reduced inhibitory effect of NO on plate-

Table 2

Indices of the fibrinolysis in patients with chronic diffuse liver disease depending on A/C polymorphism of DIO1 gene ($M \pm m$)

Index	Control group n=20	Genotypes of DIO1 gene, n=28		
		AA, n=9	AC, n=11	CC, n=8
Total fibrinolytic activity, mcmolazofibrin/1mL per hour	1,63±0,041	1,33±0,072 $P_1 < 0,001$	1,27±0,047 $P_1 < 0,001$ $P_2 > 0,05$	1,32±0,050 $P_1 < 0,001$ $P_2 > 0,05$ $P_3 > 0,05$
Non-enzymatic fibrinolytic activity, mcmolazofibrin/1mL per hour	0,51±0,019	0,67±0,038 $P_1 < 0,001$	0,68±0,029 $P_1 < 0,001$ $P_2 > 0,05$	0,70±0,020 $P_1 < 0,001$ $P_2 > 0,05$ $P_3 > 0,05$
Enzymatic fibrinolytic activity, mcmolazofibrin/1mL per hour	1,12±0,051	0,66±0,084 $P_1 < 0,001$	0,59±0,072 $P_1 < 0,001$ $P_2 > 0,05$	0,62±0,065 $P_1 < 0,001$ $P_2 > 0,05$ $P_3 > 0,05$

Notes: n – numbers of observations; P_1 – probability of changes concerning the control; P_2 – probability of changes concerning the group of patients with AA-genotype; P_3 – probability of changes concerning the group of patients with AC-genotype

Table 3 presents the results of examination of fibrinolysis in patients with chronic diffuse liver disease depending on the distribution of Pro-197Leu polymorphism of GPX1 gene.

Examination of fibrinolytic blood activity showed that total fibrinolytic activity of the blood plasma in patients of all the groups was reliably

let aggregation, leukocyte adhesion to the endothelium and smooth muscle cell proliferation of the vascular wall, creates prerequisites for vascular disorders.

Endothelial cells are involved in various physiological processes, such as vascular tonus regulation, hemostasis, fibrinolysis, inflamma-

Table 3

Indices of the fibrinolysis in patients with chronic diffuse liver diseases depending on Pro197Leu polymorphism of GPX1 gene (M±m)

Index	Control group n=20	Genotypes of DIO1 gene, n=28		
		AA, n=9	AC, n=11	CC, n=8
Total fibrinolytic activity, mcmolazofibrin/1mL per hour	1,63± 0,041	1,27±0,049 P ₁ <0,001	1,31±0,062 P ₁ <0,001 P ₂ >0,05	1,33±0,055 P ₁ <0,01 P ₂ >0,05 P ₃ >0,05
Non-enzymatic fibrinolytic activity, mcmolazofibrin/1mL per hour	0,51±0,019	0,64±0,034 P ₁ <0,001	0,69±0,022 P ₁ <0,001 P ₂ >0,05	0,72±0,024 P ₁ <0,001 P ₂ >0,05 P ₃ >0,05
Enzymatic fibrinolytic activity, mcmolazofibrin/1mL per hour	1,12±0,051	0,61±0,083 P ₁ <0,001	0,68±0,077 P ₁ <0,001 P ₂ >0,05	0,56±0,074 P ₁ <0,001 P ₂ >0,05 P ₃ >0,05

Notes: n – numbers of observations;

P1 – probability of changes concerning the control

P2 – probability of changes concerning the group of patients with ProPro-genotype

P3 – probability of changes concerning the group of patients with ProLeu-genotype

tion. They maintain the barrier permeability for exchange and active transport of substances in the arterial wall. Endothelial dysfunction, caused by the pathological mechanisms, including oxidative stress and increased cell adhesion, obviously inhibits the fibrinolytic activity of blood in the examined patients. Particularly, statistically significant decreasing of total fibrinolytic activity for 20.2% due to decreasing of the fibrin enzyme-related lysis for 45.5% along with the increasing of non-productive non-enzymatic fibrinolytic activity for 35, 2% were detected in the patients with chronic diffuse diseases of the liver.

Conclusions:

1. Examination of the indices of fibrinolytic blood activity in patients

with nonviral chronic hepatitis and liver cirrhosis showed that total fibrinolytic activity for 20,2% and enzymatic fibrinolytic activity was reliably lower for 45,5% than that of the control indices at the same time non-enzymatic fibrinolytic activity increases for 35,2%.

2. Pro197Leu polymorphism of GPX1 gene and A/C polymorphism of DIO1 gene does not influence upon the indices of the system of fibrinolysis in patients with nonviral chronic hepatitis and liver cirrhosis.

The prospects of proceeding investigations will be further studies of pathogenetic peculiarities chronic diffuse liver diseases with the aim to find the mechanisms of their occurrence and progress and substantiation of the improved methods to correct and prevent the given pathology.

References

1. Bastaki M. Genotype-activity relationship for Mn-superoxide dismutase, glutathione peroxidase-1 and catalase in humans / M. Bastaki, K. Huen, P. Manzanillo [et al.] // *Pharmacogenet Genomics*. – 2006. – Vol. 16. – P. 279-286.
2. Chrissobolis S. Glutathione peroxidase-1 plays a major role in protecting against angiotensin II-induced vascular dysfunction / S. Chrissobolis, S.P. Didion, D.A. Kinzenbaw [et al.] // *Hypertension*. – 2008. – Vol. 51. – P. 872-877.
3. Chympoy K.A. Kharakterystyka tytriv antytil do tkany shchytopydibnoyi zalozy, pokaznykiv tyreoyidnoho homeostazu, pro- ta antyoksydantnoyi system krovi u khvorykh na khronichni dyfuzni zakhvoryuvannya pechinky zalezho vid polimorfizmu heniv / K.A. Chympoy, N.V. Pashkovs'ka, A.I. Kurchenko // *Imunolohiya ta alerholohiya*. – 2010. – № 3-4. – P. 131-136.
4. Eremina E.YU. Faktory riska progressirovaniya hronicheskikh gepatitov i cirrozov pecheni / E.YU. Eremina // *Ehkspyrymental'naya i klinicheskaya gastroehnterologiya*. – 2008. – № 6. – P. 101-106.
5. Hodge A. Coagulopathy in liver disease: The whole is greater than the sum of its parts / A. Hodge, P. Crispin // *J. of Gastroenterol. and Hepatol.* – 2010. – Vol. 25, № 1. – P. 1-2.
6. Ivashkin V.T. Klinicheskaya gepatologiya segodnya i zavtra / V.T. Ivashkin, A.O. Bueverov // *Ros. zhurn. gastroehnterologii, gepatologii, koloproktologii*. – 2005. – T. 12., № 1. – P. 4-9.
7. Pavlov CH.S. Sovremennye predstavleniya o patogeneze, diagnostike i lechenii fibroza pecheni / CH.S. Pavlov, YU.O. SHul'pekova, V.B. Zolotarevskij, V.T. Ivashkin // *Ros. zhurn. gastroehnterol., gepatol., koloproktol.* – 2005. – T. 15, № 2. – P. 13-20.
8. Sneddon A.A. Cytokine-induced monocyte adhesion to endothelial cells involves platelet-activating factor: Suppression by conjugated linoleic acid / A.A. Sneddon, E. McLeod, K.W. Wahle, J.R. Arthur // *Biochimica et Biophysica Acta-Molecular and Cell Biology of Lipids*. – 2006. – Vol. 761. – P. 793-801.
9. Wagner Andreas H. Upregulation of Glutathione Peroxidase Offsets Stretch-Induced Proatherogenic Gene Expression in Human Endothelial Cells Arteriosclerosis, Thrombosis, and Vascular Biology / H. Wagner Andreas, O. Kautz, K. Fricke [et al.] // *ATVBAHA*. – 2009. – Vol. 21. – P. 316-325.

УДК 316.6 61:340.6:616-001.85+616-001.5]:612.013-073

DYNAMICS OF CHANGES IN THE DEGREE OF DEPOLARIZATION OF LASER RADIATION, MULTIPLE BY THE MYOCARDIAL TISSUE, FOR DETERMINATION OF THE DEATH TIME

ДИНАМІКА ЗМІНИ СТУПЕНЯ ДЕПОЛЯРИЗАЦІЇ ЛАЗЕРНОГО ВИПРОМІНЮВАННЯ, РОЗСІЯНОГО ТКАНИНАМИ МІОКАРДА, ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ДАВНОСТІ НАСТАННЯ СМЕРТІ

Bachynskyy Viktor

*Department of Forensic Medicine and Medical Law
Higher State Educational Establishment of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”
2, Theatralna sq., Chernivtsi city, Ukraine, 58000*

Pavlyukovich Alexandr

*Department of Forensic Medicine and Medical Law
Higher State Educational Establishment of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”
2, Theatralna sq., Chernivtsi city, Ukraine, 58000*

Pavlyukovich Natalia

*Department of Internal Medicine,
Clinical Pharmacology and Occupational Diseases
Higher State Educational Establishment of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”,
2, Theatralna sq., Chernivtsi city, Ukraine, 58000*

Бачинський Віктор Теодосович

*кафедра судової медицини та медичного
правознавства ВДНЗ України «Буковинський
державний медичний університет»,
58002, м. Чернівці, Театральна пл., 2*

Павлюкович Олександр Васильович

*кафедра судової медицини та медичного
правознавства ВДНЗ України «Буковинський
державний медичний університет»,
58002, м. Чернівці, Театральна пл., 2*

Павлюкович Наталія Дмитрівна

*кафедра внутрішньої медицини,
клінічної фармакології та професійних хвороб
ВДНЗ України
«Буковинський державний медичний університет»,
58002, м. Чернівці, Театральна пл., 2*

Abstract. This article is devoted to research of temporal dynamics of the structure of statistical distributions degree of depolarization of the scattered laser myocardial tissue samples upon the occurrence of death from coronary heart disease, mechanical asphyxia and blood loss.

Key words: forensic medicine, death, laser polarimetry, asphyxia, blood loss.

Анотація. Дана стаття присвячена дослідженню часової динаміки зміни статистичної структури розподілів ступеня деполаризації розсіяного лазерного випромінювання зразками тканини міокарда при настанні смерті внаслідок ішемічної хвороби серця, механічної асфіксії та крововтрати.

Ключові слова: судова медицина, смерть, лазерна поляриметрія, асфіксія, крововтрата.

Визначення давності настання смерті є однією з найважливіших, актуальних проблем судової медичної науки та практики. У зв'язку із цим майже в кожній із призначених експертиз судово-слідчими органами ставиться питання визначення давності настання смерті. Значне місце у вирішенні цього питання посідають дослідження морфологічних змін, ознак реакції з боку різних тканин, органів та систем відповідно до давності настання смерті (Мішалов В. Д., Михайличенко Б. В., Завальнюк А. Х., Юхимець І. О. та ін., 2010).

Водночас отримання даних про зміни в біологічних тканинах трупа людини залежно від причини смерті за допомогою фізичного методу лазерної поляриметрії відкривають перспективи для об'єктивного вирішення питання про давність настання смерті (Бачинський В. Т., Михайличенко Б. В., Мішалов В. Д., Ушенко О. Г., 2011).

Мета роботи – розробити об'єктивні критерії для встановлення давності настання смерті та диференціації її причини внаслідок механічної асфіксії чи крововтрати, за даними лазерної поляриметрії і фазометрії біологічних тканин трупа людини, на основі статистичного аналізу координатних розподілів фазових зсувів лазерних зображень та ступеня деполаризації розсіяного випромінювання

зрізами міокарда.

За основу було взято ряд методів мікроскопії; фазометрії; поляриметрії тканини міокарда; статистичної обробки результатів досліджень.

Під час виконання роботи досліджено зрізи БТ від 240 осіб різної статі з відомою причиною смерті та часом її настання, які померли внаслідок механічної асфіксії (типу “А”) – 100 випадків та крововтрати (типу “К”) – 100 випадків, а у якості контролю було взято 40 випадків смерті внаслідок ішемічної хвороби серця.

У подальшому використано класичні методи вимірювання. Послідовність дій полягала в наступному алгоритмі:

1. За допомогою обертання осі пропускання аналізатора (А) в межах 00–1800 визначали масиви мінімальних і максимальних рівнів інтенсивності

$$I_{\min} \begin{pmatrix} r_{1, \dots, r_m} \\ \dots \\ r_{n, \dots, r_n} \end{pmatrix}; I_{\max} \begin{pmatrix} r_{1, \dots, r_m} \\ \dots \\ r_{n, \dots, r_n} \end{pmatrix}$$

зображень зрізів біологічних тканин для кожного окремого пікселя CCD-камери і, відповідні їм кути повороту

$$\left\{ \ominus \begin{pmatrix} r_{1, \dots, r_m} \\ \dots \\ r_{n, \dots, r_n} \end{pmatrix} \left(f \begin{pmatrix} r_{1, \dots, r_m} \\ \dots \\ r_{n, \dots, r_n} \end{pmatrix} \equiv \min \right) \right\}$$

2. Розраховували координатні розподіли (поляризаційні мапи) станів поляризації у площині зображень зрізів БТ з використанням таких співвідношень:

$$\alpha \begin{pmatrix} r_1, \dots, r_m \\ r_n, \dots, r_m \end{pmatrix} = \theta(I(r)) \approx \min - \frac{\pi}{2}; \quad (2.1)$$

$$\beta \begin{pmatrix} r_1, \dots, r_m \\ r_n, \dots, r_m \end{pmatrix} = \arctg \frac{I(r)_{\min}}{I(r)_{\max}}$$

3. Розраховували фазові зсуви між ортогональними складовими амплітуди лазерної хвилі в точці зображень зрізів БТ за наступним співвідношенням

$$\Delta(r_i) = \arctg \left[\frac{\text{tg} 2\beta(r_i)}{\text{tg} \alpha(r_i)} \right] \quad (2.2)$$

4. Вираховували значення ступеня деполаризації лазерного випромінювання в точці зображень зрізів БТ за наступним співвідношенням

$$\Delta = \frac{2I_{\min}}{I_{\max} + I_{\min}} \quad (2.3)$$

Вимірювання координатного розподілу фазових зсувів $\varphi(x,y)$ між ортогональними складовими амплітуди лазерного випромінювання проводилось за схемою і методикою.

Серія рис. 1 ілюструє тривимірну реконструкцію залежностей для лазерного зображення тканини міокарда типу "А" (рис. 1) і типу "К" (рис. 2).

Аналіз одержаних експериментальних даних про фазову структуру лазерних зображень виявив:

Незалежно від причини настання смерті розподіли значень фазових зсувів між ортогональними складовими амплітуди лазерного випромінювання є координатно неоднорідними, що вказує на різні особливості кровонасичення міокарда.

Більш кровонасиченим ділянкам відповідають ділянки з більшим рівнем фазових зсувів лазерного випромінювання, що формуються за рахунок анізотропії як міозинових пучків, так і сформованого фібрину.

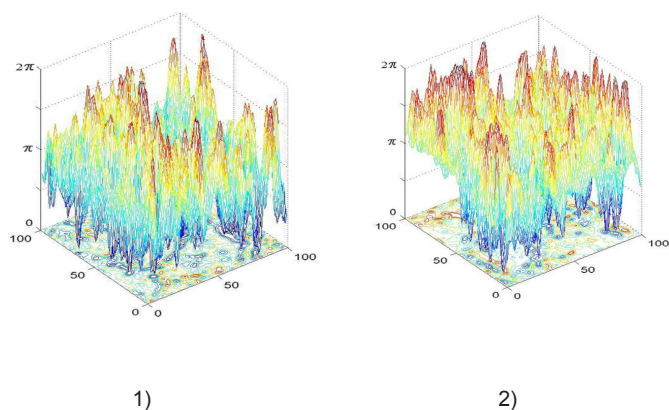


Рис. 1. Координатний розподіл (100px X 100px) фазових зсувів лазерного випромінювання, розсіяного тканиною міокарда:

1) типу "А"; 2) типу "К"

Загальний рівень значень $\varphi(x,y)$ для лазерного зображення тканини міокарда типу "К" (рис. 1. 2)) вищий за аналогічний координатний розподіл фазових зсувів між ортогональними складовими амплітуди лазерного випромінювання для тканини типу "А" (рис.

1. 1)).

Екстремуми тривимірних розподілів фазових зсувів $\varphi(x,y)$ між ортогональними складовими амплітуди лазерного зображення тканини міокарда типу "К" (рис. 1. 2)) мають щільність в 2 – 3 рази вищу за аналогічні фазові розподіли, виміряної для поля лазерного випромінювання (рис. 1. 1)), розсіяного тканиною міокарда типу "А".

Виявлена залежність фазових зсувів між ортогональними складовими амплітуди $\varphi(x,y)$ лазерного випромінювання біологічними тканинами внутрішніх органів вказує на перспективність методів статистичного аналізу фазових зображень не тільки для диференціації причини настання смерті, але й для встановлення її давності.

На рис. 2 і таблиці 1 приведена сукупність експериментальних даних про часову і статистичну динаміку зміни двовимірного розподілу фазових зсувів між ортогональними складовими амплітуди лазерного випромінювання, розсіяного тканиною міокарда типу "А".

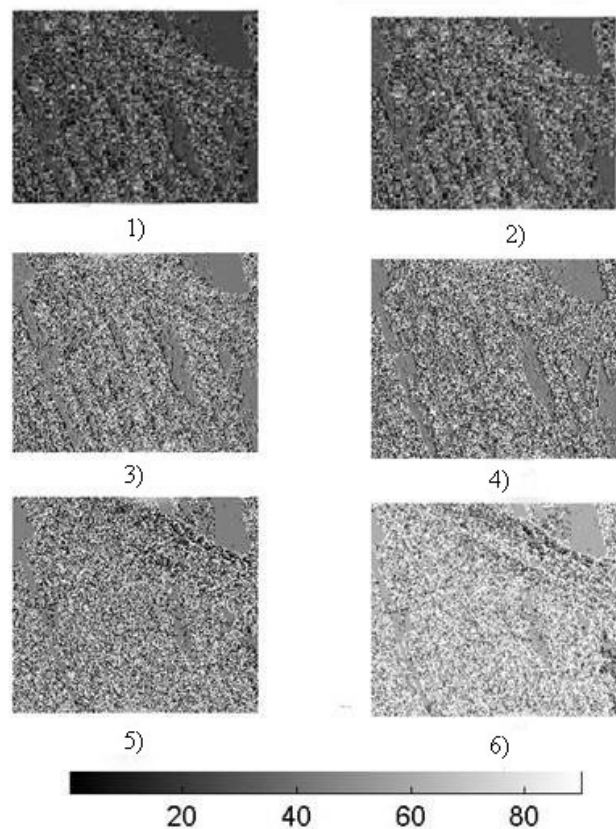


Рис. 2. Часова динаміка зміни двовимірного розподілу фазових зсувів лазерного випромінювання, розсіяного тканиною міокарда типу "А": 1) 1 год; 2) 6 год; 3) 12 год; 4) 24 год; 5) 30 год; 6) 36 год

Аналіз часових залежностей структури координатних розподілів фазових зсувів між ортогональними складовими амплітуди лазерного випромінювання, розсіяного тканиною міокарда типу "А" і сукупності статистичних моментів 1-4 порядків, які їх характеризують показав, що зі збільшенням часу спостереження після настання смерті спостерігається динамічне зростання значень фазових зсувів між ортогональними складовими амплітуди по всій площині досліджуваного зрізу тканини міокарда – рис. 2, фрагменти 1),2),3),4),5), досягають, починаючи з певного значення часу спостереження, "стабілізації" координатних розподілів $\varphi(x,y)$.

Таблиця 1

Часові залежності статистичних моментів 1-4 порядків розподілу фаз лазерного випромінювання, розсіяного тканиною міокарда типу “А”

Статистичні моменти	Контроль n=40	Часовий інтервал після настання смерті (год)							
		1 n=5	6 n=5	12 n=5	18 n=5	24 n=5	30 n=5	36 n=5	40 n=5
Середнє M_1	1,41±0,06	0,92±0,043*	1,15±0,049#	1,21±0,052#	1,43±0,06#	1,57±0,07#	1,61±0,09#	1,58±0,085#	1,55±0,075
Дисперсія M_2	0,34±0,029	0,71±0,038*	0,64±0,030#	0,52±0,026#	0,38±0,018#	0,27±0,015#	0,29±0,016	0,28±0,015	0,27±0,014
Асиметрія M_3	3,77±0,32	1,31±0,07*	0,91±0,047#	0,63±0,031#	0,27±0,013#	0,11±0,005#	0,08±0,004#	0,04±0,003#	0,05±0,004#
Ексцес M_4	3,05±0,23	1,92±0,11*	2,12±0,12#	2,39±0,13#	2,78±0,15#	2,91±0,16	3,14±0,175#	3,83±0,21#	3,86±0,19

Примітка: * - різниця вірогідна проти групи контролю, $p < 0,05$; # - різниця вірогідна проти попередньої групи $p < 0,05$.

Зазначені особливості зміни координатних розподілів фазових зсувів між ортогональними складовими амплітуди можна пов'язати з наступними механізмами. Це часові зміни структури крові, пов'язані з її полімеризацією та формуванням оптично анізотропного білку фібрину, речовина якого володіє двоприменезаломленням, яке і виявляється у формуванні додаткової фазової модуляції. Інший механізм, пов'язаний з залякканням речовини біологічної тканини і формуванням напруг, що формують додаткове двоприменезаломлення. Такі процеси трупних змін виявляються у зростанні оптичної анізотропії та росту показника двоприменезаломлення, що призводить до збільшення як загальної величини фазових зсувів, так і формування більшої щільності (модуляції) їх екстремальних значень.

Аналіз сукупності значень наведених у таблиця 1 показує, що значення всього набору статистичних моментів, які характеризують розподіли фазових зсувів у лазерному зображенні тканини міокарда, є надзвичайно чутливими до зміни часу спостереження після настання смерті. Вся сукупність статистичних моментів 1-4-го порядків (середнє, дисперсія, асиметрія, ексцес) зазнає монотонних часових змін власних величин, досягаючи через певні (індивідуальні для кожного моменту) проміжки часу стабільного рівня. Кожен із статистичних моментів змінюється індивідуально. Значення середнього та ексцесу зростають; дисперсія і асиметрія зменшуються. Тому, діапазони визначення часу настання смерті тканини міокарда лежать в межах: середнє від 1 до 36 год; дисперсія від 1 до 24 год; асиметрія і ексцес від 1 до 40 год.

Дослідження часових залежностей координатних розподілів фазових зсувів між ортогональними складовими амплітуди лазерного випромінювання тканиною міокарда типу “К” (рис. 3) виявили аналогічний процес зростання фазових зсувів між ортогональними складовими амплітуди у відповідних розподілах параметра зі збільшенням часу спостереження після настання смерті.

Головною відмінністю від даних одержаних для тканини типу “А” є більший динамічний діапазон зміни власних значень сукупності статистичних моментів розподілу фазових зсувів між ортогональними складовими амплітуди лазерного випромінювання тканиною міокарда та більша частота модуляції координатних розподілів (рис. 2), - таблиця 2.

Аналіз часових залежностей структури координатних розподілів фазових зсувів між ортогональними складовими амплітуди ла-

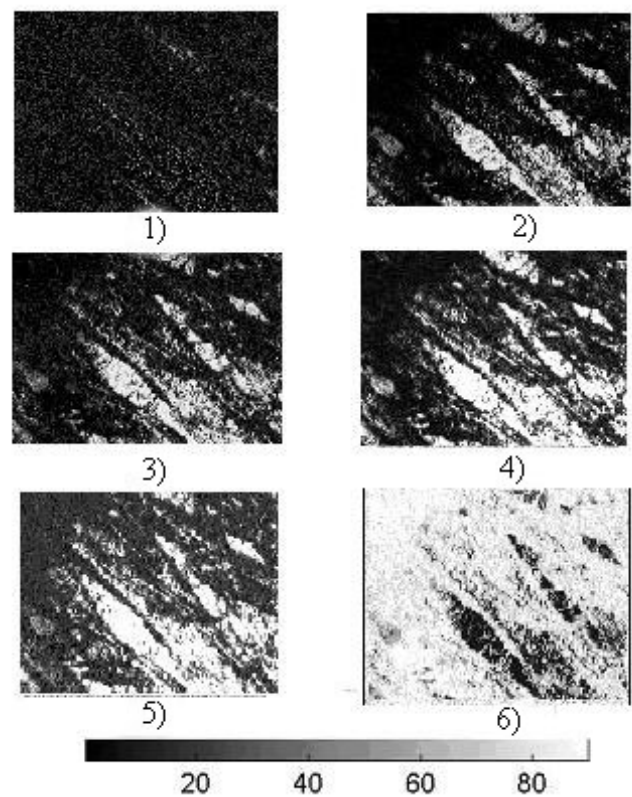


Рис. 3. Часова динаміка зміни двовимірного розподілу фазових зсувів лазерного випромінювання, розсіяного тканиною міокарда типу “К”: 1) 1 год; 2) 8 год; 3) 14 год; 4) 26 год; 5) 42 год; 6) 48 год

зерного випромінювання тканиною міокарда типу “К” і сукупності статистичних моментів 1-4 порядків, які їх характеризують показав, що вся сукупність статистичних моментів 1-4-го порядків зазнає монотонних часових змін власних величин, досягаючи через певні проміжки часу стабільного рівня. Проте, часовий діапазон такої зміни суттєво більший ніж у випадку типу “А”.

З аналізу динаміки зміни (досягнення стабілізації відносних значень) часових залежностей статистичних моментів фазових розпо-

Таблиця 2

Часові залежності статистичних моментів 1-4 порядків розподілу фаз лазерного випромінювання, розсіяного тканиною міокарда типу "К"

Статистичні моменти	Контроль n=40	Часовий інтервал після настання смерті (год)							
		1 n=5	8 n=5	14 n=5	20 n=5	26 n=5	32 n=5	42 n=5	48 n=5
Середнє M_1	1,41±0,06	1,12 ±0,045*	1,24 ±0,048#	1,29±0,055#	1,43±0,06#	1,68±0,085#	1,82±0,105#	1,81±0,095	1,83±0,09
Дисперсія M_2	0,34±0,029	0,92 ±0,047*	0,71 ±0,039#	0,53±0,028#	0,38±0,022#	0,24±0,014#	0,13±0,008#	0,14±0,009	0,12±0,008
Асиметрія M_3	3,77±0,32	0,87 ±0,047*	0,61±0,032#	0,28±0,016#	0,16±0,009#	0,11±0,007#	0,09±0,006#	0,07±0,005#	0,04±0,003#
Ексцес M_4	3,05±0,23	1,71± 0,105*	2,23±0,11#	2,84±0,13#	3,13±0,145#	3,72 ±0,14#	4,18±0,195#	6,03±0,29#	7,14±0,33#

Примітка: * - різниця вірогідна проти групи контролю, $p < 0,05$; # - різниця вірогідна проти попередньої групи $p < 0,05$.

ділів лазерного зображення визначені для типу "К" практично на 25 - 45% менші від аналогічних показників при дослідженні типу "А", і лежать у межах: середнє та дисперсія – від 1 до 32 год; асиметрія та ексцес – від 1 до 48 год.

Висновки:

1. Розподіл фазових зсувів між ортогональними складовими амплітуди лазерного випромінювання, розсіяного зрізами тканини

міокарда, який описується показниками статистичних моментів 1-4-го порядків, динамічно змінюється в післясмертному періоді, що зумовлює їх використання для визначення давності настання смерті.

2. Часова динаміка зміни середнього () і дисперсії () розподілу ступеня деполаризації лазерного випромінювання, перетвореного зрізами тканини міокарда показує наявність статистично достовірної різниці причини настання смерті від 1 до 48 годин,

References:

1. Bachins'kij V. T. *Viznachennya davnosti nastannya smerti ta chasu utvorennya gematom metodami lazernoї spektrofotopolyarimetriї* / V. T. Bachins'kij, B. V. Mihajlichenko, V. D. Mishalov, O. G. Ushenko – Chernivci, vidavnicтво «Prut» – 2011. – 326 s.
2. *Viznachennya davnosti nastannya smerti u sudovo-medichnij ekspertizi (metodichni rekomendacii)* / V. D. Mishalov, B. V. Mihajlichenko, A. H. Zaval'nyuk, I. O. YUhimec' // TOV Virtual'na real'nist'. – 2010. – 36 s.
3. Vanchulyak O. Ya. *Polyarizacijno-korelyacijnij analiz dinamiki zmini mikrostrukturi m'yazovoї tkanini* / Vanchulyak O. Ya., Ushenko O. G., Bachins'kij V. T. // *Klinichna ta eksperimental'na patologiya*. – 2002. – T. 1, №1. – S. 69-74.

УДК 616.12-005.2:616.155.194]-036.1-071

ERYTHROCYTE AT CONCOMITANT COURSE OF CORONARY ARTERY DISEASE AND ANEMIA: PHYSICAL VIEW ON CLINICAL ASPECTS OF COMBINED PATHOLOGY

ЕРИТРОЦИТ ПРИ ПОЄДНАНОМУ ПЕРЕБІГУ ІШЕМІЧНОЇ ХВОРОБИ СЕРЦЯ ТА АНЕМІЇ: ФІЗИЧНИЙ ПОГЛЯД НА КЛІНІЧНІ АСПЕКТИ КОМОРБІДНОЇ ПАТОЛОГІЇ

Natalia Pavlyukovich

*Department of Internal Medicine,
Clinical Pharmacology and Occupational Diseases
Higher State Educational Establishment of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”,
2, Theatralna sq., Chernivtsi city, Ukraine, 58000*

Pavlyukovich Alexandr

*Department of Forensic Medicine and Medical Law
Higher State Educational Establishment of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”
2, Theatralna sq., Chernivtsi city, Ukraine, 58000*

Kristina Chimpoi

*Department of Internal Medicine
Higher State Educational Establishment of Ukraine
“Bukovinian State Medical University”,
2, Theatralna sq., Chernivtsi city, Ukraine, 58000*

Kozar Maria

*Cardiological Department
Chernivtsi Regional Hospital for Disabled Soldiers of the
Patriotic War
20 Fastivska Str., Chernivtsi city, Ukraine, 58000*

Павлюкович Наталія Дмитрівна

*кафедра внутрішньої медицини,
клінічної фармакології та професійних хвороб
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний
університет»,
58002, м. Чернівці, Театральна пл., 2*

Павлюкович Олександр Васильович

*кафедри судової медицини та медичного
правознавства ВДНЗ України «Буковинський
державний медичний університет»,
58002, м. Чернівці, Театральна пл., 2*

Чимпой Кристина Андріївна

*кафедра внутрішньої медицини
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний
університет»,
58002, м. Чернівці, Театральна пл., 2*

Козар Марія Флорівна

*кардіологічне відділення
ОКУ «Обласний госпіталь для ветеранів
Вітчизняної війни»
58000, м. Чернівці, вул. Фастівська, 20*

Abstract. The article deals with the possibility of application of the methods of correlation optics and laser polarimetry for objectification of the structural changes of the erythrocyte membranes at combined course of coronary artery disease, diabetes mellitus type 2 and anemia. In patients with coronary artery disease and diabetes mellitus type 2 increasing of the anisotropic component of erythrocyte membranes was detected, which indicated conformational changes of proteins of the erythrocyte membrane structures as a result of chronic hyperglycemia. More expressed such transformations are observed during the investigation of probability and coordinate distribution of the intensity of the Fourier spectrum of laser image of the erythrocyte suspension layers at complication of the underlying disease by anemia of different degrees of severity, which serves as the basis of heterogeneity of the erythrocyte membranes structure. Quantitatively such transformation of the Fourier spectrum, caused by the change in optical anisotropy of the erythrocytes, are illustrated by the ranges of set of the statistical moments, which objectively characterize the structure of the changes of the corresponding histogram intensity. Correlation analysis revealed statistically significant direct relationship between the level of basal glycemia and the degree of anisotropy of the suspension of erythrocytes in the investigated patients, whereas the level of hemoglobin was negatively associated with the values of asymmetry and access.

Keywords: coronary artery disease, diabetes mellitus type 2, anemia, laser polarimetry, Fourier spectrum, erythrocyte, biological tissue.

Анотація. Стаття присвячена можливостям застосування методів кореляційної оптики та лазерної поляриметрії для об'єктивізації структурних змін мембран еритроцитів при поєднаному перебігу ішемічної хвороби серця, цукрового діабету 2-го типу та анемії. При коморбідності ішемічної хвороби серця та цукрового діабету 2-го типу встановлено зростання анізотропної складової мембрани еритроцитів, що свідчить про зміни конформаційної структури білків еритроцитарної мембрани в результаті хронічної гіперглікемії. Ще більш виразно такі трансформації спостерігаються при дослідженні координатної та ймовірнісної структури розподілів інтенсивності Фур'є-спектрів лазерних зображень шарів еритроцитарної суспензії при ускладненні основного захворювання анемією різного ступеня тяжкості, що слугує ознакою неоднорідності структури еритроцитарної мембрани за умов поліморбідності, що вивчалася. Кількісно такі трансформації Фур'є-спектрів, які зумовлені зміною оптичної анізотропії еритроцитів,

ілюструють величини та діапазони зміни набору статистичних моментів які об'єктивно характеризують структуру змін відповідних гістограм інтенсивності. Проведений кореляційний аналіз засвідчив статистично вірогідний прямий зв'язок між рівнем базальної глікемії та ступенем анізотропії суспензії еритроцитів у обстежуваних хворих, натомість рівень гемоглобіну крові має обернений зв'язок зі значеннями асиметрії та ексцесу.

Ключові слова: ішемічна хвороба серця, цукровий діабет 2-го типу, анемія, лазерна поляриметрия, Фур'є-спектр, еритроцит, біологічна тканина.

Introduction. Laser radiation during interaction with biological tissue (BT) can be absorbed and dissipated. Each of these processes has some information on micro- and macrostructure of the biological environment [3, 6]. Nowadays the development of the relevant methods of research of the scattered radiation by the optically active biological structures is of great topicality for obtaining new information about their structure.

The most common and sufficiently tested are spectrophotometric methods based on the analysis of the spatial changes of the intensity of the field of scattered laser radiation by the optically heterogeneous biological environments. The set of the tools and analytical methods of the polarimetric studies of the morphological structure of BT was called "laser polarimetry" [7].

Intensive development of the vector approach to the investigation of the morphological structure and physiological status of the various BT created a foundation for the development of model representations of their structure. The modeling structure of the BT [8] is based upon the idea that it is a two-component structure that consists of:

- ▶ optical-anisotropic component – the matrix predominantly formed by the fibrous tissue components (collagen fibers, proteins, fibrin fibers, etc.). This component is able to change the main parameters of the laser radiation during its passage through the layer of BT;

- ▶ amorphous component – the components of BT, which has no fibrous structure. The latter is optically neutral, i.e. one that does not change the basic characteristics of the beam of laser radiation while passing through BT.

Such spatial structure of the biological tissue is similar to the "frozen" optically-uniaxial liquid crystals.

The possibility of usage of the laser polarimetry methods for objective assessment of the erythrocytes' membranes is caused by the presence in their architecture the significant part of the specific protein structures, which, in its turn, are anisotropic from the optical point of view, that is, they are able to change the properties of the laser radiation during its passage through BT. Protein components of the erythrocyte membrane, unlike lipid, have the clear complicated hierarchical structure due to their complex level of organization. It is known that spectrin has penta- or hexagonal structure [1], which is formed by the tetramers of its molecules, that are linked to short actin microfilaments on the both ends [5]. The last acts as the connecting elements for the formation of a hexagonal mesh. The spectrin cytoskeleton of the erythrocyte maintains the definite form of the cell, therefore structural change in the ordering of the molecules can serve as a prerequisite change of the morphological structure of the erythrocyte membrane and the resulting disorder of its functional properties. Methods of the optical physics reveal and objectify the above-mentioned changes, which to our mind can expand the arsenal of the diagnostic methods of the diagnosis of the morpho-functional characteristics of the membranes of red blood cells due to various pathological conditions.

Aim of the investigation: To investigate the possible structural changes of the erythrocytes membranes in patients with coronary artery disease (CAD), diabetes mellitus (DM) type 2 and anemia of different degrees of severity by means of laser polarimetry methods.

Study design. With the help of the modern instrumental non-invasive methods of investigation a comprehensive survey of 120 patients

with coronary artery disease, diabetes mellitus type 2 and anemia, who were hospitalized to the cardiological department of the Chernivtsi Regional Hospital for War Veterans, was conducted. The average age was $76,04 \pm 1,84$ years. All examined patients according to their comorbidities were randomized into the following subgroups: I – CAD patients with concomitant DM type 2 ($n=12$), II – patients with CAD with concomitant anemia of different degrees of severity ($n=32$), III – patients with CAD, complicated by concomitant anemia and DM type 2 ($n=76$). The control group for comparative studies comprised 12 patients with coronary artery disease without concomitant anemic syndrome (AS) and DM type 2, whose age was not statistically significantly different from the average age of the patients of the experimental groups.

Patients of the IInd experimental group had the following distribution depending on the severity of AS: IIA subgroup – the patients with CAD with mild anemia (hemoglobin more than 91 g/L) – 16,66% of all examined patients of the experimental group) IIB subgroup – the patients with CAD with concomitant moderate anemia (hemoglobin – 71-90 g/L) – 10,00% correspondently. The patients of the III experimental group were also randomized into subgroups due to the level of hemoglobin: IIIA – 38 patients (31,67%) with CAD, DM type 2 and mild AS, IIIB – the patients with CAD, DM type 2 and moderate AS – 38 individuals (31,67%).

All patients received basic therapy of the main and concomitant diseases which included beta-blockers, antithrombotic drugs, statins, ACE inhibitors, metabolic drugs, if necessary – nitrates, hypoglycemic drugs of sulfonylurea (glimepiride, glibenclamide). Moreover to achieve the objective of the investigation telmisartan was prescribed additionally. Therefore, patients with coronary artery disease and diabetes mellitus type 2 were randomized into groups according to the prescribed treatment: I group – patients who received only basic therapy (26 people); II group (30 patients) – those for whom in the scheme of the standard treatment substitution of ACE inhibitor by angiotensin II receptor blocker telmisartan (MIKARDIS®, Boehringer Ingelheim) was conducted. At the same time we want to emphasize that the standard protocol of the treatment of the patients with coronary artery disease and diabetes mellitus type 2 was not violated, as the group of patients who received optimized treatment with telmisartan was constituted of the patients who failed to achieve compliance on the long-term usage of ACE inhibitors.

Telmisartan was prescribed in a daily dose of 40 mg after meals. Duration of hospital treatment was 21-24 days, in addition, it was recommended to continue treatment with telmisartan up to 3 months.

For the objective assessment of the functional state of erythrocytes membrane laser polarimetry of the red cell suspension smear was applied. Scheme of the optical laser polarimeter is presented on Fig. 1. Irradiation was conducted by the beam ($\varnothing=104$ mkm) of the He-Ne laser (1) with a wavelength $\lambda=0,6328$ mm. With the help of the polarizing film (quarter-wave plate and polarizer) different states of polarization of the illuminating beam were formed. Polarization images of the layers of the erythrocyte suspension (6) were formed in the plane of the light-sensitive pad (800x600) of the CCD camera (10) through the object glass (7), the resolution of which was sufficient for the measurements in the size range of structural laser images of the erythrocytes suspension (2-2000 microns).

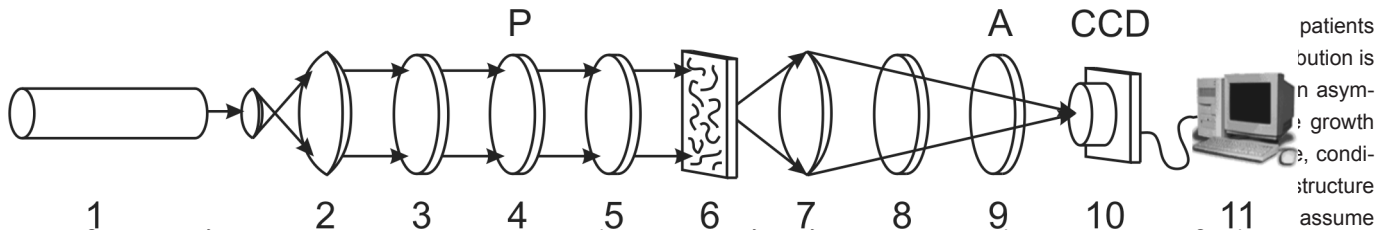


Fig. 1. Optical laser polarimeter

where: 1 – He-Ne laser; 2 – collimator; 3, 5, 8 – quarter-wave plates; 4 – polarizer; 6 – object of investigation; 7 – object glass; 9 – parser; 10 – CCD camera; 11 – personal computer

of the red cell suspension layer.

To assess coordinate distributions of the random variables their histograms were used; after that we calculated set of statistical points of the first to the fourth grades (Fig. 2).

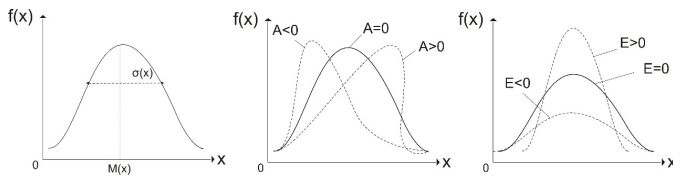


Fig. 2. Statistical points of the 1st – 4th grades (medium, variance, asymmetry, kurtosis)

Under the statistical point of the first grade (medium) we understood the average value of the coordinate distributions $S_i=1;3;4$ of the Stokes vector parameters of the erythrocyte suspension layer laser image.

$$M = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N |(S)_i|$$

Variance (statistical point of the second grade) is recognized as the degree of decomposition of the Stokes vector parameters random variables.

$$\sigma = \sqrt{\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (S)_i^2}$$

Asymmetry (statistical point of the third grade) characterized deviation from the normal distribution of the random variable Stokes vector laser parameters of the erythrocyte suspension layer image.

$$A = \frac{1}{\sigma^3} \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (S)_i^3$$

As kurtosis (statistical point of the fourth grade) we understood the degree of the "peak" distribution of the random variable Stokes vector laser parameters of the red blood cells suspension layer image.

$$M = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N |(S)_i|$$

Results of the investigation. Fig. 3 illustrates the coordinate (1) and probability (2) intensity distributions of Fourier spectrum of the erythrocyte suspension laser image of the patients of control group. Received results show that the intensity distribution of the histogram of Fourier spectrum has symmetrical "bell-like" distribution.

Another picture is observed during analysis of the structure of Fou-

that the above-mentioned changes reflect complex disorders of the peculiarities of the erythrocyte membranes due to chronic hyperglycemia (activation of the peroxic oxidation of the biopolymers and lipids, increased production of reactive oxygen compounds, protein molecules glycolization, and, as a result, change of the conformational and spatial orientation of the protein fibrils, including integrated, of the erythrocyte membrane) [4], accompanied by worsening of the morphological features of the red blood cells membrane.

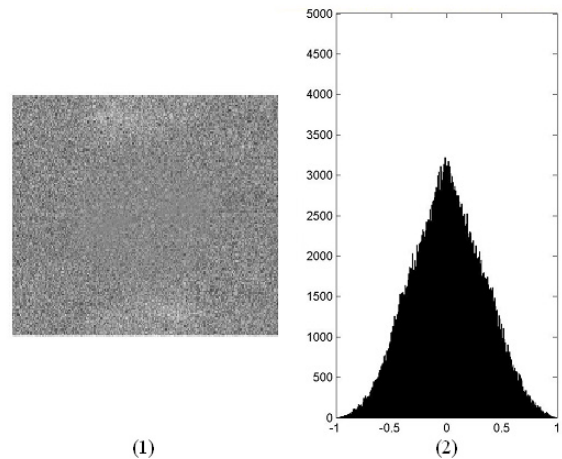


Fig. 3. Fourier-phase investigation of the erythrocyte suspension of the control group

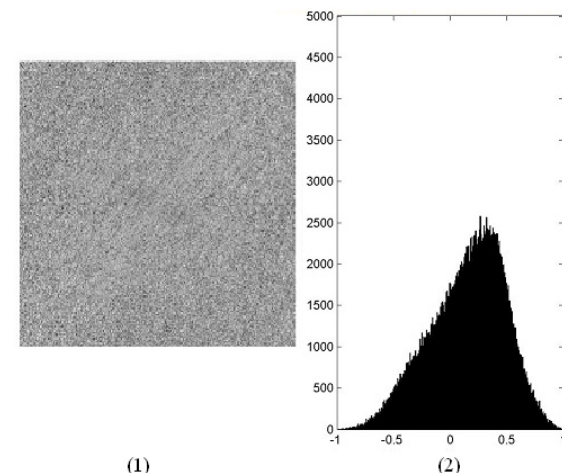


Fig. 4 Fourier-phase investigation of the erythrocyte suspension of the patients with CAD and DM type 2

More clearly such transformations are observed at the investigation of the probability and coordinate distribution of the Fourier spectrum intensity of the red cell suspension laser image of the patients of the other studied groups (Fig.5 – Fig.8). This, in our opinion, serves as the basis of heterogeneity of the erythrocyte membranes structure due to investigated comorbidity.

The degree of anisotropy remained high in all patients of another research groups. We explained this as a progressive worsening of the morphological and functional properties of the erythrocyte membranes (primarily due to the progression of conformational changes of the protein component structure) due to comorbidity, that can not be objectified by means of traditional metods.

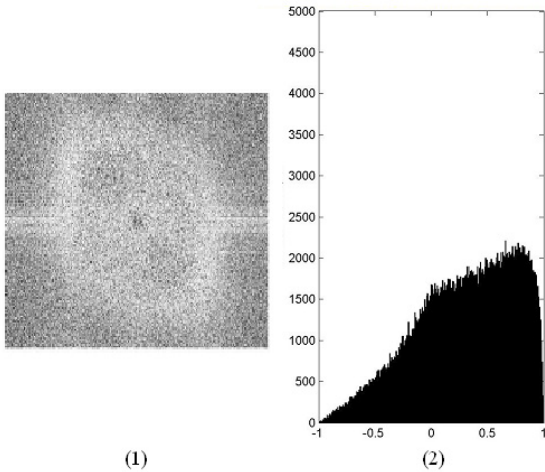


Fig. 5. Fourier-phase investigation of the erythrocyte suspension of the patients with CAD and mild anemia

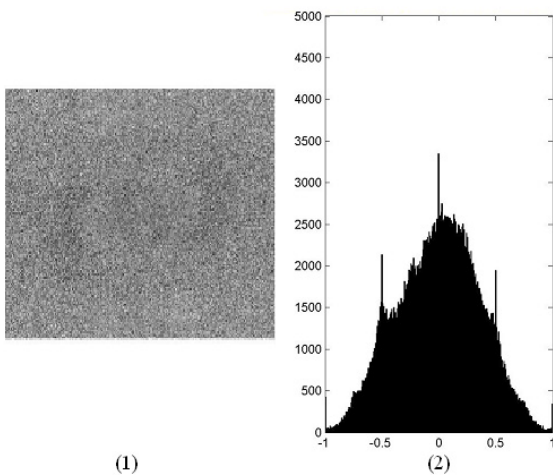


Fig. 6. Fourier-phase investigation of the erythrocyte suspension of the patients with CAD and moderate anemia

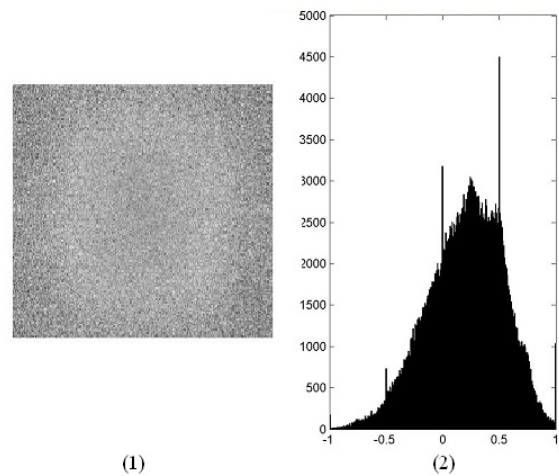


Fig. 7. Fourier-phase investigation of the erythrocyte suspension of the patients with CAD, DM and mild anemia

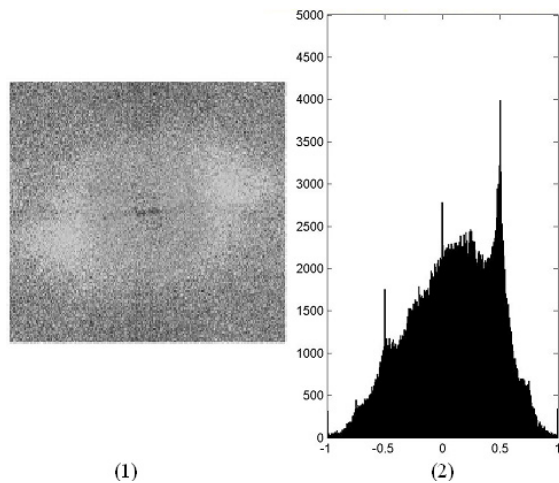


Fig. 8. Fourier-phase investigation of the erythrocyte suspension of the patients with CAD, DM and moderate anemia

Additional agents that can contribute to the changes of the modification of the proteins of the red blood cells cytoskeleton and lead to the increasing of the degree of red cell suspension anisotropy is ATP and ions of Ca^{2+} , which affect the connections between the erythrocyte cytoskeleton proteins by the phosphorylation of the spectrin molecules [2]. Changes of the conformational structure of the proteins of the red blood cells cytoskeleton lead to the formation of transmembrane defects resulting in the loss of cell metabolites and ions. Destruction of only few connections in the actin-spectrin grid can cause the formation of spicules on the surface of the red blood cell. Oxidative denaturation of the protein components of the red cell membrane makes the erythrocyte sensitive to the impact of the endogenous proteases.

Table 1
Statistical points 1st - 4th degree of the coordinate intensity distribution of Fourier spectrum of the erythrocyte suspension laser image

Statistical point	Control group (n=12)	CAD + DM (n=12)	CAD + mild anemia (n=20)	CAD + moderate anemia (n=12)	CAD + DM + mild anemia (n=38)	CAD + DM + moderate anemia (n=38)
M <i>medium</i>	0,07±0,009	0,11±0,014	0,105±0,012	0,16±0,021	0,19±0,032	0,31±0,018 * [□] §
σ <i>variance</i>	0,16±0,025	0,19±0,024	0,24±0,013	0,27±0,016	0,29±0,045 *	0,35±0,031 * § #
A <i>asymmetry</i>	0,08±0,100	0,63±0,014 □	1,84±0,120 * § □	2,62±0,381 * § □	5,43±0,290 * §	8,13±0,235 * § # □
E <i>kurtosis</i>	0,07±0,016	0,29±0,035	1,79±0,295	6,18±0,820 □	15,83±1,980 * § #	27,1±2,110 * § # □

Note: * – difference is valid against control group, p<0,05; § – difference is valid against group CAD+DM, p<0,05; # – difference is valid against group CAD+mild anemia, p<0,05; □ – difference is valid against group CAD+DM+mild anemia, p<0,05

Quantitatively such transformations of Fourier spectrum, caused by the change of the optical anisotropy of the red blood cells, may be illustrated by the values and range changes of the set of statistical moments M; σ; A; E, which objectively characterize the structure of the changes of the corresponding intensity histograms (Table 1). Correlation analysis showed statistically significant direct relationship between the level of fasting glucose and anisotropy degree of the red blood cells suspension of patients with coronary artery disease, diabetes mellitus type 2 and anemia, while the level of hemoglobin was negatively associated with the values of asymmetry and kurtosis, which, in its turn, characterize the degree of worsening of the morphological and functional properties of red blood cells of patients of this group (Table 2).

Table 2
The correlation coefficients between the degree of red blood cells anisotropy and some laboratory parameters in patients with coronary artery disease, diabetes mellitus type 2 and anemia

Parameter	A <i>asymmetry</i>	E <i>kurtosis</i>
Hemoglobin, G/L	-0,63 *	-0,74 *
Fasting glucose, mmol/L	0,57 *	0,69 *

Note: * – correlation coefficient is statistically valid (p<0,05)

Conclusions.

1. All statistical points are sensitive to changes of the morphological and functional properties of red cell suspensions of the patients with coronary artery disease, diabetes mellitus type 2 and anemia compared to the patients of the control group.
2. The most sensitive were changes of the statistical points of the 3rd and 4th grade (asymmetry A grew from 8 to 70 times; kurtosis E grew from 2,5 to 100 times)
3. Methods of the laser polarimetry of the red blood cells smear with the following analysis of the statistical points of the 1st-4th grade might be used for early diagnosis of the structural and functional changes of the erythrocytes in patients with combined course of coronary artery disease, diabetes mellitus type 2 and anemic syndrome.

List of literature:

1. Korin N. Theoretical model and experimental study of red blood cell (RBC) deformation in microchannels / N. Korin, A. Bransky, U. Dinnar // *Journal of Biomechanics*. – 2007. – Vol. 40, № 9. – P. 2088-2095.
2. Krylov V. N. Izmenenie ehlektroforeticheskoy podvizhnosti ehritroцитов i lipidnogo spektra ih membran pri razlichnyh stressovyh vozdeystviyah / V.N. Krylov, A.V. Deryugina, A.A. Grishina // *Gematologiya i transfuziologiya*. – 2010. – № 3. – S. 40-44.
3. Lazerna polarizacijna morfologiya biologichnih tkanin: statistichnij i fraktal'nij pidhodi / O.G. Ushenko, V.P. Pishak, O.V. Angel'skij, Yu.O. Ushenko. – Chernivci : Kolir-Druk, 2007. – 314 s.
4. Lipid peroxidation and antioxidant enzyme activities in erythrocytes of type 2 diabetic patients / A. Likidilid, N. Patchanans, T. Peerapatdit, C. Sriratanasathavorn // *J. Med. Assoc. Thai*. – 2010. – Vol. 93, № 6. – P. 682-693.
5. Steiner L. A. Chromatin architecture and transcription factor binding regulate expression of erythrocyte membrane protein genes / L. A. Steiner, Y. Maksimova, V. Schulz, C. Wong [et al.] // *Molecular and cellular biology*. – 2009. – Vol. 29, № 20. – P. 5399-5412.
6. Ushenko O.G. Lazerna nefelometriya biologichnih tkanin / O.G. Ushenko, V.T. Bachins'kij. – Chernivci : Ruta, 2007. – 300 s.
7. Ushenko O.G. Lazerna polyarimetriya svitlorozsiyuyuchih ob'ektiv i seredovishch: dis. ... doktora fiz.-mat. nauk: 01.04.05 / Ushenko Oleksandr Grigorovich. – Chernivci, 2001. – 334s.
8. Viznachennya davnosti nastannya smerti ta chasu utvorennya gematom metodami lazernoi spektrofotopolyarimetrii / V.T. Bachins'kij, B.V. Mihajlichenko, V.D. Mishalov, O.G. Ushenko. – Chernivci, 2011. – 328 s.

THE CASE OF SYNDROME LEJEUNE IN CHILD

ВИПАДОК СИНДРОМУ ЛЕЖАНА У ДИТИНИ

Ryznychuk M.O.

Assistant Department of Pediatrics
and Medical Genetics, Ph.D.
Higher educational institution of Ukraine "Bukovina
State Medical University"
Teatralnaya Sq., 2, Ukraine, 58001

Lastivka I.V.

Associate Professor of Pediatrics
and Medical Genetics, Ph.D.
Higher educational institution Ukraine Ukraine "Bukovi-
na State Medical University"
Teatralnaya Sq., 2, Ukraine, 58001

Polishchuk M.I.

PhD, head of the of organization
and development of treatment and preventive
care of the Department of Health Chernivtsi Regional
State Administration

Ризничук М.О.

Асистент кафедри педіатрії
та медичної генетики, к.мед.н.
ВДНЗ України
«Буковинський державний медичний університет»
Театральна пл., 2, Україна, 58001

Ластівка І.В.

Доцент кафедри педіатрії
та медичної генетики, к.мед.н.
ВДНЗ України
«Буковинський державний медичний університет»
Театральна пл., 2, Україна, 58001

Поліщук М.І.

К.мед.н., начальник управління організації та
розвитку лікувально-профілактичної допомоги
населенню Департаменту охорони здоров'я
Чернівецької ОДА

Abstract. Lejeune syndrome (OMIM 123450) was first described by a French pediatrician Jean and others. in 1963, and due to the presence of the defect on the short arm of chromosome 5. The prevalence of this syndrome is 1 case in 25,000 - 60,000 babies. Clear depending on the country of nationality or climatic factors were found. It is noted that girls suffer more often than boys (approximately 1: 1.25). The syndrome gets its name from the distinctive cry of children who like the cry of a cat. This feature is due to pay a kind of laryngeal structure and characteristics of the nervous system. A case from practice Syndrome stale. The attention is focused on the clinical features of this syndrome and diagnostic criteria.

Key words: Lejeune syndrome, children deletion of chromosome 5, short arm, cat cry, clinic.

Резюме. Синдром Лежана (OMIM 123450) вперше описаний французьким лікарем-педіатром Лежаном та ін. у 1963 р., та зумовлений наявністю дефекту на короткому плечі 5 хромосоми. Поширеність даного синдрому становить 1 випадок на 25000 - 60000 новонароджених. Чіткої залежності від країни, національності чи кліматичних чинників не виявлено. Відзначено, що дівчатка хворіють дещо частіше ніж хлопчики (приблизно 1: 1,25). Синдром отримав свою назву через характерний плач дітей, який подібний на крик кішки. Така особливість плачу зумовлена своєрідною будовою гортані та особливостями нервової системою. Описано випадок з практики синдрому Лежана. Акцентовано увагу на клінічних особливостях даного синдрому та діагностичних критеріях.

Ключові слова: синдром Лежана, діти, делеція 5 хромосоми, коротке плече, котячий крик, клініка.

Вступ. Синдром Лежана (OMIM 123450) (син.: Крі ду Чат, синдром котячого крику) був вперше описаний французьким лікарем-педіатром Лежаном та ін. у 1963 р. Це хромосомне захворювання, яке зумовлене наявністю дефекту на короткому плечі 5 хромосоми. Це може бути повна відсутність короткого плеча, часткова його делеція (ділянки 5p12.2 – 5p12.3), формування кільцевої хромосоми та мозаїчні варіанти [1,5].

Поширеність даного синдрому варіює в широких межах. За різними даними вона складає від 0,00002 до 0,00004%, тобто 1 випадок на 25 - 60000 новонароджених. Чіткої залежності від країни, національності чи кліматичних чинників не виявлено. Відзначено, що дівчатка хворіють дещо частіше ніж хлопчики (приблизно 1: 1,25) [2,7].

Синдром отримав свою назву через характерний плач дітей, який подібний на крик кішки. Така особливість плачу зумовлена своєрідною будовою гортані та особливостями нервової системою. Близько 1/3 дітей втрачають цю рису до 2 років. Іншими симптома-

ми, які супроводжують даний синдром є: проблеми з харчуванням у зв'язку з труднощами при ковтанні і смоктанні, низька вага дитини при народженні (близько 2,5 кг) та низькі темпи фізичного розвитку; груба затримка розвитку когнітивних, мовних функцій; проблеми з поведінкою, такі як: гіперактивність, агресія, істерики і одноманітні рухи, які постійно повторюються; надмірне, неконтрольоване слиновиділення; запори [3,4].

У ранньому дитячому віці характерні зміни лицевого черепа, а саме: місяцеподібне обличчя з очним гіпертелоризмом; антимонголоїдний розріз очей, епікант, сплющений ніс, мікрогнатія, низько розташовані вушні раковини, попереду яких часто є невеликі круглі фіброзні вузлики. Мозковий череп відносно малих розмірів (мікроцефалія), доліхоцефалічної форми з виступаючими лобними буграми. Шия у хворих коротка з надлишковою шкірою, яка формує крилоподібні складки. У деяких випадках трапляється щілина губи або піднебіння, готичне піднебіння і розщеплення язичка. Можуть

бути зміни з боку очей, а саме косоокість, астигматизм [6].

Додатковими типовими ознаками захворювання можна назвати: гіпотонію, брахідактилію, 4-х пальцеву долонну складку і ваду серця (дефект міжшлуночкової перегородки, дефект міжпередсердної перегородки, відкрита артеріальна протока, тетрада Фалло).

Рідше трапляється дисплазія тимуса, непрохідність кишечника, мегаколон, пахова грижу, вивих кульшових суглобів, крипторхізм, гіпоспадію, вади нирок (підковоподібна нирка, ектопія або агенезія, гідронефроз), клинодактилія п'ятого пальця, клишоногість, плоско-стопість, синдактилія другого і третього пальців рук і ніг, підвищена гнучкість суглобів [1].

У людей з синдромом котячого крику зазвичай немає проблем зі статевою системою і репродуктивністю (народженням дітей).

Хворі дівчата досягають статевої зрілості, розвиток вторинних статевих ознак не порушується. Будова статевих органів і шляхів у осіб жіночої статі, як правило, нормальне, за винятком дворогої матки, яка іноді трапляється у цих хворих. У чоловіків яєчка часто малих розмірів, але сперматогенез порушений незначно [4].

Клінічне спостереження

Хлопчик А., 11 місяців (рис.), батьки звернулися до невролога з затримкою стато-кінетичного розвитку.



Рис. 1. Хлопчик А., 11 місяців. Особливості фенотипу дитини з синдромом Лежана (мікроцефалія, очний гіпертелоризм, епікант, широке перенісся, коротка шия)

Батьки звернулися зі скаргами на те, що дитина не сидить, погано тримає голову.

Анамнез сімейний: батьки українці за національністю, місце проживання до заключення шлюбу в радіусі 1 км. Близькоспоріднений шлюб заперечують. Є професійні шкільності – робота за комп'ютером, психоемоційні навантаження. Батько дитини курить. По лінії матері часто трапляються онкологічні захворювання, а по лінії батька прослідковується розумова відсталість та онкологічні захворювання. Зріст батька — 178 см, зріст матері — 163 см. У родоводі випадків психічних захворювань, епілепсії не виявлено. Мати хлопчика страждає на порушення оваріально-менструального циклу.

Анамнез життя і захворювання: хлопчик від четвертої планованої вагітності, яка перебігала на фоні анемії, загрози викидня та кровотечі в 21-22 тижні, обвиття пуповиною навколо шиї. При проведенні ІФА діагностики на TORCH інфекції — виявлено токсоплазмоз. Пологи четверті, у 35 тижнів, нормальні, маса при народженні — 2550 г, довжина — 46 см. Закричав відразу, оцінка за шкалою Апгар — 7/8 балів. При зверненні до невролога акцентовано увагу на незвичайний плач дитини та фенотип, рекомендовано дослідження каріотипу, результат — 46, XY, del (5) (p14). Був запідозрений уроджений гіпотиреоз, проведено дослідження тиреоїдного профілю, результат — нормальний тиреоїдний статус.

Виставлено діагноз Синдром Лежана (5p-). Виражена затримка стато-кінетичного та психічного розвитку. Затримка фізичного розвитку.

Дані об'єктивного обстеження:

Зріст — 48 см, вага — 6,4 кг (6 місяців). Фізичний розвиток нижче середнього, гармонійний. Sds зросту відповідає -3 (норма — -2 + 2). Особливості фенотипу (рис.): мікроцефалія, очний гіпертелоризм, епікант, широке перенісся, коротка шия, м'язова гіпотонія. По внутрішніх органах — без особливостей. Статевий розвиток за Tanner — I (що відповідає допубертатному періоду).

Дані лабораторних та функціональних досліджень:

Клінічний аналіз крові анемія I ст., незначний анізоцитоз та незначна гіпохромія.

Біохімічний аналіз крові – загальний холестерин на верхній межі норми, підвищення лактатдегідрогенази загальної у 2 рази, незначне підвищення лужної фосфатази.

Тиреоїдний профіль (ТТГ) – 2,77 мкМО/мл (норма – 1,36-8,8), тироксин вільний - 1,22 нг/дл (норма – 1,1-2,2).

УЗД щитовидної залози та внутрішніх органів — без патології. ЕКГ — без патології. На нейросонографії розширення передніх рогів бічних шлуночків. Аудіограма — без патології.

Консультації спеціалістів:

Ендокринолог – затримка фізичного розвитку.

Окуліст — патології не виявлено.

Невролог — виражена затримка стато-кінетичного та психічного розвитку.

Генетик — синдром Лежана.

Лікування: дитині рекомендовано курси кортексину та агванта-ру, контроль росту, спостереження генетика та невролога.

Висновок. Таким чином, представлено клінічне спостереження демонструє складності диференційно-діагностичного пошуку, необхідність інтегрувати окремі ознаки в загальний фенотип того чи іншого патологічного стану для цілеспрямованої своєчасної діагностики окремих форм спадкових захворювань. За наявності пренатальної патології плода, а саме затримки внутрішньоутробного розвитку та наявності у вагітної TORCH інфекції необхідно призначати медико-генетичне консультування із додатковими неінвазивними та інвазивними обстеженнями плода. Своєчасна діагностика, уточнення ґенезу кожного синдрому особливо важливі, тому що дозволяють знайти оптимальний підхід до лікування цих станів, профілактиці можливих ускладнень; попередженню повторного виникнення спадкових хвороб в уражених сім'ях (медико-генетичне консультування). Це диктує необхідність лікарям різних спеціальностей чітко орієнтуватися в потоці спадково зумовленої патології.

References:

1. A new genomic mechanism leading to cri-du-chat syndrome / S.T.South, J.J.Swensen, T.Maxwell, [et al.] // Am. J. Med. Genet.- 2006. – V.140A. –P. 2714-2720.

2. *Clinical and molecular characterisation of 80 patients with 5p deletion: genotype-phenotype correlation* / P.Cerruti Mainardi, C.Perfumo, A.Cali [et al.] // *J. Med. Genet.* – 2001. – V.38. – P. 151-158.
3. *Cytogenetic and molecular characterization of a three-generation family with chromosome 5p terminal deletion* / J.S.Fang, K.F.Lee, C.T.Huang [et al.] // *Clin. Genet.* – 2008. – V.73. – P. 585-590.
4. *Deletion of the telomerase reverse transcriptase gene and haploinsufficiency of telomere maintenance in Cri du chat syndrome* / A.Zhang, C.Zheng, M.Hou [et al.] // *Am. J. Hum. Genet.* - 2003. – V. 72. – P. 940-948.
5. *Goldenhar and Cri-du-chat syndromes: a contiguous gene deletion syndrome?* / Y.F.Choong, P.Watts, E.Little, L.Beck // *J.AAPOS.* – 2003. - V.7. – P. 226-227.
6. *Hemizyosity of delta-catenin (CTNND2) is associated with severe mental retardation in Cri-du-chat syndrome* / M.Medina, R.C.Marinescu, J.Overhauser, K.S.Kosik // *Genomics.* – 2000. - V. 63. – P. 157-164.
7. *High-resolution mapping of genotype-phenotype relationships in Cri du chat syndrome using array comparative genomic hybridization* / X.Zhang, A.Snijders, R.Segraves [et al.] // *Am. J. Hum. Genet.* – 2005. – V. 76. – P. 312-326.

УДК 616.12-005.2:616.155.194]-036.1-071

INTERRELATION OF DISORDERS OF THE PROTEINASE INHIBITORY SYSTEM AND THE CONNECTIVE TISSUE COMPONENTS IN PATHOGENESIS OF CHRONIC PANCREATITIS PROGRESSING IN PATIENTS WITH OBESITY

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РОЗЛАДІВ СТАНУ ПРОТЕЇНАЗО-ІНГІБІТОРНОЇ СИСТЕМИ ТА КОМПОНЕНТІВ СПОЛУЧНОЇ ТКАНИНИ У ПАТОГЕНЕЗІ ПРОГРЕСУВАННЯ ХРОНІЧНОГО ПАНКРЕАТИТУ У ХВОРИХ НА ОЖИРІННЯ

V.S.Smandych

assistant, the Department of Internal Medicine, Clinical Pharmacology and Occupational Diseases, the Higher State Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University", Chernivtsi

O.S.Khukhlina

scientific advisor, Doctor of medical Sciences, Professor, Chief of the Department of Internal Medicine, Clinical Pharmacology and Occupational Diseases, the Higher State Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University", Chernivtsi
E-mail: smanduch@rambler.ru

B.C.Смандич

асистент кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб Буковинського державного медичного університету, м.Чернівці.

O.C. Хухліна

науковий керівник, доктор медичних наук, професор, кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб Буковинського державного медичного університету, м.Чернівці

Abstract. 50 patients with chronic pancreatitis (CP) aged from 45 to 63 including 23 patients with CP and normal body index (1st group), 27 patients with CP and obesity of the 1st degree (2nd group). The diagnosis of CP exacerbation was made on the basis of anamnesis, clinical and ultrasonographic findings with biochemical substantiation of hyperfermentemia syndrome. The diagnosis of obesity was made on the basis of the analysis of the body mass index (BMI) more than 30 kg/m². A comparative analysis of the morphological structure of the pancreatic tissue received during autopsy of patients with CP against the ground of obesity and normal body mass died due to various reasons including complications of metabolic syndrome has been made. The patients with obesity from morphological point of view were proved to be statistically characterized by more considerable progressing fibrous reconstruction of the organ. Patients with chronic pancreatitis and obesity presented considerable metabolic changes of the extracellular matrix components assuming a reliable increase of synthesis intensity of collagen, glycoproteins, molecular hyperproduction of cellular adhesion and acute phase proteins, increased catabolism of fucoglycoproteins against a reliable decrease of seromucoids and ceruloplasmin content with antioxidant properties in the blood. Increase of proteolytic blood activity and inhibition of collagenolysis processes due to the decrease of matrix metalloproteinase-1 activity, increase of inhibitory effect power of the tissue and plasma inhibitors of proteolysis and collagenolysis were found in patients with CP against the ground of obesity.

Key words: chronic pancreatitis, obesity, autopsy, pancreas, proteinase-inhibitory imbalance, connective tissue, metabolism.

В основі прогресування хронічного панкреатиту (ХП) будь-якої етіології лежить протеїназо-інгібіторний дисбаланс із наступним дифузним фіброзуванням підшлункової залози (ПЗ), зумовленим активацією системи сполучної тканини (СТ) внаслідок деструкції ацинарного епітелію, поліморфноклітинної інфільтрації тканини ПЗ імунокомпетентними клітинами під впливом зростання експресії та активації факторів клітинної адгезії, гіперпродукції прозапальних цитокінів, факторів росту анаболічної дії, ацидозу, гіпоксії тощо [1, 2, 4, 5]. Багатокомпонентній системі анаболізму колагену та вуглеводно-білкових компонентів позаклітинного матриксу (ПКМ) протидіє потужна система матриксних металопротеїназ, яка забезпечує резорбцію утвореної надлишково рубцеподібної СТ [3]. Водночас, істотну роль у розвитку та прогресуванні ХП відіграє система нейтрофільних гранулоцитів, факторами агресії яких є респіраторний вибух із генерацією активних форм кисню та нітрогену, інтенсифікація оксидативного та нітрозитивного стресу, а також внутрішньопотокова та тканинна активація протеїназ ПЗ, активних у відношенні переважно пошкоджених білкових субстратів із вогнищевим самоперетравлюванням органа [5, 6, 7]. Інтенсивність процесів протеолізу контролюється низкою тканинних та плазмових інгібіторів протеїназ (α 2-макроглобулін (α 2-МГ), α 1-інгібітор протеїназ (α 1-ІП), антитромбін III, тканинний інгібітор матриксної металопротеїнази-1 (ТІМП-1) тощо) [3, 6, 8]. Дисбаланс цієї системи може призвести до переважання процесів катаболізму протеїнів, які виконують структурні (компоненти клітинних мембран) та транспортні функції, що є потужним ушкоджувальним фактором [8, 9].

Аналіз даних літератури свідчить про відсутність дослідження механізмів ймовірного взаємозв'язку між показниками ана- та катаболізму елементів ПКМ та протеїназо-інгібіторної системи у патогенезі прогресування хронічного панкреатиту у хворих на ожиріння.

Мета дослідження. Встановити наявність взаємозв'язку між станом функціонування протеїназо-інгібіторної системи та сполучної тканини у механізмах прогресування хронічного панкреатиту у хворих на ожиріння.

Матеріали та методи дослідження. Обстежено 50 хворих на ХП, віком від 45 до 63 років, серед яких 23 хворих на ХП мали нормальну масу тіла (1 група), 27 хворих на ХП страждали на ожиріння I ступеня (2 група). Діагноз загострення ХП встановлювали на підставі анамнестичних, клінічних, ультрасонографічних даних, із біохімічними підтвердженнями синдрому гіперферментемії [2]. Діагноз ожиріння встановлювали на підставі аналізу показників індексу маси тіла (ІМТ) більше 30 кг/м². Усі хворі 2-ї групи мали ожиріння I ступеня. Обов'язковою умовою включення хворих у дослідження була відсутність алкогольної та неалкогольної жирової хвороби печінки, системних захворювань сполучної тканини, ревматичних захворювань, інших захворювань запальної природи. У хворих 1-ї групи ІМТ становив $23,2 \pm 1,8$ кг/м², у хворих 2-ї групи - $32,1 \pm 1,3$ кг/м². Групу контролю склали практично здорові особи (ПЗО) відповідного віку і статі.

Зміни метаболізму компонентів позаклітинного матриксу визначали за вмістом у крові вільного (ВОП) за С.С.Тетянець (1985) та білковозв'язаного оксипроліну (БЗОП) за М.С.Осадчуком (1979), гексозамінів (ГА) за О.Г.Архіповою (1988), серомукоїдів (СМ), сіалових кислот (СК), фукози, не зв'язаної з білком (ФНБ), за допомогою наборів фірми „Даниш Ltd” (м.Львів), церулоплазміну (ЦРП) за методом М.Р. Ревіна (1976). Вміст у крові матриксної металопротеїнази-1 (ММП-1) та ТІМП-1 визначали методом імуноферментного аналізу (DRG System). Стан протеолітичної активності плазми крові вивчали за сумарною активністю протеїназ сироватки крові – за М.Кунітцом (1975), інтенсивністю лізису низькомолекулярних

білків (азоальбуміну), високомолекулярних білків (азоказеїну) та колагену (лізис азоколу) за допомогою реактивів фірми „Даниш Ltd” (Львів). Стан протеїназо-інгібіторної системи вивчали за вмістом у сироватці крові α 2-МГ, вмістом в плазмі крові α 1-ІП („Даниш Ltd”, Львів). Статистичну обробку результатів досліджень проводили із використанням параметричних та непараметричних методів варіаційної статистики.

Результати дослідження та їх обговорення. Враховуючи той факт, що хронічний панкреатит - це хронічне запальне захворювання ПЗ, яке характеризується незворотною деструкцією екзокринної паренхіми і фіброзом, який на пізніх стадіях завершується деструкцією ендокринної тканини залози, на попередньому етапі наших досліджень [6], який полягав у порівняльному аналізі морфологічної структури тканини ПЗ, отриманої при автопсії хворих на ХП на тлі ожиріння і з нормальною масою тіла, що померли від різних причин, у т.ч. ускладнень метаболічного синдрому, ми довели, що у хворих на ожиріння з морфологічної точки зору ХП характеризується статистично більш значимою, прогресуючою фіброзною реконструкцією органа. Зокрема, на тлі ожиріння відзначалася більш виражена дилатація протокової системи у міру фіброзування ПЗ, посилена звивистість і варіація калібру протоків. Строма залози при ожирінні була значно грубіша за рахунок новоутворених колагенових фібрил. Епітелій в розширених протоках ущільнений з розвитком вогнищевої папілярної гіперплазії і сквамозної епітеліальної метаплазії протоках. У дилатованих протоках значно частіше спостерігалися сформовані білково-слизові корки, преципітати, переважно в найменших гілках головної панкреатичної протоки. Уже на ранніх стадіях ХП у хворих на ожиріння у паренхімі ПЗ відзначалося розростання сполучної тканини навколо проток і між часточками, мінімальне або помірно виражене запалення, переважно вогнищева інфільтрація Т-лімфоцитами. При прогресуванні захворювання відзначалося розростання сполучної тканини між ацинусами, які були деформовані, а місцями відсутні. При тяжкому ХП сполучна тканина повністю заміщувала ацинарні структури, залоза була переважно зменшена в об'ємі і ущільнена. У випадках аналізу препаратів ПЗ при автопсії хворих на ХП із нормальною масою тіла острівці Лангерганса збереглися навіть на пізній стадії захворювання, у той час, як при ХП на тлі ожиріння інсули більше, як на 50% підлягли деструкції та заміщенню сполучною тканиною [6, 7].

Враховуючи той факт, що прижиттєва біопсія ПЗ у хворих на ожиріння є трудомістким процесом і може при її виконанні знизити якість життя хворих, ми проаналізували інтенсивність фіброзувальних реакцій в організмі хворих на ХП за вмістом у крові компонентів сполучної тканини, інтенсивністю колагенолізу та плазмового протеолізу. Проведені нами дослідження вказують на те, що у хворих на ХП встановлена істотна активація фіброзувальних реакцій у ПЗ: вірогідне збільшення вмісту в крові БЗОП – маркера анаболізму колагену в обох групах порівняння: відповідно у хворих 1-ї групи ($75,62 \pm 3,43$) мкмоль/л, хворих 2-ї групи - ($83,95 \pm 6,38$) мкмоль/л проти ($41,48 \pm 3,72$) мкмоль/л у контролі ($p < 0,05$). Напрямок змін показників вмісту ВОП – маркера катаболізму колагену у хворих 1-ї та 2-ї груп відрізнявся ($p < 0,05$). Зокрема, вміст ВОП у хворих на ХП із нормальною масою тіла вірогідно зростав на 23,5% ($p < 0,05$), а у хворих на ХП та ожиріння зменшувався - відповідно на 28,9% ($p < 0,05$). Останній факт вказує на те, що резорбція новоутвореної СТ у хворих із ожирінням істотно знижена і фіброзувальні реакції не мають належної протидії. У хворих 2-ї групи встановлено також вірогідне зниження вмісту ММП-1 ($p < 0,05$), що зумовлено зростанням вмісту в крові ТІМП-1 ($p < 0,05$), зміни показників у хворих 1-ї

групи були невірні (табл. 1). Про істотний дисбаланс у системі функціонування системи СТ свідчить вірогідне зниження співвідношення ММП-1/ТІМП-1 у хворих на ХП 2-ї групи ($p < 0,05$). Зниження інтенсивності колагенлізу в цього контингенту хворих, ймовірно, сприяє розвитку дифузного фіброзування тканини ПЗ.

Вірогідне зростання вмісту ГА та СК та зниження вмісту СМ та церулоплазміну у крові хворих на ХП обох груп порівняння ($p < 0,05$) сприяє організації чи „цементуванню” колагенових фібрил у ПКМ та знижує ймовірність їх резорбції. Зростання вмісту в крові ФНБ у хворих 1 та 2 груп ($p < 0,05$) свідчить про індукцію процесів катаболізму фукоглікопротеїнів ПКМ і є одним із маркерів деградації нормального ПКМ [3].

Факторами сприяння прогресуванню фіброзу ПЗ при ХП за умов ожиріння серед уже доведених фактів (активація пероксидного окиснення ліпідів, окиснювальної модифікації білків, процесів апоптозу ацинарного епітелію, ендотоксикоз, гіперпродукція цитокінів: TNF- α , IL-1 β та факторів росту: TGF- β 1, IGF-1, розлади артеріальної перфузії ПЗ) [2, 3, 5, 6, 7] є розлади функціонування протеїназо-інгібіторної системи ($p < 0,05$). Так, в обох групах хворих на ХП було встановлено підвищення сумарної активності протеїнази ($p < 0,05$), інтенсивності лізису високо- та низькомолекулярних білків ($p < 0,05$) (табл. 1). Водночас у хворих 2-ї групи було встановлено більш істотне підвищення інтенсивності необмеженого протеолізу, ніж у хворих 1-ї групи ($p < 0,05$). Привертала увагу різноспрямовані зміни КЛА плазми крові: у хворих 1-ї групи лізис азоколу зростав відносно контролю ($p < 0,05$), тоді як у хворих 2-ї групи – зменшувався ($p < 0,05$) (табл. 1). Встановлені зміни супроводжувались вірогідним зниженням вмісту у крові ММП-1 (колагенази) у хворих на ХП 2-ї групи спостереження ($p < 0,05$) у порівнянні з показником у контролі. Проведений бінарний кореляційно-регресійний аналіз вказує на наявність сильного прямого кореляційного зв'язку між вмістом у крові ММП-1 та КЛА ($r = 0,72$; $p < 0,05$), між вмістом у крові ВОП та КЛА ($r = 0,61$; $p < 0,05$), що свідчить про щільну взаємозалежність цих процесів.

Зазначені зміни, ймовірно, виникли внаслідок істотного дисбалансу у системі тканинних та плазмових інгібіторів протеїнази. Зокрема, нами було встановлено істотне зростання вмісту в крові α 2-МГ та α 1-ІП у хворих на ХП ($p < 0,05$) у порівнянні з показником у контролі за мірою збільшення маси тіла (табл. 1). Незбалансоване зростання інтенсивності протеолізу, навіть за умов компенсаторного зростання активності їх інгібіторів у хворих на ХП призводить до прогресуючої деструкції клітинних мембран панкреатоцитів, прискорення їх апоптозу та розвитку некрозів, агресивної деградації ключових компонен-

тів ПКМ тканини ПЗ [3, 4, 9]. Вищезазначені фактори є активними індукторами як запалення (із формуванням цитолізу ацинарного епітелію), так і процесів фіброзогенезу, тобто патологічної репарації тканини ПЗ елементами СТ із грубим порушенням її тканинної архітектоники та розвитком зовнішньосекреторної дисфункції ПЗ [3]. Зростання КЛА у хворих на ХП у осіб з нормальною масою тіла дозволило збалансувати процеси ана- та катаболізму колагену у даного контингенту хворих. Індукція активними формами кисню процесів генерації інгібіторів протеолізу при ХП у хворих із нормальною масою тіла призвели до меншого за інтенсивністю підсилення протеолітичного ушкодження клітин. У хворих на ожиріння спостеріалося максимальне за інтенсивністю зростання процесів протеолізу із зниження КЛА та вмісту ММП-1 – ключового фермента деградації колагену, наслідком чого є дифузне фіброзування ПЗ із розвитком її зовнішньосекреторної недостатності.

Висновки. У хворих на хронічний панкреатит на тлі ожиріння встановлені істотні зміни метаболізму компонентів позаклітинного матриксу, які передбачають вірогідне зростання інтенсивності синтезу колагену, глікопротеїнів, гіперпродукцію молекул клітинної адгезії та гострофазових білків, підсилення катаболізму фукоглікопротеїнів на тлі вірогідного зниження вмісту в крові серомукоїдів та церулоплазміну із протиоксидантними властивостями.

Особливостями порушень рівноваги між протеолітичною активністю крові та вмістом інгібіторів протеолізу у хворих на ХП із нормальною масою тіла є збільшення інтенсивності лізису низько- та високомолекулярних білків, колагенолітичної активності крові на тлі істотного компенсаторного зростання активності тканинних та плазмових інгібіторів протеїнази. При ХП, що розвинувся на тлі ожиріння, встановлено більш інтенсивне зростання протеолітичної активності крові та гальмування процесів колагенлізу – внаслідок зниження активності матриксної металопротеїнази-1, зростання потужності гальмівного впливу тканинних та плазмових інгібіторів протеолізу та колагенлізу. Встановлена бінарна та сумарна кореляційно-регресійна взаємозалежність між показниками стану сполучної тканини та протеїназо-інгібіторної систем вказує на взаємообумовленість зазначених змін та їх роль у патогенезі прогресування хронічного панкреатиту.

Перспективою продовження даного дослідження є вивчення обміну компонентів сполучної тканини, стану протеїназо-інгібіторної системи у взаємозв'язку зі станом факторів коагуляційного гемостазу, процесів ліпідного та вуглеводного обміну у хворих на хронічний панкреатит на тлі ожиріння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bugaenko O.A. Sostoyanie proteinazo-ingibitornogo balansa peritoneal'nogo sekreta u bol'nyh s pankreatitom i drugimi formami ostroj abdominal'noj patologii / O.A. Bugaenko, L.V. Anisimova, A.V. Kubyshkin // Tavrcheskij mediko-biologicheskij vestnik. - 2012. - T. 15, № 3, ch. 2 (59). - S. 51-54.
2. Gubergic N.B. Klinicheskaya pankreatologiya / N.B. Gubergic, T.N. Hristich. — Doneck: ООО «Lebed'», 2000. — 416 s.
3. Osoblivosti gistostrukturi pidshlunkovoї zalozi u hvorih na hronichnij pankreatit / O.O. Krilova, M.S. Opihajlo, YU.A. Gajdar ta in. / Suchasna gastroenterologiya. - 2010. - № 6 (56). - S. 39-46.
4. Fomochkina I.I. Patogeneticheskoe znachenie proteinazo-ingibitornoj sistemy v razvitii lokal'noj i sistemnoj patologii / I.I. Fomochkina, A.V. Kubyshkin // Patologiya. - 2012. - № 2 (25). - S. 50-54.
5. Hristich T.M. Do pitannya pro likuvannya oksidativnogo stresu pri hronichnomu obstruktivnomu zahvoryuvanni legeniv u poednanni z hronichnim pankreatitom / T.M. Hristich, YA.M. Teleki // Suchasna gastroenterologiya. - 2006. - № 4 (30). - S. 80-84.
6. Huhlina O.S. Intensivnist' endotoksikozu, proteolizu ta stan gemokoagulyacijnoї lanki gomeostazu pri hronichnomu obstruktivnomu zahvoryuvanni legen' za komorbidnosti z hronichnim pankreatitom / O.S. Huhlina, O.O. Ursul, V.S. Smandich // Klinichna ta eksperimental'na patologiya. - 2015. - T. XIV, №1 (51). - S. 178-181.
7. Huhlina O.S. Porivnyannya effektivnosti plazmaferezu ta kompleksnoї protioksidantnoї terapiї u hvorih iz poednanim

perebigom hronichnogo pankreatitu ta hronichnogo obstruktivnogo zahvoryuvannya legen' / O.S.Huhlina, O.O.Ursul, V.S.Smandich // Buk. med. visnik. – 2014. – T.18, №4 (72). – S. 164-168.

8. Price G.C. Tissue factor and tissue factor pathway inhibitor / G.C.Price, S.A.Thompson, P.C. Kam // Anaesthesia.- 2004.- Vol. 59, N 5.- P. 483-492.

9. Ruf W. Protease-activated receptor signaling in the regulation of inflammation / W.Ruf // Crit. Care Med.- 2004.- Vol. 32, N5.- P. S287-292.

Таблиця 1

Показники протеїназо-інгібіторної системи крові у хворих на хронічний панкреатит із нормальною масою тіла та ожирінням (M±m)

Показники	ПЗО, n=30	ХП (група 1), n=23	ХП із ожирінням (група 2), n=27
Лізис АА, Е440/мл×год	2,41±0,02	3,71±0,10 *	3,97±0,05 */**
Лізис АК, Е440/мл×год	2,16±0,01	3,48±0,07 *	3,86±0,13 */**
Лізис азоколу, Е440/мл×год	0,84±0,02	0,99±0,004 *	0,68±0,005 */**
ММП-1, мкг/л	8,17±0,84	9,11±1,28	4,51±0,17 */**
ТІМП-1, мкг/л	196,46±11,25	192,46±9,75	298,82±9,18 */**
Протеїнази, мкг/мл	0,42±0,003	0,71±0,004 *	0,85±0,01 */**
α ₂ -МГ, ммоль/л	2,31±0,14	5,01±0,12 *	6,67±0,18 */**
α ₁ -ІП, мкмоль/л	38,55±2,23	152,73±2,83 *	168,52±4,14 */**

Примітки. * - різниця вірогідна у порівнянні з показником у практично здорових осіб (P<0,05);

** - різниця вірогідна у порівнянні з показником у хворих на ХП (P<0,05)

УДК 612.8.04

EFFECTS OF ACUTE STROKE IN VIOLATION OF CONTENTS OF CAROTID CATECHOLAMINES IN LIMBIC-HYPOTHALAMIC STRUCTURES OF RAT BRAINS WITH DIABETES

ВПЛИВ ГОСТРОГО ПОРУШЕННЯ КАРОТИДНОГО КРОВООБІГУ НА ВМІСТ КАТЕХОЛАМІНІВ В ЛІМБІКО-ГІПОТАЛАМІЧНИХ СТРУКТУРАХ МОЗКУ ЩУРІВ ІЗ ЦУКРОВИМ ДІАБЕТОМ.

T.P.Savchuk

assistant

Bukovina State Medical University

S.V. ,Boshtan

assistant

Bukovina State Medical University

N.P.Verbitska

student of medical department

Bukovina State Medical University

Kelmys U.G.

student of medical department

Bukovina State Medical University,

Department of Physiology,

c. Chernivtsi, Ukraine, Teatralna str., 2

Т.П. Савчук

кандидат медичних наук, асистент кафедри фізіології Буковинського державного медичного університету (м. Чернівці, Україна)

С.В. Боштан

асистент кафедри фізіології Буковинського державного медичного університету (м. Чернівці, Україна)

Н.П. Вербіцька

студентка лікувального факультету, Буковинського державного медичного університету (м. Чернівці, Україна)

Ю.Г. Кельмис

студентка лікувального факультету, Буковинського державного медичного університету (м. Чернівці, Україна)

Abstract: An important role in the development of diabetic neurodegenerative changes in the brain play adrenergic signaling influences not only neurons, but also on the development of the brain microvessels microangiopathies, which is the result of hypoxia and death of neurons. The article deals with the peculiarities of the content of catecholamines in the brain structures of rats under ischemia-reperfusion damage and against the background of diabetes.

Key words: catecholamines, diabetes, ischemia-reperfusion, streptozotocin, limbico-hypothalamic structures

Анотація: Серед багатьох факторів ризику виникнення інсультів цукровий діабет вважається одним із провідних [1-3]. Встановлено, що гострі розлади мозкового кровообігу у хворих на цукровий діабет виникають у 2-6 разів частіше, ніж у загальній популяції, та характеризуються вищою смертністю, особливо у хворих на діабет типу 1 [4-6]. Важливу роль у розвитку діабетичних нейродегенеративних змін головного мозку відіграють порушення сигнальних адренергічних впливів не лише на нейрони, але й на мікросудини мозку з розвитком мікроангіопатій, наслідком яких є гіпоксія та загибель нейронів. В статті розглянуті особливості вмісту катехоламінів в структурах мозку щурів за умов ішемічно-реперфузійного пошкодження та на тлі розвитку цукрового діабету.

Ключові слова: катехоламіни, цукровий діабет, ішемія-реперфузія, стрептозотозин, лімбіко-гіпоталамічні структури.

Однією з першопричин нейродегенеративних змін у головному мозку при цукровому діабеті вважають зміни функціональної активності сигнальних систем мозку, регуляція яких здійснюється, згідно класичних поглядів, інсуліном, інсуліноподібним фактором росту 1 та лептином, а також активацією глутаматергічної системи мозку [1, 2]. Однак останнім часом з'явилося багато робіт про важливу роль у розвитку нейродегенеративних процесів за умов діабету порушень у системі сигнальних каскадів, що регулюються біогенними амінами – серотоніном, дофаміном та норадреналіном [3-5].

Мета і методи дослідження: Порушення функціонального стану катехоламінергічних систем мозку виявлено також за його ішемічно-реперфузійних пошкоджень [6], однак за умов ускладнення діабету ішемією-реперфузією головного мозку такі дослідження відсутні, що зумовило проведення даного дослідження. Дослідження проведено на нелінійних лабораторних щурах-самцях п'ятимісячного віку. Цукровий діабет моделювали одноразовим внутрішньочеревним введенням стрептозотозину (Sigma, Aldrich, США) двомісячним щурам у дозі 60 мг/кг маси тіла [7, 8]. Ішемічно-реперфузійне пошкодження здійснювали шляхом 20 хвилинного кліпсування загальних сонних артерій з подальшою реперфузією протягом 1 години. Визначення моноамінів проводили за методом Фалька-Овмена [9] в модифікації А.Ю. Буданцева [10]. Для цього головний мозок швидко виймали на холоді, фіксували в рідкому азоті. Робили криостатні зрізи, проводили їх ліофільне висушування під вакуумом $0,66 \times 10^{-5}$ – 10^{-6} кПа. Вимірювання інтенсивності флуоресценції катехоламінів за допомогою люмінесцентного мікроскопа МЛ-4 з мікрофотометричною насадкою ФМЭЛ – 1А. Проводили по 50 замірів у кожному препараті в досліджуваних структурах та по 50 замірів фону, вираховували різницю отриманих показників. Інтенсивність флуоресценції моноамінів виражали в умовних одиницях. Експериментальні втручання та евтаназія тварин проводилася з дотриманням міжнародних принципів Європейської конвенції про захист хребетних тварин, які використовуються для експериментальних та інших наукових цілей (Страсбург, 1985), ухвали Першого національного конгресу з біоетики (Київ, 2000). Статистичне опрацювання отриманих результатів проводили за допомогою прикладних програм "Statistica 6.0" та "SPSS 13". Проводили розрахунок наступних статистичних показників: середню арифметичну, середньоквадратичне відхилення, стандартну похибку середньої арифметичної. Для оцінки відмінностей середніх величин при нормальному характері розподілу вибіркових сукупностей використовували параметричний t-критерій Стьюдента. Статистично вірогідними вважали зміни при $p \leq 0,05$.

Результати досліджень. Дані, наведені в таблиці, характеризують вплив 20-хвилинної каротидної ішемії з одногодинною реперфузією на інтенсивність флуоресценції катехоламінів в окремих ядрах лімбіко-гіпоталамічного комплексу щурів із цукровим діабетом.

Моделювання двобічної 20-хвилинної ішемії з наступною одногодинною реперфузією призвело до тотального зниження інтенсивності флуоресценції катехоламінів в ядрах усіх досліджених структур головного мозку.

Зокрема, це зниження становило 62, 44, 45, 26, 38, 36 % для дорзального, латерального, медіального, прилеглого ядер, ядер ложа термінальної смужки та діагональної зв'язки перегородки мозку; 97, 22, 24, 27, 34 % для паравентрикулярного, преоптикомедіального, преоптиколатерального, аркуатного і вентромедіального ядер гіпоталамуса; 32, 31, 29, 19 % для кортикомедіального, центрального, базолатерального ядер та ядра кінцевої смужки мигдаликоподібного комплексу.

У щурів із тримісячним цукровим діабетом виявлено зростання інтенсивності флуоресценції катехоламінів у 8 з 15 досліджених ядер: у дорзальному, латеральному, медіальному, прилеглому ядрах перегородки мозку (на 26, 23, 36, 28 % відповідно); паравентрикулярному, преоптикомедіальному, вентромедіальному ядрах гіпоталамуса (на 12, 13, 39 % відповідно); кортикомедіальному та центральному ядрах мигдаликоподібного комплексу мозку (на 41 та 16 %). Виняток становили ядра ретикулярної групи перегородки мозку – ложа термінальної смужки та діагональної зв'язки, а також преоптико-латеральне й аркуатне ядра преоптико-гіпоталамічної групи та базолатеральне ядро і ядро кінцевої смужки мигдалика мозку.

У тварин із цукровим діабетом реакція катехоламінів мозку на каротидну ішемію-реперфузію відрізнялася від такої в контрольних щурів – зниження інтенсивності флуоресценції порівняно з групою діабету без ішемії нами виявлено лише у 8 ядрах із досліджених 15, а саме: в ядрах ложа термінальної смужки та діагональної зв'язки перегородки мозку на 22 та 30 %; паравентрикулярному, преоптиколатеральному та вентромедіальному ядрах преоптикогіпоталамічної групи на 22 і 14 %; кортикомедіальному, центральному, базолатеральному ядрах мигдаликоподібного комплексу мозку на 25, 15, 16 %. Таким чином, можна говорити про більш слабку та обмежену реакцію катехоламінергічних систем мозку в цієї групи щурів на ідентичний контрольним тваринам пошкоджувальний вплив.

У наших дослідженнях встановлено, що найвища конститутивна інтенсивність флуоресценції катехоламінів мала місце в ядрах гіпоталамуса, особливо переднього, де ці показники суттєво перевищували такі в ядрах перегородки та мигдалика. Виходячи з даних літератури про топографію катехоламінергічних систем мозку, це переважання можна віднести на рахунок DA-ергічних систем [11].

Згідно отриманих нами даних двобічна 20-хвилинна каротидна ішемія з одногодинною реперфузією в контрольних щурів знижує рівень катехоламінів у всіх досліджених лімбіко-гіпоталамічних структурах. Слід зазначити, що ступінь зниження не залежав від дослідженої структури, однак суттєво відрізнявся для окремих ядер [12]. У

мозку щурів із тримісячним цукровим діабетом виявлено підвищення вмісту катехоламінів (порівняно з контролем) у 9 із 15 досліджених ядер. Відсутність змін у катехоламінергічних системах даних ядер може говорити про їх меншу вразливість до тих метаболічних та автотімунних змін, якими супроводжується перебіг цукрового діабету типу 1 і узгоджується з даними літератури про регіонарні особливості реакції катехоламінів мозку на цукровий діабет [13]. У тварин із цукровим діабетом реакція катехоламінів мозку на каротидну ішемію-реперфузію відрізнялася від такої в контрольних щурів – зниження інтенсивності флуоресценції порівняно з групою діабету без ішемії нами виявлено лише у 8 ядрах із досліджених 15. Крім того, навіть у тих ядрах, які відреагували на ішемію-реперфузію подібно до контрольних за спрямуванням, ступінь зниження інтенсивності флуоресценції був суттєво нижчим. Таким чином, можна говорити не тільки про більш обмежену, але й про більш слабку реакцію катехоламінергічних систем мозку в цієї групи щурів на ідентичний контрольним тваринам пошкоджувальний вплив. Якщо розглядати цю реакцію, як прояв стрес-реактивності, то можна говорити, що остання за умов ЦД ослаблена. Відомо, що тривалий перебіг цукрового діабету спричиняє виснаження симпатно-адреналової відповіді організму. Вважають, що найважливіша роль у розвитку цього явища належить центральним норадренергічним системам, зокрема, проміжного мозку [14]. Цікаво, що подібним чином до контрольних щурів у тварин із ЦД відреагували на ішемію-реперфузію переважно ті

ядра, в яких не виявлено змін досліджуваного показника за ЦД без ішемії, що можна пояснити збереженням їх функціональних нейротрансмітерних резервів.

Висновки. У наших дослідженнях встановлено, що найвища конститутивна інтенсивність флуоресценції катехоламінів мала місце в ядрах гіпоталамуса, особливо переднього, де ці показники суттєво перевищували такі в ядрах перегородки та мигдалика. Згідно отриманих нами даних двобічна 20-хвилинна каротидна ішемія з односторонньою реперфузією в контрольних щурів знижує рівень катехоламінів у всіх досліджених лімбіко-гіпоталамічних структурах. Слід зазначити, що ступінь зниження не залежав від дослідженої структури, однак суттєво відрізнявся для окремих ядер. У цілому, наші результати узгоджуються з даними інших дослідників, згідно яких ішемія мозку, незалежно від способу моделювання, спричиняє суттєві зрушення вмісту катехоламінів як у цілісному мозку, так і в його окремих структурах. У щурів без діабету каротидна ішемія-реперфузія знижує рівень катехоламінів у всіх досліджених ядрах лімбіко-гіпоталамічних структур головного мозку в межах від 24 до 100 %. Тримісячний цукровий діабет обмежує реакцію катехоламінів досліджених структур головного мозку на каротидну ішемію-реперфузію зниженням інтенсивності їх флуоресценції лише у 8 з 15 досліджених ядер та зменшенням ступеня зниження флуоресценції в межах від 10 до 25 %.

Література:

1. *Ceramide-mediated insulin resistance and impairment of cognitive-motor functions / S.M.de la Monte, M.Tong, V. Nguyen [et al.] // AlzheimersDis. – 2010.–Vol.21, №5. – P. 967-984.*
2. *de la Monte S.M. Insulin resistance and Alzheimer's disease / S.M.de la Monte // BMB Rep.– 2009.–Vol.42, №2. –P. 475-481.*
3. *Intranasal insulin affects adenylyl cyclase system in rat tissues in neonatal diabetes / A.O.Shpakov, O.V.Chistyakova, K.V.Derkach [et al.] // Central Eur. J. Biol. – 2012. –Vol.7, №1. – P. 33-47.*
4. *Padayatti P.S. Alpha2 adrenergic and high affinity serotonergic receptor changes in the brain stem of streptozotocin-induced diabetic rats / P.S. Padayatti, C.S.Paulose // Life Sci. – 1999. – Vol.65, №4. – P. 403-414.*
5. *PI 3-kinase regulation of dopamine uptake / O.V.Chistyakova, V.M. Bondareva, V.N. Shipilov [et al.] // J. Neurochem.–2011. – Vol.81, №4. –P. 859-869.*
6. *Ткачук С.С. Динаміка вмісту катехоламінів в окремих структурах мозку щурів різного віку при двобічній каротидній ішемії-реперфузії / С.С. Ткачук, Т.І. Бойчук, В.Ф. Мислицький // Клін. та експерим. патол. – 2010. – Т. IX, № 1. – С. 81-84.*
7. *Activation of cell death pathway after a brief period of global ischemia in diabetic and non-diabetic animals / C. Ding, Q. He, P.A. Li // Exp.Neurol. – 2004.– Vol.188, №2. – P. 421-429.*
8. *Морфологічний стан острієців підшлункової залози у віддаленому періоді ішемічно-реперфузійного пошкодження головного мозку контрольних щурів та щурів зі стрептозотокцин-індукованим цукровим діабетом / О.В. Ткачук, В.П. Пішак, О.М. Леньков, І.Р. Тимофійчук, В.Ф. Мислицький // Клін. та експерим. патол. – 2011. – Т. X, № 1 (35). – С. 152-155.*
9. *Микроспектрофлуориметр с выводом информации на перфоратор / А.Ю. Буданцев, С.И. Жариков, Ш.И. Барилко и др. // Цитология.– 1978.– №4.–С.476-479.*
10. *Influence of norepinephrine and dopamine on cortical perfusion, EEG activity, extracellular glutamate, and brain edema in rats after controlled cortical impact injury / S.N. Kroppenstedt, O.W. Sakowitz, U.W.Thomale [et al.] // J. Neurotrauma. –2002. –Vol.19, №11. – P.1421-1432.*
11. *N-methyl-D-aspartate receptors mediating hippocampal noradrenaline and striatal dopamine release display differential sensitivity to quinolinic acid, the HIV-1 envelope protein gp120, external pH and protein kinase C inhibition / A. Pit-taluga, R. Pattarini, M. Feligioni, M.Raiteri // J.Neurochem. –2001. – Vol.76, №1. – P. 139-148.*
12. *Regional Brain Activation during Hypoglycemia in Type 1 Diabetes/ G.Musen, D.C. Simonson, N.R. Bolo [etal.] // J.Clin.Endocrinol.Metab. – 2008. – Vol.93, №4. –1450-1457.*
13. *Parekh B. Mechanisms of the Blunting of the Sympatho-Adrenal Response: A Theory // B. Parekh // Curr. Diabetes Rev. –2009. – Vol.5, №2. – P. 79-91.*

Tranliteration

1. Ceramide-mediated insulin resistance and impairment of cognitive-motor functions / S.M.de la Monte, M.Tong, V. Nguyen [et al.] // *Alzheimers Dis.* – 2010.–Vol.21, №5. – P. 967-984.
2. de la Monte S.M. Insulin resistance and Alzheimer's disease / S.M.de la Monte // *BMB Rep.* – 2009.–Vol.42, №2. –P. 475-481.
3. Intranasal insulin affects adenylyl cyclase system in rat tissues in neonatal diabetes / A.O.Shpakov, O.V.Chistyakova, K.V.Derkach [et al.] // *Central Eur. J. Biol.* – 2012. –Vol.7, №1. – P. 33-47.
4. Padayatti P.S. Alpha2 adrenergic and high affinity serotonergic receptor changes in the brain stem of streptozotocin-induced diabetic rats / P.S. Padayatti, C.S.Paulose // *Life Sci.* – 1999. – Vol.65, №4. – P. 403-414.
5. PI 3-kinase regulation of dopamine uptake / O.V.Chistyakova, V.M. Bondareva, V.N. Shipilov [et al.] // *J. Neurochem.* – 2011. – Vol.81, №4. –P. 859-869.
6. Tkachuk S.S. Dinamika vmistu katekolaminiv v okremih strukturah mozku shchuriv riznogo viku pri dvobichnij karotidnij ishemii-reperfuzii / S.S. Tkachuk, T.I. Boichuk, V.F. Mislic'kij // *Klin. taeksperim. patol.* – 2010. – T. IH, № 1. – S. 81-84.
7. Activation of cell death pathway after a brief period of global ischemia in diabetic and non-diabetic animals / C. Ding, Q. He, P.A. Li // *Exp. Neurol.* – 2004.– Vol.188, №2. – P. 421-429.
8. Morfoloichnij stan ostrivciv pidshlunkovoї zalozi u viddalenomu periodi ishemichno-reperfuzijnogo poshkodzhennya golovnogo mozku kontrol'nih shchuriv ta shchuriv zi streptozotocin-indukovanim cukrovim diabetom / O.V. Tkachuk, V.P. Pishak, O.M. Len'kov, I.R. Timofijchuk, V.F. Mislic'kij // *Klin. taeksperim. patol.* – 2011. – T. H, № 1 (35). – S. 152-155.
9. Mikrospektrofluorimetr s vyvodom informacii naperforator / A.YU. Budancev, S.I. ZHarikov, SH.I. Barilko i dr. // *Citologiya.* – 1978.– №4.– S.476-479.
10. Influence of norepinephrine and dopamine on cortical perfusion, EEG activity, extracellular glutamate, and brain edema in rats after controlled cortical impact injury / S.N. Kroppenstedt, O.W. Sakowitz, U.W.Thomale [et al.] // *J. Neurotrauma.* – 2002. –Vol.19, №11. – P.1421-1432.
11. N-methyl-D-aspartate receptors mediating hippocampal noradrenaline and striatal dopamine release display differential sensitivity to quinolinic acid, the HIV-1 envelope protein gp120, external pH and protein kinase C inhibition / A. Pittaluga, R. Pattarini, M. Feligioni, M.Raiteri // *J.Neurochem.* – 2001. – Vol.76, №1. – P. 139-148.
12. Regional Brain Activation during Hypoglycemia in Type 1 Diabetes / G.Musen, D.C. Simonson, N.R. Bolo [etal.] // *J.Clin.Endocrinol. Metab.* – 2008. – Vol.93, №4. –1450-1457.
13. Parekh B. Mechanisms of the Blunting of the Sympatho-Adrenal Response: A Theory // B. Parekh // *Curr. Diabetes Rev.* – 2009. – Vol.5, №2. – P. 79-91.

УДК 614.2:616-083:615.8.000.32

THE OBSTACLES TO OPERATIONAL POLICY IN PROVIDING THE PATIENTS OF SECONDARY LEVEL HEALTH CARE ESTABLISHMENTS WITH RADIOLOGICAL METHODS OF DIAGNOSTICS

ПЕРЕШКОДИ ОПЕРАТИВНОЇ ПОЛІТИКИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПАЦІЄНТІВ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ВТОРИННОГО РІВНЯ ПРОМЕНЕВИМИ МЕТОДАМИ ДІАГНОСТИКИ

G.O.Slabkiy

doctor of medical sciences, professor.
Head of Public Health Department
of Uzhgorod National University

O.Yu.Kachur

candidate of medical sciences.
Researcher of Ukrainian Institute
of Strategic Research at Ministry
of Health of Ukraine

L.O.Kachala

candidate of medical sciences, associate professor.
Associate Professor of Public Health Department of
Uzhgorod National University

Г.О.Слабкий

доктор медичних наук, професор.
Завідувач кафедри громадського здоров'я
Ужгородського національного університету

О.Ю. Качур

кандидат медичних наук.
Науковий співробітник Українського інституту
стратегічних досліджень
МОЗ України

Л.О.Качала

кандидат медичних наук, доцент.
Доцент кафедри громадського здоров'я
Ужгородського національного університету

Abstract. The establishment of operational policies at all the levels of healthcare management that are the obstacles in providing the patients of secondary level healthcare institutions with radiological methods of diagnostics in correspondence

to the data with proved efficiency and also the developing of necessary methods and resources for their elimination became the goal of this study.

The orders of Ministry of Health of Ukraine which approve Clinical protocols of medical aid for principal classes of diseases, the structure of central regional, regional and city hospitals, staff normative for these healthcare establishments and timesheets of their equipping were taken as the material for study.

The main obstacles to the operational policies in providing the patients of the secondary level health care establishments with radiological methods of diagnostics are presented in the article. Operational policies are divided into levels of management in health care. They include the imperfect normative base, insufficient funding and outdated system of evaluation of their activities. The necessary resources for elimination of the obstacles to the operational policy in providing patients with radiological methods of diagnostics are also presented. They have the regulatory, financial and organizational-and-administrative character. Levels of influence for taking the measures for elimination of established obstacles are the branch, regional and local (level of health care institution) ones. Depending on the level of influence on the removal of obstacles normative-and-legal acts are to be accepted together with financing or organizational measures.

Key words: healthcare establishments, secondary level, radiological methods of diagnostics, provision, data with proved effectiveness, obstacles, elimination, operational policies, normative base, financing, organizational-and-managerial measures.

Метою роботи стало визначення оперативних політик на всіх рівнях управління в охороні здоров'я, які перешкоджають забезпеченню пацієнтів закладів охорони здоров'я вторинного рівня надання медичної допомоги променевими методами діагностики у відповідності до даних з доведеною ефективністю, а також визначення необхідних заходів та ресурсів для їх усунення.

Матеріалами дослідження стали накази МОЗ України, якими затверджені: Клінічні протоколи надання медичної допомоги за основними класами хвороб, структура центральних районних, районних та міських лікарень, а також штатні нормативи для вказаних закладів, таблиці їх оснащення.

В статті наведено основні перешкоди оперативних політик в забезпеченні пацієнтів закладів охорони здоров'я вторинного рівня надання медичної допомоги променевими методами діагностики. Оперативні політики розділені за рівнями управління в охороні здоров'я. До них відносяться недосконала нормативна база, недостатнє фінансування та застаріла система оцінки їх діяльності. Встановлені необхідні ресурси для усунення перешкод оперативної політики в забезпеченні пацієнтів променевими методами діагностики. Вони носять нормативний, фінансовий та організаційно-управлінський характер. Рівнями впливу для проведення заходів з усунення встановлених перешкод є галузевий, регіональний та місцевий (рівень закладу охорони здоров'я). В залежності від рівня впливу на усунення перешкод мають прийматися нормативно-правові акти, проводиться фінансування чи заходи організаційного характеру.

Ключові слова: заклади охорони здоров'я, вторинний рівень, проміневі методи діагностики, забезпечення, дані з доведеною ефективністю, перешкоди, усунення, оперативні політики, нормативна база, фінансування, заходи організаційно-управлінського характеру.

В сучасній клінічній практиці рентгенологічна діагностика займає важливе місце [1]. При цьому постійно впроваджуються нові методи рентгенологічної діагностики [2,4,6].

Проведення реформи охорони здоров'я, яке комплексно проводиться в країні починаючи з 2012 року, передбачає структурну перебудову галузі з формуванням на регіональному рівні госпітальних округів [3,5]. Це потребує нових організаційних підходів до забезпечення пацієнтів діагностичними обстеженнями, що і зумовило актуальність даного дослідження.

Мета роботи: визначити оперативні політики на всіх рівнях управління в охороні здоров'я, які перешкоджають забезпечити пацієнтів вторинного рівня надання медичної допомоги променевими методами діагностики у відповідності до даних з доведеною ефективністю, а також визначити необхідні заходи та ресурси для їх усунення.

Матеріали та методи, що використані при виконанні роботи. В ході виконання роботи були використані наступні методи: контент-аналізу, порівняння, бібліосемантичний, структурно-логічного аналізу. Основою дослідження став системний підхід. Матеріалами дослідження стали накази МОЗ України, якими затверджені: Клінічні протоколи надання медичної допомоги за основними класами хвороб, структура центральних районних, районних та міських лікарень, а також штатні нормативи для вказаних закладів, таблиці оснащення закладів охорони здоров'я вторинного рівня медичної допомоги. Всього опрацьовано 14 нормативно-правових актів.

Результати та обговорення. В ході дослідження було встановлено, що в закладах охорони здоров'я (ЗОЗ) вторинного рівня надання медичної допомоги здійснюється за основними спеці-

альностями як до госпітального так і госпітального характеру. Особливу увагу викликає якість надання інтенсивної медичної допомоги, що визначає ефективність всього комплексу перебування в лікарні. Ефективність медичної допомоги визначається її якістю, що в свою чергу обумовлюється дотриманням галузевих стандартів, якими є Клінічні протоколи, що затверджені МОЗ України.

Клінічними протоколами визначені і види, обсяги та терміни проведення променевих методів обстеження. Так, наприклад, згідно до даних з доведеною ефективністю та відповідно до наказу МОЗ України від 13.06.2008 р. № 317 «Про затвердження клінічних протоколів надання медичної допомоги за спеціальністю «Нейрохірургія», «золотим стандартом» при підозрі на церебральний інсульт є комп'ютерна томографія головного мозку з метою візуалізації патологічного процесу, яка має бути проведеною в перші чотири години від початку захворювання.

Виходячи з вищевказаного нами було досліджено можливість обстеження пацієнтів ЗОЗ, які надають медичну допомогу вторинного рівня, з використанням променевих методів діагностики у відповідності до Клінічних протоколів. Було встановлено, що за видами та термінами обстеження вказані ЗОЗ такої можливості не мають.

Зазначене змусило нас вивчити оперативні політики, які є перешкодою до забезпечення пацієнтів вторинного рівня надання медичної допомоги променевими методами діагностики у відповідності до Клінічних протоколів та запропонувати заходи та ресурси необхідні на їх усунення. Отримані результати наведено в таблиці.

Аналіз наведених в табл. даних вказує на те, що перешкоди до забезпечення пацієнтів вторинного рівня надання медичної допомоги променевими методами

Таблиця

Характеристика оперативних політик як перешкод до забезпечення пацієнтів вторинного рівня надання медичної допомоги променевими методами діагностики та їх усунення

Перешкоди	Причина	Рівень рішення	Усунення	
			Заходи	Ресурси
Недостатнє забезпечення обладнанням для обстеження у відповідності до Клінічних протоколів.	Необхідне обладнання не внесено до Табелю оснащення ЗОЗ вторинного рівня.	Галузевий	Усунення правової колізії. Узгодження вимог Клінічних протоколів та галузевого стандарту оснащення ЗОЗ. Видання наказу МОЗ України.	Людські: робоча група МОЗ України.
		Регіональний. Місцевий.	Придбання обладнання, його устаткування та експлуатація.	Асигнування: бюджетне фінансування або через механізм державно-приватного партнерства. Наявність приміщення.
Неможливість обстеження у святкові та вихідні дні і нічний час.	Нормативи кадрового забезпечення не передбачають в шатному розписі лікарів-радіологів в даний час.	Галузевий	Медико-економічне обґрунтування змін. Видання наказу МОЗ України та його погодження Мініном.	Робоча група МОЗ України.
			Підготовка необхідної кількості лікарів-радіологів.	
Недостатність розхідних матеріалів для проведення дослідження.	Недостатнє фінансування.	Регіональний. Місцевий.	Залучення населення (крім ургентних випадків) до співоплати за обстеження.	Рішення органу місцевого саморядування (Ради). Комунікації з населенням.
Не призначення обстеження.	Незнання лікарями клінічного профілю клінічних протоколів.	Місцевий.	Ознайомлення лікарів з Клінічними протоколами.	Школа безперервного професійного навчання в ЗОЗ.
Відсутність контролю за виконанням Клінічних протоколів.	Недостатність системи моніторингу та оцінки.	Галузевий	Зміна системи статистичного обліку та оцінки діяльності служби променевої діагностики. Видання наказу МОЗ України та його погодження з Держкомстатом.	Робоча група МОЗ України. Адвокація нормативно-правових змін.
		Регіональний.	Комп'ютеризація та інформатизація ЗОЗ. Впровадження системи зовнішнього клінічного аудиту.	Фінансові: асигнування з регіонального бюджету. Людські: аудиторські групи.
		Місцевий.	Впровадження системи внутрішнього клінічного аудиту.	Людські: підготовлені спеціалісти.

діагностики відповідно до галузевих стандартів є на всіх рівнях управління: від галузевого до рівня закладу охорони здоров'я. Найважливішою оперативною політикою, що є вказаною перешкодою являється нормативно-правова колізія на рині МОЗ України: невідповідність Клінічних протоколів медичної допомоги та Табелів оснащення ЗОЗ вторинного рівня надання медичної допомоги. Так, нормативними документами визначено оснащення лікарень другого рівня тільки рентгенапаратами, при відсутності фінансування на розхідні матеріали та забезпеченість посадами лікарів-радіологів в кількості не більше двох. Її усунення та зміна підходів до оцінки діяльності структурних підрозділів ЗОЗ, які здійснюють променево діагностику сприятимуть усуненню перешкод на регіональному та місцевому рівнях управління в охороні здоров'я.

Висновки. Визначені оперативні політики які є перешкодами до забезпечення пацієнтів вторинного рівня надання медичної допомоги променевими методами діагностики. Вони носять нормативний, фінансовий та організаційно-управлінський характер.

Оперативними політиками нормативного характеру є невідповідність нормативних актів МОЗ України щодо стандартів надання медичної допомоги (Клінічних протоколів) та забезпечення закладів охорони здоров'я медичним обладнанням (Табелі оснащення).

Оперативними політиками фінансового характеру є недостатність видатків із державного бюджету на забезпечення пацієнтів рентгенплівками та розхідними матеріалами.

Оперативними політиками організаційно-управлінського характеру є недосконала система оцінки діяльності служб променевої діагностики, яка проводиться за кількісними показниками проведених досліджень за певний проміжок часу на один апарат чи посаду лікаря, а не на потреби пацієнтів у відповідності до стандартів медичної допомоги.

Рівнями впливу для проведення заходів з усунення встановлених перешкод є галузевий, регіональний та місцевий (рівень закладу охорони здоров'я). В залежності від рівня впливу на усунення перешкод мають прийматися нормативно-правові акти, проводитися фінансування чи заходи організаційного характеру.

Література:

1. Kasatkina E.A. *Metody luchevoj diagnostiki v otsenke sostava tela cheloveka.*/E.A. Kasatkina, V.K. Lyadov, E.A.Mershina, V.E.Sinitsyn // *Vesnik rentgenologii i radiologii.* 2013 - №2. - S. 59-65
2. Kotlyarov P.M. *Multispiral'naya komp'yuternaya tomografiya grudnoj kletki s bolyusnym kontrastirovaniem – novye vozmozhnosti diagnostiki zabojevanij legkih.*/P.M.Kotlyarov, N. L. SHimanovskij// *Vesnik rentgenologii i radiologii.* 2013 - №2. - S. 8-15
3. Lekhan V. M. *Strategiya rozvitku sistemi ohoroni zdorov'ya: ukrains'kij vimir / V. M. Lekhan, G. O. Slabkij, M. V. Shevchenko. – K., 2009. – 50 s.*
4. Maksimova M.YU. *Metody vizualizatsii penumbry pri ishemicheskom insulte/ M.YU.Maksimova, D.Z. Korobkova, M.V. Krotenkova // Vesnik rentgenologii i radiologii.* 2013 - №6. - S. 57-66
5. *Positivnij dosvid reformuvannya galuzi ohoroni zdorov'ya regioniv / O. V. Anishchenko, R. O. Moiseenko, O. K. Tolstanov [ta in.]. – K., 2011. – 149 s.*
6. *Revizionskaya A.V. Problemy i vozmozhnosti magnitno-rezonansnoj tomografii v diagnostike raka predstatel'noj zhelezy/A.V. Revizionskaya, T.V.Riden // Vesnik rentgenologii i radiologii.* 2013 - №5. - S. 50-52

УДК 312.6:613.816:616-053.5/.6(477.87)

THE LEVEL OF DISTRIBUTION AND TRENDS IN THE USE OF ALCOHOLIC BEVERAGES AMONG SCHOOLCHILDREN AND STUDENTS OF TRANSCARPATHTIA

РІВЕНЬ ПОШИРЕННЯ І ТЕНДЕНЦІЇ ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАКАРПАТТЯ

G.O.Slabkiy

*doctor of medical sciences, professor.
Head of Public Health Department
of Uzhgorod National University*

V.V.Kruchanytsya

*Teacher of Public Health Department
of Uzhgorod National University*

L.O.Kachala

*candidate of medical sciences, associate professor.
Associate Professor of Public Health Department of
Uzhgorod National University*

Г.О.Слабкий

*доктор медичних наук, професор
Завідувач кафедри громадського здоров'я
Ужгородського національного університету*

В.В. Кручаниця

*Асистент кафедри громадського здоров'я
Ужгородського національного університету*

Л.О. Качала

*кандидат медичних наук, доцент.
Доцент кафедри громадського здоров'я
Ужгородського національного університету*

The article presents the results of research as for the levels of distribution and trends in the use of alcoholic beverages among schoolchildren and students of Transcarpathian region. During the research we established the following: the share of students that has experience in use of alcoholic beverages among the boys was $93.5 \pm 1.2\%$, and among girls – $95.3 \pm 1.1\%$, and therefore the students of rural schools $77.0 \pm 2.1\%$ and $79.5 \pm 2.0\%$ and urban schools $85.5 \pm 1.8\%$ and $87.3 \pm 1.7\%$; for the last 30 days that preceded the study more than half of the students both boys ($59.5 \pm 2.5\%$) and girls ($55.3 \pm 2.5\%$) used alcohol, and among the schoolchildren this share composed among the girls: $49.5 \pm 2.5\%$ in rural schools and $47.3 \pm 2.5\%$ in urban schools and among the boys: $47.0 \pm 2.5\%$ in rural schools and $48.5 \pm 2.5\%$ in urban schools; during the last use the boys most often used beer ($43.7 \pm 2.5\%$), alcoholic beverages ($17.5 \pm 1.9\%$) and strong drinks ($11.7 \pm 1.6\%$), and the girls most often used beer ($35.5 \pm 2.4\%$), alcoholic beverages ($22.6 \pm 2.1\%$) and wine ($15.4 \pm 1.8\%$); under the age of 13 years and largest percentage of boys tasted the Champagne ($55.8 \pm 2.5\%$), beer ($53.7 \pm 2.5\%$) and weak drinks. Strong drinks were tasted by $15.2 \pm 1.8\%$ of boys, of which $10.6 \pm 1.5\%$ experienced the state of intoxication; under the age of 13 years, the share of girls consuming champagne was $51.5 \pm 2.5\%$, beer- $43.6 \pm 2.5\%$, low alcohol drinks- $40.6 \pm 2.4\%$. The proportion of girls under the age 13 of years who experienced the feeling of intoxication, was $5.7 \pm 1.2\%$.

Key words: Transcarpathia, schoolchildren and students, alcoholic beverages, trends in the use, age at the beginning of alcohol use, characteristic of alcohol use during the last 30 days, feeling of intoxication.

В статті наведено результати дослідження щодо рівнів поширення та тенденцій вживання алкогольних напоїв учнівською та студентською молоддю Закарпатської області. В ході дослідження було встановлено наступне: частка студентської молоді, що має досвід вживання алкогольних напоїв серед хлопців склала $93,5 \pm 1,2\%$, а серед дівчат – $95,3 \pm 1,1\%$, а відповідно учнів сільських шкіл $77,0 \pm 2,1\%$ і $79,5 \pm 2,0\%$ та міських шкіл $85,5 \pm 1,8\%$ і $87,3 \pm 1,7\%$; за останні 30 днів які передували дослідженню вживали алкогольні напої більше половини студентів, як хлопців ($59,5 \pm 2,5\%$) так і дівчат ($55,3 \pm 2,5\%$), а серед учнів загально навчальних шкіл частка таких склала серед дівчат: $49,5 \pm 2,5\%$ в сільських школах та $47,3 \pm 2,5\%$ в міських школах і серед хлопців: $47,0 \pm 2,5\%$ в сільських школах та $48,5 \pm 2,5\%$ в міських школах; під час останнього вживання алкогольних напоїв хлопці найчастіше вживали пиво ($43,7 \pm 2,5\%$), різні алкогольні напої ($17,5 \pm 1,9\%$) та міцні напої ($11,7 \pm 1,6\%$), а дівчата найчастіше вживали пиво ($35,5 \pm 2,4\%$), слабоалкогольні напої ($22,6 \pm 2,1\%$) та вино ($15,4 \pm 1,8\%$); у віці до 13 років найбільша частка хлопців спробувала шампанське ($55,8 \pm 2,5\%$), пиво ($53,7 \pm 2,5\%$) та слабоалкогольні напої ($45,5 \pm 2,5\%$). Міцні алкогольні напої спробувало $15,2 \pm 1,8\%$ хлопців, з яких $10,6 \pm 1,5\%$ відчували стан сп'яніння; у віці до 13 років частка дівчат, що вживали шампанське склала $51,5 \pm 2,5\%$, пиво - $43,6 \pm 2,5\%$, слабоалкогольні напої - $40,6 \pm 2,4\%$. При цьому у віці до 13 років частка дівчат, які переживали відчуття сп'яніння, склала $5,7 \pm 1,2\%$.

Ключові слова: Закарпаття, учнівська та студентська молодь, алкогольні напої, рівень вживання, тенденції вживання, вік початку вживання, характеристика вживання за останні 30 днів, відчуття сп'яніння.

Питання залучення учнівської молоді до вживання алкогольних напоїв є актуальним для більшості країн світу [6]. В Україні комплексні дослідження щодо вживання учнівською молоддю алкогольних напоїв проводилися в 1995, 1999, 2003, 2007, 2011 роках і їх результати широко представлялися суспільству [1-3]. Питання вживання молоддю алкогольних напоїв висвітлюється у Щорічних доповідях про стан здоров'я населення України [4,5].

Мета роботи: вивчити та проаналізувати рівень поширення і

тенденції вживання алкогольних напоїв серед учнівської та студентської молоді Закарпаття.

Матеріали та методи, що використані при виконанні роботи. Матеріалами дослідження слугували результати соціологічного дослідження серед учнівської та студентської молоді Закарпаття. Методом соціологічного дослідження охоплено 400 представників учнівської та студентської молоді: 100 студентів вищих навчальних закладів ІУ рівня акредитації, 150 учнів 9-11 класів сільських та

150 учнів 9-11 класів міських шкіл. Розподіл респондентів за статтю був наступним: 215 респондентів чоловічої та 185 жіночої статі. При дослідженні забезпечено умови збереження конфіденційності інформації про респондентів. Отримані результати статистично оброблялися з використанням загальноприйнятих статистичних методів та програм EXCEL-2003 і STATISTICA 6.1. В ході дослідження використано наступні методи: бібліосемантичний, соціологічний, статистичний. При проведенні дослідження забезпечено дотримання етичних принципів проведення дослідження серед дітей і підлітків, принципів Гельсінської декларації прав людини, Конвенції Ради Європи про права людини, Конвенції ООН про права дитини та відповідних Законів України.

Результати та обговорення

На початку дослідження було вивчено наявність досвіду вживання алкогольних напоїв протягом життя. Вивчення проводилося в розрізі статі, місця проживання (місто, село) та типом навчально-го закладу. Отримані результати наведено табл. 1.

Таблиця 1

Досвід вживання алкогольних напоїв протягом життя (вживання алкогольних напоїв хоча б один раз в житті)

Характеристика респондентів	Дівчата P±m,%	Хлопці P±m,%
Студенти ВНЗ	95,3±1,1	93,5±1,2
Сільські жителі		
Учні загально навчальних шкіл	79,5±2,0	77,0±2,1
Міські жителі		
Учні загально навчальних шкіл	87,3± 1,7	85,5±1,8

Аналіз наведених в табл.1 даних вказує на те, що найбільших досвід вживання алкогольних напоїв мають студенти ВНЗ, а найменший – учні загально навчальних шкіл (ЗНШ) сільської місцевості. Необхідно відмітити, що частка дівчат, які мають досвід вживання алкогольних напоїв, не достовірно, але є більшою ніж хлопців відповідного віку. Так, різниця даного показника серед дівчат складає від 79,5±2,0% серед учениць сільських загально навчальних шкіл до 95,3±1,1% серед студенток (різниця становить 8,0%). Різниця даного показника серед хлопців складає від 77,0±2,1% серед учнів сільських загально навчальних шкіл до 93,5±1,2% серед студентів (різниця становить 16,5%).

Наступним кроком дослідження було вивчення та проведення аналізу вживання алкогольних напоїв учнівською та студентською молоддю за останні 30 днів до опитування. Отримані результати наведено в табл.2.

Таблиця 2

Вживання алкогольних напоїв за останні 30 днів

Характеристика респондентів	Дівчата P±m,%	Хлопці P±m,%
Студенти ВНЗ	55,3±2,5	59,5±2,5
Сільські жителі		
Учні загально навчальних шкіл	49,5±2,5	47,0±2,5
Міські жителі		
Учні загально навчальних шкіл	47,3±2,5	48,5±2,5

Аналіз отриманих в ході дослідження та наведених в табл.2 даних вказує на те, що більше половини студентів, як хлопців (59,5±2,5%) так і дівчат (55,3±2,5%) за останні 30 днів які передували дослідженню вживали алкогольні напої.

Частка учнів загальноосвітніх шкіл, які вживали за останні 30 днів алкогольні напої, що знаходяться як в містах так і в сільській місцевості була приблизно в одних значеннях і складала:

- серед дівчат: 49,5±2,5% в сільських школах та 47,3±2,5% в міських школах;

- серед хлопців: 47,0±2,5% в сільських школах та 48,5±2,5% в міських школах.

Далі вивчалося питання частоти вживання алкогольних напоїв учнівською молоддю за останні 30 днів та види алкогольних напоїв які вживали представники учнівської молоді під час їх останнього вживання. Отримані результати дослідження наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Частота та вид вживання алкогольних напоїв за останні 30 днів, %

Показник	Стать		Тип поселення	
	Хлопці	Дівчата	Місто	Село
Частота вживання				
1-2 рази	32,7±2,3	35,8±2,4	34,9±2,4	33,4±2,4
3-5 разів	12,5±1,7	12,7±1,7	13,5±1,7	11,7±1,6
6-9 разів	7,0±1,3	4,2±1,0	10,4±1,5	2,8±0,8
10 та більше разів	1,7±0,7	1,2±0,6	2,1±0,7	0,4±0,2
Вид алкогольного напою (з числа тих, що вживали алкогольні напої)				
Міцні напої	11,7±1,6	6,4±1,2	8,8±1,4	9,3±1,4
Вино	9,4±1,4	15,4±1,8	8,2±1,4	16,6±1,9
Шампанське	7,3±1,3	12,7±1,6	8,3±1,4	11,7±1,6
Пиво	43,7±2,5	35,5±2,4	44,1±2,5	35,1±2,4
Слабоалкогольні напої промислового виробництва	10,4±1,5	22,6±2,1	18,3±1,9	14,7±1,8
Різні алкогольні напої під час останньої випивки	17,5±1,9	7,3±1,3	12,3±1,6	12,5±1,7

Аналіз наведених в табл.3 даних вказує на те, що найбільшу частку складають представники учнівської молоді, які за останні 30 днів вживали алкогольні напої один або два рази. Частка таких серед хлопців склала 32,7±2,3%, а серед дівчат 35,8±2,4%. Достовірно не відрізнялася частка таких серед сільської (33,4±2,4%) та міської (35,8±2,4%) учнівської молоді.

Частка тих, хто за 30 днів вживали алкогольні напої 10 і більше разів серед хлопців склала 1,7±0,7%, а серед дівчат 1,2±0,6%. Достовірно більша частка таких серед міської (2,1±0,7%) ніж серед сільської (0,4±0,2%) молоді. Різниця склала 5,25 (p<0,05) разів.

Під час останнього вживання алкогольних напоїв хлопці найчастіше вживали пиво (43,7±2,5%), різні алкогольні напої (17,5±1,9%) та міцні напої (11,7±1,6%), а дівчата найчастіше вживали пиво (35,5±2,4%), слабоалкогольні напої (22,6±2,1%) та

вино(15,4±1,8%).

Як міські (44,1±2,5%) так і сільські (35,5±2,4%) представники учнівської молоді вживають пиво, а найрідше відповідно вино (8,2±1,4%) та міцні алкогольні напої (9,3±1,4%).

Далі вивчалось питання щодо частки першої спроби різних алкогольних напоїв та досвіду «напитися» у ранньому віці. Табл.4.

Таблиця 4

Частка першої спроби різних алкогольних напоїв та досвіду «напитися» у ранньому віці, %

Показник	Хлопці		Дівчата	
	13 років та раніше	до 15 років	13 років та раніше	до 15 років
Пиво	53,7±2,5	70,4±2,3	43,6±2,5	58,4±2,5
Слабоалкогольні напої	45,5±2,5	57,6±2,5	40,6±2,4	59,1±2,5
Вино	40,6±2,5	56,7±2,5	33,8 ± 2,4	50,3±2,5
Шампанське	55,8±2,5	67,5±2,4	51,5±2,5	66,2±2,4
Міцні напої	15,2±1,8	27,3±2,2	10,4±1,5	18,5±1,9
Напивалися	10,6±1,5	23,1±2,1	5,7±1,2	12,7±1,7

Аналіз наведених в табл. 4 даних вказує на те, що перша спроба вживання будь-яких алкогольних напоїв відбулася у віці до 13 років. При цьому треба відмітити, що у віці до 13 років найбільша частка хлопців спробувала шампанське (55,8±2,5%), пиво (53,7±2,5%) та слабоалкогольні напої (45,5±2,5%). Міцні алкогольні напої спробувало 15,2±1,8% хлопців, з яких 10,6±1,5% відчували стан сп'яніння. У віці до 15 років частка хлопців, які вживали пиво, виросла до 70,4±2,3%, шампанське до 67,5±2,4%, а міцні алкогольні напої до 27,3±2,2%. Частка хлопців, які переносили відчуття сп'яніння, складала 23,1±2,1% тобто за 2 роки зросла в 2,2 рази (p<0,05).

Частка дівчат, які у віці до 13 років вживали шампанське, скла-

ла 51,5±2,5%, пиво - 43,6±2,5%, слабоалкогольні напої - 40,6±2,4%. При цьому у віці до 13 років частка дівчат, які переживали відчуття сп'яніння, складала 5,7±1,2% і збільшилася за 2 роки до 12,7±1,7%, тобто в 2,2 рази (p<0,05) (як і в хлопців). У віці 15 років найбільш часто дівчата вживали шампанське (66,2±2,4%), слабоалкогольні напої (59,1±2,5%) та пиво(58,4±2,65%), а частка тих дівчат, що вживали міцні алкогольні напої складала 18,5±1,9%.

Висновки. пВ ході дослідження з вивчення рівня поширення і тенденції вживання алкогольних напоїв серед учнівської та студентської молоді Закарпаття було встановлено наступне:

- частка студентської молоді, що має досвід вживання алкогольних напоїв серед хлопців складала 93,5±1,2%, а серед дівчат – 95,3±1,1%, а відповідно учнів сільських шкіл 77,0±2,1% і 79,5±2,0% та міських шкіл 85,5±1,8% і 87,3±1,7%;

- за останні 30 днів які передували дослідженню вживали алкогольні напої більше половини студентів, як хлопців (59,5±2,5%) так і дівчат (55,3±2,5%), а серед учнів загально навчальних шкіл частка таких складала серед дівчат: 49,5±2,5% в сільських школах та 47,3±2,5% в міських школах і серед хлопців: 47,0±2,5% в сільських школах та 48,5±2,5% в міських школах;

- під час останнього вживання алкогольних напоїв хлопці найчастіше вживали пиво (43,7±2,5%), різні алкогольні напої (17,5±1,9%) та міцні напої (11,7±1,6%), а дівчата найчастіше вживали пиво (35,5±2,4%), слабоалкогольні напої (22,6±2,1%) та вино(15,4±1,8%);

- у віці до 13 років найбільша частка хлопців спробувала шампанське (55,8±2,5%), пиво (53,7±2,5%) та слабоалкогольні напої (45,5±2,5%). Міцні алкогольні напої спробувало 15,2±1,8% хлопців, з яких 10,6±1,5% відчували стан сп'яніння;

- у віці до 13 років частка дівчат, що вживали шампанське складала 51,5±2,5%, пиво - 43,6±2,5%, слабоалкогольні напої - 40,6±2,4%. При цьому у віці до 13 років частка дівчат, які переживали відчуття сп'яніння, складала 5,7±1,2%.

Література

1. *Dinamika poshirenosti tyutyunopalinnya, vzhivannya alkogolyu ta narkotichnih rechovin sered uchniv'skoi molodi Ukraini: 1995, 1999, 2003 roki/ O.M.Balakireva (ker. avt. kol.), O.O.YAremenko, O.R. Artyuh ta in. - K.: Derzh. in-t problem sim'i ta molodi, 2003. - 174 s.*
2. *Riven' i tendentsii poshirennya tyutyunopalinnya, vzhivannya alkogolyu ta narkotichnih rechovin sered uchniv'skoi molodi Ukraini/ O.M.Balakireva (ker. avt. kol.), T.V.Bondar, N.O.Ringach ta in.. - K.: UISD im. O.YAremenka, 2008. - 152 s.*
3. *Riven' poshirenosti i tendentsii vzhivannya tyutyunu, alkogol'nih napoiv, narkotichnih rechovin sered uchniv'skoi molodi Ukraini: 2011/ O.M.Balakareva (ker. avt. kol.), T.V.Bondar, YU,P.Galich ta in.. Ukr. In.-t sots. doslidzhen' im. O.YAremenka. - K.: TOV VPK «OBNOVA», 2011- 176 s.*
4. *Shchorichna dopovid' pro stan zdorov'ya naselelnya, sanitarno-epidemichnu situatsiyu ta rezul'tati diyal'nosti sistemi ohoroni zdorov'ya Ukraini. 2013 rik / za red. O. S. Musiya. K., 2014. - 437 s.*
5. *Shchorichna dopovid' pro stan zdorov'ya naselelnya, sanitarno-epidemichnu situatsiyu ta rezul'tati diyal'nosti sistemi ohoroni zdorov'ya Ukraini [monografiya] / za red. O.Kvitashvili. 2014 rik- K., 2015. - 460 s.*
6. *Alcohol and other drug use among students in 35 European countries: The 2003 ESPAD Report// B.Hibell, B.Andersson, T. Bjarnason, S.Ahlstrom.-Stockholm, 2004. - 456 p.*

COMPREHENSIVE PREVENTION OF PSYCHIC AND BEHAVIORAL DISORDERS AS THE TASK OF PUBLIC HEALTH

КОМПЛЕКСНА ПРОФІЛАКТИКА РОЗЛАДІВ ПСИХІКИ ТА ПОВЕДІНКИ ЯК ЗАДАЧА ГРОМАДСЬКОЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

G.O.Slabkiy

*doctor of medical sciences, professor.
Head of Public Health Department
of Uzhgorod National University*

N.S.Zashchik

*Competitor at Ukrainian Institute
of Strategic Research of Ministry
of Health of Ukraine*

Г.О.Слабкий

*доктор медичних наук, професор
Завідувач кафедри громадського здоров'я
Ужгородського національного університету*

Н.С. Защик

*Пошукувач Українського інституту
стратегічних досліджень МОЗ України*

The goal of this study is to present the approaches to prevention of psychic and behavioral disorders in the system of Public Health from the position of World Health Organization.

Structural-and-logical method and method of content analysis and of WHO documents on the development of public Health and preserving the psychic health of population were used in the course of study.

The tasks of Public Health in prevention of psychic and behavioral disorders from the WHO positions are presented in the article. They consist in prevention of negative influence of social-and-economic determinants and also the way of life at the state of health with the use of effective interference.

Key words: psychic and behavioral disorders, social-and-economic determinants, way of life, prevention, public health, tasks, effective interference, WHO, documents

Метою роботи стало представлення підходів до профілактики розладів психіки та поведінки в системі громадського здоров'я з позиції Всесвітньої організації охорони здоров'я.

При виконання роботи використано структурно-логічний та контент-аналіз документів ВООЗ з розвитку громадської охорони здоров'я та збереження психічного здоров'я населення.

В статті представлено задачі громадської охорони здоров'я в профілактиці розладів психіки та поведінки з позиції ВООЗ. Вони полягають у боротьбі з негативним впливом на стан здоров'я соціально-економічних детермінант та чинників способу життя людей з використанням ефективних втручань.

Ключові слова: розлади психіки та поведінки, соціально-економічні детермінанти, спосіб життя, профілактика, громадське здоров'я, задача, ефективні втручання, ВООЗ, документи.

Розлади психіки та поведінки займають друге місце в Європейському регіоні як найбільш важлива причина тягаря хвороб (за показником DALY 19% та є найбільш частою причиною інвалідності населення. Щорічно від найбільш часто розповсюджених розладів психіки та поведінки (депресія та тривожні розлади) страждає кожна четверта людина [5,8,12].

Розлади психіки та поведінки викликають серйозні наслідки не тільки для даної людини та членів його сім'ї, а і для благополуччя суспільства в цілому [10,13]. Порушення психічного здоров'я являються одночасно як наслідком так і причиною соціальної несправедливості, бідності та виключення із життя суспільства [2,11,14]. Психічне здоров'я являється також важливим фактором ризику захворюваності та смертності від інших хвороб [10]. Так, доказано, що наявність депресії сильно впливає на показники виживаємості при хворобах системи кровообігу та раку. Депресивні розлади у жінок зустрічається в два рази частіше ніж у чоловіків [13].

При цьому біля 50% людей які страждають на розлади психіки та поведінки не отримують медичної допомоги тому, що за нею не звертаються. Основними причинами чому люди не звертаються за медичною допомогою є стигматизація та дискримінація [6].

Мета роботи: представити підходи до профілактики розладів психіки та поведінки в системі громадського здоров'я з позиції

Всесвітньої організації охорони здоров'я.

Матеріали та методи, що використані при виконанні роботи. Структурно-логічний та контент-аналіз документів ВООЗ з розвитку громадської охорони здоров'я та збереження психічного здоров'я населення.

Результати та обговорення. Для того, щоб досягти покращення здоров'я населення, ВООЗ поставила задачу значного зміцнення функцій і потенціалу громадської охорони здоров'я, що відображено в документі «Основи Європейської політики підтримки держави і суспільства в інтересах здоров'я і благополуччя» [7].

Паралельно із основами політики Здоров'я- 2020 було розроблено Європейський план дій по зміцненню потенціалу та послуг громадського здоров'я, який затверджено Регіональним комітетом ВООЗ в 2012 році [3]. Європейський план дій по зміцненню потенціалу та послуг громадського здоров'я включає детальний опис рамкової основи для дій з розвитку громадського здоров'я та реалізації оперативних функцій громадського здоров'я. Він має стати головною опорою для реалізації основ політики Здоров'я- 2020. В основу Європейського плану дій по зміцненню потенціалу та послуг громадського здоров'я покладено визначення громадської охорони здоров'я, яке зробив Acheson [1]: «Громадська охорона здоров'я – це наука і практика попередження хвороб, продо-

вження життя і зміцнення здоров'я шляхом організованих дій, які здійснюються громадою». Таким чином політика Здоров'я-2020 та Європейський план дій закликають до прихильності справі зміцнення здоров'я та рішення проблеми нерівності по відношенню до здоров'я в масштабах всього суспільства і на загальнодержавному рівні де задача поліпшення здоров'я включає механізми стратегічного керівництва в інтересах здоров'я. До основних напрямків діяльності, які передбачає Європейський план дій, відноситься збереження та подальший розвиток і зміцнення наявного потенціалу і послуг громадської охорони здоров'я з метою покращання здоров'я і подолання нерівності по відношенню до здоров'я, для чого необхідно здійснити вплив на соціальні детермінанти здоров'я. В даному документі вказується, що громадська охорона здоров'я відіграє важливу роль в підтримці, розвитку та зміцненню систем охорони здоров'я [16].

ВООЗ відмічає, що рішення однієї із складних задач в області охорони психічного здоров'я полягає в тому, щоб підтримувати благополуччя населення в період мінімального економічного зростання та вимушеного зменшення державних витрат на служби збереження психічного здоров'я населення. Економічна криза призводить до скорочення робочих місць, безробіття та бідності, що асоціюється з ризиком депресії. Особливі проблеми пов'язані з забезпеченням ранньої діагностики депресій та попередженням самогубств, чому можуть сприяти програми громадського здоров'я на місцевому та регіональному рівнях такі як служби телефонних консультацій в критичних станах та служби консультативної підтримки. В навчальних закладах, молодим людям, які схильні підвищеному ризику розвитку розладів психіки та поведінки, можуть допомогти заходи з попередження та боротьби із стигмою та дискримінацією.

Наукові роботи останнього часу дозволяють більш чітко розуміти деструктивний зв'язок між розладами психіки та поведінки

і соціальною маргіналізацією, безробіттям, бездомністю, зловживанням алкоголем та іншими психотропними речовинами [9,15]. В зв'язку з зазначеним стоїть задача подолання негативного впливу зазначених соціально-економічних детермінант та чинників способу життя населення. Проблемою сьогодення є боротьба з новими формами залежності, які пов'язані з віртуальною реальністю.

ВООЗ розробила програму дій в області охорони психічного здоров'я, [4] в якій конкретно наводяться ефективні втручання з приводу розладів психіки та поведінки. Розроблена Європейським Регіональним бюро ВООЗ стратегія з охорони психічного здоров'я визначає шляхи покращення психічного благополуччя населення, попередження розвитку психічних розладів та забезпечення справедливого доступу до якісних послуг з даного напрямку. Необхідно зазначити, що політика в області охорони психічного здоров'я та стратегії її реалізації в сучасних умовах набувають певних змін. До даної діяльності активно залучаються структури первинної медико-санітарної допомоги та ресурси громад і соціального сектору місцевого та регіонального рівнів. Вони повинні скеровуватися на розширення прав і можливостей людей з проблемами психічного здоров'я, щоб дати їм можливість повною мірою реалізувати свій внутрішній потенціал та повноцінно приймати участь в житті сім'ї та суспільства.

Висновки. Представлено підходи до профілактики розладів психіки та поведінки в системі громадського здоров'я з позиції Всесвітньої організації охорони здоров'я які базуються на комплексному підході з залученням, крім системи охорони здоров'я, секторів економіки та соціальної допомоги, ресурсів місцевих громад з забезпеченням основних прав людини. Основними задачами громадського здоров'я в профілактиці порушень психіки та поведінки є боротьба з негативним впливом соціально-економічних детермінант та чинників способу життя людей з використанням ефективних втручань.

Література

1. Acheson D. *Public health in England: the report of the Committee of Inquiry into the Future Development of the Public Health Function*. London, H. M. Stationery Office, 1988.
2. Dahlgren G, Whitehead M. *Evropejskie strategii po preodoleniyu sotsial'nogo neravenstva v otnoshenii zdorov'ya: Voskhodyashchee vyravnivanie. CHast' 2*. Kopenhagen, Evropejskoe regional'noe byuro VOZ, 2007 (*Issledovaniya sotsial'nyh i ekonomicheskikh determinantov zdorov'ya naseleniya, № 3*; (http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0019/103825/E89384R.pdf).
3. *European action plan for strengthening public health capacities and services*. Copenhagen. WHO Regional Office for Europe. 2012. (http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0005/171770/RC62wd12rev1-Eng.pdf).
4. *WHO Mental Health Gap Action Programme (mhGAP) [web site]*. Geneva, World Health Organization, 2013 (http://www.who.int/mental_health/mhgap/en).
5. *Evropejskaya baza dannyh "Zdorov'e dlya vsekh" [onlajnovaya baza dannyh]*. Kopenhagen, Evropejskoe regional'noe byuro VOZ, 2013 (<http://www.euro.who.int/hfad?language=Russian>).
6. Zagorodnij S.M. *Haraktristika samorujnivnoi povedinki naselennya Ukraini/ S.M. Zagorodnij, V.M. YAkimets' //Ukraina. Zdorov'ya natsii. – 2010. – №2 – S. 35–39.*
7. *Zdorov'e – 2020. Osnovy evropejskoj politiki i strategiya dlya XXI veka [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa : <http://www.euro.who.int/PubRequest?language=Russian>. – Nazvanie s ekrana.*
8. *Mirovaya statistika zdavoohraneniya, 2009 g. – ZHeneva : VOZ, 2009. – S. 100–104.*
9. *Osnovy politiki v otnoshenii alkogolya v Evropejskom regione VOZ. Kopenhagen, Evropejskoe regional'noe byuro VOZ, 2006 (http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/79397/E88335R.pdf).*
10. *Ohrana psicheskogo zdorov'ya: problemy i puti ih resheniya. Otchet o Evropejskoj konferentsii VOZ na urovne ministrov. Kopenhagen, Evropejskoe regional'noe byuro VOZ, 2006 (http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0010/96454/E87301R.pdf).*
11. *Pokazateli smertnosti v razbivke po 67 prichinam smerti, vozrastu i polu (HFA-MDB) [onlajnovaya baza dannyh]*. Ko-

pengagen, *Evropejskoe regional'noe byuro VOZ*, 2011 (<http://www.euro.who.int/ru/what-we-do/data-and-evidence/databases/european-health-for-all-database-hfa-db2>).

12. *Predvaritel'nyj vtoroj doklad o sotsial'nyh determinantah zdorov'ya i razlichiyah v sostoyanii zdorov'ya naseleniya Evropejskogo regiona VOZ*. Kopenhagen, *Evropejskoe regional'noe byuro VOZ*, 2011 (http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0020/150095/RC61_rInfDoc5.pdf).

13. *Psihicheskoe zdorov'e: novoe ponimanie, novaya nadezhda* : [doklad o sostoyanii zdravoohraneniya v mire, 2001 g.]. – Zheneva : VOZ, 2001. – 167 s.

14. *Psihichne zdorov'ya naselennya Ukraini* : [inform.-analit. oglyad za 1990–2005 rr.]. – K., 2006. – 52 s.

15. *Rezolyutsiya EUR/RC52/R7 Evropejskogo regional'nogo komiteta VOZ "Bednost' i zdorov'e — fakticheskie dannye i dejstviya v Evropejskom regione VOZ"*. Kopenhagen, *Evropejskoe regional'noe byuro VOZ*, 2002 (http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0018/117144/R07.23601-las.pdf).

16. *Sistemy zdravoohraneniya — zdorov'e — blagosostoyanie: Evropejskaya ministerskaya konferentsiya VOZ po sistemam zdravoohraneniya: Tallinn, Estoniya, 25–27 iyunya 2008 g.: otchet*. Kopenhagen, *Evropejskoe regional'noe byuro VOZ*, 2009 (http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/78951/E92150R.pdf).

УДК 616.379 – 002.2 – 085.252,349.7: 616.12 – 008.46 – 08

CHRONIC PANCREATITIS IN COMORBIDITY WITH ISCHEMIC HEART DISEASE: VALUE DETERMINATION OF QUALITY OF LIFE

ХРОНІЧНИЙ ПАНКРЕАТИТ ЗА КОМОРБІДНОСТІ З ІШЕМІЧНОЮ ХВОРОБОЮ СЕРЦЯ: ЗНАЧЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ

Gontsaryuk D.A.

Kushnir L.D.

Christich T. N.

Teleki Y.M.

department of internal medicine of Higher State Educational Establishment Of Ukraine «Bukovynian State Medical University», Chernovtsy, Ukraine

Гонцарюк Д. О.

асистент кафедри внутрішньої медицини, к.мед.н.,

Кушнір Л.Д.

доцент кафедри внутрішньої медицини, к.мед.н., доцент,

Телекі Я.М.

доцент кафедри внутрішньої медицини, к.мед.н.,

Христич Т.М.

професор кафедри фтизіатрії і пульмонології, д.мед.н., професор ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», м. Чернівці, Україна

The article highlights the clinical features of chronic pancreatitis in comorbidity with coronary artery disease and without aggravating combination with coronary artery disease. We studied the results of the survey (including those obtained according to the GSRS). The authors conclude that in most cases in comorbidity with coronary heart disease dominate dyspeptic, pain and diarrhea syndrome, which impairs the quality of life of patients.

Keywords: chronic pancreatitis, coronary heart disease, GSRS (Gastrointestinal Symptom Rating Scale), quality of life, clinical features, comorbidity.

У статті висвітлено особливості клінічного перебігу хронічного панкреатиту у поєднанні з ішемічною хворобою серця (ІХС). Аналізувалися результати опитування за участі адаптованого опитувальника GSRS (Gastrointestinal Symptom Rating Scale). Встановлено, що у хворих на хронічний панкреатит при коморбідності перебігу з ІХС частіше переважає диспепсичний, больовий та діарейний синдроми, що погіршувало якість життя пацієнтів.

Ключові слова: хронічний панкреатит, ішемічна хвороба серця, опитувальник GSRS, якість життя, клініка, коморбідність.

Хвороби підшлункової залози, хронічний панкреатит (ХП) займають особливе місце серед проблем гастроентерології його питома вага в загальній структурі хвороб органів травлення, зростає (10,5%), у тому числі завдяки високій частоті поєднання ХП з іншою патологією внутрішніх органів [4], частим є поєднання ХП та ІХС. ІХС поряд із інсультами, артеріальною гіпертензією, серцевою недостатністю набуває соціально-економічного значення (оскільки з нею пов'язано біля 82% смертей).

ХП характеризується хронічним прогресуючим перебігом із неухильним наростанням функціональної та розвитком трофологічної недостатності підшлункової залози (ПЗ), больовим синдромом, який важко піддається лікуванню [9], постійним дотримання дієти, тривалим, позитивним застосуванням ферментних препаратів, що незмінно призводить до модифікації способу життя пацієнта, і, в свою чергу, ініціює появу проблем соціальної адаптації та погіршення якості життя (ЯЖ) [8].

На сьогоднішній день дослідження ЯЖ стає одним з найважливіших питань в терапевтичній практиці при оцінці перебігу будь-якого терапевтичного захворювання (наприклад, ХП за коморбідності з ІХС), коли метою є зменшення або зникнення симптомів, що дозволило б пацієнту жити в суспільстві протягом певного часу зі зменшеним дискомфортом, який викликаний хворобами [10].

Отже, метою дослідження стало оцінити клінічний стан та показники якості життя хворих на ХП та на ХП за поєднаного перебігу з ішемічною хворобою серця.

Обстежено 80 пацієнтів, хворих на ХП у стадії загострення, 47 (58,8%) чоловіків і 33 (41,25%) жінки, віком від 23 до 76 років (45,0±1,9) років, тобто за віковою структурою переважали особи середнього і похилого віку, за статистичними даними превалював середній вік (49,5±1,7) років. Обстежених було розподілено на 2 групи: хронічний панкреатит без супутньої кардіоваскулярної патології діагностований у 40 пацієнтів (I група), другу групу (II) склали 40 пацієнтів на ХП із поєднаним перебігом з ІХС. Тривалість захворювання склала 7,6±3,2 роки.

Діагноз ХП встановлювали відповідно до стандартизованих протоколів діагностики та лікування хвороб органів травлення (наказ МОЗ України №271 від 13.06.05р.) на підставі даних анамнезу, клінічного та інструментального (УЗД органів черевної порожнини) обстеження [5]. Діагноз ІХС виставляли згідно з Наказом МОЗ України № 436 від 03.07.2006 р. «Про затвердження протоколів надання медичної допомоги за спеціальністю „Кардіологія“. Клінічний діагноз обґрунтовували на підставі результатів клініко-інструментального обстеження з проведенням загальних клінічних досліджень, електрокардіографії, велоергометрії, ехокардіографії, рентгенологічного дослідження органів грудної клітки, доплерографії сонних артерій, плечової артерії.

Критеріями включення для ХП були абдомінальний больовий синдром, періодичні диспепсичні розлади; підтвердження структурних змін ПЗ, (за показниками УЗД), а також порушення зовнішньосекреторної функції ПЗ, ознаки легкого, помірного загострення хронічного панкреатиту, довготривале тютюнокуріння, зловживання алкоголем, наявність інформованої згоди хворого на участь в дослідженні. Критеріями включення у дослідження хворих із ІХС, стабільною стенокардією напруги I-II ФК.; відсутність нападів стенокардії впродовж 3 міс; регулярний прийом інгібіторів ангіотензинперетворюючого ферменту або блокаторів рецепторів ангіотензину II, β-блокаторів, статинів і антитромбоцитарних препаратів впродовж 3 міс; інформована згода пацієнта.

Критерії виключення були наступними: онкологічні захворю-

вання, рак ПЗ; особи, що перенесли гострий панкреатит, або загострення хронічного рецидивуючого панкреатиту, оперативне втручання впродовж останніх 4-х тижнів; стенокардія напруги, що вимагає прийому нітратів; перенесений гострий інфаркт міокарда впродовж останніх 3 міс.; інші тяжкі супутні захворювання серцево-судинної системи в стані декомпенсації; хронічне захворювання нирок, інсулінозалежний цукровий діабет, дисфункція щитоподібної залози.

Усім пацієнтам призначали загальноклінічні методи обстеження: збирання анамнестичних даних (скарги, історія життя та хвороби, вивчали документи, представлені з інших лікувальних закладів), фізикальне дослідження внутрішніх органів, антропометричні виміри, вимірювання частоти пульсу та офісного артеріального тиску, рентгенологічне обстеження (оглядові рентгенограми), електрокардіограми (ЕКГ), частині – велоергометрію, дослідження ехоструктури серцевого м'язу (Ехо-КГ), доплерографію сонної та плечової артерій, ультразвукове обстеження органів черевної порожнини (УЗД) з акцентом на структурі підшлункової залози із дуплексним скануванням черевного стовбуру, черевного відділу аорти та верхньої мезентеріальної артерії, імуноферментні методи (визначення цитокинового каскаду, СРБ), загальні клінічні аналізи крові, сечі, копроскопію.

Вивчення якості життя проводили за допомогою гастроентерологічного спеціалізованого опитувальника GSRS (Gastrointestinal Symptom Rating Scale), який складається з 15 запитань, що формують 6 шкал (больовий, рефлюкс-синдром, діарейний, диспепсичний синдроми, синдрому закрепів, шкала сумарної оцінки). Показники шкал коливалися від 1 до 7 балів, вища кількість балів свідчила про гіршу якість життя. За клінічно значущу вважали різницю приблизно в 0,5 бали [1, 7]

Математичну обробку результатів проводили з використанням варіаційно-статистичного аналізу на IBM PC Pentium II за допомогою програм Statistica® 5.1 (Statsoft, Inc.). Обраховували середню арифметичну (M), вірогідність різниці визначали t-критерієм Стьюдента.

Застосування опитувальника GSRS виявило (табл.), що у 77,5% пацієнтів за поєднаного перебігу переважав диспепсичний синдром, 17,5% вказували на домінування больового синдрому, по 12,5% зайняли пацієнти, в яких виявили переважання в клінічній картині синдрому закрепів та рефлюкс-синдрому. Найменша кількість хворих (5,0%) скаржилася на наявність синдрому діареї.

Таблиця

Показники якості життя за даними опитувальника GSRS у хворих на хронічний панкреатит із супутньою ІХС, (M±m)

Шкала GSRS, бали	Група практично здорових (n=20)	I група (n= 40)	II група (n= 40)
Абдомінальний біль	2,40±0,12	9,77±0,15*	9,47±0,11
Рефлюкс-синдром	5,30±0,19	4,50±0,28	5,71±0,13**
Діарейний синдром	4,30±0,34	9,69±0,28*	10,42±0,33*
Диспепсичний синдром	5,90±0,34	11,42±0,33*	12,64±0,30*
Синдром закрепів	4,80±0,39	5,70±0,18	6,1±0,39

** - показники хворих на ХП та на ХП у поєднанні з ІХС за синдрому ХСН відрізняються вірогідно.

Шкали абдомінального болю у хворих на ХП та у пацієнтів з поєднаним перебігом захворювань зростали, однак за коморбідності їх перебігу значення показників були нижчими у порівнянні з такими у хворих на ХП, що підтверджує думку деяких авторів щодо зниження інтенсивності панкреатичного болю за тривалості перебігу панкреатиту більше 10 років.

За даними зарубіжних досліджень [3, 6], виявлено, що наявність диспепсичного синдрому у хворих на ХП є одним із основних факторів, які знижують ЯЖ [2], при цьому його значення переважає над впливом інших симптомів гастроентерологічних захворювань. Оцінювання анкет наших хворих також виявило переважання диспепсичного синдрому, особливо за поєданого перебігу.

Висновки: 1. За даними опитувальника GSRS встановлено, що у пацієнтів за поєданого перебігу хронічного панкреатиту з ІХС за хронічної серцевої недостатності І-II ФК переважав диспеп-

сичний синдром, який призводив до зниження життєвої активності пацієнтів.

2. Наявність хронічного панкреатиту тривалістю захворювання більше 10 років призводить до зменшення інтенсивності больового синдрому та зменшення показників за шкалою «абдомінальний біль» згідно з опитувальником GSRS.

3. Визначення якості життя, особливо за поєданого перебігу, є важливою характеристикою стану хворого і оцінки прогресування такої коморбідності захворювань, ефективності проведеного лікування, реабілітації та профілактики загострень.

Перспективою подальших досліджень є вивчення впливу медикаментозної терапії на деякі показники якості життя хворих на хронічний панкреатит на тлі ішемічної хвороби серця за даними адаптованого опитувальника GSRS (Gastrointestinal Symptom Rating Scale).

Література

1. Влияние болевого синдрома на качество жизни у пациентов с заболеваниями поджелудочной железы / Г. А. Новиков, М. А. Силаев, М. В. Селиванова [и др.] // *Паллиатив. медицина и реабилитация*. – 2006. – № 4. – С. 5-7.
2. Гонцарюк Д.О. Якість життя у хворих на хронічний панкреатит за супутньої серцевої недостатності / Д. О. Гонцарюк, О. І. Федів, Т. М. Христин, Я. М. Телекі // *Гастроентерологія. Міжвідомчий збірник*. – 2011. – вип.45. – С.8-11.
3. Кітура О.Є. Вплив лікування на якість життя хворих на хронічний панкреатит / О.Є.Кітура // *Вісник проблем біології і медицини* – 2013. – Вип.3, Том1 (102). – С.100-103.
4. Лабиринты панкреатологии / Н. Б. Губергриц, А. Д. Zubov, П. Г. Фоменко [та ін.] // *Вестник Клуба Панкреатологов*. – 2012. – № 4. – С. 8-15.
5. Стандартизований протокол діагностики та лікування хвороб органів травлення: методичні рекомендації / [Н.В.Харченко, Г.А.Анохіна, Н.Д.Опанасюк та ін.], К., 2005. – 56с.
6. Циммерман Я. С. Хронический панкреатит: современное состояние проблемы. Ч. I. Дефиниция, распространенность, вопросы этиологии, патогенеза / Я. С. Циммерман // *Клиническая медицина*. – 2007. – № 1. – С. 16-20.
7. Alley N. J. Quality of life in patients with endoscopy-negative heartburn: reliability and sensitivity of disease-specific instruments / N. J. Alley, S. Fullerton, O. unghard, I. Wiklund // *Am. J. Gastroenterol.* – 2001 [Електронний ресурс] : 96:1998-2004. doi: 10.1111/j.1572-0241.2001.03932.
8. Kardos P. Primary care physician assessment of COPD severity: European Health-related Quality of Life in COPD study / P.Kardos, P.W.Jones, M.L.Levy, [et all.] // *Eur. Resp. J.* – 2010. – Vol.36. Suppl. 54. - P.4228
9. Molero Richard X. Chronic pancreatitis / X. Molero Richard // *Gastroenterol. Hepatol.* – 2008. – Vol. 31, (Suppl. 4). – P. 76-82.
10. Pezzilli R. The Quality of life in Chronic Pancreatitis: The Clinical Point of View / R.Pezzilli, L.Fantini, L.Calculli // *J. Pancreas.* – 2006. – 7 (Suppl. 1). – P.113-116.

References:

1. Vliyaniye bolevoogo sindroma na kachestvo zhizni u pacientov s zabolevaniyami podzheludochnoj zhelezy / G. A. Novikov, M. A. Silaev, M. V. Selivanova [i dr.] // *Palliativ. medicina i reabilitaciya*. – 2006. – № 4. – S. 5-7.
2. Goncaryuk D. O. YAkist' zhittya u hvorih na hronichnij pankreatit za suputn'oi sercevoi nedostatnosti / D. O. Goncaryuk, O. I. Fediv, T. M. Hristich, YA. M. Teleki // *Gastroenterologiya. Mizhvidomchij zbirnik*. – 2011. – vip.45. – S.8-11.
3. Kitura O. E. Vpliv likuvannya na yakist' zhittya hvorih na hronichnij pankreatit / O. E. Kitura // *Visnik problem biologii i medicini* – 2013. – Vip.3, Tom1 (102). – S.100-103.
4. Labirinty pankreatologii / N. B. Gubergric, A. D. Zubov, P. G. Fomenko [ta in.] // *Vestnik Kluba Pankreatologov*. – 2012. – № 4. – S. 8-15.
5. Standartizovaniy protokol diagnostiki ta likuvannya hvorob organiv travlennya: metodichni rekomendacii / [N.V.Harchenko, G.A.Anohina, N.D.Opanasyuk ta in.], K., 2005. – 56s.
6. Cimmerman YA. S. Hronicheskij pankreatit: sovremennoe sostoyanie problemy. CH. I. Definicija, rasprostranennost', voprosy ehtologii, patogeneza / YA. S. Cimmerman // *Klinicheskaya medicina*. – 2007. – № 1. – S. 16-20.
7. Alley N. J. Quality of life in patients with endoscopy-negative heartburn: reliability and sensitivity of disease-specific instruments / N. J. Alley, S. Fullerton, O. unghard, I. Wiklund // *Am. J. Gastroenterol.* – 2001 [Електронний ресурс] : 96:1998-2004. doi: 10.1111/j.1572-0241.2001.03932.
8. Kardos P. Primary care physician assessment of COPD severity: European Health-related Quality of Life in COPD study / P.Kardos, P.W.Jones, M.L.Levy, [et all.] // *Eur. Resp. J.* – 2010. – Vol.36. Suppl. 54. - P.4228
9. Molero Richard X. Chronic pancreatitis / X. Molero Richard // *Gastroenterol. Hepatol.* – 2008. – Vol. 31, (Suppl. 4). – P. 76-82.
10. Pezzilli R. The Quality of life in Chronic Pancreatitis: The Clinical Point of View / R.Pezzilli, L.Fantini, L.Calculli // *J. Pancreas.* – 2006. – 7 (Suppl. 1). – P.113-116.

УДК 616-006-002.4:616.37-002.2:616.379-008.64

ROLE OF TUMOR NECROSIS ALPHA AND C-REACTIVE PROTEIN IN CARBOHYDRATE METABOLISM IN CHRONIC PANCREATITIS COMBINED WITH OBESITY AND TYPE 2 DIABETES

РОЛЬ ФАКТОРУ НЕКРОЗУ ПУХЛИН АЛЬФА ТА С-РЕАКТИВНОГО БІЛКУ У ПОРУШЕННІ ВУГЛЕВОДНОГО ОБМІНУ ПРИ ХРОНІЧНОМУ ПАНКРЕАТИТІ, ПОЄДНАНОМУ З ОЖИРІННЯМ ТА ЦУКРОВИМ ДІАБЕТОМ ТИПУ 2

Ferfetska K. V.

Department of Internal Medicine
Bukovina State Medical University
Theatralna str.,2, Chernivtsi, Ukraine

Ферфецька К. В.

*аспірант кафедри внутрішньої медицини
Вищий державний навчальний заклад України
«Буковинський державний медичний університет»,
м. Чернівці*

Abstract. Objective: to study the relationships between concentrations of TNF - α , C - reactive protein levels and carbohydrate metabolism in patients with CP, combined with obesity and type 2 diabetes study involved 30 patients with chronic pancreatitis and 52 patients with chronic pancreatitis, combined with obesity and type 2 diabetes are measured anthropometric parameters: height, weight, BMI, waist perimeter. The level of tumor necrosis factor (TNF) - α , immunoreactive insulin, glycated hemoglobin determined by ELISA; C - reactive protein - using latex agglutination principle, glucose - biochemical method. Calculated index HOMA-IR. Revealed the relationship between the concentrations of TNF - α , C - reactive protein levels and carbohydrate metabolism in patients. The results indicate the role of these cytokines in the development of insulin resistance.

Key words: chronic pancreatitis, diabetes mellitus type 2, obesity, tumor necrosis factor alpha, C - reactive protein.

Анотація. Мета дослідження: вивчення взаємозв'язків між концентраціями ФНП – α , С - реактивного білка та рівнями показників вуглеводного обміну у хворих на ХП, поєднаний з ожирінням та ЦД типу 2. Обстежено 30 хворих на хронічний панкреатит та 52 хворих на хронічний панкреатит, поєднаний з ожирінням та цукровим діабетом типу 2. Вимірювали такі антропометричні параметри: зріст, масу тіла, ІМТ, обвід талії. Рівень фактору некрозу пухлин (ФНП) – α , імунореактивного інсуліну, глікозильованого гемоглобіну визначали імуноферментними методами; С - реактивного білка – із використанням принципу латексної аглютинації, глюкози – біохімічним методом. Розраховували індекс НОМА-ІР. Виявлено взаємозв'язки між концентраціями ФНП – α , С – реактивного білка та рівнями показників вуглеводного обміну у обстежених хворих. Отримані результати свідчать про роль зазначених цитокінів у розвитку інсулінорезистентності.

Ключові слова: хронічний панкреатит, цукровий діабет типу 2, ожиріння, фактор некрозу пухлин альфа, С – реактивний білок.

ХП являє собою групу хронічних захворювань ПЗ, переважно запального характеру, з фазово-прогресуючими вогнищевими, сегментарними чи дифузними дегенеративно-деструктивними змінами, атрофією залозистих елементів (панкреатоцитів) і заміщенням їх сполучною тканиною; змінами у протоковій системі ПЗ з утворенням кіст і конкрементів, з різним ступенем порушення екзо- та ендокринної функції ПЗ [7].

Патоморфологічною особливістю ХП є запальна клітинна інфільтрація та розвиток фіброзу ПЗ. Підвищена кількість нейтрофілів і макрофагів у ПЗ є результатом запалення паренхіми ПЗ, ураження ацинарних клітин та фіброзу [15, 19].

Прогресування ХП, особливо при поєднанні з ожирінням та цукровим діабетом типу 2 залежить від інтенсивності імунної відповіді на пошкодження, у здійсненні якої значення надається прозапальним цитокінам та СРБ [20]. На даний момент, активно обговорюється вплив факторів запалення (фактор некрозу пухлин- α , інтерлейкін-6, СРБ) і роль маси тіла на формування та перебіг цих захворювань [3, 10, 14].

Проте роль впливу цитокінового каскаду та маркерів запалення у хворих потребує подальшого вивчення, оскільки вони можуть обтяжувати перебіг захворювань [8]. Внаслідок хронічного перебігу запального процесу страждає не тільки екзокринна, але й ендокринна функція ПЗ. Ця проблема цікавить як ендокринологів

гастроентерологів, так і кардіологів (у зв'язку з МС, цукровим діабетом типу 2, ожирінням, атеросклерозом, в тому числі коронарних судин, при яких часто діагностується гіперглікемія, гіперінсулінемія). Загальновідомо, що ІР активує й атеросклеротичні процеси, змінюючи обмін речовин (вуглеводів та жирів). Враховуючи велике значення дисбалансу в обміні речовин при ІР, що супроводжує перебіг ХП, ожиріння, ЦД типу 2, доцільним є визначення їх клінічних і патогенетичних взаємозв'язків.

Мета – вивчення взаємозв'язків між концентраціями ФНП – α , С - реактивного білка та рівнями показників вуглеводного обміну у хворих на ХП, поєднаний з ожирінням та ЦД типу 2.

Матеріали і методи. Обстежено 82 хворих (45 жінок та 37 чоловіків), середній вік $57,87 \pm 1,54$ років. Всі пацієнти були розподілені на 2 групи, репрезентативних за чисельністю, віком та статтю. Першу групу склали 30 хворих на ХП, другу - 52 хворих на ХП, поєднаний з ожирінням та ЦД типу 2. У дослідження увійшли також 30 практично здорових осіб, вік та стать яких суттєво не відрізнялися від цих характеристик хворих на ХП.

Верифікація діагнозу ХП проводилась на підставі стандартів обстеження хворих на ХП згідно наказу МОЗ України №638 від 10.09.2014 р. [12]. Діагноз ЦД2 встановлювався згідно наказу МОЗ України №1118 від 21.12.2012 р. [13]. Усім пацієнтам, які були включені в дослідження, проведено ретельне обстеження з

використанням загальноприйнятих клінічних, лабораторних та інструментальних досліджень. Для діагностики ХП проводилося визначення активності α -амілази сироватки крові (амілоклістичним методом за Каравеєм) та діастази сечі, зовнішньосекреторну функцію ПЗ оцінювали за вмістом жиру в калі (за методом Ван де Крамера) та даними копрограми (оцінка проводилась за методами Л. В. Козловської та О. Ю. Ніколаєва). Структурні зміни ПЗ виявляли за допомогою ультрасонографічного дослідження («Аloka» SS-630 (Японія)). За необхідності хворим призначали гастродуоденофіброскопію (ГДФС), рентгенологічне дослідження шлунка та дванадцятипалої кишки.

Показники цитокінів (СРБ, ФНП- α) та показники вуглеводного обміну (імунореактивний інсулін, глікозильований гемоглобін) визначали імуноферментними методами. Рівні С-реактивного білка встановлювали за допомогою набору фірми ТОВ НВЛ «Гранум» (Україна) із використанням принципу латексної аглютинації. Вміст ФНП- α визначали за допомогою реагентів набору реактивів Human ФНП- α total Platinum ELISA (Австрія).

Для оцінки ендокринної функції ПЗ у крові вивчали рівень глюकोзи, імунореактивного інсуліну та глікозильованого гемоглобіну в крові. Вміст інсуліну вивчали за допомогою набору Insulin Test System виробництва Monobind Inc.(USA).

Концентрацію глюкози (ммоль/л) в плазмі венозної крові досліджували за допомогою глюкозооксиданого методу [5].

В оцінці інсулінорезистентності використовували метод гомеостатичної моделі (homeostasis model assessment - HOMA) [7].

Індекс HOMA-IR визначали за формулою :

$HOMA-IR = \text{концентрація Гл (ммоль/л)} \times \text{Інс (мкОд/л)}$,

де Гл - показники глюкози натще (ммоль/мл)

Інс - значення інсуліну натще (мкОд/л),

22,5 – коефіцієнт, на який ділять показники у числівнику.

ІР встановлювали при рівні інсуліну $\geq 2,7$ мкОд/мл, індексу HOMA-IR $\geq 2,6$ [3, 4].

За необхідності хворим призначали фіброезофагогастродуоденоскопію (ФЕГДС), фіброколоноскопію, рентгендослідження шлунка та товстої кишки.

Статистична обробка отриманих даних виконувалася на персональному комп'ютері «ViewSonic» з використанням стандартних пакетів програм Microsoft Excel та за допомогою комп'ютерних програм „BioStat”, Statistica for Windows версії 8.0 (Stat Soft inc., США). Враховувалися: середня арифметична величина (M), її помилка (m), критерій Ст'юдента (t), можливість (p) із забезпеченням вірогідності не менше ніж 95%. Кореляційний аналіз проводили шляхом визначення лінійного параметричного коефіцієнта кореляції Пірсона [9].

Результати та обговорення. Порівняльний аналіз середніх значень антропометричних показників показав, що ІМТ був достовірно вищим ($p < 0,05$) у хворих 2-ої групи і склав $32,28 \pm 0,72$ кг/м² порівнянні із 1-ою ($24,36 \pm 0,51$ кг/м²) та практично здоровими особами ($22,63 \pm 0,34$ кг/м²), при цьому 1-а ступінь ожиріння виявлена у 28 чоловік (53,8%), 2-а ступінь – у 19 чоловіків (36,5%) та 3-я ступінь ожиріння – у 5 чоловіків (9,7%).

Розподіл пацієнтів 2-ої групи залежно від ступеня ожиріння наведено на рисунку 1.

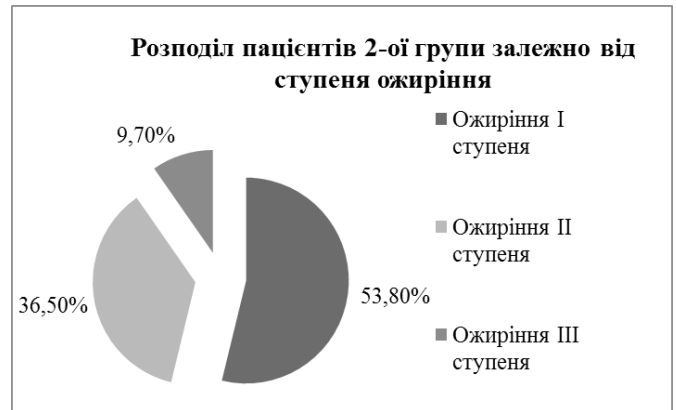


Рис. 1. Розподіл пацієнтів 2-ої групи залежно від ступеня ожиріння

ОТ за поєднання ХП з ожирінням та ЦД типу 2 у 1,5 рази перевищив даний показник у групі хворих на ізольований ХП ($p < 0,05$) та у групі практично здорових осіб ($p < 0,05$). Цікаво, що індекс HOMA-IR мав тенденцію до зростання із найбільшим рівнем у осіб, що страждали ожирінням та ЦД типу 2 ($p < 0,05$). Отримані дані підтверджують те, що інсулінорезистентність (ІР) розвивається на тлі абдомінального ожиріння. Відомо, що адипоцити вісцеральної жирової тканини, володіючи високою чутливістю до ліполітичної дії катехоламінів та низькою до антиліполітичної дії інсуліну, секретують вільні жирні кислоти (ВЖК) безпосередньо у ворітну вену. Високі концентрації ВЖК, з одного боку, стають субстратом для формування атерогенних ліпопротеїдів, а з іншого – перешкоджають зв'язуванню інсуліну з гепатоцитом, що призводить до гіперінсулінемії та потенціює ІР [6]. При дослідженні кореляційних зв'язків між антропометричними показниками та індексом HOMA-IR, вони виявилися недостовірними ($p > 0,05$). Згідно даних літератури зустрічаються і такі випадки, коли за підвищеного ІМТ спостерігається нормальний вміст абдомінального жиру і відсутні при цьому метаболічні порушення (так зване «метаболічно нормальне» ожиріння) [11]. Цікаво, що у 1992 році була запропонована гіпотеза, згідно якої існує гіпотетичний «фактор Z», який взаємодіючи з інсуліночутливими тканинами, ендотелієм, системою, що регулює артеріальний тиск та обмін ліпідів, призводить до розвитку ІР, АО, атеросклероза, артеріальної гіпертензії та дисліпідемії [1]. На сучасному етапі розвитку «фактор Z» - хронічне асептичне запалення. Це вказує на поліетіологічність досліджуваної патології і залежить від клініко-функціонального стану ПЗ.

При оцінці показників вуглеводного обміну було виявлено тенденцію до погіршення показників вуглеводного обміну паралельно до збільшення маси тіла обстежених осіб (табл.1).

Таблиця 1

Показники антропометричних вимірювань, цитокінового каскаду (ФНП- α), С-реактивного протеїну та вуглеводного обміну в обстежених хворих

Показник, одиниці вимірювання	1-а група N=30	2-га група N=52	2-га група N=52 Практично здорові особи N=30
ІМТ, кг/м ²	$24,36 \pm 0,51^{*,**}$	$32,28 \pm 0,72^*$	$22,63 \pm 0,34$
ОТ, см	$75,84 \pm 2,8^{*,**}$	$112,36 \pm 1,55^*$	$75,4 \pm 1,45$
ФНП- α , пг/мл	$5,6 \pm 0,27^{*,**}$	$8,2 \pm 0,34^*$	$3,09 \pm 0,19$

С-реактивний білок, мг/л	7,77±0,48*,**	31,3±2,85*	6,0±0,21
Імунореактивний інсулін, мкМО/мл	27,15±1,13*,**	66,4±4,91*	10,87±0,52
Глюкоза, ммоль/л	5,82±0,36*,**	10,09±0,98*	5,19±0,18
HbA1c, %	7,68±0,16*,**	12,78±1,18*	4,83±0,15
HOMA-IR	6,92±1,71*,**	30,06±15,4*	2,69±0,4

Примітка: * - показники хворих відносно практично здорових відрізняється вірогідно (p<0,05);

** - вірогідність відмінності (p<0,05) порівняно з показниками хворих 2 групи.

Концентрація інсуліну стійко підвищувалася (p<0,05) як у пацієнтів 1-ої, так і 2-ої груп, але найвищою виявилася у пацієнтів із ожирінням та ЦД типу 2. Показники HbA1c також мали достовірне підвищення залежно від зростання ІМТ (p<0,05). Рівень глюкози натще характеризувався аналогічною тенденцією до зростання з найвищими показниками у групі з ожирінням та ЦД типу 2 (p<0,05). Аналізуючи отримані дані індексу HOMA-IR, як показника ІР, виявлено, що за умов гіперглікемії та гіперінсулінемії, рівень HOMA-IR у 2-ій групі аж у 4,3 рази більший порівняно з 1 – ою групою (p<0,05) та у 11,1 рази вище порівняно з практично здоровими особами (p<0,05). Це ще раз підтверджує наявність вираженої ІР у пацієнтів із ожирінням.

При аналізі показників цитокінового каскаду (ФНП-α та СРБ) спостерігалася тенденція до їх збільшення при приєднанні до ХП ожиріння та ЦД типу 2. Рівень ФНП-α виявився на 32 % більший у пацієнтів 2 – ої групи, порівняно з 1 – ою (p<0,05) та на 62 % порівняно з групою практично здорових осіб (p<0,05).

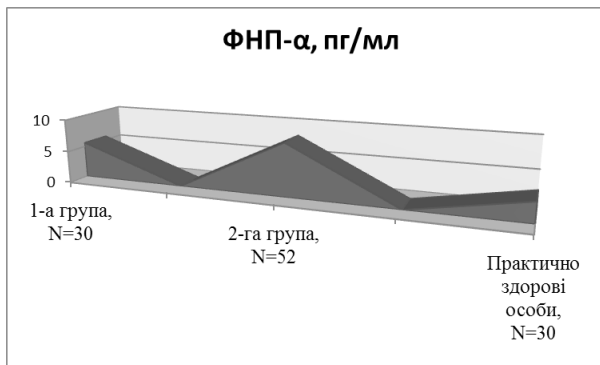


Рис. 2. Показники ФНП-α у досліджуваних хворих.

Більш виражена різниця показників спостерігалася при оцінці рівнів СРБ, який виявився на 75 % вище у пацієнтів 2 – ої групи порівняно з 1 – ою (p<0,05) та на 81 % порівняно з групою практично здорових осіб (p<0,05).

Такі зміни підтверджують дані літератури про те, що підвищення рівнів даних цитокінів пов'язано з секреторною активністю адипоцитів [1].

Ожиріння асоційоване з хронічною системною низькоінтенсивною запальною реакцією, яка характеризується порушенням продукції цитокінів у білій жировій тканині. Зазвичай в білій жировій тканині міститься близько 5-10 % макрофагів, а при ожирінні спостерігається масивна макрофагальна інфільтрація жирової тканини. Таке збільшення макрофагів у жировій тканині асоційовано із

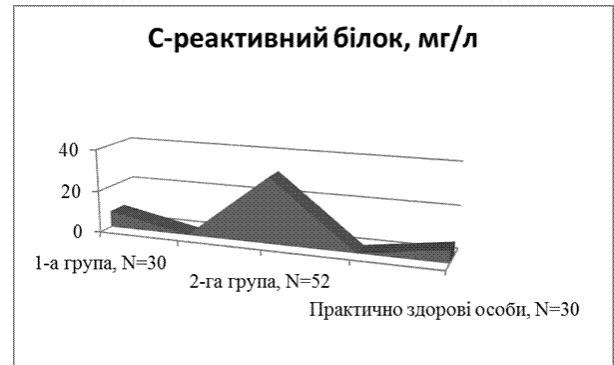


Рис. 3. Показники С-реактивного білку у досліджуваних хворих.

збільшенням експресії прозапальних адипоцитокінів [21], що в свою чергу може вносити значний вклад у розвиток зв'язаного з ожирінням хронічного запалення та метаболічних порушень. Pfeiffer A. і соавт. [18] показали, що рівень ФНП-α підвищений у пацієнтів з ЦД типу 2.

Стосовно СРБ, то раніше вважалося, що даний показник синтезується виключно в печінці, однак останні дослідження показали, що СРБ може секретуватися і іншими тканинами. В експериментах in vitro було показано, що адипоцити, виділені із білої жирової тканини, можуть експресувати СРБ у відповідь на дію інших прозапальних цитокінів. Так інтерлейкін-6 через порталну систему досягає печінки і викликає підвищення продукції СРБ [16].

За результатами нашого дослідження, було виявлено взаємозв'язки між цитокінами та показниками ІР (рис.4-6). Так, кореляційний зв'язок між ФНП-α та ІРІ склав r=0,78, (p<0,05), між ФНП-α і індексом HOMA-IR - r=0,69, (p<0,05), між СРБ та ІРІ r=0,74, (p<0,05).

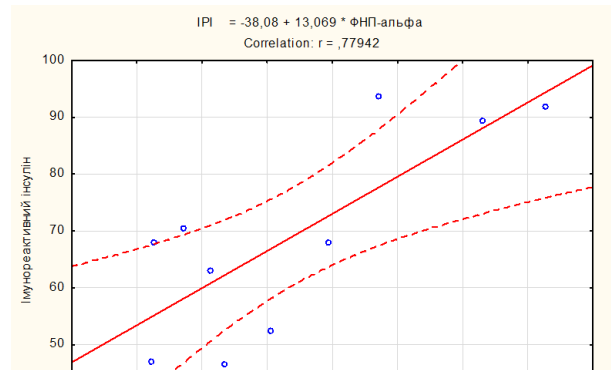


Рис. 4. Кореляційні взаємозв'язки між ФНП-α та імунореактивним інсуліном у пацієнтів 2-ої групи

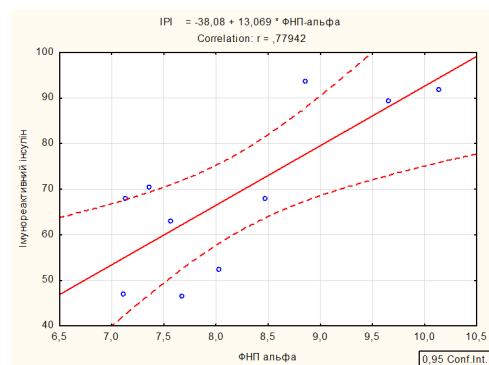


Рис. 6. Кореляційні взаємозв'язки між ФНП-α та індексом HOMA-IR у пацієнтів 2-ої групи.

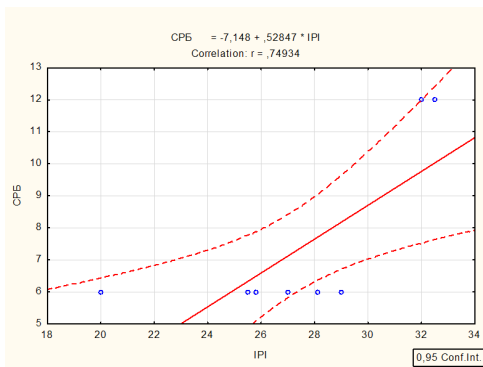


Рис. 7. Кореляційні взаємозв'язки між ФНП-α та імунореактивним інсуліном

Отже, отримані нами результати підтверджують вплив ожиріння та ІР на продукцію прозапальних цитокінів, зокрема ФНП-α та СРБ. Крім того, виявлені кореляційні взаємозв'язки підтверджують роль ФНП-α та СРБ у розвитку порушень вуглеводного обміну.

Висновки.

1. Виявлено тенденцію до підвищення вмісту прозапальних цитокінів (ФНП-α та СРБ) в сироватці хворих на ХП та ХП за поєднання з ожирінням та цукровим діабетом типу 2. Рівень ФНП-α виявився на 32 % більший у пацієнтів 2 – ої групи, порівняно з 1 – ою ($p < 0,05$) та на 62 % порівняно з групою практично здорових осіб ($p < 0,05$). Більш виражена різниця показників спостерігалася при оцінці рівнів СРБ, який виявився на 75 % вище у пацієнтів 2 – ої групи порівняно з 1 – ою ($p < 0,05$) та на 81 % порівняно з групою практично здорових осіб ($p < 0,05$).

2. У хворих обох груп спостерігається інсулінорезистентність із вищими рівнями імунореактивного інсуліну та індексом НОМА-ІР у пацієнтів із супутнім ожирінням та цукровим діабетом типу 2 – $66,4 \pm 4,91$ мкМО/мл та $30,06 \pm 15,4$ відповідно, ($p < 0,05$).

3. Виявлено позитивні кореляційні взаємозв'язки між вмістом ФНП-α та імунореактивного інсуліну – $r = 0,78$, ($p < 0,05$), ФНП-α і індексом НОМА-ІР – $r = 0,69$, ($p < 0,05$), СРБ та рівнем імунореактивного інсуліну – $r = 0,74$, ($p < 0,05$).

Перспективи подальших досліджень. Перспективним напрямком є дослідження ролі інших прозапальних цитокінів у виникненні інсулінорезистентності у хворих на хронічний панкреатит, поєднаний з ожирінням та цукровим діабетом 2.

Список використаної літератури

1. Взаимосвязь метаболического синдрома, асептического воспаления и дисфункции эндотелия. / О. М. Драпкина, С. О. Чапаркина. – Росс.мед. вести. – 2007. – Т. 12, №3. – С.67 – 75.
2. Губергриц Н. Б. Клиническая панкреатология / Н. Б. Губергриц, Т. Н. Христинич. – Донецк: ООО «Лебедь», 2000. – 416 с.
3. Губергриц Н. Б. Метаболическая панкреатология / Н. Б. Губергриц, А. Н. Казюлин. – Донецк: Лебедь. – 2011. – 464 с.
4. Калинин А. В. Хронический панкреатит: диагностика, лечение, профилактика (сообщение второе) / А. В. Калинин // Клин. перспективы гастроэнтерол., гепатол. – 2007. – № 1. – С. 3-15.
5. Козловский В. И. Механизмы регуляции коронарного кровотока, посредованной эндотелиальными сосудорасширяющими факторами : монография В. И. Козловский. – Гродно: ГрГМУ, 2011. – 216 с.
6. Лазебник Л. Б., Звенигородская Л. А. Метаболический синдром и органы пищеварения. – М.: Анахарсис, 2009. – 184 с.
7. Минушкин О. Н. Хронический панкреатит: некоторые аспекты патогенеза, диагностики и лечения / О. Н. Минушкин // Consilium Medicum. – 2002. – Т. 4, №1. – С. 23-26.
8. Ожирение. Глобальные Практические Рекомендации Всемирной Гастроэнтерологической Организации / James Toouli, Michael Fried, Aamir Ghafoor Khan [et al.] // World Gastroenterology Organization, 2009. – С. 42.
9. Реброва О.Ю. Статистический анализ медицинских данных. Применение пакета прикладных программ STATISTICA. - Москва: Медиа Сфера, 2002. - 312 с.
10. Роль С-реактивного белка в развитии хронической запальной реакції, атеросклерозу, інсулінорезистентності у хворих із поєднанням атеросклерозу та хронічного панкреатиту / Д. О. Гонцарюк, Т. М. Христинич, О. І. Федів [у др.] // Практична ангіологія. – 2012. – № 3-4 (52-53). – С. 26-32.
11. Самсонова Н. Г. Поджелудочная железа и метаболический синдром / Н. Г. Самсонова, Л. А. Звенигородская. // Экспериментальная и клиническая гастроэнтерол. – 2011. - №11. – С. 68 – 72.
12. Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги та медичної реабілітації — Хронічний панкреатит.- Наказ Міністерства охорони здоров'я від 10.09.2014 року № 638.- 34 с.
13. Уніфікований клінічний протокол первинної та вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги «Цукровий діабет 2 типу».- Наказ Міністерства охорони здоров'я від 21.12.2012 №1118.-56 с.
14. Христинич Т.Н. Персистенция хронической воспалительной реакции, её роль в развитии хронического панкреатита, ожирения и рака поджелудочной железы / Т.Н.Христинич // Лікарська справа / Врачебное дело – 2014. – II (1131) листопад. – С. 3-10;
15. Braganza J. M. Chronic pancreatitis / J.M. Braganza J. M., S. H. Lee, R. F. McCloy, M. J. McMahon // Lancet. – 2011. – Vol. 377. – P. 1184 – 1197.
16. Calabro P., Chang D. W., Willerson J. T., Yeh E. T. Release of C-reactive protein in response to inflammatory cytokines by human adipocytes: linking obesity to vascular inflammation // J. Am. Coll. Cardiol. – 2005. - №46. – P. 1112 – 3.
17. Han S. Pancreatitis activates pancreatic apelin-APJ axis in mice / S. Han, E. W. Englander, G. A. Gomez, J. F. Aronson et al. / American Journal of Physiology. - Gastrointestinal and Liver Physiology.- 2013. – Vol.305. – G139 – G150.
18. Pfeiffer A., Janott J., Mohlig M. Et al. Circulating tumor necrosis factor alpha is elevated in male but not in female

patients with type II diabetes mellitus //Horm.Metab. Res. – 1997. - №29. – P.111-4.

19. Thrower E. C. Molecular and cellular mechanismus of pancreatic injury / E. C. Thrower , F. S. Gorelick, S. Z. Husain // Curr. Opin. Gastroenterol. – 2010.- Vol. 26.- P. 484 – 489.

20. Valnas T. Serum C-reaktiv protein level is associated with abdominal aortic aneurism size and may be produced by aneurismal tissue / T. Valnas, N. Zubbers // Circulation. – 2003. – Vol. 107. – P. 1103-1105.

21. Xu H., Barnes G. T., Yang Q. et al. Chronic inflammation in fat plays a crucial role in development of obesity-related insulinresistance // J. Clin. Invest. – 2003. - №112. – P. 1821 – 30.

References:

1. Vzaimosvyaz' metabolicheskogo sindroma, asepticeskogo vospaleniya i disfunkcii ehndoteliya. / O. M. Drapkina, S. O. CHaparkina. – Ross.med. vesti. – 2007. – T. 12, №3. – S.67 – 75.

2. Gubergic N. B. Klinicheskaya pankreatologiya / N. B. Gubergic, T. N. Hristich. – Doneck: OOO «Lebed'», 2000. – 416 s.

3. Gubergic N. B. Metabolicheskaya pankreatologiya / N. B. Gubergic, A. N. Kazyulin. – Doneck : Lebed'. – 2011. – 464 s.

4. Kalinin A. V. Hronicheskij pankreatit: diagnostika, lechenie, profilaktika (soobshchenie vtoroe) / A. V. Kalinin // Klin. perspektivy gastroenterol., gepatol. – 2007. – № 1. – S. 3-15.

5. Kozlovskij V. I. Mekhanizmy regulyacii koronarnogo krovotoka, posredovannoj ehndotelial'nymi sosudorasshiryayushchimi faktorami : monografiya V. I. Kozlovskij. – Grodno: GrGMU, 2011. – 216 s.

6. Lazebnik L. B., Zvenigorodskaya L. A. Metabolicheskij sindrom i organy pishchevareniya. – M.: Anaharsis, 2009. – 184 s.

7. Minushkin O. N. Hronicheskij pankreatit: nekotorye aspekty patogeneza, diagnostiki i lecheniya / O. N. Minushkin // Consilium Medicum. – 2002. – T. 4, №1. – S. 23-26.

8. Ozhirenie. Global'nye Prakticheskie Rekomendacii Vsemirnoj Gastroehnterologicheskoy Organizacii / James Toouli, Michael Fried, Aamir Ghafoor Khan [et al.] // World Gastroenterology Organization, 2009. – C. 42.

9. Rebrova O.YU. Statisticheskij analiz medicinskih dannyh. Primenenie paketa prikladnih programm STATISTICA. - Moskva: Media Sfera, 2002. - 312 s.

10. Rol' S-reaktivnogo bilka v rozvitku hronichnoj zapal'noj reakcii, ateroskleroza, insulinorezistentnosti u hvorih iz poednannyam ateroskleroza ta hronichnogo pankreatitu / D. O. Goncaryuk, T. M. Hristich, O. I. Fediv [i dr.] // Praktichna angiologiya. – 2012. –№ 3-4 (52-53). – S. 26-32.

11. Samsonova N. G. Podzheludochnaya zheleza i metabolicheskij sindrom / N. G. Samsonova, L. A. Zvenigorodskaya. // EHksperimental'naya i klinicheskaya gastroehnterol. – 2011. - №11. – S. 68 – 72.

12. Unifikovaniy klinichnij protokol pervinnoj, vtorinnoj (specializovanoj) medicjnoj dopomogi ta medicjnoj reabilitacii — Hronichnij pankreatit.- Nakaz Ministerstva ohoroni zdorov'ya vid 10.09.2014 roku № 638.- 34 s.

13. Unifikovaniy klinichnij protokol pervinnoj ta vtorinnoj (specializovannoj) medicjnoj dopomogi «Cukrovij diabet 2 tipu».- Nakaz Ministerstva ohoroni zdorov'ya vid 21.12.2012 №1118.-56 s.

14. Hristich T.N. Persistenciya hronicheskoy vospalitel'noj reakcii, eyo rol' v razvitii hronicheskogo pankreatita, ozhireniya i raka podzheludochnoj zhelezy / T.N.Hristich // Likars'ka sprava / Vrachebnoe delo – 2014. – II (1131) listopad. – S. 3-10.

15. Braganza J. M. Chronic pancreatitis / J.M. Braganza J. M., S. H. Lee, R. F. McCloy, M. J. McMahon // Lancet. – 2011. – Vol. 377. – P. 1184 – 1197.

16. Calabro P., Chang D. W., Willerson J. T., Yeh E. T. Realease of C-reactive protein in response to inflammatory cytokines by human adipocytes: linking obesity to vascular inflammation // J. Am. Coll. Cardiol. – 2005. - №46. – P. 1112 – 3.

17. Han S. Pancreatitis activates pancreatic apelin-APJ axis in mice / S. Han, E. W. Englander, G. A. Gomez, J. F. Aronson et al. / American Journal of Physiology.- Gastrointestinal and Liver Physiology.- 2013. – Vol.305. – G139 – G150.

18. Pfeiffer A., Janott J., Mohlig M. Et al. Circulating tumor necrosis factor alpha is elevated in male but not in female patients with type II diabetes mellitus //Horm.Metab. Res. – 1997. - №29. – P.111-4.

19. Thrower E. C. Molecular and cellular mechanismus of pancreatic injury / E. C. Thrower , F. S. Gorelick, S. Z. Husain // Curr. Opin. Gastroenterol. – 2010.- Vol. 26.- P. 484 – 489.

20. Valnas T. Serum C-reaktiv protein level is associated with abdominal aortic aneurism size and may be produced by aneurismal tissue / T. Valnas, N. Zubbers // Circulation. – 2003. – Vol. 107. – P. 1103-1105.

21. Xu H., Barnes G. T., Yang Q. et al. Chronic inflammation in fat plays a crucial role in development of obesity-related insulinresistance // J. Clin. Invest. – 2003. - №112. – P. 1821 – 30.

UDC: 616.34-007.272:616.37-002.1J-085

**DIE ENTEROSORPTION VERWENDUNG IN DER BEHANDLUNG
VON DYNAMIC DARMVERSCHLUSS BEI DER PATIENTEN MIT AKUTE
DESTRUKTIVE PANKREATITIS.**

**ВИКОРИСТАННЯ ЕНТЕРОСОРБЦІЇ У ЛІКУВАННІ ДИНАМІЧНОЇ КИШКОВОЇ
НЕПРОХІДНОСТІ У ХВОРИХ НА ГОСТРИЙ ДЕСТРУКТИВНИЙ ПАНКРЕАТИТ**

O.Y. Homko

*PhD, Assistant Professor für Pflege
und höhere Pflegeausbildung
Bukowina Staatliche Medizinische Universität, Ukraine
E-mail: Homko.oleg@bsmu.edu.ua
st. F. Dostojewski, 25/3, Chernivtsi, Ukraine, 58029.*

R.I. Sydorчук

*MD, Professor für Allgemeine Chirurgie
Bukowina Staatliche Medizinische Universität, Ukraine
E-mail: rsydorchuk@ukr.net
st. A. Hetman, 2, Chernivtsi, Ukraine, 58004.*

A.S. Palyanytsya

*PhD, Assistant Professor für Allgemeine Chirurgie
Bukowina Staatliche Medizinische Universität, Ukraine
E-mail: Doktoryoybolit@i.ua
Independence Avenue 82/93, Chernivtsi, Ukraine, 58005.*

P.V. Kyfiak

*Assistent Abteilung für Anästhesiologie und Reanimation
Bukowina Staatliche Medizinische Universität, Ukraine
E-mail: rsydorchuk@ukr.net
st. Heroes Square 154/84, Chernivtsi, Ukraine, 58013.*

O.I. Polyansky

*Der Chirurg der höchsten Qualifikation,
Krankenhaus Krankenwagen, Chernivtsi, Ukraine
E-mail: opolansky@gmail.com
st. V. Komarova 31/68, Chernivtsi, Ukraine, 58013.*

O.Й. Хомко

*Кандидат медичних наук, доцент кафедри догляду
за хворими та вищої медсестринської освіти
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний
університет, Україна
E-mail: Homko.oleg@bsmu.edu.ua
вул. Ф. Достоєвського, буд.25, кв.3, Чернівці, Україна, 58029*

P.I. Сидорчук

*Доктор медичних наук, професор кафедри
загальної хірургії ВДНЗ України «Буковинський
державний медичний університет», Україна
E-mail: rsydorchuk@ukr.net
вул. А. Гетьмана, буд.2, Чернівці, Україна, 58004*

A.C. Паляниця

*Кандидат медичних наук, доцент кафедри
загальної хірургії ВДНЗ України «Буковинський
державний медичний університет», Україна
E-mail: Doktoryoybolit@i.ua
Проспект Незалежності буд.82 кв93, Чернівці, Україна, 58005.*

P.V. Кіфяк

*Асистент кафедри анестезіології та
реаніматології
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний
університет», Україна
E-mail: rsydorchuk@ukr.net
вул. Героїв Майдану, буд. 154 кв.84, Чернівці, Україна, 58013.*

O.I. Полянський

*Хірург вищої кваліфікаційної категорії,
Лікарня швидкої медичної допомоги, Чернівці, Україна
E-mail: opolansky@gmail.com
вул. В.Комарова, буд.31АВ, кв.68, Чернівці, Україна, 58013*

Zusammenfassung. In 50 Patienten mit dynamischen Darmverschluss durch akute Pankreatitis destruktiven beobachtet die dynamischen Änderungen der fibrinolytischen Blutsystem in der Anwendung Enterosorption Droge "ENTEROSGEL" in der Basistherapie.

Keywords. Akute Pankreatitis destruktiven, Dynamischen Ileus, Blut fibrinolytische Aktivität, Enterosorption, Enterosgel.

Резюме. У 50 хворих з динамічною кишковою непрохідністю за гострого деструктивного панкреатиту спостерігали за динамікою змін фібринолітичної системи крові в процесі застосування ентеросорбції препаратом "Ентеросгель" у базовій комплексній терапії.

Ключові слова. гострий деструктивний панкреатит, динамічна кишкова непрохідність, фібринолітична активність крові, ентеросорбція, ентеросгель.

Vortrag. In 50 Patienten mit dynamischen Darmverschluss durch akute Pankreatitis beobachtet destruktiven die dynamischen Verände-

rungen im Blut fibrinolytischen Systems in der Anwendung enterosorption Droge "Enterosgel" in der Basistherapie.

Stichwort: dynamische Darmverschluss, akute destruktive Pankreatitis, fibrinolytische Aktivität des Blut, die Enterosorption.

Einleitung. Die Pathogenese von akuter Pankreatitis ist deren Aktivierung von Pankreas-Enzymen, gefolgt von Autolyse der Gewebe. Führende Rolle im Prozess der Selbstverdauung gehört aktivieren Enzyme wie Trypsin, Chymotrypsin, Lipase, Phospholipase, Kallikrein und Elastase. Aktiviert proteolytischen Enzymen verursachen eine Reihe von Änderungen sowohl in den allgemeinen Kreislauf - Proteolyse von niedrigen und hohen-Protein-, Gerinnungsstörung und kininohenez und direkt in der Bauchspeicheldrüse: Chymotrypsin verursacht eine Verschlechterung der strukturierten Proteinen, Elastase gibt Bindegewebe Basis der Körper und trägt zur Blutung, Lipase fördert Verfall des Fettgewebes. Die Hydrolyse von Phospholipiden, bildung die Vasodilatation, Histamin-Freisetzung aus labrozyten Aktivierung des Kallikrein-Kinin-System verursacht Schwellungen, Schmerzen und fördern die Entwicklung der Schock durch allgemeine vazodilatacia verursacht durch die Erhöhung der vaskulären Permeabilität. Eine zusätzliche negative Auswirkungen auf die allgemeine Zirkulation tragen Endotoxin, durch den Zusammenbruch von Gewebestrukturen und Blutbestandteilen und vasoaktiven Substanzen, die Nierenfunktion, Leber, Gehirn zu brechen und die rheologischen Eigenschaften des Blutes verändern gebildet [1,76-92; 2, 29-31; 3, 138-156; 4, 67-84].

Zweck. Studie über den Einfluss des Enterosorbition auf endogenen Vergiftung und fibrinolytische Potenzial von Blut unter Verwendung Enterosgel bei der Behandlung von dynamisch Darmverschluss bei Patienten mit akuter destruktive Pankreatitis.

Material und Methoden. Wir untersuchten 50 Patienten (27 Männer und 23 Frauen) mit akuter Pankreatitis destruktiven im Alter von 18 und 76 Jahren. Erwerbsfähigen Alter war 76% der Patienten, ältere Menschen – 24%. Das Durchschnittsalter der Patienten betrug 47.96 ± 2.13 Jahren.

Die Diagnose der akuten destruktiven Pankreatitis wurde von klinischen Daten, Laborwerte von Blut-und Urinuntersuchungen, Ultraschall und Computertomographie bestätigt. Bei der Aufnahme ins Krankenhaus und diebestätigte Diagnose wurde bei allen Patienten mit der Einführung der Entgiftung des Körpers Enterosgel 3-4 mal täglich und Entgiftung Lösungen. In der kombinierten Therapie einbezogen Protease-Inhibitoren, antibakterielle, Protein-Arzneimitteln.

Indikatoren Blut fibrinolytische Aktivität (Gesamt fibrinolytische Aktivität ohne enzymatische Fibrinolyse, enzymatische Fibrinolyse, die mögliche Aktivität von Plasminogen-abhängige Fibrinolyse Hageman, antiplasmin, langsam und schnell antiplasmin, lösliche Fibrinmonomerkomplexen, Abbauprodukte von Fibrin / Fibrinogen) und urokinaze Aktivität des Urins durch einen Satz von Reagenzien Firma "Simko Ltd" (Ukraine) [5, 512-536]. Blutproben wurden über die Aufnahme von Patienten in der Praxis durchgeführt, bei 3, 5 und 7 Tage Krankenhausaufenthalt.

Ergebnisse und Diskussion. Änderungen Regulierung der Blut bei Verwendung enterosorbition "Enterosgel" in der konventionellen Behandlung von dynamischen Darmverschluss durch akute Pankreatitis destruktiven hatte zwei Typen, die chronometrischen Hypo-oder Hyperkoagulabilität gekennzeichnet waren. In diesem Zusammenhang wurden die Patienten in zwei Gruppen aufgeteilt - A-und B-Untergruppe

A (hiperkoahulant Zustand) bestand aus 23 Patienten, Untergruppe B (Zustand hypocoagulation) - 27 Patienten.

Dynamik der Blut Fibrinolyse bei Patienten mit Untergruppe A (die Erhöhung der Gesamtkapazität haemocoagulation) ist in Tabelle 1 angegeben. In der konventionellen Behandlung der potentielle Aktivität von Plasminogen und Hageman-abhängigen Fibrinolyse blieb unter Kontrolle, bis zum 7. Tag der Beobachtung, während der Einsatz in der medizinischen Komplex Enterosgel geholfen wiederherzustellen Aktien der enzymatischen Fibrinolyse und erhöhte Intensität der Hageman-abhängige Lyse von Fibrin auf dem fünften Tag der Behandlung. Dies war eine progressive Zunahme des Gesamtblut fibrinolytische Aktivität, und zwar ausschließlich durch enzymatische Fibrinolyse als non-enzymatic Lyse von Fibrin im Einklang Steuerdaten und dynamischen Veränderungen nicht erfahren werden. Hinweis auf die letzte Tatsache - es zeigt eine signifikante Abnahme im Grad der Störungen der Mikrozirkulation.

Im Gegensatz zu den Ergebnissen mit der herkömmlichen Behandlung von dynamischen Darmverschluss durch akute destruktive Pankreatitis Enterosorption Enterosgel führte zu einer allmählichen Verringerung der Plasmaspiegel von löslichem Fibrinmonomer-Komplexe und Fibrin-Abbauprodukte / Fibrinogen, die Fibrinolyse enzymatischen durch Erhöhung Nachweis der Hemmung Prozesse intravaskuläre Fibrinbildung.

Änderungen Antiplasmin-Aktivität schnell und Fraktionen wurden sekundärer Natur und zeigte Wiederherstellung der normalen dynamischen Gleichgewicht in der Plasma fibrinolytischen Systems am siebten Tag der Behandlung mit Enterosgel, die nicht in dem entsprechenden Zeit konventionellen Therapie beobachtet.

Die Auswirkungen auf das System enterosorbition enzymatische Lyse von Fibrin wurde in allgemeiner Natur und nicht nur der Wiederherstellung der Aktivität des Plasminogen-Potential beschränkt - urokinaze Aktivität von Urin, die stabil niedrigen war bei Patienten mit dynamischen Darmverschluss durch eine akute Pankreatitis mit destruktiven konventionellen medizinischen Komplex nach der Anwendung Enterosgel ständig steigenden und siebten Tag der Behandlung behandelt wurden, nicht von den Kontrollen unterscheiden.

So ist die Verwendung Enterosgel bei Patienten mit dynamischer Darmverschluss durch akute destruktive Pankreatitis wiederherstellt Rücklagen enzymatische Fibrinolyse und fördert die rasche Normalisierung der gesamten Struktur der fibrinolytischen Aktivität von Blutplasma, die den Grad paravasal Störungen der Mikrozirkulation und intravaskuläre fibrynogenesis reduziert.

Schlussfolgerungen. Enterosorption Droge "Enterosgel" in der Behandlung von Patienten mit dynamischen Darmverschluss durch akute destruktive Pankreatitis:

1. Der chronometrische Hyperkoagulation – wieder Reserven enzymatische Fibrinolyse und fördert eine rasche Normalisierung der Struktur der Gesamt fibrinolytische Aktivität von Blutplasma.

2. Chronometrischer hypocoagulation – wieder Reserven enzymatische Lyse von Fibrin urokinasische Aktivität von Urin, regelt die Struktur des gesamten fibrinolytischen Aktivität von Blutplasma durch eine Abnahme der Plasmagehalt von Markern von intravaskulären gemcoagulation Prozesse

Literatur.

1. Бокарев И.Н., Щепоткин Б.М., Ена Я.М. Внутрисосудистое свертывание крови.- К.: Здоров'я, 1989. – 298 с.
Bokarev I.N., SHCHepotkin B.M., Eна YA.M. Vnutrisosudistoe svertyvanie krovi.- K.: Zdorov'ya, 1989. – 298 s.
2. Петрушева Л.Д. Нарушения микроциркуляции и реологических свойств крови у больных острым панкреатитом.

// Клиническая хирургия. – 1988. – № 12. – С.29-31.

Petrusheva L.D. Narusheniya mikrocirkulyacii i reologicheskikh svojstv krovi u bol'nyh ostrym pankreatitom. // Klinicheskaya hirurgiya. – 1988. – № 12. – S.29-31.

3. Филин В.И., Костюченко А.Л. Неотложная панкреатология.- Санкт-Петербург: "Питер", 1994. – 410 с.

Filin V.I., Kostyuchenko A.L. Neotlozhnaya pankreatologiya.- Sankt-Peterburg: "Piter", 1994. – 410 s.

4. Шалимов С.А., Радзиховский А.П., Нечитайло М.Е. Острый панкреатит и его осложнения. - Киев, Наук. думка, 1990. – 271 с.

SHalimov S.A., Radzihovskij A.P., Nechitajlo M.E. Ostryj pankreatit i ego oslozhneniya. - Kiev, Nauk. dumka, 1990. – 271 s.

5. Энциклопедия клинических лабораторных тестов: пер. с англ. / Под ред. В.В. Меньшикова. – М.: Лабинформ, 1997. – 960 с.

Енциклопедія клінічних лабораторних тестов: пер. с англ. / Под ред. В.В. Мен'шикова. – М.: Лабінформ, 1997. – 960 с.

UDC 616-07

SEVERITY SCORING SYSTEMS USE IN SURGERY: AN EXPERIMENTAL UPDATE

ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ ОЦІНКИ ТЯЖКОСТІ СТАНУ В ХІРУРГІЇ: ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ АПДЕЙТ

O.Y. Homko

*PhD, Assistant Professor für Pflege und höhere Pflegeausbildung
Bukowina Staatliche Medizinische Universität, Ukraine
E-mail: Homko.oleg@bsmu.edu.ua
st. F. Dostojewski, 25/3, Chernivtsi, Ukraine, 58029.*

О.Й. Хомко

*Кандидат медичних наук, доцент кафедри догляду за хворими та вищої медсестринської освіти
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет, Україна
E-mail: Homko.oleg@bsmu.edu.ua
вул. Ф. Достоевського, буд.25, кв.3, Чернівці, Україна, 58029*

R.I. Sydorchuk

*MD, Professor für Allgemeine Chirurgie
Bukowina Staatliche Medizinische Universität, Ukraine
E-mail: rsydorchuk@ukr.net
st. A. Hetman, 2, Chernivtsi, Ukraine, 58004.*

Р.І. Сидорчук

*Доктор медичних наук, професор кафедри загальної хірургії ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», Україна
E-mail: rsydorchuk@ukr.net
вул. А. Гетьмана, буд.2, Чернівці, Україна, 58004*

P.V. Kyfiak

*Assistent Abteilung für Anästhesiologie und Reanimation
Bukowina Staatliche Medizinische Universität, Ukraine
E-mail: rsydorchuk@ukr.net
st. Heroes Square 154/84, Chernivtsi, Ukraine, 58013.*

П.В. Кіфяк

*Асистент кафедри анестезіології та реаніматології
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», Україна
E-mail: rsydorchuk@ukr.net
вул. Героїв Майдану, буд. 154 кв.84, Чернівці, Україна, 58013.*

O.I. Polyansky

*Der Chirurg der höchsten Qualifikation,
Krankenhaus Krankenwagen, Chernivtsi, Ukraine
E-mail: opolansky@gmail.com
st. V. Komarova 31/68, Chernivtsi, Ukraine, 58013.*

О.І. Полянський

*Хірург вищої кваліфікаційної категорії,
Лікарня швидкої медичної допомоги, Чернівці, Україна
E-mail: opolansky@gmail.com
вул. В.Комарова, буд.31АВ, кв.68, Чернівці, Україна, 58013*

I.I. Dutka

*Instructor, Department of Nursing and Higher Nursing Education,
Higher state educational establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: dutka86@mail.ua
Bazama st. 9, Novoselytsia, Chernivtsi region, Ukraine, 58000.*

І.І. Дутка

*асистент кафедри догляду за хворими та вищої медсестринської освіти
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», Україна
E-mail: dutka86@mail.ua
вул. Базарна буд.9, м. Новоселиця, Чернівецька обл., Україна, 58000.*

Abstract. By means of experimental modeling in acute model of abdominal sepsis, the efficacy of using of individual scoring systems for estimating the severity of surgical patients' state (APACHE, APACHE II, MIP) has been studied in a comparative aspect. The prognostic value and the effectiveness of scoring pathologic conditions was studied by simulating an acute pathological process in experiment. The object of the study were 19 inbred dogs weighing 8-15 kg (12.39 ± 1.47 kg). To assess the functional state changes of the organism we determined heart rate, respiratory rate, arterial blood oxygenation indices, arterial blood pH, ionogramme indicators, hematocrit, creatinine, peripheral blood WBC count and formula, conducted a macroscopic assessment of the pathological process development. It was found that application of such systems with a prognostic purpose is advisable for using under clinical conditions. However, several factors are missing in all of the single scores. This lead to inaccurate data obtained when using only one separate system for the prognostic purpose. Thus, it is expedient to combine different evaluation systems with the aim of enhancing prognostic reliability and optimizing the treatment tactics. The combined use of several scoring system in each particular case provide efficiency and accuracy in prognosis of the patients' outcome.

Key words: surgery, peritonitis, abdominal sepsis, diagnostics, scoring systems, prognosis, APACHE, APACHE II, MIP,

Резюме. За допомогою експериментального моделювання в гострій моделі абдомінального сепсису, вивчалися ефективність використання окремих систем скорингу для оцінки тяжкості стану хірургічних хворих (APACHE, APACHE II, MIP) в порівняльному аспекті. Прогностична цінність і ефективність засобів діагностики патологічних станів вивчали шляхом імітації гострого патологічного процесу в експерименті. Об'єктом дослідження були 19 інбредних собак вагою 8-15 кг (12.39 ± 1.47 кг). Для оцінки змін функціонального стану організму, ми визначали частоту серцевих скорочень, частоту дихання, артеріальний індекс оксигенації крові, артеріальний pH крові, показники іонограми, гематокриту, креатиніну, лейкоцитів і формули периферичної крові, провели макроскопічну оцінку розвитку патологічного процесу. Було встановлено, що застосування таких систем з прогностичною метою є доцільним для використання в клінічних умовах. Тим не менше, окремі факторів не враховуються в разі застосування однієї тільки шкали. Це призводить до отримання неточних даних, які отримані при використанні тільки однієї окремої системи з прогностичною метою. Таким чином, доцільно об'єднати різні системи оцінки з метою підвищення надійності і прогностичної оптимізації лікувальної тактики. Комбіноване використання деяких бальних систем в кожному конкретному випадку забезпечує ефективність, точність і результативність прогнозу та лікування пацієнтів.

Ключові слова: хірургія, перитоніт, абдомінальний сепсис, діагностика, розрахункові системи, прогноз, APACHE, APACHE II, MIP.

Introduction. Practical experience shows that in many patients the clinical course of surgical diseases depends not only on local peculiarities of pathological process (locus morbi), for example the degree of peritoneal inflammation and damage of peritoneum in peritonitis, but also on many other factors associated with age, concomitant pathological changes, specific and nonspecific immune resistance, endocrine status, etc. Therefore, severity of status assessment standardization in surgical patients using multimodal scoring systems that can more accurately and objectively determine treatment policy, the surgical tactics is urgent [4, 895-909]. Today, there are many rating scales, and inomograms, which are often not consistent. Their scope is constantly expanding and currently covers the diagnosis, prognosis, treatment, and surveillance for many diseases and injuries.

Scaling or scoring system is usually based on a numerical evaluation of clinical, physiological, laboratory, and other parameters [3, 148-158; 4, 895-909; 5, 98-104]. The presence of clinical symptoms or disorders of physiological, biochemical parameters compared to normal values are determined by the number and value regarding one patient includes in the overall scale. The resulting numerical value gives an estimation of some given properties of the pathological process of each patient. No doubt, this approach is the basis for individual surgical treatment.

Among of the scoring systems of the patient's condition severity (SSPCS), the largest distribution prevalence belongs to following [2, 2028-2033; 4, 895-909]: APACHE (Acute Physiology and Chronic Health Evaluation), APACHE II, APACHE III, PSS, MIP, SOFA, ASA. However, the question of necessity and usefulness of various score evaluation systems remains a subject of vivid debate, as numerous studies confirm that there are still no universal definitions and criteria.

The aim of the study is to determine the feasibility of using the most common scoring systems in comparative aspects in acute experiments.

Material and methods. The object of the study were 19 inbred dogs weighing 8-15 kg (12.39 ± 1.47 kg). Prognostic evaluation of the effectiveness of scoring pathologic conditions was studied by simulating an acute pathological process (peritonitis) according to self-developed

experimental technique by introducing mixture of pathogenic and conditionally pathogenic microorganisms into peritoneal cavity with the addition of adjuvants, which allowed simulating different degrees of severity of the pathological process and progress. To assess the functional state of the organism we determined heart rate (HR), respiratory rate (RR), arterial blood oxygenation indices (PaO₂), arterial blood pH, ionogram indicators, hematocrit, creatinine, peripheral blood WBC count and formula, conducted a macroscopic assessment of the pathological process development. Statistical analysis performed using the MS® Excel software [1, 745-762].

Results and discussion. The first stage of the experiment was simulation of acute peritonitis. In 6 (31.6%) dogs modeled local limited peritonitis (1st group), 7 (36.8%) - diffuse (2nd group), and in 6 (31.6%) - caused general peritonitis (3rd group). Twelve and 24 h after initiation of a pathological process defined physiological and laboratory parameters and calculated severity for different SSPCS systems (APACHE, APACHE II, MIP). The calculated results are presented in Fig. 1-3.

Total points for all systems in the different groups of experimental animals were appropriate. For APACHE and APACHE II mean values before modeling pathological process were respectively: in group 1 - 6.71 ± 0.35 and 3.07 ± 0.12 points, in group 2 - 7.01 ± 1.03 and 2.98 ± 0.29 points in the 3rd group - 6.87 ± 0.92 and 3.16 ± 0.24 points.

During the development of experimental peritonitis significant changes of the body's vital signs, which affected the values of the prognostic coefficients took place. However, in group 1 APACHE and MIP indices in contrast to APACHE II decreased after 24 h of the experiment. This may be because APACHE and MIP are more sensitive to the development of compensatory reactions that take place within limited forms of peritonitis.

Attention draws the fact that APACHE indices in group 2 after 24 h and 3rd group after 12 h were almost identical, taking into account that disease duration is not included in the APACHE scoring system. This can be a source of diagnostic errors in the clinical setting because, as shown in Fig. 1-3, predictive value of scoring systems largely depends

on the duration of the disease, and not on the time of the patient's admission to the hospital.

Predicted mortality [3, 148-158; 5, 98-104] among animals of the 1st group was to be 0% (MIP) or 0-5% (APACHE II and APACHE), 2nd – 29% (MIP) and 5-25% (APACHE II and APACHE). Mortality in the 3rd group was predicted to be 100% (MIP) and 25-100% (APACHE II and APACHE). Actual mortality was in the group 1 – 0% in 2nd – 28.6% (2

dogs died on the 3rd and 4th day of the experiment), the 3rd – 83.3%.

Conclusion.

1. The use of SSPCS systems as prognostic tool is expedient for practical application in clinical settings.

2. In order to increase the probability of forecasting and optimization of treatment strategy it is rational to combine different evaluation scoring systems.

Literature.

1. Devore J.L. *Probability and Statistics for Engineering and the Sciences*. 4th ed. – Wadsworth Publishing, NY. – 1995. – 945p.
2. Dupont H., Carbon C., Carlet J. *Monotherapy with a broad-spectrum beta-lactam is as effective as its combination with an aminoglycoside in treatment of severe generalized peritonitis: a multicenter randomized controlled trial. The Severe Generalized Peritonitis Study Group // Antimicrob. Agents Chemother.* – 2000. – Vol.44, №8. – P. 2028-2033.
3. Nyström P.O., Richard B., Dellinger E. *Proposed definitions for diagnosis, severity scoring, stratification and outcome for trials on intraabdominal infections // W. J. Surgery.* – 1991. – 15. – P. 148-158.
4. Reed R.L. *Ind. Contemporary issues with bacterial infection in the intensive care unit // Surg. Clin. North Am.* – 2000. – Vol.80, №3. – P. 895-909.
5. Steeb G, Wang Y.Z, Siegrist B., O'Leary J.P. *Infections within the peritoneal cavity: a historical perspective // Am. J. Surg.* – 2000. – Vol.66, №2. – P. 98-104.

UDC 617.55:616.94:616.24

DEVELOPMENT OF ACUTE RESPIRATORY DISTRESS SYNDROME UNDER ABDOMINAL SEPSIS**РОЗВИТОК ГОСТРОГО РЕСПІРАТОРНОГО ДИСТРЕС-СИНДРОМУ ПРИ АБДОМІНАЛЬНОМУ СЕПСИСІ****O.Y. Homko**

*PhD, Assistant Professor für Pflege und höhere Pflegeausbildung
Bukowina Staatliche Medizinische Universität, Ukraine
E-mail: Homko.oleg@bsmu.edu.ua
st. F. Dostojewski, 25/3, Chernivtsi, Ukraine, 58029.*

R.I. Sydorчук

*MD, Professor für Allgemeine Chirurgie
Bukowina Staatliche Medizinische Universität, Ukraine
E-mail: rsydorчук@ukr.net
st. A. Hetman, 2, Chernivtsi, Ukraine, 58004.*

P.V. Kyfiak

*Assistent Abteilung für Anästhesiologie und Reanimation
Bukowina Staatliche Medizinische Universität, Ukraine
E-mail: rsydorчук@ukr.net
st. Heroes Square 154/84, Chernivtsi, Ukraine, 58013.*

O.I. Polyanskyi

*Der Chirurg der höchsten Qualifikation,
Krankenhaus Krankenwagen, Chernivtsi, Ukraine
E-mail: opolansky@gmail.com
st. V. Komarova 31/68, Chernivtsi, Ukraine, 58013.*

I.I. Dutka

*Instructor, Department of Nursing and Higher Nursing Education,
Higher state educational establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: dutka86@mail.ua
Bazama st. 9, Novoselytsia, Chernivtsi region, Ukraine, 58000.*

O.Й. Хомко

*Кандидат медичних наук, доцент кафедри догляду за хворими та вищої медсестринської освіти
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет, Україна
E-mail: Homko.oleg@bsmu.edu.ua
вул. Ф. Достоевського, буд.25, кв.3, Чернівці, Україна, 58029*

Р.І. Сидорчук

*Доктор медичних наук, професор кафедри загальної хірургії ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», Україна
E-mail: rsydorчук@ukr.net
вул. А. Гетьмана, буд.2, Чернівці, Україна, 58004*

П.В. Кіфяк

*Асистент кафедри анестезіології та реаніматології
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», Україна
E-mail: rsydorчук@ukr.net
вул. Героїв Майдану, буд. 154 кв.84, Чернівці, Україна, 58013.*

О.І. Полянський

*Хірург вищої кваліфікаційної категорії,
Лікарня швидкої медичної допомоги, Чернівці, Україна
E-mail: opolansky@gmail.com
вул. В.Комарова, буд.31АВ, кв.68, Чернівці, Україна, 58013*

І.І. Дутка

*асистент кафедри догляду за хворими та вищої медсестринської освіти
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», Україна
E-mail: dutka86@mail.ua
вул. Базарна буд.9, м. Новоселиця, Чернівецька обл., Україна, 58000.*

Abstract. The results of clinical examination of the respiratory function of patients with abdominal sepsis are presented. The aim of the study was to find violations of the functional state of the respiratory system in patients with abdominal sepsis. 7 patients with AS, 9 control group patients after planned surgery on uncomplicated hernias of the anterior abdominal wall or varicose veins on the lower limbs have been examined. Dynamics of pO₂ and pCO₂ indices after hyperventilation test and respiration with 100% oxygen during 5 minutes are most likely indicative of prevailed disorders of ventilation-perfusion and metabolic correlations in genesis of hypoxemia, and respiratory alkalosis was not characterized by the tendency to normalization. Disorders of the functional state of the respiratory system in such patients are found to have a restrictive character. A conclusion is drawn concerning the necessity to correct medical treatment of such patients including oxygen therapy into the protocol of treatment.

Key words: surgery, peritonitis, abdominal sepsis, pathogenesis, respiratory function, oxygen therapy.

Резюме. Представлені результати клінічного обстеження дихальної функції у хворих на абдомінальний сепсис. Метою дослідження було встановити порушення функціонального стану дихальної системи у пацієнтів з абдомі-

нальним сепсисом. Були обстежені 7 пацієнтів з абдомінальним сепсисом (АС), 9 пацієнтів контрольної групи (після планової операції при неускладненій грижі передньої черевної стінки або варикозного розширення вен нижніх кінцівок). Динаміка pO_2 і pCO_2 індексів у хворих на АС, після тесту гіпервентиляції і дихання 100% киснем протягом 5 хвилин, швидше за все, свідчить про те, що переважали порушення вентиляції, перфузії і метаболізму у генезі гіпоксемії і респіраторний алкалоз, що не характеризується тенденцією до нормалізації. Виявлено, що порушення функціонального стану дихальної системи у таких хворих мають рестриктивний характер. Робиться висновок про необхідність корекції лікування таких пацієнтів, включаючи оксигенотерапію в протоколи лікування.

Ключові слова: хірургія, перитоніт, абдомінальний сепсис, патогенез, дихальна функція, оксигенотерапія.

Introduction. Abdominal sepsis (AS) is accompanied by shock or close to shock condition of the patient, and one of its signs is tachypnea and organic or multiple organ dysfunction (hypoxemia, impairment of consciousness, poly- / oliguria, hyperlactatemia, etc.). These changes in the body connect with the development of hypoxic conditions and are caused by three factors: decreased level of pO_2 , long stay under conditions of oxygen deficiency, and individual susceptibility to oxygen insufficiency [2, 60-68; 4, 3-5]. Stimulation of the respiratory center by the impulses coming from the vascular chemoreceptors (mainly sinocarotid and aortic zones) with changes of the blood chemical content (decreased level of pO_2 , accumulation of hydrogen ions and carbonic acid), results in hyperventilation, which is indisputable positive reaction to hypoxia, but it has negative outcome as well, as it is accompanied by carbonic acid excretion, its reduced level in the blood and development of hypocapnia [1, 176-183; 3, 74-82]. At the same time, considering severity of the condition of such patients, comprehensive examination of the functional state of the respiratory system in case of AS is not adequate.

The aim of the study is to find disorders of the functional state of the respiratory system in patients with abdominal sepsis.

Material and methods. Seven patients with AS (I group) [2, 60-68], nine patients after planned surgery on uncomplicated hernias of the anterior abdominal wall or varicose veins on the lower limbs (II group) have been examined. The control group (III group) included 12 healthy and practically healthy volunteers. Anamnesis of all the patients was not complicated by bronchial-pulmonary pathology. Hemodynamic parameters were detected on 2-3 day after operation enabling to reduce a direct influence of surgery on the functional state of the respiratory system. Examination and estimation of the respiratory function (RF) were conducted with standard respiratory maneuvers on a portable computed spiograph. In our research, we followed generally accepted international and domestic bioethical norms. The results obtained were processed with the following creation of computed database and further statistical processing by means of the methods of variation statistics applying the software package Primer of Biostatistics v.9.8.

Results and discussion. The results of RF examination are presented in the table 1. Appropriate calculated data in all the groups differ unreliably ($p>0.05$) and correspond to the age and gender norms. The index of the vital capacity of the lungs was sharply reduced in the II group of patients, but in the patients with AS it was three times as low as compared to the control group hardly reaching 38.2% out of the calculated standard index. Forced vital capacity (FVC) of the lungs was the lowest in

the group I; it was twice less than that of the group II. The muscular apparatus tonus participating in respiration was sharply reduced, lung excursion decreased, permeability of the bronchial tree deteriorated on all the levels. Practically all the indices of the functional state of the respiratory system in patients with abdominal sepsis were much less pronounced than in surgical patients from the II group of the study.

All the patients of the groups examined had already received the lessons of respiratory exercises in the complex of post-operative rehabilitation before the stage of the study. Duration of Stange's test was the longest in the III group (control group) and constituted 39.08 ± 3.65 , which was reliably different from the rest of groups by this index ($p<0.05$). Hench's test was also the longest in the group of healthy and practically healthy individuals concerning the I group ($p<0.05$) and a little less in the II group ($p>0.05$).

pO_2 index at rest prevailed in the III group and II group as compared to the patients of the I group ($p<0.05$). With the dynamics of pCO_2 at rest a reliable difference was found in the I group ($p<0.05$) and III group ($p<0.05$) as compared to the biggest value in the II group. After oxygen inspiration the following pO_2 dynamics was observed: the result was higher in the III group as compared to the I one ($p<0.05$), without substantial differences in the II group. pCO_2 variation after oxygen is characterized by reliable differences in the II group concerning the I one ($p<0.05$), but without substantial variations in the rest of the control group examined ($p>0.05$).

According to the level of pO_2 and pCO_2 gases in the arterial blood reliable arterial hypoxemia against mild hypocapnia occurs (adaptive respiratory alkalosis with metabolic acidosis due to alveolar hyperventilation against the ground of pronounced tachypnea). Dynamics of pO_2 and pCO_2 indices after hyperventilation test and respiration with 100% oxygen during 5 minutes are most likely indicative of prevailed disorders of ventilation-perfusion and metabolic correlations in genesis of hypoxemia, and respiratory alkalosis was not characterized by the tendency to normalization.

Conclusion.

1. Disorders of the functional state of the respiratory system in patients with abdominal sepsis are indicative of the necessity to correct medical treatment of such patients considering functional changes of the respiratory function.
2. Oxygen therapy inclusion into the therapeutic protocol in patients with abdominal sepsis as a compulsory component.

References.

1. *Abdominal sepsis: the current status of the problem* / R.I. Sydorчук, P.D. Fomin, O.Y. Khomko [et al.] // *Clin. Exp. Pathol.* – 2011. – Vol.X, №3 (37). – С. 176-183. [in Ukrainian]
2. *Abdominal sepsis* / P.D. Fomin, R.I. Sydorчук // *Modern Med. Technologies.* – 2009. – №4. – С. 60-68. [in Ukrainian]
3. *Martin G.S. Extravascular lung water in patients with severe sepsis: a prospective cohort study* / G.S. Martin, S. Eaton, M. Mealer [et al.] // *Crit. Care.* – 2005. – Vol.9, №2. – P. 74-82.
4. *Mihmanli A. The effect of antibiotic therapy on lung pathology in experimental models of sepsis* / A. Mihmanli, K. Tahaoglu, I. Sahin [et al.] // *Ulus Travma Derg.* – 2002. – Vol.8, №1. – P. 3-5.

Table 1. The level of gases in the blood (oxygen and carbon dioxide) in patients with abdominal abscess

Indices	Patients with abdominal sepsis (I group), n=7	Patients with other surgical pathology (II group), n=9	Control (III group), n=12
Stange's test (s)	12.85±3.81*	29.36±1.24*	39.08±3.65
Hench's test (s)	8.93±0.53*	21.38±2.84	25.63±3.73
pO ₂ at rest	53.64±3.28*	69.04±5.02	73.51±2.67
pCO ₂ at rest	30.63±2.70*	49.26±3.07	40.47±1.68*
pO ₂ after O ₂ supply	64.32±1.94*	70.37±3.75	75.76±1.52
pCO ₂ after O ₂ supply	31.66±2.58*	41.26±3.89	38.35±1.73

Note. * – (p<0.05) reliability according to the given index between the groups examined concerning the biggest value.

УДК: 378.091.33-027.22:378.6:61(477.85)

**ORGANIZATION AND OF TRAINING MANUFACTURING PRACTICE IN COLLEGE
BUKOVYNIAN STATE MEDICAL UNIVERSITY**

**ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИРОБНИЧИХ ПРАКТИК
У КОЛЕДЖІ БУКОВИНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

O.M. Goroshko

MD, PhD, Assoc. Professor,
Department of Pharmacy,
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: olesya-m-gor@yandex.ua
Kochubey st. 40/14, Chernivtsi, Ukraine, 58003.

O.M. Горошко

к.фарм.н, доцент кафедри фармації
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний
університет», Україна
E-mail: olesya-m-gor@yandex.ua
вул. Кочубея буд.40 кв.14, Чернівці, Україна, 58003.

O.Y. Khomko

MD, PhD, Assoc. Professor,
Department of Nursing and Higher Nursing Education
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: Homko.oleg@bsmu.edu.ua
F.Dostoevsky st., 25/3 Chernivtsi, Ukraine, 58029.

O.Й. Хомко

Кандидат медичних наук, доцент
кафедри догляду за хворими та вищої
медсестринської освіти ВДНЗ України «Буковинський
державний медичний університет», Україна
E-mail: Homko.oleg@bsmu.edu.ua
вул. Ф. Достоєвського, буд.25, кв.3, Чернівці, Україна, 58029.

M.P. Antofiychuk

MD, PhD, Assoc. Professor,
Department of Internal Medicine,
Clinical Pharmacology and Professional diseases,
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: nickantoff@gmail.com
Home st., 76/89, Chernivtsi, Ukraine, 58002.

M.П.Антофійчук

Кандидат медичних наук, доцент
кафедри внутрішньої медицини, клінічної
фармакології та професійних хвороб
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний
університет», Україна
E-mail: nickantoff@gmail.com
вул. Головна, буд.76 кв.89, Чернівці, Україна, 58002.

A.V. Bambuliyak

MD, PhD, Assoc. Professor,
Department of Stomatology
Higher educational establishment Ukraine state
«Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: bambuljak.andrij@bsmu.edu.ua
Komarova st. 31 AB /119, Chernivtsi, Ukraine, 58029.

A.В. Бамбуляк

Кандидат медичних наук, доцент
кафедри стоматології
ВДНЗ України «Буковинський державний медичний
університет», Україна
E-mail: bambuljak.andrij@bsmu.edu.ua
вул. В. Комарова буд 31AB, кв.119, Чернівці, Україна, 58029.

Summary: Practical training is essential in training of pharmaceutical specialists, because by passing it they fix knowledge received during their studies, form and improve practical skills. One of the task of college BSMU is to create conditions for effective orientation of future specialist in the professional field. Achieving this goal will be possible when students have the necessary practical skills.

Key words: educational practice, learning process, teaching, improve practical skills, students.

Резюме. Практична підготовка має важливе значення в системі підготовки фармацевтичних фахівців, адже в процесі її проходження закріплюються знання, отримані студентами під час навчання, формуються і удосконалюються практичні вміння та навички. Одним із завдань коледжу БДМУ є створення умов для ефективної орієнтації майбутнього спеціаліста в професійному просторі. Досягнення поставленої мети можливе за наявності у студентів необхідних практичних навичок.

Ключові слова: навчальні практики, навчальний процес, викладання, практичні вміння та навички, студенти.

Практика студентів є невід'ємною складовою частиною процесу підготовки спеціалістів у вищих навчальних закладах і проводиться на оснащених відповідним чином базах навчальних закладів, в аптеках, аптечних складах [2, с.110]. Умови практичної підготовки студентів на відповідних базах практики закріплені в угодах між вищим навчальним закладом та установами баз практики. Студенти можуть самостійно з дозволу відповідних кафедр підбирати для себе місце проходження практики і пропонувати його для використання з умовою, якщо дана база забезпечує виконання програми практики. Завдання практики є оволодіння студентами сучасними методами та формами організації аптечної справи, формування у них, на базі одержаних у вищому навчальному закладі знань, професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень під час їх майбутньої професійної роботи в реальних ринкових і виробничих умовах, виховання потреби систематично поновлювати свої знання та творчо їх застосовувати в практичній діяльності [1, с.76, 4, с.429].

Метою роботи є аналіз організації та проведення навчально-виробничих практик, як одного із основних етапів навчання, який надає можливість для розвитку особистісних і професійних якостей, творчої індивідуальності майбутніх фахівців.

Загалом в коледжі БДМУ проведено 5 практик, із них 1 практика на базі оздоровчої бази с. Репужинці та науково-дослідних ділянок БДМУ; решту як бази використовували аптеки різних форм власності м. Чернівці та області. Разом для проходження практик було залучено 7 аптек та 2 фармацевтичні фірми.

Навчальні та виробничі практики студентів 1-3 курсів фармацевтичного факультету проводились відповідно до чинних нормативних документів та згідно з навчальними планами і програмами виробничої практики студентів вищих фармацевтичних навчальних закладів.

Однією із зв'язуючих ланок між теоретичними дисциплінами, які формують профіль молодшого спеціаліста, і призначена для покращення професійної і теоретичної підготовки спеціалістів в галузі фармації є пропедевтична практика з аптечної технології ліків. Така практика закладає основи знання студентами загальних вимог до практичної роботи фармацевта.

Пропедевтична практика з аптечної технології ліків студентів 1 курсу коледжу БДМУ триває 1 тиждень. Тривалість робочого тижня студентів становить 36 годин та 18 годин для самостійної роботи. Практика проводиться з метою закріплення технологічних операцій зі зважування, відмірювання, фільтрування, проціджування; застосування набутих теоретичних знань у професійній діяльності фармацевта.

Після вивчення дисципліни студенти проходять виробничу практику з технології ліків, яка залишається складною у плані організації та проведення. Це пов'язано з тим, що сучасний стан виробництва лікарських засобів аптечними закладами не повністю забезпечує виконання програми практики. Так у м.Чернівці готують лікарські засоби лише дві аптеки, одна з яких університетська (у порівнянні з 2010

рокам - 4), однак жодна з них не має ліцензії на виробництво асептичних лікарських форм. Під час проходження практики з технології лікарських засобів студенти не можуть побачити приготування всіх лікарських форм. Це пояснюється не лише коротким терміном, але й обмеженим асортиментом ліків, що готуються в певних аптеках. Певні труднощі пов'язані з тим, що субстанції є досить дорогими для використання їх у навчальних цілях, а тому студенти не завжди мали можливість виготовляти власноручно всі лікарські форми в аптеці. Вирішенням даної програми у Вищому державному навчальному закладі «Буковинський державний медичний університет» є створення навчально-виробничої аптеки «Університетська №1», яка стала основною базою навчально-виробничих практик. Студенти мають можливість побачити весь процес виготовлення, зберігання та реалізацію лікарських засобів, проводять регулярні перевірки виконання програми практики, надають консультації студентам з питань, які у них виникають. Також, керівники практики проводили ротацію студентів коледжу БДМУ. Однак, залучити аптеки міста Чернівці та області, які здійснюють виготовлення лікарських форм для проведення виробничих практик, є необхідним не тільки для збереження баз практики, але і для можливості студентам вивчати номенклатуру екстемпоральної рецептури Чернівецької області.

З фармакогнозії практика проводиться на базі двох навчально-дослідних ділянок для вирощування лікарських рослин: при кафедрі фармацевтичної ботаніки та фармакогнозії та спортивно-оздоровчого табору «Здоров'я» БДМУ. Практика на цих базах дала досить позитивні результати як у закріпленні теоретичного матеріалу, пройденого протягом навчального року, так і в забезпеченні відповідних кафедр наочним матеріалом, а також, без сумніву, більше згуртувала студентів та покращила трудову дисципліну.

Заключною ланкою практичної підготовки є переддипломна практика, яка проводиться перед складанням державних іспитів. Під час цієї практики поглиблюються та закріплюються теоретичні знання з базових навчальних дисциплін, збирається фактичний матеріал для складання державної атестації.

Для раціонального проведення навчальних та виробничих практик відділ практики Буковинського державного медичного університету проводить ряд заходів. Зміст і послідовність практики визначається програмою, яка розробляється кафедрою згідно з навчальним планом та узгоджується з відділом практики. Для кожного виду практики викладачі відповідних дисциплін подають рекомендації щодо видів, форм, тестів перевірки рівня знань, умінь, навичок, яких студенти мають досягти під час проходження практики і які висвітлюються в методичних рекомендаціях з відповідної практики.

Відповідальність за організацію, проведення і контроль практики покладається на керівників вищих навчальних закладів. До керівництва практикою студентів залучаються досвідчені викладачі кафедр, які брали безпосередню участь у навчальному процесі з дисциплін, з яких проводиться практика. Для керівництва практикою при підготов-

ці студентів залучаються спеціалісти аптеки, які мають стаж роботи не менше 5 років та II категорію, а також безпосередньо завідувачі аптек.

Велику відповідальність покладено на безпосередніх керівників практик від навчального закладу. Так, керівники практики від вищого навчального закладу зобов'язані:

- перед початком практики контролювати готовність баз практики, повідомляти відділ практики про наявність студентів на базі практики, а також студентів які не приступили до практики;
- забезпечити проведення всіх організаційних заходів перед початком практики: інструктаж про порядок проходження практики та з техніки безпеки, надання студентам-практикантам необхідних документів (направлення, програма, щоденник, календарний план, індивідуальне завдання, теми курсового і дипломного проекту (роботи), методичні рекомендації та інші), перелік яких встановлює навчальний заклад;
- повідомляє студентів про систему звітності з практики, прийняту на кафедрі, а саме: подання письмового звіту (щоденника), виконання науково-дослідної роботи, оформлення відповідним чином індивідуального завдання тощо;
- у тісному контакті з керівником практики від бази практики забезпечувати високу якість її проходження згідно з програмою;
- контролювати виконання студентами-практикантами правил внутрішнього трудового розпорядку, вести або організувати ведення таблиця відвідування студентами бази практики;
- у складі комісії приймати заліки з практики;
- впродовж 3-х днів після закінчення практики подавати заступнику завідувача відділу практики письмовий звіт про проведення практики із зауваженнями і пропозиціями щодо поліпшення практики студентів.

Розподіл студентів на практику проводиться відділом практики з врахуванням побажань студентів, тематики їх індивідуальної роботи, а також їх майбутнього місця роботи після закінчення навчання.

Після закінчення терміну практики студенти звітують про виконання програми та індивідуального завдання.

Загальна і характерна форма звітності студента за практику - це

подання письмового звіту, підписаного і оціненого безпосередньо керівником від бази практики. Письмовий звіт разом з іншими документами, установленними навчальним закладом, подається на рецензування керівнику практики від навчального закладу. Звіт має містити відомості про виконання студентом усіх розділів програми практики та індивідуального завдання. При необхідності та враховуючи специфіку аптеки дозволяється вносити доповнення у підсумковий звіт після узгодження з керівниками від бази та навчального закладу, але ці зміни не повинні суперечити програмі практики.

Звіт з практики захищається студентом в комісії, призначеній відділом практики. До складу комісії входять керівники практики від вищого навчального закладу і, за можливості, від баз практики (завідувачі аптек).

Комісія приймає залік у студентів на базах практики (або у вищому навчальному закладі) в останні дні її проходження. Оцінка за практику вноситься в заліково-екзаменаційну відомість і в залікову книжку студента за підписами членів комісії. Підсумки кожної практики обговорюються на засіданнях кафедр, а загальні підсумки практики підводяться на вчених радах вищих навчальних закладів один раз впродовж навчального року.

Отже, практика є одним із важливих етапів підготовки фармацевтичного фахівця, яка готує майбутніх спеціалістів до самостійної професійної діяльності та дає можливість студентам закріпити свої знання, адаптуватись до робочого дня, навчитись приймати оптимальні рішення у нестандартних ситуаціях.

Висновки.

1. Особливості підготовки студентів, які навчаються за спеціальністю «Фармація» (ОКР – «молодший спеціаліст») на сучасному етапі вимагають постійного удосконалення, в тому числі і організацію виконання практичних навичок.
2. Навчально-виробнича практика невід'ємна складова процесу підготовки фахівців, основним завданням якої є якість практичної підготовки з огляду набуття ними навичок практичної діяльності.
3. Створення оптимального середовища, при якому студенти мають можливість виконувати практичні навички, є основним завданням відділу практики БДМУ.

Література

1. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За редакцією В.Г. Кременя, Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабін. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2004. - 384 с.
2. *Vishcha osvita Ukraini i Bolons'kij proces: Navchal'nij posibnik / Za redakcieyu V.G. Kremenya, Avtors'kij kolektiv: M.F. Stepko, YA.YA. Bolyubash, V.D. SHinkaruk, V.V. Grubinko, I.I. Babin. - Ternopil': Navchal'na kniga - Bogdan, 2004. - 384 s.*
3. Герман, А. О. Виробнича практика з аптечної технології ліків – відповідальний етап у підготовці провізора / А. О. Герман, Є. С. Хуторнюк, Ю. М. Азаренко // Актуальні питання практичної підготовки студентів НФаУ в Україні та за кордоном : матеріали наук.-практ. конф. з практики студентів НФаУ та коледжу НФаУ, 16 квіт. 2015 р., м. Харків. – Х. : НФаУ, 2015. – 75-77. – №2. – С. 10-14.
4. *German, A. O. Virobnichna praktika z aptechnoi tekhnologii likiv – vidpovidal'nij etap u pidgotovci provizora / A. O. German, E. S. Hutornyuk, YU. M. Azarenko // Aktual'ni pitannya praktichnoi pidgotovki studentiv NFaU v Ukraini ta za kordonom : materialy nauk.-prakt. konf. z praktiki studentiv NFaU ta koledzhu NFaU, 16 kvit. 2015 r., m. Harkiv. – H. : NFaU, 2015. – 75-77. – №2. – S. 10-14.*
5. Фармацевтична енциклопедія / Голова ред. ради та автор передомови В.П.Черних. – Київ: «МОРИОН», Ф24. 2005. – 848с.
6. *Farmaceutichna enciklopedi ya/ Golova red. radi ta avtor predomovi V.P.Chernih. – Kiv: «MORION», F24. 2005. – 848s.*

STAGING APPROACH IN MULTIMODAL TREATMENT OF PATIENTS WITH COLONIC OBSTRUCTION

ЕТАПНИЙ ПІДХІД В КОМПЛЕКСНОМУ ЛІКУВАННІ ХВОРИХ З ОБТУРАЦІЙНОЮ НЕПРОХІДНІСТЮ ТОВСТОЇ КИШКИ

M.M. Stets

MD, PhD, Professor at the Department of General Surgery #2.
National Medical University named after O.O. Bogomolets, Ukraine.
E-mail: mykolastets@mail.ru
Peter Zaporozhets st., 26, Kyiv, 02125.

R.I. Sydorчук

MD, PhD, Professor at the Department of General Surgery
Higher state educational establishment Ukraine «Bukovinian State Medical University», Ukraine.
A Hetman st., 2, Chernivtsi, Ukraine, 58004.

O.Y. Khomko

MD, PhD, Assoc. Professor,
Department of Nursing and Higher Nursing Education
Higher state educational establishment Ukraine «Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: Homko.oleg@bsmu.edu.ua
F.Dostoevsky st., 25/3 Chernivtsi, Ukraine, 58029.

O.M. Plegutsa

MD, PhD, Assoc. Professor,
Department of Nursing and Higher Nursing Education
Higher state educational establishment Ukraine «Bukovinian State Medical University», Ukraine.
E-mail: plehutsa@ukr.net
Alma-Ata st., 3A / 65, Chernivtsi, Ukraine, 58029.

M.M. Стець

Доктор медичних наук, професор кафедри загальної хірургії №2 Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Україна
E-mail: mykolastets@mail.ru
вул. Петра Запорожця, буд. 26, м. Київ, 02125.

Р.І. Сидорчук

Доктор медичних наук, професор кафедри загальної хірургії ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», Україна
E-mail: rsydorchuk@ukr.net
А. Гетьмана, 2, Чернівці, Україна, 58004.

О.Й. Хомко

Кандидат медичних наук, доцент кафедри догляду за хворими та вищої медсестринської освіти ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет, Україна
E-mail: Homko.oleg@bsmu.edu.ua
вул. Ф. Достоєвського, буд.25 кв.3, Чернівці, Україна, 58029.

О.М. Плегуца

Кандидат медичних наук, доцент кафедри догляду за хворими та вищої медсестринської освіти ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет, Україна
E-mail: plehutsa@ukr.net
вул. Алма-Атинська, буд.3А кв.65, Чернівці, Україна, 58029.

Summary. The results of treatment of 77 patients with obstructive colonic failure, which were treated in a KCKH №3 during the period from 2000 to 2010 are presented. There is developed an improved algorithm of diagnostic and treatment tactics in patients with obstructive failure of the colon, which included conducting fibrocolonoscopy and implementation techniques of endoscopic decompression of the intestine as stenting, electrosurgical probe recanalization and decompression. Applications of developed tactics increased the amount of deferred surgery from 37% to 71%, increase the percentage of completed and cytoreduced radical surgery with primary overlapping anastomosis from 32% to 66% and reduce mortality from 17.5% to 14.3%.
Keywords: colon cancer, obstructive colonic failure, stenting, electrosurgical probe recanalization, decompression of the intestine, endoscopy.

Резюме. Представлені результати лікування 77 пацієнтів з обтураційною непрохідністю товстої кишки, що проходили лікування в умовах КМКЛ №3 за період з 2000 по 2010 роки. Удосконалений алгоритм лікувально-діагностичної тактики у хворих з обтураційною непрохідністю товстої кишки, що включав проведення фіброколоноскопії та впровадження ендоскопічних методик декомпресії кишечника у вигляді стентування, електрохірургічної реканалізації та зондової декомпресії. Застосування розробленої тактики дозволило збільшити кількість відстрочених оперативних втручань з 37% до 71%, збільшити відсоток виконаних радикальних та циторедуктивних оперативних втручань з накладанням первинних анастомозів з 32% до 66% та зменшити рівень летальності з 17,5% до 14,3%.
Ключові слова. рак товстої кишки, обтураційна непрохідність, стентування, електрохірургічна реканалізація, декомпресія кишечника, ендоскопія.

Вступ. Обтураційна непрохідність кишківника належить до гострих хірургічних захворювань, які не втратили свою актуальність навіть на сучасному етапі розвитку новітніх медичних технологій [3, 16-18; 5, 97-100; 9, 256-274]. Враховуючи вікові особливості зазначеної патології, наявність у переважної більшості хворих онкозахворювання, виражені патологічні зміни функції життєво важливих органів і систем, питання хірургічної тактики при обтураційній непрохідності кишківника є до кінця невирішеною проблемою ургентної хірургії [4, 73-76; 7, 63-66; 8, 97-100]. Пов'язаний цей факт в першу чергу з тим, що не зважаючи на здобутки медицини у питаннях інтенсивної терапії та застосуванні малоінвазивних способів відновлення пасажу кишечного вмісту, хірургічний метод лишається єдиним, що дає пацієнту надію на одужання [1, 9-12; 3, 16-18; 4, 73-76]. Однак, високий рівень летальності, що становить 10,5-22% [5, 97-100; 7, 63-66; 8, 97-100] та кількість післяопераційних ускладнень в межах 18,7-35% [3, 16-18; 7, 63-66] у хворих з даною патологією суттєвим чином обмежує радикалізм хірургів у виборі об'єму оперативного втручання в ургентних ситуаціях [2, 124-148; 3, 16-18; 4, 73-76; 7, 63-66; 8, 97-100].

Мета роботи - покращення результатів хірургічного лікування хворих з обтураційною непрохідністю товстої кишки шляхом створення та впровадження в практичну діяльність удосконаленого алгоритму лікувально-діагностичної тактики щодо пацієнтів з даною патологією.

Матеріали і методи. В хірургічній клініці КМКЛ №3 за період 2000-2008 роки пройшло лікування 63 хворих з обтураційною непрохідністю товстої кишки. Етіологічно причинами обтурації просвіту кишківника у 2 (3%) хворих була пухлина сліпої кишки, у 3 (5%) – висхідної ободової кишки, у 4 (6%) – печінкового згину ободової кишки, у 4 (6%) – поперечно-ободової кишки, у 5 (8%) – селезінкового згину ободової кишки, у 10 (16%) – низхідної ободової кишки, у 27 (43%) пацієнтів рівень перешкоди локалізувався у сигмоподібній кишці та у 8 (13%) – на рівні прямої кишки. У всіх хворих відразу після госпіталізації лікування починалося із заходів, спрямованих на відновлення водно-сольового балансу, корекцію функції серцево-судинної системи, декомпресію проксимальних відділів шлунково-кишкового тракту та спробі консервативними засобами відновити прохідність кишківника. Останні включали проведення спазмолітичної терапії та постановку сифонних клізм [2]. Однак, не зважаючи на обсяг проведених заходів, у 40 (63%) пацієнтів явища непрохідності кишківника консервативними заходами ліквідувати не вдалося. Це зумовило проведення ургентних оперативних втручань в терміни від 2 до 6 годин перебування хворих у стаціонарі, що безумовно знайшло своє відображення у об'ємі останніх. Так, 16 хворим виконана операція Гартмана, 6 – накладений обхідний ілео-трансверзоанастомоз, 18 пацієнтам накладені паліативні стоми різної локалізації. У 23(37%) пацієнтів, на фоні ефективності проведення консервативних заходів лікування, оперативні втручання були проведені в терміни від 2 до 6 діб, що дозволило дообстежити хворих, адекватно здійснити корекцію гіповолемії і наявної супутньої патології та провести декомпресію кишківника. Серед зазначеної групи пацієнтів 3 була виконана правобічна-, 14 – лівобічна- геміколектомії та 3 – резекції сигмоподібної кишки з накладанням первинних анастомозів, що становило 32% від загальної кількості операцій. Летальність за звітний період становила 17,5% (11 пацієнтів). Основною причиною незадовільних результатів лікування було прогресування поліорганної недостатності на фоні ракової хвороби.

Результати та обговорення. Наочність причин незадовільних результатів лікування хворих з обтураційною непрохідністю товстої кишки спонукало до пошуку засобів та методик, що дадуть можли-

вість збільшити відсоток пацієнтів, яким можливо відстрочити хірургічне лікування до більш сприятливих термінів, а, відповідно, і умов проведення оперативного втручання. Розроблений алгоритм дій мав на увазі, крім традиційних протокольних заходів, обов'язкове проведення фіброколоноскопії. Зазначена діагностична процедура давала можливість не лише верифікувати рівень перешкоди, а й визначитися з можливим варіантом проведення доопераційної декомпресії кишківника, що є пріоритетною метою всією переопераційної підготовки. З метою декомпресії відділів кишківника проксимальніше стенозу були запропоновані та застосовані в практичній діяльності наступні заходи: стентування пухлин дистальних відділів сигмоподібної кишки під контролем ректороманоскопа ПВХ трубками діаметром 0,7-1,2 см у 3 хворих, двом пацієнтам з раком прямої кишки виконано електрохірургічну реканалізацію пухлин. У 2 пацієнтів з пухлинами сигмоподібної та низхідної ободової кишки вдалось провести декомпресію кишківника шляхом заведення зонду проксимальніше стенозу за допомогою фіброколоноскопу. У всіх зазначених випадках малоінвазивні методики дозволили шляхом фракційного промивання провести адекватну декомпресію супрастенотичних відділів кишківника.

Аналізуючи результати впровадження удосконаленої лікувально-діагностичної тактики, можна зазначити наступне. Так, за період 2009-2010 роки в клініці пройшли лікування 14 хворих з обтураційною непрохідністю товстої кишки. Локалізація стенозуючих пухлин була наступною: сліпа кишка – 1 випадок, печінковий згин ободової кишки – у 1 хворого, на рівні поперечно-ободової кишки – у 1 пацієнта, у селезінковому згині ободової кишки – у 2 хворих, на рівні нисхідного відділу – у 1, сигмоподібної кишки - у 4 випадках та на рівні прямої – у 2. Крім цього, у 2 пацієнтів причиною обтурації просвіту товстої кишки був заворот подовженої сигмоподібної кишки на фоні копростазу. Стосовно двох останніх випадків, проведення фіброколоноскопії дозволило відновити прохідність кишківника та провести лікування із застосуванням лише консервативних заходів. Е цілому консервативними заходами вдалось розішити непрохідність у 10 хворих (71%). Після адекватної підготовки зазначених пацієнтів, в терміни від 2 до 5 діб були проведені 1 правобічна геміколектомія, 5 – лівобічних геміколектомій та 2 циторедуктивні резекції сигмоподібної та поперечно-ободової кишки з накладанням первинних анастомозів, що становило 66% від загальної кількості проведених операцій. В післяопераційному періоді неспроможності швів накладених анастомозів не було. В зазначеній групі померло 2 хворих (14,3%). Причиною летальних випадків були гострий інфаркт міокарда та тромбоемболія легеневої артерії.

Висновки.

1. Обтураційна непрохідність кишківника належить до хірургічної патології, яка не втратила свою актуальність навіть на сучасному етапі розвитку медичних технологій.
2. Проведення лікувально-діагностичної фіброколоноскопії перед оперативним втручанням дозволяє верифікувати рівень перешкоди в товстій кишці та визначитися з можливим варіантом застосування закритої декомпресії відділів кишківника проксимальніше стенозу.
3. Впровадження в практичну діяльність ендоскопічних методик декомпресії кишківника шляхом стентування перешкоди, заведення декомпресійного зонду за рівень стенозу та реканалізації пухлини дозволило збільшити кількість відстрочених оперативних втручань з 37% до 71%, відповідно, збільшити відсоток виконаних радикальних та циторедуктивних оперативних втручань з накладанням первинних анастомозів з 32% до 66% та зменшити рівень летальності з 17,5% до 14,3%.

Література

1. Дворниченко В.В., Шелехов А.В., Расулов Р.И., Минакин Н.И. Эндоскопические технологии в плане лечения осложненного рака прямой кишки // Российский онкологический журнал. – 2008. – № 3. – С. 9-12.
Dvornichenko V.V., Shelekhov A.V., Rasulov R.I., Minakin N.I. Endoskopicheskie tekhnologii v plane lecheniya oslozhnennogo raka pryamoj kishki // Rossijskij onkologicheskij zhurnal. – 2008. – № 3. – С. 9-12.
2. Березницький Я.С., Фомін П.Д. Стандарти організації та професійно орієнтовані протоколи надання медичної допомоги хворим з невідкладною хірургічною патологією органів живота.- Київ: ТОВ «Доктор-Медіа», 2007. – 470 с.
Bereznic'kij YA.S., Fomin P.D. Standarti organizacii ta profesijno orientovani protokoli nadannya medichnoї dopomogi hvorim z nevidkladnoju hirurgichnoju patologiejou organiv zhivota.- Kii'v: TOV «Doktor-Media», 2007. – 470 s.
3. Бондарь Г.В., Башеев В.Х., Яковец Ю.И. и др. Первично-восстановительная тактика хирургического лечения рака толстой кишки, осложненного полной кишечной непроходимостью // Украинський журнал хірургії.- №1.- 2009.- С. 16-18.
Bondar' G.V., Basheev V.H., Yakovec YU.I. i dr. Pervichno-vosstanovitel'naya taktika hirurgicheskogo lecheniya raka tolstoј kishki, oslozhnennogo polnoj kishechnoj neprohodimost'yu // Ukraїns'kij zhurnal hirurgii.- №1.- 2009.- S. 16-18.
4. Бочкарева Н.А., Напольских В.М., Камашев В.М. Анализ результатов лечения больных колоректальным раком по данным Республиканского клинического онкологического диспансера г. Ижевска // Медицинский альманах. – 2009. – №3(8). – С. 73-76.
Bochkareva N.A., Napolskih V.M., Kamashev V.M. Analiz rezul'tatov lecheniya bol'nyh kolorektal'nym rakom po dannym Respublikanskogo klinicheskogo onkologicheskogo dispansera g. Izhevskа // Medicinskij al'manah. – 2009. – №3(8). – S. 73-76.
5. Иоффе И.В., Хунов Ю.А., Шор Н.А. и др. Особенности клинического течения и хирургической тактики при острой толстокишечной непроходимости // Украинський журнал хірургії. – 2009.- №5. – С.97-100.
Ioffe I.V., Hunov YU.A., SHor N.A. i dr. Osobennosti klinicheskogo techeniya i hirurgicheskoy taktiki pri ostroj tolstokishechnoj neprohodimosti // Ukraїns'kij zhurnal hirurgii. – 2009.- №5. – S.97-100.
6. Каніковський О.Є., Надольський В.О., Терещенко Н.В. Хірургічна тактика при лікуванні хворих на рак ободової та прямої кишки, ускладнений гострою обтураційною кишковою непрохідністю // Вісник Вінницького національного медичного університету. – 2008. – №12 (2). – С. 427-429.
Kanikovs'kij O.Є., Nadol's'kij V.O., Tereshchenko N.V. Hirurgichna taktika pri likuvanni hvorih na rak obodovoї ta pryamoї kishki, uskladnenij gostroy obturacijnoju kishkovoju neprohidnist'yu // Visnik Vinnic'kogo nacional'nogo medichnogo universitetu. – 2008. – №12 (2). – S. 427-429.
7. Маханьков Д.О., Важенін А.В., Сидельников С.Ю. Тактика лечения больных злокачественными новообразованиями левой половины толстой кишки, осложненными обтурационной кишечной непроходимостью // Сибирский онкологический журнал. – 2007. – №1(21). – С. 63-66.
Mahan'kov D.O., Vazhenin A.V., Sidel'nikov S.YU. Taktika lecheniya bol'nyh zlokachestvennyimi novoobrazovaniyami levoј poloviny tolstoј kishki, oslozhnennymi obturacιονnoј kishechnoj neprohodimost'yu // Sibirskij onkologicheskij zhurnal. – 2007. – №1(21). – S. 63-66.
8. Міщенко В.В., Пустовойт П.І., Величко В.В., Вододюк Р.Ю. Гостра товстокишкова непрохідність – діагностика, тактика, вибір способу та об'єму хірургічного втручання // Український журнал хірургії. – 2009. – №1. – С.97-100.
Mishchenko V.V., Pustovojt P.I., Velichko V.V., Vododyuk R.YU. Gostra tovtokishkova neprohidnist' – diagnostika, taktika, vibir sposobu ta ob'emju hirurgichnogo vtruchannya // Ukraїns'kij zhurnal hirurgii. – 2009. – №1. – S.97-100.
9. Чиссов В.И., Дарьялова С.Л. Онкология.- Москва: ГЭОТАР-Медиа, 2007. – 560 с.
10. CHissov V.I., Dar'yalova S.L. Onkologiya.- Moskva: GEHOTAR-Media, 2007. – 560 s.

УДК 159.9: 614.2

**ХРОНИЧЕСКИЕ НЕЭПИДЕМИЧЕСКИЕ ЗАБОЛЕВАНИЯ НАШЕГО ВРЕМЕНИ:
ВОЛНЕНИЕ ЗА БУДУЩЕЕ!**

Vásquez Abanto J.E.

*PhD, Physician in the Emergency
Department of Obolon district
(Center for primary medical and sanitary help no. 2).
Kyiv City, Ukraine.*

Vásquez Abanto A.E.

*Physician-Intern in the Cardiology Department of the
Kyiv city clinical Hospital № 8 (КССН № 8).
Kyiv City, Ukraine.*

Arellano Vásquez S.B.

*Specialist in physical therapy and rehabilitation.
University of San Pedro. Academic and professional
school of medical technology.
Chimbote City, Peru.*

Васкес Абанто Х.Э.

*К.м.н., врач отделения НМП Оболонского района
(Центр первичной медико-санитарной помощи № 2).
г.Киев, Украина.*

Васкес Абанто А.Э.

*Врач-интерн кардиологического отделения
Киевской городской клинической больницы №8
(КГКБ № 8). г.Киев, Украина.*

Арельяно Васкес С.Б.

*Специалист по физической терапии и реабилитации.
Университет Сан-Педро. Академически-
профессиональный отдел медицинской технологии. г.
Чимботе, Перу.*

In this work we analyze the actuality of chronic non-epidemic diseases (the epidemics of modern “science and technology world”), that pose a real threat to a human from early years.

The backgrounds to these diseases today are formed already on the stage of childhood and adolescence.

A special attention in this article is paid to the cardiovascular pathology, where are more and more noticeable high scores of incidence and mortality, which are related with socio-economic instability in the society.

Key words: pathology, health, disease, epidemic of the 21st century, chronic diseases, diseases of civilization, social exclusion, cardiovascular disease

В данной работе анализируется актуальность хронических неэпидемических заболеваний (эпидемии современного «развитого научно-технического мира»), являющихся настоящей угрозой для человека с ранних лет жизни. Предпосылки для этих заболеваний формируются сегодня уже на этапе детского и подросткового периода.

Отдельное внимание в статье обращается на сердечно-сосудистую патологию, в которой все больше заметны высокие показатели заболеваемости и смертности, связанные с социально-экономической нестабильностью в обществе.

Ключевые слова: патология, здоровье, болезнь, эпидемия 21 века, хронические болезни, болезни цивилизации, социальная дезадаптация, сердечно-сосудистые заболевания

Факторы риска (ФР), вместе или по отдельности, могут приводить к развитию хронических неэпидемических заболеваний (ХНЗ), известных также как болезни цивилизации и социальной дезадаптации, в частности сердечно-сосудистого характера [1, с.140-143]. С точки зрения обусловленного числа случаев смерти основным ФР развития ХНЗ в глобальных масштабах является повышенное артериальное (кровяное) давление (АД), с которым связано 18% глобальных случаев смерти [6, 8]. За ним следуют излишний вес и ожирение и повышенное содержание глюкозы в крови.

ХНЗ – это заболевания долго протекающие, как правило, с медленной эволюцией. Эти заболевания представляют собой эпидемию, постоянно растущую из-за старения и современного образа жизни населения, характеризующегося минимальной физической активностью и неправильным питанием. В странах с низким и средним уровнем дохода наблюдается самый быстрый рост числа детей раннего возраста с избыточным весом, а в целом, ХНЗ являются причиной более 60% смертей, 80% из которых происходят именно в этих странах [20].

Проблема состоит не в фатальности развития дезадаптации,

а в сложности предупреждения нарушений механизма адаптационных реакций при конкретных болезнях. Такое предупреждение возможно только на основе комплексного изучения роли разных факторов риска, этиопатогенеза развития болезней, широкомасштабных социально-гигиенических исследований разного уровня и повышения ответственности каждого за свое здоровье [3, 7].

Темпы современных социально-политических, экономических и климатически-экологических изменений (не без участия человека) в мире требуют от физиологии человека быстрой адаптации к современной жизни и деятельности. Это не происходит, поскольку функциональные особенности человека не в состоянии перестраиваться так бурно, что и соответственно рано или поздно отражается на состоянии здоровья [10, 20].

Одной из распространенных теорий обусловленности здоровья является теория «болезней цивилизации и социальной дезадаптации» или «болезней образа жизни и прогресса», впервые предложенная французским врачом Станислас Танчоу (Stanislas Tanchou) в 19 веке после фиксирования различия в заболеваемости раком в зависимости от сельских и городских условий, в разные

времена и в том же городе Париже [7, 16]. По его наблюдениям, рак, как и безумие, были гораздо более распространенными в цивилизованных странах [9, с. 82]. Теорию «болезней цивилизации и социальной дезадаптации» представили еще в 50-х гг. 20 века французские медики Э. Гюан и А. Дюссер в книге «Болезни нашего общества». В этой книге авторы дают ответ на вопрос о причинах резких изменений общественного здоровья, особенно сокращения его потенциала и возникновения массовой патологии [7, с. 61].

Патология (от греч. pathos+logia – переживание, страдание, болезнь + учение, наука) – болезненное проявление, не норма для организма.

Э. Гюан и А. Дюссер выделили 4 категории таких заболеваний:

1. «Болезни загрязнения» (*следствие техногенной деятельности индустриальных цивилизаций: отравление почвы, воды, атмосферы*).

2. «Болезни истощения» (*результат физического и нервно-психического переутомления человека*).

3. «Болезни потребления» (*нарушение режима и структуры питания, употребление веществ, вызывающих химическую зависимость, злоупотребления лекарственными препаратами*).

4. «Болезни обратной инадаптации» (*вызванные рассогласованием биологических и социальных ритмов жизнедеятельности человека*).

Таким образом, основные причины (этиология) и механизмы (патогенез) возникновения и распространения ХНЗ носят общий и универсальный характер. Универсальные общие причины и факторы возникновения этих болезней состоят в том, что человек создал новую, непривычную для физиологических процессов организма среду, вследствие гипер- или гипотрофированной, а также бесконтрольной физической, умственной и социальной деятельности, которая приводит к патологическим нарушениям в его организме. Первоочередное отрицательное значение при развитии этих болезней приобретают социальные факторы: изменения особенностей питания, загрязнение всей экосистемы человека, в т.ч. радиационное, изменение ритмов жизни, переутомление, стрессы и нервное напряжение вследствие повышения темпов обычной жизни и работы, гиподинамия, стремительный научно-технический прогресс. Все эти факторы влияют на физическое и психическое здоровье всего человечества [4, с. 247-268].

Проблема социальной дезадаптации в детско-подростковой популяции, как предпосылка ХНЗ

Экономические, экологические, демографические и другие неблагоприятные социально-политические факторы современного мира привели к значительным изменениям здоровья детей и подростков. У большинства детей еще в возрасте до одного года педиатры обнаруживают функционально-органические недостаточности головного мозга, от легких (проявляющих себя лишь в неблагоприятных условиях окружающей среды или при развитии определенных болезней) до очевидных дефектов и аномалий психофизического развития. Повышенное внимание профессионалов и чиновников сферы образования и системы здравоохранения (СЗ) к вопросам охраны здоровья школьников имеет под собой серьезную основу. По данным из российских источников, число детей с недостатками развития и неблагополучным состоянием здоровья среди новорожденных составляет 85%. Среди детей поступающих в первый класс свыше 60% относятся к категории риска школьной, соматической и психофизической дезадаптации. Из них приблизительно у 30% обнаруживают расстройство нервнопсихической сферы еще в младшей группе детского сада. Число учащихся начальной школы, не справляющихся с требованиями стандартной школьной программы,

за последние 20 лет возросло в два раза, достигнув 30% [11, 12]. Во многих случаях нарушение здоровья носят пограничный характер.

Сегодня число детей и подростков со слабо выраженными проблемами со здоровьем из-за социальной дезадаптации постоянно растет. Подобные состояния приводят к снижению работоспособности, пропуску учебных занятий, снижению их результативности, нарушению системы отношений со взрослыми (учителями, родителями) и сверстниками, возникает сложная зависимость психологического и соматического характера. Все это непременно скажется на ухудшении защитных функций организма, что может привести в дальнейшем к нарушению функциональной деятельности внутренних органов и их систем [14, 17]. Вероятность перехода соматогении в психогению достаточно высока (и наоборот), с возникновением в ряде случаев «порочного круга» [9, 20].

Социальная дезадаптация – это процесс утраты социально значимых качеств, препятствующих успешному приспособлению индивида к условиям социальной среды, который проявляется в широком перечне отклонений еще в подростковом возрасте. В поведении подростка: дромомания (бродяжничество), ранняя алкоголизация, токсикомания и наркомания, венерические заболевания, противоправные действия, нарушения морали [11, 12]. В этой связи, для многих исследователей природа преступности рассматривается наряду с формами отклоняющегося поведения, такими как неврозы, психоастении, состояние навязчивости, сексуальные расстройства и разного рода психопатии. Лиц с отклоняющимся поведением, включая нервно-психические отклонения и социальную девиацию, отличают чувства повышенной тревожности, агрессивность, ригидность, комплекс неполноценности [14, 15]. Особое место в этом перечне уделяется агрессии, которая служит первопричиной насильственных преступлений (агрессия – это поведение, целью которого является нанесение вреда некоторому объекту или человеку, возникающее в результате того, что по различным причинам не получают реализации некоторые изначальные врожденные неосознаваемые влечения, что и вызывает к жизни агрессивную энергию разрушения) [11, 12].

Подростки переживают болезненное взросление – разрыв между взрослым и детским периодом – создается некая пустота, которую надо чем-то заполнить. Социальная дезадаптация в подростковом возрасте ведет к формированию людей, ограниченных компьютерными играми мировоззрением и мышлением, малообразованных, не имеющих навыков трудиться, создавать семью, быть хорошими родителями и ответственными людьми. Они легко переходят границу моральных и правовых норм. Соответственно, социальная дезадаптация проявляется в асоциальных формах поведения и деформации системы внутренней регуляции, референтных и ценностных ориентаций, социальных установок, логически развитых размышлений [7, 15].

Актуальность проблемы дезадаптации детей и подростков связана с резким увеличением девиантного поведения (нарушение социальных норм) в этой возрастной группе. Социальная дезадаптация имеет биологические, личностно-психологические и психопатологические корни, тесно связана с явлениями семейной и школьной дезадаптации, являясь ее следствием. Социальная дезадаптация – явление многогранное, в основе которого лежит множество факторов [15, 17]. К числу таковых некоторые специалисты относят такие факторы: индивидуальные, психолого-педагогические (педагогическая запущенность), социально-психологические, личностные и социальные.

Комплексное воздействие различных факторов на уровне

психобиологических предпосылок определенного человека (особенно детей и подростков) затрудняют его социальную адаптацию [1, 19]. Эти факторы в основном выражаются в виде тяжелых или хронических соматических расстройств, врожденных уродств (или прочих физических недостатков), нарушений двигательной сферы, нарушений и снижение функций сенсорных систем, несформированности высших психических функций, резидуально-органических поражений нервной системы с церебрастенией или снижением волевой активности, целенаправленности и продуктивности познавательных процессов, патологических черт характера, патологического протекающего пубертата, невротических реакций и неврозов (чаще всего в виде астено-невротического синдрома), эндогенных психических заболеваний.

В профилактике дезадаптированного поведения подростков особое значение приобретает психологическое знание, на основе которого исследуется природа отклоняющегося поведения подростков, а также разрабатываются профилактические меры по предупреждению асоциальных проявлений. Ранняя профилактика должна решаться в двух направлениях:

- ▶ Во-первых, своевременная диагностика асоциальных отклонений и социальной дезадаптации и осуществление дифференцированного подхода в выборе воспитательно-профилактических средств психолого-педагогической коррекции отклоняющегося поведения (психолого-педагогическое составляющее);

- ▶ Во-вторых, выявление неблагоприятных факторов и десоциализирующих воздействий со стороны ближайшего окружения и умелая своевременная нейтрализация этих неблагоприятных дезадаптирующих воздействий (психолого-семейное составляющее).

Место сердечно-сосудистой патологии среди ХНЗ

Сравнительная характеристика показателей смертности 2000 и 2012 гг. по основным ХНЗ, согласно Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ), можно увидеть в рисунке 1 [10, 15].

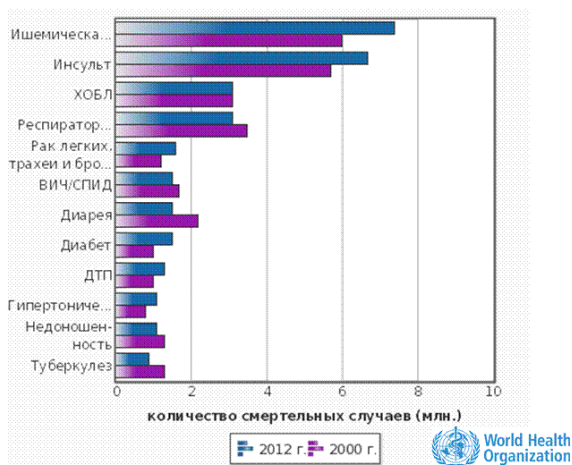


Рисунок 1. Показатели смертности 2000 и 2012 гг. по основным ХНЗ, согласно ВОЗ (www.who.int)

Службы здравоохранения в основном связывают рост таких высоких показателей заболеваемости и смертности с социально-экономической нестабильностью в обществе, а именно [14, 17]:

- ▶ С социально-психологическим воздействием стрессов и нарушением привычного образа жизни;
- ▶ Со снижением для многих уровня питания;
- ▶ С нарастающей безработицей, инфляцией, миграцией;
- ▶ С ухудшением санитарно-эпидемической и экологической

обстановки;

- ▶ С экономическим кризисом государственной СЗ;
- ▶ С ухудшением профилактической и диспансерной работы;
- ▶ С разного уровня коррупцией и неопределенностью в выборе СЗ.

На сегодняшний день, к важнейшим заболеваниям 21 столетия, к ХНЗ или «болезни цивилизации и социальной дезадаптации», относятся сердечно-сосудистые заболевания (ССЗ), злокачественные новообразования (ЗН), травмы, психические нарушения, токсикомания и наркомания, туберкулез, СПИД и другие [12, 16].

В конце 40-х годов на первое место в структуре причин общей смертности населения развитых стран выходят ССЗ, которые в развитых странах мира в среднем составляет 50-60% в структуре причин общей смертности. На втором месте ЗН – 15-25%. На третьем месте травматизм, несчастные случаи, отравления – 12-14% [4, с. 249-255].

В вопросах ХНЗ сердечно-сосудистого характера Ю.Ю. Шурыгина иллюстрирует некоторые данные работ Б.Н. Чумакова и Г.Л. Апанасенко [12]:

- ▶ В результате патолого-анатомического вскрытия более 300 погибших солдат американской армии во время Корейских событий в пятидесятые годы, возраст которых равнялся 22 годам, не имевших клинических признаков атеросклероза и при жизни считавших себя абсолютно здоровыми. У 75% из них были поражены коронарные сосуды атеросклеротическими бляшками. У каждого четвертого просвет артерий оказался суженным на 20%, а у каждого десятого – на 50%. Подобную картину можно наблюдать у жителей стран с высоким жизненно-экономическим потенциалом.

- ▶ При вскрытии 6500 умерших местных жителей в Уганде не было выявлено ни одного случая коронарного атеросклероза или инфаркта миокарда (ИМ).

- ▶ При обследовании 776 жителей в Западной Африке с помощью электрокардиографии, лишь в 0,7% случаев наблюдались незначительные отклонения со стороны сердечно-сосудистой системы.

- ▶ Развитие многих соматических заболеваний связано с негативным воздействием некоторых социально-гигиенических факторов. Так, у людей в возрасте 35-64 лет риск развития ишемической болезни сердца (ИБС) увеличивается при ожирении в 3,4 раза, при гиподинамии - в 4,4, при высоком уровне холестерина крови – в 5,5 раза, при повышенном уровне АД – в 6 раз, а при курении - в 6,5 раза. При объединении нескольких неблагоприятных социально-гигиенических факторов вероятность развития заболевания увеличивается в несколько раз. Лица, у которых отсутствуют признаки заболеваний, но выявлены перечисленные ФР, формально относятся к группе здоровых, но у них возможность развития ИБС в ближайшие 5-10 лет весьма вероятна.

При изучении ССЗ в основном обращается внимание на следующее [1, 18]:

- ▶ их роль в формировании основных показателей здоровья населения;
- ▶ их современные тенденции;
- ▶ влияние разных факторов на уровни показателей заболеваемости и смертности, в частности при ССЗ;
- ▶ систему организации медицинской помощи больным на ССЗ, мероприятия социальной профилактики ССЗ.

Именно ССЗ, в большей мере, чем все другие болезни, трансформировали тип патологии населения мира, в связи с чем являются основными болезнями современности [5, 10]. Наибольшее значение среди них имеют ИБС, артериальная гипертензия (АГ или гипертоническая болезнь), цереброваскулярная болезнь [6, 13].

Одним из важнейших ФР развития АГ является психоэмоциональный стресс, который активизирует врожденные физиологи-

ческие механизмы (определенные возбуждаемые структуры центральной нервной системы, симпатическую часть вегетативной нервной системы), увеличивает выброс катехоламинов, суживает сосуды, повышает уровень сахара, холестерина, АД [6, 8]. Включение этих механизмов у первоначального человека сопровождалось мышечной «разрядкой», которая оказывала содействие снятию нервного перенапряжения. Условия жизни современного человека изменились, за стрессовыми ситуациями «разрядка» не наступает, а вместо нее имеют место новые процессы активизации этих физиологических механизмов. В результате таких повторяющихся возбуждений, без должной «разрядки», происходит истощение организма, создаются условия для развития невроза, АГ, атеросклероза [8, 18].

Независимо от наличия или отсутствия субъективных симптомов заболевание АГ приводит к поражению органов мишени (таких важных органов, как сердце, мозг, почки, глаза, сосуды), а также оказывает содействие развитию атеросклероза, ИБС (в том числе ИМ), сердечной и почечной недостаточности, нарушению мозгового кровообращения.

Из давних времен доказана взаимосвязь развития АГ и увеличения массы тела, вплоть до ожирения (из-за эндокринных нарушений), что значительно ухудшает течение и прогноз АГ. Большое внимание предоставляется также и физической активности [6, 8].

Опыт многих развитых стран мира по внедрению широкомасштабных кардиологических профилактических программ, направленных на уменьшение влияния ФР развития ССЗ, свидетельствует, что ведущей среди этих программ является изменение образа жизни:

► *Сбалансированное питание соответственно энергетическим затратам организма с достаточным количеством ненасыщенных липидов, минимум солей и кофе;*

► *Устранение вредных привычек (табакокурения, злоупотребления алкоголем и прочей наркомании);*

► *Поддержание нормального АД;*

► *Борьба с ожирением, гиподинамией и стрессами.*

Все эти факторы являются управляемыми. Внедрение профилактических программ с устранением их действия, в некоторых странах, свидетельствует о возможности снижения распространения и смертности от ССЗ на 30–40 %.

С целью изучения влияния ФР на возникновение и развитие ССЗ за последние 20–25 лет в мире были проведены специализированные широкомасштабные исследования, которые оказывали содействие усовершенствованию методов лечения ИБС, дислипидемий и АГ [6, 8].

В последнее время все чаще говорится о наследственной предрасположенности относительно некоторых важнейших ХНЗ (атеросклероз, ИБС, АГ, сахарный диабет). Поэтому при общей и специализированной медицинской помощи предлагается также использовать подход, ориентированный на семью. Этот подход особенно эффективный в странах с высоко развитой инфраструктурой СЗ, где имеются учреждения генетического консультирования и подготовленные кадры по медицинской генетике [13, 14].

Устранение ФР ССЗ является обязательным условием улучшения здоровья населения. Как свидетельствуют исследования последнего десятилетия, многие из них являются общими факторами возникновения важнейших, кроме ССЗ, болезней [2, с. 22–23].

Организация адекватной помощи больным ССЗ в значительной мере зависит от раннего выявления патологии, которая обусловлена уровнем квалификации врачей общей практики, терапевтов и кардиологов, качеством медицинских обзоров, уровнем медицинской культуры населения. Раннее выявление патологии и ранняя госпитализация предупреждают ее прогрессирование и осложнение. Учитывая частый бессимптомный характер этой груп-

пы заболеваний, необходимо периодически контролировать АД (особенно взрослым, имеющим ФР), профилактически консультироваться со своим доверенным врачом (как минимум 1 раз в год).

На ранних стадиях ССЗ для предупреждения их прогрессирования большое значение имеют оздоровительные мероприятия: нормализация режима работы и отдыха, рациональное питание, здоровый образ жизни, санаторно-курортное лечение. Для значительной части пациентов с ССЗ основное значение приобретают стационарно-заменяющие формы предоставления медицинской помощи, особенно дневные стационары.

На втором этапе стационарная помощь предоставляется в специализированных кардиологических отделениях, клиниках медицинских высших учебных заведений и научно-исследовательских институтах, и т.п.

Изучение основных ФР возникновения ХНЗ сердечно-сосудистого характера привело к тому, что появилась необходимость разработки комплексной программы их профилактики в СЗ, включающей такие разделы:

► *санитарно-гигиенический – первичная профилактика влияния ФР;*

► *социально-экономический – развитие медицинских учреждений, кадров, проведение оздоровительных мероприятий и т.п.;*

► *санитарно-просветительный – формирование здорового образа жизни.*

Первый и второй разделы реализуются усилиями и методами со стороны государства, инфраструктурой санитарно-эпидемиологической службы, выделением средств на развитие лечебно-профилактических учреждений и т.п., третий – общегосударственными программами [3, с. 14–18]. На всех этапах такой комплексной программы необходимо усиленное и всестороннее участие каждого медика.

Выводы

► *Различные ФР, вместе или по отдельности, могут приводить к развитию ХНЗ, которые в настоящее время представляют собой «настоящую» постоянно растущую эпидемию среди населения, в том числе у детей и подростков. Основы этиологии и патогенеза ХНЗ лежат в действиях самого человека и его достижениях, в том самом «научно-техническом прогрессе», порою неконтролируемым и «фанатично» эксплуатируемым [1, 3].*

► *Уязвимые и социально незащищенные люди болеют ХНЗ больше и умирают раньше, чем люди более высокого социального положения, особенно потому, что они находятся в большей опасности воздействия вредных веществ и продуктов, таких как табака или нездоровой пищи и имеют ограниченный доступ к медицинскому обслуживанию [1, 2]. Среди ХНЗ отмечаются высокие показатели заболеваемости и смертности от ССЗ [10, 15].*

► *Соответствующие программы гигиенического воспитания должны внедряться как минимум в подростковом возрасте, если не ранее. На основании наиболее высоких показателей смертности мужчин, в программах первичной и вторичной профилактики следует также выделить, как ФР, пол. Они должны учитывать региональные отличия смертности от ССЗ. Третичная профилактика ССЗ должна предусматривать улучшение оказания специализированной лечебно-профилактической помощи, предупреждение хронизации, осложнения и инвалидизации больных [4, с. 292–297].*

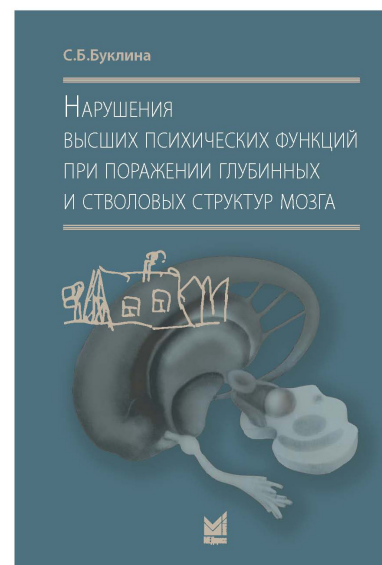
► *Внедрение многофакторных профилактических программ, новых методов диагностики, лечения и реабилитации больных с ССЗ направлено на совершенствование методов улучшения показателей заболеваемости и смертности, а также качества жизни [2, 18].*

COGNITIVE DISORDERS IN PATIENTS WITH LESIONS OF DEEP CEREBRAL STRUCTURES AND BRAINSTEM

НАРУШЕНИЯ ВЫСШИХ ПСИХИЧЕСКИХ ФУНКЦИЙ ПРИ ПОРАЖЕНИИ ГЛУБИННЫХ И СТВОЛОВЫХ СТРУКТУР МОЗГА

S.B. Buklina

С.Б. Буклина



Abstract. The aim of this study was further analysis of representation of higher mental functions (cognitive functions) on different vertical levels in the brain. This research represents rich experience of studying 230 patients with lesions of different parts of caudate nucleus, thalamus, cingulate gyrus, hippocampus, corpus callosum, cerebellum, brain stem. Various cognitive disorders (amnesia, aphasia, spatial function impairment, apraxia, agnosia) were investigated. Neuropsychological evaluation was conducted before and after surgical removal of vascular brain lesions (AVM, cavernous angiomas and hematomas). All patients had preoperative neuroimaging (angiography, CT, MRI) and intraoperative visualization. Method of neuropsychological evaluation – clinical and syndromic neuropsychological assessment by A.R.Luria.

This book contains large number of clinical observations and unique material of ten-year work in N.N. Burdenko Neurosurgery Institute. All clinical syndromes were correlated with cortical lesion syndromes, with each other and also with brain functional systems.

The book will be interesting for neuropsychologists, neurologists, neurophysiologists and anyone interested in the work of the brain.

Pages 311, pictures 72, tables 15.

Details about the monograph on www.03book.ru

Аннотация: целью исследования явилось дальнейшее изучение представительства высших психических функций на разных вертикальных уровнях головного мозга. В работе представлен многолетний опыт изучения нарушений высших психических функций (памяти, речевых и пространственных функций, праксиса и гнозиса) у 230 больных с поражениями хвостатого ядра, таламуса, поясной извилины, гиппокампа, мозолистого тела, мозжечка и разных отделов ствола головного мозга. Исследования проводились до и после оперативного удаления локальных сосудистых повреждений структуры – артериовенозных мальформаций, каверном и гематом. Основные методы исследования – клинический и синдромный нейропсихологический анализ по методу А.Р.Лурия. Все больные имели четкую верификацию локализации очага повреждения – ангиографию, КТ или МРТ головного мозга, а также интраоперационную визуализацию. В работе приведено большое количество клинических наблюдений. Материал, собранный за десятилетия в НИИ нейрохирургии им. Н.Н.Бурденко, представляется в нашей стране уникальным. Выявленные синдромы сопоставлялись между собой и с корковыми повреждениями, отмечалось общее и частное, делалось соотнесение с определенными функциональными системами.

Книга будет интересна нейропсихологам, неврологам, нейрофизиологам и всем, кто интересуется работой головного мозга.

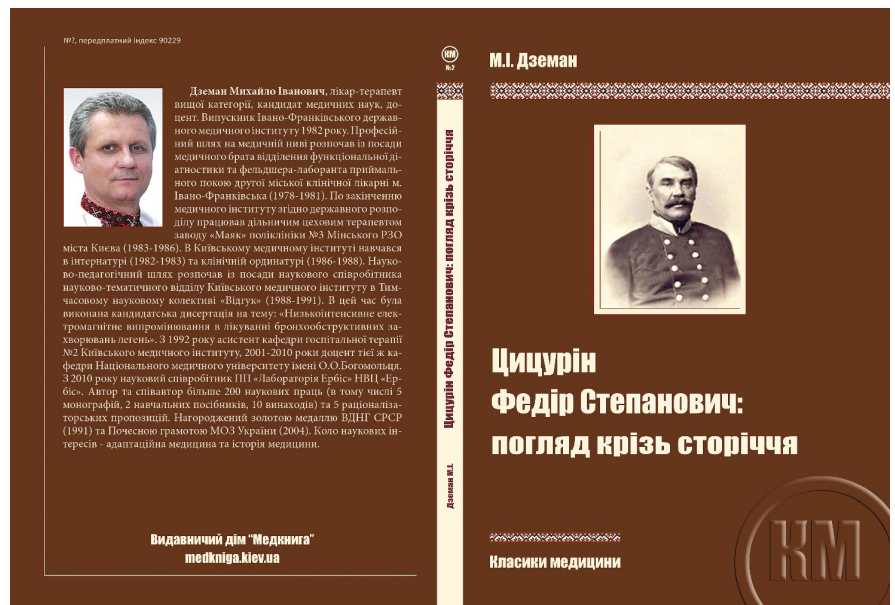
311стр, 72 рисунка, 15 таблиц.

MONOGRAPH "FEDIR STEPANOVYCH TSYTSURIN: A VIEW THROUGH THE CENTURIES (DISCOURSE ABOUT THE SUCCESSION OF CLINICAL MEDICINE TRADITIONS DEDICATED TO THE 200TH ANNIVERSARY OF THE KYIV INTERNISTS SCHOOL FOUNDER)

МОНОГРАФІЯ «ФЕДОР СТЕПАНОВИЧ ЦИЦУРИН: ВЗГЛЯД СКВОЗЬ СТОЛІТТЯ (ДИСКУРС О ПРЕЕМСТВЕННОСТИ ТРАДИЦИЙ КЛИНИЧЕСКОЙ МЕДИЦИНЫ К 200-ЛЕТНЕМУ ЮБИЛЕЮ РОДОНАЧАЛЬНИКА КИЕВСКОЙ ШКОЛЫ ТЕРАПЕВТОВ)

Dzeman M.I.
tel. +38-067-9978370
e-mail: muhac@ukr.net

Дзема́н М.И.
тел. +38-067-9978370
e-mail: muhac@ukr.net



Kyiv school of internal medicine was founded in the second half of XIXth century - beginning of XXth century. It is regarded as one of the brightest examples of the Ukrainian national scientific clinical centres developed in the Kyiv region at the crossroads of different cultural influences. Kyiv school of internal medicine is characterised by humanistic traditions and its own clearly defined systematic approach to pathology of internal medicine. Creation of the medical faculty at the St. Volodymyr Imperial University in the 1841 laid the groundwork for the Kyiv school of internal therapy. This medical faculty was created on the basis of progressive idea of "classical" European university with conjunction of educational and research processes. The name of Ukrainian school of internal medicine is written in the world medical history in letters of gold. As early as at the beginning of the XXth century this school revealed fundamental discoveries such as: methodical deep sliding palpation of abdominal cavity, antemortem diagnostics of coronary thrombosis and its detailed clinic presentation, chronic heart failure classification etc. Taking to the account these merits of Kyiv school of internal medicine the name of professor Fedir S. Tsytsurin should be appropriately praised. He was the founder of the Kyiv school of internal medicine, the first elected dean of the medical faculty of St. Volodymyr

Во второй половине XIX - начале XX века на благодатной киевской земле, на перекрестке разных культурных влияний происходит успешное становление одного из самых ярких национальных украинских научных клинических центров - Киевской терапевтической школы. Для него характерны четко обозначенный собственный системный подход к внутренней патологии и гуманистические традиции. Начало непосредственному становлению Киевской школы внутренней медицины положило открытие в 1841 году медицинского факультета в Императорском Университете Св. Владимира на основе прогрессивной идеи «классического» европейского университета в котором сочетаются образовательный и научно-исследовательский процессы. Именно эта украинская школа внутренней медицины вписала свое название в историю мировой медицины золотыми буквами. Уже в начале XX века на ее звездном небосклоне появились достижения с фундаментальным значением: методическая глубокая скользящая пальпация органов брюшной полости, впервые прижизненно диагностированный тромбоз коронарных сосудов и подробно описанная его клиническая картина, классификация хронической сердечной недостаточности и т.д. Поэтому, фактически полное забвение подвижничества родо-

Imperial University, the founder and chief of the internal medicine department and the university ambulatory clinic. F. Tsytsurin` was the first one to formulate orderly concept of medical education based on clinical medicine and successfully implemented clinical teaching and training of internal medicine pathology not only at the University of Kyiv but also at the Warsaw Imperial-Royal Academy of Medicine and Surgery. Due to his outstanding organizational and diplomatic skills, clinical experience and unlimited working ability he effectively pursued and accomplished various reorganizational tasks in the realm of medicine when serving as a President of the Warsaw Imperial-Royal Academy of Medicine and Surgery, Director of the Medical Department of Military Ministry of the Russian Empire, Chief of the Medical Imperial Service. He also took active part in the Community which helps wounded and sick soldiers. During the last decades there is increasing interest to the personality of Fedir S. Tsytsurin in the literature describing history of medicine. Dze-man M.I. is attempting to pay a tribute to this outstanding scientist and reformer of medicine in his monograph “Fedir Stepanovych Tsytsurin: a view through the centuries (discourse about the succession of clinical medicine traditions dedicated to the 200th anniversary of the Kyiv internists school founder) K.: Medknuga, 2015. – 228 pp. - (Series «Klasyka medycyny») ISBN 978-966-1597-25-8. The monograph includes original and adapted variants of the F.S. Tsytsurin's fundamental lection in 1845 named “Introduction to the course of private therapy, semiotics and clinical presentation of internal diseases” which became “a medicine manifest, which entered the scientific education age of its history”.

Further information about the book can be found on the website of the publishing house “Medknuga” <http://medknuga.kiev.ua/index.php/books-ru/book/tsytsurin-fedir-stepanovich-poglyad-kriz-storichchya-diskurs-pro-spadkoemnist-traditsij-klinichnoji-meditsini-do-200-richnogyuvileyu-rodonachalnika-kijivskoji-shkoli-terapevtiv>

To buy the book please contact the publishing house “Medknuga” and its regional representatives. It is planned to have the free access to the book later.

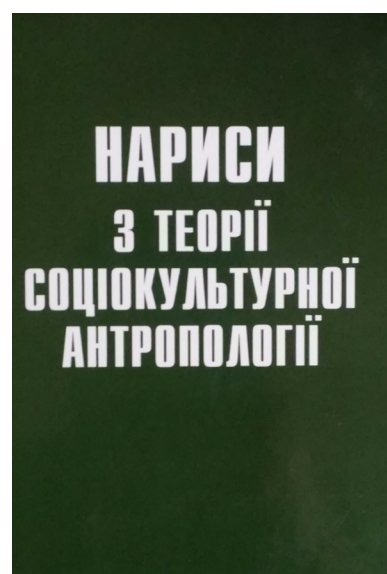
начальником Киевской школы внутренней медицины, основателя и руководителя кафедры терапии и университетской терапевтической клиники с амбулаторией, первого на выборных началах декана медицинского факультета профессора-терапевта Федора Степановича Цицурина до боли поражает. Он первый сформировал стройную концепцию организации медицинского образования на основе клинической медицины и успешно ввел клиническое преподавание внутренней патологии не только в Киевском университете, но и Варшавской медико-хирургической академии. В будущем выдающийся организаторский талант, дипломатичность, опыт клинической практики и невероятная работоспособность обеспечили успех осуществляемых им реорганизацией медицинской отрасли на должностях Президента Варшавской медико-хирургической академии, директора медицинского департамента Военного министерства Российской империи и неперемного члена военно-медицинского ученого комитета, Управляющего придворной медицинской частью императорского двора. Активной была его деятельность в Обществе попечения о раненых и больных воинах.

В последние десятилетия в историко-медицинской литературе наблюдаем многократно возрастающий интерес к личности первого киевского профессора-терапевта Ф. С. Цицурина. В монографии Дземана М.И. «Федор Степанович Цицурин: взгляд сквозь столетия (дискурс о преемственности традиций клинической медицины к 200-летнему юбилею Родоначальника Киевской школы терапевтов) К.: Медкнига, 2015. - 228 с. - (Серия «Классики медицины») ISBN 978-966-1597-25-8 делается попытка отдать должное великому ученому и реформатору медицины. В книге подается оригинальный и адаптированный вариант его фундаментальной лекции 1845 года «Введение в курс частной терапии, семиотики и клиники внутренних заболеваний», ставшей «манифестом медицины, которая вступила в естественно-научную эпоху своей истории».

ПЕРВАЯ УКРАИНСКАЯ КНИГА О СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ АНТРОПОЛОГИИ

Мельник В. М.

Автор монографии «Очерки по теории социокультурной антропологии», студент философского (отделение политологии) и юридического факультетов Киевского национального университета им. Т. Шевченко, стипендиат института международных отношений Вроцлавского университета, член Российской Ассоциации Политической Науки, член Канадской Сети Экономической Истории, член Украинского Географического Общества, член Национального союза журналистов Украины



Замысел написать книгу под названием «Очерки по теории социокультурной антропологии» (Винница: Винницкая городская типография, 2015, 552 стр.; издана в сентябре 2015 года на украинском языке) появился у меня достаточно давно. основополагающим фактором выступило отсутствие в украинской научной библиографии специального труда, который освещал бы комплекс проблем социально-культурной антропологии. Раскрывая предмет и задачи этой науки, я пытался максимально доступно охарактеризовать основные положения теории и методологии. Однако, главной целью данного исследования является формирование новых теоретико-методологических подходов. Главным авторским подходом к решению этой проблемы явился синтез различных теорий в единую идейную философию. Идейная философия производит и научную структуру. Мой взгляд на последнюю выражается в «субдисциплинарном подходе». Согласно последнему, социокультурная антропология состоит из «полунаук»: исторической антропологии, политической антропологии, экономической антропологии, юридической антропологии, психологической антропологии, когнитивной антропологии, лингвистической антропологии. При этом, эти субдисциплины делятся на «социальный раздел» и «культурный раздел», которые разработаны в соответствии с антропологической природой «социальной антропологии» и «культурной антропологии». Первая распространена в Европе, последняя в США. Эта книга объединила оба термина в единый – «социокультурная антропология». Единственный термин означает и единственную науку. Она имеет междисциплинарный характер и, изучая «человека общественного», приближается к этнологии, философии, философской антропологии, социологии. Структура исследования довольно нестандартная для Украины и постсоветского пространства. Книга состоит из девяти самостоятельных очерков, которые выполняя роль разделов, раскрывают социокультурную антропологию как совокупность субдисциплин. Такая структура характерна для современных западных исследований. Ее же в своей книге «Современные проблемы этнографии» (1981 г.) использовал и академик Ю. В. Бромлей. Эта структура предлагает более легкое восприятия материала, в отличие от существующих работ по антропологии. Последние раскрывают конкретные методологические проблемы и соотношение «социальное/культурное». Однако, вне поля зрения, скажем, российских или французских исследователей, остается вся совокупность субдисциплин. Мне кажется, что использованный подход позволит читателю более глубоко осмыслить проблемы гуманитарного знания. Разноматематические очерки могут быть полезными как в своей дифференциации, так и в едином контексте. Каждый из них предлагает новые решения теоретических проблем. В частности, новыми для социокультурной антропологии являются концепция «культура-человек-природа»; теория

природно-географического происхождения этносоциальных систем и этнопсихологии; теория политической антропологии («традиционализм-фундаментализм-консерватизм»); идеологически-консервативный подход и методология теистического материализма. Надеюсь, что представленная книга будет полезна тем, кто должен ориентироваться в круге антропологических проблем: историкам, этнологам, юристам, психологам, медицинским психологам и врачам. Учитывая специфику обучения последних, во вступительном разделе я попытался дать определенные указания по введению социокультурной антропологии как учебной дисциплины.

Информация о книге на русском языке доступна по ссылке: <http://vduvrn.ru/?p=2101>

Информация о книге и отдельные выдержки из монографии на украинском языке доступны по электронным адресам: <http://blogs.korrespondent.net/blog/science/3493652/>, <http://blogs.korrespondent.net/blog/users/3218476-kolektyvna-svidomist-u-konteksti-tradytsii-nova-knyha-pro-suspilstvo>

**ЗАНИМАТЕЛЬНАЯ АСТРОНОМИЯ В НОВЕЛЛАХ ТЕСОВОГО ХАРАКТЕРА:
УЧЕБНОЕ ПОСОБИЕ****Пивоваров А.А.***зав. кафедрой информационно-технологического и
физико-математического образования института
развития образования Кировской области
Российская Федерация*

Аннотация. Известно, что обычное и профессиональное знания отличаются по сложности и уровню абстрактности, поэтому автор не ставил своей целью всестороннее изучение астрономии. Роль занимательных задач – развитие познавательного интереса к астрономии, умение объяснять обыденные факты и явления и правильно применять астрономические термины, которые в разговорном языке часто употребляются в искаженном смысле. В этой связи предлагаемые задачи в какой-то мере будут способствовать устранению астрономического невежества.

В пособии представлено несколько сотен качественных задач по астрономии в виде небольших новелл, рассуждений трех друзей. В реальности – это сыновья автора: Ярослав, Елисей, Пересвет. Иногда появляется и «Мистер Икс», комментатор.

Стратегия методического поиска была направлена на то, чтобы, не нарушая логичности и стройности законов природы, найти такой подход, когда они не изучаются специально, а являются проявлением конкретных жизненных ситуаций. Несмотря на элементарность изложения, они преподносят читателям природные явления с неожиданной стороны.

Методические достоинства качественных задач многогранны. Приближая изучаемую теорию к окружающей жизни, они формируют и усиливают мотивацию учащихся к изучению астрономии, способствуют развитию наблюдательности. Метод решения этих задач, заключающийся в построении логических умозаключений, основанный на научных законах, служит прекрасной школой мышления, вырабатывает отчетливое понимание сущности астрономических явлений и закономерностей, учит школьников практическому применению знаний. В качественной задаче обычно требуется объяснить то или иное астрономическое явление или предсказать, как оно будет протекать в определенных условиях. Отсутствие вычислений позволяет сосредоточить внимание учащихся на астрономической сущности задачи, глубже осознать законы природы.

Автор хотел, чтобы самый сложный и интересный этап умственной деятельности – распознавание явления и выделение его из других, а так же построение логических умозаключений делал сам ученик. При этом предполагается, что основные астрономические понятия и термины (зенит, горизонт, меридиан) уже знакомы ученику из природоведения и географии.

Ссылка на книгу - <http://nsportal.ru/aleksandr-pivovarov>

Monograph

SPECIFICS OF THE PARONYMY AND METHODS OF ITS TEACHING

СПЕЦИФИКА ПАРОНИМИИ И МЕТОДЫ ЕЕ ПРЕПОДАВАНИЯ

S. Shikhalieva

Doctor of philology, leading researcher of Department of grammatical researches FPBIS "Dagestan scientific center", associate professor FPBEI VPE "The Dagestan state pedagogical university"

С.Х. Шихалиева

д.филол.н., ведущий научный сотрудник Отдела грамматических исследований ФГБУН «Дагестанский научный центр РАН», доцент ФГБОУ ВПО «Дагестанский государственный педагогический университет»



Монография Шихалиевой Сабрины Ханалиевны «Специфика паронимии и методы ее преподавания» (Махачкала: Изд-во Алеф, 2016. – 186 с.) посвящена актуальной проблеме – внедрению эффективных методов обучения русскому языку в условиях национально-русского двуязычия. Внедрение эффективных методов обучения русскому языку обеспечивается содержанием паронимии с видами проекционно-ориентированной деятельности.

Монография состоит из трех глав и приложений. В первой главе «Лингвистическое обоснование обучения русской паронимии» рассматривается ряд теоретических проблем и дидактические задачи. Обосновывается важность обучения паронимии в условиях национально-русского двуязычия, демонстрируется содержание паронимии с видами проекционно-ориентированной деятельности, актуализируется дидактический материал с характеристиками групп паронимии «глагол*имия», в процессе которого происходит усиление познавательного интереса учащихся-билингвов.

Во второй главе «Состояние обучения русской паронимии учащихся-билингвов в условиях национально-русского двуязычия» осуществляется анализ содержания обучения. Констатируется факт, что учебно-методический комплекс с содержанием обучения не предусматривает системного изучения паронимии с видами проекционно-ориентированной деятельности. Кроме того, не прослеживается координация в планировании обучения паронимии и фразеологии в условиях национально-русского двуязычия.

Экспериментальным путем установлены, что эффективные методы обучения паронимии с видами проекционно-ориентированной деятельности дают положительные результаты. Описана методика проведения опытно-экспериментальной работы, предложены критерии и показатели, позволяющие диагностировать уровни компетентности учащихся-билингвов.

В третьей главе «Система формирования и развития навыков употребления паронимов в связной речи учащихся-билингвов» предложена система обучения паронимии в условиях национально-русского двуязычия. Методика формирования навыков употребления паронимов разработана с учетом проекционно-ориентированной деятельности учащихся-билингвов. Анализ результатов эксперимента показывает, что система обучения паронимии, складывающаяся в результате внедрения Стандарта нового поколения, основана на обеспечении перехода от ретрансляции знаний к развитию творческих способностей учащихся-билингвов.

В соответствии с содержанием Стандарта нового поколения заложены инновационные направления с видами лингводидактических игр. В лингводидактических играх приведены упражнения, цель которых – усвоение компонентного состава паронимии с профилем «Библийские рассказы».

Результаты исследования, представленные в монографии, могут быть использованы в практической деятельности педагогов, в методической работе по вопросам повышения языковедческой и лингвистической компетентности. Есть положительные отзывы учителей русского языка и руководителей школ об эффективности предложенной системы обучения паронимии.

В приложении содержатся программные и практические материалы: учебно-методический комплекс «Библийские рассказы», паронимический минимум, краткий словарь паронимов, краткий словарь терминов паронимии.

Монография предназначена для научных работников, преподавателей педагогических вузов, бакалавров, магистрантов, исследующих содержание обучения русской паронимии.

Обратная связь с автором: e-mail: sh_shikhalieva@mail.ru

Monograph

«RECONSTRUCTIVE SURGERY OF THE COMPLICATED DAMAGES»

ВОССТАНОВИТЕЛЬНАЯ ХИРУРГИЯ ОСЛОЖНЕННЫХ ПОВРЕЖДЕНИЙ

Kazarezov Mikhail

Doctor of Medical Sciences,
orthopedic trauma of the highest category,
the author of 300 scientific publications
tions, including 11 monographs.
Author of 30 new operations and metal
lokonstruksy confirmed by patents and copyright evidenced
ments, Chief Scientific Officer of "Therapeutic and Wellness
Research Center".
Scientific direction: the study of possibilities and ways of
substitution of infected tissue defects and the development of
various metal structures and for osteosynthesis devices
external fixation in the treatment of patients with fractures of
the bones and tissues defects.

Koroleva Anna

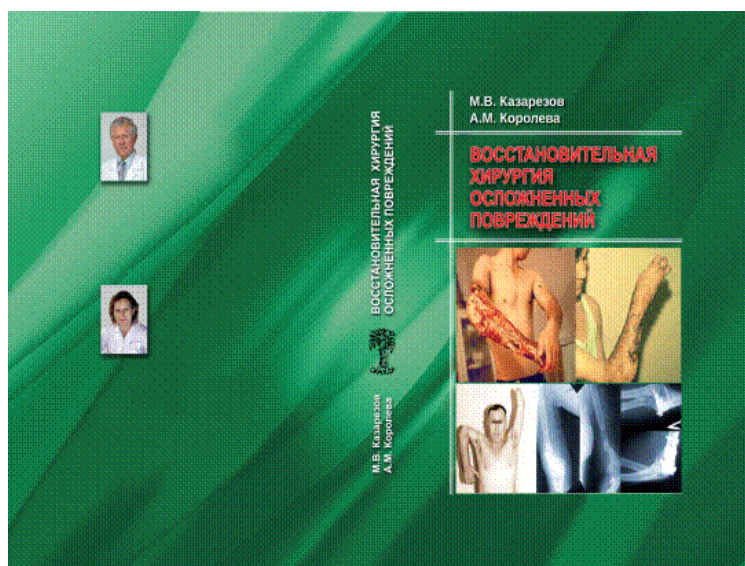
Doctor of Medical Sciences,
author of over 200 scientific publications, including 10 mono-
graphs.
The author of 23 inventions. Clinic Director of "Therapeutic
and Wellness Research Center".
Scientific direction: the development of aesthetic operations at
deformations due scars and keloids injury.
Conserving surgery complicated concept
damage. Participation in the development of steel structures
for osteosynthesis of bone fragments

Казарезов Михаил Васильевич

доктор медицинских наук,
ортопед-травматолог высшей категории,
300 научных публикаций, из них-11 монографий.
Автор 30 новых операций и метал-локонструкций
подтвержденных патентами и авторскими
свидетельствами, главный научный сотрудник ООО «ЛОНЦ».
Научное направление: изучение возможностей и способов
замещения инфицированных тканевых дефектов и
разработка различных металлоконструкций для накостного
остеосинтеза и аппаратов внешней фиксации, в лечении
больных с переломами костей и тканевыми дефектами

Королева Анна Михайловна

доктор медицинских наук,
автор более 200 научных публикаций, из них 10 монографий.
Автор 23 изобретений. Директор клиники ООО «ЛОНЦ».
Научное направление: разработка эстетических операций
при рубцовых деформациях вследствие травм и
келоидных рубцов.
Органосохраняющая концепция в осложненной хирургии
повреждений. Участие в разработке металлоконструкций
для остеосинтеза костных отломков



Травматическая болезнь — это проявление нарушений опорно-двигательного аппарата в результате перенесенной травмы и невыполнения объема мероприятий экстренной помощи и предусмотренных оперативных вмешательств, которое затем классифицируют как последствие травмы или застарелое повреждение.

Нередко повреждения оказываются невосстановленными из-за тяжести или необратимости нарушения либо сложности течения травмы. Чаще к застарелым повреждениям относятся те, которые не восстановлены в силу организационных издержек или низкой квалификации специалистов, решавших судьбу пациента сразу после получения им травмы опорно-двигательного аппарата.

К последствиям травм или застарелым повреждениям можно отнести несращения костей, застарелые вывихи, неправильно сросшиеся переломы, невосстановленные мягкотканые образования (сухожилия, нервы), контрактуры и анкилозы суставов, гнойно-септические осложнения и др. Каждая из названных органических или функциональных патологий несет в себе набор проявлений, которым можно

дать общее определение: травматическая болезнь с физическими и психическими последствиями.

О травматической болезни необходимо говорить особо, из-за того что подобные случаи, несмотря на непереносимое наличие объяснений и оправданий, результат ошибок и просчетов врача, чаще организаторов медицинской помощи. Есть и объективные причины осложненных результатов, но они тоже в определенной степени зависят от состояния организации здравоохранения.

Очень часто застарелые вывихи, неправильно сросшиеся переломы, контрактуры, анкилозы и гнойные осложнения свидетельствуют о тяжести повреждения, а иногда о низкой квалификации хирургов периферийных учреждений, следствием чего является неуклонный рост количества инвалидов с последствиями травм.

Отработанное и устоявшееся организационное кредо этапности лечебного процесса считается незыблемым, в результате нередко возникают проблемы там, где их

могло бы не быть при более осмысленном и рациональном подходе к оказанию помощи пострадавшим людям на местах. Чтобы избежать этих проблем, необходимо менять идеологию оказания экстренной помощи больным с тяжелыми повреждениями и провести реорганизацию хирургической службы в стране.

В данной работе сделана попытка отразить сложности и возможности медицинской реабилитации пациентов с тяжелыми повреждениями и осложненным течением

травм и предложить способы активизации восстановительных действий для снижения инвалидности и повышения качества жизни пострадавших.

Книга представлена пятью частями. 1. Общие представления о травматической болезни. 2. Оперативные вмешательства в травматологии. 3. Реабилитация больных с инфицированными тканевыми дефектами. 4. Восстановительное лечение больных с псевдоартрозом. 5. Лечение больных с застарелыми повреждениями.

Объем книги 528 страниц, в твердом переплете, более 1000 иллюстраций.

Авторы: Казарезов Михаил Васильевич – доктор медицинских наук.

Королева Анна Михайловна – доктор медицинских наук.

Книгу можно заказать по адресу: г. Новосибирск, главпочта, до востребования Казарезову М.В. Россия. Также можно воспользоваться электронной почтой или телефонами.

kazarezov@mail.ru

тел. 383 2114296, 383 2601099, 383 2360716

89139071577, 89139125258

«УЧЕБНЫЕ ЭЛЕКТРОННЫЕ СРЕДСТВА В ВУЗЕ»

Кривицкий Б.Х.

Книга: **Кривицкий Б.Х. «Учебные электронные средства в вузе»**. - М.: МГУ, 2013. - 208 с. ISBN 978-5-9904358-1-0. Размещена: www.psy.msu.ru → Психологи МГУ → переход к фамилии. Книгу также можно также загрузить по гиперссылке <http://www.psy.msu.ru/people/krivitsky/krivitsky2013.pdf> или по фамилии автора, используя любую информационно-поисковую систему.

Книга написана по материалам курса лекций, которые автор читал в Центре переподготовки научно-педагогических кадров (ЦПНПК) факультета дополнительного образования МГУ для проходящих здесь повышение квалификации преподавателей вузов России. Особенность курса состояла в том, что лекционные занятия проводились в общей группе преподавателей всех специальностей, что наложило отпечаток на содержание, стиль лекций (и, соответственно, нашло отражение в пособии).

Обучение трактуется как процесс управления познавательной деятельностью учащихся, содержащий два взаимно-связанных цикла: внешний под управлением преподавателей и внутренний цикл, – самостоятельная учебная работа студентов. Оба цикла непрерывно взаимодействуют в процессе обучения. Такой подход является научно обоснованным и позволяет рационально «выстроить» содержание курса, рассматривая последовательно обеспечение современным электронным оборудованием все базовые стадии учебного процесса в обоих циклах управления.

Благодаря такому подходу упростилась и стала обоснованной систематизация электронных средств, используемых в обучении.

Информационные электронные средства обучения рассмотрены достаточно кратко. Здесь основное внимание уделено рациональному использованию на лекциях презентаций и электронных моделей.

Большое внимание в книге уделено рассмотрению в учебном процессе места электронных средств оперативного учебного контроля, а также принципиальных ограничений и трудностей такого контроля. Ограничения связаны с необходимостью распознавания правильности ответа простыми электронными анализаторами, что требует определенных форм постановки учебных вопросов. Другая задача состоит в отборе близких по трудности упражнений – процедуре, не допускающей использования статистических испытаний.

Стремление преодолеть эти ограничения породило новые подходы к контролю – теорию тестирования (или модель Раша), претендовавшую на безупречность и объективность системы контроля. Возникла необходимость популярно и доходчиво рассмотреть особенности модели Раша. Оказалось, что строгость оценок модели Раша во многом неоправданно преувеличена и требуется выполнения особых требований к проведению процедуры контроля, которые чаще всего не оговариваются, да и не выполняются.

Предложены некоторые простые идеи улучшения организации текущего учебного контроля, определены возможности их реализации и место в учебном процессе. Таких предложений в книге несколько. Их цель – обратить внимание преподавателя вуза на возможность совершенствования привычных и поиск новых процедур контроля.

Большое внимание уделено рассмотрению электронных средств, с помощью которых реализуется замкнутый цикл управления обучением – автоматизированным системам обучения (АСО). Они прошли большой путь совершенствования и разочарований. Драматическая история простых и интеллектуальных электронных АСО породила определенный скептицизм в целесообразности их использования в вузовском образовании. Многие преподаватели вообще довольно скептически оценивают целесообразность применения АСО, полагая, что только человек или, в крайнем случае, интеллектуальные системы могут претендовать на управление обучением. Благодаря современным электронным средствам коммуникации, постоянному совершенствованию компьютеров и каналов связи, постепенно начинает возрождаться новый интерес к дистанционному образованию. В этом процессе АСО могут сыграть важную роль. Ученику (студенту), редко встречающемуся с преподавателями, необходимо иметь средство самостоятельной учебной работы в виде современной компактной, умной и простой АСО.

В книге кратко описана АСО АКСОН, разработанная для проведения факультативных практических занятий. Она постоянно дорабатывалась и совершенствовалась. Из указанных в книге характеристик АСО полностью реализованы пока не все, что объясняется последними изменениями, происшедшими в системе переподготовки преподавателей в МГУ: факультет дополнительного образования прекратил свое существование летом 2103 года. Однако работа над совершенствованием АСО АКСОН-А продолжается. Приоритетным в ней является обеспечение простоты разработки преподавателями автоматизированных обучающих курсов (снижение психологического барьера нового для авторов курсов) и доступность системы для широкой самоорганизации работы самими студентами - пользователями АСО, в том числе поисково-проектной деятельности и дополнения АСО системой самоконтроля.

В книге имеется глава по интеллектуальным системам. Это, скорее, дань моде, чем необходимость, поскольку применение таких систем в обучении – дело не очень близкой перспективы. Материал главы носит обзорный характер. Пока еще не наступило время учебного диалога на естественном языке.

Автор надеется, что знакомство с материалом книги представляет интерес для творческой части вузовских преподавателей и будет в какой-то степени побуждать их к поиску новых и совершенствованию известных методов преподавания.

Автор. Февраль 2016 года.

**The European Association of pedagogues and psychologists
“Science”**

**International scientific professional periodical journal
“THE UNITY OF SCIENCE”**

“Science”, the European Association of pedagogues and psychologists

Website: <http://eapps.info>

E-mail: info@eapps.info

Publishing office Beranových str., 130 of.37, Prague, Czech Republic, 2016

"THE UNITY OF SCIENCE"

VIENNA, AUSTRIA, FEBRUARY, 2016